

KARADENİZ

2022 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA
BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

Editörler
ÖZGÜR TÜFEKÇİ
FEVZİ KIRBAŞOĞLU

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

KARADENİZ

2022 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

Editörler
ÖZGÜR TÜFEKÇİ
FEVZİ KIRBAŞOĞLU

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Özgür Tüfekçi

Doç. Dr. Tüfekçi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi Müdürü ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Aynı zamanda, İngiltere merkezli bir düşünce kuruluşu olan CESRAN International'ın (www.cesran.org) kurucusu ve Genel Direktörüdür. Sheffield Üniversitesi'nden Uluslararası İlişkiler yüksek lisans derecesi ve Coventry Üniversitesi'nden Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler doktora derecesi almıştır. Başlıca araştırma alanları Avrasyacılık, Ulus İnşası, Milliyetçilik Teorileri, Jeopolitik Kuramlar ve Yükselen Güçlerdir.

Fevzi Kırbaoğlu

2015 yılında Atatürk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. 2019 yılında yüksek lisans öğrenimini Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda tamamladı. 2021 yılından itibaren Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Arş. Gör. olarak görev yapmayı sürdürmektedir.

KARADENİZ:

2022 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

KTÜ-SAM Kitapları 3

www.ktu.edu.tr/sam

ISBN: 978-605-2271-60-5

© 2023 Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları

1. Baskı: Aralık 2023, Trabzon

Kapak Tasarımı / Sayfa Düzeni

KTÜ Stratejik Araştırma Merkezi

Baskı: KTÜ Matbaası, TRABZON

Tel: 0462 377 21 43

Adres: KTÜ Yayınları Satış Bürosu

Tel: 0462 377 22 32

Üniversiteler Yayın yönetmeliğinin 6. maddesine göre bu eserin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir.

Bu eserin herhangi bir kısmının izinsiz ve kaynak gösterilmeden alıntılanması, internet sitelerinde yayınlanması, pdf ya da kitap şeklinde parayla satılması yasaktır. Aksi eylemde bulunanlar telif hakları yarasından doğan tüm yükümlülükleri peşinen kabullenmiş sayılırlar.

KARADENİZ:

2022 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler

Editörler: Özgür Tüfekçi & Fevzi Kırbasoğlu

İçindekiler

TAKDİM	8
1. BÖLÜM: Bölge Ülkelerinin 2021 Görünümü	
Girişimci ve İnsani Dış Politika Işığında Türkiye: 2022.....	13
RUKİYE PATAN	
Barış ve Çatışma İkileminde Çözüm Arayan Azerbaycan: 2022.....	48
HÜLYA KINIK	
Bulgaristan için Zorlu 2022 Yılı: Ukrayna Savaşı ve İç Politikada Çalkantılar	72
VAHİT GÜNTAY	
2022 Gelişmelerinin Ermenistan İç ve Dış Politikasına Yansımaları	94
MUHARREM BAYRAK	
Batı ile Birleşme Sürecinde Gürcistan: 2022.....	136
HASAN YILMAZ	

Savaşın ve Ekonomik Krizin Gölgesinde Moldova: 2022 .. 182

NÜKHET GÜNTAY

Tarihin Etkisinde, Savaşın Sınırında Romanya: 2022 211

EDA TUTAK

2022 Ukrayna Savaşı Sonrası Rusya: İç-Dış Politikada ve
Ekonomi Alanındaki Değişimler 247

MELTEM HASANÇEBİ ve FEVZİ KIRBAŞOĞLU

Ukrayna'da Direnişin Bir Yılı: 2022 285

ADNAN SEYAZ

Yunanistan: 2022 315

GÖKHAN ÖÇALAN

2. BÖLÜM: Uluslararası Aktörler ve Geniş Karadeniz Havzası

ABD'nin Karadeniz Politikası, 2022: Amerikan İstisnacılığı
Üzerinden Bir Okuma 354

MURAT ÜLGÜL

NATO'nun Geniş Karadeniz Havzasındaki Rolü 386

KEMAL GÖKÇAY ve MURAT ÇEMREK

Karadeniz Havzasının Güvenliğinde Çin'in Rolü: Türkiye ile
Olası İş Birliği Unsurlarının Etkisi 406

MÜGE YÜCE

Avrupa Birliği'nin Doğu Ortaklığı Politikası: 2022
Gelişmeleri Işığında Bir Değerlendirme 425

FEVZİ KIRBAŞOĞLU ve MELTEM HASANÇEBİ

3. BÖLÜM: Geniş Karadeniz Havzasında Sınıraşan Sorunlar

2022 Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Rol Alan Muharip Devlet
Dışı Aktörlerin İncelenmesi 448

AHMET ATEŞ

Geniş Karadeniz Havzasında Sınır Aşan Sorunlar: Avrupa
Enerji Krizi 469

ANIL ÇAĞLAR ERKAN ve AYÇA EMİNOĞLU

Rusya Federasyonu'ndaki Kısmi Seferberlik Kararı: İş
Dünyası ve İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Bir
Değerlendirme 516

MUHAMMET NEGİZ ve NİMET KALKAN

YAZARLAR 569

TAKDİM

Karadeniz: 2022 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler yayın serisi üçüncü yılında hem bölgesel hem de küresel gelişmelere odaklanarak bölge ile ilgilenen araştırmacılar için bir başvuru kaynağı olma hedefini bu yılda devam ettirmekte.

Oldukça yoğun gündem içerisinde çok büyük bir emeğin ürünü olarak sizlerle buluşan ve 2022 yılının değerlendirmesini içeren eserimizde birbirinden değerli yazarlarımız çalışmalarını uzmanlıkları çerçevesinde sunarken analitik yaklaşımlarıyla birbirini tamamlayan bölümlerle kitaba bütüncül bir perspektif katmaktadırlar.

2022 yılında Karadeniz Havzasındaki gelişmelerin ele alındığı bu kitapta on yedi makale yer almaktadır. Üç bölümden oluşan kitabımızın ilk bölümünde havzadaki ülkelerden onunun 2022 yılında yaşadıkları süreçler masaya yatırılırken; ikinci bölümde uluslararası aktörlerin havzaya yaklaşımları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise nispeten daha bağımsız makalelerle Karadeniz havzası farklı açılardan incelenmekte ve okuyucuya ilk iki bölümdeki makaleleri analitik olarak birleştirebilecekleri alan sunulmaya çalışılmaktadır.

Birinci bölüm Rukiye Patan'ın Türkiye'nin iç ve dış politika alanında ve ekonomik kapasitesinde önemli gelişmelerin gerçekteştiği bir yıl olan 2022'yi değerlendirdiği "*Girişimci ve İnsani Dış Politika Işığında Türkiye: 2022*" başlıklı çalışma ile başlamaktadır. Akabinde Hülya Kınık Azerbaycan'ın 2022 yılında genel görünümü üzerine bir çerçeve sunma amacı

taşıyan “Barış ve Çatışma İkileminde Çözüm Arayan Azerbaycan: 2022” makalesi; Vahit Güntay “Bulgaristan için Zorlu 2022 Yılı: Ukrayna Savaşı ve İç Politikada Çalkantılar”; Muharrem Bayrak “2022 Gelişmelerinin Ermenistan İç ve Dış Politikasına Yansımaları”; Hasan Yılmaz “Batı ile Birleşme Sürecinde Gürcistan: 2022”; Nükhet Güntay “Savaşın ve Ekonomik Krizin Gölgesinde Moldova: 2022”; Eda Tutak “Tarihin Etkisinde, Savaşın Sınırında Romanya: 2022”; Meltem Hasançebi ve Fevzi Kırbaşoğlu “2022 Ukrayna Savaşı Sonrası Rusya: İç-Dış Politikada ve Ekonomi Alanındaki Değişimler”; Adnan Seyaz “Ukrayna’da Direnişin Bir Yılı: 2022”; Gökhan Öçalan “Yunanistan: 2022” başlıklı makaleleriyle havza ülkelerini ele almaktadırlar.

İkinci bölümde ise havzanın dışındaki aktörlerin havza ülkelerine yaklaşımları ve politika oluşturma süreçleri Murat Ülgül’ün “ABD’nin Karadeniz Politikası, 2022: Amerikan İstisnaçılığı Üzerinden Bir Okuma”; Kemal Gökçay ve Murat Çemrek’in “NATO’nun Geniş Karadeniz Havzasındaki Rolü”; Müge Yüce’nin “Karadeniz Havzasının Güvenliğinde Çin’in Rolü: Türkiye ile Olası İş Birliği Unsurlarının Etkisi” ve Fevzi Kırbaşoğlu ve Meltem Hasançebi’nin “Avrupa Birliği’nin Doğu Ortaklığı Politikası: 2022 Gelişmeleri Işığında Bir Değerlendirme” başlıklı makaleleriyle incelenmektedir.

Son bölümde ise ilk iki bölümdeki makaleleri tamamlayıcı ve birleştirici olarak Ahmet Ateş “2022 Rusya-Ukrayna Savaşı’nda Rol Alan Muharip Devlet Dışı Aktörlerin İncelenmesi”; Anıl Çağlar Erkan ve Ayça Eminoğlu “Geniş Karadeniz Havzasında Sınır Aşan Sorunlar: Avrupa Enerji Krizi”; Muhammet Negiz ve Nimet Kalkan “Rusya Federasyonu’ndaki Kısmi Seferberlik Kararı: İş Dünyası ve İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Bir Değerlendirme” makaleleriyle elinizdeki eserin tamamlanmasını sağlamışlardır.

Yıllık mahiyetinde hazırlanan çalışmanın bu sayısının yayımlanması hususunda yazılarıyla katkıda bulunan değerli yazarlarımıza ve kitabımıza teveccüh gösteren saygıdeğer okurlarımıza teşekkür ederiz.

DOÇ. DR. ÖZGÜR TÜFEKÇİ
KTÜ-SAM Müdürü

ARŞ. GÖR. FEVZİ KIRBAŞOĞLU
KTÜ-SAM Araştırmacı

Trabzon - Ekim 2023

Bölge Ülkelerinin
2022 Görünümü

1. BÖLÜM

GİRİŞİMCİ VE İNSANİ DIŞ POLİTİKA IŞIĞINDA TÜRKİYE: 2022

Rukiye Patan

[Yüksek Lisans Öğr., Münih Teknik Üniversitesi]

Giriş

2022 yılı, bölgesel ve küresel siyasette barışın tehdit edildiği ve uluslararası sistemin eş zamanlı birçok tehdit algılamasıyla sınındığı yıllardan biri olmuştur. Türkiye jeopolitik konumunun elverişliliğini dış politika hedeflerinde stratejik bir araç olarak kullanırken bu durum bazen Türkiye'nin dezavantajına olabilmektedir. Nitekim hem Akdeniz'de hem Karadeniz'de hem de Orta Doğu'da güç mücadelesinin şiddetini artırdığı 2022 yılı, Türkiye'yi değişen güvenlik ortamına uygun şekilde davranmaya mecbur bırakmıştır. Türkiye bölgesel ve uluslararası ortamda çıkarlarını korumaya odaklanırken aynı zamanda sürdürülebilir barış ve kalkınmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda 2022 yılı Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta Barış, Dünyada Barış" sözünden hareketle Türkiye'nin girişimci ruhu ve insani değerlerini yansıtan "Girişimci ve İnsani" dış politikasıyla öne çıkmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2022a).

Türkiye'nin girişimci ve insani politikalarını ele alan bu çalışmada iç ve dış politika alanındaki seyir ve ekonomik alanda yaşanan gelişmeler mercek altına alınacaktır. Çalışmanın "İç Politika Alanında Yaşanan Gelişmeler" başlığında Türkiye'nin 2022 Kasım ayında gerçekleştirdiği Pençe Kılıç Hava Harekatına değinilmiş ve harekatın arka planından bahsedilmiştir. Daha sonra Türkiye'deki siyasi gündemi meşgul eden dezenformasyon yasası ele alınmış, yasanın kabul edilene kadar geçirdiği süreçler

ve aldığı tepkilere yer verilmiştir. Çalışmanın “Dış Politika Alanında Yaşanan Gelişmeler” başlığında ilk olarak Rusya – Ukrayna Savaşı çerçevesinde Türkiye’nin rolü incelenmiştir. Bölgede ara bulucu rolüyle ön plana çıkan Türkiye, savaşın önemli aktörlerinden biri olarak küresel politikada nüfuzunu gösterme fırsatı yakalamıştır. Rusya Ukrayna savaşı bölgesel ve küresel denklemleri büyük oranda değiştirirken, İsveç ve Finlandiya’nın NATO üyelik talebinde bulunması Türkiye’nin dış politikasını şekillendiren unsurlardan biri olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıdan Türkiye’nin İsveç ve Finlandiya ile olan ilişkileri kısaca değerlendirilmiştir. Ardından “2022 Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkilerinde Çözüksüzlük Silsilesi” başlığında Türkiye’nin Avrupa Birliği ile ilişkilerindeki çıkmaz noktalara değinilmiş ve 2022 performans raporuna yönelik Türkiye tepkisinden bahsedilmiştir.

“Türkiye – İsrail İlişkilerinde Normalleşme Süreci” başlığında yıllardır sekteye uğrayan ve kopma noktasına gelen Türk – İsrail ilişkilerinde diplomatik kanalların tesisi ele alınmıştır. İlgili başlığı takiben “Türkiye – Yunanistan İlişkileri Çerçevesinde Egemenlik Mücadelesi” başlığında Ege Denizi’nde Türkiye ve Yunanistan’ın verdiği egemenlik mücadelesine değinilmiştir. “Türkiye – ABD ilişkileri ve F-16 Faktörü” başlığında ise Türkiye’nin savunma sanayisini genişletme hususunda ABD’ye yaptığı F-16 başvurusunun mevcut durumuna göz atılmıştır. Son olarak Türkiye ekonomisinde 2022 yılında yaşanan gelişmelerin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

İç Politika Alanında Yaşanan Gelişmeler

2022’nin sonlarına doğru Türkiye ve Pence-Kılıç Hava Harekatı

Türkiye’nin sınır güvenliğini sağlamaya yönelik yaptığı sınır ötesi operasyonlar 2022’de de istikrarını sürdürmüştür. Uzun zamandan beri Suriye’nin kuzeyinde PKK ve YPG gibi terör uzantılarının barınma alanlarını imha etme hedefiyle operasyonlar düzenleyen Türkiye, 2022 yılında da güney

sınırları boyunca 30 kilometrelik güvenli bölge oluşturmak için yeni bir askeri hareketin sinyalinin vermiştir. Rusya'nın Ukrayna savaşının çıktıklarıyla uğraştığı, ABD'nin Rusya'yı Suriye üzerinden sıkıştırmak istediği ve küresel politika gündeminin yoğun olduğu bir dönemde, özellikle İstanbul'daki İstiklal Caddesi'nde 13 Kasım'da düzenlenen ve 6 kişinin hayatını kaybettiği bir bombalı saldırı Suriye'nin kuzeyinde operasyonların sürdürülmesinin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır (Taştekin, 2022). Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Türkiye ve güvenli bölgelere yapılan saldırıların merkezi konumundaki alanlara hareket yapma planlarının olduğunu söylemesinin ardından, Milli Savunma Bakanlığı 20 Kasım 2022'de yayınladığı basın açıklamasıyla Pençe Kılıç Hava Harekatı'nın başlatıldığını açıklamıştır. PKK/KCK/YPG ve diğer terörist unsurları etkisiz hale getirerek; Irak'ın ve Suriye'nin kuzeyinden Türk halkına ve güvenlik güçlerine yönelik terör saldırılarını bertaraf etmek ve hudut güvenliğini sağlamak amacıyla Birleşmiş Milletlerin 51. Maddesinden doğan meşru müdafaa haklarını kullanacağını bildiren Türkiye, Irak'ın ve Suriye'nin kuzeyinde bulunan terör yuvalarına hareketin yapıldığını bildirmiştir (Milli Savunma Bakanlığı, 2022a). Milli Savunma Bakanlığı'nın açıklamasında atıf yapılan BM 51. Maddesine göre, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya uğraması halinde Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri alıncaya kadar ilgili üye meşru savunma hakkını kullanabilir. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyine bildirilir ve konsey uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği şekilde hareket eder (Birleşmiş Milletler, 2016).

Milli Savunma Bakanlığı hareketin başlamasının ardından yayınladığı "hain saldırıların hesabı soruluyor!" açıklaması ile Irak'ın ve Suriye'nin kuzeyinde toplam 89 hedefin vurulduğunu bildirmiştir. Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, operasyonda sivillere zarar gelmemesi için her türlü tedbirin alındığını belirtmiş ve teröristlere ait barınak, sığınak ve mağara gibi terör

noktalarının tam isabetle vurulduğunu ifade etmiştir (Milli Savunma Bakanlığı, 2022b). Böylece Türkiye'nin güneydoğusunda, Irak ve Suriye'nin kuzeyinde gerçekleştirilen askeri operasyon ile sınır güvenliğine tehdit oluşturan terör unsurlarının yok edilmesi amaçlanmıştır.

Dezenformasyon Yasası

Türkiye'nin siyasi gündemini 2022 yılında meşgul eden meselelerden biri ise dezenformasyon yasasının yürürlüğe girmesi olmuştur. Dezenformasyon yasası ilk olarak 2021 yılında Ege ve Akdeniz'de çıkan orman yangınlarının ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın sosyal medyada yapılan paylaşımlara yönelik yasal düzenlemeler yapılacağını açıklamasıyla gündeme gelmiştir. İktidar Adalet ve Kalkınma Partisi'nin gerekli düzenlemeleri yapmasının ardından Milliyetçi Hareket Partisi ile Mayıs 2022'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) "Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair" kanun teklifi vermiştir. Dezenformasyon ile mücadele olarak da bilinen kanun teklifi, genel gerekçe bölümünde "suçsuz kişilerin benzeri içeriklerle yanıltılmasının önüne geçmek" olarak tanımlanmaktadır. Yasa teklifi ile toplumda korku ve panik yaratan veya nefret söylemi içeren gerçeğe aykırı bilgileri sosyal medya üzerinden yaymanın bir suç olarak kabul edilmesi amaçlanmaktadır. Bu tür paylaşımlarda bulunan kişilerin içeriği kaldırması, içeriği kaldırmamakta ısrar eden sosyal medya platformlarına ise yaptırım olarak para cezası uygulanması düşünülmektedir. Yasa, çeşitli değişikliklerle birlikte Türk Ceza Kanunu'nun "Kamu Barışına Karşı Suçlar" bölümüne yeni bir suç eklemekte ve insanları "halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yaymak" gerekçesiyle suçlu pozisyonuna sokmaktadır. Ceza Kanunu'nda yer alan "halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma" suçunun oluşması için şu beş şart aranmaktadır: yayılan haberin gerçek olmaması, kamu barışını bozmaya yönelik olması, ülkenin güvenliği ve kamu sağlığını ilgilendirmesi, aleni olması ve halk arasında korku ve panik oluşturma kastında bulunmasıdır (Sayın, 2022).

Dezenformasyon suçunu düzenleyen kanun teklifinin en tartışmalı maddesi olarak da bilinen 29. Madde, yukarıdaki beş şarttan herhangi birinin gerçekleşmesi durumunda, gerçekleştiren kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasını öngörmektedir.

13 Ekim 2022 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda kabule sunulan kanun teklifi, muhalefet partilerinin 29. Maddede değişiklik yapılması veya öngörülen cezanın indirilmesi yönündeki çağrılarına rağmen herhangi bir değişiklik olmaksızın yasalaşmıştır. Dezenformasyon yasasının kabulü insanların fikir ve düşüncelerini özgürce ifade etme alanını daralttığı ve hükümetin medya üzerindeki denetimini potansiyel olarak artırdığından tartışmalı olmaya devam etmektedir. Uluslararası Af Örgütü'ne göre uluslararası insan hakları hukuku uyarınca, ifade özgürlüğü hususunda genel yasaklar getiren kısıtlamalar kabul edilemez niteliktedir. Yasanın öngördüğü sert cezalar kamuoyunda ve basın hürriyetinde caydırıcı bir etki yaratmakta ve otosansüre yol açmaktadır (Uluslararası Af Örgütü, 2022). Bu açıdan dezenformasyon yasası TBMM'den geçerek yasalaşmış dahi olsa da tartışmalı kısımları geniş kesimlerce ele alınmakta ve gündemi meşgul etmeyi sürdürmektedir.

Dış Politika Alanında Yaşanan Gelişmeler

Rusya – Ukrayna Savaşı ve Türkiye'nin Rolü

2022 yılı, Soğuk Savaş'ın küllerini bir kez daha alevlendirme teşebbüslerine şahitlik eden önemli bir yıl olmuştur. Mevzubahis çok taraflı teşebbüslerden en dikkat çeken şüphesiz ki 24 Şubat'ta patlak veren Rusya - Ukrayna savaşıdır. Küresel çapta etkileri hala süren savaşın yakın geçmişinde yaşanan olaylar, savaşın ortaya çıkma nedenini kavramak açısından mühimdir. 2013 yılında dönemin Ukrayna devlet başkanı olan Viktor Yanukoviç'in Avrupa Birliği ile Ortaklık Anlaşması'nı imzalamayacağını açıklamasının ardından ülke çapında başlayan protestoların akabinde, protestoları bir güvenlik

sorunu olarak nitelendiren Rusya'nın 2014'te Kırım'ı ilhak etmesi iki ülke arasındaki krizin dönüm noktasını oluşturmaktadır (Kırbaşoğlu & Öçalan, 2022: 419). İlhakın ardından Rusya, Luhansk ve Donetsk bölgelerinde Rusya yanlısı ayrılıkçıların artan eylemlerinin bir sonucu olarak Ukrayna'nın doğu kısmına asker yığmaya başlamış ve 21 Şubat 2022'de iki bölgenin de bağımsız ülkeler olarak tanınma talebini kabul etmiştir. Luhansk ve Donetsk'in bağımsız ülkeler olarak ilan edilmesini takiben Rusya, Donetsk Halk Cumhuriyeti'ndeki Rus halkının yardım isteğini öne sürerek 24 Şubat 2022'de askeri operasyon yürütme kararı aldığını tüm dünyaya duyurmuştur. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin Kremlin'den yaptığı açıklamada askeri operasyonun amacını "Kiev Rejimi tarafından gerçekleştirilen aşağılama ve soykırımla karşı karşıya kalan insanları korumak" olarak belirtmiş ve "Ukrayna topraklarının nazizm ve militarizminden arındırılmasını" operasyonun gerekçesi olarak göstermiştir (Kremlin, 2022).

Rusya - Ukrayna Savaşı küresel çapta büyük bir yankı uyandırırken savaşın yarattığı büyük ve geri dönülemez tahribat da dikkat çekici olmuştur. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin verilerine göre 6595 sivil savaşta hayatını kaybetmiş, 7.5 milyondan fazla Ukraynalı göç etmek zorunda kalmıştır (Birleşmiş Milletler, 2022a). Savaşın insani boyutunun yanı sıra ekonomik, siyasi ve jeopolitik zararı da yıkıcı olmuştur. Savaşın ardından Rusya'ya yönelik uygulanan yaptırımlar tek taraflı sonuç vermemiş hem bölge ülkelerinin hem de COVID-19 salgınının ardından tam toparlanamamış küresel ekonominin ve finans piyasalarının üzerinde büyük bir şok dalgası bırakmıştır (IMF, 2022). Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu'na (IFAD) göre Ukrayna'daki savaş küresel tahıl arzını ve gıda güvenliğini tehlikeye atmakta, Rusya'nın dış ticaretini kısıtlamaya ve tedarik zincirini kesintiye uğratmaya yönelik tedbirler olası bir açlık dalgasının sinyalini vermektedir. Rusya'nın küresel tomruk tedarikini sağlamasıyla birlikte dünyada buğday ihracatında birinci, petrol ihracatında ise ikinci

sırada olması savaşın sosyal ve ekonomik kaosu besleyebileceği ihtimalini doğurmuştur. Nitekim yaklaşık 30 ülkenin buğday ithalatını üstlenen Rusya ve Ukrayna tüm buğday üretiminin yüzde 30'unu ve ihracatının yüzde 35'ini sağlarken ayçiçeği yağı ihracatında da en önemli aktörler konumundadır (Yanatma, 2022). Dolayısıyla gıda ihracatında yaşanabilecek herhangi bir kesinti, Rusya ve Ukrayna ile tahıl ihracatı yapan ülkelerin gıda güvenliğinde yıkıcı sonuçlar doğuracağı aşikardır.

Rusya – Ukrayna Savaşı'nın halihazırda siyasi ve ekonomik etkileri devam ederken Türkiye'nin savaşa yönelik tutumu dış politikada odak noktası haline gelmiştir. Son yıllarda Akdeniz, Ortadoğu ve Kafkasya'da "etkin aktör" rolünü üstlenmeye ve bölgedeki itibarını artırmaya çalışan Türkiye, çok yönlü bir dış politika arayışına girmiştir. Bu bağlamda Türkiye için bölgedeki en önemli aktörlerden biri olan; Suriye, Libya ve Dağlık Karabağ Savaşı'nda karşıt çıkarılara sahip olduğu Rusya'ya yönelik politikaları küresel siyasette de dikkat çeken bir unsur olmuştur. Türkiye savaşın başlangıcından itibaren Ukrayna'nın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü destekleyen bir yol izlemiştir. Rusya'nın sözde Donetsk ve Luhansk Cumhuriyetlerini tanıma kararına karşı Türkiye, bu kararın Minsk Anlaşmalarına aykırı olduğunu öne sürerek Ukrayna'nın siyasi birliğinin ve egemenliğinin ihmal edilmesine karşı olduğunu bildirmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2022b). Bu kararını takiben Türkiye Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik başlattığı özel operasyona da karşı çıkmış, sınırların silah yoluyla değiştirilmesine yönelik tepkisini belirterek Rusya'ya haksız ve hukuksuz eylemini durdurması için çağrıda bulunmuştur (Dışişleri Bakanlığı, 2022c). Türkiye savaşın başından beri hem coğrafi konumu hem de iki devletle de olan ilişkileri nedeniyle denge politikası izlemiştir. NATO üye devleti olarak, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını savunduğunu sıklıkla dile getirirse de bölgedeki çıkarlarını da gözetmekten vazgeçmemiştir. Enerji ve savunma sektörü bağlamında Türkiye için Rusya önemli bir konumdadır. Benzer şekilde hem Ortadoğu'da hem

Akdeniz’de hem de Kafkasya’da iki ülkenin çıkarlarının iç içe geçmiş olması Türkiye nezdinde Rusya’yı hassas davranılması gereken bir aktör haline getirmektedir. Türkiye, Rusya’yı kınayan bir Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararına oy vermesine rağmen, Rusya’ya yaptırım uygulamamış veya hava sahasını Rus uçaklarına kapatmamıştır (Cook, 2022). Bu açıdan savaşın başından beri izlediği denge siyaseti hem Ukrayna hem de Rusya için arabulucu rolünü üstlenmesi hususunda Türkiye’yi ideal profil yapmaktadır. Ara bulucu rolü ile Türkiye itibarını bölgesel ve küresel olarak genişletmeye çalışarak gücünü koruma niyetindedir (Pearson, 2022).

Bölgedeki gücünü korumaya yönelik önemli girişimlerden biri olan en üst düzey görüşmeler için seçilen ilk yer Antalya olmuş, Ukrayna Dışişleri Bakanı Dmitro Kuleba ve Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Türkiye ev sahipliğinde 10 Mart 2022’de Diplomasi Forumu’nda bir araya gelmişlerdir. Aynı ay içerisinde İstanbul’da Ukrayna ve Rusya heyetlerinin iki gün süren görüşmelerine Türkiye ev sahipliği yapmış, müzakere sonunda Ukrayna heyeti üyelerinden David Arakhamia Ukrayna’nın garantörlük talep ettiği 8 ülkeden birinin de Türkiye olduğunu ifade etmiştir. Mevcut durumda Türkiye iki ülke arasında barışın tesisini ve Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü denge politikası yaklaşımı izleyerek sağlamaya çalışmaktadır (Baltacı, 2022: 519).

Türkiye’nin hem Ukrayna hem de Rusya ile sıkı ekonomik ve ticari ilişkilere sahip olması savaşta tutumunu şekillendiren bir başka faktör olarak gösterilebilmektedir. Ticari ilişkiler ele alındığında Rusya Türkiye’nin en çok ithalat yaptığı ülke olarak öne çıkmaktadır. Rusya Federasyonu’ndan yapılan ithalat 44 milyar 638 milyon dolar iken doğal gazda ise Rusya’dan ithalat oranı yüzde 44 civarındadır (TÜİK, 2022). Türkiye’nin dış ticaret verilerine göre Mayıs-Temmuz döneminde Türkiye’nin Rusya’ya ihracatı 2 milyar doları aşmış, sadece Eylül ayında ise Rusya’dan yapılan ithalat %186,7 oranında artışla 6 milyar 926 milyon dolara yükselmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2022). İki devlet

arasındaki ticari ilişkilerde başat rol oynayan enerji, uzun vadeli iş birliğinin temelini oluşturan yapı taşlarından biri olarak görülmektedir. Türkiye geçtiğimiz 20 yılda OECD ülkeleri arasında enerji talebi en çok artan ülke olarak petrol ve doğal gaz rezervlerinin %60'ına ev sahipliği yapan bir bölgenin komşusudur. Enerji talebindeki artışın bir getirisi olarak %74 dışa bağımlı olan Türkiye, aktif dış politikası ile enerji stratejisini geliştirme çabasıdadır. Türkiye artan enerji talebini karşılamak ve dışa bağımlılığını azaltmak için tedarik güzergahlarının çeşitlendirilmesini amaçlamaktadır. Böylece enerjide ticaret merkezi olarak bölgesel ve küresel enerji güvenliğine katkıda bulunmak istemektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2022d). Doğal gaz rezervleri açısından dünya toplam enerji rezervlerinin dörtte birinden fazlasına sahip olan Rusya, Türkiye'nin en büyük doğal gaz tedarikçisidir. Her ne kadar Türkiye enerji talebinin karşılanmasında Rusya'ya bağımlı olsa da enerjinin diğer ülkelere ulaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Sakal, 2021:1). Türkiye'nin jeostratejik konumu Avrupa ve Rusya arasındaki enerji alışverişinin sağlanmasında, dahası alternatif enerji yollarının belirlenmesinde kilit noktadadır. Rusya'nın en büyük enerji ihracatçısı olan Avrupa, enerjide Rusya'ya bağımlıdır ve kullandığı enerjinin yarısından fazlasını, günlük 1 milyar eurodan fazla bir maliyetle ithal etmektedir. Rusya, savaş döneminde Avrupa devletlerinin yaptırım tehlikesiyle karşı karşıya kaldığından, enerji ihracatını sürdürülebilir kılmak için Avrupa'yı kendine daha da bağımlı kılmak istemektedir. Savaş süresince Rusya ile olan enerji ticareti sekteye uğrayan Avrupa için en önemli seçeneklerden birisi Hazar Denizi'dir. Avrupa'nın Hazar'daki enerji kaynaklarına erişimi hem enerji bağımlılığı için alternatif olma hem de Rus doğal gazına karşı bir rekabet ortamı yaratma açısından hayati önem taşımaktadır (Baltacı, 2022: 521). Bu bağlamda Türkiye; Kafkaslar, Doğu Akdeniz, Orta Doğu ve Orta Asya'dan Avrupa'ya aktarılabilir olası hidrokarbon kaynakları açısından son derece hassas bir geçiş potansiyeline sahiptir (Arman ve Gürsoy, 2022: 15). Nitekim Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in, Avrupa'ya yönelik en büyük gaz

aktarım merkezini Türkiye’de kurabilecekleri ve Türk akım boru hattına yeni borular eklenebileceğine dair söylemleri Türkiye’nin Avrupa’daki enerji krizinin hafifletilmesinde jeopolitik olarak baskın olduğunu kanıtlar niteliktedir (BBC, 2022a).

Türkiye’nin Rusya – Ukrayna Savaşı’nda arabuluculuk üstlendiği bir diğer mesele ise tahıl koridorunun açılmasına yönelik olmuştur. Dünyanın başlıca küresel buğday tedarikçileri Rusya ve Ukrayna olduğundan, iki devlet arasındaki savaş gıda fiyatlarının artmasına yol açmış ve uluslararası bir gıda krizini körüklemiştir. Savaş, Ukrayna’nın tahıl ihracatını durdurarak düzinelerce gemiyi Karadeniz’de karaya hapsedmiş ve Odesa limanındaki silolarda yaklaşık 20 milyon ton tahıl mahsur kalmıştır (Spicer ve Nichols, 2022). Bu durum başta Afrika olmak üzere küresel anlamda bir gıda krizinin patlak vermesi olasılığını artırmıştır. Ukrayna, limanlarını mayınsızlaştırmanın kendisini Karadeniz’den kıyılarına gelecek herhangi bir Rus saldırısına karşı savunmasız bırakacağı endişesini taşıdığından limanlarını açmayı reddetmiştir (Dikmen ve Nichols, 2022). Rusya ise Ukrayna’ya giden deniz yollarında gemilerle ek silah taşınacağını öne sürerek limanları bloke etmiştir. Tahıl koridorunun açılması ve Ukrayna limanlarından uluslararası pazara açılmasını sağlama amacıyla Türkiye ara buluculuk rolü üstlenmiş ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Antonio Guterres’in de katılımıyla Rusya ve Ukrayna ile görüşmelere başlamıştır. Yaklaşık üç ay süren görüşmeler sonucunda 21 Temmuz 2022’de Ukrayna, Rusya, Türkiye ve BM Genel Sekreteri Antonio Guterres’in Ukrayna’nın Karadeniz’deki tahıl ihracatını yeniden uluslararası pazara açmak için bir anlaşma imzalayacakları bildirilmiştir (Spicer and Nichols, 2022). Sürecin işleyişinde aksaklık olmaması adına İstanbul’daki Milli Savunma Üniversitesi’nde Türkiye, Rusya, Ukrayna ve Birleşmiş Milletler yetkililerinin de yer alacağı Müşterek Koordinasyon Merkezi açılmıştır. Anlaşmanın imzalanma kararının açıklanmasından on gün sonra ise Ukrayna’dan 26 bin ton mısır taşıyan sevkiyat gemisi İstanbul’a doğru yola çıkmıştır. Gemi

İstanbul Boğazlarının ardından Lübnan'a doğru yola çıkmış, böylece Ukrayna tahılının dünya pazarlarına ulaşması için ilk hedef başarıyla gerçekleştirilmiştir (BBC, 2022b).

Her iki devlet ile de yoğun siyasi ve ticari temasları bulunan Türkiye, Rusya ve Ukrayna arasında patlak veren savaşın ardından denge politikası izlemiş ve bölgedeki itibarını artırmak için ara buluculuk rolü üstlenmiştir. Diplomatik sürecin canlandırılması ve uluslararası toplumun aktif rol oynaması gerektiğini her fırsatta dile getiren Türkiye, savaş süresince Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunmasının mühim olduğunu belirtmiştir. Savaşın başlamasının ardından Savaşın başlamasının ardından Ukrayna'ya olan ilk resmi ziyaretinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Ukrayna Devlet Başkanı Volodomir Zelensky ile bir araya gelerek savaş nedeniyle tahrip olan altyapının iyileştirilmesi ve yeniden imarının sağlanması için Ukrayna'ya gereken desteği vereceğini bildirmiştir. İki ülke arasında imzalanan anlaşma ile bir Görev Gücü oluşturulmuş ve Ukrayna altyapısının yeniden inşası için birlikte hareket edilmiştir. Böylece Ukrayna'nın egemenliğinin garantiye alınmasına yönelik Türkiye her defasında desteğini göstermiştir (BBC, 2022c).

İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya üyelik talebi

Türkiye bir NATO ülkesi olarak Karadeniz'e açılan boğazları kontrol etme ve arabuluculuk sağlama üzerine gerekli sorumlulukları almış olsa da savaş sırasında küresel politikada yaşanan gelişmeler Türkiye'yi NATO bloğundaki kolektif karar alma sürecinden uzaklaştırmıştır. Bu gelişmelerden en önemlisi Finlandiya ve İsveç'in NATO'ya üyelik talebinde bulunması olmuştur. NATO'nun 5. Maddesinin sunduğu güvenlik kalkanından yararlanmak isteyen, Rusya ile yaklaşık 1300 km'lik sınır mesafesi bulunan Finlandiya'nın ardından tarafsızlık politikası ile bilinen İsveç üyelik başvurularını resmi olarak 18 Mayıs'ta yapmıştır. İsveç ve Finlandiya'nın üyelik başvurusu NATO üye devletleri tarafından olumlu karşılanırken

bu karara karşı çıkan devletler arasında en göze çarpanı Türkiye olmuştur. İsveç ve Finlandiya'nın PKK ve PYD gibi terör örgütlerine ev sahipliği yaptığını öne süren Türkiye, iki devletin de NATO üyelik başvurusuna yönelik kararlarının "hayır" olacağı yönünde açıklama yapmıştır (BBC, 2022d). Türkiye nezdinde Finlandiya ve İsveç'in terör örgütlerine karşı açık ve net bir tavrı olmadığı üzerinde durulurken olası NATO genişlemesinin Türkiye'nin hassasiyetlerine uygun olarak inşa edilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg her iki devletin de üyelik başvurusunu memnuniyetle karşıladıklarını, yine de önemli bir müttefik olan Türkiye'nin güvenlik endişelerinin giderilmesi gerektiğini belirterek Türkiye'nin ön koşulunu dikkate aldıklarını dile getirmiştir (BBC, 2022e). Bu açıdan Finlandiya Başbakanı Sanna Marin de üyelik taleplerine yönelik gelen itirazın ise iyi niyetle çözüleceğini, bu doğrultuda Türkiye ile olan anlaşmazlığın diyalog yoluyla çözülmesinin taraftarı olduklarını bildirmiştir. Nitekim NATO Genel Sekreteri Stoltenberg'in arabuluculuk girişimlerinin bir sonucu olarak 29 Haziran'da Madrid'de Türkiye, İsveç ve Finlandiya arasında üçlü bir protokol imzalanmış ve bu adımla iki ülkenin ittifaka davet edilmelerinin önü açılmıştır. İmzalanan protokol ile ilgili olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan; PKK, PYD ve FETÖ gibi terör unsurlarının propagandasını yapan kişilerin Türkiye'ye iadesinin gerçekleştirilmesinin terörle mücadelenin bağlayıcılığı için mühim olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla somut ve net adımlar atılması tüm müttefikler için yol gösterici olarak tanımlanırken Türkiye terörle mücadeleye yönelik uygulamaları yakından takip edeceklerinin altını çizmiştir. Üçlü protokolün imzalanmasının ertesi günü gerçekleştirilen NATO Liderler Zirvesi'nde İsveç ve Finlandiya'nın katılım süreci resmen başlatılmış ve Türkiye ile Macaristan haricindeki 28 NATO devleti iki devletin de üyelik talebini mecliste onaylamıştır.

Türkiye imzalanan üçlü protokole rağmen iki ülkenin şimdiki kadar beklentileri karşılayamadığını, terör suçlarından aranan

kişilerden Türkiye'nin iadesini talep ettiği hiçbir ismin iade edilmediğini bildirmiştir. Türkiye'ye göre haklarında terör suçlarından yargılama bulunup da iadesi istenen hiçbir kişi hakkında olumlu bir resmi dönüş yapılmazken İsveçli ve Finlandiyalı yetkililer iade sürecinin olumlu havada geçtiğini, Türkiye'nin kaygılarını gidermek için çalışmalarını devam ettirdiklerini öne sürmüşlerdir. İsveç ve Finlandiya NATO'ya katılım sürecinin bir an önce tamamlanmasını hedeflemekte, 2022'nin sonunda yeni bir terör yasasını çıkaracaklarını bildirmiştir. Sonuç olarak iki ülkenin de NATO üyelik sürecinin tamamlanması Türkiye'nin terörle mücadeleye yönelik güvenlik hassasiyetinin giderilmesine dayanmaktadır.

2022 Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkilerinde Çözüksüzlük Silsilesi

Geçtiğimiz yıllar içerisinde Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki sondaj faaliyetleri ve mülteci politikaları nedeniyle olumsuz bir havaya bürünen Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri, 2021 yılında Avrupa Birliği tarafından yayınlanan performans raporuyla bir çıkmaza sürüklenmişti. İlgili rapor; Türkiye'de demokratik kurumların ve başkanlık sisteminin işleyişine ilişkin yapısal eksiklikler bulunduğunu, sivil toplum ve yargı mekanizmasının yetersiz kaldığını ve insan hakları ile temel özgürlük hususunda önemli ihlallerin yapıldığını öne sürmekteydi (Avrupa Komisyonu, 2021: 4). Avrupa Birliği 2021 performans raporuna karşılık Türkiye, AB ile olumlu bir siyasi gündem oluşturmaya çalıştığını, fakat ilgili raporda Türkiye'ye karşı sorumlulukların göz ardı edildiğini ve çifte standartlı bir yaklaşımın benimsendiğini dile getirerek rapordaki eleştirilerin haksızlığına işaret etmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2021). Avrupa Komisyonu'nun yayınladığı rapor 2022 yılının ilk yarısında da Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki soğukluğun devam etmesine zemin hazırlamıştır. İlk olarak 2021 yılı Türkiye raporu Haziran 2022'de Avrupa Parlamentosu Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. Raporun parlamento tarafından kabulüne karşılık Türkiye Dışişleri Bakanlığı yayınladığı açıklamada Avrupa

Birliği'nin Türkiye'nin katılım müzakere sürecini canlandırıp teşvik etmesi yerine dar görüşlü çevrelerin gündemine alet olduğunu vurgulamıştır. Türkiye'ye göre tüm AB kurumları Türkiye'ye yönelik yükümlülüklerini yerine getirmeli, Vize Serbestisi Diyalogu'nun hızlandırılmasını teşvik etmeli, Gümrük Birliği'nin güncellenmesinde katkıda bulunmalıdır. Bu açıdan 2021 raporu, katılım sürecini hızlandırmaktan uzak, gerçeklerden kopuk ve ideolojik olarak yanlı görülmekte ve Türkiye açısından Avrupa Parlamentosu itibarını zedelemektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2022e).

İkinci olarak Rusya- Ukrayna savaşında Türkiye'nin Rusya'ya yönelik yaptırım kararı almaması ve Rusya ile siyasi, ticari ve diplomatik ilişkilerini sürdürmeye devam etmesi Avrupa Birliği için bir tehdit unsuru olarak algılanmaktadır. Türkiye, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı askeri operasyonun ardından ABD, Avrupa Birliği ve NATO gibi müttefiklerinin aldığı yaptırım kararlarına uymayacağını, sadece Ukrayna'nın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü desteklediği için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nce alınan yaptırımlara itibar edeceğini açıklamıştı. Savaş sebebiyle Rusya'ya devamlı yaptırım paketi açıklayan Avrupa Birliği için, Rus şirketleri ile her geçen gün artan iş birliğinde bulunan Türk şirketleri yaptırım kapsamına alınma ihtimali taşımaktadır. Türkiye'de faaliyetini artıran Rus şirketlerin yanında Türkiye ve Rusya arasında ticari ve ekonomik iş birliğini derinleştirmeyi amaçlayan bir mutabakatın imzalanması Avrupa Birliği'nin tedirginliğini artıran başka bir unsur olarak göze çarpmaktadır (BBC, 2022f). Özellikle ABD ve AB, Türkiye'de bankacılık sektörünün Rusya için finans açısından potansiyel bir arka kapı olduğu yönünde endişeleri tırmandırdığından, Rusya'nın yaptırımları savuşturmasını önlemek için Türkiye üzerindeki baskıyı artırmaktadır. ABD, Rusya'nın yerel ödeme sistemi Mir'e entegre olmuş VakıfBank, Ziraat Bankası, İş Bankası, DenizBank ve Halkbank gibi Türk bankalarına odaklanarak Rusya üzerindeki yaptırımları savuşturmayı destekleyenlere de yaptırım

uygulayacağını bildirirken Avrupa Birliği endişelerini doğrudan Türk yetkililere iletmek için bir heyet hazırlama planı içerisinde. Bu durum Avrupa Birliği ve Türkiye arasında kısa vadede yeni sorunların ortaya çıkabileceğini göstermektedir (Foy and Fleming, 2022).

Son olarak Avrupa Komisyonu'nun yayınladığı 2022 Türkiye Raporu, Avrupa Birliği ve Türkiye arasında yeniden bir gerginliğin alevlenmesine zemin hazırlamıştır. İkili ilişkileri sarsan performans raporunda vurgulanan unsurlar 2021'dekine benzer olarak şu şekilde seyir izlemiştir: Türkiye'deki demokratik kurumların işleyişindeki ciddi eksiklikler 2022'de de devam etmektedir. Demokratik gerileme devam etmiş, Cumhurbaşkanlığı sisteminin yapısal eksiklikleri sürmüştür. Avrupa Konseyi ve organlarının kilit öneme sahip önerileri henüz yerine getirilmemiştir. Parlamento, hükümetin hesap verebilirliğini sağlayacak gerekli araçlardan yoksun olmayı sürdürürken, anayasal yapı, yasama, yürütme ve yargı arasında sağlam ve etkili bir kuvvetler ayrılığı temin etmemektedir. İktidardaki koalisyonun muhalefet partilerin belediye başkanları üzerinde yarattığı baskı yerel demokrasiyi daha da zayıflatmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2022: 4). Siyasi yapıdaki eksiklikleri takiben Güneydoğu'daki durum endişe verici olmaya devam etmektedir. Türkiye'nin Ekim 2021'de Suriye ve Irak'ta terörle mücadele operasyonları yapmaya ilişkin tezkereyi iki yıl daha uzatması terörle mücadele tedbirlerinin orantılı olup olmadığı konusunda soru işareti yaratmaktadır. Bu açıdan sürdürülebilir bir çözüme ulaşmak için güvenilir bir siyasi barış sürecinin yeniden tesis edilmesi gerekmektedir (Avrupa Komisyonu, 2022: 5). Türkiye'nin tek taraflı dış politikası özellikle Türkiye'nin, Suriye ve Irak'taki askerî harekâtları ve AB'nin Rusya'ya yönelik kısıtlayıcı tedbirlerine uyum sağlamaması nedeniyle, AB'nin ortak dış ve güvenlik politikası (ODGP) kapsamındaki öncelikleriyle ters düşmeye devam etmiştir. Türkiye'nin, dış ve güvenlik politikası konusunda AB'nin tutumuyla uyumu, Ağustos 2022 itibarıyla %7 oranıyla

çok düşük bir seviyede kalmıştır. Rusya'nın Ukrayna'ya karşı yaptığı askeri operasyon Türkiye tarafından savaş hali olarak tanınmış ve Rus saldırganlığı kınanarak Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne saygı duyulmuştur. Türkiye, Montrö Sözleşmesi'ni uygulayarak savaş gemilerinin geçişlerinin kısıtlanmasını sağlamıştır. Türkiye; Ukrayna ile Rusya arasında görüşmeleri kolaylaştırmayı, gerilimi azaltmayı ve ateşkes sağlamayı amaçlarken aynı zamanda Ukrayna tahılının ihracatının kolaylaştırılmasında diplomatik olarak arabulucu bir rol üstlenmiştir. Savaş sürecinde Türkiye'nin yapıcı rolü olsa da Rusya'ya yönelik AB yaptırımlarına uyum sağlamaktan uzaktır. Türkiye'nin, Rusya ile ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi için bir Mutabakat Zaptı imzalaması Avrupa Birliği için endişe vericidir (Avrupa Komisyonu, 2022: 8).

Raporda dikkat çeken unsurlardan bir diğeri ise sivil toplum ve insan haklarına ilişkin iyileşmelerin yetersiz kaldığı yönündedir. Rapora göre sivil toplum kuruluşları giderek artan bir baskıya maruz kalmakla beraber bu kuruluşların özgür hareket etme alanları, ifade, örgütlenme ve toplanma özgürlüklerini kısıtlayacak şekilde daralmaya devam etmiştir. İnsan hakları hususunda kötüleşme devam ederken, Türkiye'nin insan haklarına, demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne yeterli riayeti göstermediği tespit edilmiştir. Türkiye'nin hukukun üstünlüğünün ve temel haklara riayet edilmesinin iyileştirilmesine yönelik taahhüdüne ilişkin ciddi endişeler hala sürmeye devam etmektedir (Avrupa Komisyonu, 2022: 6).

Avrupa Komisyonu'nun 2022 Türkiye Performans Raporu'nu yayınladığı gün Türkiye Dışişleri Bakanlığı'ndan bir açıklama gelmiştir. Dışişleri Bakanlığı'na göre ilgili rapor Türkiye'ye yönelik stratejik bakış açısından uzak ve vizyonsuz yaklaşımın bir sonucudur. Rapordaki tavsiyeler çifte standartlı bir yaklaşımın ve yanlı bir tutumun göstergesi olarak görülürken Türkiye özellikle siyasi kriterler ile yargı ve temel haklar kısmındaki eleştirileri kesin bir dille reddetmektedir. Rusya – Ukrayna savaşına yönelik Avrupa Birliği yaptırımlarına

katılmamasına yönelik eleştirilere karşılık ise Türkiye, savaştaki ilkeli yaklaşımını ve arabulucu rolüne vurgu yapmaktadır. Nitekim Dışişleri Bakanlığınca yapılan açıklamada, Türkiye'nin mevcut savaştaki kilit rolüne dikkat çekilerek Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak görülmesi ve jeopolitik konumu dikkate alınarak üçüncü ülke muamelesi uygulamaktan uzaklaşılması üzerinde durulmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2022e). Bu açıdan 2021 yılındaki çıkmazların devam ettiği Türkiye – Avrupa Birliği ilişkileri gelecekte de anlaşmazlıklar yaşamaya devam edecek gibi görünmektedir. 2022 yılında yaşanan siyasi gelişmelerde Türkiye'nin oynadığı etkin role karşılık Avrupa Birliği'nin tavrı ve tutumu Türkiye tarafınca haksız ithamlar olarak algılanmaktadır.

Türkiye – İsrail İlişkilerinde Normalleşme Süreci

2022 Türk Dış Politikasında dikkat çeken gelişmelerden bir diğeri ise Türkiye – İsrail arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan olumlu seyir olmuştur. 2000li yıllarda askeri, ekonomik ve siyasi alanda çok yönlü bir niteliğe sahip olan Türk – İsrail ilişkileri Filistin sorununun öne çıkmasıyla kopuş noktasına gelmiştir. İsrail'in Filistin'de halka orantısız kuvvet uygulaması Türk kamuoyunda İsrail karşıtlığını körüklerken, çatışan siyasi çıkarlar beraberinde siyasi krizleri de getirmiştir. 2008 yılında İsrail'in Dökme Kurşun Operasyonu ile Gazze'ye saldırısı, Davos Sorunu ve Alçak Koltuk Krizi Türk – İsrail ilişkilerinde büyük bir kopuşa sebep olurken son yaşanan Mavi Marmara Krizi karşılıklı güvensizlik ve düşmanlığa sebebiyet vermiştir. 2009 – 2019 yılları arasında ticari ve ekonomik ilişkiler için karşılıklı temas devam etmiş olsa da iki devlet arasında politik ve diplomatik krizler sürekliliğini korumuştur. Bu açıdan 2022 yılında normalleşmeye yönelik atılan adımlar Türkiye – İsrail ilişkilerinde tarihi bir önem taşımaktadır.

Türkiye ve İsrail yaşanan diplomatik krizlerin ardından ilk kez Mart 2022'de bir araya gelmiş ve yıllarca süren düşmanlık ile güvensizliği aşmaya çalışmıştır. İsrail Devlet Başkanı Isaac

Herzog'un Ankara'ya ziyareti bölgesel güçler arasındaki gergin ilişkilerde bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Her iki devlet de potansiyel iş birliği için bir kilit noktası olan enerji faktörünü siyasi bağları onarmak için kullanmayı hedeflemektedir. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan bu tarihi ziyaretin ikili ilişkilerde bir dönüm noktası olduğunu dile getirerek siyasi diyalogu karşılıklı çıkar temelinde canlandırma amacı güttüğünü belirtmiştir (Scheer, 2022). İsrail Dışişleri Bakanı Yair Lapid'in yaptığı açıklamada ise iki devletin bölgesel ve küresel çıkarlarını korumak için iş birliği oluşturması gerektiğinin altını çizerek yaşanan gelişmelerden memnuniyet duyduklarını bildirmiştir. İsrail Devlet Başkanı Herzog'un kullandığı uçakta barış ve iş birliği gibi kelimelerin yer alması barışın tesisi için İsrail'in ciddi olduğunun bir göstergesi olarak görülmüştür. Karşılıklı iyimser mesajların bir sonucu olarak ilişkilerin iyileştirilmesi, Türkiye ve İsrail arasındaki bağların derinleşmesinin sağlanması, ekonomik, ticari ve kültürel alanlarda iş birliğinin genişletilmesi ve bölgesel istikrarın güçlenmesi amacıyla en son 2018 yılında faaliyet gösteren büyükelçi ve başkonsolosların geri gönderilmesi kararı alınmıştır (Mackenzie ve Toksaba 2022). İsrail'in Türkiye'deki maslahatgüzarnın Ankara'ya büyükelçi atanmasının birkaç hafta içerisinde gerçekleşebileceğini söylerken; İsrail, İstanbul'daki Hamas ofisinin kapatılması yönünde beklentileri bulunduğunu bildirmiştir. İstanbul'daki Hamas ofisinin varlığı iki devlet arasındaki ilişkilerde hassas nokta olarak görülmektedir (Reuters, 2022). Yine de büyükelçi atama hususu başarıyla sonuç vermiş ve İsrail Dışişleri Bakanlığı Atama Komitesi Ankara Büyükelçiliği Maslahatgüzarı olarak Irit Lillian'ın görevlendirilmesine karar vermiştir. Karşılık olarak ise Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçiliği'ne 2010 – 2014 yılları arasında Kudüs'te de görev alan Büyükelçi Şakir Özkan Torunlar atanmıştır (Trt Haber, 2022).

Yeni çağın habercisi olarak nitelendirilen Türkiye – İsrail ilişkileri, özellikle enerji alanında iş birliğini tesis etme amacı

taşımaktadır. İlk olarak Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de nüfuzunu güçlendirmesi için İsrail gibi bir bölge devletiyle ittifak geliştirmesi önemlidir. İlişkilerin en alt seviyeye indirildiği dönemde İsrail'in bölgede Yunanistan ile müttefik arayışını sonlandırması ve Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile kendi münhasır ekonomik bölgelerine dair haklarını korumak için izlediği politikalar ile Doğu Akdeniz'de yalnızlaştırılması Türkiye ve İsrail ilişkilerinin normalleştirilmesindeki en önemli sebeplerden biri olarak görülmektedir. Doğu Akdeniz'deki bölgesel denklemin dışında kalmamak adına ikili ilişkilerin yeniden tesis edilip açık diplomatik kanallara oturtulması, Türkiye'nin çıkarları ile doğru orantılıdır (Ceylan, 2022). Bu açıdan Türkiye, İsrail doğal gazını Avrupa'ya taşımak için birlikte çalışma arzusu taşımaktadır. Nitekim Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'nin Akdeniz ve Karadeniz'deki sondaj ve sismik gemilerinin faaliyetlerini öne sürerek enerji konusunda Türk - İsrail iş birliğinin yeniden canlandırılmasının büyük bir fırsat olduğunu dile getirmiştir (Scheer, 2022). Özellikle savaş döneminde Avrupa'nın Rus gazına bağımlılığının azaltılmasında Akdeniz'den geçecek gaz tedariği Türkiye'nin enerji politikasının şekillenmesinde etkili faktör olarak görülmektedir. Enerji bağımlılığı ile ön plana çıkan Türkiye, Doğu Akdeniz'in yanı sıra Karadeniz'de de 540 milyar metreküp doğal gaz keşfinde bulunarak enerji bağımlılığını azaltmak istemektedir. Dolayısıyla enerji alanında dışa bağımlılıktan kurtulmak isteyen Türkiye için İsrail ile ilişkilerde yaşanan normalleşme süreci, Türk Dış Politikası'nda kayda değer bir gelişme olarak görülmektedir.

Türkiye - Yunanistan İlişkileri Çerçevesinde Egemenlik Mücadelesi

Türkiye ve Yunanistan arasındaki Ege Sorunu geniş bir süreç içerisinde iki devlet arasındaki bir çatışma unsuru olarak varlığını sürdürse de 2022 yılında yaşanan gelişmelere göz atmak Ege sorununun mevcut durumunu anlama açısından elzemdir. Ege Denizi'ni ilgilendiren sorunların her biri oldukça

karmaşık ve geniş bir arka plana sahip olsa da karasuları ve kıta sahanlığı temel sebebi oluşturmaktadır. Türkiye ve Yunanistan'ın Ege Denizi'nde karasuları 6 deniz mili olarak belirtilmiş olsa da Yunanistan 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne (BMDHS) atıfta bulunarak karasularını 12 mile çıkarma amacındadır. Ege Denizi'nde 12 millik karasuları genişliğine sahip bir Yunanistan olasılığı Ege Denizi'nde gelecekte sürdürülecek eylemlerin Yunanistan lehine gelişeceğine işaret etmektedir. Türkiye devletlerin karasularını belirlemede egemenlik haklarının sınırsız olmadığını ileri sürerek hakkaniyete dayalıktan yanadır. Yunanistan ise Ege Denizi'nde sahip olduğu adaların da devlete bir bütünlük oluşturduğunu belirterek adaların da karasularının olması gerektiğini savunmakta ve Ege Denizi'nin bir Yunan Gölü haline getirilmesinin önünü açmaya çalışmaktadır (Gülbay, 2022: 173).

2020 ve 2021 yıllarında Doğu Akdeniz'de münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığına yönelik egemenlik alanları nedeniyle büyük bir krizden geçen Türkiye – Yunanistan ilişkileri 2022'nin ilk çeyreğinde karşılıklı ziyaretlerle bir yumuşama sürecine girmişti. Ancak Yunanistan Başbakanı Kıryakos Miçotakis'in Mayıs ayında yaptığı Amerika ziyaretinde, ABD Kongresi'ni Türkiye'nin yeni nesil F-35 savaş uçaklarını satın alma programına üyeliği üzerindeki yasağı kaldırmamaya çağırmasının ardından iki devlet arasındaki ilişkilerde yumuşama süreci sona ermiştir. 2019 yılında Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi satın almasının ardından uygulanan F-35 yasağını kaldırma amacı güden Türkiye, Yunanistan'ın bu tutumunu “Türkiye aleyhine lobcilik yapmak” olarak değerlendirmiştir. Yunanistan Başbakanı'nın Türkiye'ye yönelik F-35 yasağının sürdürülmesi çağrısının ardından Türk – Yunan ilişkilerine bir darbe de hava sahasına yönelik karşılıklı suçlamalardan gelmiştir. Türkiye, Yunanistan Hava Kuvvetlerine ait F-16 uçaklarının, Gökçeada ve Enez'de hava sahasını ihlal ettiğini ileri sürerken, Yunanistan'ı tahrik eden

eylemleriyle başlattığı gerginliği kullanarak uluslararası kamuoyunun algısını Türkiye aleyhine şekillendirmeye çalışmakla suçlamaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2022g). Yunanistan ise iddiaları reddederek Türk uçaklarının herhangi bir bildirimde bulunmadan uçtuklarını ve hava sahasını ihlal ettiklerini öne sürmektedir. İki devlet arasında yaşanan gerilim sonrasında Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, Yunanistan ile yılın sonlarında yapılması planlanan üst düzey iş birliği konsey toplantısını iptal ettiğini duyurarak “Yunanistan Başbakanı Miçotakis ile asla görüşmeyi kabul etmeyeceğini ve kendisi için öyle birinin olmadığını” belirtmiştir (BBC, 2022g).

Bu süreçten sonra siyasi boyutta gerilen ilişkiler Doğu Akdeniz’de de yansımıştır. Türkiye, Yunanistan’ın 1923 Lozan ve 1947 Paris antlaşmalarıyla silahsızlandırılmış olması gereken adaları silahlandığını, bunun da adalar üzerindeki egemenliğinin tartışmaya açılması anlamına geldiğini bildirmiştir. Yunanistan ise Türk savaş uçaklarının Yunan adaları üzerinde uçtuğunu ve hava sahasını yüzlerce kez ihlal ettiğini gündeme getirmiştir. Yunanistan’ın tezine karşılık Milli Savunma Bakanlığı Türk F-16 savaş uçaklarının NATO misyonları kapsamında görev uçuşu gerçekleştirmesine rağmen Yunanistan tarafından radar kilitlemesi yoluyla taciz edildiklerini öne sürmüştür. Ek olarak Rodos adasının batısında irtifada uçuş gerçekleştiren Türk savaş uçaklarına Girit Adası’nda konuşlanmış Yunan S-300 hava savunma sistemleri tarafından radar kilit atıldığı Türkiye tarafından tebliğ edilmiştir. Yunanistan’a göre Türkiye’nin açıklamaları gerçeği yansıtmamakla birlikte Türk uçakları tarafından NATO misyonunu gerçekleştirmeye ilişkin bilgilendirmeden eksik kalınmıştır (BBC, 2022h). Karşılıklı ithamlar sürerken Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye’nin kilit atma meselesi nedeniyle hassasiyetinin devam ettiğini belirtmiş ve Yunanistan’ın gelecekteki adımlarını düşünerek hareket etmesi gerektiğini yoksa Türkiye’nin “bir gece tekrar ansızın gelebileceğini” beyan etmiştir. Dolayısıyla Erdoğan’ın iki devlet arasında 1996 yılında yaşanan Kardak Krizi’ne atıfta bulunması

egemenlik sınırları açısından henüz bir uzlaşma sağlanmadığını ve uzun vadede de mümkün olmadığını göstermektedir. Türkiye ve Yunanistan'ın kendi sınır güvenliklerini sağlamak amacıyla uyguladığı politikalar hem Ege hem de Doğu Akdeniz'de karşılıklı tehdit algılamalarının 2022'de de devam etmesine sebebiyet vermiştir.

Türkiye – ABD ilişkileri ve F-16 Faktörü

2022 yılında Türkiye ve ABD ilişkileri bakımından yaşanan en önemli temaslardan biri F-16'ların satışına yönelik olmuştur. Türkiye 2021 Kasım ayında ABD'li Lockheed Martin tarafından üretilen 40 adet F-16 ve mevcut filolarında yer alan savaş uçaklarını modernize etmek için yaklaşık 80 F-16 modernizasyon kiti talebini ABD'ye iletmıştır. Daha öncesinde Amerika ile F-35 savaş uçaklarının satın alma hususunda görüşmeler yapan Türkiye, Rusya'dan S-400 hava savunma sistemini satın aldığı gerekçesiyle 2019'da F-35 üretim planından çıkarılmış ve bu yüzden görüşmeler havada kalmıştı. S-400 hava savunma sisteminin Rusya'dan satın alınması üzerine Amerika'da Cumhuriyetçi ve Demokrat Partili üyelerin bulunduğu 53 kongre üyesi Türkiye'nin F-16 talebinin reddedilmesi çağrısında bulunmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın NATO'ya bağlılığını yetersiz olarak gerekçe göstererek, F-16 talebini reddetmeye çağıran Demokrat Partili kongre üyesi Frank Pallone ve her iki partiden oluşan 50'den fazla milletvekilinin liderliğinde oluşturulan bildiriye karşılık Biden yönetimi talebe olumlu baktığını ancak satışın gerçekleşmesi için Kongre onayının gerektiğini belirtmiştir. Türkiye ise F-16 savaş uçağı satışının ABD'nin ulusal çıkarına uygun olacağını ileri sürerek NATO'nun uzun vadeli ortaklığına ve güvenliğine hizmet edeceğini belirtmektedir. Özellikle Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Türkiye'nin savunma sanayisine yönelik haksız yaptırımların kaldırılması gerektiğine yönelik çağrısı Haziran ayının sonunda yapılan NATO Zirvesi ile vuku bulmuştur. İspanya'nın başkenti Madrid'de gerçekleşen ve basına kapalı yapılan görüşmede iki devlet arasındaki somut

yakınlaşma dikkat çekici olmuştur. İlk olarak Finlandiya ve İsveç'in NATO'ya üyelik sürecine yönelik Türkiye'nin ılımlı tavırlarından duyduğu memnuniyeti dile getiren ABD Devlet Başkanı Joe Biden, Türkiye'nin Rusya- Ukrayna savaşındaki mühim rolünü de takdir ettiğini belirtmiştir. NATO Zirvesi'nin gündemi itibariyle çok güçlü bir zirve olduğunu vurgulayan Cumhurbaşkanı Erdoğan ise mevcut savaş nedeniyle ABD'nin Karadeniz'e stratejik bir bakış açısı edinmesinin Türkiye ile ilişkilerinin geliştirilmesi hususunda önem taşıdığını dile getirmiştir. İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyelik talebine karşılık Türkiye terörle mücadele konusunda gerekli adımların atılması gerektiğini vurgularken ABD Devlet Başkanı Biden'in Cumhurbaşkanı Erdoğan ile yaptığı telefon görüşmesi, İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyelik sürecine girmesinde etkili olmuştur. Türkiye'nin F-16 talebinin ABD nezdinde mevcut süreçte nasıl değerlendirildiği sorulduğunda Biden, F-16 jetlerinin modernizasyonu sorunun çözülmesi gerektiğini, kendisinin başvuru yapıldığı andan itibaren F-16 satışını onayladığını dile getirmiştir. Madrid Zirvesi'nde verdiği röportajda Biden, kongrenin onayı alındığı an Türkiye'ye F-16 satışının kısa sürede gerçekleştirilebileceğinin garantisini vermiştir (BBC, 2022i).

İki devlet arasında gerçekleştirilen bir diğer görüşme ise Eylül ayında Washington'da gerçekleştirilmiştir. Türkiye-ABD Stratejik Mekanizması olarak adlandırılan istişareye iki devletin Dışişleri bakan yardımcıları katılmıştır. Görüşmede ikili ilişkiler ile stratejik ve küresel meselelere dair kapsamlı görüş alışverişinde bulunulmuş ve güçlü iş birliği bir kez daha teyit edilmiştir. Toplantıda Türkiye ve ABD arasındaki ekonomik, kültürel ve sosyal bağlar ele alınırken uluslararası barış ve istikrarın geliştirilmesi ve güçlendirilmesi esas alınmıştır. Taraflar bölgesel gelişmeler ile ilişkili olarak terörizmin her türlü biçimiyle mücadele edileceğine dair kararlılıklarını yinelemiş ve iki devlet arasındaki yakın ilişkilerin devamlılığının beklentisinde olduklarını karşılıklı olarak dile getirmişlerdir (Dışişleri Bakanlığı, 2022h). Yine de F-16 satışından bağımsız

olarak iki devlet arasında 2022 yılında da bazı hususlarda uyuşmazlık cereyan etmiştir. İlk olarak Suriye'nin kuzeydoğusunda ABD'nin YPG terör örgütüne verdiği destek Türkiye – ABD ilişkilerinin gelişiminde bir sorun olmaya devam etmektedir. Türkiye sınır ötesi operasyonları sürdürürken ABD'den YPG'ye verilen desteğin kesilmesi çağrılarını da devam ettirmektedir. İkinci olarak ABD'nin Kıbrıs'a yönelik silah ambargosunu 2023 yılı için kaldırdığını açıklaması Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Amerika, Eyalet Ortaklığı Programı kapsamında Ulusal Muhafızları ile müttefik ülkelerin silahlı kuvvetleri arasında iş birliği sağlayarak uzun vadede karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler kurmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda Kıbrıs'ı bünyesindeki Ulusal Muhafızlar Bürosu Eyalet Ortaklığı Programı'na dahil edeceğini açıklaması Türkiye tarafından şiddetle kınanmıştır. Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada ABD'nin bu kararı Kıbrıs Adası'nda iki taraf arasında dengeyi bozmanın ötesindedir. Türkiye'ye göre ABD'nin Eyalet Ortaklığı kararı Kıbrıs meselesinin adil ve kalıcı bir çözüme kavuşturulmasını baltalamaktayken, Türkiye Kıbrıs Türk halkının güvenliğini sağlamak için her türlü adımı atacaklarını bildirmiştir (BBC, 2022j).

Sonuç olarak bakıldığında, Beyaz Saray'ın Kongre'ye sunduğu Savunma Bütçe Tasarısı'nın son halinde F-16 savaş uçaklarının Türkiye'ye satışındaki ilgili engellerin aşıldığı görülmüştür. Her ne kadar Türkiye için olumlu bir gelişme olsa da Kongre'nin olumlu kararını beklemek için erkendir. Nitekim Kongre'nin güçlü üyelerinden biri kabul edilen Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Bob Menendez olmak üzere Türkiye'ye karşıtlığı ile bilinen kongre üyeleri F-16 satışını engelleme hedefindedir. Bu açıdan F-16 satışının yapılabilmesi için kongreden itiraz gelmemesi gerekmektedir (Berberakis, 2022).

2022 Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmeler

2022 sadece küresel politikada değil küresel ekonomide de önemli gelişmelerin vuku bulduğu sıcak yıllardan biri olmuştur. COVID-19 gibi yaklaşık iki buçuk yıl süren bir pandemi krizinin ardından küresel ekonomi Rusya-Ukrayna savaşının etkileri ile yüz yüze gelmek durumunda kalmıştır. Türkiye COVID-19 salgını sonrasında enflasyonun yükselme eğilimine karşılık pek çok ekonominin aksine istihdamı önce korumayı sonra da artırmayı hedeflemiştir. Bu açıdan para ve maliye politikalarını 2021'dekine benzer şekilde oluşturmuş ve faiz indirimine devam etmiştir. Faiz indirimiyle birlikte çeşitli vergilerde indirimler yaparak kamu harcamalarını artırmış, asgari ücret ve devlet yardımlarını yükseltmiştir (Eğilmez, 2022). Faiz indirimleri ile Türkiye hedef borçlanma faizini düşürmek ve bu şekilde harcamaları ve büyümeyi artırmayı hedeflemektedir. Türkiye'nin geliştirdiği stratejik amaçlı çözüm araçları temel gıda başta olmak üzere bazı sektörlerdeki arz kısıtlarının olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik olsa da uluslararası ölçekte üretici ve tüketici enflasyonu yüksek seviyelerini sürdürmeye devam etmektedir. Yüksek küresel enflasyonun, enflasyon beklentileri ve uluslararası finansal piyasalar üzerindeki etkileri göz önünde bulundurularak, tüm politika araçlarında kalıcı ve güçlendirilmiş liralaşmayı teşvik eden geniş kapsamlı bir politika amaçlanmıştır (TCMB, 2022). Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) politika faizini 150 baz puan daha indirmiş, Eylül 2021'de %19 olan indirim oranı Aralık 2022'de %9'u bulmuştur. 2022'nin başından itibaren manşet enflasyon yaklaşık 20 puan artmışken, TCMB'nin kurdaki değer kaybını engellemek için 100 milyar dolara yakın döviz sattığı tahmin edilmektedir (Demiralp, 2022). Nitekim para politikalarına karşılık uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları Standard & Poors (S&P) ve Fitch Ratings Türkiye'nin kredi notunu B+'dan B'ye düşürdüklerini açıklamıştır. S&P ve Fitch Rating bu kararlarına gerekçe olarak Türkiye'nin 2023 seçimleri öncesinde büyümeyi mali ve parasal istikrara tercih

ettiğini ve çok gevşek olan para politikasına sahip olduğunu göstermiştir. Hükümetin faiz oranlarını indirmeye yönelik politikaları enflasyondaki artışın yanı sıra Türk lirasının dolar ve euro karşısında değer kaybetmesine neden olmuştur. Lira Mayıs 2023 itibariyle dolar karşısında 19,81'e kadar gerilemiş ve rekor düşük seviyeyi aşmıştır. Alışılmışın dışında uygulanan faiz indirimi ise liranın euro karşısında 21,43'e kadar gerilemesine yol açmıştır. Para birimi geçtiğimiz yıl %44'lük kaybın ardından 2022 yılında %22'lik bir değer kaybı yaşamıştır (Devranoglu, 2022).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) yayınladığı Tüketici Fiyat Endeksine göre aralık ayında değişim bir önceki aya göre yaklaşık %1,18 bir önceki yılın aynı ayına göre %64,27, on iki aylık ortalamaya göre ise %72,31 oranında gerçekleşmiştir (TÜİK, 2022b). Rusya-Ukrayna savaşına bağlı olarak yüksek oranda artan küresel enerji ve gıda fiyatlarının yansımaları, tedarik zincirlerindeki aksaklıkların eşlik ettiği emtia fiyatlarındaki dalgalanmalar ve enflasyon beklentilerindeki bozulmayla güçlenen atalet etkisi belirleyici olmuştur (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022). Bu dönemde jeopolitik gelişmelerin sürmesiyle beraber küresel ölçekte olduğu gibi enerji maliyetleri ve arz zincirinde meydana gelen kesintiler enflasyon üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaya devam etmiştir. Aralık ayında TÜFE yıllık enflasyonu yaklaşık yüzde 65 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu gelişmede hizmet, gıda ve enerji gruplarında yaşanan artış belirleyici olmuştur (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022).

Ek olarak IMF'nin Ekim 2022'de yayınladığı Dünya Ekonomik Görünüm raporuna göre Türkiye 2021 ve 2022 yılında dünyanın en büyük yirminci ekonomisi durumundadır. Nisan 2022'de açıklanan raporda, Türkiye 2021 yılında ülkelerin GSYH büyüklüğü bakımından dünyada 21. sıraya düşmüşken Ekim 2022'de açıklanan son raporda yeniden 20. sıraya yükselmiştir. 2022 yılının ilk yarısında GSYH açısından Türkiye ekonomisi yüzde 7,5 oranında büyümüştür. Yılın ilk yarısında toplam tüketim büyümeye 13,6 puan katkı yapmıştır. Gayri Safi Yurtiçi

Hasıla (GSYH) bakımından ise Türkiye'nin GSYH'si 817,5 milyar Amerikan doları olmuştur (IMF, 2022). İlgili IMF'nin raporunda, ülkelerin güncellenen büyüme tahminleri de paylaşılmıştır. Rapora göre, Türkiye ekonomisinin 2022'de yüzde 5 ve gelecek yıl yüzde 3 büyüyeceği tahmin edilmiştir. IMF'nin temmuz ayında yayımladığı raporda Türkiye ekonomisinin 2022'de %4 oranında büyüyeceği tahmin edilmiştir. Raporda, Türkiye için 2022 yıllık enflasyon beklentisi yüzde 73,1 olurken, enflasyonun 2023'te yüzde 51,2'ye gerileyeceği düşünülmektedir (Okay, 2022).

Sonuç

Türkiye 2021 yılında izlediği çok yönlü aktif dış politikasını 2022'de de sürdürmeye devam ederken, küresel barış ve istikrarın sağlanması hususunda önemli bir aktör olarak ön plana çıkmıştır. Rusya – Ukrayna Savaşı'nda üstlendiği arabulucu rol ile hem Batı hem de Rusya ile ilişkilerini dengede tutan Türkiye, aynı zamanda tüm dünyaya açılan tahıl koridorunun güvenliğinin sağlanmasına yönelik sorumluluğu üstlenmiştir. Karadeniz'deki savaşın yanı sıra İsrail ile normalleşme sürecine giren Türkiye, böylece Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'de de nüfuzunu güçlendirme fırsatı yakalamıştır. Dış politika hamlelerine eş zamanlı olarak düzenlediği sınır ötesi operasyonlar ile güvenlik sorununu aşmaya çalışan Türkiye, savunma silahlarını artırmak için ABD'den F-16 talebinde bulunmakta ve bir NATO müttefiki olarak askeri gücünü sağlamlaştırmayı amaçlamaktadır.

Türkiye 2022 yılında da Avrupa Birliği ile ortak paydayı bulmaktan uzak görünmektedir. Avrupa Birliği'nin yayınladığı performans raporunu Türkiye haksız eleştiriler olarak görmek ve Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye yönelik politikalarına şiddetle karşı çıkmaktadır. Sonuç olarak Türkiye hem bölgesel hem de uluslararası ortamda milli güvenlik ve çıkarını korumaya yönelik hamlelerde bulunurken bir yandan da barış ve istikrara katkıda

bulunan, yenilikçi ve girişimci bir politika anlayışıyla hareket etmektedir.

Kaynakça

- Arman, M. N ve Gürsoy, B (2022). *Challenges In The Regional Energy Complex Of Russia, Ukraine, Turkey, And The European Union. International Journal of Humanities*, 6(1), 7- 21.
- Avrupa Komisyonu. (2021). “*Commission Staff Working Document- Turkey 2021 Report*”. Erişim Tarihi 20.11.2022 <https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/system/files/2021-10/Turkey%202021%20report.PDF> adresinden alındı.
- Avrupa Komisyonu. (2022). *AB Genişleme Politikasına İlişkin 2022 Bilgilendirmesi – 2022 Türkiye Raporu, Erişim Tarihi 11.11.2022* https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2022_turkiye_report_tr_27.11.2022_22.05.pdf adresinden alındı.
- Baltacı, A (2022). *Rusya Ukrayna Savaşı Kapsamında Türkiye'nin Siyasi Ve Ekonomik Rolü. International Congress of Social Science*, 517 – 526.
- BBC (2022a). *Putin: Avrupa için en büyük gaz merkezini Türkiye'de kurabiliriz*. Erişim Tarihi 09.11.2022 <https://www.bbc.com/turkce/articles/ceqynn69q2wo> adresinden alındı.
- BBC (2022b). *Erdoğan: Ukrayna'nın yeniden imarı için gereken desteği vereceğiz*. Erişim Tarihi 09.11.2022 <https://www.bbc.com/turkce/articles/clz7pnvrpd> adresinden alındı.
- BBC (2022c). *NATO: İsveç ve Finlandiya'nın üyeliğine Türkiye neden karşı çıkıyor; Ankara'nın kayguları giderilebilecek mi?* Erişim Tarihi 10.11.2022 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-61492109> adresinden alındı.
- BBC (2022d). *NATO Genel Sekreteri Stoltenberg: Türkiye değerli bir müttefik, güvenlik endişeleri giderilmeli*. Erişim Tarihi

- 10.11.2022 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61474597> adresinden alındı.
- BBC (2022e). *İsveç Başbakanı Andersson Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı yalanlamadı, 'Pazarlık masasında konuşulanları söylemem' dedi.* Erişim Tarihi 10.11.2022 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-62007034> adresinden alındı.
- BBC (2022f). *AB, Rusya'ya yaptırımların delinmesi konusunda Türkiye'yi uyardı.* Erişim Tarihi 09.11.2022 <https://www.bbc.com/turkce/articles/cj182j1n5yko> adresinden alındı.
- BBC (2022g). *Erdogan blanks Greek prime minister over US remarks.* Erişim Tarihi 17.11.2022 <https://www.bbc.com/news/world-europe-61562305> adresinden alındı.
- BBC (2022h). *Türkiye-Yunanistan S-300 krizi neden çıktı, suçlamalar ve stratejiler neler?* Erişim Tarihi 17.11.2022 <https://www.bbc.com/turkce/articles/ckmy0mgnpmmo> adresinden alındı.
- BBC (2022i). *Financial Times gazetesine konuşan uzman: 'ABD'nin Karadeniz stratejisi Türkiye ile ilişkileri düzeltmeyi içeriyor'.* Erişim Tarihi 20.11.2022 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61981430> adresinden alındı.
- BBC (2022j). *Dışişleri Bakanlığı, ABD'nin Kıbrıs'ı Eyalet Ortaklığı Programı'na dahil etmesini kınadı.* Erişim Tarihi 20.11.2022 <https://www.bbc.com/turkce/live/haberler-turkiye-63113837> adresinden alındı.
- Berberakis, S. (2022). *Yunan basını: ABD F-16'lar için Türkiye ve Yunanistan arasında bir orta yol bulmaya çalışıyor.* BBC, Erişim Tarihi 07.12.2022 <https://www.bbc.com/turkce/articles/ced9edq9d5jo> adresinden alındı.
- Birleşmiş Milletler (2016). *International law, codification, legal affairs, legal, Committee, Terrorism, charter, criminal accountability, Administration of Justice, jurisdictional*

immunities, cloning, safety of United Nations and associated personnel, ad hoc, diplomatic conferences, reports of International Arbitral Awards, summaries of International Court of Justice Judgments and advisory opinions, legislative series, juridical yearbook, repertory of practice of United Nations organs, books. United Nations. Erişim Tarihi 02 Aralık 2022, <https://legal.un.org/repertory/art51.shtml> adresinden alındı.

Cook, A. S (2022). *Where Turkey Stands on the Russia-Ukraine War. Council Foreign Relations.* Erişim Tarihi 05.11.2022 <https://www.cfr.org/in-brief/where-turkey-stands-russia-ukraine-war> adresinden alındı.

Demiralp, S. (2022). *Düşük faiz politikası işe yarıyor mu?* BBC, Erişim Tarihi 03.12.2022 <https://www.bbc.com/turkce/articles/cv2dvk11kx1o> adresinden alındı.

Devranoğlu, N. (2022). *Turkey's lira, bonds extend decline on inflation, rate cut concerns.* Reuters, Erişim Tarihi 03.12.2022 <https://www.reuters.com/markets/europe/turkish-lira-weakens-05-against-dollar-2022-06-08/> adresinden alındı.

Dışişleri Bakanlığı (2021). *No: 351, 19 Ekim 2021, Avrupa Komisyonu 2021 Türkiye Raporu Hk.* https://www.mfa.gov.tr/no_-251_-avrupa-komisyonu-2021-turkiye-raporu-hk.tr.mfa adresinden alındı.

Dışişleri Bakanlığı (2022a). *Türkiye'nin Girişimci ve İnsani Dış Politikası / T.C. Dışişleri Bakanlığı.* Erişim Tarihi 02 Aralık 2022, <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa> adresinden alındı.

Dışişleri Bakanlığı (2022b). *No: 57, 22 Şubat 2022, RF'nin sözde Donetsk ve Luhansk Cumhuriyetleri'ni tanıma kararı hk.* Erişim Tarihi 15.11.2022, https://www.mfa.gov.tr/no_-57_-rf-nin-sozde-donetsk-ve-luhansk-cumhuriyetleri-ni-tanima-karari-hk.tr.mfa adresinden alındı.

- Dışişleri Bakanlığı (2022c). No: 62, 24 Şubat 2022, Rusya Federasyonu Tarafından Ukrayna'ya Yönelik Başlatılan Askeri Operasyon Hk. Erişim Tarihi 15.11.2022, https://www.mfa.gov.tr/no_-62_-rusya-federasyonu-tarafindan-ukrayna-ya-yonelik-baslatilan-askeri-operasyon-hk.tr.mfa adresinden alındı.
- Dışişleri Bakanlığı. (2022d). *Türkiye'nin Uluslararası Enerji Stratejisi. Türkiye'nin Uluslararası Enerji STRATEJİSİ / T.C. Dışişleri Bakanlığı.* Erişim Tarihi 15.11.2022, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa adresinden alındı.
- Dışişleri Bakanlığı (2022e). No: 190, 7 Haziran 2022, Avrupa Parlamentosu'nun 2021 Türkiye Raporu Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-190_-avrupa-parlamentosunun-2021-turkiye-raporu-hk.tr.mfa adresinden alındı.
- Dışişleri Bakanlığı (2022f). No: 312, 12 Ekim 2022, Avrupa Birliği Komisyonu 2022 Türkiye Raporu Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-312_-avrupa-birligi-komisyonu-2022-turkiye-raporu-hk.tr.mfa adresinden alındı.
- Dışişleri Bakanlığı (2022g). *Türkiye'nin Uluslararası Enerji Stratejisi* https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa adresinden alındı.
- Dışişleri Bakanlığı (2022h). No: 285, 15 Eylül 2022, Türkiye-ABD Stratejik Mekanizması Üçüncü Tur İstisareleri Hakkında Ortak Açıklama. https://www.mfa.gov.tr/no_-285_-turkiye-abd-stratejik-mekanizmasi-ucuncu-tur-istisareleri-hakkinda-ortak-aciklama.tr.mfa adresinden alındı.
- Dikmen, Y ve Nichols, M (2022). *Turkey, Russia, Ukraine, U.N. to meet Wednesday on grain exports.* Reuters, Erişim Tarihi 09.11.2022 <https://www.reuters.com/markets/commodities/turkey-russia-ukraine-un-meeting-grain-set-weds-minister-2022-07-12/> adresinden alındı.

- Ersoy Ceylan, T. (2022). *Türkiye İsrail ilişkilerinde yeni dönem. Anadolu Ajansı, Erişim Tarihi* 13.11.2022 <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-israil-iliskilerinde-yeni-donem/2711497> adresinden alındı.
- Eğilmez, M. (2022). 2022 Biterken Türkiye Ekonomisinin Görünümü *Erişim Tarihi* 03.12.2022 <https://www.mahfiegilmez.com/2022/11/2022-biterken-turkiye-ekonomisinin.html> adresinden alındı.
- Foy, H ve Fleming, S (2022). US and EU step up pressure on Turkey over Russia sanctions. Reuters, *Erişim Tarihi* 09.11.2022 <https://www.ft.com/content/95243a73-22c8-447e-bbae-a10a206d7e9e> adresinden alındı.
- Gülbay, A. (2022). 2020 Özelinde Yunanistan-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi İkilisinin Ege Denizi ve Doğu Akdeniz'de Gerginliği Artırıcı Faaliyetleri. *UPA Strategic Affairs*, 3(2), 168- 199.
- IMF (2022). IMF Staff Statement on the Economic Impact of War in *Ukraine*, <https://www.imf.org/en/%20News/Articles/2022/03/05/pr2261-imf-staff-statement-on-the-economic-impact-of-war-in-ukraine> adresinden alındı.
- Kırbaşoğlu, F., & Öçalan, G. (2022). NATO ve Rusya'nın Geniş Karadeniz Havzasındaki Mücadelesi: 2021. Ö. Tüfekçi, & F. Kırbaşoğlu (Ed.) içinde, *KARADENİZ: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (s. 409-433). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Kremlin Palace (2022). Address by the president of the Russian Federation. *Erişim Tarihi* 05.11.2022, from <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828> adresinden alındı.
- Mackenzie, J ve Toksabay, E. (2022). Turkey, Israel to re-appoint ambassadors after four-year chill. Reuters, *Erişim Tarihi* 15.11.2022 <https://www.reuters.com/world/middle-east/israel-says-restore-full-diplomatic-relations-with-turkey-2022-08-17/> adresinden alındı.

- Milli Savunma Bakanlığı (2022a). “Pençe Kılıç Hava Harekâtı” İle İlgili Basın Açıklaması (2022, November 20). Erişim Tarihi 02 Aralık 2022, <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/20112022-68716> adresinden alındı.
- Milli Savunma Bakanlığı (2022b). Pençe Kılıç Hava Harekâtı İle 89 Hedef İmha Edildi. Milli Savunma Bakanlığı. Erişim Tarihi 02 Aralık 2022, <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/20112022-75713> adresinden alındı.
- Okay, D. Z. (2022). IMF, 2022 yılı büyüme tahminini küresel ekonomi için sabit tutarken, Türkiye için yükseltti. Anadolu Ajansı, Erişim Tarihi 03.12.2022 <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/imf-2022-yili-buyume-tahminini-kuresel-ekonomi-icin-sabit-tutarken-turkiye-icin-yukseltti/2708609> adresinden alındı.
- Pearson, W. R (2022). Turkey between Ukraine and Russia. MEI, Erişim Tarihi 05.11.2022 <https://www.mei.edu/publications/turkey-between-ukraine-and-russia> adresinden alındı.
- Reuters (2022). Israeli diplomat in Turkey expects ambassador appointment "within weeks" Erişim Tarihi 16.11.2022 <https://www.reuters.com/world/middle-east/israeli-diplomat-turkey-expects-ambassador-appointment-within-weeks-2022-08-26/> adresinden alındı.
- Sakal, H. B. (2021). Türkiye ile Rusya arasında doğal gaz ticareti. 100. Yılında Türkiye-Rusya İlişkileri, 281–316.
- Sayın, A (2022). Dezenformasyon Teklifi TBMM Adalet Komisyonu'nda Bazı Değişikliklerle Kabul Edildi. Erişim Tarihi 15.11.2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-61809056> adresinden alındı.
- Scheer, S. (2022). Erdogan sees turning point in Turkey-Israel ties, with eye on energy. Reuters, Erişim Tarihi 15.11.2022 <https://www.reuters.com/world/middle-east/israels->

president-flies-turkey-thaw-frosty-ties-gas-interest-grows-2022-03-09/ adresinden alındı.

Spicer, J. ve Nichols, M (2022). Deal to resume Ukraine Black Sea grain exports to be signed Friday, Turkey says. Reuters, Erişim Tarihi 09.11.2022 <https://www.reuters.com/world/middle-east/un-chief-visit-turkey-ukraine-grain-export-deal-looms-2022-07-21/> adresinden alındı.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2022). Ekonomik Veriler (Aralık 2022), Erişim Tarihi 10.12.2022 <https://www.sbb.gov.tr/enflasyon/#prettyPhoto> adresinden alındı.

Taştekin, F (2022). Türkiye Suriye'de Yeni Operasyonla Ne Hedefliyor, Türk Ordusunu 'Güvenli Bölgede' Ne Bekliyor?, BBC, Erişim Tarihi 25.11.2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-61575173> adresinden alındı.

T.C. Merkez Bankası (2022). Faiz Oranlarına İlişkin Basın Duyurusu. Erişim Tarihi 10.12. 2022 [https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2022/duy2022-51#:~:text=Para%20Politikas%C4%B1%20Kurulu%20\(Kurul\)%2C,d%C3%BCzeyinde%20sabit%20tutulmas%C4%B1na%20karar%20vermi%C5%9Ftir](https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2022/duy2022-51#:~:text=Para%20Politikas%C4%B1%20Kurulu%20(Kurul)%2C,d%C3%BCzeyinde%20sabit%20tutulmas%C4%B1na%20karar%20vermi%C5%9Ftir) adresinden alındı.

Ticaret Bakanlığı (2022). Dış Ticaret Veri Bülteni. Erişim Tarihi 20.11.2022 https://ticaret.gov.tr/data/62ea68cf13b876c12cfed881/Ayl%C4%B1k%20D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret%20Veri%20B%C3%BClteni_Temmuz%202022.pdf adresinden alındı.

TRT Haber (2022). Türkiye, İsrail'e 4 yıl sonra büyükelçi atadı, Erişim Tarihi 16.11.2022 <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiye-israile-4-yil-sonra-buyukelci-atadi-713868.html> adresinden alındı.

- TÜİK (2022). Bitkisel Üretim 2.Tahmini. Erişim Tarihi 06.11.2022.
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111> adresinden alındı.
- TÜİK (2022b). Tüketici Fiyat Endeksi, Aralık 2022, [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=T%C3%BCketici-Fiyat-Endeksi-Aral%C4%B1k-202249651&dil=1#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kuru msal&text=T%C3%9CFE'deki%20\(2003%3D100,%72%2C31%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=T%C3%BCketici-Fiyat-Endeksi-Aral%C4%B1k-202249651&dil=1#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kuru msal&text=T%C3%9CFE'deki%20(2003%3D100,%72%2C31%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti) adresinden alındı.
- Uluslararası Af Örgütü (2022). Türkiye: "Dezenformasyon Yasası" Hükümetin Denetimini Sıkılaştırıyor ve İfade özgürlüğünü kısıtlıyor Erişim Tarihi 12.11.2022 <https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-dezenformasyon-yasasi-hukümetin-denetimini-sikilastiriyor-ve-ifade-ozgurlugunu-kisitliyor> adresinden alındı.
- Yanatma, S. (2022). Buğdayda yeterlilik derecesi: Türkiye, Ukrayna ve Rusya'ya bağımlı mı?. Euronews, Erişim Tarihi 09.11.2022 <https://tr.euronews.com/2022/03/07/bugdayda-yeterlilik-derecesi-turkiye-ukrayna-ve-rusya-ya-bag-ml-m> adresinden alındı.

BARIŞ VE ÇATIŞMA İKİLEMİNDE ÇÖZÜM ARAYAN AZERBAJCAN: 2022

Hülya Kınık

[Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi]

Giriş

Günümüzde Rusya-Ukrayna arasındaki savaş uluslararası gündemin merkezinde yer alsa da jeopolitik güç mücadelesinin farklı alanlarda devam ettiği görülmektedir. Güney Kafkasya bu güç mücadelesinin temel odak noktalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 2020 Karabağ Savaşı sonrasında bölgede güvenlik algılamaları hızla değişmeye başlamıştır. Bölge güvenliğinin sağlanması adına bölgedeki ülkelerin 3+3 platformu çerçevesinde bir yapı oluşturması teklif edilmiş ancak günümüze dek olumlu bir gelişme ortaya çıkmamıştır. 2020 yılında Güney Kafkasya'da başlayan ve 44 günlük Karabağ zaferiyle sonuçlanan çatışmaların ardından tam da bölgede barışın tesis edilmeye çalışıldığı bir dönemde Azerbaycan ile Ermenistan arasında 13 Ekim'de ortaya çıkan çatışma, Azerbaycan ile İran arasındaki sınırda meydana gelen gerginlik, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki sınırın belirlenmesi hususu ve Zengezur koridorunun Ermenistan'ın kendi güvenliğine tehdit olarak algılanması nedeniyle askıda kalması gibi başlıklar bölgedeki güvenlik ikilemlerinin bir süre daha devam edebileceğine işaret etmektedir (Dilaver, 2023: 1).

İki ülke arasında devam eden diplomatik görüşmelerin temel hedefi ilişkilerin normalleştirilmesinin ve bölgesel ulaşım hatlarının açılmasının sağlanmasıdır. Bu bağlamda, 31 Ekim

2022 tarihinde Soçi'deki Rusya-Azerbaycan-Ermenistan üçlü zirvesinin ardından açıklanan üçlü bildiri Azerbaycan-Ermenistan ikili ilişkilerinin, devletlerin karşılıklı egemenliği ve toprak bütünlüğüne saygı çerçevesinde devam ettirilmesi gerektiğine yer verilmiştir (Veliyev, 2022). Bu durum Azerbaycan açısından önemli bir diplomatik başarı olmakla birlikte söz konusu bildiri ve sözlü anlaşmalar henüz nihai bir barış anlaşmasına dönüşmemiştir. Öte yandan, İkinci Karabağ Savaşı'nın ardından Güney Kafkasya'da başlayan yeni dönem, Rusya ve Ukrayna arasındaki savaştan da etkilenmektedir. 2022 Şubat ayında Rusya'nın Ukrayna'da başlattığı savaş, Rusya'nın ilgisinin arka bahçesi olarak gördüğü Güney Kafkasya'dan başka yere kayması olarak yorumlanmış ve bölgede süregelen Karabağ çatışmasının çözümünde oynadığı merkezi rol sorgulanmaya başlanmıştır.

Bu çerçeveden hareketle, bu çalışmada 2022 yılında Azerbaycan'ın genel görünümü üzerine bir çerçeve sunulması amaçlanmıştır. Azerbaycan açısından 2022 yılı Karabağ zaferinin diplomasi masasında da sürdürülmesi sürecinde Ermenistan ve diğer bazı bölgesel ve küresel aktörlerle yeniden tırmanan gerginlikler; COVID-19 pandemisi ve düşen petrol fiyatlarının ekonomi üzerindeki etkilerinin hafifletildiği bir dönemde Rusya-Ukrayna arasındaki savaşın da etkisiyle yükselen enflasyonla mücadeleye yönelik girişimlerle geçmiştir. Bu çerçevede, çalışmada, İkinci Karabağ Savaşı'nın üzerinden geçen iki yıl içerisinde ortaya çıkan gelişmeler, bölgede oluşan yeni denklem ve 10 Kasım mutabakatında gelinen aşama ele alınmış ve son yıllarda ülkede ortaya çıkan ekonomik sorunların 2022 yılı içerisindeki seyri üzerinde durulmuştur.

2022 Yılı Dış Politika Gelişmeleri

13 Eylül Çatışmaları

27 Eylül-10 Kasım 2020 tarihleri arasında süren 44 Günlük Savaş'ta Azerbaycan'ın Ermenistan'a karşı kazandığı zaferin

ardından Azerbaycan-Ermenistan-Rusya Federasyonu arasında 10 Kasım 2020 tarihli bir anlaşma imzalanmış ancak bölge üzerindeki güç mücadelesi farklı alanlarda kendini göstermeye devam etmiştir. Anlaşmada Azerbaycan'ın batısı ile Nahçıvan arasında karayolu bağlantısı kuracak Zengezur Koridoru'nun inşa edilmesi hususuna yer verilmiş olması bölgedeki mücadelenin en önemli sebeplerinden biri olarak görülmektedir. Nitekim 13 Eylül 2022 tarihinde iki ülkenin askeri birlikleri arasındaki çatışma, bu koridorun yapılması öngörülen bölgenin yakınlarında ortaya çıkmıştır.

İki ülkenin liderleri arasında 2021 yılında Rusya'da ama daha ziyade Avrupa Birliği (AB) Konseyi Başkanı Charles Michel'in ev sahipliğinde Brüksel'de diplomatik görüşmeler gerçekleştirilerek kalıcı barışın sağlanmasına yönelik ilerlemeler kaydedilmişti (Kırbaşoğlu, 2022: 467). Zira 2022 yılının Ağustos ayında gerçekleştirilen toplantının ardından AB tarafından iki taraf arasında bir barış antlaşması imzalanmasına yönelik taslak üzerinde çalışmaları için dışişleri bakanlarının görevlendirilerek bir ay içinde toplanmalarına karar verildiği açıklanmıştı (Pirinççi, 2022b). Azerbaycan-Ermenistan sınırında 13 Eylül'de çıkan çatışmalar yapılan bu görüşmelerin yarattığı olumlu havayı tersine çevirmiştir.

Azerbaycan-Ermenistan sınırında yaşanan çatışmaların kaynağı olarak her iki ülkenin hükümetleri de birbirlerine suçlamalarda bulunmuştur. Azerbaycan, çatışmaların Ermenistan ordusunun Daşkesen, Kelbecer, Laçın ve Zengilan istikametindeki provokasyon girişimleri nedeniyle başladığını öne sürmüştür (Bozkuş, 2022a). Azerbaycan Savunma Bakanlığı'nın açıklamasında Azeri birlikleri tarafından "bölücü Ermeni grupların" sınırdaki Azerbaycan ordusu mevzilerine yakın bölgelere mayın kurma girişiminin engellenmesi sonucu çatışmaların başladığına yer verilmiştir (Ministry of Defense of the Republic of Azerbaijan, 2022). İkinci Karabağ Savaşı'nın ardından, işgalden kurtarılmış olan Azerbaycan topraklarında, anti-personel ve anti-tank kara mayınları ile patlamayan

mühimmat konularının önemli bir sorun oluşturduğu bilinmektedir (Kasapoğlu, 2022). Öte yandan, Ermenistan ilk saldırıyı Azerbaycan'ın gerçekleştirdiğini iddia etmiştir.

İki ülke arasında resmî bir mutabakat imzalanmasına rağmen bölgede zaman zaman bazı çatışmalar ortaya çıkmıştır. Ancak 44 günlük savaşın ardından ilk kez bu kadar geniş çaplı bir çatışmanın yaşanması, bölgesel ve küresel gelişmelerin Güney Kafkasya üzerindeki etkilerinin boyutunu ortaya koyması bağlamında önem arz etmektedir. Bununla birlikte, önceki çatışmalar çoğunlukla Karabağ bölgesi ve çevresinde yaşanırken bu defa tansiyonun Azerbaycan-Ermenistan sınırında yükselmesi sorunun bir diğer önemli boyutu olarak değerlendirilmektedir (Bozkuş, 2022b). Azerbaycan kamuoyunda varılan mutabakatın gereklerinin Ermenistan tarafından tam olarak yerine getirilmemesinin ortaya çıkan çatışmalarda önemli bir paya sahip olduğuna da dikkat çekilmektedir. Ancak özellikle Ermenistan'ın Azerbaycan ve Türkiye ile ilişkilerinde normalleşme adımlarının atılmaya başlandığı bir dönemde yeniden şiddetli çatışmaların çıkmasında, Erivan'da -çok güçlü olmasa bile- Ermeni diasporası ve Karabağ Klanı olarak bilinen bazı eski Ermeni siyasetçilerin etkisinin olabileceğini düşündürmüştür (Bozkuş, 2022a).

Hatırlanacağı üzere Nikol Paşinyan Haziran 2021'deki erken seçimleri kazanmış olsa da muhalefet savaş nedeniyle istifasını istemiş ve aylar süren protesto gösterileri ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, daha sonra güçlerini birleştiren muhalefet, Ermenistan'ın eski cumhurbaşkanları Robert Koçaryan ve Serj Sarkisyan'ın katılımlarıyla Nisan-Mayıs 2022 tarihlerinde daha büyük gösteriler düzenleyerek Erivan yönetiminin Azerbaycan ile barış yapmasının önüne geçmeye çalışmışlardır. Bu gösterilerde ayrıca Türkiye ile Ermenistan arasında atılan normalleşme adımları da protesto edilmiş, özellikle Taşnak Partisi üyeleri tarafından "Ermenistan'da Türk istemiyoruz" gibi sloganlarla Paşinyan'a tepki gösterilmiştir. Dolayısıyla

Paşinyan'ın Azerbaycan ve Türkiye ile sorunların çözümüne yönelik tutumunun iç siyasetin itirazlarıyla engellenmeye çalışıldığı görülmüştür (Sadık, 2022).

13 Eylül'de şiddetlenen çatışmalar devam ederken Ermenistan yönetimi Ermenistan Güvenlik Konseyi'ni toplayarak Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne (KGAÖ) ve Birleşmiş Milletler'e (BM) Ermenistan topraklarına Azerbaycan tarafından saldırı yapıldığı iddiasıyla askeri yardım için resmi başvuruda bulunmuştur. KGAÖ komutanlığının başkanı Rus General Anatoli Sidorov, örgütün Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki anlaşmazlığın barışçıl yollarla çözülmesini umduğunu ve asker yollamayı düşünmediğini açıklamıştır. Örgüt, iki taraf arasındaki çatışmaların yerinde incelenerek bir rapor hazırlanması için Ermenistan'a bir heyet gönderilmesi yönünde karar almıştır. En nihayetinde Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmalar, Rusya'nın aracılığıyla ateşkes ilan edilmesinin ardından sona ermiştir.

Paşinyan'ın Azerbaycan ile nihai barış anlaşmasının yapılmasından ziyade büyük güçlerin desteğini almaya yönelik çabaları dikkat çekmiştir. Nitekim 13 Eylül'deki kısa süreli çatışmanın ardından, özellikle ABD ve Fransa'nın, Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesiyle yeniden Minsk Grubu üzerinden Ermenistan ile Azerbaycan arasında arabuluculuk yapmaya niyetlendikleri görülmektedir (Sadık 2022). Bu durum, ABD ve Fransa'nın Rusya-Ukrayna arasındaki savaşı fırsata dönüştürerek Güney Kafkasya'daki Rus nüfuzunu sınırlandırma çabalarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Başaran, 2022).

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın pek çok bölgede etkileri görülmele birlikte özellikle Güney Kafkasya bu süreçten etkilenmektedir. Ermenistan'ın en yakın askeri ve ekonomik müttefiki olan Rusya'nın, Ukrayna'yı işgal etmesinden iki gün önce Azerbaycan ile de dostluk ve ekonomik iş birliğinin derinleştirilmesi için bir ortaklık anlaşması imzalamıştır. Ancak Ukrayna'daki savaşın

seyrinin, Rusya'nın komşularına güç yansıtma kapasitesini sınırladığı görülmüştür. Bu durum ise hem Karabağ ve çevresinde yeniden şiddetli çatışmaların yaşanmasının hem de AB'nin iki taraf arasında ana arabulucu olarak Rusya'nın yerini almasının sebebi olarak değerlendirilmektedir (Karaoğlu, 2022).

Rusya ise “Yakın Çevre Doktrini” çerçevesinde arka bahçesi olarak gördüğü coğrafyada Batı'nın nüfuzunun artmasını istememektedir (Başaran, 2022). Bu nedenle Putin, 31 Ekim 2022 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'ı Soçi'de bir araya getirmiştir.

31 Ekim Soçi Zirvesi

Azerbaycan ve Ermenistan arasında 2020 savaşından sonra 13 Eylül 2022'de en kanlı çatışmaların ortaya çıkmasının ardından ilişkilerin normalleşmesi için Rusya'nın arabuluculuğuyla düzenlenen Soçi Zirvesi'nde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin ardından açıklanan ortak bildiriye “Bölgede sürdürülebilir ve uzun vadeli barışın sağlanması için Azerbaycan ile Ermenistan arasında bir barış anlaşmasının imzalanmasına yönelik aktif hazırlığın önemi” üzerinde durulmuş olmasına rağmen bir barış anlaşmasının imzalanma olasılığının bir önceki günden daha fazla olmadığı yorumu yapılabilir. Nitekim Putin tarafından yapılan açıklamada henüz bir barış anlaşmasının söz konusu olmadığını ancak müzakerelerin ve istişarelerin sürdürülmesi noktasında iki tarafın anlaştıkları ifade edilmiştir. Bununla birlikte, Putin'in uzlaşma sağlanamayan meselelerin açıklanmaması ve iki taraf açısından da hassas olan konularla ilgili bilgilendirme yapılmaması yönünde bir tutum sergilediği görülmüştür (Mejlumyan ve Aga, 2022).

Bildiriye, üç ülke liderinin 2020 ve 2021'de kabul edilen bildirilerin uygulanmasına dair süreci ele aldıklarına yer verilmiş ve “ tarafların, Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinin

kapsamlı şekilde normalleştirilmesi, Güney Kafkasya'nın barış, istikrar, güvenlik ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmasının sağlanması amacıyla tüm bu anlaşmalara sıkı sıkıya bağlı kalma taahhütlerini yinelediği" belirtilmiştir (Rehimov vd., 2022). Bildiride ayrıca, "Güç kullanmaktan veya güç kullanma tehdidinden kaçınma, sorunları Birleşmiş Milletler Tüzüğü ile 1991 Alma-Ata Deklarasyonu'na uygun olarak egemenlik, toprak bütünlüğü ve sınırların dokunulmazlığının karşılıklı tanınması temelinde çözme konusunda anlaşmaya varıldı." ifadelerine yer verilmiştir (BBC News Türkçe, 2022). Rusya'nın desteğiyle Azerbaycan ve Ermenistan'ın dini liderleri, uzmanları ve halk temsilcileri arasında olumlu bir atmosferin oluşturulması ve halklar arasında güvenin güçlendirilmesi amacıyla üç ülkenin parlamentoları arasında temasların başlatılmasının önemine de dikkat çekilmiştir (Rehimov vd., 2022).

Öte taraftan, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, Soçi'deki zirvede Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile görüşmesinde "Karabağ meselesinin artık tarih olduğunu ve bu konunun konuşulmasına gerek kalmadığını" (Veliyev, 2022) ifade ederek üçüncü ülkelerle bu meselenin konuşulmayacağına dair net bir mesaj vermiş ve artık konunun Azerbaycan'ın içişleri ile ilgili olduğunun altını çizmiştir (Yaşın, 2022a: 1). Esasen Azerbaycan'ın ilk günden itibaren Karabağ sorununun artık bittiği söylemini kullandığı açıkça görülmektedir. Azerbaycan için konu, Ermenistan'la diplomatik ilişkilerin tesisi ve normalleşmenin sağlanması olarak ifade edilmektedir (Yaşın, 2022b: 4).

Azerbaycan, ilişkilerin normalleşmesi için Ermenistan'a: *"devletlerin birbirlerinin egemenliğini, toprak bütünlüğünü, uluslararası sınırların dokunulmazlığını ve siyasi bağımsızlığını karşılıklı olarak tanıması", "devletlerin birbirlerine karşı toprak iddiasında bulunmadığı ve gelecekte de bu tür iddialarda bulunulmama konusunda yasal bir zorunluluklarının olduğunun karşılıklı teyidi", "birbirlerinin güvenliğini tehdit etmekten, siyasi*

bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne karşı tehdit ve güç kullanmaktan ve BM Antlaşması'nın amaçlarıyla bağdaşmayan diğer durumlardan kaçınmak", "sınırların belirlenmesi ve diplomatik ilişkilerin kurulması", "ulaştırma ve iletişim hatlarının açılması, diğer ilgili iletişim ağlarının kurulması ve çıkar alanlarında iş birliği" (Rehimov, 2022a) olmak üzere beş maddeden oluşan bir belge sunmuştu. Azerbaycan tarafından bu hususların tüm ortak bildirilerde tekrarlandığı göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak Soçi'de gerçekleştirilen zirvenin, Azerbaycan ve Ermenistan'ın ilişkilerin normalleşmesi hususundaki kararlılıklarını ve Rusya'nın Karabağ Sorunu'ndaki arabulucu rolünü korumak istediğini gösterdiği ifade edilebilir. Paşinyan yönetimi ülkenin iç dinamikleri nedeniyle eyleme geçme noktasında sınırlandırıyor olsa da Paşinyan, ülkesinin çıkarlarının Zengezur Koridoru'nun açılmasını da içerecek şekilde kalıcı bir barış anlaşmasının imzalanmasını gerektirdiğinin farkında olduğu mesajını vermiştir. Bu da Soçi Zirvesi'nin Putin'in de ifade ettiği gibi yararlı bir toplantı olarak yapıcı bir ortamda gerçekleştirildiği anlamını taşıdığı söylenebilir.

Azerbaycan'ın Bazı Bölgesel ve Küresel Güçlerle İlişkileri

İkinci Karabağ Savaşı'nın üzerinden iki yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen bölgeye nihai barış gelememesinin önemli bir nedeni bazı bölgesel ve küresel güçlerin savaşın sonucunda bölgede oluşan yeni denklemden memnun olmamasıdır. Bu bağlamda, bölgede ortaya çıkan yeni jeopolitik durumdan en fazla rahatsızlık duyan ülkelerden biri olarak İran ön plana çıkmaktadır. Zengezur Koridoru'nun İran açısından ekonomi ve güvenlik alanında çeşitli jeopolitik riskler ortaya çıkaracağını düşünen İranlı yetkililer, koridorun açılmasının gündeme gelmesinden itibaren çeşitli platformlarda yaptıkları açıklamalarda tepkilerini dile getirmişlerdir. Bu çerçevede, İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi'nin, 10 Ağustos'ta Ermenistan

Başbakanı Nikol Paşinyan ile gerçekleştirdiği telefon görüşmesinde “ülkesinin, bölgenin siyasi coğrafyasını değiştirecek herhangi bir girişimi kabul etmeyeceğini” belirtmesi; İran Genelkurmay Başkanı Tümgeneral Muhammed Bakırı'nın ise “Kutsal Savunma Haftası” nedeniyle 22 Eylül'de Tahran'daki askerî geçit töreninde “Daha önce de birçok defa dile getirdiğimiz gibi bölge ülkelerinin sınırlarının değişmesini asla kabul etmeyeceğiz. Azerbaycan ve Ermenistan'a, sorunlarını diyalog yoluyla çözmelerini tavsiye ediyoruz.” (Farzam, 2022) şeklindeki açıklamaları dikkat çekmektedir. Bu açıklamaların ardından, İran Devrim Muhafızları Ordusunun (DMO) bölgeye yığınak yapmaya başladığına dair haberler gayriresmi kaynaklar aracılığıyla sık sık gündemde yer alırken DMO'ya bağlı askerî birimler, 17-20 Ekim tarihlerinde Azerbaycan sınırında geniş katılımlı bir askerî tatbikat gerçekleştirmiştir (Hasanzadeh, 2022). Gerçekleştirilen tatbikat, İran'ın Zengezur Koridoru'nun açılmasına ve Ermenistan ile Azerbaycan arasında kalıcı barışın sağlanmasına açıkça karşı çıktığını göstermektedir (Sadık, 2023). Bununla birlikte, 21 Ekim günü Zengezur Koridoru'nun öngörülen güzergahının yakınında yer alan Ermenistan'ın Kapan kentinde Başkonsolosluk açmıştır (Dursun, 2022). Böylelikle, Tahran yönetimi Ermenistan'a Zengezur konusunda güvence verirken kendisi açısından da büyük önemi bulunan Kuzey-Güney yol güzergâhını sağlama almak istemiştir (Sadık, 2023).

İran'ın Azerbaycan sınırında gerçekleştirdiği tatbikatların ardından Azerbaycan Ordusu tarafından da 2 Kasım'da İran sınırında tatbikat başlatılmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 8 Kasım'da Şuşa'da Karabağ Zaferi'nin 2. yılı münasebetiyle düzenlenen etkinlikte İran'ın sınırdaki tatbikatlarına ilişkin tepkisini, “Burada esas söz ve güç sahibi biziz. Ordumuz kahramanlık göstermiştir. Gerekirse yine göstereceğiz ve istediğimizi elde edeceğiz. Bunu herkes biliyor. Sınırımızda Ermenistan'a destek için askerî eğitim yapanlar da bilsin. Bizi kimse korkutamaz.” ifadeleri ile göstermiştir. İran

Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Nasır Kenani, Aliyev'in açıklamalarına karşılık olarak "Azerbaycan'ın, Tahran ile Erivan arasındaki komşuluk düzeyindeki sıradan görüşmelerle ilgili endişelerinin nedeninin anlaşılabilir olmadığını" ifade etmiştir (Dursun, 2022). Bununla birlikte, Kenani, Azerbaycan sınırındaki tatbikatın "önceden planlanmış ve rutin bir tatbikat" olduğunu ve komşu ülkelere tatbikatın yapılacağına ilişkin önceden bilgi verildiğini öne sürmüştür.

Bu süreçte, Azerbaycan resmi medya ve devlet televizyonunda İran'ın Azerbaycan'ı hedef alan hamleleriyle ilgili olarak oldukça sert eleştiriler ilk kez yer almaya başlamıştır. Aliyev, "Dünyanın muhtelif ülkelerinde yaşayan kardeşlerimizin (...) güvenliği, hakları ve esenlikleri bizim için büyük önem taşımaktadır. Kaderimizce devletimizden ayrılan Azerbaycanlıların... dillerini, ananelerini, medeniyetlerini korumaları, Azerbaycan prensiplerine sadık olmaları ve öz tarihi vatanları ile alakalarını kesmemeleri için elimizden geleni yapacağız" (Yaşın, 2022b: 4) açıklamasıyla İran'ın hamlelerine yönelik açık bir mesaj göndermiştir.

Zengezur Koridoru'na ilişkin İran basınında yer alan köşe yazıları ve İranlı yetkililerle gerçekleştirilen röportajların neredeyse hepsinde; bu koridorun faaliyete geçirilmesinin bölgenin jeopolitiğini değiştireceği, İran açısından çeşitli jeopolitik riskleri barındırdığı ileri sürülmektedir. "NATO Koridoru", "Turan Koridoru", "Türk NATO'su" gibi söylemlerle anılan Zengezur Koridoru; İran, Rusya ve Çin'i çevrelemek için Batı'nın (NATO) ortaya attığı bir proje olarak değerlendirilmektedir (Farzam, 2022). Bu çerçevede, üzerinde sıklıkla durulan noktalardan biri de Zengezur Koridoru'nun faaliyete geçmesiyle birlikte İran-Ermenistan sınırının ortadan kalkacağına yönelik argümandır. İran sınırına paralel olarak inşa edileceği öne sürülen koridorun İran ile Avrupa arasındaki bağlantıyı fiilen keseceği, dolayısıyla İran'ın Avrupa'ya ulaşmasının "en güvenli" yolu olan Kafkasları kaybedeceği ve Avrupa ile bağlantı sağlamak için Türkiye ile Rusya'nın iznini

almak durumunda kalacağı iddia edilmektedir (Farzam, 2022). Bununla birlikte, İranlı uzmanlar koridorun güvenliğini Rusya'nın sağlayacak olmasının Rus güçlerinin İran sınırına yerleşmelerine imkân tanıyacağına dair çekincelerini sıkça dile getirmektedirler. Öte yandan, koridorun faaliyete geçmesiyle birlikte İran'ın, Azerbaycan'ı Nahçıvan'a bağlayan transit ülke olma özelliğini kaybedecek olmasının yanında İran'ın önemli coğrafi ve jeopolitik avantajlardan mahrum kalacağı vurgulanmaktadır.

Tahran yönetiminin son dönemlerde Azerbaycan-İsrail arasındaki yakınlaşma nedeniyle de ciddi bir rahatsızlık duyduğu bilinmektedir. İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Emirabdullahiyan tarafından Azerbaycan'ın İsrail'le gizli bir ittifak içerisinde olduğu ve İsrail'in de Azerbaycan'da askeri varlık bulundurduğu ileri sürülmüştür. Bakü yönetimi bu iddiaların asılsız olduğunu belirtmiştir. Ancak İran'ın Azerbaycan sınırında askeri tatbikatlarını arttırması nedeniyle Azerbaycan, Cumhurbaşkanı Aliyev'in, Azerbaycan'da üretilen İsrail'in kamikaze insansız hava araçlarıyla çekilen fotoğraflarını yayınlamıştır. Bununla birlikte, Azerbaycan, İran'la yaşanan gerginlik devam ederken, ikili ilişkileri 30 yıl öncesine dayanan İsrail'e ilk büyükelçisini atamıştır (VOA Türkçe, 2023; Euronews, 2023).

İran ile yaşanan sorunlara ek olarak Azerbaycan ile Fransa arasında da önemli anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi için önemli bir adım olan Soçi Zirvesi'nden 15 gün sonra, 15 Kasım'da Fransa Senatosu tarafından Azerbaycan'a yaptırım uygulanmasına yönelik bir önerge sunulmuş ve 1 "hayır", 36 "çekimser" oya karşı 295 "evet" oyu ile kabul edilmiştir (Çebi, 2022). Bağlayıcılığı bulunmayan önerge kapsamında, Azerbaycan güçlerinin ve müttefiklerinin Ermenistan'a ait olduğu öne sürülen topraklardan çekilmeleri talep edilmiştir (Sputnik Türkiye, 2022). Bununla birlikte, önergede, Fransız hükümetine de Avrupalı ortaklarıyla Azerbaycan liderlerinin mal varlıklarına el konulması ve

Azerbaycan gaz ve petrolüne ambargo uygulaması gibi sert tepkileri göz önünde bulundurması için talepte bulunulmuştur (Çebi, 2022). Ayrıca, Fransız hükümetinden Karabağ'da insani yardım bürosu açması talep edilen önergede, Fransa'nın Ermenistan'a desteğini her şekilde göstermesi istenmiştir. Ek olarak, yönergede, Fransa tarafından, uluslararası tanınan sınırlarında, Ermenistan ve halkının güvenliğinin garanti altına alınması için girişim başlatılmasına ve bu doğrultuda uluslararası toplumun himayesinde bir uluslararası güç konuşlandırılması talebinde bulunmasına yönelik talepler yer almıştır (Taşkın, 2022).

Fransa Ulusal Meclisinden de böyle bir karar çıkması, Bakü ve Paris arasında diplomatik krize neden olmuştur. Bu karar, Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı tarafından yazılı bir açıklama ile "adil bir arabuluculuk yapma konusundaki Fransa'nın acizliğini gösteren bir başka provokasyon" olarak nitelendirilmiş ve "Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşme sürecini baltalamayı amaçladığı" belirtilmiştir (Çakır, 2022). Açıklamanın ardından Fransa'nın Bakü Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Julien Le Lan, Bakanlığa çağırılarak, "Azerbaycan aleyhine kabul edilen yanlış ve iftira niteliğindeki kararlar ilgili" nota verilmiştir (Rehimov, 2022c). Bununla birlikte, Bakü yönetimi, 7 Aralık'ta Brüksel'de AB'nin arabuluculuğuyla yapılması planlanan barış görüşmelerine katılması Erivan tarafından ısrarla talep edilen Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un "Ermeni yanlısı" tutum sergilediğini belirterek, barış görüşmelerini iptal ettiğini duyurmuştur (Sadık, 2023; Çakır, 2022). Fransa Dışişleri Bakanlığı sözcüsü ise "Güçlerin ayrılığı ilkesi çerçevesinde tümüyle özel bir girişim sonucu bağımsız olarak benimsenen karar, hükümetin resmi tutumunu oluşturmaz. Fransız hükümetinin pozisyonu biliniyor ve görüşmelerde Bakan tarafından birçok kez ifade edildi. Fransa, tarafları barış fırsatını değerlendirmek için bu müzakerelerde ilerlemeye teşvik etmeye devam ediyor" açıklamasında bulunmuştur (Çakır, 2022).

Anlaşmazlıkların yoğun olarak yaşandığı bir dönemde Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin ise artarak devam ettiği görülmektedir. 15 Haziran 2021’de Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanan Şuşa Beyannamesi ikili ilişkilerin müttefiklik seviyesine ulaşmasında tarihi bir adım olarak değerlendirilmektedir. Şuşa Beyannamesinin imza töreninin üzerinden bir yıl geçmeden, Ukrayna’da ortaya çıkan krizin hemen öncesinde, her iki ülkenin parlamentoları da rutin uygulamanın dışına çıkarak bu beyannameyi meclislerinde onaylamışlar ve böylelikle birlikte hareket etme hususundaki iradelerini teyit etmişlerdir. Çerçevesi oldukça geniş olan Şuşa beyannamesi öncelikle iki ülke arasındaki askeri-savunma iş birliğinin üst düzeyde seyrettiğini açıkça göstermektedir. Bununla birlikte, ekonomi, enerji, ticaret, sağlık, eğitim, kültür, turizm ve dış politika gibi çeşitli alanlarda da iki ülke arasında iş birliğinin derinleştirilmesi konusundaki kararlılığın altı çizilmiştir.

Beyanname, sadece Türkiye-Azerbaycan ikili ilişkileri açısından önem taşımamakta, genel olarak bölgeyi kapsayan iş birliğine yönelik niyetleri de kapsaması bağlamında önem arz etmektedir. Bu çerçevede, Türk dünyasına da atıfta bulunan beyannamede Türk dünyasının gelişimine katkı sağlamak adına karşılıklı faaliyetlerin bölgesel ve uluslararası düzeyde daha ileriye taşınması için çabaların birleştirilmesi, Türk kültür mirasının uluslararası düzeyde tanıtımı ve teşviki alanında girişimlerin artırılması öncelikli hedefler arasında gösterilmiştir (Rehimov, 2022b). Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından “Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin yeni dönemdeki yol haritası” olarak nitelendirilen Şuşa Beyannamesi, Azerbaycan-Türkiye ikili ilişkilerini yeni bir aşamaya taşımakla birlikte bölgede yeni bir saldırganlığa izin verilmeyeceğinin; bölgesel iş birliğinin ve Türk dünyasında entegrasyonun derinleştirileceğinin garantisi olarak gösterilmektedir (Rehimov, 2022b).

Şuşa Beyannamesinin üzerinden geçen bir yıllık süreç değerlendirildiğinde, Azerbaycan-Türkiye ikili ilişkilerinin pek çok alanda genişleyerek ve derinleşerek devam ettiği

görülmektedir. Bunun bir göstergesi olarak, son bir yılda iki devlet arasında cumhurbaşkanları, bakanlar, diğer üst düzey bürokratlar ve teknik heyetler seviyesinde çok sayıda karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir (Pirinççi, 2022a). Bununla birlikte, Azerbaycan açısından öncelikli alanlardan birisi olan işgalden kurtarılan Karabağ'ın yeniden inşası için yine ikili iş birliğinin somut çıktıları gözlemlenebilmektedir. Son bir yılda, mayın temizleme çalışmalarından yolların yapımına, kurtarılan bölgelerdeki inşaatlardan tarihsel ve kültürel varlıkların restorasyonuna kadar pek çok alanda Türkiye, Azerbaycan'a yoğun bir destek sağlamaktadır. 44 günlük savaşın ardından bir yıldan kısa bir süre içerisinde yapımı tamamlanarak faaliyete geçen Füzuli Uluslararası Havalimanı, Türk şirketlerinin bu havalimanının inşa edilmesindeki rolü ve Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ile açılışını gerçekleştirmesi, söz konusu iş birliğinin önemli ve sembolik örnekleri arasında yer almaktadır. Özetle, Şuşa Beyannamesi'nin bir yıllık muhasebesi yapıldığında, Beyanname'de bahsi geçen hemen hemen bütün konularda iki ülke arasında ciddi bir ilerleme sağlandığı ifade edilebilir.

2022 Yılında Ekonomi Alanındaki Gelişmeler

Küresel ekonomide önce mevsimsel anormalliklerin -kuraklık, sel, sert kışlar- ve daha sonra COVID-19 pandemisinin etkisiyle ortaya çıkan kriz durumu, 2022 yılında Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle daha da ağırlaşmıştır. Savaş, bir yandan enerji fiyatlarının yükselme sürecini hızlandırarak küresel enflasyonu tetiklerken, diğer yandan gıda kıtlığının yaşanmasına da yol açmıştır. Enflasyon 2022 yılında Euro bölgesi tarihinde ilk kez çift haneli rakamlara ulaşmıştır. Almanya'da enflasyon 71 yılın en yüksek seviyesine ulaşırken. Amerika Birleşik Devletleri'nde de benzer bir durum gelişmiştir. Enflasyonist baskılar Azerbaycan'ı es geçmemiştir. Ticaret ortağı ülkelerde yükselen enflasyon, Azerbaycan'da tüketici fiyatlarını hem doğrudan hem de dolaylı (üretici fiyatları aracılığıyla) etkilemiştir.

2020 yılında COVID-19 pandemisi ve petrol fiyat şoklarının beraber yaşanması nedeniyle ekonomik durgunluğun ortaya çıktığı Azerbaycan'da büyük bir mali yardım paketinin devreye sokulması bu şokun ekonomik etkisinin hafiflemesine katkı sağlamış ve ekonomide toparlanma görülmeye başlanmıştır. Ancak orta vadeli görünüm zayıf kalmaya devam etmektedir. 2022 yılında piyasada oluşan aşırı likiditeye paralel olarak talepte yaşanan artış ve arzın buna cevap verememesi sonucunda enflasyon problemi ortaya çıkmıştır. Bunun yanında, Rusya-Ukrayna arasındaki savaş maliyetlerin iyice artmasına yol açmıştır. Böylelikle önde gelen merkez bankaları tarafından sert önlemler alınmaya başlanmış ve politika faiz oranlarının artırılması yoluna gidilmiştir. Bu durum, 2022 yılında, 2006'daki devalüasyondan beri en yüksek fiyat artışlarının yaşandığı Azerbaycan açısından da farklı olmamış ve ülkede enflasyonun düşürülmesi birinci öncelik olarak belirlenerek sıkı para politikası uygulanmıştır.

COFACE tarafından sunulan 2022 yılı raporunda Azerbaycan'ın yaşadığı ekonomik sorunlar 2021 yılı raporuyla büyük oranda benzerlik göstermekle birlikte aşağıdaki gibi sıralanmıştır (COFACE, 2022):

- “Hidrokarbonlara olan bağımlılığın yüksekliği, ekonomide çeşitliliğin düşüklüğü ve petrol kaynaklarının azalması”,
- “Rekabete uygun olmayan piyasa yapıları (çok sektörlü holdinglerin devlet ile bağlarının güçlü olması)”,
- “Kırılgan, şeffaf olmayan bankacılık sistemi (dolarizasyon, düşük karlılık)”,
- “Kötü yönetim”,
- “Dağlık Karabağ bölgesi ve çevresinde 9 Kasım 2020 ateşkesine rağmen ara sıra silahlı çatışmaların yaşanması”

- “Düşük nüfus artışı ve yaşlanan nüfus”.

Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi tarafından yapılan açıklamaya göre, Azerbaycan'ın 2022 yılı aralık ayı GSYİH verileri bir önceki yılın aynı dönemine göre %4,6 artarak 78,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen GSYİH ise 7.818,82 dolar olmuştur (The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan, 2023). Uluslararası Para Fonu'nun (IMF), “Geçim Kriziyle Mücadele” başlıklı Ekim 2022 Küresel Ekonomik Görünüm Raporu'nda, Azerbaycan'da 2022 yılında cari fiyatlarla 70.06 milyar dolar olacağı ifade edilen GSYH'nin 2023 yılında yaklaşık 71.5 milyar dolar olacağı öngörülmektedir. Bu çerçevede, 2022 yılında sabit fiyatlarla %3,7 oranında artacağı tahmin edilen GSYH'nin, 2023' yılında ise %2,5 oranında artması beklenmektedir. 2022 yılında cari fiyatlarla 6,084 dolarlık kişi başına düşen milli gelir ve tüketici fiyatlarına göre %12,2 enflasyon oranı bulunan, 10 milyonu aşan nüfusuyla Azerbaycan'da işsiz sayısının toplam işgücüne oranının ise %6 seviyesinde seyrettiği öngörülmektedir. IMF verileriyle Azerbaycan'ın net kamu borcu 2022 yılı için yaklaşık %24 olarak öngörülmektedir.

Azerbaycan, yükselen fiyatlar ve artan ihracat gelirlerinin bir sonucu olarak yüksek düzeydeki petrol ve gaz gelirlerinden ve aynı zamanda enerji dışı sektörünün güçlü performansından faydalanmaktadır. Ancak bölge için 2022'de kaydedilen güçlü büyümenin orta vadede sürdürülebilirliğine ilişkin endişeler dile getirilmekte ve 2023 yılında azalışa geçmesi beklenmektedir. Nitekim, Kafkasya'daki ekonomik büyümenin temel olarak kolayca tersine çevrilebilecek geçici faktörler tarafından yönlendirildiği belirtilmektedir. Azerbaycan için belirsizlik enerji fiyatlarından olduğu kadar enflasyondan da kaynaklanmaktadır.

Enflasyonun çok yüksek seyretmekte olduğu, çoğu bölgede sıkılaştırılan mali koşulların, Rusya-Ukrayna arasındaki savaşın ve devam etmekte olan COVID-19 pandemisinin küresel ekonomik

görünüm üzerinde ağır baskı yarattığı bir ortamda, Azerbaycan açısından 2022 yılının Ağustos ayında oldukça önemli sayılabilecek bir gelişme yaşanmıştır. Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım-Cömert Tokayev, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in davetlisi olarak Bakü'ye ilk kez resmi ziyarette bulunmuştur. Bu vesileyle, Azerbaycan-Kazakistan ilişkilerinin başta ekonomi ve ticaret olmak üzere ulaşım ve kültürel alanlarda gelişmesi ve müttefik iş birliğinin daha da derinleştirilmesi için çeşitli belgeler imzalanmış ve çok yönlü bir girişim süreci başlatılmıştır (Risbekkızı, 2022). Bu noktada, iki ülke arasında ekonomik iş birliği açısından büyük bir potansiyelin bulunduğu belirtilmelidir. Nitekim son birkaç yıl içerisinde ticaret hacminde istikrarlı bir artışın olduğu görülmüştür. Örneğin, 2022'nin ilk yarısında Azerbaycan-Kazakistan arasındaki ticaret hacmi, 2021 yılının aynı dönemine göre altı kattan fazla artarak 326,6 milyon dolara ulaşmıştır (Risbekkızı, 2022).

Bu gelişmenin yanında, Azerbaycan, Rusya'dan ithal edilen gazın tamamen durma noktasına gelmesiyle başta Avrupa olmak üzere tüm dünyayı etkisi altına alan enerji krizine çözüm arayışları çerçevesinde ön plana çıkan ülke konumuna yükselmiştir. Ukrayna'yı işgali nedeniyle AB tarafından yaptırımlar uygulanan Rusya'nın, AB'ye sattığı doğalgazı kesmesi sonucunda AB doğalgaz tedariki için rotayı Azerbaycan'a çevirmiştir. AB ile Azerbaycan arasında Azerbaycan'dan ithal edilen gazın iki yıl içinde ikiye katlanması için anlaşma imzalanmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, anlaşma hakkında "Projeler, Avrupa'nın enerji haritasını tamamen değiştirdi" yorumunda bulunurken (Erdemir, 2022) gelişen şartlar, bu iş birliğinin sadece doğalgazla sınırlı kalmayacağını göstermiştir. Özellikle 17 Aralık 2022 tarihinde Bükreş'te imzalanan "Yeşil Enerjinin Geliştirilmesi ve İletimi Alanında Stratejik Ortaklık Anlaşması" çerçevesinde iş birliğinin farklı alanlarda da çeşitlilik göstereceği ortaya konulmuştur (Asgarov, 2022).

Ukrayna'yı işgalinin öncesinde de Rusya'nın güvenilir bir enerji ortağı olmadığını belirten AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen'in "Bu nedenle AB, Rusya'dan ek enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesine odaklandı ve daha güvenilir ortaklarla çalışmaya başladı. Azerbaycan'ın güvenilir ortaklarımız arasında olmasından memnunum. Bizim için çok önemli bir enerji ortağı ve her zaman güvenilir oldunuz" (Erdemir, 2022) açıklamasından da anlaşılacağı üzere Azerbaycan AB için önemli bir enerji ortağı olarak görülmektedir.

Azerbaycan, Avrupa ham petrol tedarik zincirlerinin çeşitlendirilmesinde de önemli bir rol oynamaya başlamıştır. 2022 yılının Ocak-Kasım aylarında bazı Avrupa ülkeleri Azerbaycan'dan ham petrol alımlarını önemli oranda artırmıştır. Yüksek petrol fiyatları nedeniyle petrol satışlarından büyük kar sağlanmıştır. Verilere göre ihracatın yüzde 92'si bu sektörden kaynaklanmaktadır (Aydinov, 2022). Görüldüğü üzere petrol ve gaz sektörü Azerbaycan ekonomisinin itici gücü ve ana gelir kaynağı olmaya devam etmektedir.

Sonuç

İkinci Karabağ Savaşı'nın üzerinden geçen iki sene zarfında bölgenin gündemini meşgul eden konular; 10 Kasım 2020'de Azerbaycan, Rusya ve Ermenistan arasında imzalanan üçlü bildirinin maddelerinin uygulanmasının sağlanması, Azerbaycan-Ermenistan arasında uluslararası alanda tanınan sınırların netleşmesi konusunda atılacak adımlar, bazı bölgesel ve küresel güçlerle yaşanan sorunların yanında atılan işbirliği adımları ve 2020 yılında hem pandemi hem de düşen petrol fiyatları nedeniyle darbe alan ülke ekonomisinin toparlanmasına yönelik girişimler ve tüm dünyada olduğu gibi Azerbaycan'ı da etkisi altına alan yüksek enflasyonla mücadele etrafında şekillenmiştir.

44 günlük savaştan zafer elde ederek çıkan Azerbaycan, Güney Kafkasya'da ekonomik ve siyasi yönden ana aktör olarak bölgede

siyasi istikrarın ve barışın sağlanmasında önemli sorumluluklar üstlenen ülke izlenimini vermeye devam etmektedir. Bu çerçevede, yaşanan tüm sorunlara ve gerginliğin yeniden tırmanarak çatışmaya dönüşmesine rağmen Ermenistan ile ilişkilerin normalleştirilmesi ve sınır meselelerinin çözümü, bölgede barış ve istikrarın temini, ulaşım yollarının açılması Azerbaycan'ın dış politikasında öncelikli konular arasında yer almaktadır.¹⁰ Kasım mutabakatı açısından netleşmeyen hususlar ve uygulamada karşılaşılan sorunlar göz ardı edildiğinde Azerbaycan'ın askerî ve diplomatik alanlarda elde ettiği başarıyı sürdürdüğü açıkça ifade edilebilir.

Azerbaycan'da ekonomik toparlanma süreci açısından ise Rusya-Ukrayna arasındaki savaşın da etkisiyle küresel talep karşısında artan petrol ve gaz üretiminin ve ihracatının ivmeyi artırması beklenmektedir. Azerbaycan, muhtemel yeni iş birliği fırsatlarını da değerlendirerek ekonomisine katkıda bulunabilecektir. Nitekim Rusya-Ukrayna Savaşı'nın bütün dünyada ortaya çıkardığı enerji krizi nedeniyle alternatif doğalgaz rotalarının araştırılmaya başlanması Azerbaycan'ın stratejik önemini artırmıştır. Türkiye-İsrail ilişkilerinde normalleşme adımlarının atılmaya başlandığı göz önüne alındığında önümüzdeki süreçte hem Batı dünyası hem de Rusya, Çin ve İran'ın bölgedeki gelişmeleri yakından takip ederek buradaki görünürlüklerini ve nüfuzlarını artırmak isteyeceklerini söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Anadolu Haber Ajansı. (2022). "*Fransız Senatosu 'Azerbaycan'a Yaptırım Uygulanmasını' Öngören Önergeyi Kabul Etti*". <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransiz-senatosu-azerbaycana-yaptirim-uygulanmasini-ongoren-onergeyi-kabul-etti/2739245> adresinden alındı.
- Asgarov, R. (2023). "*Güney Kafkasya'dan Doğu Avrupa'ya Yeni Enerji Rotası: Doğalgazın Arkasına Saklanan Yeşil Enerji*", <https://www.ankasam.org/guney-kafkasyadan-dogu->

- avrupaya-yeni-enerji-rotasi-dogalgazin-arkasina-saklanan-yesil-enerji/ adresinden alındı.
- Aydinov, E. (2022). “Azerbaijan's Economy in 2022: Challenges, Achievements and Expectations”, <https://report.az/en/finance/azerbaijan-s-economy-in-2022-challenges-achievements-and-expectations/> adresinden alındı.
- Başaran, D. (2022). “Azerbaycan-Ermenistan Hattında Kalıcı Barış Arayışları ve Rusya'nın Rolü”. <https://www.ankasam.org/azerbaycan-ermenistan-hattinda-kalici-baris-arayislari-ve-rusyanin-rolu/> adresinden alındı.
- BBC News Türkçe. (2022). “Azerbaycan ve Ermenistan'dan Dağlık Karabağ'da güç kullanmama taahhüdü”, <https://www.bbc.com/turkce/articles/cn3092nezxyo> adresinden alındı.
- Bozkuş, Y. D. (2022a). “Azerbaycan-Ermenistan Geriliminde Temel Faktör Rusya Etkisi Mi?”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/azerbaycan-ermenistan-geriliminde-temel-faktor-rusya-etkisi-mi/2685663> adresinden alındı.
- Bozkuş, Y. D. (2022b), “Azerbaycan – Ermenistan Arasında Dinmeyen Gerginlik Neyin Habercisi?”, <https://fikirturu.com/jeo-politik/azerbaycan-ermenistan-arasinda-dinmeyen-gerginlik-neyin-habercisi/> adresinden alındı.
- Chirciu, D. (2022). “Aliyev: Ermenistan ile İlişkilerin, Tekliflerimiz Doğrultusunda İyileştirilmesi Gerekliyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aliyev-ermenistan-ile-ili-skilerin-tekliflerimiz-dogrultusunda-iyilestirilmesi-gerekliyor/2725710> adresinden alındı.
- COFACE. (2022). *Azerbaijan. Major Macro Economic Indicators*. <https://www.coface.com/Economic-Studies-and-Country-Risks/Azerbaijan> adresinden alındı.
- Çakır, A. (2022). “Fransa ve Azerbaycan Arasında Diplomatik Kriz”, <https://www.voaturkce.com/a/fransa-ve->

- azerbaycan-arasinda-diplomatik-kriz/68 59298.html adresinden alındı.
- Çebi, T. (2022). “Fransa’nın Güney Kafkasya’da Azalan Etkisi ve Azerbaycan’a Ambargo Kararı”, <https://www.turksam.org/detay-fransa-nin-guney-kafkasya-da-azalan-etkisi-ve-azerbaycan-a-ambargo-karari> adresinden alındı.
- Dilaver, T. (2022). “Şuşa Beyannamesinin Birinci Yılında Azerbaycan-Türkiye İlişkileri”, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/SUSA-BEYANNAMESININ-BIRINCI-YILINDA-AZERBAYCAN-TURKIYE-ILISKILERI> adresinden alındı.
- Dilaver, T. (2023). “Güney Kafkasya’da Değişen Güvenlik Denklemi”, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/GUNEY-KAFKASYA-DA-DEGISEN-GUVENLIK-DENKLEMI> adresinden alındı.
- Dursun, A. (2022). “İran’ın Azerbaycan’a Yönelik Tutumu ve Sınırdaki Askeri Tatbikatlar Gerilimi Tırmandırıyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranin-azerbaycana-yonelik-tutumunu-ve-sinirdaki-askeri-tatbikatlar-gerilimi-tirmandiriyor/2736058> adresinden alındı.
- Erdemir, F. (2022). “AB’den Gazı Kesen Rusya’ya Karşı Azerbaycan Hamlesi: Avrupa’nın Enerji Haritası Değişti”, <https://www.tgrthaber.com.tr/dunya/abden-gazi-kesen-rusyaya-karsi-azerbaycan-hamlesi-2838719> adresinden alındı.
- Euronews. (2023). “Azerbaycan, İran ile Gerilimin Ardından İsrail’e İlk Kez Büyükelçi Atadı” <https://tr.euronews.com/2023/01/11/azerbaycan-iran-ile-gerilimin-ardindan-israile-ilk-kez-buyukelci-atadi> adresinden alındı.
- Farzam, R. (2022). “İran Neden Zengezur Koridoru’na Karşı?”, https://www.iramcenter.org/iran-neden-zengezur-koridoruna-karsi/?send_cookie_permissions=OK adresinden alındı.

- Hasanzadeh, V. (2022). “Rusya ve İran Kıskaçında Azerbaycan”, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/guney-kafkasya-iran-pakistan-arastirmalari-merkezi/makale/azerbaycan-adresinden-alindi>.
- Karaoğlu, O. (2022). “Rusya-Ukrayna Savaşı ve Güney Kafkasya Jeopolitiğine Etkisi”, <https://iramcenter.org/rusya-ukrayna-savasi-ve-guney-kafkasya-jeopolitigine-etkisi/adresinden-alindi>.
- Kasapoğlu, C. (2022). “Üçüncü Karabağ Savaşı Kapıda mı?”. <https://edam.org.tr/ucuncu-karabag-savasi-kapida-mi/adresinden-alindi>.
- Kırbaşoğlu, F., (2022). 2021 Yılı Geride Bırakırken Avrupa Birliği'nin Geniş Karadeniz Havzası Stratejileri. Ö. Tüfekçi, & F. Kırbaşoğlu (Ed.) içinde, *KARADENİZ: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (s. 455-489), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Mejlumyan A. ve Aga, C. (2022). “Putin's negotiations with Armenia and Azerbaijan don't bring any concrete results”, <https://www.intellinews.com/putin-s-negotiations-with-armenia-and-azerbaijan-don-t-bring-any-concrete-results-261039/> adresinden alındı.
- Ministry of Defense of the Republic of Azerbaijan. (2022). “The military attachés were informed about the Armenian large-scale provocations”, <https://mod.gov.az/en/news/the-military-attaches-were-informed-about-the-armenian-large-scale-provoc-ations-42343.html>. adresinden alındı.
- Pirinççi, F. (2022a). “Şuşa Beyannamesi'nin Bir Yıllık Muhasebesi”, <https://www.setav.org/susa-beyannamesinin-bir-yillik-muhasebesi/> adresinden alındı.
- Pirinççi, F. (2022b). “Azerbaycan-Ermenistan Çatışmasının Düşündürdükleri”, <https://www.setav.org/azerbaycan-ermenistan-catismasinin-dusundurdukleri> adresinden alındı.
- Rehimov, R. (2022a). “Aliyev, Ermenistan'ın İlişkilerin Normalleşmesi İçin Sundukları Teklifi Kabul Ettiğini

- Bildirdi*”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aliyev-ermenistanin-iliskilerin-normallesmesi-icin-sunduklari-teklifi-kabul-ettigini-bildirdi/2559571> adresinden alındı.
- Rehimov, R. (2022b). “Şuşa Beyannamesi'nin 1. Yılı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/susa-beyannamesinin-1-yili/2614077> adresinden alındı.
- Rehimov, R. (2022c). “Fransa'nın Bakü Büyükelçiliği Maslahatgüzarı, Azerbaycan Dışişleri Bakanlığına Çağrıldı”. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransanın-baku-buyukelciligi-maslahatguzari-azerbaycan-disisleri-bakanligina-cagrildi/2753522> adresinden alındı.
- Rehimov, R., Chirciu, D. ve Cura, A. (2022). “Azerbaycan ve Ermenistan Güç Kullanmaktan Kaçınma ve Sorunları Çözme Konusunda Anlaştı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-ve-ermenistan-guc-kullanmaktan-kacinma-ve-sorunlari-cozme-konusunda-anlasti/2725808> adresinden alındı.
- Risbekekızı, P. (2022). “Ortak Çıkarlarla Birbirine Bağlanmış İki Hazar Ülkesi: Azerbaycan ve Kazakistan”, ANKASAM, <https://www.ankasam.org/ortak-cikarlarla-birbirine-baglanmis-iki-hazar-ulkesi-azerbaycan-ve-kazakistan> adresinden alındı.
- Sadık, R. (2022). “Azerbaycan-Ermenistan Çatışması: Kafkasya'da Kalemle Atılan İmza Tetikle Bozulur Mu?”, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/azerbaycan-ermenistan-catismasi-kafkasyada-kalemle-atilan-imza-tetikle-bozulur-mu/> adresinden alındı.
- Sadık, R. (2023). “Azerbaycana Karşı Tehlikeli Girişimler”, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/azerbaycana-karsi-tehlikeli-girisimler/> adresinden alındı.
- Sputnik Türkiye. (16.11.2022). “Fransa Senatosu, Azerbaycan'a Yaptırım Uygulanmasını Öngören Önergeyi Kabul Etti”, <https://sputniknews.com.tr/20221116/fransa-senatosu-azerbaycana-yaptirim-uygulanmasini-ongoren-ongereyi-kabul-etti-1063468159.html> adresinden alındı.

- The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. (2023). Macro-economic indicators and social development of the country (January-December, 2022). <https://www.stat.gov.az/news/macroeconomy.php?lang=en&page=adresinden> alındı.
- Veliyev, C. (2022). “*Karabağ Zaferinin Yıl Dönümünde Azerbaycan'ın Bölgesel İlişkileri*”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/karabag-zaferinin-yil-donumunde-azerbaycanin-bolgesel-iliskileri/2726266> adresinden alındı.
- VOA Türkçe. (2023). “Azerbaycan İsrail’e İlk Kez Büyükelçi Atadı”, <https://www.voaturkce.com/a/azerbaycan-israil-ilk-kez-buyukelci-atadi/6914143.html> adresinden alındı.
- Yaşın, G. K. (2022a). “*Azerbaycan-Ermenistan Barış Görüşmelerinin Aktörleri*”, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/AZERBAYCAN-ERMENISTAN-BARIS-GORUSMELE-RININ-AKTORLERI> adresinden alındı.
- Yaşın, G. K. (2022b). “*Soçi Zirvesi: Barış Anlaşması Arayışında Yeni Durak*”, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/SOCI-ZIRVESI-BARIS-ANLASMASI-ARAYISINDA-YENI-DURAK> adresinden alındı.

BULGARİSTAN İÇİN ZORLU 2022 YILI: UKRAYNA SAVAŞI VE İÇ POLİTİKADA ÇALKANTILAR

Vahit Güntay

[Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi]

Giriş

Bulgaristan için 2022 yılı siyasi krizler ve çalkantılarla dolu geçmiştir. Yılın başında Başbakan Kiril Petkov liderliğinde yeni kurulan koalisyon hükümetinin ülkedeki siyasi durumu istikrara kavuşturacağına dair umutlar boşa çıkmıştır. Başbakan ve cumhurbaşkanı, meclis ve adli kurumlar arasındaki çekişmeler yıl boyunca devam etmiştir. Bu çekişmeler siyasi dönüşüm üzerinde daha fazla olumsuz izler bırakmıştır. Yılın ilk yarısında iktidarı oluşturan koalisyon partileri arasında yaşanan çelişkiler, partilerden birinin çekilmesine yol açmış ve bu da parlamento desteğinin olmaması nedeniyle hükümetin düşmesine neden olmuştur. Çalkantılı bir seçimi de geride bırakan ülke yeniden siyasi krizlerle karşılaşmıştır. Ülke, cumhurbaşkanı tarafından atanan geçici hükümet nezdinde başbakan olarak bir kez daha Galab Donev'e emanet edilmiştir. 2022 sonbaharında bir sonraki erken parlamento seçimleri yapılmıştır. Ne yazık ki sonuçlar ülke yönetimini devralacak istikrarlı ve düzenli bir hükümetin kurulabileceği konusunda yine umut vermemiştir.

Önceki yıl "Karadeniz: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler" adlı çalışmada yine Bulgaristan ile ilgili yapılan değerlendirmede (Güntay, 2021) bir tespiti yinelemek gerekiyor. 1990'larda Bulgaristan'ın çalkantılı dönüşümü

sırasında yolsuzluk, organize suç ve hukukun üstünlüğü gibi konularda 2021 yılında olduğu gibi 2022 yılında da benzer sorunlar gündemde kalmaya devam etmiştir. Bulgaristan 2007'de Avrupa Birliği'ne (AB) katıldığında bu sorunların çözülmemiş olması nedeniyle Brüksel, ülkenin reformlarını bir geçiş mekanizması aracılığıyla, 2021 yılında da izlemeye devam etmekteydi. AB'nin Bulgaristan'da hukukun üstünlüğünü teşvik etmedeki genel etkinliği 2022 yılında da sorgulanmaya devam etmiştir.¹

AB ve ülke içinde kurumsal atılımı sağlayamayan Bulgar toplumu için 2022, bir başka endişe ve belirsizlik yılı olarak geçmiştir. COVID-19 salgını nedeniyle korku, ölüm ve kısıtlamalarla dolu geçen iki yılın ardından daha iyi bir yıl için ilk umutlar seçimlerle birlikte gerçekleşmemiştir. 2022 yılı biraz farklı nedenlerle de olsa bir önceki yıl kadar zorlu geçmiştir. Belirsizliğin ve korkunun en önemli nedenlerinden biri elbette Rusya'nın Ukrayna'yı işgali olmuştur. Tüm bölgesel dinamikleri derinden etkileyen işgal Bulgaristan'ın yıl içindeki beklentilerini zora sokmuştur. Bulgar toplumu çatışmanın iç dinamiklerdeki olumsuzlukları tırmandıracağı yönünde bir bekleyişe girmiş, diğer yandan sosyo-ekonomik sonuçlara ilişkin korkular zirve yapmıştır. 2021 yılındaki gelişmelerle kıyaslandığında bu durum anlaşılır bir kaygıdır, çünkü çatışmanın başlamasından çok kısa bir süre sonra savaşın neden olduğu enerji krizi ve enflasyon Bulgaristan'ı da etkilemiştir. Bu gelişme, toplumun satın alma gücünün düşmesine ve yıl boyunca rekor seviyedeki enflasyon nedeniyle ciddi bir sosyal bunalıma neden olmuştur.

¹ Bulgaristan ile ilgili gelişmelere ilişkin gerek AB bünyesinde gerekse ülke içindeki uzmanlara dönemsel olarak düzenli raporlar hazırlanmaktadır. Bu raporlar aracılığıyla sorunların farkında olan AB gelişmeleri diğer üyelere de doğrudan iletme fırsatı bulmaktadır. 2022 yılındaki genel duruma ilişkin detaylı bir rapor için: Dobрева ve Lılyanova, 2023.

Bu bölüm dahilinde Bulgaristan'ın iç ve dış dinamikleri 2022 yılındaki temel gelişmeler dahilinde ele alınmıştır. Bulgaristan'daki bu temel gelişmeler sosyal ve toplumsal, iç ve dış politika açısından ayrılarak bölüm içerisinde ayrı ayrı irdelenmiştir.

2022 Yılı ve Bulgaristan'ın Genel Durumu

Sosyal ve Toplumsal Gelişmelerin 2022 Yansıması

2022'nin başında Bulgar toplumu son iki yıldır küresel COVID-19 salgınıyla oluşan korku, stres ve sosyal kısıtlamaların ardından insanların hayatlarını normale döndürecek daha iyi bir yılın geleceğine dair umutla doluydu. Tüm AB ülkelerinde olduğu gibi kısıtlamalar sonrası normal hayata dönüş bu umudu artırdı. Bulgaristan'da acil bir COVID-19 salgını durumunun ilan edildiği ve çok sayıda kısıtlamanın getirildiği yaklaşık iki yılın ardından nihayet 1 Nisan 2022'de hükümet olağanüstü halin kaldırıldığını duyurdu.

Bulgar toplumu için kısıtlamaların kaldırılması sosyal ve kültürel yaşamın canlanması ve hatta yeniden kurulmasını mümkün kıldı. Özellikle eğitimle ilgili salgın süresince edinilen tecrübeler uygulamaya konuldu. Ülkedeki eğitim sürecinin eski haline getirilmesinde kazanılan tecrübeler, önceki yıllarda uzaktan eğitim, öğretme ve öğrenme sürecinde yaşanan aksaklıkların giderilmesi için ilk adımlar eğitim alanında atıldı.

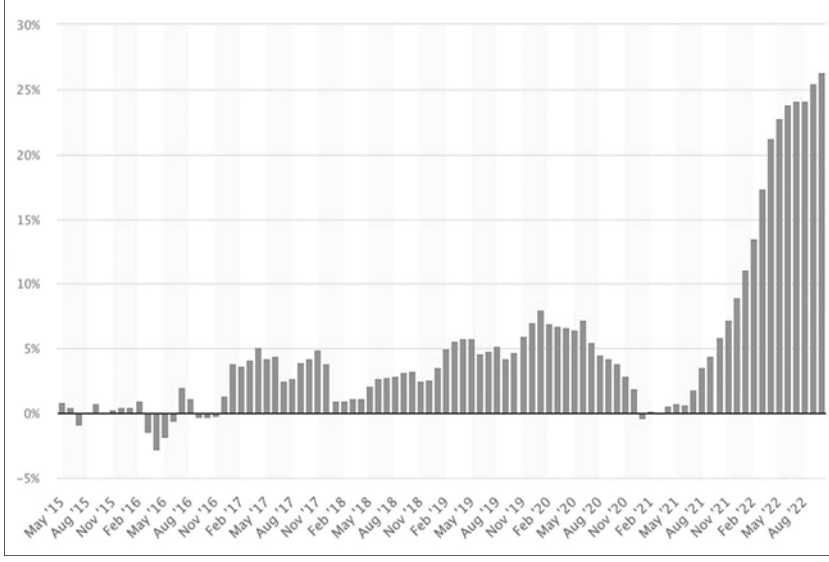
Ülkedeki COVID-19 vakalarının sayısındaki azalma sağlık sistemi açısından bir rahatlama sağladı. Daha önceki yılda kaydedilen COVID-19'a bağlı yüksek ölüm oranları tüm ülkelerde olduğu gibi Bulgar toplumunda da önemli bir psikolojik etki yaratmıştı. Bulgaristan Ulusal İstatistik Kurumu'na göre, ülkede hayatını kaybedenlerin sayısı 2021'in aynı dönemine göre %19,8 azaldı. Bu gelişme şüphesiz, Bulgar toplumu için geçen 2022 yılının birkaç olumlu yönünden biridir (Stanchev vd., 2022: 4-5).

Ne yazık ki COVID-19'un izlerinin ardından, yılın başında Rusya'nın Ukrayna işgali Bulgar toplumunda yeni bir korku ve endişe dalgası yarattı. Savaşın tırmanacağı düşüncesi ve Bulgaristan sınırlarına ulaşması ihtimali Bulgarları çok rahatsız etmiştir. Özellikle yıl içinde hükümetin Rusya karşıtı atmış olduğu adımlar toplumsal açıdan gözleri dış politikaya da çevirmiştir. Savaşın sosyo-ekonomik sonuçlarına ilişkin kaygıların artması gelişmeleri hep gündemde tutmuştur. Savaşın getirdiği ekonomik sorunlarla birlikte Bulgar vatandaşlarının 2022 yılı içindeki temel sorunu enflasyon olmuştur. Enerji krizine bağlı olarak elektrik, doğal gaz ve yakıt fiyatlarındaki hissedilir artışlar tüm AB ülkelerinde olduğu gibi Bulgar toplumu için de önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir.

Ukrayna'da savaşın başlamasından bu yana, enerji fiyatları Bulgar ekonomi politikası içinde merkezi bir yer almıştır. Artan fiyatlar yıl boyunca genel tüketici fiyat endeksinin yükselmesinde önemli bir rol oynamış ve sonuç olarak 2022 boyunca yüksek enflasyon sürmüştür. Bu nedenle hükümet, hane halkı için enerji fiyatlarındaki artışı telafi etmeye odaklanmıştır (Kandilarov, 2022a).

Bulgaristan Piyasa Ekonomisi Enstitüsü tarafından 2022 Mayıs ayında ortaya konan verilere göre Bulgaristan, satın alma gücü açısından AB'de son sıralarda yer almıştır. Bu verilere göre Bulgar tüketiciler artan gıda ve enerji fiyatlarından diğer AB vatandaşlarına göre daha fazla etkilenmiştir çünkü Bulgaristan'daki düşük gelir oranı artan enflasyonla daha da zayıflamıştır. Gıda fiyatları hızla artmaya başlamıştır. Bulgaristan'da temel gıda fiyatları sadece bir yıl içinde ortalama %30 artmıştır ve bazı ürünlerde %40'ı da aşan artışlar yaşanmıştır (Stanchev vd., 2022).

Grafik 1. Mayıs 2015-Ekim 2022 Arası Gıda Fiyatlarındaki Enflasyon Oranları

Kaynak: Wunsch, 2022.

Bulgaristan, AB içinde enflasyon artışı açısından 5. sırada yer almıştır. Bulgaristan'da tüketici fiyatları yükselmeye başladığından, 2022 Eylül ayında enflasyon yıllık bazda %18,7 ile zirve yaptı. Yılın son aylarında, Eylül ayındaki rekor büyümeye kıyasla enflasyon seviyelerinde belirli bir düşüş gözlenebilir de sosyal bir rahatlamaya sebep olmamıştır. Ortalama olarak yıl boyunca enflasyon aylık bazda %15 civarlarında değişmiştir (Bulgarian National Bank, 2022).

2022 yılındaki veriler, mal ve hizmet fiyatlarındaki artışın aslında Bulgaristan'daki reel ücret artışını erittiğini, gıda fiyatlarındaki artışın ise hızlanan enflasyonun ana nedeni olduğunu göstermektedir. Yüksek fiyatlar Bulgarların alım gücünün daha da düşmesine neden olmuştur. Ülkede ilk kez çift haneli enflasyonun kaydedildiği 2022'nin başından itibaren, özellikle düşük gelirli insanların tasarrufları da ciddi derecede erimiştir.

2022 yılında uzmanlar tüketici kredilerindeki artışa dikkat çekmiştir. 2021 yılı ile karşılaştırıldığında, bankaların 1 milyar Bulgaristan levasından daha fazla kredi verdiği rapor edilmiş ve hane halkı harcamalarının ön planda olduğu vurgulanmıştır. Veriler endişe verici olarak görülmüştür, çünkü Bulgaristan Bilimler Akademisi Ekonomik Araştırma Enstitüsü analistlerine göre yaklaşık 1,6 milyon Bulgar yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (Economic Research Institute, 2022). Aynı zamanda Ulusal İstatistik Kurumu verilerine göre önceki çeyreklerde olduğu gibi 2022'nin üçüncü çeyreğinde de günlük ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çekenlerin oranı artmıştır (National Statistical Institute, 2022).

Ukrayna'nın işgali giderek daha fazla Avrupalıyı enerji kriziyle karşı karşıya bırakmıştır ancak Bulgaristan en çok etkilenen ülkeler arasında yer almaktadır. Nüfusun beşte birinden fazlası ekonomik sıkıntılar nedeniyle faturalarını dahi ödemeyecek durumdadır. Eurostat tarafından yapılan bir araştırma, yaklaşık 2 milyon Bulgarın enerji krizinden doğrudan etkilendiğini ve %30'unun ısınma masraflarını karşılayamadığını göstermektedir. İstatistikler ayrıca ankete katılan ailelerin %28'inin evlerini yeterince ısıtamadığını yansıtmaktadır (Eurostat, 2022). Düşük gelir, yüksek enflasyon ve siyasi istikrarsızlık yakın dönemde Bulgar toplumunda gündemdeki yerini koruyacak gibi gözükmektedir.

İç Politika Alanında Temel Gelişmeler

Bulgaristan için 2022 yılı, uzun zamandır beklenen bir siyasi istikrar umuduyla başlamıştır. 2021'de üç kez erken parlamento seçimlerinin yapılmasının ve ülkenin ciddi bir siyasi krize girmesinin ardından, sonunda parlamentoda en çok oyu alan Değişime Devam (Prodalzhavame Promyanata-PP) adlı hareketin ve partinin lideri Kiril Petkov liderliğinde yeni bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bulgar toplumunun umudu istikrar, siyasi krizden kademeli çıkış ve özellikle sosyo-ekonomik planda olmak üzere mevcut tüm zorlukların üstesinden gelmekti. Ne

yazık ki, bu beklentilerin birçoğu gerçekleşmemiş ve oluşturulan dörtlülük koalisyondaki² kendi arasındaki çelişkilerin beklenenden çok daha fazla ve güçlü olduğu tüm Bulgarlar tarafından kabullenildi. Daha doğrusu umut yerini tekrar gerçeklere bıraktı.

2022'nin ilk yarısında Kiril Petkov hükümetinin iktidarda olduğu dönemde, mevcut siyasi sorunlara çözüm bulunamayınca ülke kurumları arasındaki gerilim daha da artmıştır. Bu konuda gündemi oldukça meşgul eden örneklerden biri, iktidar koalisyonu ile Başsavcı İvan Geşev arasındaki gerilimdir. 14 Ocak 2022'de, parlamentoda okunan ortak bir bildiriye, iktidardaki çoğunluk Başsavcı Geşev'i istifaya çağırırdı. Koalisyon taleplerinin bir nedeni olarak, Geşev'e karşı halkın duyduğu güven eksikliğine, 2020'de istifasını talep eden kitlesel protestolara ve savcılarının üst düzey yolsuzluklarını soruşturmayarak Bulgaristan'a karşı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Magnitsky Anlaşması gereğince yaptırımlara yol açan başarısızlıklarına işaret etmiştir (Kandilarov, 2022b).

8 Şubat 2022'de Bulgaristan Adalet Bakanı Nadezhda Yordanova düzenlediği basın toplantısında Yüksek Yargı Konseyi'nden Ivan Geshev'i Başsavcı olarak görevden almasını isteyeceğini belirtmesiyle tansiyon daha da artmıştır. Yürütme ve yargı arasındaki savaş, hükümetin eski başbakanı ve Bulgaristan'ın Avrupa Gelişimi için Yurttaşlar Partisi (Grazhdani za Evropeysko Razvitie na Bŭlgaria-GERB) genel başkanı Boyko Borisov'un tutuklanması süreciyle derinleşmeye devam etmiştir. Tutuklanma nedeni, daha önce alınan mali konulardaki kararlar ve deliller ile ilgiliydi. Savcılık, Borisov aleyhinde herhangi bir suçlamada bulunmadığı ve hükümetin eylemlerini yasadışı ilan

² Dörtlülük koalisyondaki şu partilerden oluşmuştur: PP, Bulgaristan Sosyalist Partisi (Balgarska Sotsialisticheska Partiya-BSP), Demokratik Bulgaristan Partisi (Demokratichna Balgariya, DB) ve TV şovmeni Slavi Trifonov'un "Böyle bir halk var" Partisi (Ima takav narod-ITN).

ettiği için Kiril Petkov, başsavcıyı eski başbakanın suçlarını örtbas etmekle suçlamıştır (Popivanov, 2022).

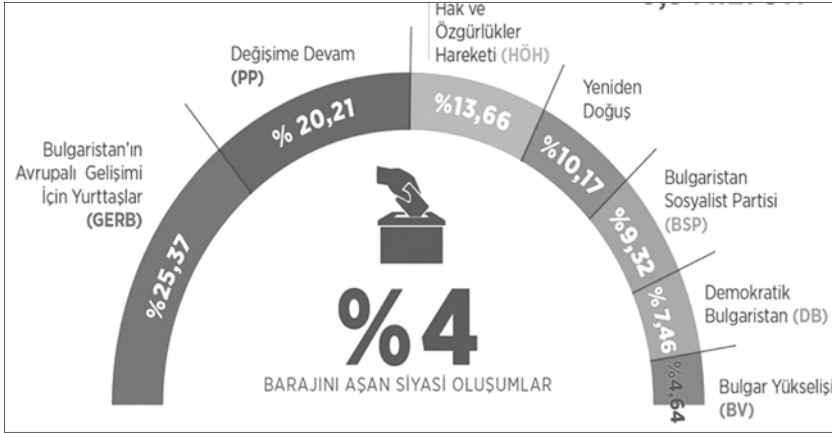
Bulgar hükümetinin istikrarsızlığı, hükümetin 2022 Nisan ayında aldığı ve Cumhurbaşkanı Rumen Radev tarafından yoğun bir şekilde eleştirilen Ukrayna'ya askeri yardım sağlama kararı nedeniyle daha da derinleşmiştir. Koalisyonun çöküşü, ITN lideri Slavi Trifonov'un bakanlarını hükümetten çekeceğini açıklamasının ardından hızlanmıştır. Bunun gerekçesi olarak da hükümetin ekonomi alanındaki başarısızlığına ve başbakanın Makedonya konusundaki ikili politikalarına işaret eden Trifonov koalisyonu çıkmaza sokmuştur. Bu gelişmeyle hükümet meclis çoğunluğunu kaybetmiştir.

Başbakan Kiril Petkov, başarısız bir azınlık hükümeti kurmaya çalışmış, ancak muhalefet partileri GERB, Haklar ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) ve Yeniden Doğuş (Vazrazhdane) bu girişime karşı durmuştur. GERB başarısız mali politikaları vurgulamış ve destek toplamıştır. Bulgaristan Anayasası'na göre başarılı bir güvensizlik oyu hükümetin istifası ve yetkilerinin sona ermesiyle sonuçlanmaktadır. 22 Haziran 2022'de hükümet güvensizlik oylamasının ardından istifa etti. 2 Ağustos'ta hükümet, görevi Galab Donev başkanlığındaki cumhurbaşkanı tarafından atanan geçici hükümete devretmiştir (Kandilarov, 2022b).

Galab Donev, hükümetin dört ana önceliğini adil seçimlerin düzenlenmesi, devlet kurumları arasındaki güvenin yeniden tesis edilmesi, tüm krizlerden toplum adına bir çıkış yolunun bulunması ve siyasi gerilimin azaltılması, İyileşme ve Direnç Planı (Recovery and Resilience Plan) üzerinde devam edecek çalışmalara yoğunlaşılması olarak belirlemiştir. 2022'nin sonuna kadar hükümet erken parlamento seçimlerinin düzenlenmesi ve AB özelinde Brüksel'e, Bulgar İyileşme ve Direnç Planı'nın tamamlanıp sunulması yönünde direnç gösterebilmiştir.

2 Ekim 2022’de ülkenin 48. Ulusal Meclisi için parlamento seçimleri yapılmıştır. Önceki seçim sonuçlarına göre hükümet çoğunluğunu oluşturmak veya hükümet kurmak imkânsız olduğu için Bulgaristan’da son bir buçuk yılda yapılan dördüncü parlamento seçimlerine imza atılmıştır. Seçim sonuçlarına göre GERB-Demokratik Güçler Birliği (Sayuz na demokratichnite sili-SDS) koalisyonu en çok oyu almış ve parlamentoda 67 temsile sahip olmuştur. İkinci siyasi güç ise 53 koltukla ana muhalefet partisi PP olmuştur. HÖH, 36 milletvekili çıkarmış, 27 milletvekili ile milliyetçi parti Yeniden Doğuş arkasından gelmiştir. Beşinci sırada parlamentoda 25 milletvekiliyle BSP yer alırken, onu 20 kişilik bir meclis grubuyla DB izlemiştir. Parlamentodaki son siyasi parti aynı zamanda ülkedeki en yeni siyasi güç olan Bulgar Yükselişi (Balgarski Vazhod-BV) 12 milletvekili çıkarmıştır (Zankina, 2022).

Şekil 1. 2 Ekim 2022 Tarihinde Gerçekleştirilen Parlamento Seçim Sonuçları

Kaynak: Radoykov, 2022.

Yapılan parlamento seçimleri sonrası Cumhurbaşkanı Radev, Bulgar Anayasasına göre hükümetin kurulması için görevi devretmekte acele etmemeye karar vermiştir. Daha önceki seçimlerden de çıkarılan dersler neticesinde Radev’in süreci

geciktirme gerekçesi, parti liderlerine daha fazla zaman vermek ve böylece tüm siyasi güçlerin hükümeti kurmak için müzakere ve fırsatlar aramasını sağlamaktır.

Erken seçimden iki ay sonra, 5 Aralık 2022'de Boiko Borissov'un GERB-SDS koalisyonu hükümeti kurmak görevini Radev'den almıştır. GERB-SDS, esasında daha önce ulusal ve siyasi bir profili olmayan cerrah Nikolai Gabrovski'yi başbakan adayı olarak seçti. Bu seçim Borissov'un kendisinin en iyi başbakan adayı olacağını söylemesinden bir gün sonra geldi. Bulgaristan'da hükümetin kurulabilmesi için 240 sandalyeli parlamentoda en az 121 oya ihtiyaç bulunmaktadır. Bu arada, diğer dört parlamento grubunun liderleri, GERB-SDS tarafından düzenlenen yetki temelinde aday gösterilen bir hükümete karşı oy kullanacaklarını sürekli dile getirmiştir. Bu dört grubun birlikte 137 oyu bulunmaktadır (Vassileva, 2022).

HÖH, GERB-SDS ilk görevi aldıktan sonra Borissov'un koalisyonuyla müzakere edeceğini belirtmiştir ancak GERB-SDS alınan yetki sonucunda hükümeti kuramamıştır. Cumhurbaşkanı Radev hükümeti kurma yönünde ikinci görevi Ulusal Meclis'teki en büyük ikinci grup olan PP'ye vermiştir. İkinci hükümet kurma yetkisi de süresin de gerçekleşmemiş ve Radev üçüncü yetkiyi BSP'ye vermiştir. Fakat Kornelia Ninova liderliğindeki parti de hükümeti kurmayı başaramamıştır. Bulgar Anayasasına göre üç yetki devri sonrası hükümet kurulamazsa yeniden seçimlere işaret edilmektedir. Ne yazık ki, Bulgaristan'daki siyasi durumun şekil alacağı en olası senaryo 2023 yılında seçimlerin yenilenmesi gibi gözükmektedir. Ağustos 2022'de geçici hükümeti devralan Galab Donev Şubat 2022 itibariyle başbakanlık koltuğunda oturmaya devam etmektedir. İç siyasette kriz ve istikrarsızlığın yakın zamanda kontrol altına alınması zor gözükmektedir (Kandilarov, 2022b).

Dış Politika Alanında Temel Gelişmeler

2022'de Bulgaristan dış politikasının en önemli gündem maddeleri arasında, yılın en önemli uluslararası gelişmelerinden biri olan Rusya'nın Ukrayna işgali vardı. 2022 yılında başlayan işgal, Avrupa'da birçok ülkede olduğu gibi Bulgaristan'da da bir hayli ses getirdi. Bu gelişme, yıl boyunca da Bulgaristan'ın dış politikasında öncelikli olarak bazı konuların ön plana çıkmasını sağladı. Her şeyden önce, Bulgaristan ile NATO-ABD arasında daha yoğun ilişkilere yol açan bir ülke güvenliği tartışması ortaya çıktı. İkinci sırada Bulgaristan ile Rusya arasında bozulan ilişkiler gündemdeydi. Üçüncü olarak, Bulgaristan'ın Ukrayna'ya karşı tutumu, Bulgar devletinin Ukrayna hükümeti ile halkına insani ve aynı zamanda askeri-teknik yardım sağlama arzusu yönündeki yaklaşımlar ön plandaydı. Bu uluslararası bağlamın dışında yıl boyunca Bulgaristan'ın Balkanlar'daki komşularıyla ilişkileri de ön plana çıkmıştır. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye ile ilişkilerde ilerlemeler kaydedilmiştir.

2022 yılı Bulgaristan diplomasisi için zor bir bağlama dönüşen Rusya-Ukrayna-NATO-ABD ekseninde önemli gelişmelerle başlamıştır. Ocak ayında Bulgaristan hükümeti Rusya-Ukrayna krizi konusunda tutumunu ortaya koymuş, Bulgaristan topraklarında 1000 askeri personelden oluşan bir NATO birliğinin yer alacağı askeri hareketlilik yerine diplomatik çözüme öncelik verdiğini vurgulamıştır. 22 Şubat'ta Bulgaristan Ulusal Meclisi, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in doğu Ukrayna'da tanıdığı bağımsız bölgeler ilanını kınayan bir bildirgeyi oyladı. Hemen ertesinde, 24 Şubat'ta Rusya Ukrayna'yı işgal etmiştir. Savaşın en başından beri Bulgar hükümeti Rusya'nın saldırganlığını kınamış, Ukrayna devletini desteklediğini açıkça ve kararlı bir şekilde ifade etmiştir (Kandilarov, 2022c).

Yıl boyunca Bulgaristan, Ukrayna halkına insani yardım sağlamak ve ülkeden gelen mültecilerin kabulünü sağlamak

adına bir dizi eylemde bulundu. Ayrıca Bulgaristan, Avrupa ülkelerinin Rusya'ya uyguladığı yaptırımlara en çok destek veren ülkelerden biri olmuştur. 2022 Nisan ayında Bulgaristan ile Ukrayna arasında olağanüstü bir diplomatik trafik yaşanmış, önce Ukrayna Dışişleri Bakanı Dmytro Kuleba Bulgaristan'ı ve ardından Başbakan Kiril Petkov Ukrayna'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerin sonucu olarak Bulgaristan'ın Ukrayna tarafını destekleme taahhüdünün önemi vurgulanmıştır.

Ukrayna'ya silah gönderilmesi Mayıs 2022'de, önceki 47. Bulgaristan Ulusal Meclisi'nin aldığı kararın devamı niteliğinde, DB tarafından sunulan teklifle tartışmaya açılmıştır. BSP önceki koalisyonun kararının terk edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Ukrayna'ya yalnızca askeri-teknik yardım sağlanabileceği, silah ve mühimmat desteğinde bulunulamayacağı üzerinde hükümet anlaşmaya varmıştır. BSP, Ukrayna'ya silah gönderilmemesini yerinde ve makul bir karar olarak nitelendirmiştir. PP ve ITN partileri kararın aslında Ukrayna'nın Bulgaristan'dan talep ettiği türden yardımı öngördüğünü belirtmiştir. DBP bunu bir uzlaşma olarak tanımlamıştır (Peycheva, 2022).

2 Kasım'da düzenlenen ortak toplantıda, Dış Politika Komitesi ve Ulusal Meclis Savunma Komitesi, Bulgaristan'ın savunma yeteneklerinin güçlendirilmesi ve Ukrayna'ya askeri yardımı sağlanmasına ilişkin iki karar taslağını onaylamıştır. Karar taslakları, 3 Kasım'da Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmek üzere sunulmuştur ve nihai karar alınmıştır. Bu karara göre Ulusal Meclis, "uluslararası toplumun Ukrayna'yı desteklemek için ortak çabalarına bir katkı olarak" bir ay içinde Ukrayna'ya askeri ve teknik destek sağlanmasına ilişkin bir karar taslağını parlamentoya sunması için Bakanlar Kurulu'na görev vermiştir.

Parlamentoda bulunan 225 milletvekilinden 175'i "Evet", 49'u "Hayır" ve biri "Çekimser" oy kullanmıştır. Ukrayna'ya askeri yardım gönderilmesine destek olarak, GERB'in tüm milletvekilleri, PP, DB ve HÖH karara olumlu yaklaşmıştır. BV

önceki pozisyonunu değiştirerek silah gönderme kararını da desteklemiştir. BSP ve milliyetçi bir parti olan Yeniden Doğuş “Hayır” kararını vurgulamış ve milletvekilleri “Savaşa Hayır? Barış!” yazılı pankartlar ile karara karşı çıkmıştır (Szczerba, 2022).

BSP lideri Kornelia Ninova, kendilerini bir barış partisi olarak nitelendirmiş ve çatışmadaki herhangi bir tarafa silah göndererek barışın sağlanamayacağını altını çizmiştir. Ninova müzakere etme ve barışçıl bir çözüm arama yönünde ısrarcı olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Oylanan belgenin önsözünde, 47. Ulusal Meclis’in Rusya’nın Ukrayna’ya yönelik saldırganlığı işgal olarak beyan edilmiştir. Ulusal Meclis bu işgali şiddetle kınayarak çatışmanın Avrupa’da barış ve güvenliğe yönelik en önemli tehdit olduğunu vurgulamıştır. Karara göre meclis, Bulgaristan’ın imkanlarını da dikkate alarak gerekli askeri teçhizatın temini için anlaşmaların kısa sürede imzalanmasını organize etmek üzere Bakanlar Kurulu’na tam yetki vermiştir.

Ulusal Meclis’in 10 Kasım 2022 tarihli kararına göre, Bakanlar Kurulu Bulgaristan’ın Ukrayna’ya yardım amaçlı AB misyonuna katkıda bulunmaya hazır olduğunu beyan etmiştir. Bir ay içinde hükümet, NATO müttefikleri ve AB ortaklarının hükümetleriyle, eskimiş Sovyet silah ve teçhizatının daha hızlı imhasına olanak sağlayacak olan Bulgar savunma kapasitesinin geliştirilmesi için müzakereler yapacaktı. Bu kararın devamı niteliğinde, Bulgaristan ülke ekonomisinin ve enerji altyapısının iyileştirilmesinde bir önlemler paketi ile ilgili müttefiklerden destek alma adına Bakanlar Kurulu yeniden görevlendirilmiştir (Havrylyuk ve Tsvetanov, 2023).

Ukrayna’daki savaşın başlangıcından bu yana Kiev, Sofya’ya farklı silah ve mühimmat desteğini içeren yazışmalarda bulunmuştu. Kasım ayının başında Ukrayna Büyükelçisi Vitaly Moskalenko, Bulgaristan Savunma Bakanlığı’na 30’dan fazla maddeden oluşan bir liste gönderdiğini belirtti. Ukrayna’nın öncelikle hava savunma araçlarına ve uçaklara, ayrıca ağır

silahlara ihtiyacı olduğu Bulgaristan tarafına her fırsatta iletilmiştir. Moskalenko, “Gerekirse Sovyet döneminden bu yana Bulgaristan’ın elinde bulunan tüm silahlar Ukrayna için gereklidir.” ifadelerini kullanmıştır (The Sofia Globe Staff, 2023).

Bulgaristan Savunma Bakanı alınan kararlar ve gelişmeler doğrultusunda, Ukrayna’ya gönderilmeleri halinde eski Sovyet silahlarının değiştirilmesi için müttefik ülkelerle görüşmelerin sürdüğünü doğrulamıştır. Parlametonun kabul ettiği kararın diğer önemli kısmı, Bulgar Hükümetinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde Rusya’nın ihlal ettiği tüm hususlara ilişkin Ukrayna’ya tam destek sağlanmasıdır. Uluslararası Adalet Divanı nezdinde Rus ordusu tarafından Ukrayna topraklarında işlenen savaş suçlarının soruşturulması için uluslararası toplumun çabalarına da destek verilmesi yönünde vurgular yapılmıştır.

18 Kasım’da Bulgaristan, Uluslararası Adalet Divanı’nda Ukrayna’nın Rusya’ya karşı açtığı davaya müdahil olmuştur. Bu davada Rusya’nın, Kiev’in soykırım uyguladığı Donbass’ın Rusça konuşan nüfusunu koruma bahanesiyle Ukrayna’yı işgal ettiği iddia edilmiştir. Anlaşmazlığı çözmek için mahkeme, Ukrayna’nın Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşmeyi fiilen ihlal edip etmediğini belirlemesi gerekmektedir. Bulgaristan, Ukrayna’nın Rusya’ya karşı açtığı davaya müdahil olan dünyada 24., AB’de ise 20. ülke olmuştur (Kandilarov, 2022c).

Rusya gelişmeler karşısında, Bulgaristan’ın Ukrayna’ya askeri yardım sağlama kararını ikili ilişkilerin daha da bozulmasına yol açacak başka bir düşmanca hareket olarak değerlendirmiştir. Rusya Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Maria Zakharova; “Bulgaristan Ulusal Meclisi’nin Ukrayna’ya askeri ve teknik destek sağlama kararı, ülkemizle zaten içler acısı durumda olan ikili ilişkilerin daha da bozulmasına yol açacak başka bir düşmanca eylem.” ifadelerini kullanmıştır (Reuters, 2022).

Ukrayna'daki işgal ve gelişmeler, Bulgar hükümetini Karadeniz bölgesi ve NATO'nun doğu kanadındaki güvenlik ve savunma konularında yoğunlaşmaya itmiştir. NATO ve ABD ile diyalogu daha da artmış ve ülke içindeki NATO uzmanlarının ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bulgaristan ile ABD arasındaki yoğun diyalogun bir sonucu olarak ABD Savunma Bakanı Lloyd Austin, 18-19 Mart 2022 tarihlerinde Bulgaristan'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret özellikle Bulgaristan topraklarında NATO üyesi devlet kuvvetlerinin katılacağı bir tabur muharebe grubunun oluşturulmasıyla ilgiliydi. Muharebe grubu 2022 yılı Mart ayında NATO tarafından ittifakın doğu kanadının bir yapısı olarak onaylandı. Bu yapı, doğu kanadında konuşlandırılması gereken toplam dört yeni askeri oluşumdan biridir. Bu taburun bir kısmı, Almanya'dan transfer edilen Stryker zırhlı savaş araçlarıyla birlikte 150 Amerikan askeri personelinden oluşan bir yapıdır. Büyük Britanya, İrlanda Kraliyet Alayı'ndan İngiliz Ordusu'na asker takviyesi yapmış, Yunanistan NATO'nun Bulgaristan'daki çok uluslu muharebe grubuna bir tanksavar müfrezesiyle katılmıştır. Arnavutluk ve Karadağ'ın daha küçük birlikler göndermesi, Türkiye'nin de kendi sınırından bölgeye hareketlenmesi beklenmiştir (Coşkun ve Ülgen, 2022).

Bulgaristan'ın ABD ve NATO'ya yönelik taahhütlerine ABD karşılık vermiştir. 7 Ekim 2022'de ABD'nin Bulgaristan Büyükelçiliği, ABD Kongresi'nin Bulgaristan için yaklaşık 40 milyon dolarlık ek dış askeri finansmanı onayladığını duyurmuştur. Bulgaristan-ABD iş birliği ile eş zamanlı olarak Bulgaristan ile Rusya arasındaki ilişkilerde keskin bir bozulma yaşanmıştır. İşgalin başlamasının ardında 7 Mart 2022 tarihinde Rus şirketlerine ve vatandaşlarına karşı "düşmanca eylemler" yürüten ülke ve bölgelerin bir listesini Rusya onaylamıştı. Listede Bulgaristan da yer almıştır. Sonuç olarak Bulgaristan, AB'de Rusya'nın gaz arzını durdurduğu ilk ülkelerden biri olmuştur. Bunun resmi nedeni olarak Rusya'nın talep ettiği ve euronun rubleye çevrileceği iki aşamalı ödeme

prosedürünün kabul edilmemesi gösterilmiştir (Kandilarov, 2022c).

ABD Savunma Bakanı Lloyd Austin'in Bulgaristan'ı ziyaretinin öncesinde Sofya'daki 10 Rus diplomatın persona non grata (istenmeyen kişi) ilan edilmesi ve onlara ülkeyi terk etmeleri için 72 saat süre verilmesi krizi tırmandırmıştır. Diplomatlar, Viyana Sözleşmesi ile bağdaşmayan faaliyetler yürütmekle suçlanmıştır. Bulgaristan'ın bu düşmanca davranışına Rusya tarafından yanıt verileceği açıklanmıştır (Peycheva, 2022).

Sadece üç ay sonra, 28 Haziran'da istifa eden Başbakan Kiril Petkov Bulgaristan'daki 70 Rus diplomatın, Bulgar güvenlik teşkilatları tarafından yasa dışı faaliyetlerinin tespit edilmesiyle sınır dışı edildiklerini açıklamıştır. Rusya'nın Bulgaristan Büyükelçisine verilen sözlü notada, Bulgaristan tarafının Rusçuk'taki Başkonsolosluğunu geçici olarak kapatması beklenmiştir. Bulgaristan ise Yekaterinburg'daki konsolosluğunu geçici olarak kapatacağını belirtmiştir (Kandilarov, 2022c).

Rusya'nın Sofya Büyükelçiliği, 29 Haziran'da Bulgaristan'ın kararının düşmanca bir hareket olduğunu ve Moskova'nın buna göre yanıt vereceğini belirtmiştir. 30 Haziran'da Rusya Büyükelçisi, Rus diplomatların istenmeyen kişi ilan edilmesi hakkındaki sözlü notanın geri çekilmesini talep eden bir karşı sözlü nota vermiştir. Sözlü notada, Rusya Federasyonu'nun Bulgaristan'daki büyükelçiliğinin kapatılması konusunda gecikmeden Moskova'ya konunun iletileceği belirtilmiştir (Kandilarov, 2022c).

Yaşanan gelişmeler ve karşılıklı adımlar, Bulgaristan ile Rusya arasındaki ilişkilerde 130 yılı aşkın süredir en ciddi diplomatik kırılma olmuştur. AB'nin de yakından takip ettiği bu süreç, Bulgar diplomasisinde benzeri görülmemiş ve uzun vadeli sonuçları olacak izler bırakacak gibi görünmektedir.

2022’de Bulgaristan’ın diğer ana dış politika önceliği komşu Balkan ülkeleri olmuştur. Bunların arasında asıl yeri Makedonya Cumhuriyeti işgal etmiştir. Bulgaristan’ın 2020 yılında Kuzey Makedonya’nın AB’ye üyelik müzakere çerçevesinin kabulüne yönelik vetosu, genişlemeye yönelik stratejik planları açısından hem Bulgaristan hem de AB için en sorunlu dış politika konularından biri haline gelmiştir. Batı Balkanlar üzerinde genişleme stratejisi açısından bu konu AB’nin gündeminde önemli bir yer edinmekteydi.

2022 Ocak ayında Bulgaristan ve Kuzey Makedonya başbakanları ilişkileri iyileştirme konusunda önemli derecede anlaşmaya varmışlardır. Sadece bir hafta içinde iki ülke arasındaki ilişkilerde iki önemli olay dikkat çekmiştir. Başbakan Kiril Petkov’un 18 Ocak’ta Üsküp’e yaptığı ziyaretin ardından 25 Ocak’ta Bulgaristan ile Kuzey Makedonya arasındaki yeni diyalogun ilerletilmesine yönelik hükümetler arası bir toplantı düzenlenmiştir. Bulgaristan, tutumunu değiştirmesi ve Kuzey Makedonya’nın AB müzakere çerçevesini onaylaması için güçlü bir dış baskı altında kalmıştır (CSD Policy Brief, 2022).

Son olarak Bulgar parlamentosu 24 Haziran’da Kuzey Makedonya ile olan anlaşmazlığı çözmeye yönelik Fransız önerisini onaylama talimatı içeren bir kararı kabul etmiştir. Fransa önerisinde, Bulgaristan’ın Üsküp’e ilişkin koşullarının AB taahhütlerinin bir parçası olması ve Avrupa Komisyonu’nun bu koşulların uygulanmasının garantörü olması öngörülmüyordu. Bu seçenek, Fransa’nın AB Konseyi başkanlığı sırasında geldiği için “Fransız Önerisi” olarak anılmıştır. Bulgar Parlamentosu, AB Konseyi’nin önerisini ancak belirli koşulların karşılanması halinde onaylamasını öngörmüştür. Bulgarların ulus inşa eden bir halk olarak Makedon anayasasına dahil edilmesini sağlamak, müzakerelere hiçbir şeyin engel olmamasını garanti etmek, aynı zamanda Makedon dilinin Bulgaristan’da tanınmasının sağlanması ve Bulgaristan ile iyi komşuluk ilişkilerinin sürdürülmesi, 2017 anlaşmasına ve protokollerine

uygunluğun sağlanması müzakerelerdeki temel kriterler olmuştur (CSD Policy Biref, 2022).

2022'de Bulgaristan ile Yunanistan arasındaki ilişkilere bakıldığında, iki ülkenin Rus gazına bağımlılıklarını azaltmak için uzun süredir ertelenen doğal gaz ara bağlantı hattı Ekim ayında devreye alınmıştır. Ayrıca enerji güvenliği konusunda ikili ilişkilerde prensip kararlar alınmıştır. Her iki ülkenin gaz iletim sistemlerinin birbirine bağlanması öngörülmüştür.

2022 yılı sonunda Bulgaristan ile Türkiye arasındaki ilişkiler de hareketlenmiştir. 2022 Aralık ayında Bulgaristan Cumhurbaşkanı, Bulgaristan Dışişleri Bakanı ve Meclis Başkanı Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ziyaretlerde iki ülke arasındaki sınır güvenliğinin Avrupa için önemi vurgulanmış, karşılıklı çıkarların yanı sıra ticari ve ekonomik konular ele alınmıştır. Bulgaristan'ın özellikle Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerde arabulucu bir rol oynaması fikri de taraflarca tartışılmıştır.

Sonuç

2022 yılı, Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle Bulgaristan için alışılmışın dışında bir uluslararası ortama bağlı olarak da son derece zorlu geçmiştir. Ne yazık ki, 2023 yılı savaşın gölgesinde Bulgaristan için de daha zor geçecek gibi gözükmektedir. Özellikle enerji arzı konusunda Rusya ile ipleri koparan ülke, diplomatik adımlarla birlikte ilişkileri Rusya kanadında daha da zora sokmuştur. Bulgaristan, başta enerji güvenliği ile ilgili olmak üzere ortaya çıkan bir dizi soruna çözüm arayarak Balkan bölgesinde aktif bir rol oynamaya çalışmaktadır.

Mayıs ayının başında 47. Ulusal Meclis, Ukrayna'ya doğrudan silah ve askeri teçhizat teslimatı yapmayacağını, ancak bu askeri teçhizatların bakımı ve tamiri konusunda destek verileceğini açıklamıştır. 3 Kasım 2022'de ise Bulgaristan'ın yeni parlamentosu Ukrayna'ya askeri-teknik destek sağlanmasına ilişkin kararı "uluslararası toplumun savaş kurbanlarını

desteklemeye yönelik ortak çabalarına bir katkı olarak” onaylamıştır. Ukrayna’ya askeri teçhizatların onarımlarının yanı sıra silah ve mühimmat tedarikinin de yapılmasına karar verilmiştir. 3 Kasım’da alınan kararlar Bulgaristan Ulusal Meclisi, Ukrayna’nın toprak bütünlüğüne verdiği güçlü desteği yeniden teyit etmiş ve Ukrayna topraklarının yasa dışı ilhakını reddetmiştir.

2023’ün başında Bulgaristan hâlâ ciddi bir siyasi kriz içinde yoluna devam etmektedir. 2022 Kasım ayında yeni seçilen Ulusal Meclis, ülke için istikrarlı bir hükümet oluşturmayı henüz başaramamıştır. Bulgaristan geçici bir hükümet tarafından yönetilmekte ve parlamentodaki siyasi bölünme giderek derinleşmektedir. Ülkedeki en önemli iki siyasi oluşumun meclis desteğini toplayamamasının ardından hükümeti kurmak için son bir yetki devri söz konusudur. Parlamentoda düzenli bir hükümet kurma şansı çok düşük görünüyor. Bu durum, 2023 ilkbaharında yeni seçimlerin yapılması anlamına gelmektedir. Üç yıldan kısa bir süre içinde üst üste beşinci seçim olacağından tansiyonun yükselmesine kesin gözüyle bakılabilir. Halk arasında siyasi ilgisizlik ümitsizlikle birlikte artmaktadır, bu durum seçimlere daha yüksek oranlarda katılım şansını azaltmaktadır. Aynı zamanda 2023 yılı Bulgaristan’da yerel seçimlerin de yapılacağı son derece önemli bir gelişmeye tanık edecek. Sonuçlar, ülkenin yerel yönetimi ve siyasi partilerin istikrarı açısından çok önemli gözükmektedir.

Kaynakça

- Bulgarian National Bank (2022). *Economic Review* 1/2022. https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/pub_ec_r_2022_01_en.pdf adresinden alındı.
- Coşkun, A. ve Ülgen, S. (2022). *Political Change and Turkey’s Foreign Policy*. *Carnegie Endowment for International Peace Working Paper*.

- https://carnegieendowment.org/files/Coskun_Ulgen_Turkey_final.pdf adresinden alındı.
- CSD Policy Brief (2022). *Promoting Constructive Capital in Bulgaria and North Macedonia Policy Brief No. 117*. Center for The Study of Democracy (CSD). https://csd.bg/fileadmin/user_upload/publications_library/files/2022_11/BRIEF_117_ENG_WEB.pdf adresinden alındı.
- Dobрева, L. ve Lilyanova, V. (2023). *Bulgaria's National Recovery and Resilience Plan-January 2023*. EPRS (European Parliamentary Research Service). [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIEF/2022/733662/EPRS_BRI\(2022\)733662_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIEF/2022/733662/EPRS_BRI(2022)733662_EN.pdf) adresinden alındı.
- Economic Research Institute (2022). *Годишен Доклад 2022*, <https://www.iki.bas.bg/en/annual-report-2022> adresinden alındı.
- Eurostat (2022). *Shedding Light on Energy in the EU*. https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/img/pdf/shedding-light-in-the-EU-2022_en.pdf?lang=en adresinden alındı.
- Güntay, V. (2022). Seçimleri Geride Bırakırken 2021 Yılı ve Bulgaristan'da Beklentiler. Ö. Tüfekçi, & F. Kırbaşoğlu (Ed.) içinde, *KARADENİZ: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (s. 103-135), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Havrylyuk, I. ve Tsvetanov, V. (2023). *Bulgaria as a Breeding Ground for Russia's Influence in the Balkans*. Pulaski Policy Papers. https://pulaski.pl/wp-content/uploads/2023/02/Pulaski_Policy_Paper_No_05_2023_EN.pdf adresinden alındı.
- Kandilarov, E. (2022a). *Bulgaria social briefing: Overview of Bulgarian Society in 2022*. China-CEE Institute. <https://china-cee.eu/2022/12/28/bulgaria-social-briefing-overview-of-bulgarian-society-in-2022/> adresinden alındı.

- Kandilarov, E. (2022b). *Bulgaria political briefing: Bulgaria 2022: Overview of the Political Year*. China-CEE Institute. <https://china-cee.eu/2022/12/14/bulgaria-political-briefing-bulgaria-2022-overview-of-the-political-year/> adresinden alındı.
- Kandilarov, E. (2022c). *Overview of the Bulgarian International Policy in 2022*. China-CEE Institute. <https://china-cee.eu/2023/01/05/bulgaria-external-relations-briefing-overview-of-the-bulgarian-international-policy-in-2022/> adresinden alındı.
- National Statistical Institute (2022). *Inflation and Consumer Price Indices*. <https://www.nsi.bg/en/content/2445/inflation-and-consumer-price-indices> adresinden alındı.
- Peycheva, A. A. (2022). *Bulgaria and Russia: A Diplomatic Deficit*. Research Association for Interdisciplinary Studies (RAIS). <https://rais.education/wp-content/uploads/2022/11/0235.pdf> adresinden alındı.
- Popivanov, B. (2022). *Democracy and Human Rights, Polit-Barometer*. Friedrich Ebert Stiftung. https://bulgaria.fes.de/fileadmin/user_upload/documents/publications/2022/Barometer_Year22_Issue3_March_WEB_ENG.pdf adresinden alındı.
- Radoykov, I. (2022). *Bulgaristan'da erken genel seçimin ardından parlamentoya 7 parti girdi*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bulgaristan-da-erken-genel-secimin-ardindan-parlamentoya-7-parti-girdi/2701025> adresinden alındı.
- Reuters (2022). *Russian Foreign Ministry Says Moscow in Occasional Contact with US*. <https://www.reuters.com/world/europe/russian-foreign-ministry-says-moscow-occasional-contact-with-us-2022-11-09/> adresinden alındı.
- Stanchev, K. et al. (2022). *Bulgaria Report, Sustainable Governance Indicators 2022*. Bertelsmann Stiftung. <https://www.sgi->

network.org/docs/2022/country/SGI2022_Bulgaria.pdf adresinden alındı.

Szczerba, M. (2022). *The Western Balkans: Russia's War on Ukraine and The Region's Enduring Challenges*. NATO Parliamentary Assembly, Economics and Security Committee, Sub-Committee on Transition and Development Report. [https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2023-](https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2023-01/018%20ESCTD%2022%20E%20rev.%20%20fin%20-%20WESTERN%20BALKANS%20-%20SZCZERBA%20REPORT_0.pdf)

01/018%20ESCTD%2022%20E%20rev.%20%20fin%20-%20WESTERN%20BALKANS%20-%20SZCZERBA%20REPORT_0.pdf adresinden alındı.

The Sofia Globe Staff (2023). *The Sofia Globe*. <https://sofiaglobe.com/2023/02/27/outgoing-ukrainian-ambassador-to-bulgaria-given-high-state-honour/> adresinden alındı.

Vassileva, R. (2022). *After yet another Election, Where are You Heading Bulgaria?* Middlesex University Research Repository.

<https://eprints.mdx.ac.uk/36919/1/Where%20are%20you%20heading%20Bulgaria%20RV%20final.pdf> adresinden alındı.

Wunsch, N. (2022). *Inflation Rate for Food in Bulgaria from May 2015 to October 2022* Statista.

<https://www.statista.com/statistics/537180/bulgaria-inflation-rate-food/> adresinden alındı.

Zankina, E. (2022). *The 2022 Elections in Bulgaria: Another Dead-end Street, Election Analysis*. Contemporary Southeastern Europe. <https://unipub.uni-graz.at/download/pdf/8503575.pdf> adresinden alındı.

2022 GELİŞMELERİNİN ERMENİSTAN İÇ VE DIŞ POLİTİKASINA YANSIMALARI

Muharrem Bayrak

[Doktora Öğr., Karadeniz Teknik Üniversitesi]

Giriş

II. Dağlık Karabağ Savaşı'nın iç ve dış politikadaki etkilerinin devam ettiği görülen Ermenistan ile ilgili bu bölüm, 2022 yılında yaşanan yerel, bölgesel ve uluslararası gelişmelerin ülkeye olası etkileri üzerine bir çerçeve sunma amacı taşımaktadır. Bu çerçeve üzerinden çalışmanın bu bölümünde ilk olarak Ermenistan iç siyasetinin aktörler ve yaşanan değişimler ışığında bir panoraması çizilecektir. 2018'deki Kadife Devrim ile bir değişim rüzgarını arkasına alan Başbakan Nikol Paşinyan'ın siyasi anlamda rakipsiz kalmasına sebep olan 2022 yılı cumhurbaşkanlığı seçimi, muhalefet bloğunun sokak gösterileri ve ülkenin ekonomik görünümü üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır. Ermenistan iç siyasetinde yaşanan değişimlerin, 2020'deki savaş ile kesintiye uğrayan çok yönlü dış politika arayışı üzerine olası etkileri üzerinde durulacaktır.

2022 yılındaki dış politika gelişmelerine dikkat çekilen ikinci bölümde ise Ermenistan'ın, Azerbaycan, Türkiye ve Rusya gibi bölge ülkeleri ile olan ilişkisinin yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası aktörlerle olan ilişkisi de incelenecektir. Ermenistan dış politikasında bölgesel gerilimlerin etkilerine rastlanılsa da 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna işgali vakasında olduğu gibi uluslararası konjonktürel gelişmelerin de etkileri olduğu söylenebilir. Uluslararası

gelişmelerin yansımalarına binaen enerji arz güvenliği amacıyla Güney Kafkasya'da barışa yönelik ilgi giderek artmaktadır. Uzun süredir bölgeyi ana politik gündemi dışında tutan ABD ve AB, uluslararası konjonktürün katkısı ile bölgede ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Özellikle AB, 2020 yılından beri Rusya'nın tekelinde yürütülen Ermenistan-Azerbaycan müzakerelerinde, alternatif bir arabulucu olarak taraflar tarafından kabul edilmiştir.

Uluslararası gelişmeler ışığında düşünüldüğünde 2022 yılında Ermenistan iç politikasındaki değişim rüzgârı, dış politika da yerini normalleşmeye bırakmış görünmektedir. Sınır komşuları olmalarına rağmen diplomatik ilişkileri bulunmayan Ermenistan ve Türkiye, son otuz yıl içerisinde üçüncü kez olmak üzere yeni bir normalleşme sürecine girmiş bulunmaktadır. Geçmişteki tecrübelerin bir yansıması olarak önkoşulsuz olarak başlatılan normalleşme süreci, taraflar arasında bir barışmayı değil daha çok kronik sorunların bir kenara bırakılarak ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir arayış görünmektedir. Bu noktadan hareketle çalışma, 2022 yılındaki yerel, bölgesel ve uluslararası boyuttaki gelişmelerin Ermenistan iç ve dış politikasına etkileri üzerine bir incelemeyi okuyuculara sunmayı hedeflemektedir.

İç Politika Gelişmeleri

Hükümetin, 2021 yılındaki seçim sonuçlarıyla birlikte konumunu güçlendirdiği Ermenistan'da 2022 yılı, görece istikrarlı bir görünüm sergilemiştir. Dış politikada önemli gelişmelerin yaşandığı bir yılı geride bırakan Ermenistan'da iki iç politika gelişmesi kayda değer bir olgu olarak kabul edilebilir. Bunlardan ilki Armen Sarkisyan'ın istifasının ardından gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimidir. 1996-1997 yılları arasında başbakanlık görevini de üstlenen Sarkisyan'ın ardından Paşinyan'ın liderliğindeki *Sivil Sözleşme Partisi'nin* aday gösterdiği Vaagn Haçaturyan, ülkenin yeni cumhurbaşkanı seçilmiştir.

İkinci önemli iç politika gelişmesi ise Ermenistan muhalefetinin Mayıs ayında başlattığı sokak protestolarıdır. Hükümetin, Dağlık Karabağ'daki kontrolün tamamını Azerbaycan'a devredeceğini ifade eden ulusal muhalefet, Paşinyan ve Aliyev'in Brüksel'deki görüşmesinin hemen öncesinde muhalif grupları konsolide ederek sokak gösterileri başlatmıştır. Meclisteki muhalif milletvekillerinin de katıldığı olaylar kısa süre içerisinde sokak çatışmasına dönüşmüştür.

Paşinyan yönetiminin istifasını talep eden muhaliflere karşı hükümet, orantısız güç uygulamaları ile gösterileri bastırmaya çalışmış ve tartışmalara neden olmuştur. Haziran ayında yoğunluğunu kaybeden protestolar ancak kısa süreli bir etkiye sahip olmuş ve 2018'deki gibi bir değişim sürecini tetikleme noktasında başarıya ulaşamamıştır. Ülkenin ekonomik göstergelerinin umut vaat edici düzeyde olmasının da etkisiyle Ermenistan iç siyaseti, 2022 yılında görece istikrarlı bir görünüm sergilemiştir.

Cumhurbaşkanlığı Secimi

4. Ermenistan Cumhurbaşkanı Armen Sarkisyan, 23 Ocak akşamı beklenmedik bir şekilde istifa etti. Duygusal bir karar olmadığını vurguladığı açıklamasında Sarkisyan, sürecin “belirli bir mantıktan ilerlediğini” ifade ederek 2015 yılındaki anayasa değişikliğine vurgu yapmıştır. 2015'teki anayasa değişikliği ile, Ermenistan, yarı başkanlık hükümet sisteminden parlamenter hükümet sistemine geçmiştir. Sarkisyan, sistem değişikliğinin ardından 2018 yılında yedi yıllığına cumhurbaşkanlığına seçilse de Paşinyan hükümeti ile ilişkileri olumlu bir çizgide ilerleyemedi zira yeni hükümetin çalışma yöntemini “hayal kırıklığı” olarak nitelmiştir (JAMnews, 2022a). Sarkisyan, istifasının ana sebebi olarak iç ve dış politikayı etkileyecek yetkilerden yoksun olan Cumhurbaşkanlığı makamının, ülkenin ulusal çıkarlarını savunamaması olarak göstermiştir. Sarkisyan, anayasal sınırlamalara takılan makamının, “ulusal krize” neden

olmaması için veto yetkisini dahi kullanmadığını açıklamıştır (Askeroğlu, 2022a).

Sarksiyan'ın istifasının ardından Cumhurbaşkanlığı makamına, Ermenistan Ulusal Meclis Başkanı Alen Simonyan vekalet etmiştir. Başbakan Paşinyan liderliğindeki Sivil Sözleşme Partisi, Yüksek Teknoloji ve Sanayi Bakanı Vaagn Haçaturyan'ı Cumhurbaşkanı aday olarak göstermiştir.

Parlamentodaki muhalif gruplar *Ermenistan İttifakı* ve *Onurum Var İttifakı* hem herhangi bir aday çıkarmamış hem de iktidar çoğunluğunun adayını desteklememiştir. Parlamentodaki seçimlerin ilk turu 3 Mart'ta gerçekleştirilse de 71 oya sahip iktidar partisi gerekli olan 81 oya ulaşamadı ve seçimler ikinci tura kaldı. İkinci turda 69 oya ihtiyaç duyan iktidar partisi, dışarıdan destek almadan kendi oyu ile Haçaturyan'ı ülkenin yeni cumhurbaşkanı olarak ilan etti (JAMnews, 2022a). Haçaturyan, 13 Mart Pazar günü Ulusal Meclis'in özel oturumunda Anayasa'nın ve İncil'in üzerine yemin ederek resmen Cumhurbaşkanı olmuştur (The Russian News Agency TASS, 2022).

Siyasi kariyerinin başlarında Eski Cumhurbaşkanı Petrosyan'ın danışmanlığını da üstlenen Haçaturyan, tıpkı selefi gibi "Azerbaycan ile barış içinde bir arada yaşama" yaklaşımını desteklemektedir. Siyasi yaşamının tamamında Karabağ Aşireti'ne (Robert Koçaryan ve Serj Sarkisyan) karşı kendini konumlandıran Haçaturyan'ın, geçmişten gelen siyasi mirasının da etkisiyle ülkesinin yeni normalleşme süreci için önemli bir siyasi figür olabileceği düşünülmektedir. Ermenistan iç siyasetinde yaşanan bu önemli değişimin bir diğer boyutu ise Paşinyan'ın siyasi etkisi üzerinden okunmaktadır. "Eski Ermenistan'ın" sembolik anlamdaki isimlerinden birinin yerine kabinesinden çıkarmış olduğu aday Cumhurbaşkanı makamına getirmeyi başarmış olması esasında Paşinyan'ın rakipleri karşısındaki siyasi üstünlüğünü de göstermektedir. 2021 seçimleri ile meclisteki çoğunluğu ele geçiren Paşinyan,

karar almasını görece zorlaştıracak tek rakibini de elimine ederek siyasi anlamda rakipsiz bir konuma erişmiş görünmektedir (Askeroğlu, 2022).

Sokak Protestoları

2018’de Kadife Devrim ile ülkede iktidar değişikliğini gerçekleştiren sokak protestolarının bir yenisi, 1 Mayıs Uluslararası İşçi Günü’nde Erivan’da binlerce Ermeni vatandaşın katılımı ile başlayarak kısa zamanda büyük bir infiale yol açmıştır. Kendilerine “Direniş Hareketi” ismini veren göstericilere, parlamentodaki Ermenistan İttifakı ve Onurum Var İttifakı’na mensup milletvekillerinin de katılmasıyla birlikte yaklaşık 12.500 kişilik kalabalık, Fransız Meydanı’nda süresiz oturma eylemine başladıklarını duyurarak etkili bir hükümet karşıtı protesto düzenlemeye başlamıştır (Dovich, 2022a). 6 Nisan’da Brüksel’deki Aliyev ve Paşinyan görüşmesinin ardından Avrupa Komisyonu Başkanı Charles Michel’in “Olası bir barış anlaşması” ifadeleri, ulusal muhalefet tarafından hükümetin, Dağlık Karabağ’ın kontrolünü tamamen Azerbaycan’a teslim edeceği şeklinde yorumlandı. Ulusal mecliste başlayan tartışma da Paşinyan’ın “Uluslararası toplum Ermenistan’ı, tartışmalı bölgenin statüsündeki çıtasını indirmeye çağırıyor” ifadeleri de siyasi gerilimi daha da arttırmış ve muhalefet kanadı sokak gösterilerine başlamıştır (Geybullayeva, 2022).

Başlangıçta şiddet içermeyen devam eden gösterilerin seyri, protestocuların Erivan’daki sokakları kapatmak istemesine karşı Ermenistan Polisi’nin güç kullanması ile değişmiştir. Sokak çatışmalarına evrilen gösteriler de 2 Mayıs günü 200’den fazla gösterici göz altına alınmıştır (Avetisyan, 2022). Esasında muhalefetin son gösterilerde kullandığı taktikler, 2018 yılında Kadife Devrim’in lideri Paşinyan’ın kullandığı taktiklerin bir benzeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sokakların kapatılması, yürüyüşler, mitingler ve metro ağının durdurulması gibi taktikleri içeren gösteriler katılımcı sayısının azlığı ile 2018’deki

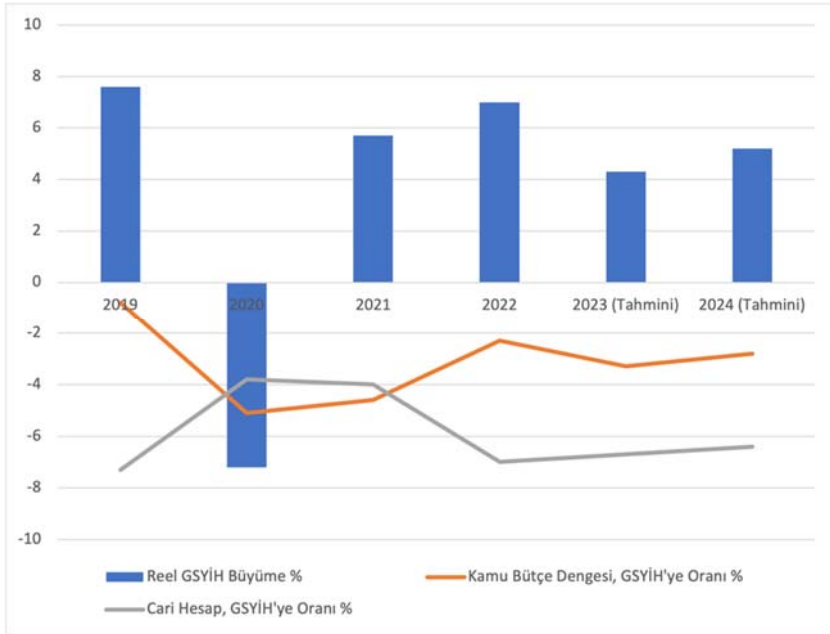
protestolardan ayrılmaktadır. Yaklaşık 2 ay sürmesine rağmen muhalif gösteriler kayda değer bir etkiye sahip olamamıştır. Protestoların, geniş halk kitlelerine ulaşamaması, alternatif bir içerik üretememiş olması ile bağdaştırılrsa da bir diğer önemli sebep ise eski siyasi simaları da barındırması olarak kabul edilmektedir. Rus yanlısı siyasetçiler olarak adlandırılan Koçaryan ve Sarkisyan'ın gösterileri düzenleyen ittifakların gölge liderleri oluşu, muhalefet kanadı için ciddi bir dezavantaj oluşturmaktadır halihazırda Ermenistan halkının büyük bir bölümü gösterileri “geçmişe dönüş” olarak yorumlamaktadır (JAMnews, 2022b). Gösterilere karşı güç kullanımında bulunan Paşinyan yönetimi, muhalefete karşı ulusal çıkarlara zarar verdiği gerekçesi ile suçlayıcı bir dil de kullanmaktadır. Parlamento Başkanı Simonyan, “siyasi kriz” olarak nitelendirmediği muhalif gösterilerin neden olduğu kargaşada Azerbaycan güçlerinin sınırdan Ermenistan’a ateş açtığını iddia etmiştir (Ghukasyan, 2022). Muhalif gösteriler, siyasi etkisinin sınırlı olmasının ötesinde hükümet ve muhalefet arasındaki tahammülsüzlüğün geldiği boyutu gözler önüne sermesi açısından önem arz etmektedir zira Azerbaycan ile barış olasılığı ancak halkın çoğunluğunun bu yönde bir tavır almasıyla mümkün olabilecektir.

Ekonomik Görünüm

Ermenistan'ın komşu ülkeleri ile normalleşme sürecine girmesindeki temel motivasyonlarından birini de ekonomik çıkarlar oluşturmaktadır. 2020 Dağlık Karabağ yenilgisi, COVID-19 salgınının ekonomideki olumsuz etkilerinin devam etmesi ve Rusya-Ukrayna Savaşı'nın ortaya çıkışı bölgesel ekonomik çıkarların tehlikeye girmesine neden olmuştur. Konjonktürel gelişmelerin etkisiyle Ermenistan ekonomisi, 2020 yılında %7,6 oranında küçülmüş 2021 yılında ise %4,6 oranında büyüme gerçekleştirmiştir (Topal, 2022: 110). Esnek döviz kuru, aktif enflasyon hedefleme rejimi gibi ihtiyatlı makroekonomik yönetim uygulayan Ermenistan, Rusya'dan gelen para transferleri ve ziyaretçi sayısındaki artış ile 2022 yılında %7

oranında ekonomik büyüme gerçekleştirmiştir (World Bank, 2022: 119). Beklenin ötesinde bir büyüme gerçekleştiren Ermenistan, bölgede Gürcistan'ın (%8,8) ardından ikinci sırada yer alırken Türkiye (%4,7) ve Rusya'yı (-%4,5) geride bırakmıştır (Dovich, 2022b).

Tablo 1: Ermenistan'ın GSYİH Büyüme, Kamu Bütçe Dengesi ve Cari Hesap Oranları

Kaynak: World Bank, 2022.

2022 yılındaki ekonomik toparlanmanın önemli nedenlerinden biri de hizmet sektöründe (turizm, finans ve bilişim teknolojileri) %16'lık bir büyüme oranının kaydedilmiş olması olarak kabul edilmektedir. Daralan sektörlerin başında %11 oranı ile madencilik gelirken, tarım ise arazi ve sulama kısıtlamalarının da etkisiyle %1,8 oranında daralmıştır. Önemli bir toparlanmanın gözlenmesinin yanı sıra ülkenin kronik sorunlarından biri olarak enflasyon, artmaya devam etmektedir. Enflasyon 2021 yılının başlarında bir miktar azalsa da

konjonktürel gelişmelerin, gıda ve akaryakıt fiyatlarına olan etkisiyle haziran ayında %10,3'e ulaşmış, temmuz ayında ise 9,3'e gerilemiştir. Yıl sonunda %12,5 oranına ulaşması beklenen yıllık enflasyonun, 2023 (%9,5) ve 2024 (%8) yıllarında da ülke ekonomisi üzerinde etkili olacağı tahmin edilmektedir (World Bank, 2022).

Ermenistan Merkez Bankasına göre, yüksek iç talebin ekonomide yarattığı olumlu etki ile birlikte 2022 yılındaki işsizlik oranı, %14,1 ile 3.çeyrek para politikası raporunda öngörülen %15'lik oranın altında gerçekleşmiştir (Arka News Agency, 2022a). Merkez Başkanı Martin Galstyan Kasım ayında düzenlediği basın toplantısında, brüt özel sektör ücretlerinin %20 oranında arttığını vurgulayarak "Bu olguyu birkaç aydır üst üste gözlemliyoruz. İşsizliğin tarihsel olarak düşük bir seviyede olduğunu, ancak hala çok sayıda boş pozisyon olduğunu da görüyoruz" ifadelerini kullanmıştır (Arka News Agency, 2022b). Ekonomide yaşanan olumlu gelişmelerin Ermeni halkı nezdinde de bir karşılık bulduğu gözlenmektedir. İşsizlik, hayat pahalılığı, ücretler ve yoksulluk gibi ekonomik sorunlar Ermenistan vatandaşları nezdinde ikincil öneme sahipken ulusal güvenlik en önemli sorun olarak kabul edilmektedir (International Republican Institute, 2022: 9).

Ekonomide yaşanan olumlu gelişmelerin sonraki yıllarda da devam ettirilmesi amacıyla Ermeni makamlar, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile personel düzeyinde bir İhtiyati Stand-by Anlaşması imzalamıştır. Üç yıllık bir süreyi kapsayacak anlaşma, IMF İcra Kurulu'nun onayından sonra hayata geçirilecektir. IMF tarafından Ermeni makamlara önerilen düzenleme, makroekonomik, mali ve finansal istikrarın korunumunun sağlanması, hükümetin yatırıma, bilgiye ve ihracata dayalı büyüme programını sürdürmesi gibi destekleyici unsurlar içermektedir. IMF Bölüm Şefi Iva Petrona, anlaşmaya ilişkin yaptığı açıklamada Ermenistan'ın 2022 yılında yakaladığı olumlu ekonomik tabloyu vurgulamış ve "2023 yılında ekonomik büyümenin, zayıflayan dış talep ve sıkılaştan küresel finans

koşulları ile yavaşlaması ve orta vadede %4-5 aralığında kalması bekleniyor. Görünüme yönelik riskler ağırlıklı olarak dışsaldır” ifadelerini kullanmıştır. Hem iç hem de dışsal dinamiklerin neden olabileceği riskleri ortadan kaldırmayı hedefleyen düzenlemenin boyutu 128,8 milyon Special Drawing Rights (yaklaşık 165,6 milyon dolar) tutarındadır (IMF, 2022).

Dış Politika Gelişmeleri

Eylül-Kasım 2020 tarihleri arasında gerçekleşen ve Azerbaycan’ın kesin zaferi ile sonuçlanan II. Dağlık Karabağ Savaşı, iki yıl geçmesine rağmen Ermenistan dış politikasını etkilemeye devam etmektedir. 9 Kasım 2020’de imzalanarak çatışmayı bitiren Dağlık Karabağ Ateşkes Antlaşması’nın kabul edilen hükümlerine, tarafların tam anlamıyla riayet etmemesi bölgede düşük yoğunluklu sınır çatışmalarının devam etmesine neden olmaktadır. Ermenistan, savaşın ekonomik, siyasi ve askeri tüm yıkımlarının ötesinde uluslararası kamuoyundaki zedelenen imajını düzeltmeye çalışmaktadır.

2022 yılı itibariyle bölgenin statüsünü netleştirecek bir barış antlaşmasının yokluğu taraflar arasındaki gerilimin zaman zaman artmasına neden olmaktadır. Aliyev ve Paşinyan arasındaki söz düellolarının gölgesinde kalarak dikkatlerden kaçan bölge halkının durumu oldukça problemlidir. Azerbaycan kontrolündeki bölgede yaşayan Ermeni nüfusun yeniden iskanı ve bölgeye yönelik gaz tedarikindeki hukuksal sorunlar, Ermenistan dış politikasının 2022 yılındaki gündem konularını oluşturmaktadır. Savaşın etkilerinin bir yansıması olarak Rusya ile olan ilişkisinde daha bağımlı bir pozisyonda görünen Ermenistan hem Avrupa hem de ABD ile olan ilişkilerini geliştirerek Azerbaycan’a karşı bir kamuoyu oluşturmak istemektedir. Azerbaycan ile olan sınır çatışmaları, başta Rusya olmak üzere Türkiye gibi bölge ülkeleri ile olan ilişkiler, ABD ve AB ile olan ilişkilerin geliştirilmesi 2022 yılında Ermenistan dış politikasının ana gündem konuları olarak ortaya çıkmaktadır.

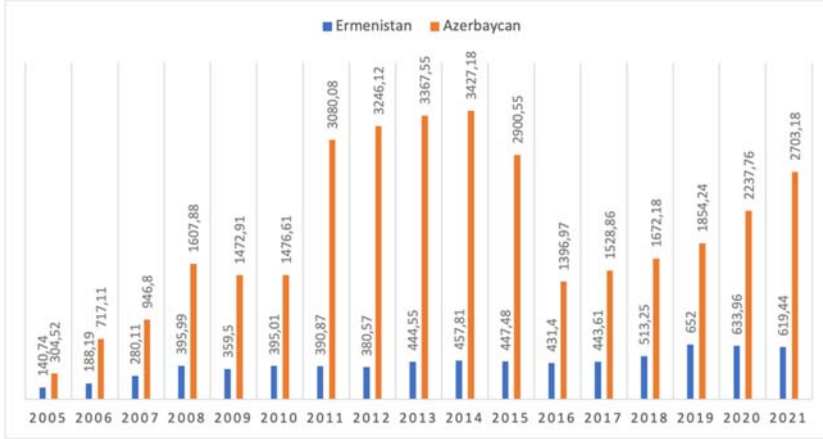
Azerbaycan ile İlişkiler

Otuz yıllık bir geçmişe sahip olan Dağlık Karabağ Sorunu, çatışmanın tarafları açısından öncelikli dış politika hususlarından biri olmaya devam etmektedir. 1994 Bişkek Protokolü ile sonuçlanan ilk savaştan bu yana donmuş bir çatışma olarak adlandırılan Dağlık Karabağ Sorunu, Azerbaycan'ın Eylül 2020 de taarruzu ile tekrar uluslararası gündemin odağına girmiştir. 44 gün süren çatışmalar, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 10 Kasım 2020'de taraflara ateşkes çağrısı ile sonlanmıştır (Losh ve Roth, 2020). Her ne kadar savaşın başlangıcı 2020 yılını bulsa da son otuz yılda taraflar arasında sınırlı sıcak çatışmalar gözlenmiştir. En ciddi 2016 yılında Azerbaycan'ın bölgedeki topraklarını iki katına çıkarmasıyla sonuçlanan *Dört Gün Savaşı* olarak kayıtlara geçmiştir.

Aradan iki yılı aşkın bir sürenin geçmesine rağmen Güney Kafkasya'nın kaderine etki eden II. Dağlık Karabağ Savaşı'nın öncesinde bazı noktalara değinmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, barış anlaşmasının yokluğu ve taraf hükümetlerin saldırgan tutumları, bölgede yeni bir savaşın ortaya çıkmasına yönelik uluslararası kamuoyunda bir beklenti oluşmuştur. İkinci önemli husus ise, uluslararası kamuoyu beklentisini doğrulayacak nitelikte olarak her iki tarafında dünyanın en hızlı silahlanan ülkeleri arasında olmasıdır. 2019 yılında Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI) yayımladığı rapora göre; Azerbaycan 2009-2018 yılları arasında 24 milyar dolar, Ermenistan ise 4 Milyar dolarlık askeri harcama yapmıştır. Azerbaycan, petrol ve doğalgaz ihracatı ile elde ettiği bütçesini kullanırken Erivan yönetimi daha çok uygun fiyatlarla Rusya'dan aldığı silahlar ile ordusunu güçlendirmeye çalışmıştır (Meister, 2020). Ermenistan'ın Rusya ile olan ilişkisindeki sorunları da değerlendiren Azerbaycan, II. Dağlık Karabağ Savaşı ile istediği askeri ve siyasi sonuçları elde etmiştir. Ateşkes antlaşmasına uygun olarak ülkeler arasında bir diplomasi takvimi oluşturulsa da mevcut durum geçtiğimiz otuz yıldan pek

de farklı görünmemektedir. Tarafların mevcut kazanım ve kayıplarının ötesinde bölgede sıcak çatışmalar hala devam etmektedir.

Tablo 2: Ermenistan ve Azerbaycan'ın Askeri Harcamaları, (Milyon ABD doları)

Kaynak: SIPRI, t.y.

2021 yılı biterken Rusya'nın arabuluculuğu ile Azerbaycan'ın Karabağ bölgesindeki kara mayınlarının yerini gösteren haritalar karşılığında 10'dan fazla Ermeni askerini serbest bırakmıştır. Karşılıklı iyi niyet göstergelerinin taraflar arasındaki gerilimi azaltacağına yönelik beklentiler 2022 yılının ilk günlerinden itibaren kaybolmuştur. 11 Ocak 2022 tarihinde Ermenistan'ın Azerbaycan sınırındaki Geğarkunik eyaletine bağlı Verin Shorja kentinde çıkan çatışmada bir Azerbaycan askeri ve üç Ermeni askeri hayatını kaybetmiştir. Erivan'ın, Bakü'nün topçu ateşi ve insansız hava aracı kullanıldığına dair iddialarına karşılık Azerbaycan yönetimi "son gerilimlerin tüm sorumluluğu Ermenistan'ın askeri-politik liderliğine aittir" ifadeleri ile iddiaları reddetmiştir (Musayelyan, 2022).

24 Şubat 2022 tarihinde başlayan Ukrayna'daki Rus istilası, yakın çevresindeki Dağlık Karabağ sorunu üzerinde önemli

değişimlere neden olmuştur. Hem Ermenistan hem de Azerbaycan hükümeti, karmaşık ve gerilimli konjonktürde Rusya'ya karşı direk eleştirel bir tavır almaktan ziyade tarafsız bir tutum sergilemeye çalışmıştır. Ermenistan, Rusya'yı kınayan iki BM Güvenlik Konseyi kararından kaçınırken, Rusya'nın BM İnsan Hakları Konseyi üyeliğinin askıya alınmasına ilişkin Genel Kurul oylamasına ise katılmamıştır. Benzer bir tavır sergileyen Azerbaycan ise BM Genel Kurul kararlarının üçünde de oy kullanmamayı tercih etmiştir. Her iki ülke de Rusya'nın Ukrayna'daki eylemlerini kınayarak konuya ilişkin dış politika reaksiyonlarını düşük yoğunluklu bir şekilde sürdürüyor gibi görünmektedir (Fults ve Stronski, 2022). Uluslararası siyasetin ana gündeminin Ukrayna'daki savaş durumuna yoğunlaşması ile hem Ermenistan hem de Azerbaycan, bölgedeki gerilimi yükseltici adımlar atmaya başlamıştır. Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan kontrolündeki bölümünde 8 Mart günü başlayan gaz kesintisi tarafların birbirini suçladığı bir kriz sürecine dönüşmüştür. Paşinyan, "bölgedeki Ermeni azınlık insani bir felaketin eşiğinde" sözleri ile Azerbaycan yönetimini bölgeye gaz tedarikini kasıtlı olarak kesmek ile suçlamıştır. Uluslararası çağrılar üzerine Azerbaycan, 19 Mart tarihinde boru hattının onarıldığını ve gaz tedarikinin başladığını bildirirse de 21 Mart günü gaz tedariki tekrar kesilmiştir. Ermeni yönetiminin suçlamalarına ilişkin Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Leyla Abdullayeva, gaz tedarikine ilişkin özel bir atıfta bulunmayarak "Ermenistan, Azerbaycan'ın iç işlerine karışmamalıdır" ifadesi ile bölgedeki üstünlüklerini net bir mesajla yinelemiştir (Mkrtchian, 2022).

Taraflar arasındaki gerilimin azaltılması amacıyla Avrupa Konseyi Başkanı Michel, her iki ülke liderini de Brüksel'e davet etmiştir. 6 Nisan 2022 tarihinde yapılan görüşmenin ardından Michel, her iki lidere de "açık ve verimli" tutumları için teşekkür ederken "uzun vadeli sürdürülebilir barış için" hükümetlerin kamuoyu oluşturması gerektiğini vurgulamıştır (Szucs, 2022). Hem Paşinyan hem de Aliyev, müzakereler de mutabık kalınması

üzerine dışişleri bakanlarına barış görüşmeleri için hazırlık çalışmalarına başlama talimatını vermiştir. Tutukuların serbest bırakılması, kayıp kişilerin akıbetinin saptanması ve iki ülke arasındaki ulaşımın yeniden başlatılması gibi konuların tartışıldığı müzakerelerin Kasım 2022’de Brüksel’de devam edeceği açıklanmıştır. Brüksel’deki müzakerelerin ortaya çıkardığı olumlu havaya ilişkin Kremlin Sözcüsü Dmitry Peşkov “Böyle bir belgenin imzalanmasına ilişkin ilerleme olumlu bir gerçek ve memnuniyetle karşılandı” ifadelerini kullanmıştır (Hürriyet Daily News, 2022).

Uluslararası kamuoyunun çabaları ile oluşan olumlu hava Ağustos 2022’nin başlarında yerini çatışmalara ve karşılıklı suçlamalara bırakmıştır. 3 Ağustos günü Rus barış gücü denetimi altındaki Laçın mevkisinde çıkan çatışmalarda, bir Azerbaycan askeri ve iki Artsakh Savunma Ordusu askeri vefat ederken on dört kişi de yaralanmıştır. Azerbaycan Savunma Bakanlığı, ayrılıkçıların saldırısına karşılık “İntikam” isimli bir operasyon düzenlediğini ve Karabağ’daki birkaç stratejik noktanın ele geçirildiğini açıkladı. Putin ve Paşinyan görüşmesinin ardından ortaya çıkan çatışmalara yönelik Avrupa Konseyi Başkan Yardımcısı Joseph Borell’in sözcüsü “Gerginliği azaltmak, ateşkese tam anlamıyla saygı duymak ve müzakere masasına geri dönmek şarttır” ifadesi ile Nisan ayında oluşturulan diyalog kapsının açık tutulmasını tavsiye etmiştir (Radio France Internationale, 2022). Uluslararası kamuoyunun tüm itidal çağrularına rağmen bölgedeki gerilim, Eylül ayında zirve noktasına ulaşmıştır. 13 Eylül Salı günü sabahın erken saatlerinde Azerbaycan’ın, Ermeni hava savunma ve topçu sistemlerine saldırması ile başlayan çatışmalar sonucunda 49 Ermeni askeri vefat etti. 30 yıldır ilk kez hava saldırısı düzenleyen Azerbaycan Ordusu’nda ise 42’si asker ve sekizi sınır muhafızı olmak üzere 50 personel hayatını kaybetmiştir (Gall ve Gridneff, 2022). Kısa sürede büyük kayıpların ortaya çıktığı şiddetli çatışma, 2020’den sonra ilk defa tarafları bu denli savaşa yaklaştırmıştır. ABD, bölgeden gelen çatışma

raporlarından derin endişe duyduğunu açıklarken, Dışişleri Bakanı Anthony Blinken “Uzun zamandır açıklığa kavuşturduğumuz gibi, askeri bir çözüm olamaz. Herhangi bir askeri düşmanlığa derhal son verilmesi çağrısında bulunuyoruz” ifadelerini kullanmıştır. Saldırıların ardından Paşinyan, Putin ve Macron ile telefon görüşmesi gerçekleştiren Michel, AB’nin “daha fazla tırmanmayı önlemek için daha fazla çaba göstermeye açık olduğunu” çatışmanın tüm taraf ve gözlemcilerine açıkça belirtmiştir (Aljazeera, 2022a).

Barışçıl çabalara ilişkin tutumu ile AB, Ermenistan ve Azerbaycan arasında ikili diyalogun devam ettirilmesini önemsemektedir. Eylül ayındaki çatışmaların ardından taraflar, Macron ve Michel tarafından 6-7 Ekim 2022 tarihinde Prag’da gerçekleştirilen ilk Avrupa Siyasi Topluluğu’na davet edilmiştir (European Council, 2022). Fransa Cumhurbaşkanı Macron’un öncülüğünde gerçekleştirilen toplantıya AB üye ülkeleri ve yakın çevre komşuları katılmıştır. AB’nin doğu komşuları ile ilişkilerinin ilerletilmesi ve bölgedeki sorunların diplomatik bir zemine oturtulması amacıyla oluşturulan siyasi girişim, özellikle Ermenistan ve Azerbaycan örneğinde olumlu sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Paşinyan, Aliyev, Macron ve Michel arasında yapılan dörtlü görüşme taraflar arasında bir ilerleme kaydedildiğini göstermektedir (Pierini, 2022). Prag’da yakalanan diyalog, Nisan ayında kararlaştırılmış olan Kasım ayı müzakereleri öncesinde önemli bir ilerleme olarak kabul edilmektedir.

Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki siyasi gerilimin azaltılmasına ilişkin tüm çabalara rağmen taraflar arasında stratejik konularda fikir ayrılığı devam etmektedir. Bir dizi krize neden olan sınır ihlalleri ve gaz tedariki sorunlarının yanı sıra Laçın koridoruna ilişkin düşünsel ayrılık, bölgenin istikrarı konusunda önemli bir parametre olarak karşımıza çıkmaktadır. II. Dağlık Karabağ Savaşı’nın ardından imzalanan üçlü mutabakat ile Ermenistan’ın işgalindeki bölgelerin süreç halinde Azerbaycan’a iadesi noktasında anlaşma sağlanırken, taraflara yüklenen sorumlulukların başında Laçın ve Zengezur koridorları

gelmektedir. Mutabakat metninin 6. Maddesine göre, taraflar arasındaki bir takvim dahilinde 3 yılda tamamlanması planlanan Dağlık Karabağ ve Ermenistan arasındaki ulaşımı sağlayacak “Laçın Koridoru” (Laçın şehri, Zabuh ve Sus köyleri), Azerbaycan tarafından planlanandan önce tamamlanmıştır (Yüce, 2022). Azerbaycan hükümetinin, bu denli hızlı sonuç almasının önemli bir nedeni de Barış Güçleri’nin bir kısmının bu bölgede konuşlanmış olmasıdır. Laçın’dan geçmeyen alternatif yeni yolla birlikte Azerbaycan, Rus birliklerini Laçın şehrinde alternatif yola taşımış olacaktır. Her ne kadar bu plan, tüm Rus birliklerinin bölgeden dışarıya çıkarılmasını içermese de şehir merkezindeki Azerbaycan kontrolünün artmasına neden olacaktır. 22 kilometresi Azerbaycan’dan geçen yeni alternatif yol; iki şeritli (bazı bölümlerde üç şeritli), 7.5-10 metre genişliğinde asfalt ve 149 metre uzunluğunda bir köprüyü içermektedir (JAMnews, 2022c).

İnşaatın tamamlanmasının ardından rota değişikliği talebinde bulunan Azerbaycan’a karşı Ermenistan Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri Armen Grigoryan, talebi “gayrimeşru” olarak niteleyerek karşılık vermiştir. Mutabakat metninde Kasım 2023’e kadar yeni bir yolun inşasına yönelik bir planlamanın yapılmamış olması, taraflar arasındaki gerginliği arttırmaktadır. Azerbaycan, bölgedeki hakimiyetini arttırmak amacıyla hızlı hareket etmiş gibi görünse de benzer bir tutum Ermenistan’da mevcut değildir. 2023 yılına kadar zamanı olduğunu düşünen Ermenistan bu noktada bir nevi gafil avlanmış görünmektedir. İskân politikalarının belirsizliği ve Azerbaycan’ın aceleci tutumu bölgede yaşayan Ermeni azınlık üzerinde baskı oluşturmaktadır. Elektrik, gaz, telekomünikasyon ve internet erişimini Laçın üzerinden sağlayan Ermeni azınlığın durumu, Laçın’ın Azerbaycan yönetimine geçişi sonrasında değişecektir. Hızlı bir manevra ile Azerbaycan hem Ermenistan hem de Rusya’ya karşı önemli bir koz elde etmiş görünmektedir (Khachatryan, 2022). Aynı zamanda Azerbaycan, Laçın Koridorunu Zengezur Kordidorunun statüsünün belirlenme tartışmalarında bir araç

olarak kullanmak istemektedir. Azerbaycan ile Nahçıvan'ı birbirine bağlaması nedeniyle stratejik bir öneme sahip Zengezur Koridoru, Azerbaycan'ın bölgedeki hakimiyetinin güçlenmesine yardımcı olacak bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Yüce, 2022).

Rusya ile İlişkiler

Ermenistan ve Rusya ilişkileri, uzun yıllardır olduğu gibi 2022 yılında da Dağlık Karabağ sorununun gölgesinde şekillenmiştir. Rusya'nın, Ermenistan'a karşı tutumuna ilişkin tartışmayı Paşinyan'ı iktidara taşıyan 2018 seçimlerinden başlatmak daha sağlıklı sonuçlara ulaşmayı sağlayacaktır. Rusya'nın sıkı ilişkilere sahip olduğu Serj Sarkisyan liderliğindeki "Karabağ Aşireti'ni" iktidarda tutma çabasına karşı Paşinyan'ın iktidara gelmesi bölgedeki dengeleri değiştirmiştir. Yirmi yıl boyunca ülkeyi yöneten Karabağlı liderlerin neden olduğu tecrit, yoksulluk ve yolsuzluğa karşı Ermeni halkının bir cevabı niteliğindeki iktidar değişikliği sonrasında, Batı'nın bölgedeki ağırlığının artacağına yönelik bir beklenti oluşmuştur (Cutler, 2022). Dağlık Karabağ konusunda seleflerinden farklı bir yaklaşımda olmayan Paşinyan'ın dış politikada çok yönlülük arayışı, II. Dağlık Karabağ mağlubiyeti üzerinden de okunmalıdır.

Siyasi, ekonomik ve askeri olarak asimetrik bir ilişki içerisinde olduğu Rusya'ya karşı Batı desteğini almayı amaçlayan Ermenistan, II. Dağlık Karabağ Savaşı sırasında Rusya'nın müdahaleci olmayan tavrı ile karşılaşmıştır. Azerbaycan'a karşı hiç olmadığı kadar müsamaha gösteren Rusya, savaşın sonucunda garantör rolü ile bölgedeki etkinliğinin yanı sıra Ermenistan siyaseti üzerindeki baskısını da arttırmıştır. Bu nedenle Ermenistan'ın savaştan önceki çok yönlü politika arayışının, Rusya ile asimetrik bir ilişkiyle sonuçlandığı söylenebilir. Bugünkü konjonktürde ise Rusya, daha nötr bir pozisyonda görünmektedir. Putin, 27 Ekim 2022 tarihinde gerçekleştirilen Valdai Tartışma Kulübü'nün 19. toplantısında

yaptığı konuşmada “Ermenistan ve Azerbaycan arasında bir barış anlaşmasına ihtiyaç var fakat Moskova, Erivan’a hiçbir şey dayatmayacaktır” ifadesi ile nötr tutumunun devam ettiğini yinelemiştir (Askeroğlu, 2022b). Rusya, her iki tarafında mevcut statükoyu değiştirecek eylemlerden sakınmasını ve gerilimi arttırmamasını talep etmektedir. 31 Ekim’de Rusya’nın daveti ile Soçi’de bir araya gelen Paşinyan ve Aliyev, anlaşmazlıkları siyasi, diplomatik ve barışçıl yollarla çözüme niyetinde olduklarını teyit etmiştir. Karşılıklı niyet göstergesinin hemen ardından tarafların sınır ihlalleri konusunda birbirini suçlayıcı iddialarda bulunmasına karşı Peşkov, 31 Ekim’deki ortak iradeye atıfta bulunarak “Her iki tarafa da temas hattında gerilimi tırmandırabilecek tehlikeli adımlardan kaçınma çağrısında bulunuyoruz” ifadesi ile statükonun sürdürülmesi konusundaki iradelerinin devam ettiğini teyit etmiştir (Eruygur, 2022).

Rusya’nın statükocu tavrını devam ettirmesinin temel nedenlerinden biri, Ukrayna müdahalesinin ülke politik gündeminin merkezine yerleşmiş olmasıdır. Ukrayna müdahalesinin planlanandan uzun sürmesinin neden olduğu siyasi gerilim, Rusya’nın Güney Kafkasya’da daha statükocu bir tavır almasına neden olmaktadır. Rus askeri kapasitesinin Batı tarafından sıklıkla tartışıldığı ortamda Rusya, Güney Kafkasya’daki müttefiklerinin gözünde zafiyet göstermemek için oldukça çaba sarf etmektedir. Fakat Kremlin’in diplomatik çabaların ötesinde bir tavır takınmamış olmasının bir sonucu olarak Ermenistan ve Azerbaycan, Eylül ayında bir kez daha savaşın eşiğine gelmiştir. Ukrayna Ordusu’nun, Kharkiv çevresindeki başarılı direnişi ve Kremlin’in Donbas’ın tamamını ele geçirmek” amaçlı saldırılarını geri püskürtmesi Putin hükümeti üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Kamuoyu eleştirilerinin yanı sıra hem liberal kanattan hem de savaşın tırmanmasını isteyen ultra-şahinler tarafından eleştirilen Putin yönetimi Ermenistan’ın, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü’nün (KGAÖ) devreye girmesi noktasındaki isteğini reddetmiştir. KGAÖ’nün ateşkesin sağlandığı gerekçesiyle talebi

geri çevirmesi, (ki bu esasında Rusya'nın geri çevirmesi anlamına gelir) Güney Kafkasya'nın en azından şu anda Rusya'nın öncelikleri arasında alt sırlarda yer aldığını ortaya koymaktadır. Esasında Ukrayna'da yürütülen operasyonun uzaması nedeniyle Tacikistan kadar uzak denizaşırı konuşlandırmalarını geri çeken Rusya'nın yakın coğrafyada da olsa yeni bir konuşlandırmada bulunması pek rasyonel tercih olmazdı (Herbst, 2022).

Ermenistan'ın çok yönlü politika arayışı da Rusya ile olan ilişkisini etkilemektedir. Bölgede tarafların çatışmadan kaçınması noktasındaki uluslararası çağrılara yönelik olumlu bir yaklaşıma sahip olan Rusya, özellikle ABD yönetiminden gelen barış planlarını da eleştirmektedir. 27 Ekim'de Valdai Forumu'nda yaptığı konuşmada Putin, taraflara eşit mesafede olduklarını vurgulayarak "Washington'dan gelen teklif, Azerbaycan'ın Karabağ üzerindeki egemenliğini yansıtmaktadır" ifadelerini kullanmıştır (Caucasus Watch, 2022a). Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Maria Zaharova ise başta ABD olmak üzere Batı'nın Ermenistan üzerinde baskı kurduğunu vurgulayarak "Kardeş Ermenistan ile olan asırlık ilişkilerimize yönelik baltalayıcı adımlar atılıyor. Washington ve Brüksel'in emriyle hareket eden çok sayıda vakıf, STK ve medya, Ermeni toplumunda Rusya karşıtı bir duygu uyandırmaya çalışıyor" ifadelerini kullanmıştır. Üst düzey resmi kanallardan gelen demeçlere karşılık ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ned Price "Çabalarımızın kendi kendini tanııtma olarak tanımlanmasını kesinlikle reddediyoruz" ifadelerini kullandı (Caucasus Watch, 2022b). Rusya'nın bu noktada söylem düzeyini arttırması, Eylül ayındaki çatışmaların ardından Paşinyan ve Aliyev'in ilk olarak New York'ta bir araya gelmesine bir mesaj niteliği olarak değerlendirilmektedir. Her geçen gün uluslararası kamuoyunun baskısının arttığı ortamda Rusya, bölgedeki ana aktör konumunun sarsılmaması noktasında iradesini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

II. Dağlık Karabağ savaşı öncesinde de askeri anlamda Rusya'ya bağımlılığı bulunan Ermenistan'ın şu anki pozisyonu da benzer bir görünüm sergilemektedir. Ermeni yerel kaynaklarına göre, Moskova, 2000 askeri yerleştirmek üzere Ermenistan'da yeni bir üs inşa etmek istiyor (Caliber.Az, 2022). Her ne kadar resmi kaynaklardan teyit ya da inkâr edici bir tepki gelmiş olmamasına rağmen Ermenistan hükümetinin, Haziran ayında Rus askeri üssünün yerleştirilmesine ilişkin 3 Ekim 2012 tarihli protokolde değişiklik yapmış olması iddiaları güçlendirmektedir. Kararda net olarak bir askeri üstten ziyade Rus tarafına devredilen arazi ve taşınmazların gözden geçirildiği belirtilirken, yerel kaynaklara göre Tavuş eyaletindeki Noyemberyan ve Berd idari sınırları içerisindeki alanlar, yeni Rus askeri üssüne devrilmiş durumdadır (Caucasus Watch, 2022c). İddiaların ötesinde bir hakikat ise Ermenistan yönetiminin hem ana yurttan hem de Dağlık Karabağ'da Rus askeri gücüne olan ihtiyacıdır. Bu ihtiyacı doğrular nitelikte Paşinyan, Soçi'de yapılan üçlü görüşmenin ardından "Dağlık Karabağ'da Rus Barış Güçleri'nin görev süresini 10, 15 ya da 20 yıl uzatan bir belgeye imza atmaya hazırım. Rusya Devlet Başkanı'nın bu girişimi başlatmasını öneriyorum" ifadelerini kullanmıştır (Caucasus Watch, 2022d).

Ermenistan, askeri ilişkilerini ilerletmeye çalıştığı Rusya'ya karşı bağımlılığını azaltma noktasında da adımlar atmaktadır. Ermenistan, Ekim ayının başında Hindistan ile silah ve mühimmat tedarikini içeren bir dizi sözleşme imzalamıştır. Füze, roket ve mühimmat içeriğine sahip silah paketinin değerine ilişkin net bir açıklama yapılmasa da yaklaşık 300 milyon dolarlık büyüklüğe sahip olduğu düşünülmektedir. Silah paketinin önemli kalemlerinden birini hali hazırda Hindistan Ordusu tarafından kullanılan milli *Pinaka* çok namlulu roketatar oluşturmaktadır (Pubby, 2022). Esasında Erivan ile Delhi arasındaki askeri iş birliği II. Dağlık Karabağ savaşıdan sonra hızlanmıştır. 2020 yılında yapılan benzer bir silah anlaşması ile Ermenistan, yaklaşık 50 milyon dolar karşılığında dört tane *Swathi* silah radarı tedarik etmiştir (Business

Standard, 2022) Özellikle Bakü'ye karşı hava savunma kapasitesi noktasında yetersiz kalan Ermenistan, Hindistan'dan aldığı silahlarla bu yetersizliğini ortadan kaldırmayı amaçlarken son savaşta mağlubiyetinin bir nedeni olan Rusya'ya olan bağımlılığını da azaltmaya çalışmaktadır.

ABD ile İlişkiler

Ermenistan ve ABD ikili ilişkilerinin 2022 yılındaki gelişimi, Biden yönetiminin Güney Kafkasya'ya artan ilgisi üzerinden şekillenmiş gibi görünmektedir. 2008 Gürcistan-Rus Savaşı ile Şubat 2022'deki Ukrayna İşgali arasındaki süre zarfında ABD'nin Güney Kafkasya'ya ilişkin yaklaşımı, küresel enerji güvenliği ve bölgenin jeopolitik potansiyeli üzerinden değil daha çok ABD iç siyasetinin dinamikleri tarafından yönlendirilmiştir. Geçtiğimiz on iki yıl boyunca Güney Kafkasya'da uzlaşmacı bir bakış açısının ürünü olarak "Rus çıkarlarının örtülü bir kabulü" şeklinde algılanan sıfırlama politikasını yürüten Washington, Rus yayılmacılığının bölgede artışı ile bölgeye ilişkin yaklaşımını tekrar gözden geçirmeye başlamıştır. ABD'nin bölgedeki ulusal çıkarlarının şekillenmesindeki temel itici güç olarak algılanan iç siyaset dinamikleri yerini daha çok Hazar Denizi enerji kaynaklarına ve Güney Kafkasya'nın kritik bir düğüm noktası olma potansiyeli benzeri hususlara bırakmış gibi görünmektedir. Biden yönetimi, öngördükleri değişimin ancak bölgedeki barış müzakerelerini tekelinde bulunduran Rusya'ya karşı alternatif girişimler ile sağlanabileceğini düşünmektedir (Chiragov, 2022).

Biden yönetiminin bölgeye yönelik ilk adımı, ABD yönetimi için benzeri görülmemiş bir ilgi gösterisi olarak değerlendirilen Aliyev'e gönderdiği üç mektup olarak karşımıza çıkmaktadır. 20 Mart 2022 tarihinde Nevruz Bayramı tebriki için gönderilen ilk mektupta, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin 30. yılına vurgu yapılmış ve gelecek fırsatlara yönelik ilgiden bahsedilmiştir (President of The Azerbaijan, 2022a). 20 Mayıs'ta Azerbaycan Bağımsızlık Günü'ne yönelik tebrik mesajı içeren

ikinci mektupta ise, Azerbaycan'ın Avrupa ve küresel enerji pazarında kilit rol oynadığı vurgusu yapılmıştır (President of The Azerbaijan, 2022b). 1 Haziran'da Bakü'nün Uluslararası Hazar Petrol ve Gaz Fuarına ev sahipliği yapmasına yönelik bir tebrik mesajını içeren üçüncü mektupta da enerji güvenliğine ilişkin mesajlar ön planda iken Ukrayna vurgusu dikkat çekicidir. Biden, "Azerbaycan, Güney Gaz Koridoru yoluyla ve Ukrayna'ya önemli yakıt tedariki sağlayarak Avrupa enerji güvenliğinin istikrara kavuşturulmasında kritik bir rol oynuyor" ifadesi ile önemli bir mesaj vermiştir (President of The Azerbaijan, 2022c). ABD'nin bölgeye yönelik yaklaşımının değişimini, uzun süreli tarihsel bağlarının bulunduğu Ermenistan'dan ziyade Azerbaycan üzerinden şekillendirmeye başlaması, mektuplardaki mesajlardan daha dikkat çekici nitelik olarak değerlendirilmektedir.

ABD, daha önce görülmemiş bir ilgi üzerinden Azerbaycan ile olan ikili ilişkilerini şekillendirirken Ermenistan'ı da göz ardı etmemektedir. Taraflar arasında şiddetli çatışmaların yaşandığı Eylül ayında ABD Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi, Erivan'ı ziyaret etti. Pelosi, gezinin her ne kadar "insan hakları ile ilgili" olduğunu belirtse de bağımsızlığını kazanmasından bu yana ülkeye gelen en üst düzey ABD yetkilisi olması nedeniyle ziyaret son derece dikkat çekmiştir. Kongre kadın kolları üyelerinden Jackie Speier ve Anna Eshoo'nun yer aldığı heyette Meclis Enerji ve Ticaret Komitesi Başkanı Frank Pallone'nin de bulunması son derece önemlidir (Aljazeera, 2022b). Esasında bu durum, Biden yönetiminin bölgeye yönelik enerji gündemli mesajlarının da bir tezahürü olarak nitelendirilmektedir. Zamanlaması ile de son derece kritik öneme sahip ziyarete ilişkin üç husus dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki bu yıl içerisinde sıklıkla şahit olduğu üzere Batı'nın Azerbaycan'a yönelik iyi mesajlarının, Ermenistan'da endişe yaratmasının önüne geçilmek istenmesidir. Zira Rusya'nın fosil yakıtlarının yerini alması için Bakü'nün geniş petrol ve gaz rezervlerine yönelik ilgi, Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen'in

Aliyev ile yaptığı 2027 yılına kadar bloğa yıllık 20 Milyar metre-küp doğal gaz sağlanmasını öngören anlaşmayla birlikte somut bir adıma dönüşmüştür (Gavin, 2022a) Tüm bu gelişmeler karşısında kadim müttefiki Rusya'dan da istediği desteği alamayan Ermenistan'ın daha da siyasi yalnızlığa düşmemesi için ABD'den son derece kritik bir siyasi hamle gelmiştir. Gerilimin had safha da olduğu bir zamanda yapılan görüşmede Pelosi'nin "Çatışma Azeriler tarafından başlatıldı ve bunun tanınması gerekiyor" ifadelerine, Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı "Pelosi'nin Azerbaycan'a yönelttiği asılsız ve haksız suçlamalar kabul edilemez" şeklinde karşılık vermiştir (Reuters, 2022). Pelosi'nin söylemleri her ne kadar gerilimi arttırıcı bir nitelik taşısa da ABD'nin en üst düzey seviyeden siyasi destek mesajı Ermenistan için kritik bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

İkinci önemli husus ise ziyaretin, iç muhalefete karşı Paşinyan yönetimine destek mesajı içermesidir. Ermenistan muhalefetinin Mayıs ayında başlattığı sokak protestoları, ABD yönetimini endişelendirmiştir. Kadife Devrim ile Rus yanlısı Karabağ Aşireti'nin etkisinin kırıldığı bir ortamda Paşinyan'ın yerine tekrar Rus yanlısı bir iktidarın gelme ihtimali başta ABD olmak üzere Batı'nın çıkarları için bir tehdit oluşturmaktadır (Başaran, 2022). Üçüncü husus ise ziyaretin, ABD ara seçimleri öncesinde Ermeni toplulukları ile ilişkilerin ilerletilmesine yönelik bir ilgi olarak yorumlanmasıdır. Pelosi ve heyetindeki milletvekillerinin, hem Ermeni Sorunları Kongre Grup Toplantısı üyeleri olması hem de önemli sayıda Ermeni asıllı Amerikalı seçmene ev sahipliği yapan California ve New Jersey eyaletlerinin temsilcileri olması dikkat çekici bir ayrıntıdır. Eshoo ve Speier'in Ermeni etnik kökenlere de sahip olmasının sıklıkla vurgulandığı ziyarette Pallone, daha da ileri giderek "ABD, Ermenistan'ın güvenliği noktasında çok endişeli, Ermenistan'ın güvenliğini daha fazla desteklemek için elimizden gelen her şeyi yapmak istiyoruz" ifadelerini kullanmıştır. Ermeni güvenliğine dair vurgular daha çok Azerbaycan üzerinden

Türkiye ve Rusya'ya karşı bir mesaj olarak yorumlanmaktadır (Tuncel, 2022). Gizli bir alt metni olup olmadığı tartışmalarının ötesinde bir hakikat ise Demokratların, Cumhuriyetçilerden daha fazla Ermeni cemaatle yakın bir ilişki içerisinde bulunduğudır (Chiragov, 2022). Biden'ın seçim propagandası olarak kullandığı 1915 Olaylarını başkan olduktan sonra "soykırım" olarak nitelendirmesi bunu kanıtlar niteliktedir. İktidarlarının devamlılığı için Ermeni Diasporası'nın desteğini önemseyen Demokratların bu tavrının devam ettiği gözlenmektedir (Başaran, 2022)

AB ile İlişkiler

2022, AB-Ermenistan ilişkileri açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl olarak dikkat çekmektedir. Göze çarpan ilk gelişme ise AB'nin, Rusya'ya karşı Dağlık Karabağ çatışmasında alternatif bir arabulucu olarak rolünü sağlamlaştırmasıdır. AB, Soğuk Savaş'ın bitişinden itibaren Doğu Avrupa ve yakın coğrafyasında istikrarın sürmesini kendi varoluşunun devam etmesiyle ilişkilendirerek aktif bir diplomasi süreci sürdürmektedir (Bayrak, 2021). II. Dağlık Karabağ Savaşı'nın ardından Minsk Grubu'nun dağılmasıyla birlikte Batı'nın arabulucu rolü ortadan kalkmış ve müzakereler Rusya'nın girişiminde yürütülmüştür. Fakat Ukrayna'daki operasyonun beklenenden daha uzun sürmesinin Rusya üzerinde yaratmış olduğu baskı ile AB, özellikle Macron ve Michel'in Paşinyan ve Aliyev'i müzakere masasına oturtma girişimleri ile tekrardan Güney Kafkasya'da kendini hissettirmeye başlamıştır (Gavin, 2022b).

14 Aralık 2021, 6 Nisan, 22 Mayıs, 31 Ağustos ve 6 Ekim 2022'de Paşinyan ve Aliyev'i müzakere masasında buluşturan Avrupa Konseyi Başkanı Michel'in nihai amacı, taraflar arasında yakalanan diyalogun kalıcı bir barış anlaşmasına evrilmesinin sağlanması olarak kabul edilmektedir (Kırbaşoğlu, 2022: 467). AB'nin arabuluculuğu, taraflar arasındaki kapsamlı bir barış umudunu yeşertse de Rus Barış Koruma Birlikleri'nin

konusulduğu Karabağ bölgesinin kaderine pek de odaklanmıyor gibi gözükmektedir. Esasında bu durum AB ve Rus arabuluculuğu arasındaki gündem farklılığını da ortaya çıkarmaktadır (Hüseynov, 2022). AB'nin girişimlerini “jeopolitik oyunlar” olarak niteleyen Rusya, barış çabalarını olumlu karşılarsa da Batı müdahalesine karşı olduğunu açıkça dile getirmektedir. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Zaharova, 22 Mayıs'ta Brüksel'de yapılan görüşmenin ardından “AB'nin üçlü anlaşmalar sürecine en üst düzeyde müdahale etmek için ısrarlı girişimlerini görüyoruz. Brüksel'in oyun oynamak yerine barışın uygulanmasına yardımcı olmasını bekliyoruz” ifadelerini kullanmıştır. Esasında Zaharova'nın demeci, taraflar arasındaki sınırın belirlenmesi ve çizimine ilişkin uzlaşının (Kasım 2021, Soçi) Brüksel'de yeni uzlaşuya varılmış hususlar olarak dile getirilmesine karşı bir mesaj niteliği taşımaktadır (Asbarez, 2022).

AB-Ermenistan ilişkilerine dair diğer önemli ayrıntı da 1 Ocak 2019 tarihinde kabul edilen *Avrupa Konseyi Ermenistan Eylem Planı'nın* bu yılın sonunda tamamlanacak olmasıdır. 2015-2018 yılları arasındaki eylem planında sağlanan ilerlemeler üzerine inşa edilen mevcut eylem planının amaçları, Ermenistan ulusal mevzuatlarını, kurumlarını ve uygulamalarının insan hakları ve demokrasi alanlarında Avrupa standartları ile uyumlu hale getirmek ve *BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin* yerine getirilmesinde katkıda bulunmak olarak saptanmıştır (Kırbaşoğlu ve Tüfekçi, 2021: 464). Aynı zamanda üçüncü eylem planını oluşturan 2019-2022 Eylem Planı'nın, 24 Kasım 2017'de imzalanan *AB-Ermenistan Kapsamlı ve Genişletilmiş Ortaklık Anlaşması'nın* (CEPA) hedeflerine de katkıda bulunması öngörülmektedir (Council of Europe, 2019). Ermenistan ve Güney Kafkasya'daki statükonun büyük ölçüde değişmesinin de etkisiyle önemli kısımları geçici olarak uygulanan CEPA, Mart 2021'de tamamen yürürlüğe girdi. Kadife Devrim, II. Dağlık Karabağ Savaşı ve iç siyasi gerilimlerin artması CEPA'nın uygulanmasını etkilemiştir zira anlaşmanın asıl sınavını 2022

sonrasında vereceği düşünülmektedir (Jansen ve Madatali, 2022: 36). Ermenistan, 2021-2027 döneminde birkaç AB dış politika fonunu tek çatı altında birleştiren *Küresel Avrupa: Komşuluk, Kalkınma ve İşbirliği Aracı (NDICI)* kapsamında 79,5 milyar euroluk genel havuzdan 315 milyon euroluk fona sahip olacaktır. Ayrıca AB, hükümetlere verilen makro-finansal yardım (MFA) kredileri dahil dış garanti fonlarını *Avrupa Sürdürülebilir Kalkınma Artı Fonu (EFSD)* ile birleştirmiş ve Doğu Ortaklığı (EaP) kapsamında Ermenistan ve Azerbaycan için 929,88 milyon euroluk bir ek bütçe de ayırmıştır (Jansen ve Madatali, 14).

Ermenistan'ın, AB uyumluluğu konusunda en önemli eksikliklerinden birini ifade özgürlüğü hususu oluşturmaktadır. Avrupa Konseyi'nin, 27 Eylül'de yayınladığı *Ermenistan'ın Medya Sektörü İhtiyaç Analizi Raporu'na* göre mevcut yasal düzenlemeler modası geçmiş ve ifade özgürlüğünü tam olarak geliştirmek için yetersiz olarak görünmektedir. Esasında Ermenistan, “ağır hakaretin suç olmaktan çıkarılması” ve Avrupa Konseyi Resmî Belgelere Erişim Sözleşmesi'nin onaylanması gibi bir dizi uygulamayı hayata geçirerek önemli bir ilerleme kaydetmiş durumdadır (Council of Europe, 2019). Rapora göre (Rozgonyi ve Doydoyan, 2022), yazılı basın etkisinin önemli ölçüde azaldığı Ermenistan'da, medya kuruluşları küresel eğilimleri de yansıtan şekilde daha büyük siyasi ve ticari çıkarlar ile bağlantılıdır ki bu durum da basın özgürlüğüne sistematik ve kalıcı sınırlar getirmektedir. Genellikle politikacılardan ve diğer etkili halk figürlerinden sponsorluk desteği alan özel medya kuruluşları kadar kamu medyasında da hükümet eleştirisinden kaçınılmaktadır. 2019'da yayınlanan bir önceki değerlendirme raporundan bu yana karşılaşılan iki büyük kriz -COVID-19 ve II. Dağlık Karabağ Savaşı- nedeniyle Ermeni toplumu, daha önce görülmemiş düzeyde dezenformasyon ve nefret söylemi ile karşı karşıya kalmıştır. Erivan hükümetinin 2019'da olağanüstü hâl ardından 2020'de Dağlık Karabağ'da sıkı yönetim ilan etmesi ifade

özgürlüğünü sınırlamıştır. Medya kuruluşlarında ve sosyal medyada resmi bilgilendirme haricinde herhangi bir bilginin yayınlanmasını yasaklayan hükümet kararnamesi, çoğu zaman sübjektif ve keyfi yaklaşımlara neden olmuştur. AB'nin endişelerine benzer şekilde Sınır Tanımayan Gazeteciler (STG), Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi'nde Ermenistan'ı 180 ülke arasında 51.sırada konumlandırmıştır. Kadife Devrim'den sonra *Civilnet.am*, *hetq.am*, *Factor.am* ve *Azatoryum.am* bağımsız çevrimiçi haber sitelerinin gelişmesine rağmen Ermenistan'da medya kutuplaşmış bir görünüm sergilemektedir (Reporters Without Borders, t.y.)

Türkiye ile İlişkiler

Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin 2022 yılındaki odak noktasını üçüncü normalleşme süreci belirlemektedir. 311 km'lik sınır hattına sahip iki komşu ülkenin daha önceki diplomatik ilişki kurma çabaları, 1992-1993 ve 2007-2010 süreçlerinin başarısız olması hasebiyle mümkün olamamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan yeni komşusunu ivedilikle tanımış olan Türkiye, Nisan 1993'te I. Dağlık Karabağ Savaşı sırasında Ermeni güçlerinin Azerbaycan toprağı olan Kelbecer'i işgal etmesi üzerine sınır kapılarını kapatmıştır (De Wall, 2022). Halihazırda kapalı olan sınırların açılmasına yönelik ikinci girişim, tartışmalı protokollerin ulusal meclislerde onaylanmaması nedeniyle bir kez daha başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Her iki sınır komşusunun 2010 Dünya Kupası elemelerinde aynı grupta yer almasıyla birlikte yeni bir yakınlaşma dönemi başlamıştır. *Futbol Diplomasisi*, olarak adlandırılan sürecin zirve noktasını, 2009 yılında dışişleri bakanlarınca imzalanan Zürih Protokolleri oluşturmuştur (Dermoyan, 2022). Her iki devlet başkanının karşılıklı ziyaretleri ve 1915 Olayları'nı tarihçilerden oluşan bir heyet tarafından araştırılmasının kabul edilmesi gibi birçok ilki barındıran normalleşme süreci, Azerbaycan'ın güçlü muhalefetine takılmış ve başarıya ulaşamamıştır.

3. normalleşme süreci, 2021 yılının son ayında her iki ülkenin de özel temsilcilerini atamasıyla başlamıştır. Türkiye'nin özel temsilcisi olarak eski ABD Büyükelçisi ve deneyimli diplomat Serdar Kılıç atanırken, Ermeni tarafından ise henüz 9 aylık deneyime sahip Ulusal Meclis Başkan Yardımcısı Ruben Rubinyan atanmıştır. Türk mevkidaşına nazaran deneyimsiz olarak kabul edilebilecek bir ismin özel temsilci olarak atanması, Ermenistan basınında sıklıkla tartışılmıştır. Daha önce sıklıkla diplomatik girişimlerde yer alan Eski Cumhurbaşkanı Levon der Petrosyan, istenildiği takdirde müzakerelerde ülkesini temsil edebileceğini açıklamıştır. Son derece kritik bir konuda deneyimsiz sayılabilecek bir isim olarak gözükken Rubinyan, Paşinyan'ın yakın bir sırdaşı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle 3. normalleşme sürecinin lider odaklı, yukarıdan aşağıya bir uygulama ile yürütüldüğü gözlenmektedir (Martirosyan, 2021). Yeni normalleşme süreci, daha önceki girişimlerle (Petrosyan-Özal, Sarkisyan-Gül) lider bazlı bir müzakere içermesi bakımından benzerlik gösterse de önemli farklılıkları da sahiptir. Bunlardan ilki yeni girişimlerin *önkoşulsuz* olarak başlatılması iken ikincisi ise tarafların arabulucu olmaksızın müzakere masasına oturmuş olmasıdır. Üçüncü önemli farklılık ise Azerbaycan tarafından müzakerelere ilişkin bir muhalefetin gösterilmemesidir. Bir önceki müzakerelerin başarıya ulaşamamasın en önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilen Karabağ İhtilafı, 2020'deki savaşın ardından büyük ölçüde giderilmiş gözükmektedir (Tol, 2022). Dördüncü önemli farklılık ise müzakerelerin ana eksenini ekonomik iş birliği arayışının oluşturması olarak kabul edilmektedir. 1993 yılında sınırın kapanmasına rağmen iki ülke arasındaki ticari ilişkiler Gürcistan üzerinden devam ettirilmiştir. Türkiye-Ermenistan arasındaki ticaret hacmi 2020 yılında 4,2 milyar dolara ulaşırken savaşın ardından çok ciddi bir azalma meydana gelmeden 2021 yılında 3,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (İsmailbeyli, 2022).

Ermenistan-Türkiye arasındaki normalleşmeye yönelik ilk adımı, müzakerelerin ana eksenine uygun olarak Erivan-İstanbul uçuşlarının yeniden başlatılması oluşturmuştur. Aralık 2021’de Türk Pegasus Hava Yolları, İstanbul ile Erivan arasındaki uçuşların Şubat 2022’de başlatılması amacıyla Ermenistan Sivil Havacılık Komitesine başvururken, Ermeni Flyone Şirketi’de İstanbul-Erivan güzergahında uçuş yapmak için Türk makamlarından izin talebinde bulunmuştur. İkinci adım çerçevesinde Ermenistan, II. Dağlık Karabağ Savaşı sırasında yürürlüğe koyduğu Türk ürünlerinin ithalatına yönelik yasağı kaldırmıştır. Ermenistan Ekonomi Bakanlığı yasağın kaldırılmasını “Ambargonun temel olumsuz etkisi, özellikle bir takım tüketim mallarına yansıyan enflasyon üzerindeki önemli etkisidir” ifadeleri ile gerekçelendirmiştir (JAMnews, 2022d).

Özel temsilciler Rubinyan ve Kılıç’ın 14 Ocak’ta Moskova’da bir araya gelmesiyle birlikte müzakerede ekonomik aşamadan diplomatik aşamaya geçiş başlamıştır. Yapıcı bir havada geçen ilk görüşmenin ardından taraflar, hiçbir önkoşul olmaksızın tam çözüm için müzakerelerin devam ettirilmesi noktasında mutabık kaldıklarını vurgulamıştır. Görüşmelerin hemen öncesinde Ermenistan Dışişleri Bakanlığı Basın Sözcüsü Vahan Hunanyan, basına verdiği demeçte “Sürecin sonucunda iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını bekliyoruz ve 90’lı yılların başında Türkiye tarafından tek taraflı olarak kapatılan sınırın yeniden açılmasını bekliyoruz” ifadelerini kullanmıştır (JAMnews, 2022e). İkinci özel temsilciler toplantısı, 25 Şubat’ta Viyana’da gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin ardından sınırlı bir basın açıklaması yapılmış olsa da tarafların, “önkoşulsuz” olarak müzakereleri sürdürme noktasında mutabık kalmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Müzakerelerin amacını “tam olarak normalleşme” olarak doğrulayan Ermenistan Dışişleri Bakanlığı, görüşmeye ilişkin yaptığı basın açıklamasında “Bu amaçla karşılıklı atılabilecek adımlar noktasında görüş alışverişinde bulunuldu ve sürecin ön koşulsuz olarak

sürdürülmesi noktasındaki mutabakat yenilendi” ifadelerini kullandı (JAMnews, 2022f).

Kayda değer ilerlemelerin ardından Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ermeni mevkidaşı Ararat Mirzoyan’ı Antalya Diplomasi Forumu’na davet etmiştir Davete karşılık Türkiye’ye gelen Mirzoyan, Türk mevkidaşı ile sınırlı da olsa bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmenin ardından Çavuşoğlu “Oldukça verimli ve yapıcı bir görüşme olduğunu söyleyebilirim” ifadelerini kullanmıştır (Bellamy, 2022). Özel temsilcilerin katıldığı görüşmelerin üçüncü turu da Viyana’da 3 Mayıs günü gerçekleştirilmiştir. Toplantının ardından paylaşılan raporda, tarafların nihai amacının iki ülke arasındaki ilişkilerde tam normalleşmenin sağlanması olduğu teyit edilmiştir. Toplantının ardından mutabakata varıldığını açıklayan Çavuşoğlu “Çözümün sağlanmasında esas olan, siyasi irade ve somut adımlardır. Biz bunu gösteriyoruz ve karşı taraftan da ayısını bekliyoruz zira irade varsa buluşma yeri tamamen teknik bir meseledir” ifadelerini kullanmıştır (Jamnews, 2022g). Haziran ayında tekrardan Viyana’da yapılan görüşmelerin dördüncü turunda, taraflar arasında ilk kez net anlaşmalar yapılmıştır. Ermenistan ve Türkiye’yi ziyaret eden üçüncü ülke vatandaşlarının kara sınırlarından geçmesinin sağlanması ve direkt hava kargo ticaretine başlanması gibi teknik hususlar noktasında taraflar arasında anlaşma sağlanmıştır (JAMnews, 2022h). Temmuz ayındaki beşinci tur görüşmelerinde ise dördüncü turda mutabık kalınan anlaşmaların ivedilikle hayata geçirilmesi noktasında mutabakata varılmıştır (TC. Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Beşinci turda yakalanan ilerlemenin ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Paşinyan arasında telefon görüşmesi gerçekleşmiş ve normalleşme sürecinde kritik bir aşamaya geçilmiştir. Dini bayramların (Kurban Bayramı ve Vardavar Tatili) kutlandığı telefon görüşmesinde, mutabık kalınan teknik ilerlemelerin hayata geçirilmesi noktasında her iki ülke kurumlarının koordineli çalışması gerektiği vurgulanmıştır (Jamnews, 2022i).

Ekim ayında Prag'da düzenlenen Avrupa Siyasi Topluluğu'nun zirvesinde Erdoğan ve Paşinyan ikili bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmeyi samimi olarak nitelendiren Cumhurbaşkanı Erdoğan "Bölgemizde iyi komşuluk ilişkileri temelinde tam normalleşme hedefimize ulaşabileceğimize yürekten inanıyorum. Belli talepler vardı ve bunlar usulüne uygun olarak özel temsilcilerimize iletilmiştir" ifadeleri ile normalleşme sürecinde kritik bir aşamaya geçildiğini vurgulamıştır (Hacaoğlu, 2022).

Sonuç

Üzerinden iki yılı aşkın bir sürenin geçmesine rağmen II. Dağlık Karabağ Savaşı'nın etkilerinin Ermenistan iç ve dış politikasında devam ettiği görülmektedir. Savaşın bitiminden itibaren Rusya'nın ara buluculuğunda yürütülen barış müzakerelerinde anlaşma boyutuna ulaşamaması, Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan Ermenilerin hukuksal statüsüne ilişkin belirsizliğe ve sınır çatışmalarına neden olmaktadır. Azerbaycan yönetiminin, bölgedeki Rus Barış Güçleri'ni merkezden kaydırmak amacıyla Laçın Koridoru inşaatını belirlenen takvimden çok daha erken bitirmesi gibi tarafların bölgedeki gerilimi arttırıcı eylemlerinin yanı sıra yakın coğrafyada yaşanan konjonktürel gelişmeler de bölgedeki gerilim arttırmaktadır. Şubat ayında başlayan Ukrayna'daki Rus istilası, Güney Kafkasya bölgesinin istikrarına yönelik endişelere sebep olmuş ve yeni anlaşma zeminlerine kapı aralamıştır. Enerji arz güvenliğine yönelik artan ilginin bir yansıması olarak ABD ve AB, uzun zamandır belirsiz bir pozisyonda görüldüğü bölgeye keskin bir geri dönüş gerçekleştirmiştir. Tahminin ötesinde bir direniş ile karşılaşan Rusya'nın iç ve dış politika gündemini Ukrayna'ya kaydırmasıyla birlikte bölgede oluşan güç boşluğu AB'ye, iki yıldır Rusya'nın tekelinde yürütülen barış müzakerelerinde yeni bir arabulucu konumu kazandırmıştır. Hem Ermenistan hem de Azerbaycan tarafından olumlu karşılanan AB'nin alternatif arabulucu rolü, 2022 yılının en önemli gelişmelerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

2022 yılında iç siyasette yaşanan en önemli gelişme ise yeni cumhurbaşkanı seçimi sonrasında Paşinyan'ın siyasi arenada rakipsiz kalarak konumunu güçlendirmesidir. Hükümete karşı tek rakip olarak kabul edilen Sarkisyan'ın yerine dış politikada normalleşme taraftarı Haçaturyan'ın seçilmesi iç siyasette dengeleri hükümet lehine değiştirmiştir. Döviz girişi ve sıkı makro ekonomik uygulamalarının da etkisiyle ekonomide beklenenin çok ötesinde bir olumlu tablo ile karşılaşılması, Paşinyan hükümetinin üzerindeki baskıyı azaltmış görünmektedir. 2018 yılında Kadife Devrim ile başlayan Ermenistan'daki değişim sürecinin önündeki engellerin kalkması ve Paşinyan'ın rakipsizliği, 2020 yılındaki savaş ile sekteye uğrayan çok yönlü dış politika hedefinin de tatbikini kolaylaştırmaktadır. Bu değişim rüzgarının bir getirisi olarak 2022 yılının başında üçüncü kez Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin normalleşme süreci başlamıştır. İlk iki seferden farklı olarak bu kez önkoşul olmaksızın ilerletilen görüşmeler, halihazırda özel temsilci statüsünde sürdürülmesine rağmen pozitif anlamda bir beklentiyi de gündeme getirmektedir.

Ukrayna İstilasası ve II. Dağlık Karabağ Savaşı'nın gölgesindeki Güney Kafkasya'nın geleceğine ilişkin tüm endişelerin ötesinde 2022 yılının, diplomatik olarak son derece olumlu gelişmelere sahne olduğu açıkça ifade edilebilir. Tüm olumlu gelişmelere rağmen liderler arasındaki ikili diyalogların, kamuoylarına yansımalarının ne ölçüde gerçekleşeceği ise zaman içerisinde gözlemlenecektir.

Kaynakça

- Aljazeera (2022a, September 13). *Armenia, Russia Agree 'Joint Steps to Stabilise' Border*. October 25, 2022. <https://www.aljazeera.com/news/2022/9/13/deadly-clashes-erupt-between-armenia-azerbaijan> adresinden alındı.
- Aljazeera (2022b, September 18). *Nancy Pelosi Visits Armenia as Azerbaijan Truce Holds*. November 30, 2022.

<https://www.aljazeera.com/news/2022/9/18/nancy-pelosi-visits-armenia-amid-conflict-with-azerbaijan> adresinden alındı.

Arka News Agency (2022a, October 3). *Armenian Central Bank Improves Unemployment Rate Forecast for 2022*. November 6, 2022.

http://arka.am/en/news/economy/armenian_central_bank_improves_unemployment_rate_forecast_for_2022/ adresinden alındı.

Arka News Agency (2022b, November 2). *Armenia's Unemployment Rate At Historically Lowest Level-Central Bank Chairman*. November 6, 2022.

http://arka.am/en/news/economy/armenian_central_bank_improves_unemployment_rate_forecast_for_2022

Asbarez (2022, May 25). *Moscow Again Accuses EU of Encroaching on Its Armenia, Azerbaijan Efforts*. October 31, 2022. <https://asbarez.com/moscow-again-accuses-eu-of-encroaching-on-its-armenia-azerbaijan-efforts> adresinden alındı.

Askeroğlu, S. (2022a, March 3). *Armenia's New President and Its Effects on Foreign Policy*. November 2, 2022, from ANKASAM: <https://www.ankasam.org/armenias-new-president-and-its-effects-on-foreign-policy/?lang=en> adresinden alındı.

Askeroğlu, S. (2022b, November 7). *New Policy of Russia Towards Azerbaijan-Armenia Relations*. November 28, 2022, from ANKASAM: <https://www.ankasam.org/new-policy-of-russia-towards-azerbaijan-armenia-relations/?lang=en> adresinden alındı.

Avetisyan, A. (2022, May 2). *Police Confront Protesters as Thousands Take To The Streets in Yerevan*. November 5, 2022, from OC Media: <https://oc-media.org/police-confront-protesters-as-thousands-take-to-the-streets-in-yerevan> adresinden alındı.

Başaran, D. (2022, October 22). *Pelosi's Visit to Armenia*. November 30, 2022, from ANKASAM:

<https://www.ankasam.org/pelosis-visit-to-armenia/?lang=en> adresinden alındı.

Bayrak, M. (2021). Nordik ve AB Güvenlik Yaklaşımlarının Güvenlikleştirme Teorisi Çerçevesinde Analizi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Bellamy, D. (2022, March 12). Meeting of Turkish and Armenian Foreign Ministers a Sign of Improving Relations. November 30, 2022, from Euronews: <https://www.euronews.com/2022/03/12/meeting-of-turkish-and-armenian-foreign-ministers-a-sign-of-improving-relations> adresinden alındı.

Business Standard (2022, September 29). India Signs Deal With Armenia For Export of Missiles, Weapons System. November 30, 2022, https://www.business-standard.com/article/economy-policy/india-signs-deal-with-armenia-for-export-of-missiles-weapon-systems-122092900208_1.html adresinden alındı.

Caliber.Az (2022, July 13). Russia Building New Military Base in Armenia. November 29, 2022. <https://caliber.az/en/post/93862/> adresinden alındı.

Caucas Watch (2022a, October 29). Vladimir Putin on Washington's Peace Plan for Nagorno-Karabakh. November 30, 2022. <https://caucasuswatch.de/news/6247.html> adresinden alındı.

Caucas Watch (2022b, October 26). Russia Concerned About West's Efforts to Regulate Armenian-Azerbaijani Relations, US Responds. November 30, 2022. <https://caucasuswatch.de/news/6226.html> adresinden alındı.

Caucas Watch (2022c, July 15). Russia Plans to Build a New Military Base in Armenia. November 30. <https://caucasuswatch.de/news/5662.html> adresinden alındı.

- Caucasus Watch (2022d, October, 31). Nikol Pashinyan on Russian Peace and Extending Period of Russian Peacekeepers Existence. November 29, 2022 <https://caucasuswatch.de/news/6261.html> adresinden alındı.
- Chiragov, F. (2022). A Dilemma For US Peace Initiatives Between Armenia and Azerbaijan. *Eurasia Daily Monitor*, 19(126).
- Council of Europe (2019, January 9). *Council of Europe Action Plan for Armenia 2019-2022. October 25, 2022.* <https://www.coe.int/en/web/programmes/armenia> adresinden alındı.
- Cutler, R. M. (2022, October 9). *Putin is Turning Armenia Into a Russian Outpost. November 28, 2022, from Foreign Policy:* <https://foreignpolicy.com/2022/09/22/putin-armenia-russian-outpost-nagorno-karabakh> adresinden alındı.
- De Wall, T. (2022, January 29). *Third Time Lucky for Armenia and Turkey. November 30, from Carnegie Europe:* <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/8622> adresinden alındı.
- Dermoyan, H. (2022, April 11), The Dilemma of Armenian-Turkish Relations. November 30, 2022, from Evrenport: <https://evnreport.com/politics/the-dilemma-of-armenian-turkish-relations> adresinden alındı.
- Dovich, M. (2022a, May 2). *Demonstrators Block Roads Across Yerevan As Anti-government Stretch Into Second Week. November 5, 2022, from CIVILNET:* <https://www.civilnet.am/en/news/659955/demonstrators-block-roads-across-yerevan-as-anti-government-protests-stretch-into-second-week> adresinden alındı.
- Dovich, M. (2022b, October 5). *Armenia's Economy Doing Better Than Expected, World Bank Says. November 6, 2022, from CIVILNET:* <https://www.civilnet.am/en/news/677928/armenias-economy-doing-better-than-expected-world-bank-says> adresinden alındı.

- Eruygur, B. (2022, November 7). *Russia Calls on Azerbaijan, Armenia to Refrain From Steps Escalating Tensions in Line of Connect. November 28, 2022, from Anadolu Agency:* <https://www.aa.com.tr/en/politics/russia-calls-on-azerbaijan-armenia-to-refrain-from-steps-escalating-tensions-in-line-of-contact/2731671#> adresinden alındı.
- European Council (2022, October 7). *Statement Following Quadrilateral Meeting Between President Aliyev, Prime Minister Pashinyan, President Macron and President Michel, 6 October 2022. October 25, 2022.* <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/10/07/statement-following-quadrilateral-meeting-between-president-aliyev-prime-minister-pashinyan-president-macron-and-president-michel-6-october-2022> adresinden alındı.
- Fults, A. ve Paul, S. (2022, April 25). *The Ukraine War Is Reshaping the Armenia-Azerbaijan Conflict. October 25, 2022,* from *CARNEGIE:* <https://carnegieendowment.org/2022/04/25/ukraine-war-is-reshaping-armenia-azerbaijan-conflict-pub-86994> adresinden alındı.
- Gall, C. ve Gridneff, M. S. (2022, September 13). *Armenia and Azerbaijan Clash Raises Fears of Broader Conflict. October 25, 2022,* from *The New York Times:* <https://www.nytimes.com/2022/09/13/world/europe/armenia-azerbaijan-conflict.html> adresinden alındı.
- Gavin, G. (2022a, September 19). *Pelosi's Visit Fires Debate in Armenia Over Alliance With Russia. November 30, 2022* from *POLITICO:* <https://www.politico.eu/article/nancy-pelosi-visit-armenia-debate-alliance-russia> adresinden alındı.
- Gavin, G. (2022b, June 13). *The EU is Stepping Into Russia's Shoes in Nagorno-Karabakh. October 31, 2022, from EURACTIV:* <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/opinion/the-eu-is-stepping-into-russias-shoes-in-nagorno-karabakh> adresinden alındı.

- Geybullayeva, A. (2022, May 3). *Thousands of Protesters in Armenia Demand Prime Minister Pashinyan's Resignation. November 5, 2022, from Global Voices: <https://globalvoices.org/2022/05/03/thousands-of-protesters-in-armenia-demand-prime-minister-pashinyans-resignation> adresinden alındı.*
- Ghukasyan, S. (2022, May 3). *Armenian Parliament Speaker Sees No Political Crisis; Says Opposition Has Nothing to Offer. November 5, 2022, from Hetq: <https://hetq.am/en/article/144117> adresinden alındı.*
- Hacaoğlu, Selcan. (2022, October 6). *Turkish, Armenian Leaders Eye Ties in First Talks Since 2009. November 30, 2022, from Bloomberg: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-10-06/turkish-armenian-leaders-to-seek-ties-in-first-talks-since-2009?leadSource=uverify%20wall> adresinden alındı.*
- Herbst, J. E. (2022, September 21). *As Turkey Backs Azerbaijan's Recent Strikes on Armenian Towns, Where Are Russia, the EU, and the US?. October 28, 2022, from Just Security: <https://www.justsecurity.org/83143/as-turkey-backs-azerbajans-recent-strikes-on-armenian-towns-where-are-russia-the-eu-and-the-us> adresinden alındı.*
- Hess, M. (2022, September 22). *Russia Can't Protect Its Allies Anymore. October 28, 2022, from Foreign Policy: <https://foreignpolicy.com/2022/09/22/russia-armenia-azerbaijan-war-nagorno-karabakh> adresinden alındı.*
- Hürriyet Daily News, (2022, April 7). *Armenia, Azerbaijan To Launch Peace Talks. October 25, 2022. <https://www.hurriyetdailynews.com/armenia-azerbaijan-to-launch-peace-talks-172827> adresinden alındı.*
- Hüseyinov, V. (2022). *Moscow Warns EU Against 'Geopolitical Games' in South Caucasus. Eurasia Daily Monitor, 19(79). International Monetary Fund (2022, November 2). Staff Reaches a Staff-Level Agreement With Armenia on a Precautionary Stand-By Arrangement. November 6, 2022, from IMF:*

<https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/11/02/pr22368-imf-staff-reaches-staff-level-agreement-with-armenia-on-precautionary-stand-by-arrangement> adresinden alındı.

International Republican Institute (2022, September 9). *Public Opinion Svey: Residents of Armenia: June 2022. November 10, 2022.*

<https://www.iri.org/resources/public-opinion-survey-residents-of-armenia-june-2022> adresinden alındı.

İsmailbeyli, H. (2022, January 16). *Turkey Anticipates Opening of Borders With Armenia. October 30, 2022, from JAMnews:* <https://jam-news.net/turkey-anticipates-opening-of-borders-with-armenia> adresinden alındı.

JAMnews (2022a, March 3). *New President of Armenia: Who is He and What Does He Intend to Do. November 2, 2022.* <https://jam-news.net/new-president-of-armenia-who-is-he-and-what-does-he-intend-to-do> adresinden alındı.

JAMnews (2022b, May 5). *Protesters in Armenia Up Pressure for PM Pashinyan's Resignation. November 5, 2022.* <https://jam-news.net/protesters-in-armenia-up-pressure-for-pm-pashinyans-resignation-video> adresinden alındı.

JAMnews (2022c, August 8). *Construction of an Alternative Road To Lachin Corridor Completed. October 28, 2022.* <https://jam-news.net/construction-of-an-alternative-road-to-lachin-corridor-completed> adresinden alındı.

JAMnews (2022d, February, 5). *Yerevan-Istanbul: Transport and Economic Ties Are Being Established. October 30, 2022.* <https://jam-news.net/yerevan-istanbul-transport-and-economic-ties-are-being-established> adresinden alındı.

JAMnews (2022e, January 14). *First Meeting of Armenian and Turkish Envoys on Normalisation of Ties Took Place in Moscow. October 30, 2022.* <https://jam-news.net/first-meeting-of-armenian-and-turkish-envoys-on-normalisation-of-ties-took-place-in-moscow> adresinden alındı.

- JAMnews (2022f, February 25). *Armenia-Turkey Negotiations: The Goal is Complete Normalization*. October 30, 2022. <https://jam-news.net/armenia-turkey-negotiations-the-goal-is-complete-normalization> adresinden alındı.
- JAMnews (2022g, May 3). *Armenian-Turkish 'normalisation' Efforts Continue Amid Third Round of Vienna Talks*. October 30, 2022. <https://jam-news.net/armenian-turkish-normalisation-efforts-continue-amid-third-round-of-vienna-talks> adresinden alındı.
- JAMnews (2022h, July 5). *No Turning Points in Sight-What to Expect From Ongoing Armenian-Turkish Normalisation Process*. October 30, 2022. <https://jam-news.net/no-turning-points-in-sight-what-to-expect-from-ongoing-armenian-turkish-normalisation-process> adresinden alındı.
- Jansen, T. ve Madatali, H. A. (2022). *The European Union's Relations With Armenia and Azerbaijan: European Implementation Assessment*. European Parliament. Brüksel.
- Khachatryan, A. (2022, August 12). *Corridor of Discontent: The New Road between Armenia and Nagorno-Karabakh*. October 28, 2022, from JAMnews: <https://jam-news.net/corridor-of-discontent-the-new-road-between-armenia-and-nagorno-karabakh> adresinden alındı.
- Kırbaşoğlu, F., (2022). *2021 Yılı Geride Bırakırken Avrupa Birliği'nin Geniş Karadeniz Havzası Stratejileri*. Ö. Tüfekçi, & F. Kırbaşoğlu (Ed.) içinde, *KARADENİZ: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (s. 455-489), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Kırbaşoğlu, F., & Tüfekçi, Ö. (2021). *Avrupa Birliği'nin Geniş Karadeniz Havzası'na Yönelik Politikaları: 2020*. Ö. Tüfekçi (Ed.) içinde, *Karadeniz: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (s. 439-473). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Losh, J. ve Roth, A. (2020, November 10). *Nagorno-Karabakh peace deal brokered by Moscow prompts anger in Armenia*.

- November 22, 2022, from *The Guardian*:
<https://www.theguardian.com/world/2020/nov/10/nagorno-karabakh-armenia-pm-signs-deal-to-end-war-with-azerbaijan-and-russia> adresinden alındı.
- Martirosyan, A. (2021, December 27). *Armenian-Turkish Negotiations: Old Agenda in New Realities. What to expect?*. November 30, 2022, from *JAMnews*: <https://jamnews.net/armenian-turkish-negotiations-old-agenda-in-new-realities-what-to-expect> adresinden alındı.
- Meister, S. (2020, Kasım 18). *Dağlık Karabağ'da Savaş ve Ateşkes-Güney Kafkasya ve AB için On Olası Sonuç. Erişim Ekim 22, 2022, Heinrich Böll Stiftung'den alınmıştır*: <https://tr.boell.org/tr/2020/11/18/daglik-karabagda-savas-ve-ateskes-guney-kafkasya-ve-ab-icin-olasi-sonuc> adresinden alındı.
- Mkrtchian, A. (2022, March 24). *Nagorno-Karabakh 'On the Verge of a Humanitarian Disaster. October 25, 2022, from Azatutyun*:
<https://www.azatutyun.am/a/31768265.html> adresinden alındı.
- Musayelyan, S. (2022, January 11). *Armani, Azerbaijan Trade Blame For Deadly Shooting Along Border. October 22, 2022, from Radio Free Liberty*:
<https://www.rferl.org/a/31649440.html> adresinden alındı.
- Pierini, M. (2022, October 18). *Five Takeaways from the European Political Community Summit. October 28, 2022, from Carnegie Europe*:
<https://carnegieeurope.eu/strategieurope/88189> adresinden alındı.
- President of the Republic of Azerbaijan (2022a, March 20). *From Joe Biden, President of The United States of America. October 30, 2022*.
<https://president.az/en/articles/view/55660> adresinden alındı.

- President of the Republic of Azerbaijan (2022b, May 20). *Form Joseph R. Biden, President of The United States of America. October 30, 2022.* <https://president.az/en/articles/view/56104> adresinden alındı.
- President of the Republic of Azerbaijan (2022c, June 1). *US President Joseph Biden Sent a Letter to Ilham Aliyev. October 30, 2022.* <https://president.az/en/articles/view/56301> adresinden alındı.
- Pubby, M. (2022, October 6). *Arming Armenia: India to Export Missiles, Rockets and Ammunition. November 30, 2022, from Economic Times:* <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/arming-armenia-india-to-export-missiles-rockets-and-ammunition/articleshow/94518414.cms?from=mdr> adresinden alındı.
- Radio France Internationale (2022, August 3). *New Tensions Explode Over Karabakh, 3 Soldiers Killed. October 25, 2022.* <https://www.rfi.fr/en/international-news/20220803-new-tensions-explode-over-karabakh-3-soldiers-killed> adresinden alındı.
- Reporters Without Borders (t.y.). *Armenia. October 30, 2022.* <https://rsf.org/en/country/armenia> adresinden alındı.
- Reuters (2022, September 19). *Pelosi Condemns Azerbaijan's Attacks on Armenia. November 30, 2022.* <https://www.reuters.com/world/pelosi-condemns-illegal-attacks-by-azerbaijan-armenia-2022-09-18> adresinden alındı.
- Rozgonyi, K. ve Doydoyan, S. (2022) *Armenia's Media Sector Needs Assessment Report-2022.* Council of Europe. Brüksel.
- Stockholm International Peace Research Institute (t.y.). *SIPRI Military Expenditure Database. December 8, 2022.* <https://milex.sipri.org/sipri> adresinden alındı.

- Szucs, A. (2022, August 31). *Meeting in Brussels, Azerbaijani, Armenian Leaders Agree to Setup Up Work on Peace Treaty. October 25, 2022, from Anadolu Agency:* <https://www.aa.com.tr/en/europe/meeting-in-brussels-azerbaijani-armenian-leaders-agree-to-step-up-work-on-peace-treaty/2673948> adresinden alındı.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2022, Temmuz 1). No: 212, 1 Temmuz 2022, *Türkiye ve Ermenistan Normalleşme Süreci Özel Temsilcileri Büyükelçi Serdar Kılıç ve Ermenistan Parlamentosu Başkan Yardımcısı Ruben Rubinyan'ın Görüşmeleri Hk. Erişim Ekim 30, 2022.* https://www.mfa.gov.tr/no_-212_-turkiye-ve-ermenistan-normallesme-sureci-ozel-temsilcileri-nin---gorusmeleri-hk.tr.mfa adresinden alındı.
- The Russian News Agency TASS (2022, March 13). *Armenia's Fifth Sworn in, Takes Office. November 2, 2022.* <https://tass.com/world/1421395> adresinden alındı.
- Tol, G. (2022, February 17). *Fragile Promise: The Prospects for Turkish-Armenian Normalization. October 30, 2022, from Middle East Institute:* <https://www.mei.edu/publications/fragile-promise-prospects-turkish-armenian-normalization> adresinden alındı.
- Topal, D. K. (2022). *Yenilginin Gölgesinde Ermenistan: 2021, İçinde Tüfekçi, Ö. Ve Kırbasoğlu, F. (Ed.). Karadeniz: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler.* (103-135). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Tuncel, T. K. (2022, September 23). *An Inquiry Into Pelosi's Visit To Armenia. November 30, 2022, from Center for Eurasian Studies:* <https://avim.org.tr/en/Analiz/AN-INQUIRY-INTO-NANCY-PELOSI-S-VISIT-TO-ARMENIA> adresinden alındı.
- World Bank (2022). *Europe and Central Asia Economic Update, Fall 2022: Social Protection for Recovery.* <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/38098> adresinden alındı.

Yüce, M. (2022). *Laçın Koridoru Açıldı Sıra Zengezur'da. Erişim Ekim 28, 2022, SETAV'dan alınmıştır:* <https://www.setav.org/lacin-koridoru-acildi-sira-zengezurda> adresinden alındı.

BATI İLE BİRLEŞME SÜRECİNDE GÜRCİSTAN: 2022

Hasan Yılmaz

[Doktora Öğr., Karadeniz Teknik Üniversitesi]

Giriş

Gürcistan, Batı ve Doğu arasında Hazar Denizi ve Karadeniz bağlantısı üzerinden bir jeopolitik çekişme alanı içerisinde yer almaktadır. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali nedeniyle Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'ya giden yolun kapanmış olması ile Gürcistan'ın bağlantı üzerindeki önemi daha da önem kazanmıştır. Gürcistan bu anlamda Türkiye, Azerbaycan ve Kazakistan ile "Orta Koridor" projesini geliştirme ve ilerletme faaliyetlerini hızlandırmıştır. Batı, Avrupa Birliği (AB) ve Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı (North Atlantic Treaty Organisation-NATO) üzerinden geliştirdiği kurumsal bağlar ile Gürcistan'ı bu bölgedeki ileri karakolu haline getirmek istemektedir. Rusya'nın Abhazya ve Tskhinvali bölgelerini işgali devam etmektedir. Ülkeye Çin'in de ilgisi Kuşak Yol Projesi kapsamında devam etmektedir.

Gürcistan içerisindeki siyasi iklim bu jeopolitik çekişmeyi yansıtır şeklindedir. 2022 yılı, seçim olmaması nedeniyle bir önceki yıla göre daha az çalkantılı geçmiştir. Başını Birleşik Ulusal Hareket (BUH) partisinin çektiği tamamen Rusya karşıtı ve Atlantikçi muhalefet ile Batı kurumlarıyla entegrasyonu hedefleyen ancak hiçbir şekilde Rusya ile çatışmak istemeyen kurucusu İvanişvili tarafından halen perde arkasından idare edilmekle suçlanan iktidardaki Gürcü Hayali Partisi (GHP) arasındaki mücadele devam etmektedir. Temsil oranı düşük de olsa özellikle Avrupa Parlamentosu ile Avrupa Konseyinde

kendine destek bulan bu muhalefet Batı'nın baskısı ile hükümeti daha demokratik reformlara yönelik tavize zorlamaya devam etmektedir.

Gürcistan idari açıdan iki adet özerk cumhuriyet (Abhazya ve Acarya) ve dokuz adet idari bölge ve bir adet bölge statüsüne sahip şehirden (Tiflis) oluşmaktadır. Gürcistan nüfusunun %86.8'i Gürcü, %6.3'ü Türk, % 4.5'i Ermeni'dir (CIA, 2021). 137 ülkenin demokrasisini, pazar ekonomisini ve yönetim kalitesini değerlendiren Bertelsmann Stiftung Dönüşüm Endeksi'nin (BTI) 2022 yılı raporuna göre, ortalama yaşam süresinin 74 yıl ve açlık sınırında olan nüfus oranının %14 olduğu Gürcistan 10 üzerinden 6 puanla 137 ülke arasında 52. sırada yer almaktadır. Gürcistan siyasi dönüşüm açısından 6.1 puanla sorunlu demokrasi, ekonomik dönüşümü açısından 5.89 puanla sınırlı, yönetim açısından 5.55 ile orta seviye kategorilerinde değerlendirilmiştir (Bertelsmann Stiftung, 2022).

Müteakip bölümler, sırasıyla Gürcistan'da 2022 yılı içerisindeki iç siyasi gelişmeleri, dış, güvenlik ve savunma politikalarıyla alakalı gelişmeleri ve son olarak da ekonomi ve kalkınma alanındaki gelişmeleri ele alacaktır. Çalışmanın sonuç bölümü kısa bir özet sunacaktır.

İç Gelişmeler

Genel Siyasi Görünüm

Freedom House'un 2022 Gürcistan raporuna göre Gürcistan siyasi haklar alanında 40 üzerinden 22, sivil özgürlüklerde ise 60 üzerinden 36 toplamda 100 puan üzerinden 58 puan alarak küresel özgürlük endeksinde "kısmen özgür" kategorisinde listelenmiştir. İnternet özgürlüğünde ise 100 üzerinden 78 alarak "özgür" kategorisinde yer almaktadır (Freedom House, 2022).

Gürcistan'da faaliyet yürüten Bilgi Özgürlüğü Gelişimi Enstitüsü isimli sivil toplum örgütünün bir çalışmasına göre Gürcistan'da kamunun bilgiye erişim kalitesi 2021 yılında %2 artış göstermiştir. Toplam 285 kuruma gönderilen 8446 bilgi edinme talebinin 6961'ine verilen cevapla %82'lik bir oran oluşmuştur. 4545 talebe zamanında cevap verilerek 10 günlük cevap verme miadında %54'lük bir oran yakalanmıştır. Taleplerin %28'ine ya cevap verilmemiş ya da cevap vermek reddedilmiştir (Agenda.ge, 2022q).

Sene başında Gürcistan'da bağımsız Devlet Denetleyicisi Biriminin yasayla kaldırılması ve yerine başka iki kurum kurulmasına yönelik meclisten geçirilen yasanın Cumhurbaşkanı Zurabişvili tarafından onaylanmasına yönelik hem ABD diplomatik temsilciliğinden hem de sivil toplum örgütlerinden büyük eleştiriler gelmiştir. Zurabişvili daha önceki açıklamalarıyla tutarlı olarak kurumun kapatılmasına herhangi bir yasal engel olmamasına rağmen, istişare yapılmadan acele bir şekilde gerçekleştirilmesinin kabul edilemez olduğunu belirtmiştir (Agenda.ge, 2022a).

Ana muhalefet partisi Birleşik Ulusal Hareket (BUH), Meclis'i ikinci boykotunu, hapiste olan Saakaşvili'ye yapılan kötü muameleyi bir araştırma komisyonu kurup ifşa etmek amacıyla, sona erdirdiklerini açıklamıştır. 60 muhalefet sandalyesinin 34'ünün sahibi BUH, 2020 yılındaki meclis seçimlerini müteakip başlattıkları boykotu 2021 Mayıs ayında sona erdirmiş, ancak bu sene 5 Temmuz Tiflis Pride olayları sonrası gazetecilere sağcı protestocularca saldırılması sonrasında boykotu tekrar başlamıştır (Agenda.ge, 2022c).

2022 yılında da bir mahkeme kararı daha seçici infaz yapıldığı ve vatandaşın yargıya güvenini zedeleyeceği iddiasıyla Gürcistan'da gündem olmuştur. Konu hem ABD büyükelçisi hem de ABD yetkililerince insan hakları açısından eleştirilmiştir. Tiflis Şehir Mahkemesinin Mtavari Arkhi TV kanalı kurucusu ve eski Rustavi 2 kanalı yöneticisi Nika Gvaramia'yı makamı kötüye

kullanmaktan 3 yıl 6 ay hapse mahkûm ederken savcılık ise, iddianamenin yolsuzluk ve zimmete para geçirme üzerinden yapıldığını, mahkemenin kararını suçun cinsini değiştirerek verdiğini ve temyize götüreceklerini açıklamıştır (Agenda.ge, 2022p).

Gürcistan'da iktidar ile muhalefet arasındaki gerginlik, iktidarın muhalefeti "Gürcistan'ın AB üyeliğini elde etmesini engellemek için elinden geleni yaptığı" suçlaması ile devam etmektedir. Gürcistan Başbakan Yardımcısı Tsulukiani, muhalefet partisi BÜH'un Avrupa Parlamentosundaki ortağı olarak gördükleri Avrupalı Halkın Partisi tarafından yapılan "Gürcistan'ın demokratik gerilemesini büyük bir endişeyle takip ediyoruz" açıklamasının ardından bu açıklamaları saçma bulduklarını ifade etmiş ve BÜH'un Gürcistan'ın AB aday statüsünü almasına engel olacak her şeyi yaptığını iddia etmiştir (Agenda.ge, 2022z).

Gürcistan meclisinin yaz tatilini müteakip güz oturumuna başlar başlamaz ilk ve en önemli AB'nin adaylık statüsü için verdiği 12 öncelik alanı üzerinde çalışmak olmuştur. İktidar partisi bu öncelikleri 2022 Ekim ayı sonuna kadar yasama sürecinden geçirerek Kasım ve Aralık aylarındaki oturumlarda onaylatmayı hedeflediğini açıklamıştır. Buna yönelik hazırlık çalışmalarını muhalefetin ve sivil toplumun da dâhil olduğu çeşitli çalışma grupları kurarak yaz dönemi boyunca yürütmüştür. Ancak ülkedeki kutuplaşma en büyük sorun alanlarından biridir. Her ne kadar iktidar partisi bu yasaları tek yanlı olarak meclisten çıkaracak çoğunluğa sahipse de, AB bu reformların tüm siyasi muhalefeti ve anahtar sivil toplumu içerecek şekilde kapsamlı olarak yapılmasında ısrarcıdır. En baştan bu süreç bazı gelişmeler nedeniyle sekteye uğramıştır. Bazı partiler boykot edip çalışma gruplarından ayrılmış, bazı STK'lar GHP tarafından siyasi partizan oldukları gerekçesiyle süreçten çıkarılmış, boykot eden muhalefet partileri kendi paralel yasa taslak çalışmalarını başlatmıştır (Gabritchidze, 2022).

GHP icra sekreteri Mdinaradze, sene içerisinde bir kaç kez açıkladıkları şekilde, mecliste kamu denetçisi seçimine kendilerinin aday göstermeyeceklerini, bunu muhalefete ve sivil topluma, adayı siyasetçi değil "hakların korunması" alanında uzmanlaşmış birisi olması şartıyla, bıraktıklarını, kararın oy birliği ile alınmasına destek vereceklerini açıklamıştır (Agenda.ge, 2022bn).

AB üyelik adaylığı statüsü için 12 öncelik alanından biri olan Başsavcının meclisin beşte üçü tarafından seçimine ilişkin yasa mecliste üç tur oylamanın ilkinden geçmiştir. Yasa iki seferde 3/5 çoğunlukla seçilememesi halinde, eğer en az 76 oy çıkmışsa ve süre olarak da bir seneliğine, salt çoğunlukla seçime cevaz vermektedir (Agenda.ge, 2022bp).

Eski Başkan Saakaşvili

Çeşitli suçlardan tutuklu yargılanmakta olan eski başkan Saakaşvili'nin ölüm orucundayken gıda ve ilaç aldığına dair görüntülerin basına sızdırılmasını Saakaşvili'nin avukatları şikayet Devlet Denetleme Kurumuna şikayet etmiştir. Devlet Denetleme Kurumu Adalet Bakanlığı ve Gürcistan İnfaz Müdürlüğü'nün yasa ihlali yaptıklarına hükmederek ceza vermiştir. Bu karar, Tiflis Şehir Mahkemesince "önemli kamu ilgisi" olması gerekçesiyle kaldırılmış, bunun üzerine Saakaşvili'nin avukatları, Başsavcılığa müvekkillerinin "kurban" olarak nitelendirilmesi için başvuruda bulunmuştur. Savcılık bu talebi konu üzerinde karar verme yetkisi olmadığı gerekçesiyle geri çevirmiştir (Agenda.ge, 2022b).

Saakaşvili'nin sağlığının kötüye gittiği ve hapisanede yeterli tedavi imkanı olmadığı gerekçesiyle muhalefet ve Saakaşvili'nin sağlık ekibi Adalet Bakanlığına başvurmuştur. Bakanlık bu başvuru üzerine sivil hastaneye sevk edilme fırsatı sunmuştur. Ancak, Saakaşvili, bu teklifi koşullu kabul edeceğini belirtmiştir. Aile üyelerinin, özel doktorunun ve Empati isimli sivil toplum örgütü üyelerinin daimi olarak kendisini ziyaret etmesine izin

verilmesi koşulu Bakanlıkça kabul edilmemiştir. Bakanlık Mayıs ayında eski başkanı ön koşulsuz olarak sivil hastaneye transfer etmiştir (Agenda.ge, 2022m).

Sağlık durumunun kötüleşmesi üzerine Saakaşvili'nin avukatları, Temmuz ayında kendisinin BUH muhalefet partisinden ayrıldığını, artık gündeminin sağlığı olduğunu ifade etmişlerdir. İktidardaki GHP ise bu hareketle Saakaşvili'nin suçlarından aklanamayacağını ifade etmiştir (Agenda.ge, 2022aj).

Muhalefet ve avukatları tarafından Saakaşvili'nin hastanede zehirlenmekte olduğu iddia edilmiş, psikolojik tolerans gösterilmediği ve bu durumdan dolayı bağımsız doktorlarca kontrol edilmesi ve yurt dışına sevki talep edilmiştir. Adalet Bakanlığı iddiaları reddetmiş, avukatların bu konuda inceleme için bir resmi başvuruda bulunmadıklarını, eski başkanı hangi doktoru isterse onun gelip muayene edebileceğini ifade etmiştir. Saakaşvili ve ailesi de zehirlenme iddialarına tepki göstermiş, görevini yerine getiren sağlık personelinin bu tarz suçlamalara maruz kalmamasını istemişler, böyle bir şey olmadığını söylemişlerdir (Agenda.ge, 2022cn).

Saakaşvili'nin sınırı yasadışı geçmek suçundan 04 Ekim gününe planlı duruşması, mahkeme ile tartışacak bir şeyi olmadığı için ifade vermeyi reddetmesi yüzünden ertelenmiştir (Agenda.ge, 2022ay). Saakaşvili'nin sağlığının kötüye gittiği gerekçesiyle, muhalefet ve Empati sivil toplum örgütü tarafından eski başkanın suçlarının Cumhurbaşkanı Zurabişvili tarafından affedilmesi talebi üzerine, Zurabişvili öyle bir yetkisinin olmadığını, avukatların mahkemeye başvurmaları gerektiğini ifade etmiştir (Agenda.ge, 2022cl).

Abhazya ve Tskhinvali

Gürcistan, Rusya işgali altındaki Tskhinvali bölgesinin 10 Nisan'da birinci, 09 Mayıs'ta da ikinci turu yapılan sözde

başkanlık seçiminin Rusya tarafından Gürcistan'ın egemenlik ve toprak birliğine yöneltilmiş bir diğer hukuk dışı eylem olduğunu söyleyerek kınamış, bu kınamaya Moldova, ABD, AB, NATO, Fransa gibi aktörler destek vermiştir (Agenda.ge, 2022h).

Rusya Devlet Başkanı Putin, 28 Mayıs günü işgal altındaki Tskhinvali bölgesindeki halka çifte vatandaşlık hakkı tanıyan anlaşmayı onaylayan federal yasayı imzalamıştır (Agenda.ge, 2022u).

İşgal altındaki Tskhinvali bölgesinin sözde cumhurbaşkanı tarafından 13 Mayıs tarihinde Rusya'ya katılmak için 17 Temmuz'da yapılacağı ilan edilen referandumdan gelen tepkiler üzerine vazgeçilmiştir. 13 Mayıs'taki ilandan sonra, ABD ve AB karara tepki göstermiş, 19 Mayıs'ta Gürcistan Başbakanının Rusya ile İlişkiler Özel Temsilcisi Rusya Federasyonu Konseyinin Uluslararası Komite Başkanı ile özel bir görüşme yaparak Rusya'yı durumdan münezzeh tutan bir açıklama yapmış ve neticede de referandum kararı askıya alınmıştır (Agenda.ge, 2022y).

Beyaz Rusya Başkanı Aleksander Lukaşenko'nun Gürcistan'ın Rusya tarafından işgal altında olan toprağı sözde Abhazya Cumhuriyetine resmi ziyaret gerçekleştirmesi tepkiyle karşılanmıştır. Gürcü hükümeti ziyaretin ülkenin işgal edilen toprakları üzerindeki hukukunu çiğnediğini belirtmiş ancak yine de "tanımama" siyasetine ilişkin kırmızıçizginin aşılmadığını ve bu tutumun devamının önemini vurgulamıştır (Agenda.ge, 2022ax).

İşgal altındaki Tskhinvali bölgesinin idari sınırları üzerinde işgalci Rus birlikleri tarafından "hudutlaştırma" faaliyetleri sene boyunca sürekli gözlemlenmiş ve AB gözetimindeki Olay Önleme ve Mukabele Mekanizması ile Cenevre Uluslararası Müzakerelerinin gündemine getirilmeye devam edilmiştir (Agenda.ge, 2022by).

AB Gözlem Misyonu ve AGİT nezaretinde iki ayda bir yapılan Olay Önleme ve Mukabele Mekanizması (IPRM) 2022 toplantılarının (104-109.toplantılar) gündem maddeleri yine işgalci Rus kuvvetlerince yasadışı hudut oluşturma süreci ve ona bağlı bu sözde hudut üzerinde yasadışı tutuklanan Gürcistan vatandaşlarının akıbeti ve ateşkes hattının iki tarafına geçişlerin engellenmesi oluşturmuştur (Agenda.ge, 2022cd).

Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları

AB ile İlişkiler

Rusya'nın 2022 Şubat ayı sonlarında Ukrayna'yı işgali ile başlayan süreçte AB ile Gürcistan arasında var olan yoğun etkileşim daha da artmıştır. Bir taraftan özellikle doğu Avrupa ülkelerinin Gürcistan'a karşı gelişen yoğun ilgisi diğer taraftan Gürcistan'ın AB üyeliğine adaylığına ilişkin iki taraf arasında artan istek ve buna bağlı olarak yoğunlaşan temaslar Gürcistan kamuoyunda öne çıkan olgular olmuştur. 2022 yılı sonlarına gelindiğinde AB net olarak Gürcistan'ın Avrupa ailesinin bir parçası olduğu mesajını vermeye başlamıştır.

3 Mart 2022 gününde Gürcistan'ın AB misyon şefi tarafından Fransa'nın AB daimi temsilcisine sunulan resmi üyelik başvurusu ülkenin AB ile ilişkilerinde artık müktesebat uyumu için tarama ve müzakerelerin yapılacağı yeni bir safhayı başlatmıştır (Agenda.ge, 2022d).

Başbakan Garibaşvili 25 Mayıs'ta Davos'taki Dünya Ekonomi Forumunda bir panelde "Gürcistan'ın AB'ye katılımının ülkenin vatandaşlarının bir medeniyet tercihi olduğunu ve basit bir hükümet meselesi olmadığını", "Gürcistan halkının AB üyesi ülkelerle aynı değerleri ve ilkeleri paylaştığını" açıklamış ve bu anlamda ana belge olan Katılım Ortaklığı Anlaşmasının 2014'te imzalanmasından sonra serbest ticaret anlaşmasının imzalandığını, vizesiz seyahat gibi somut neticeler elde edildiğini

ifade etmiş, üyelik başvurusu ile Gürcistan'ı Avrupa'ya yakınlaştıracak ne varsa nihai üyelik amacı doğrultusunda yapmaya hazır olduklarını ilan etmiştir (Agenda.ge, 2022t).

Ukrayna'nın 28 Şubat'ta ve Moldova ve Gürcistan'ın 03 Mart'ta yapılan başvurular üzerine AB Konseyi 07 Mart'ta Avrupa Komisyon'unu başvuruları incelemeye ve görüş bildirmeye çağırmıştır. Komisyon'dan katılıma ilişkin siyasi ve ekonomik kriterlere yönelik anketi 11 Nisan ve AB müktesebatına ilişkin anketi 09 Mayıs'ta almış ve bunları sırasıyla 2 ve 10 Mayıs'ta cevaplandırmıştır. Komisyon 17 Haziran tarihinde Gürcistan hakkındaki değerlendirmesini açıklamıştır. Bu değerlendirmede, her ne kadar ülkede yakın dönemdeki bazı gelişmeler olumsuz etkilese de, Gürcistan'ın hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı ve korunması, demokrasiyi garanti eden kurumların istikrarına yönelik sağlam bir temele sahip olduğu, makro-ekonomik istikrar ve sağlam ekonomi politikası geçmiş ile tercih edilen bir iş ortamına sahip olduğu, pazar ekonomisinin işlemesi için ilave reformlara ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir. Netice olarak Komisyon, Gürcistan'ın AB müktesebatına uyum için sağlam bir temele sahip olduğuna kanaat getirmiş ve ülkeye AB üyelik perspektifi verilmesini, bazı öncelikleri tamamladığında ise aday statüsü verilmesini tavsiye etmiştir (Avrupa Komisyonu, 2022).

Tavsiyede bahse konu işlem yapılması talep edilen öncelikler 12 adettir ve şöyle özetlenebilir: Siyasi kutuplaşmanın önlenmesi; demokratik gözetim dâhil devlet kurumlarının bağımsız ve tam hesap verebilir şekilde tam işlevinin garanti edilmesi ile AGİT tarafından belirtilen seçim çerçevesi eksikliklerinin giderilmesi; şeffaf, etkin, katılımcı ve partiler arası olan bir yargı reform stratejisi hazırlanması ve uygulanması ile yargının tam ve gerçek bağımsızlığı, tarafsızlığının tesis edilmesi, özellikle yüksek yargı organları olan Anayasa Mahkemesi, Başsavcılık ve Adalet Yüksek Konseyi üyeliği adaylıklarının Avrupa standartlarında yapılması; Yolsuzlukla Mücadele Kurumunun bağımsızlığının güçlendirilerek yüksek seviye yolsuzluk olaylarının üzerine

gidilmesi; ekonomik, siyasi ve kamu hayatındaki yerleşik çıkar gruplarının aşırı etkilerinin ortadan kaldırılarak de-oligarşizasyona ilişkin vaatlerin uygulanması; organize suçlarla mücadelenin dikkatli soruşturmalara ve kolluk kuvvetlerinin gözetimine olanak verilerek güçlendirilmesi; çoğulcu, serbest, profesyonel ve bağımsız medya ortamının oluşturulmasına yönelik çabaların artırılması; aciz grupların insan haklarının korunmasının hızlı bir şekilde güçlendirilmesi; cinsiyet eşitliği ve kadına şiddete karşı mücadele için çabaların güçlendirilmesi; sivil toplumun tüm seviyelerdeki karar verme süreçlerine katılmasının sağlanması; Gürcistan mahkemelerinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarını değerlendirmelerine/içtihatlarına katması için yasal düzenlemelerin yapılması; Kamu Denetimcisinin seçiminde bağımsız bir kişinin şeffaf bir yöntemle seçilmesinin ve onun makamının etkin kurumsal bağımsızlığının sağlanması (Avrupa Birliği, 2022).

Ülkenin aday statüsüne kabul edilmesine koşul bu 12 önceliğe ilişkin iktidar partisi olan Gürcistan Hayali Partisi 01 Temmuz tarihinde bir strateji belgesi açıklamıştır (Agenda.ge, 2022ah).

Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen'in 14 Eylül günü yaptığı konuşma AB'nin Gürcistan üyeliği konusunda ciddiyetini ortaya koymuştur. Batı Balkanlar, Ukrayna, Moldova ve Gürcistan vatandaşlarına yönelik hitabında "bizim ailemizin parçasısınız, sizin geleceğiniz bizim Birliğimiz, bizim Birliğimiz siz olmadan tamam değil" şeklindeki çıkışı dikkat çekicidir (Agenda.ge, 2022ar). Bu açıklamanın peşinden Von der Leyen, Avrupa Siyasi Topluluğu açılış toplantısı münasebeti nedeniyle Prag'da Gürcistan Başbakanı Irakli Garibaşvili ile bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıda 12 öncelik uygulamasına ilişkin süreç hakkında görüşme yapılmıştır (Agenda.ge, 2022az).

AB Meclisi olarak nitelendirilen Avrupa Parlamentosu tarafından, özellikle Avrupa'nın Halkları Partisinin Gürcistan'ı eleştiren açıklamalarından sonra, geçirilen karar, Gürcistan

hükümetini medyanın engellenmesi ve muhalif olarak nitelendirilen basın mensuplarının hapsedilmesi nedeniyle kınamış ve ağır şekilde eleştirerek, Gürcistan'ı basın özgürlüğü konusunda gerekli tedbirleri almaya davet etmiştir. Ayrıca kararda, iktidardaki Gürcü Hayali Partisi'nin kurucusu olan İvanişvili'nin, siyaseti bırakmasına rağmen, Gürcistan'ın siyasetinde ve ekonomisinde tek oligark olarak, muhalif siyasetçilerin ve gazetecilerin siyasi nedenli infazları da dâhil, aşırı derecede kontrole sahip olmasından, Gürcistan'ın Rusya'ya yönelik yaptırımlarla ilgili siyasetinin belirleyicisi olan, Kremlin'le kişisel ve iş bağlantılarından endişe duyulduğu belirtilmiş, AB Konseyi, İvanişvili'ye, Gürcistan'da siyasi sürecin kötüleşmesindeki rolünden dolayı, kişisel yaptırımlar uygulamaya davet edilmiştir. Kararda ayrıca Gürcistan tutuklu bulunan Saakaşvili'yi derhal serbest bırakmaya çağırılmıştır (Avrupa Parlamentosu, 2022).

Karar sonrası Gürcistan iktidar partisi GHP'nin başkanı Kobakhidze kararın hiçbir değer taşımadığını, Gürcistan'da demokrasi tesis edilmesini sağlayan İvanişvili'nin hedef alınmasının yersiz olduğunu belirterek tepki göstermiştir. Benzer tepkiler diğer parti ve meclis üyelerinden de yüksek sesle dile getirilmiştir (Agenda.ge, 2022ac). Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komitesinin Katılım Ortaklığı Anlaşması üzerine yıllık Gürcistan raporu olan bu karar, 08 Kasım tarihinde İvanişvili'ye yönelik oligark tanımlaması ve yaptırım uygulanması çağrısı yapan kısımları ile AB'ye adaylık statüsü verilmesi için ön koşul olarak öne sürülen Saakaşvili'nin serbest bırakılması kısmı çıkarılarak yumuşatılmıştır (Agenda.ge, 2022ca).

Bir yandan 12 öncelikle ilgili çalışmaya başlayan Gürcistan Meclisi, aynı zamanda jeopolitik gerekçeleri öne sürerek AB'yi Gürcistan'a adaylık statüsü vermeye iknaya çalışmaktadır. Meclis Başkanı Papuaşvili, AB'nin, bu stratejik dönemde güvenilir ve meşru bir uluslararası aktör olabilmek adına ve Karadeniz'deki uzun dönem güvenlik çıkarları için, Gürcistan'a adaylık statüsü vermesi gerektiğinin altını çizmiştir (Agenda.ge,

2022aa). Gürcistan, Rusya ve Ukrayna arasındaki savaşın neticesinde Avrupa'da yaşanan enerji krizinin çözümüne yönelik, kendisini enerji ulaşım yollarının çeşitlendirilmesinde önemli role sahip ülke olarak öne çıkararak AB nezdindeki önemini artırmaya uğraşmaktadır. Bu minvalde Başbakan Garibaşvili AB Dönem Başkanı Çekya'nın Dışişleri Bakanının Tiflis ziyaretinde bu hususu dile getirmesi önemlidir (Agenda.ge, 2022cc). Nitekim aynı gün Kazakistan'ın petrol ihracatını çeşitlendirmek adına Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı üzerinden ihracat yapmaya başlayacağı, 1 Ocak 2023'ten itibaren bu hattan 1.5 milyon ton petrolün gönderileceği, gelecekte bunun 6.5 milyon tona çıkarılmasının planlandığı, ayrıca diğer alternatif taşıma hatları olarak Bakü-Supsa, Bakü-Batum boru hatları, Atyrau'dan Batum'a demiryolunun kullanılabileceği açıklanmıştır (Business Media Georgia, 2022).

Ancak yolsuzlukla mücadele için kurulması planlanan birime yönelik iktidar partisinin hazırladığı yasa tasarısı birincisi birimin başının başbakan tarafından seçilmesi ikincisi ise ana yolsuzlukla mücadele işlevleri bu birimin altına devredilmemesi nedeniyle bağımsız ve etkin olamayacağı yönünde Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün Gürcistan birimi tarafından eleştirilmiş ve AB'nin beklentisi olan reformlara uygun olmadığı ilan edilmiştir (Agenda.ge, 2022bx). Tiflis'i 15 Kasım'da ziyaret eden AB Komşuluk ve Genişlemeden Sorumlu Komiseri Oliver Varhelyi, Gürcistan hükümetinin ve meclisinin üyelik adaylığı statüsü için karşılanması gereken 12 öncelik alanına yönelik aktif olarak çalışmasının güçlü bir mesaj verdiğini, ancak tam bağımsız bir yolsuzlukla mücadele kurumu ve oligarşi yapılanmasının kaldırılması üzerine bir yasanın uygulanmasına yönelik çok daha fazla çalışılması gerektiğini belirtmiştir (Agenda.ge, 2022cg).

Tüm bu reform çabalarından ayrı olarak AB, Gürcistan ile kurumsal dayanışma mekanizmalarına bir yenisini daha eklemiştir. Kendi içerisinde savunma ekosistemini siber boyutta da güçlendirmek isteyen AB, gerekli alt yapı ve mekanizmaları

kurarken, özellikle Rusya'nın sicili kabarık olan siber saldırılarına karşı Ukrayna, Gürcistan ve Moldova'nın siber savunma kapasitesinin inşasını desteklemek için gayretlerini artıracaklarını Yüksek Temsilci vasıtasıyla dile getirmiştir. Bu haliyle AB'nin Gürcistan ile olan angajmanı içerisine artık savunma boyutu da eklenmiştir (Agenda.ge, 2022ce).

NATO ile İlişkiler

NATO'nun ve ortak ülkeler İsveç ve Finlandiya'nın temsilcilerinin 24 Mayıs'taki ziyaretinde Ulusal Güvenlik Konseyi ve Dijital Yönetişim Ajansı Gürcistan siber alanındaki mevcut tehlikeler ve bunlarla mücadele yöntemleri anlatılmış, Gürcistan'ın siber savunma anlamında devam eden reformları tanıtılmıştır. NATO temsilcileri Güçlendirilmiş NATO-Gürcistan paketi kapsamında siber savunma alanında aktif iş birliğine devam etmeye hazır olduklarını teyit etmiştir (Agenda.ge, 2022r).

Gürcistan Savunma Bakanı, 15 Haziran'daki Brüksel'de Rammstein formatında icra edilen NATO Savunma Bakanları toplantısına ilk defa katılmış, sonrasında NATO Genel Sekreteri ile, Gürcistan'ın Madrid Zirvesine davet edildiği bir görüşme, ABD Savunma Bakanlığı davetlisi olarak da Ukrayna Savunma Temas Grubu kapsamında Türkiye Savunma Bakanı dâhil mevkidaşları ile görüşmeler gerçekleştirmiştir (Agenda.ge, 2022af).

Gürcistan Başbakanının da katıldığı NATO 2022 Madrid Zirvesinde kabul edilen Stratejik Konsept'te NATO'nun Gürcistan'la olan ortaklığının derinleştirilmesinin devam edilmesine olan bağlılık ve Gürcistan'ın nihayetinde üye olacağına ilişkin 2008 Bükreş Zirvesi kararı teyit edilmiştir. Belgede ortak Rusya tehdidi karşısında üyelik perspektifi verilen ortakların güvenliklerinin NATO ile birbirine geçmiş halde olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Zirve'de mevcut Güçlendirilmiş NATO-Gürcistan Paketine ilave olarak bir "Gürcistan'a Özel

Şekillendirilmiş Destek Tedbirleri" enstrümanı da onaylanmıştır (Civil Georgia, 2022b).

NATO Ortaklıklar ve İşbirlikçi Güvenlik Komitesi, Gürcistan'a İttifak tarafından verilen önemin bir göstergesi olarak ilk defa Gürcistan'da bir toplantı gerçekleştirmiştir. NATO-Gürcistan Müşterek Eğitim ve Değerlendirme Merkezinde 11 Kasım'da yapılan toplantıda özel olarak NATO-Gürcistan Destek Paketi kapsamında NATO Zirvesinde onaylanan Gürcistan'a özel destek tedbirlerinin uygulanması üzerinde durulmuştur (Agenda.ge, 2022cf).

Berlin Dış Politika Forumundaki konuşmasında NATO Genel Sekreteri Stoltenberg İttifak'ın ve üyelerinin Gürcistanlı ortaklarıyla yakinen çalıştıklarını ve destek verdiklerini ancak Gürcistan hükümetince gerekli reformların uygulanmasına yönelik endişeler ne kadar giderilirse NATO müttefiklerinden gerekli olan desteği almasının o kadar kolay olacağını belirtmiştir (Agenda.ge, 2022bq).

11-12 Ekim tarihlerinde icra edilen NATO Savunma Bakanları Toplantısına katılan Gürcistan Savunma Bakanı aynı ziyaret kapsamında hem NATO Genel Sekreteri hem de NATO Askeri Komite Başkanı ile görüşmüş, bunun yanında Rammstein formatında Ukrayna Temas Grubu toplantısına katılmıştır. Görüşmelerde NATO temsilcilerince üzerinde durulan konu Gürcistan'a özel destek tedbirleri belgesinin uygulanması olmuştur (Gürcistan Savunma Bakanlığı, 2022).

ABD ile İlişkiler

ABD 13 Ekim'de yayınladığı ulusal güvenlik stratejisinde Gürcistan ve Moldova'nın AB üyeliği istekleri ve beraberindeki önemli kurumsal reformlara olan adanmışlığı destekleyeceklerini açıklamıştır (Agenda.ge, 2022br).

ABD ile ilişkilere verilen önemin göstergesi olarak Nisan ayında Dışişleri Bakanı mevkiinden Vaşington Büyükelçiliğine atanan Zalkalini, 10 Mayıs tarihinde Ekonomi Bakanı Davitaşvili'nin ABD ziyaretindeki üst seviye toplantıların iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri derinleştirileceğini ifade etmiştir. Gürcistan, ABD ile bir serbest ticaret anlaşması oluşturmayı arzulamaktaysa da, ABD'nin şu anda öyle bir niyeti görünmemektedir. Ziyarete Bakan Davitaşvili ABD Uluslararası Kalkınma Mali Şirketi Genel Müdürü ile Gürcistan'da mali, turizm, sağlık, üretim, yenilenebilir enerji gibi alanları desteklemekte olan 188 milyon dolar değerinde 12 proje ile muhtemel gelecek projeleri ele almıştır (Agenda.ge, 2022j).

2021 Ekim ayında ABD Savunma Bakanının ziyaretiyle başlatılan ve iki ülke arasındaki güvenlik iş birliğinin anahtar çerçevesi haline gelen Gürcistan Savunma ve Caydırıcılığı Güçlendirme İnisiyatifine ilişkin İkili İlişkiler Konsept belgesi, ABD Savunma Bakanlığı Rusya, Ukrayna ve Avrasya Müsteşar Yardımcısı Laura Cooper'in başkanlığındaki heyetin katıldığı 20 Mayıs'ta Tiflis'te icra edilen senelik ABD-Gürcistan İkili Savunma İstişareleri toplantısında imzalanmıştır. Bu konseptle Gürcistan Savunma Kuvvetlerinin yeni bir mükemmellik seviyesine ulaştıracak yetenekler ve kapasite ile güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu toplantıdan bir gün önce de, 19 Mayıs'ta ABD Savunma Bakanlığı Danışmanı Derek Chollet'in başkanlığındaki bir heyet Tiflis'e yaptıkları ziyarette Gürcistan Dışişleri Bakan Birinci Yardımcısı Lasha Darsalia ile bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıda Rusya'nın saldırganlığı sonucunda kötüleşen Karadeniz bölgesinin güvenlik ortamı ele alınmış, Gürcistan'ın güvenlik ve savunma yeteneklerinin yanında demokratik kurumlarının ve ekonomik gelişiminin güçlendirilmesinin önemine vurgu yapılmıştır (Civil Georgia, 2022a).

Kafkasya'da Bölgesel İş Birliği

Gürcistan, Türkiye ve Azerbaycan arasında Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi kapsamında kargo ve araçların ön bilgilerinin paylaşılarak gümrük işlemlerinin kolaylaştırılmasını sağlayacak bir anlaşma imzalanmıştır (Agenda.ge, 2022a).

Gürcistan Ekonomi Bakanı, Türkiye Ulaştırma Bakanı ve Azerbaycan Ulaştırma Bakanı Ukrayna'daki savaş nedeniyle Asya'yı Avrupa'ya bağlayan geçiş ve ulaştırma koridorları arasında daha da önemi artan Orta Koridorun geliştirilmesi üzerine Tiflis'te 23 Ağustos günü bir üçlü toplantı gerçekleştirmişlerdir. Orta Koridorun Bakü-Tiflis-Kars tren projesi ve Marmaray sayesinde Çin'den Londra'ya kargonun durmadan ulaşması planlanmaktadır. Bu hat üzerinden geçiş hacmini artırmak için Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan ile yüksek seviyeli görüşmeler gerçekleşmektedir (Agenda.ge, 2022am).

Tiflis'te 21 Ekim'de ikincisi yapılan diğer adıyla Trans-Kafkasya Uluslararası Rotası olan ve projenin ortakları Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Gürcistan'dan yetkililerin katıldığı, Orta Koridor toplantısında, Orta Koridor üzerinden yapılan yük taşımacılığının bir önceki seneye göre % 30 arttığı, Kazakistan'dan Gürcistan'a olan kargo akışının ise altı kat arttığı belirtilmiştir (Agenda.ge, 2022bt).

Trans-Kafkasya bağlantısı üzerine 25 Kasım tarihinde Kazakistan'ın Aktau şehrinde yapılan Azerbaycan, Türkiye, Kazakistan ve Gürcistan Dışişleri Bakanları toplantısına Gürcistan ekonomi bakanı da katılmış, Karadeniz üzerinden taşıma güzergâhlarının geliştirilmesinin ve Orta Koridorun dijitalleşmesinin önemini vurgulamış, Gürcistan'ın yapmış olduğu ulaşım alt yapısı yatırımları ile Orta Koridorun verimliliğini artırdığını ifade etmiştir. Toplantının bir parçası olarak 2022-2027 döneminde Orta Koridorun kapasitesini

geliştirmeye yönelik birtakım anlaşmalar imzalanmıştır (Agenda.ge, 2022cm).

Azerbaycan ile İlişkiler

Gürcistan Ekonomi Bakanı ve Azerbaycan Enerji Bakanı ve beraberlerindeki heyetlerince iki ülke arasında yeşil enerji dâhil enerjinin alt sektörlerinde iş birliği öncelik alanları 8 Ekim'de Tiflis'te yapılan toplantıda görüşülmüştür (Agenda.ge, 2022bb).

Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, 2015 yılından beri Gürcistan'a ikinci ziyaretini 24 Ekim tarihinde gerçekleştirmiştir. Ziyarete iki stratejik ortak ikili ilişkiler, bölgesel ve küresel gelişmeler kapsamında Ukrayna-Rusya savaşı nedeniyle Avrupa'nın artan doğalgaz ihtiyacını karşılamaya yönelik müşterek projeler ve iş birliği ihtimalleri görüşülmüştür (Agenda.ge, 2022bu).

Ermenistan'la İlişkiler

Ermenistan Cumhurbaşkanı beraberindeki heyetle birlikte 30-31 Mayıs tarihlerinde Tiflis'i ziyaret etmiş, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Meclis Başkanı ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmede ikili iş birliği ve komşuluk ilişkileri kapsamında meseleler, Güney Kafkasya bölgesi ve dünyayı ilgilendiren güvenlik meseleleri ele alınmış, Gürcistan Başbakanı tarafından başlatılan ve Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan arasında bir diyalog kurulmasına ilişkin format ile ortak faydalı alanlarda iş birliğini içeren Komşuluk Barış İnisiyatifi gözden geçirilmiş, iki ülke arasındaki enerji ve ulaşım arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi üzerinde durulmuştur (Agenda.ge, 2022x).

Bu görüşme öncesinde bir seri karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir. 30 Nisan'da Gürcistan Dışişleri Bakanı Erivanı ziyaret ederek Başbakan Paşinyan'la ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesini görüşmüş, 01 Mayıs'ta ise Ermenistan Cumhurbaşkanı ile ikili ilişkilerin tüm alanlarının

ele alındığı bir görüşme gerçekleştirilmiştir. 2 Mayıs'ta Ermenistan Adalet Bakanı ve 04 Mayıs'ta Ermenistan Savunma Bakanı Tiflis'i ziyaret edip hem Başbakan Garibaşvili hem de mevkidaşları ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Adalet Bakanının ziyaretinde adalet, insan hakları ve kamu hizmetlerinin sağlanmasında iş birliğini güçlendirmek üzere bir mutabakat anlaşması imzalanmış, Savunma Bakanının ziyaretinde ise 2022 İkili İş Birliği Planı imzalanmıştır (Agenda.ge, 2022i).

Başbakan Garibaşvili 18 Haziran'da Ermenistan'a yaptığı ziyarette Başbakan Paşinyan ile iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin ele alındığı bir toplantı gerçekleştirilmiş, liderler ekonomi, ulaşım, lojistik, ticari ve kültür alanlarında verimli iş birliğini vurgulamış, Karadeniz bölgesinin genel güvenlik durumu üzerine görüşlerini paylaşmışlardır (Agenda.ge, 2022ag).

Temmuz ayında Azerbaycan Dışişleri Bakanı Bayramov ve Ermenistan Dışişleri Bakanı Mirzoyan Dağlık Karabağ üzerine başlangıç görüşmesini Tiflis'te gerçekleştirmiştir. Ermenistan Meclis Başkanı Alen Simonyan'ın 17 Kasım'daki Tiflis ziyaretinde Gürcistan Başbakanı Garibaşvili komşuluk ilişkileri kapsamında Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ üzerine görüşmelere arabulucuk yapma isteklerini yinelemiştir (Agenda.ge, 2022ch).

Ukrayna ve Moldova ile İlişkiler

Ukrayna medyasının iki Ukrayna istihbarat görevlisinin verdiği bilgiye dayanarak Rusya'ya uygulanan ambargonun Gürcistan topraklarının kullanılarak delindiğine ilişkin haberlerine karşı İngiltere Büyükelçisi tarafından İngiliz istihbaratınca böyle bir iddiaya mesnet olacak herhangi bir verinin tespit edilmediği şeklinde cevap verilmiştir. Gürcistan hükümet ve meclis yetkilileri de iddiayı kınayarak Gürcistan'ın uygulanan ambargoda kendine düşen payı yerine getirdiğini açıklamıştır. Gürcistan'ın ABD büyükelçisi de Rus kişilerin ve şirketlerinin

Gürcistan'daki tüzel kişilikleri kullanarak yaptırımları deldiği iddiasını reddetmiştir (Agenda.ge, 2022k).

Gürcistan'dan gönderilmiş olan siyasetçilerin Ukrayna devleti içerisinde görevlendirilmesi krizine Saakaşvili vakasından sonra bir yenisi daha eklenmiştir. Gürcü hükümeti aranan eski başsavcı ve eski adalet bakanı Zurab Adeişvili'nin Ukrayna Başsavcısına danışman olarak atanmasını ve bu görevde patronu ile birlikte Avrupa Konseyi'nde Rusya'nın Ukrayna'ya karşı savaşına ilişkin görüş vermek üzere bulunmasını kınamıştır ve vahim bir hata olarak nitelendirmiştir. Gürcü makamları buna gerekçe olarak Gürcistan'da bazı suçlardan dolayı hüküm giymiş olmasını ve dünyada geçmiş yıllardaki en çirkin baskı sisteminin kurucusu olmasını göstermektedir. Ayrıca bu olay, Gürcü yetkililere göre Ukrayna Gürcistan arasındaki dayanışmanın tek taraflı olduğuna işaret etmektedir (Agenda.ge, 2022b).

Dışişleri Bakanı Darchiaşvili'nin Moldova, Ukrayna ve Azerbaycan'dan mevkidaşları ile katıldığı ve Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu vesilesi ile New York'ta yapılan 39. GUAM (Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Teşkilatı) Bakanlar toplantısında değişen jeopolitik ortam ve güvenlik tehditleri ele alınmış, Ukrayna ve halkına Gürcistan tarafından gösterilen dayanışmaya vurgu yapılmış ve Gürcistan'ın işgal altındaki bölgelerinin son durumu ele alınmıştır. Toplantıda katılımcılar tarafından ulaşım, bağlantılılık ve enerji alanlarında iş birliğini geliştirmenin daha da artan önemine değinilmiş, bir serbest ticaret bölgesi kurulmasına ilişkin protokol imzalanmış ve uluslararası örgütlerle koordineli etkileşimde bulunmanın önemine vurgu yapılmıştır (Agenda.ge, 2022au).

Rusya'nın üzerlerinde yarattığı tehdit ortamı açısından paydaş ülkeler olan Gürcistan ve Moldova, Ukrayna'daki savaşı ve yarattığı ekonomik ve sosyal meselelere ilişkin istişarelerine devam etmiştir. Cumhurbaşkanı Zurabişvili'nin Moldova

ziyaretinde Başbakan Gavrilita ile görüşmesinin gündemi bu olmuştur (Agenda.ge, 2022bk).

Başbakan Garibaşvili Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrası Gürcistan'ın Ukrayna'ya olan uluslararası destek kapsamında elinden gelen en iyi şekilde Ukrayna'ya insani yardım sağladıklarını ve savaştan etkilenenler ve halen Gürcistan'da olanlara destek verdiklerini belirtmiş ve destek veren 191 ülke arasında 550 ton insani yardım tedariki ile ilk sırada yer aldıklarını ve Ukrayna'dan Gürcistan'a gelen mültecilere sağlık ve eğitim dahil bütçelerinin imkan verdiği hizmet verdiklerini açıklamıştır (Agenda.ge, 2022o).

Gürcistan, BM Genel Kurulu'nun Rusya'nın Ukrayna'nın dört bölgesini ilhak etme girişimlerini kınayan 13 Ekim tarihli kararına imza atan 143 ülkeden biri olmuştur. Gürcistan daha önce de 3 Mart tarihli Rusya'nın Ukrayna'yı işgalini kınayan Genel Kurul kararına ve 25 Mart tarihli Ukrayna'daki sivillerin korunmasına yönelik Genel Kurul kararına katılmıştır (Agenda.ge, 2022bh).

Başbakan Garibaşvili 18 Kasım'da Meclis'te yapmış olduğu konuşmasında Ukrayna hükümetinin temsilcilerinin açıkça Gürcistan'da Rusya'ya karşı ikinci bir cephe açılması için muhalefete dayanarak ülke içi gösteri ve yürüyüşlerle kampanya gerçekleştirdiğini, Gürcistan'ın Ukrayna'nın desteğine olan 400 karara katıldığını, ancak Ukrayna'da savaşacak gönüllülerin gideceği charter uçağının kalkışına izin vermediklerini, ülkenin %20'si Rusya işgali altındayken, böyle bir riskin alınamayacağını ifade etmiştir (Agenda.ge, 2022ci).

Gürcü ve Kafkas kökenli gönüllü askerlerden oluşan ve liderliğini Mamuka Mamulashvili'nin yaptığı sayıları 1000 civarı olan Gürcistan Lejyonu devam etmekte olan Rusya-Ukrayna savaşında özellikle Donbass hattının en yoğun çatışmalarının yaşandığı Bakhmut bölgesinde Ukrayna adına savaştığı bildirilmektedir. Aralarında 50 kadar da İngiliz'in olduğu bu

taburun, 2014 yılından beri Ukrayna'da aktif olduğu ve Gürcistan'daki mevcut Ivanişvili başlısı hükümeti Putin'le suç ortaklığı yapmakla suçladı ve Atlantik bağlarının kurulması için gayret ettiği bilinmektedir (Sparks, 2022).

Rusya ile İlişkiler

Siyasi ilişkiler anlamında Gürcistan'ın çok fazla teması olmasa da ticari ilişkiler GHP hükümetinin dengeli tutumu nedeniyle devam etmektedir. Aşağıda belirtileceği üzere, Rus sermayesi savaş nedeniyle, Türkiye gibi, Gürcistan'a da gelmiş ve buradan faaliyetlerini yürütmeye çalışmaktadır.

08 Ekim tarihinde Kerç Köprüsüne yapılan bombalı saldırıya ilişkin Rusya Federal Güvenlik Biriminin patlayıcıların Gürcistan ve Ermenistan topraklarından geçirilerek son noktaya getirildiği ve iki Gürcistan vatandaşının da bu işlemde yer aldığını açıklaması üzerine Gürcistan hükümeti kendi kontrol noktalarında böyle bir şüpheli faaliyete rastlandığına dair bir bulgu olmadığını belirterek suçlamaların asılsız olduğunu açıklamıştır (Agenda.ge, 2022bf).

Türkiye ile ilişkiler

Gürcistan Başbakanı Irakli Garibaşvili ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan BM Genel Kurulu vesilesiyle buldukları New York'ta bölgede barış ve istikrarın nasıl güçlendirileceğine ilişkin önemli tedbirlere ilişkin görüşme gerçekleştirmişlerdir (Agenda.ge, 2022at).

Gürcistan Dışişleri Bakanı Darchiashvili BM Genel Kurulu vesilesiyle bulunduğu New York'ta Türkiye'nin NATO'ya entegrasyonu kapsamında muhteşem bir destek sağladığını, Gürcistan'ın en önemli stratejik ortaklarından biri olduğunu ifade etmiştir. Yine bu vesileyle Türk Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu ile yaptıkları görüşmede stratejik ortaklığın geliştirilebileceği

alanlar ve başarılı bölgesel iş birliği formatlarına katılım ve çabaların yoğunlaştırılması görüşülmüştür (Agenda.ge, 2022as).

Gürcistan hükümeti yerel pazarda ilaç fiyatlarını düşürmek için Türkiye'deki üreticilerinden uluslararası kalitede 400 kalem ilaç ithal ederek 100 bin vatandaşın 15.6 milyon € yerine 4.7 milyon € ödemesini ve genelde ilaç fiyatlarının %80 düşmesini sağlamıştır. Pazarda ithal edilen ilaç kaleminin giderek artması beklenmektedir (Agenda.ge, 2022l).

İki ülke arasında mevcut serbest ticaret anlaşmasına ticaretin daha da kolaylaştırmasını sağlayacak şekilde değişiklikler 10 Eylül'de Tiflis'te iki ülke bakanları arasında yapılan toplantıda imzalanmıştır. İki ülke 2018 Türkiye, Gürcistan ve AB arasında imzalanan ticaret ve ekonomi güçlendirme anlaşmasının sağladığı çapraz kümülasyon imkanı sayesinde AB'ye Gümrük Birliği üzerinden ortak ihracat yapma olanağının faydalarını artırmayı hedeflemektedir (Agenda.ge, 2022aq).

Türk ve Gürcü yetkililer iki ülke arasındaki turizm ilişkilerini derinleştirmek için 11 Ekim'de İstanbul'da bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıda direkt uçuşların artırılması ve kamu ve özel sektörlerin daha yakınlaştırılması hususlarında mutabık kalınmıştır. 2022 ilk dokuz ayında Gürcistan'a Türkiye'den 544 bin kişi seyahat etmiş, yılın ilk çeyreği istatistiklerine göre ise Gürcü vatandaşların 261 bin yurt dışı seyahatinin 103 bini Türkiye'ye olmuştur. Yılın üçüncü çeyreğinde bu rakam 693 bine kişide 314 bin ile %58 oranına ulaşmıştır (Agenda.ge, 2022bd).

Gürcistan İçişleri Bakanlığı özel hareket ve sahil güvenliği birimlerinden bazı personel Ankara'da yapılan uluslararası terörle mücadele tatbikatına katılmışlardır (Agenda.ge, 2022ck).

2019 yılında imzalanan ve beş yıllık süreç içerisinde 5.6 milyon dolarlık hibe öngören askeri mali işbirliği kapsamında Türkiye 20 Temmuz'da toplam 404 bin dolar değerinde Gürcistan

savunma birliklerinin lojistik yeteneğini artıracak 8 iş makinasını Gürcistan Savunma Bakanlığına Tiflis'te teslim etmiştir (Agenda.ge, 2022ai). Gürcistan Savunma Bakanlığı ile Türk Milli Savunma Bakanlığı ASFAT şirketi arasında zırhlı personel taşıyıcısı tedariki konusunda 7 Ekim tarihinde bir anlaşma imzalanmıştır (Agenda.ge, 2022ba).

BM ile Gündem

BM Genel Kurulu Gürcistan tarafından öncülük edilen ve dünyanın değişik yerlerinden 60 ülkenin desteklediği Gürcistan'ın Rusya işgali altındaki Abhazy ve Tskhinvali bölgelerinde yerinden edilmiş kişilerin ve mültecilerin durumunu ortaya koyan ve onların güvenli ve şerefli bir şekilde evlerine dönmesinin bir hak olduğunu teyit eden bir karar 9 Haziran'da kabul etmiştir (Agenda.ge, 2022ad).

BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi ve Dünya Gümrük Teşkilatı (UNODC)'nin ortak projesi olarak başlatılmış olan Konteyner Kontrol Programı kapsamında Gürcistan'ın elde etmiş olduğu başarılar projenin onuncu yıl dönümünde UNODC Orta Asya Bölgesel Temsilcisi Ashita Mittal'ın katıldığı bir törenle Gürcistan İçişleri Bakanlığınca dile getirilmiştir. Etkinlik esnasında Gürcistan Maliye ve İçişleri Bakanlıkları ile BM arasında yeni bir mutabakat muhtırası imzalanmıştır (Agenda.ge, 2022ae).

BM Güvenlik Konseyi üyesi ülkeler ile bir sonraki dönemin Konsey üyesi ülkeler 16 Ağustos'ta yayınladıkları ortak bildiri ile Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'dan işgal ettiği topraklardan gecikme olmadan çekilmesini ve 2008 ateşkes anlaşmasındaki yükümlülük ve taahhütlerini tam olarak yerine getirmesini talep etmişlerdir (Agenda.ge, 2022ak).

BM Genel Kurulu'nun 77. Oturumundaki konuşmasında Gürcistan Başbakanı Garibaşvili;

- Rusya'yı işgal etmiş olduğu Gürcü topraklarında hudutlaştırma faaliyetinde bulunması nedeniyle kınamış,
- Rusya'yı işgal etmiş olduğu Gürcü topraklarında hudutlaştırma faaliyetinde bulunması nedeniyle kınamış,
- Gürcistan'ın AB, NATO ve BM ile birlikte gerçekleştirdiği reformları övmüş,
- Komşuluk Barış Girişimi kapsamında Güney Kafkasya'daki önceliklerinin bölgesel ekonomik kalınma olduğunu vurgulamış ve
- Ukrayna'yı işgalinden dolayı Rusya'ya karşı alınan tüm kararları ve yaptırımları desteklediklerini ifade etmiştir (Agenda.ge, 2022aw).

Gürcistan, BM 77. Genel Kurul oturumu vesilesiyle yapılan oylamada ikinci kez BM İnsan Hakları Konseyi üyesi seçilerek üç sene daha konsey üyesi olarak insan hakları korunmasına yönelik karar verme sürecinde bulunmanın sağlayacağı fırsatlardan istifade etme imkanı elde etmiştir (Agenda.ge, 2022bg).

AGİT ile Gündem

Başbakan Garibaşvili, Dünya Ekonomik Forumu vesilesiyle Davos'taki temasları kapsamında 25 Mayıs'ta Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) Genel Sekreteri Maria Schmid ile Ukrayna'daki savaşın, neticesi olan Karadeniz bölgesinin güvenlik ortamının, Gürcistan'da barış için çabaların ve bu anlamda Cenevre Uluslararası Görüşmelerinin Eş Başkanlarının rolünün ve Olay Önleme ve Mukabele Mekanizmasının önemini ele alındığı ve bir sonraki Cenevre toplantısının yakın bir zamanda yapılmasının gerekliliğine vurgu yapılan bir görüşme gerçekleştirmiştir (Agenda.ge, 2022s).

BM Genel Kurulu vesilesiyle New York'taki temaslar kapsamında Gürcistan Dışişleri Bakanı Darchiashvili AGİT Schmid ile bir görüşme gerçekleştirilmiş, görüşme kapsamında Gürcistan'ın teşkilatın gündemindeki önceliği ve Cenevre Uluslararası Görüşmeler mekanizması kapsamında ülkedeki istikrara yapılan katkı ele alınmıştır (Agenda.ge, 2022av).

NATO Ülkeleri ile İkili İlişkiler

Gürcistan Ulusal Muhafızları ile Norveç İç Güvenlik Muhafızları arasında beş yıl süreli imzalanan ikili anlaşma sayesinde savunma tatbikatları ve kara yedek birliklerinin eğitilmesine yönelik müşterek iş birliği yapılmasına karar verilmiştir (Agenda.ge, 2022ab).

Gürcistan Cumhurbaşkanı Salome Zurabişvili 11 Ekim'deki Romanya ziyaretinde Romen mevkidaşı ile Rusya'yı emperyal Sovyet siyasetini devam ettirmekle kınayarak Ukrayna'ya yakın iki ülke olarak Ukrayna halkına olan tam desteklerini açıklamışlardır (Agenda.ge, 2022be). Romanya Savunma Bakanının Tiflis ziyaretinde muhatabı ile mevcut savunma iş birliğinin daha da derinleştirilmesine yönelik bir stratejik anlaşma imzalanmıştır (Agenda.ge, 2022bm). Romanya NATO'nun Ukrayna, Moldova, Gürcistan ve Ürdün için adadığı destek fonuna 1.4 milyon dolar katkı sağladığını bunun da 300 bin dolarlık kısmını "Doğu Yanı/Cephesi"nin önemli parçası olan Gürcistan'a savunma kapasitesini artırmak üzere tahsis ettiğini açıklamıştır (Agenda.ge, 2022bj).

Bir başka NATO üyesi ülke Norveç'in dış işleri bakanı Huitfeldt 17-18 Ekim tarihlerinde Tiflis'i ziyaret etmiş, Gürcistan'ın gerçekleştirdiği reformları övmüş, işgal edilen topraklardaki sınırlandırma faaliyetlerini kınamış ve Güney Osetya bölgesindeki ateşkes hattındaki sınırlandırma faaliyetlerini yerinde incelemiştir (Agenda.ge, 2022bi).

Macaristan Başbakanı Viktor Orban 27 Ekim'de Tiflis'i ziyaret etmiş ikili ilişkiler ve AB katılım sürecine ilişkin görüşmeler gerçekleştirilmiştir (Agenda.ge, 2022bw).

Diğer Ülkelerle Temaslar

Başbakan Garibaşvili, Tiflis'e gelen İsrail heyetini kabulünde, İsrail Meclis Başkanı heyetini kabul etmiş, İsrail Başbakanı ve Dışişleri Bakanı ile de Gürcistan Dışişleri Bakanı, Savunma Bakanı ve İstihbarat Başkanı katılımıyla ortak bir toplantı gerçekleştirmiştir. Görüşmelerde ikili ve çoklu formatlarda iş birliğini artırmanın ve mevcut güvenlik zorlukları üzerine eğilmenin önemine vurgu yapılmıştır (Agenda.ge, 2022w).

Savunma ve Askeri Faaliyetler

Gürcistan, ABD'nin daveti üzerine, IŞİD'a karşı Küresel Koalisyonun Bakanlar Toplantısına 12 Mayıs'ta katılım sağlamıştır. Dışişleri Bakanı Darchiaşvili Gürcistan'ın bu katılımının küresel güvenliği güçlendirme çabalarında aktif olarak yer aldığını teyit eder nitelikte olduğunu belirtmiştir (Agenda.ge, 2022n).

Gürcistan Savunma Bakanı uçaksavar ve tanksavar silahları alımı için çalışma yaptıklarını, dron üretiminde test çalışmalarını aşamasında olduklarını, 2023'te seri üretime başlayacaklarını, ayrıca hava savunma silahlarının modernizasyonu için İsrail'le çalıştıklarını açıklamıştır (Agenda.ge, 2022bs).

Gürcistan Savunma Bakanı ayrıca, İngiltere ve diğer müttefiklerin yardımı ile bir siber güvenlik komutanlığı kurmak üzere çalıştıklarını, 2023 yılının 93 milyon dolarlık savunma bütçesinden 1.8 milyon doları bu komutanlığın altyapısının kurulması için harcanacağını, genç nesilde askerliği özendirmek için Finlandiya ve İsveç modellerini inceleyerek yeni tip bir yedek kuvvetler modeli üzerinde çalıştıklarını, savunmaya ilişkin yeni

bir kanunu yıl sonuna kadar meclise sunacaklarını belirtmiştir (Agenda.ge, 2022bv).

Gürcistan doğudaki Kakheti bölgesindeki Mukhrovani kışlasında 24 yeni ve üç de tadilat görececek binadan oluşacak ve iki senede tamamlanacak 26 milyon dolar değerindeki NATO standartlarına uygun özel kuvvetler üssünün inşa projesini başlatmıştır. Gürcistan, özel kuvvetlerinin teşkili ve eğitiminde başta özellikle ABD olmak üzere, NATO üyesi devletlerden büyük destek almıştır (Agenda.ge, 2022cj).

ABD ve Gürcistan ortaklığında yapılan bu seneki Asil Ortak (Noble Partner) tatbikatı Tiflis yakınlarındaki Vaizani kışlasındaki 4'üncü Piyade Tugayı eğitim alanında aralarında Türkiye'nin de olduğu 21 ülkeden 2400 askerin katılımı ile 29 Ağustos-09 Eylül tarihleri arasında icra edilmiştir. Gürcistan'ın altıncı kez ev sahipliği yaptığı tatbikata Japonya ve İsveç ilk defa katılım sağlamıştır (Agenda.ge, 2022an).

Gürcistan, Türkiye ve Azerbaycan arasında dönüşümlü olarak her sene icra edilen Kafkasya Kartalı özel kuvvetler tatbikatı 2022 Ekim ayında Tiflis yakınındaki Vaziani kışlasında icra edilmiştir (Agenda.ge, 2022bo).

İki senede bir yapılan Tiflis Bölgesel İstikrar İçin Uluslararası Forum: Karadeniz Bölgesinde Nükleer ve Radyolojik Zorluklar konferansının 4'üncüsü gerçekleştirilmiş ve ABD büyükelçisi bu forumda konuşma yapmıştır. Büyükelçi Degnan, forumun Rusya'nın nükleer tehditlerinin olduğu bir dönemde daha da önemli hale geldiğinin altını çizmiştir. Forumun sponsorları arasında Gürcistan dış ve güvenlik kurumları yanında, Savunma ve Güvenlik üzerine Sivil Konsey isimli sivil toplum kuruluşu, ABD Dışişleri Bakanlığı, İsveç Radyasyon Güvenliği Kurumu, Polonya Dışişleri Bakanlığı, İngiltere Enerji ve İklim Değişikliği Bakanlığı bulunmaktadır. Konferansın amacı, siber savunmada olduğu gibi, nükleer tehditlere karşı Gürcistan'ın

nükleer savunma dayanıklılığını artırmaktır (Agenda.ge, 2022bz).

Ekonomi ve Kalkınma

Gürcistan İstatistik Kurumunun verilerine göre 3.7 milyon nüfusa sahip Gürcistan'da kişi başına düşen gayri safi milli gelir 5023 dolar, büyüme oranı % 10.5, işsizlik oranı %20.6 ve enflasyon %10.4'tür. Erkeklerde işsizlik oranı %22.7 iken kadınlarda %17.8'dir. Ocak-Aralık döneminde toplam ihracat 5.6 milyar dolar, ithalat 13.4 milyar dolardır. Gürcistan'ın ihracattaki en büyük üç ortağı 607 milyon dolar ile Çin, 541 milyon dolar ile Azerbaycan ve 520 milyon dolar ile Rusya, ithalattaki en büyük üç ortağı 1.9 milyar dolar ile Türkiye, 1.4 milyar dolar ile Rusya ve 900 milyon dolar ile Çin'dir. En çok ihraç edilen ürünler 842 milyon dolar ile bakır cevheri, 661 milyon dolar ile motorlu araç ve 447 milyon dolar ile demir alaşım maden ürünleridir. İş dünyasının üçüncü çeyrekteki getiri hacmi bir önceki senenin aynı dönemine göre %17.4, üretim değeri ise %25.8 artmıştır (GEOSTAT, 2022c).

S&P Global'in yeni Gürcistan gözden geçirme raporuna göre Gürcistan ekonomisi, beraberinde milyon dolarları bulan sermayesini getiren 150 ila 300 bin Rus'un göçü nedeniyle 2022 yılında %10.3 büyümüştür. Bir başka S&P raporuna göre Mart ayı başındaki devalüasyon sonrasında Gürcistan laris ABD doları karşısında sene içinde % 20 ila % 30 arasında değer kazanmıştır (Tatkakishvili, 2022).

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri açısından Gürcistan 73.4 ülke puanıyla, Doğu Avrupa ve Orta Asya istatistik bölge ortalaması olan 71.6'nın üzerine çıkarak dünyada 163 ülke arasında 51.sırada yer almıştır. İstatistik performans endeksi açısından da 100 üzerinde 80.1 başarı oranı sergilemiştir. En çok başarı gösterdiği alan karşılanabilir ve temiz enerji alanı, açlığa son, eğitim kalitesi ve sorumlu tüketim ve üretim kalkınma hedefleri olmuş, en durağan alanlar ise su altında

yaşam, iklim eylemi, karada yaşam hedefleri olmuştur (Sachs vd., 2022, p. 210).

Gürcistan İstatistik Kurumunun 15 Ağustos'ta yayımladığı rapora göre 2021 yılında Gürcistan toplamda 1.242 milyar dolar yabancı direkt yatırım almış, bunun %48.6'sını 603.6 milyon dolar ile İngiltere, %11.1'ini 138 milyon dolar ile Hollanda, %8.1'ini 100 milyon dolar ile Türkiye gerçekleştirmiştir. Bu yatırımların %37.5'i 465 milyon dolar ile mali sektörde, % 15'i 186 milyon dolar ile enerji sektöründe, %10.7'si 186 milyon dolar ile imalat sektöründe gerçekleşmiştir (GEOSTAT, 2022a).

Gürcistan'ın Ocak-Aralık dönemindeki dış ticaret hacmi 19milyar dolara ulaşarak bir önceki seneye oranla %33.5'lik bir artış göstermiştir. Tüm bu ticaret hacminin içinde ülkeye gelir oranı ise %40.3 olmuştur (GEOSTAT, 2022b).

Gürcistan'ı çok işlevli bir bölgesel merkez haline getirme kararı alan Gürcistan hükümeti bu minvalde Tiflis'te ve Karadeniz kıyı şehri Gonio'da öncelikle uluslararası finans merkezleri kurmayı planlamaktadır. Bu amaçla 2021 yılı sonunda Brüksel'de yapılan Doğu Ortaklığı Toplantısı sonrası Başbakan Garibaşvili ve Rothschild & Co. Yönetim Müdürü Ariel Mallard de Rothschild arasında imzalanan anlaşma ile şirketin Gürcistan'ın bu hedefi için bir strateji belgesi geliştirmesine karar verilmiştir. Bu stratejiye ilişkin sene içerisinde Mart, Nisan ve Eylül aylarında değerlendirme toplantıları yapılmıştır. Strateji kapsamında finansal hizmetler yanında ülkenin teknoloji ve eğitim hizmetlerinde de bir bölgesel merkez olması, belirgin proje ve adımlarla yabancı doğrudan yatırım çekmesi, istihdam yaratması ve teknolojik yenilikler getirmesi hedeflenmektedir (Agenda.ge, 2022ao).

Asya Kalkınma Bankası, mali yönetim, sermaye pazarları ve ülkenin emeklilik sistemindeki reformları derinleştirmek adına program temelli 100 milyon dolarlık borcu onaylamıştır. Bu borç, AKB'nin bu amaçla verilen ikinci alt-program mali

desteğidir. Desteğin genel amacı ülkenin para biriminin, doğal afetler, iklim değişikliği, kamu iktisadi teşekküllerindeki zayıf şirket yönetimi gibi harici etmenlere karşı makro-ekonomik dayanıklılığını artıracak tedbirleri hayata geçirmek olarak belirtilmektedir (Agenda.ge, 2022cb).

Dünya Bankası ile Gürcistan 30 yıllık ortaklığın en büyük projesi olan Beşeri Sermaye Programı için bir dizi anlaşma imzalamıştır. Banka eğitim, sağlık ve sosyal koruma hizmetlerini geliştirmeyi hedefleyen, bu proje için "Sonuçlar için Program" enstrümanından 400 milyon dolar taahhüt etmiştir. Gürcistan bu enstrümandan ilk defa faydalanmaktadır (Agenda.ge, 2022f). Bu kapsamdaki ilk anlaşma 358.5 milyon dolarlık kısım için imzalanmıştır. Maliye Bakanlığı koordinesinde yürütülecek projenin nihai sonuçları ve göstergelerine ilişkin sorumluluğu Sağlık Bakanlığı ve Eğitim Bakanlığında olacaktır (Agenda.ge, 2022g). Ayrıca Dünya Bankası Gürcistan'ın şarap üreten Kakheti bölgesini Tiflis'e ve oradan diğer bölgelere bağlayacak olan Kakheti Bağlantı Geliştirme Projesi kapsamındaki 17 kilometrelik 4 şeritli ücretli otoyolun inşası için 109 milyon dolar finansman sağlama kararı almıştır. Banka ayrıca tali ve yerel yolların elden geçirilmesi için de 407 milyon dolar ayırarak bu alandaki 2006'den itibaren 16 yıllık süreç içerisinde devam eden yatırımını 1 milyar dolar üzerine çıkarmış, aynı dönemde ülkenin otoyolları için de toplam 2 milyar dolar kaynak harcamıştır (Agenda.ge, 2022e).

2023 yılında ülkede 360 milyon doları otoyol ve 186 milyon doları su tedarik sistemi olmak üzere bir milyar doları aşkın alt yapı yatırımını bütçesi ayrılarak Gürcistan tarihinde altyapı yatırımı anlamında bir rekora imza atılmıştır. Özellikle doğu-batı hattındaki otoyol projesinin 2024 yılında tamamlanmasıyla, Ukrayna savaşı nedeniyle tercih sebebi olan "Orta Koridor" projesi kapsamında Gürcistan'ın ikmal ve lojistik anlamında küresel ağırlılığının artırılması hedeflenmektedir. Ülkenin 2030 Vizyonu kalkınma stratejisi kapsamında gelecek on yılda altyapı

inşası için altı milyar doları yol yapımı olmak üzere toplam 11 milyar dolar harcanması planlanmaktadır (Agenda.ge, 2022bc).

Gürcistan'ın Kafkasya'daki mevcut jeopolitik önemi Avrupa'nın savaş nedeniyle Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmasından sonra daha da artmıştır. Gürcistan bu durumu avantaja çevirerek kendisini Kafkasya'nın enerji güç merkezi haline getirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Türkistan doğalgaz ve petrolünün taşınmasında kritik güzergâh olmak yönünde projeleri hayata geçirme planları bulunmaktadır. Bunun yanında yenilenebilir enerjiye ağırlık vererek kendine yeterli olabilmeyi ve enerji ithalatını azaltmayı hedeflemektedir (Agenda.ge, 2022v). Gürcistan'ın yeşil ve sürdürülebilir enerji kapsamında projeleri meyvelerini vermeye başlamıştır. Elektrik üretimi bir önceki seneye göre %23 artarak 10 milyar kWh'a ulaşarak rekor kırmıştır. Ocak-Temmuz döneminde elektrik ihracatı %337 artışla 65 milyon dolara ulaşmıştır. Bu ihracatın %93'ü Türkiye'ye gerçekleşmiştir (Agenda.ge, 2022ap).

Sonuç

2022 yılında Gürcistan iç siyasetine NATO'ya yakınlaşmak için gayretler ve AB'ye adaylık statüsü elde etmek için hükümetin 12 öncelik alanında reform çabası bu kapsamda muhalefetin Batı'dan destekçileri ile iktidarı köşeye sıkıştırma çabaları damga vurmuştur. Tutuklu Saakaşvili'nin sağlığı nedeniyle sivil hastaneye kaldırılması, sağlığı nedeniyle suçlarına af talep edilmesi, Buh ile ilişkisini kesme kararı vermesi gündem olmuştur. Siyasi ve ekonomik dönüşüm anlamında ve BM sürdürülebilir kalkınma hedefleri anlamında ufak bir gerileme ile geçen seneki endekslere yakın bir seyir izlenmiştir.

Bölgesel siyasette Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan Gürcistan'ın ortakları olmaya devam etmiştir. Ukrayna'daki savaş nedeniyle önemi daha da artan Orta Koridor projesine Gürcistan hem yapmış olduğu otoyol yatırımları hem de projedeki ortakları Türkiye, Azerbaycan ve Kazakistan ile

giriştiği çalışmalarla katkı sağlamaktadır. Gürcistan Kafkasya bölgesine özel başlattığı Komşuluk Barış İnisiyatifi kapsamında Ermenistan ve Azerbaycan arasında mekik diplomasisi dokumuş, iki ülke arasında görüşmelerin başlangıcına ev sahipliği yapmıştır. Türkiye Gürcistan'ın en fazla mal ithal ettiği ve vatandaşlarının en fazla seyahat ettiği ülke olmaya devam etmektedir. Rusya, Gürcistan'ın siyasi olarak gündem oluşturmaktan kaçındığı ancak temkinli bir şekilde ticari olarak ilişkilerin sürdürüldüğü aktör olmaya devam etmektedir. Gürcistan, Ukrayna halkına insani yardım haricinde, devam eden Ukrayna savaşıyla kendisini ilişkilendirebilecek her türlü eylemden kaçınmakta, bu tarz iddiaları sert bir şekilde reddetmektedir. Gürcistan, Rusya hibrit tehdidi karşısında NATO, AB ve ABD'den toplumsal, ekonomik, siber, askeri ve siyasi "dayanıklılığı" artıracak desteği almaya devam etmekte, özellikle Batılı ülkelerle geliştirdiği ikili ve çok yanlı diplomatik ilişkiler sayesinde uluslararası kamuoyunda kendine olan desteği artırmayı hedeflemektedir.

Kaynakça

- Agenda.ge (2022a, Ocak 13). *President approves bill on replacement of State Inspector's Service despite calls for veto.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/86> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022b, Ocak 20). *Prosecutor's Office rejects request for victim status for imprisoned ex-president Saakashvili.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/139> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022c, Ocak 31). *United National Movement opposition ends parliamentary boycott.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/219> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022d, Mart 4). *Georgia' EU mission head: Relationship with EU and integration process enters new stage* adresinden alındı. Agenda.ge. <https://www.geostat.ge/media/49411/External->

Merchandise-Trade-of-Georgia-in-Ocak-Ekim-2022.pdf
adresinden alındı.

Agenda.ge (2022e, Mart 23). *World Bank to finance \$109 mln highway construction in Georgia's winemaking Kakheti province.* <https://agenda.ge/en/news/2022/852>
adresinden alındı.

Agenda.ge (2022f, Mart 24). *World Bank allocates \$400 mln for Human Capital Programme in Georgia.* *Agenda.ge.* <https://agenda.ge/en/news/2022/855>
adresinden alındı.

Agenda.ge (2022g, Mart 30). *Georgia signs World Bank deal for €358 mln Human Capital Programme.* *Agenda.ge.* <https://agenda.ge/en/news/2022/997>
adresinden alındı.

Agenda.ge (2022h, Nisan 10). *Georgian MFA: so-called presidential elections in de facto Tskhinvali “another illegal act” by Russia.* *Agenda.ge.* <https://agenda.ge/en/news/2022/1200>
adresinden alındı.

Agenda.ge (2022i, Mayıs 4). *Georgian PM, Armenian Defence Minister discuss defence cooperation.* *Agenda.ge.* <https://agenda.ge/en/news/2022/1582>
adresinden alındı.

Agenda.ge (2022j, Mayıs 10). *Georgia’s US Ambassador: free trade agreement would contribute to Georgia’s Euro-Atlantic integration aspirations.* *Agenda.ge.* <https://agenda.ge/en/news/2022/1647>
adresinden alındı.

Agenda.ge (2022k, Mayıs 10). *Parliament Vice Speaker: UK Ambassador’s comments confirm there is no evidence of Georgia being used to bypass sanctions against Russia.* *Agenda.ge.* <https://agenda.ge/en/news/2022/1651>
adresinden alındı.

Agenda.ge (2022l, Mayıs 11). *Health Minister: over 100,000 citizens bought Turkish-imported medicines in 2 months.*

- Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/1682> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022m, Mayıs 12). *Imprisoned former President Saakashvili transferred to civilian clinic.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/1692> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022n, Mayıs 12). *Participation in Ministerial of Global Coalition against ISIS reaffirms Georgia's involvement in strengthening global security - FM.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/1698> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022o, Mayıs 13). *PM on humanitarian aid to Ukraine: Georgia doing "the best a small country can do"*. Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/1721> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022p, Mayıs 16). *US Ambassador stresses importance of citizen confidence in "no selective prosecution" after TV channel founder sentenced by Tbilisi City Court.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/1766> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022q, Mayıs 23). *IDFI: quality of access to public information in Georgia improved in 2021.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/1883> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022r, Mayıs 24). *Georgian Cyber Security Bureau, NATO representatives discuss challenges in Georgian cyberspace.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/1904> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022s, Mayıs 24). *Georgian PM, OSCE Secretary General discuss cooperation, regional security environment.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/1911> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022t, Mayıs 25). *Georgian PM: Georgia's EU accession a "civilisational choice" of its citizens.* Agenda.ge.

- <https://agenda.ge/en/news/2022/1915> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022u, Mayıs 28). *Russian President signs federal law ratifying dual citizenship with occupied Tskhinvali region.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/1980> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022v, Mayıs 30). *Georgian MP talks country's potential for strengthening global energy security.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/2009> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022w, Mayıs 30). *Georgian PM, Israeli officials discuss relations, prospects for deepening cooperation.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/2002> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022x, Mayıs 31). *Georgian PM, Armenian President discuss cooperation, security matters.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/2028> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022y, Mayıs 31). *Russian-occupied Tskhinvali region suspends announced referendum on joining Russia.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/2012> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022z, Haziran 1). *Vice PM: United National Movement party, its lobbyists "trying their best" to prevent Georgia receiving EU membership candidate status.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/2041> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022aa, Haziran 2). *EU should demonstrate "long-term interest" in Black Sea region by granting candidate status to Georgia, Moldova, Ukraine - Parliament Speaker.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/2068> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022ab, Haziran 2). *Georgian, Norwegian national guards sign bilateral cooperation plan.* Agenda.ge.

- <https://agenda.ge/en/news/2022/2067> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022ac, Haziran 9). *Ruling party head: European Parliament resolution on media freedom “not worth a dime”*. Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/2195> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022ad, Haziran 9). *UN General Assembly adopts resolution on status of IDPs, refugees from Russian-occupied territories of Georgia*. Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/2182> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022ae, Haziran 15). *Georgia’s achievements in UN, World Customs Organisation project in focus of Interior Minister’s anniversary comments*. Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/2269> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022af, Haziran 16). *Georgian Defence Minister meets NATO Sec Gen*. Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/2287> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022ag, Haziran 18). *Georgian, Armenian PMs discuss political, economic relations*. Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/2330> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022ah, Temmuz 1). *Ruling party presents strategy for EU membership candidate status*. Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/2534> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022ai, Temmuz 20). *Turkey donates logistics hardware to Georgian Defence Forces*. Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/2768> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022aj, Temmuz 30). *Lawyer of imprisoned former President: Saakashvili leaving United National Movement opposition party, Georgian politics*. Agenda.ge.

<https://agenda.ge/en/news/2022/2917> adresinden alındı.

Agenda.ge (2022ak, Ağustos 16). *UN Security Council members call on Russia withdraw its military, security forces from territory of Georgia “without delay”*. Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/3109> adresinden alındı.

Agenda.ge (2022al, Ağustos 18). *Georgia, Türkiye, Azerbaijan sign agreement to simplify customs transit procedures between countries*. <https://www.geostat.ge/media/47569/FDI-in-2021-%28Adjusted%29.pdf> adresinden alındı.

Agenda.ge (2022am, Ağustos 23). *Georgian Economy Minister, Turkish and Azerbaijani Transport Ministers discuss development of Middle Corridor*. Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/3208> adresinden alındı.

Agenda.ge (2022an, Ağustos 29). *Noble Partner drills officially kick off in Georgia with 2,400 servicemembers*. Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/3279> adresinden alındı.

Agenda.ge (2022ao, Eylül 1). *Georgian PM, Rothschild & Co. Director discuss developing Georgia into regional hub*. Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/3316> adresinden alındı.

Agenda.ge (2022ap, Eylül 10). *Deputy Economy Minister: 2022 “record year” without water spillage from hydroelectric plants, every cubic metre used for electricity generation*. Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/3464> adresinden alındı.

Agenda.ge (2022aq, Eylül 10). *Georgian Economy Minister, Turkish Trade Minister discuss economic relations, sign amendments to Georgia-Türkiye Free Trade Agreement*. Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/3462> adresinden alındı.

- Agenda.ge (2022ar, Eylül 14). *EU Commission head to Georgia, Ukraine, Moldova, Western Balkans: you're part of our family.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/3510> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022as, Eylül 20). *Georgian FM highlights Türkiye's support for Georgia's NATO integration.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/3604> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022at, Eylül 20). *UN sec gen "positively" assesses Georgian gov't policy to strengthen peace and stability in region - FM.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/3595> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022au, Eylül 21). *Georgian FM, GUAM foreign ministers discuss strengthening of regional cooperation.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/3630>
- Agenda.ge (2022av, Eylül 21). *Georgian FM, OSCE secretary general discuss cooperation.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/3622> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022aw, Eylül 22). *Georgian PM addresses UN general assembly.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/3664> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022ax, Eylül 30). *Ruling party head calls Lukashenko's visit to Russian-occupied Abkhazia region "deplorable and severe" step.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/3783> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022ay, Ekim 4). *Prosecutor: Saakashvili's trial postponed due to his refusal to testify, saying he has nothing to discuss with court.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/3852> adresinden alındı.

- Agenda.ge (2022az, Ekim 6). *Georgian PM, European Commission president discuss implementation of EU membership status conditions.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/3889> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022ba, Ekim 7). *Georgia to receive NATO-standard armoured personnel carriers from Turkey.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/3895> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022bb, Ekim 8). *Georgian economy, Azerbaijani energy ministers discuss bilateral cooperation in energy sector.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/3908> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022bc, Ekim 11). *\$1.08bln to be invested in Georgia's infrastructure in 2023.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/3938> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022bd, Ekim 11). *Georgia, Türkiye team up to deepen tourism ties.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/3947> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022be, Ekim 11). *President evokes "extensive experience" of Russian "imperial and Soviet policy" for Georgia, Romania, vows support for Ukraine.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/3945> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022bf, Ekim 12). *Deputy interior minister on Russia's claims on use of Georgia to transport explosives: "no suspicious facts observed".* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/3969> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022bg, Ekim 12). *Georgia secures 2nd term in UN human rights council.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/3956> adresinden alındı.

- Agenda.ge (2022bh, Ekim 13). *Georgia supports UN resolution condemning Russia's annexation of Ukrainian regions.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/3975> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022bi, Ekim 17). *Norwegian FM highlights Georgian government's "important steps" in democratisation, good governance.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/4036> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022bj, Ekim 17). *Romania to allocate \$300,000 for strengthening Georgia's defence capability.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/4022> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022bk, Ekim 18). *Georgian president, Moldovan PM discuss challenges, Ukraine, economic matters.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/4043> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022bl, Ekim 18). *Georgian ruling party figures slam Ukraine, CoE for featuring wanted former official at int'l event.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/4050> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022bm, Ekim 18). *Georgian, Romanian defence ministers discuss security matters, Black Sea region challenges.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/4047> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022bn, Ekim 18). *Ruling party secretary vows "consensus-oriented" approach to public defender election.* <https://agenda.ge/en/news/2022/4040> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022bo, Ekim 19). *Georgia, Türkiye, Azerbaijan hold joint military drills.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/4066> adresinden alındı.

Agenda.ge (2022bp, Ekim 19). *Georgian parliament passes bill for prosecutor general election.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/4061> adresinden alındı.

Agenda.ge (2022bq, Ekim 19). *NATO sec gen: allies providing support to Georgia, working closely with Georgian partners.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/4060> adresinden alındı.

Agenda.ge (2022br, Ekim 19). *US assistant secretary of state vows support for Georgia's desire to join EU.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/4062> adresinden alındı.

Agenda.ge (2022bs, Ekim 21). *Defence minister says gov't working on purchase of anti-aircraft, anti-armor equipment.* Agenda.ge.

Agenda.ge (2022bt, Ekim 21). *Freight turnover in Middle Corridor up by 30% - economy minister.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/4100> adresinden alındı.

Agenda.ge (2022bu, Ekim 25). *Georgian PM: "huge potential", prospects discussed with Azerbaijani president.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/4141> adresinden alındı.

Agenda.ge (2022bv, Ekim 26). *Defence ministry to establish cybersecurity command, defence budget to reach \$93 mln.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/4160> adresinden alındı.

Agenda.ge (2022bw, Ekim 27). *Georgian PM highlights "fruitful" meeting with Hungarian counterpart.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/4191> adresinden alındı.

Agenda.ge (2022bx, Kasım 1). *Transparency International watchdog urges ruling party to amend anti-corruption bill.* Agenda.ge. <https://www.geostat.ge/media/49411/External->

Merchandise-Trade-of-Georgia-in-Ocak-Ekim-2022.pdf
adresinden alındı.

Agenda.ge (2022by, Kasım 8). *Occupation forces erect illegal barriers near central Georgian village.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/4413> adresinden
alındı.

Agenda.ge (2022bz, Kasım 8). *Tbilisi Black Sea Security Forum “important” amid nuclear threats made by Russia - US ambassador.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/4345> adresinden
alındı.

Agenda.ge (2022ca, Kasım 9). *Ruling party figures “disappointed” with “incorrect notes” in EP resolution.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/4373> adresinden
alındı.

Agenda.ge (2022cb, Kasım 10). *Asian Development Bank approves \$100mln loan to strengthen Georgia’s fiscal resilience.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/4395> adresinden
alındı.

Agenda.ge (2022cc, Kasım 10). *Georgian PM highlights country’s role for Europe’s energy supply in meeting with Czech FM.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/4394>
adresinden alındı.

Agenda.ge (2022cd, Kasım 10). *State security service demands “unconditional release” of illegally arrested Georgian citizens from occupied territory at IPRM meeting.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/4396> adresinden
alındı.

Agenda.ge (2022ce, Kasım 11). *European Commission VP vows to “step up” work on cyber defence support for Ukraine, Georgia, Moldova.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/4403> adresinden
alındı.

Agenda.ge (2022cf, Kasım 14). *NATO committee members, Georgian defence officials discuss NATO-Georgia*

- cooperation, reforms. Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/4414#> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022cg, Kasım 15). *EU commissioner welcomes “active work” of Georgian gov’t on EU membership status conditions.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/4462> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022ch, Kasım 17). *Georgian PM discusses “neighbourly relations”, security challenges with Armenian parliament chair.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/4496> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022ci, Kasım 18). *Georgian PM alleges Ukrainian officials “openly campaigned” for “second front” of war in Georgia.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/4515> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022cj, Kasım 22). *PM launches construction of NATO-standard special operations base.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/4560> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022ck, Kasım 24). *Georgian interior ministry employees complete anti-terrorist training in Türkiye.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/4582> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022cl, Kasım 24). *Georgian president says court should respond if imprisoned ex-pres. Saakashvili’s health at risk.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/4578> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022cm, Kasım 25). *Georgian economy minister stresses importance of developing Black Sea transport routes at Trans-Caspian ministerial.* Agenda.ge.
<https://agenda.ge/en/news/2022/4600> adresinden alındı.

- Agenda.ge (2022cn, Kasım 29). *Justice minister: “slanderous campaign” over poisoning of ex-pres. Saakashvili “immoral”, “interference” in doctors’ work.* Agenda.ge. <https://agenda.ge/en/news/2022/4646> adresinden alındı.
- Agenda.ge (2022, Aralık 6). Georgia to receive NATO-standard armoured personnel carriers from Turkey.
- Avrupa Birliği. (2022, Haziran 17). Opinion on the EU membership application by Georgia. Brüksel. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_22_3800 adresinden alındı.
- Avrupa Komisyonu. (2022, Haziran 17). *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. The European Commission recommends to Council confirming Ukraine, Moldova and Georgia's perspective to become members of the EU and provides its opinion on granting them candidate status.* https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/european-commission-recommends-council-confirming-ukraine-moldova-and-georgias-perspective-become-2022-06-17_en adresinden alındı.
- Avrupa Parlamentosu. (2022, Haziran 9). *Texts adopted - Violations of media freedom and safety of journalists in Georgia* +. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0239_EN.html adresinden alındı.
- Bertelsmann Stiftung. (2022). BTI 2022 Country Report — Georgia. Gütersloh. Bertelsmann Stiftung.
- Business Media Georgia (2022, Kasım 10). *Kazakhstan to export 1.5 mln tonnes of oil via Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline | BM.GE. Business Media Georgia.* <https://bm.ge/en/article/kazakhstan-to-export-15-mln-tonnes-of-oil-via-baku-tbilisi-ceyhan-pipeline/120360> adresinden alındı.

- CIA. (2021, Kasım 19). Georgia - *The World Factbook*. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/georgia> adresinden alındı.
- Civil Georgia (2022a, May 23). *Georgia, U.S. Sign Concept for Executing New Defense Initiative. Civil Georgia*. <https://civil.ge/archives/491739> adresinden alındı.
- Civil Georgia (2022b, Haziran 29). *NATO Says Georgia's Security Intertwined with its Own. Civil Georgia*. <https://civil.ge/archives/498698> adresinden alındı.
- Freedom House. (2022, Aralık 6). Georgia: Freedom in the World 2022 Country Report. Freedom House. <https://freedomhouse.org/country/georgia/freedom-world/2022> adresinden alındı.
- Gabritchidze, N. (2022, Eylül 6). *Georgian Parliament returns, with EU conditions at the top of the agenda. Eurasianet*. <https://eurasianet.org/georgian-parliament-returns-with-eu-conditions-at-the-top-of-the-agenda> adresinden alındı.
- GEOSTAT. (2022a, Ağustos 15). *FDI-in-2021-(Adjusted)*. GEOSTAT.
- GEOSTAT. (2022b, Kasım 14). *External Merchandise Trade of Georgia in Ocak-Ekim 2022*. Tiflis.
- GEOSTAT. (2022c, Aralık 5). National Statistics Office of Georgia. GEOSTAT. <https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2022/2022-sustainable-development-report.pdf> adresinden alındı.
- Gürcistan Savunma Bakanlığı. (2022, Ekim 13). Defence Minister Juansher Burchuladze met with the Chairman of the NATO Military Committee - News - MOD.GOV.GE [Press release]. <https://mod.gov.ge/en/news/read/8810/defence-minister-juansher-burchuladze-met-with-the-chairman-of-the-nato-military-committee> adresinden alındı.
- Sachs, J., Kroll, C., Lafortune, G., Fuller, G., & Woelm, F. (2022). *Sustainable Development Report 2022*. Cambridge

University Press.
<https://doi.org/10.1017/9781009210058> adresinden alındı.

Sparks, J. (2022, Kasım 4). *Ukraine war: Meet the Georgian Legion joining the fight against Russia's invasion*. Sky. <https://news.sky.com/story/ukraine-war-meet-the-georgian-legion-joining-the-fight-against-russias-invasion-12737984> adresinden alındı.

Tatkakishvili, N. (2022, Kasım 10). *Influx Of Russians Boosted Georgia's Economic Growth To 10.3% - S&P. Business Media Georgia*. <https://bm.ge/en/article/influx-of-russians-boosted-georgias-economic-growth-to-103---sampp/120347> adresinden alındı.

SAVAŞIN VE EKONOMİK KRİZİN GÖLGESİNDE MOLDOVA: 2022

Nükhet Güntay

[Doktora Öğr., Karadeniz Teknik Üniversitesi]

Giriş: 2022 Yılına Genel Bakış

Son yirmi yılda, kendi imkanları doğrultusunda iyi bir ekonomik performans göstermesine rağmen Moldova Avrupa'nın en fakir ülkeleri arasında yer almaktadır (Britannica, 2022). Döviz oranlarındaki dengesizlik, daralan ve yaşlanan nüfusla birleştiğinde düşük üretkenliğe neden olmakta ve bu durum sosyal yardımlara bağımlı bir toplum ortaya çıkarmaktadır. Diğer taraftan COVID-19 salgını, enerji krizi ve son olarak Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesiyle ortaya çıkan mülteci krizi ülkenin kırılganlığının yüksek olduğunu göstermiştir. Ülkede var olan yolsuzluk, belirli grup ya da kişilerin ekonomi üzerindeki etkisi, adalet ve hukukun üstünlüğüne dair politik eksiklikler ülkede demokratik yönetişimin sürdürülebilirliğini engellemektedir.

Moldova hem Ukrayna hem de Rusya ile yakın bağlantıları olan küçük, denize kıyısı olmayan ve ekonomik olarak kırılganlıkları nedeniyle Ukrayna'daki savaştan en çok etkilenen ülkelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Mültecilerin Moldova'ya akını, uzun vadeli kalkınma öncelikleri için kaynakları daraltarak ek maliyetlere sebep olmaktadır. Ayrıca gıda ve enerji ihtiyaçlarını karşılamak için ithalata aşırı bağımlı olan Moldova, Ukrayna ve Rusya'dan gıda, enerji ve emtia ithalatındaki aksamalarla karşı karşıyadır.

Moldova'nın yeni reformist hükümeti ve Cumhurbaşkanı Maia Sandu, yıllarca süregelen yolsuzluğu önleme ve Avrupa Birliği (AB) ile ilişkileri derinleştirme sözüyle 2021'den beri iktidardadır. Yeni hükümetin göreve başlamasından birkaç hafta sonra Rusya gaz fiyatlarını artırmış ve Kışinev olağanüstü bir krizle karşı karşıya kalmış, Şubat 2022'den itibaren ise Ukrayna'daki Rus kuvvetlerinin etkisiyle Moldova'nın ayrılıkçı bölgesi olan Transdinyester'de ikinci bir cephenin açılması iddiaları ile Moldova güvenlik tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. 2022 Mayıs ayı sonuna kadar 471 bin Ukraynalı mültecinin ülkeye giriş yapmasıyla birlikte güvenlik açığı daha da derinleşmiştir. Diğer taraftan Moldova'daki bu olumsuz gelişmeler silsilesi %34 enflasyon oranıyla karamsar bir tablo ortaya çıkarmıştır (Wilson, 2022).

Moskova ile yaşanan enerji krizi tüm dengeleri bozmuştur. Rusya 1 Ekim 2022'de Moldova'nın gaz arzını %30 ve daha sonra Kasım ayında %40 oranında azaltmıştır. Birleşmiş Milletler (BM) Kalkınma Programı, ülkenin yaklaşık olarak %63'ünün enerji yoksulluğu içinde yaşamını sürdürmekte olduğunu belirtmiştir (Wilson, 2022). Bu durumdan fayda sağlamaya çalışan Moskova destekli muhalefet hükümetin istifasını isteyen protestolar düzenlemiştir.

Moldova hükümeti yaşanan tüm zorluklara rağmen seçim zamanındaki reform iddialarını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. 2022 Haziran ayında AB aday ülke statüsü elde edilerek güven tazelenmiştir. Hükümet 2021'den beri Rus yanlısı muhalefet ve oligarklarla mücadele ederken, COVID-19 salgını ile önemli bir sınav vermiş ve günümüzde sınırında patlayan savaşla da başa çıkmaya çalışmaktadır.

2022 Yılında Siyasi Görünüm

Rusya-Ukrayna Savaşı, Moldova'da önemli bir iç siyasi dönüşümü tetiklememiştir. Şubat 2022 tarihinde yapılan, işgalden hemen önceki anketlere göre katılanların %23,7'si

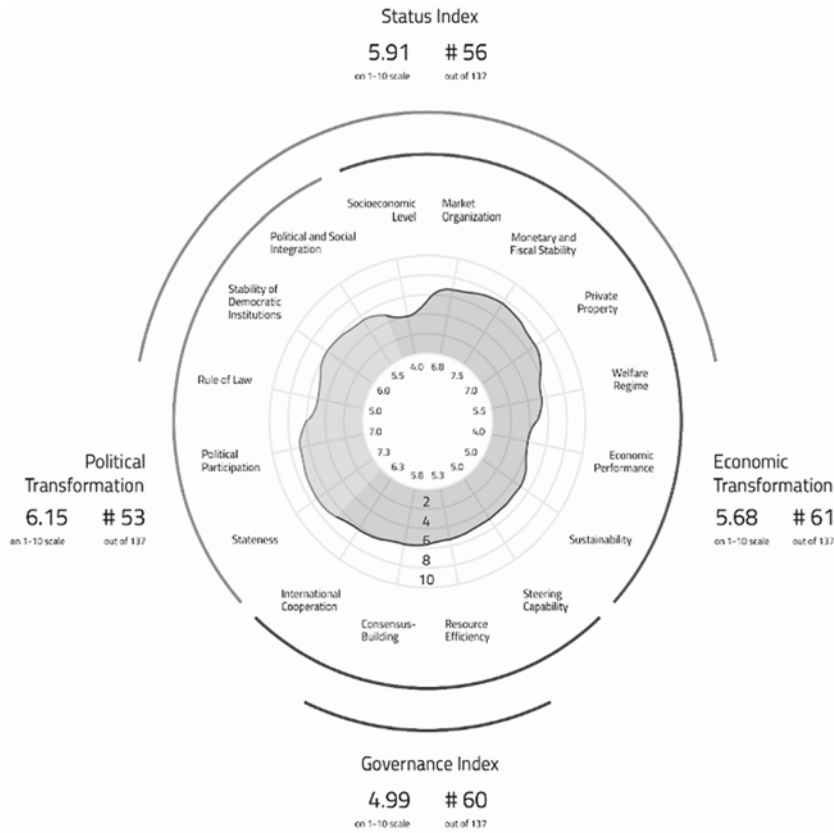
Komünist ve Sosyalist Seçim Bloğu'nu (Blocul Electoral al Comuniștilor și Socialiștilor-BECS) desteklemiş, iktidardaki Eylem ve Dayanışma Partisi (Partidul Acțiune și Solidaritate-PAS) için %20,2 destek oranı çıkmıştır (Infotag, 2022a). Nisan 2022 anketlerine göre PAS için destek %30,4 oranında, BECS için ise %28,7 oranında kalmıştır (Infotag, 2022b). Anket sonuçları düşünüldüğünde, Rusya'nın komşu bir ülkeyi işgal etmesi Moldovalı vatandaşların siyasi tercihlerinde köklü bir değişiklik reaksiyonu vermesine sebep olmamıştır.

Moldova hükümeti ve toplumu için ana tartışma konularının başında Gazprom üzerinden Rus gazına olan bağımlılık gelmektedir. Gaz, ayrılıkçı bir taraf olan Transdinyester bölgesini desteklemek amacıyla Rusya tarafından siyasi bir araç olarak kullanılmaktadır. 2022 Ekim başlarında, Ukrayna'nın Sokhranivka giriş noktası üzerinden gaz geçişini engelleyerek Moldova'ya gaz tedarikinin azaltılması bu duruma iyi bir örnektir. Ayrıca Ekim ayının ortalarında Moskova, üç Moldovalı işletmenin ihracatına devam etmesine izin vermiştir. Bu işletmelerin hepsi Moskova'yı destekleyen Shor Partisi'nin yerel yönetimlerinin kontrol ettiği bölgelerdeki kurumlara aittir. Rusya, Batı yanlısı olması ve Ukrayna'yı desteklemesine karşılık olarak dolaylı yollardan Moldova'ya baskı kurmaya çalışmaktadır. Komünistler/Sosyalistler ve Shor Partisi'nin enerji güvenliği ve buna bağlı olarak artan yaşam maliyetleri sorunlarından yararlanarak hükümete baskı yapması da bu durumun diğer bir yan etkisidir (Sanchez, 2022).

Cumhurbaşkanı Maia Sandu, COVID-19 salgını ve devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı boyunca ülkenin sınır güvenliğini oldukça dikkatli takip etmiş, Rusya'nın politikalarına karşı direnç göstermiş ve Ukraynalı mültecilere ev sahipliği yaparak iyi yönetim ve şeffaflık benimsediğini vurgulamıştır. Ayrıca Washington, Brüksel ve Avrupalı liderlerin desteğini kazanarak ülkesini dönüştürmeye yönelik çalışmaları yürütüyor gözükmektedir.

Moldova'nın 2022 yılındaki göstergelerini ortaya koyan veriler BTI Transformation Index (2022a) tarafından Şekil 1'de derlenmiştir. Moldova'nın genel durumuna ilişkin veriye bakıldığında 137 ülke içerisinde 56. sırada konumlandırılmıştır. COVID-19 süreci ve Rusya-Ukrayna Savaşı'nın yansımaları düşünüldüğünde ülkenin ortalamasının üstünde bir performans gösterdiği söylenebilir.

Şekil 1: Moldova Ülke Raporu 2022

Kaynak: BTI Transformation Index, 2022a.

BTI Transformation Index (2022) içerisinde elitlerin piyasaya dayalı bir demokrasiyi sürdürmedeki kararlılığı/tutarlılığı

değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, Moldova'nın 2012-2022 yılları arasındaki yönetim verilerindeki skoru 5,39'dan 4,99'a düşmüştür. İdeolojik bağlantılarından bağımsız olarak Moldova'daki tüm önemli siyasi aktörler demokratik değerlere atıf yapmaktadır. Fakat uygulama da tam tersi bir eğilim gözlenmektedir. Moldova'nın yönetici elitleri yüksek oranda yozlaşmış olarak algılanmakta ve kurumsal değerlendirmeler ağırlıklı olarak olumsuzluklar içermektedir. Tüm kilit siyasi partiler ve ana akım politika yapıcılar -hem sol hem de sağ kanat- piyasa ekonomisini modern Moldova devletinin temeli olarak kabul etmektedir. Diğer taraftan önde gelen iş ve siyaset çevreleri de çıkarlarını korumak için düzenli olarak nüfuzlarını ve konumlarını kullanmaktadırlar. Örneğin; Sovyet sistemini benimseyen politikacı İlan Şor, ülkede kolektif çiftliklerin yeniden kurulmasını talep ederek Sovyet döneminde gençliklerini geçirip duygusal bağı olan yaşlıları ve daha az varlıklı nüfusun oylarını harekete geçirmeyi amaçlamaktadır. Cumhurbaşkanı Maia Sandu, Moldova siyasi sisteminden Sovyet etkisini ortadan kaldırmak ve "AB Ortaklık Anlaşması" çerçevesinde devlet kurumlarını güçlendirmeye çalışmaktadır. Moldova'da politika yapımına ilişkin anlaşmazlıklar sistemsel yapıyı etkilemekte ve ülkenin yönetim endeksindeki skorlarını düşürmektedir (BTI Transformation Index, 2022).

Moldova 2012'den günümüze düşük oranlarla da olsa ekonomik olarak iyileşme göstermektedir. Fakat Moldova'nın en yoksul kesimi, ki bu yaklaşık olarak nüfusun %40'ını kapsamaktadır, ülkenin güneyine sıkışmış ve kazançlarının sadece en temel ihtiyaçlarını karşıladığı bir ekonomik gelirle zorluklar içinde yaşamaktadır (BTI Transformation Index, 2022). BM Kalkınma Programı'nın İnsani Gelişim İndeksi'nde de Moldova'nın sıralaması iyileşme göstermektedir ancak bu çok yavaş şekilde ilerlemektedir (UNDP, 2022). COVID-19 dönemi ve sonrası küresel ekonomik sorunlar da elbette ülkeyi doğrudan etkilemiştir. Ayrıca devam eden savaş ve yaşanan son kuraklık Moldova ekonomisine önemli zorluklar getirmiştir. Moldova'nın

Ukrayna'ya yakınlığı, enerji/doğal gaz fiyatları ve arzına ilişkin belirsizlikler nedeniyle aşağı yönlü riskler yüksek olmaya devam etmektedir. Tüm olumsuzluklara rağmen büyümenin 2023'te yavaş yavaş %2,6'ya yükselmesi ve 2024 yılına kadar potansiyelin giderek artması beklenmektedir (World Bank, 2022).

Moldova'da politik sistem önceki yıllara göre, gelişmelere de bağlı olarak zayıflamıştır. Etnik olarak birçok unsuru (Moldovalı, Romenler, Ukraynalılar, Ruslar ve Gagauzlar) barındıran ülke (Britannica, 2022) tüm vatandaşların ortak bir siyasi sürece katkı vereceği güçlü bir kimlikten yoksun görünmektedir. Kimlik sorunu siyasi arenayı, parti sistemini doğrudan etkilemekte ve bu durum vatandaşların devlete bağlılık duygusunu geliştirmesini önleyici bir faktör olarak yorumlanmaktadır. Vlad Plahotniuc tarafından yaratılan Sovyet siyasi sisteminin çöküşüyle birlikte, demokratik seçimlerle başa gelen Mandu, yönetme konusunda hatırı sayılır bir karizma oluşturmuştur. Fakat bazı çıkar grupları, yasama ve hükümetin karar alma süreçlerinde önemli bir rol oynamaya devam etmektedir. Ek olarak bazı partiler (iktidardakiler dahil), siyasi kararları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olabilecek dış aktörler tarafından şekillendirilebilmektedir. Sosyalist Parti'nin ayda 1 milyon dolara kadar Rusya tarafından finanse edildiği süreçle bu durum daha iyi anlaşılabilir (Radio Free Europe/Radio Liberty, 2022a).

Maia Sandu, 2020 sonunda yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde AB yanlısı bir platformla rakibi Rus yanlısı Igor Dodon'u mağlup etmeyi başardığı Moldova'da önemli bir değişim rüzgârı başlatmıştır. Nispeten fakir bir ülke olan Moldova'da, yetersiz finansal kaynaklar ve personele sahip olan sağlık sisteminde çığır açılmıştır (Britannica, 2022). Özellikle COVID-19 salgınına karşı savunmasız yakalanan ülke, bu süreci nispeten başarılı yürütmüştür.

COVID-19 buhranı ve savaş şokunun ardından, Haziran 2022'de Moldova'ya aday ülke statüsü verilmesi iktidar partisi için oligarkların etkisinin azaltılması ve Rus yanlısı toplumun kendine çekilmesi için çok önemli bir fırsat sunmuştur (Brzozowski, 2022). Ülkenin gelişmesi adına, reformların hayata geçirilme sürecinin önündeki engelleyici faktörler karşısında en önemli adım olarak nitelendirilmiştir (Demianenco, 2022). Bu rüzgârı arkasına alan hükümet "2023-2025 Ulusal İstihdam Programı" çerçevesinde kadınların istihdam oranını %4 oranında arttırmayı vurgulamıştır. Kayıt dışı istihdamın azaltılması, ekonomik birimlerin kayıt dışı sektörden kayıtlı sektöre geçişi, dijitalleşme ve otomasyonun optimize edilmesi gibi birçok alanda ülkenin gelişimi için gerekli reformların hayata geçirilmesine yönelik kararlar ön plana çıkarılmıştır (Moldpres, 2022a).

Adalet Sistemi ve 2022 Yılı

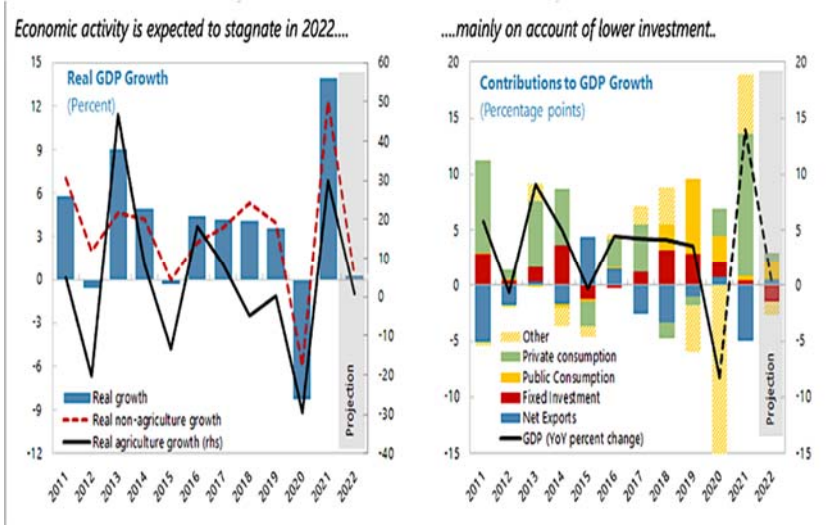
Hükümet iktidara geldikten sonra aynı zamanda yargı reformunu da başlatmıştır. Yargı sistemi Oligarşik-Sosyalist çerçevede sürdürülürken, yozlaşmayı engellemek için hükümet tarafından birtakım adımlar atılmıştır. Eski bakan olan Dodon, yolsuzluk ve vatana ihanet gibi suçlamalarla Mayıs 2022'de ev hapsine alınmıştır (Euronews, 2022). ABD, Ekim 2022'de Plahotniuc, Shor ve diğer yedi eski meclis üyesi kişiyi Moldova'nın siyasi ve ekonomik kurumlarını ele geçirmek ve yozlaştırmakla, Rusya'nın küresel nüfus kampanyasının araçları olarak hareket etmekte suçlamıştır (U.S. News, 2022). Bu konudaki ithamları değerlendirmek için hükümet Yüksek Hakimler Kurulu, Savcılar Yüksek Kurulu ve Ulusal Adalet Enstitüsü'ndeki gelişmeleri ele almak için ön inceleme başlatmıştır. Moldova asıllı ABD'li avukat yardımcısı Veronica Dragalin, Haziran 2022'de "Yolsuzlukla Mücadele Savcılığı" kurumunun başsavcısı olarak seçilmiştir (Ernst, 2022).

23 Eylül'de parlamentonun ezici bir çoğunluğu, 101 milletvekilinden 86'sı, yargı reformunun gerçekleştirilebilmesi

adına anayasanın tekrardan düzenlenmesi için oy kullanmıştır. Yüksek Adalet Divanı'nda görev yapan hakimlere uygulanan kısıtlamaları kaldırmak ve Yüksek Yargıçlık Konseyi'nin yetkilerinin net şekilde belirlenmesi üzerine reformun yapılması için başvuru yapılmıştır. Bu kapsamda Yargıçlar Konseyi, yargı bağımsızlığının garantörü olmuş ve üye sayısını azaltmaya dair karar alınmıştır. Hukukun üstünlüğü reformu, Natalia Gavrilița hükümetinin temel niteliği olarak sunulmuştur. Yargıçlar ve savcıların değerlendirilmesine, kamu görevlilerinin ve bürokraside ileri gelenlerin varlıklarını izleyen yolsuzlukla mücadele kurumu olan Ulusal Dürüstlük Ajansı'nın güçlendirilmesine de ayrıca odaklanılmasına vurgu yapılmıştır (Freedom House, 2022).

2022 Yılı Ekonomik Görünümü

Ukrayna'da devam eden savaş ve 2022 yılında yaşanan kuraklık Moldova ekonomisine önemli bir yük getirmiştir. Ülkeye düşük döviz girişi ve yüksek enflasyon, yatırımların azalması gibi birtakım sorunlarla hükümet başa çıkmaya çalışmıştır. Ağustos 2022'de %34,3'lük bir enflasyon oranıyla sonuçlanan yüksek gıda ve enerji fiyatlarındaki değişim karamsarlık yaratmıştır. Ukrayna'daki savaşın başlangıcından bu yana ABD doları karşısındaki %9'luk değer kaybı da mali istikrarsızlığı artırmıştır. Tablo 2'deki veriler ülkenin 2020 yılından itibaren ekonomik olarak zor bir süreçten geçtiğini göstermektedir. Yükselen enflasyon, satın alma gücünü negatif yönde etkilemiş ve bu durum yaşam kalitesinin daha da bozulmasına neden olmuştur. Küresel olarak artan gıda ve enerji fiyatları Moldova'daki yüksek enflasyonu ayrıca etkilemiştir. Moldova'nın Rusya kanadında enerji ithalatına ve Ukrayna kanadında gıda ithalatına olan bağımlılığı savaşın etkileri açısından ülkeyi zor seçimler yapmaya da mecbur bırakmıştır (International Monetary Fund, 2022: 16-19).

Tablo 2: Moldova: Reel Sektör Gelişmeleri

Kaynak: International Monetary Fund, 2022: 27

COVID-19 salgını ve ardından Ukrayna'daki savaşın olumsuz yansımaları Moldova'da ekonomik faaliyetlerin daralmasında önemli dönüm noktalarıdır. Fakat hükümet ekonomik krizi atlattık ve uzun vadeli reformlarla ülkeyi kalkındırmak için adımlar da atmaya çalışmıştır. Avrupa Konseyi'nin Moldova'ya aday ülke statüsü vermesi bu adımlardan bir tanesidir. Moldova için yeni planlanan "2023-27 Dünya Bankası Ülke Ortaklık Çerçevesi" ülkenin yeni bir büyüme modeline geçiş çabalarını desteklemeyi hedeflemektedir. Hem acil krizlere yanıt verebilen hem de Moldova'nın uzun vadeli sorunlarının çözümlenebilmesi için tasarlanan önemli bir plan böylece ajandaya dahil olmuştur. Bu sayede Moldova'nın AB üyelik sürecine de hazırlanması planlanmaktadır. Ayrıca Dünya Bankası yönetim, kurumlar ve kamu hizmetlerinin kalitesini iyileştirmeye öncelik vererek Moldova'nın kalkınma hedeflerine ulaşmasına da yardımcı olmaktadır. Moldova ve Dünya Bankası Grubu arasındaki ortaklık Moldova'nın yeni, daha sürdürülebilir ve kapsayıcı bir kalkınma ve büyüme modeline geçişini öngörmektedir. Kamu

hizmetlerinin yönetimini ve kalitesini iyileştirmek, özel sektör gelişimi ve firma verimliliği için iş ortamını geliştirmek, enerji ve tarım sektörlerinin dönüşümünü desteklemek, ülkenin krize hazırlık ve erken müdahale sistemini oluşturmak ve insan sermayesini geliştirerek ülkenin sürdürülebilir politikalar benimsemesine yardımcı olmak gibi bir takım temel hedefler plan dahilinde vurgulanmaktadır (World Bank Group, 2022).

Dünya Bankası Moldova'yı COVID-19 salgını sürecinde desteklemiş, Ukrayna'da başlayan savaşın ardından 159,24 milyon dolarlık acil müdahale desteği sağlamıştır. Bu bütçe desteğiyle savaşın olumsuz yansımalarının ve kırılگانlıkların hafifletilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca banka, "Güç Sistemi Geliştirme Projesi" kapsamında ülkeye 70 milyon dolarlık bir bütçe daha ayırmıştır. Bu proje kapsamında Moldova'nın elektrik sisteminin gelecekte Romanya üzerinden Avrupa elektrik şebekesine bağlanması amaçlanmaktadır (World Bank, 2022).

2022 Yılında Savunma ve Güvenlik Alanı

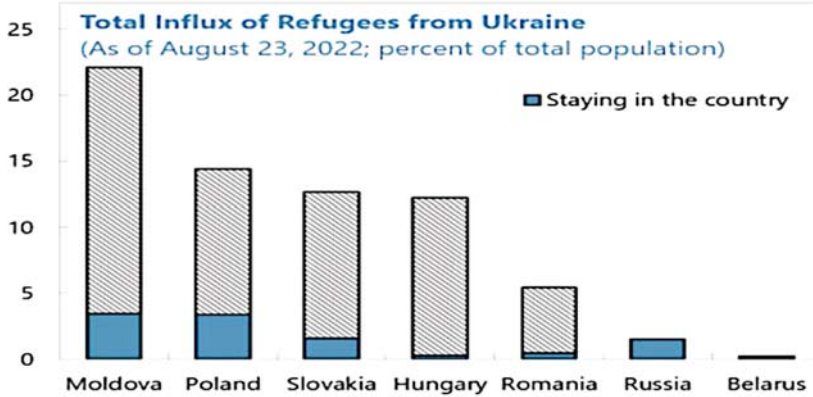
Moldova, Romanya ve ABD ile sıkı bir askeri iş birliği içerisinde ve yaklaşık olarak 6,500 askerden oluşan bir orduya sahiptir (Radio Free Europe, Radio Liberty, 2022b). Ülke, Rusya-Ukrayna Savaşı başlamadan önce AB siber savunma programında yer almış ve bu program kapsamında 8 milyon euro bütçe ayrılarak ülkenin savunma alanında gelişmesi için adımlar atılmıştır. Buna ek olarak Moldova'ya, AB'nin uydu merkezi olan SatCen istihbaratına erişim hakkı da verilmiştir (Wilson, 2022).

Moldova ordusu, Avrupa ve ABD kuvvetlerinden destek alarak yeteneklerini arttırmaya yönelik adımlar atmıştır. ABD personeli 2022 Eylül ayında, Moldova'nın Bulboaca Askeri Üssü'nde çok uluslu bir girişim olan Fire Shield 2022 Tatbikatı'na dahil olmuştur. Diğer taraftan Moldova 10-21 Ekim 2022 tarihleri arasında Rumen ve İngiliz askerleriyle birlikte 2022 Ortak

Kombine Mübadele Eğitimi Tatbikatı'na ev sahipliği yapmıştır (Sanchez, 2022).

Moldova, Rusya'nın savaşı başlattıktan sonra Ukrayna'ya giden ve gelen transit geçişlerde kilit bir konumdadır ve bu gelişmeden tüm yönleriyle en çok etkilenen ülkeler arasındadır. Tablo 3'te görüldüğü üzere Moldova, Ukrayna'ya sınırı olan diğer ülkelere oranla daha çok göç de almaktadır. Coğrafi konumu, ticari ve finansal bağlantıları ve ayrıca enerji ithalatına bağımlılığı göz önüne alındığında Moldova'nın savaşın etkileri karşısında ne kadar riskli bir ülke olduğu tüm verilerde karşımıza çıkmaktadır. Satın alma gücünün aniden düşüşü, enerji güvenliğine ilişkin sorunlar ve kuraklığın tarımsal faaliyetler üzerindeki etkisi mevcut noktada ülkenin ekonomisi için zaten zorlayıcı olurken Ukrayna'daki savaşla birlikte temel riskler daha da artmıştır. Ekonomik olarak zor bir sınav veren Moldova artan mülteci akınıyla güvenlik ve savunma harcamalarını da karşılayamaz duruma gelmiştir.

Tablo 3: Ukrayna'dan Toplam Mülteci Girişi

Kaynak: International Monetary Fund, 2022: 5.

Moldova'nın yüz ölçüm olarak küçüklüğü dikkate alındığında, Moldova içinden AB'nin batı sınırına kara ulaşımının iki saatten daha kısa sürdüğü düşünülürken ülke kilit bir öneme

sahiptir. Sınır ve gümrük kontrollerinin sınırlı kapasitede çalıştığı ülke güvenlik zafiyetleri de içermektedir. Moldova hükümeti özellikle mal ve insan akışını yönetmek için Ukrayna hükümeti ile karşılıklı olarak ikili görüşmeler sürdürmektedir. Deniz ticaretinin Odesa'dan ülkeye tren yoluyla yönlendirilmesi bu gelişmeler arasında yer almaktadır (Bennett, 2022). Temmuz ayında Ukrayna'dan mal taşımacılığı için Güney Moldova'dan Romanya'ya demiryolu bağlantısı açılması da bu duruma diğer bir örnektir (Moldpres, 2022b). Bu hat aracılığıyla Ukrayna, rafinelerine yönelik Moskova saldırılarından kaynaklanan zararını telafi etmek için Moldova üzerinden petrol ithalatını gerçekleştirebilmektedir. Fakat diğer taraftan Moldova hükümeti yasadışı göç, insan, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi sorunlar nedeniyle güvenliği sağlamakta zorlanmaktadır. AB sınır yardım misyonu çalışmaları kapsamında Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı Frontex, AB ile Moldova arasındaki statü anlaşmasının imzalanmasının ardından mart ayında Moldova'ya daimî askerlerini görevlendirmiştir. Ayrıca ajans Moldova hükümetine, Moskova'nın Ukrayna'yı işgal ettiği zamandan itibaren yoğun mülteci akışını kontrol etme ve yönetme amacıyla da yardımcı olmuştur. Savaş başladığından itibaren Moldova üzerinden yaklaşık olarak 10 milyondan fazla insanın Ukrayna'dan Avrupa'ya geçiş yaptığı ileri sürülmektedir ve aslında bu durum Moldova'nın güvenliğinin ne derece kırılgan hale geldiğini göstermektedir (Frontex, 2022).

2022'ye Damga Vuran Rusya-Ukrayna Savaşı ve Moldova'ya Yönelik Tehditler

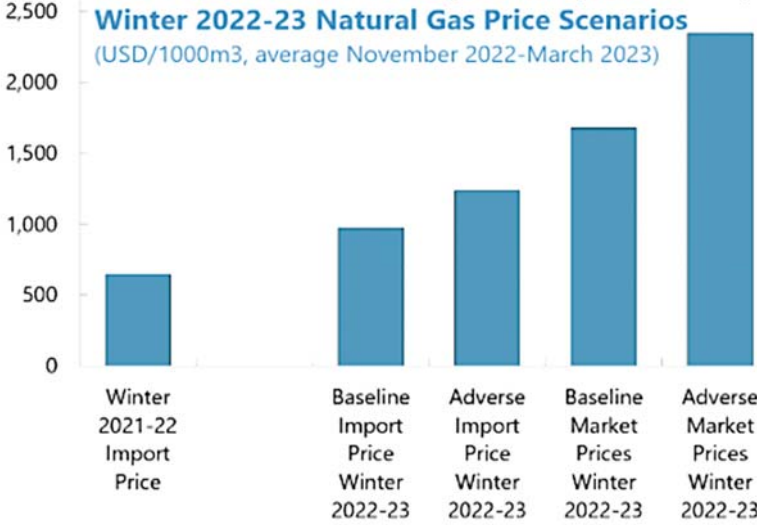
Ukrayna ile sınırı olan Moldova, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsız bir ülke olmuş fakat kendisini hala tam anlamıyla Rusya'nın etki alanından çıkaramamıştır. Daha doğrusu siyasi, ekonomik ve kültürel çerçevede tam bağımsız olamamıştır. Ekonomik düzeyi halihazırda iç açıcı olmayan ülke, Ukrayna'daki savaş nedeniyle sahip olduğu bazı avantajları da yitirmiştir. Ağustos 2021'de göreve başlayan Başbakan Gavrilita, Moldova'nın bu savaştan

ekonomik olarak Ukrayna'dan sonra en çok etkilenen ülke olduğunu belirtmesi abartıdan uzak gerçekçi bir tespittir (Cohen, 2022).

Ukrayna'nın Rusya tarafından işgalinin ilk zamanlarında Moldova'nın bu savaştan en çok etkilenecek ülkelerden biri olacağı beklenen bir durumdu. Kırım'daki Rus kuvvetlerinin Ukrayna'nın güneyine doğru ilerleyerek Mykolaiv ve Odesa kentlerine tehdit oluşturması beklentileri haklı çıkarmıştır. Moldova açısından Transdinyester merkezinde Rus askerlerinin bulunmasının yanı sıra olası bir tehdit durumunda hükümetin hem iç hem de sınır güvenliğini koruyabilecek savunma mekanizmasından yoksun olması tehdidin başka boyutlarından biri olarak hep gündemde olmuştur. Transdinyester bölgesi hem Moldova hem de Moskova hükümeti için önemli bir noktadır. Bölge, Moldova'nın Avrupa ile ekonomik ilişki kurmasında önemli bir konuma sahiptir. Transdinyester'deki şirketler Moldova'daki sistem üzerinden AB'ye elektrik, çelik ve tekstil alanlarında ihracat yapmaktadır ve bu kalemler Rusya'ya yapılan ihracatın dört katından daha fazladır (Remler, 2022). Kişinev hükümeti de bu ticaretten payını almaktadır ve Transdinyester'in ekonomik olarak öneminin farkındadır. Ayrıca hem Transdinyester hem de Moldova doğal gazını Sovyet döneminden kalma bir boru hattı aracılığıyla Rusya'dan almakta ve yine bu hat aracılığıyla gazı Balkanlara transfer ettiği için her iki bölge de boru hattının kendi bölümlerinden transit telif haklarına sahiptir. Transdinyester doğal gazının bir kısmını telif payıyla, geri kalanıysa Moldova hükümetine borçlanarak almaktadır. Moldova hükümeti bölgedeki egemenliğini kaybetmemek amacıyla Transdinyester'in borçlanmasını istemektedir. Bunun farkında olan Rusya ise Transdinyester'in ihracat endüstrisini beslemek için ihtiyaç duyduğu kaynakları analiz etmektedir. Bu açıdan bölgede, özellikle enerji kartıyla Moldova'yı da ekonomik olarak kendisine bağımlı kılmak istemektedir (SpecialEurasia, 2022).

İki bölge ile AB arasındaki gelişen ticari ilişkilerden dolayı aslında Avrupa da tüm denklemlerden etkilenmektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı da bu durumu net bir şekilde ortaya koymuştur. Eğer Transdinyester, Ukrayna'ya karşı bir tehdit unsuru haline gelirse hem Moldova hem AB ihracat pazarı ekonomik olarak derinden etkilenecektir. Bu sebeple Ukrayna-Rusya savaşı, Moldova'nın AB'ye katılma sürecini hızlandırmış ve Moldova, Ukrayna ile aday devlet statüsü kazanmıştır (Liboreiro, 2022). Bu gelişme Moskova tarafından olumlu karşılanmamıştır. Putin'in basın sekreteri Dmitry Peskov, Moldova'nın AB aday statüsünü almasının "Avrupa'nın kendi iç meselesi" olduğunu belirtirken bu adımın Rusya karşıtı hamleler olarak görüldüğünü de belirtmekten geri kalmamıştır (Minzarari, 2022).

Gelişmeler karşısında Moldova'nın en çok etkilendiği alan doğalgaz ithalatında yaşanmaktadır. Moldova'nın yıllık ortalama gaz tüketimi dikkate alındığında ve bu ihtiyacın Rus şirketi Gazprom aracılığı ile tedarik edildiği düşünülürken Moldova açısından dengeler Rusya lehinedir. Ukrayna ile savaş içerisinde olan Rusya da doğal olarak bu kartı hep masada tutarak tehditlerini sürdürmektedir (Gavin, 2022). Moldova hükümeti Ukrayna Savaşı ile bu bağımlılıktan kurtulmanın ne kadar önemli olduğunu tecrübe etmiştir. Enerji fiyatlarında beklenenden daha keskin bir artışın yaşanması hükümetin sürekli olarak bu konuyu gündeme taşımaya da neden olmuştur. Savaşın hala sürmesi nedeniyle kışın enerji tüketimindeki artış da göz önüne alınarak Tablo 4'teki gibi fiyatlarla ilgili farklı senaryolar oluşturulmuştur. Bu senaryolar, Rusya'dan enerji arzının kesintiye uğraması baz alınarak hazırlanmıştır (International Monetary Fund, 2022: 12).

Tablo 4: 2022-23 Kış Döneminde Doğal Gaz Fiyatları Senaryosu

Kaynak: International Monetary Fund, 2022: 12.

2021-22 kış dönemindeki fiyatlar ile karşılaştırıldığında Rusya ile ilişkilerde enerjinin ne denli önemli olduğu görülmektedir. 2022-23 kış dönemindeki beklenen fiyat artışlarına bakıldığında Moldova'nın enerji güvenliği, ülkenin Rusya'dan ve ayrılıkçı Transdinyester bölgesinden gelen arza bağlı olması nedeniyle büyük tehdit altındadır. Enerji arzı açısından sorunlar, enflasyon baskısının artması ve bütçe üzerindeki ek sorunları körüklemektedir. Yükselen enflasyonla doğru orantılı olarak satın alma gücü üzerinde olumsuz etki devam etmekte, enerji güvenliği üzerindeki endişeler ülkeyle ilgili yatırımları rafa kaldırmaktadır. Moldova'nın kırılgan sosyal ve siyasi dokusu, artan yaşam maliyetleri nedeniyle oluşan toplumsal huzursuzluk ve politika kararlarına ilişkin protestoları da beraberinde getirmektedir (International Monetary Fund, 2022: 9-10).

Hükümet tarafından araştırılan alternatifler sonucunda Kişinev'i Romanya'nın Laşi kentine bağlayan 120 kilometrelik

yeni bir boru hattının inşa edilmesi kapsamında ilk adımlar 2020 yılında atılmıştı (Calus, 2020). Moldova'nın yüksek gaz ihtiyacının üçte birinden fazlasını taşıma kapasitesine sahip olan boru hattının inşaatı 2021 yılında tamamlanmıştır (International Energy Agency, 2022: 11). Ek olarak Aralık 2021'de Brüksel, Moldova'nın artan yakıt maliyetleri ile başa çıkmasına yardımcı olmak için 60 milyon euroluk fon sağlamıştı. Gelişmeler Moldova'nın 2021'den itibaren Moskova'ya olan bağımlılığını azaltma girişimlerinde bulunduğunu göstermektedir. Moskova'dan uzaklaşarak Batıya yaklaşmak için atılan adımlar önemli bir ivmeyi getirmiştir. Eski Moldova milletvekili olan Veaceslav Ioniță, "Moldova'yı Avrupa entegrasyonu yoluna zorladığı için tüm madalyaları hak eden bir kişi var ve o da Vladimir Putin"dir açıklamasıyla Rusya tehdidinde vurgu yapmıştır (Gavin, 2022). Putin'in Moldova'yı denetim altında tutmaya çalışması ve özellikle Ukrayna ile savaşı süresince gaz ihracatı üzerinden baskı kurması hükümetin başka alternatifler adına motivasyonunu artırmıştır.

Ukrayna'ya işgal başladığında güney kanadında duraksayan ilerleyişin ardından Moldova'ya askeri baskı yapma seçeneği ortadan kalkınca Moskova için de enerji tehdidine yönelik motivasyon oluşmuştur. Parlatmentonun bütçe ve maliye komisyonunda bulunan Dumitru Alaiba; "Enerjiye en bağımlı eski Sovyet ülkelerinden olduğumuz için Rusya'dan ne bekleyeceğimizi biliyoruz. Rusya'nın beklentisi ise Moldova'nın Gazprom'a yaptığı aylık ödemelerde zorlanmasıdır." ifadeleriyle hükümetin atılan adımları beklediğini ortaya koymuştur ve ardından 1 Ekim 2022'de Rusya, Moldova'ya gaz arzını %30 oranında azaltmıştır (Reuters, 2022).

Rusya'nın Moldova'ya olan doğal gaz arzını tamamen durdurması elbette son seçenektir fakat artan fiyatlar ve enflasyon nedeniyle Moldovalılar her açıdan daha da soğuk bir kış tecrübe etmiştir. AB'nin 250 milyon euroluk destekte bulunacağını açıklaması hükümetin bütçesini düzenleme konusunda umudunu bir nebze de olsa canlandırmıştır (Wilson,

2022). Moldova uzunca bir süre Rusya'dan doğal gaz ithalatına bağlı kalacağını bilmektedir. Bu durum enerji güvenliği ve jeopolitik manevra yeteneklerinin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Halihazırda Moldova'nın Rus doğal gazı karşısında alternatifi bulunmamaktadır ve diğer kanallardan tedarik her açıdan Rusya'nunkinden daha yüksek olacağı için ekonomik olarak hükümeti zorlamaktadır.

Ukrayna'daki savaş toplumsal olarak tüm bölgede korkuya neden olmuştur ve bu psikoloji Moldova halkını da doğrudan etkilemiştir. Güvenlik ve Savunma Girişimleri Platformu'nun düzenlemiş olduğu ankete göre Moldovalıların %21'i Rusya'nın güvenliği sağlama konusunda ülkelerine yardım edebileceğini düşünürken, %45'i Rusya'nın Moldova için güvenlik tehdidi olduğunu düşünmektedir (IPN Press Agency, 2022). Rakamlara bakıldığı zaman, Ukrayna Savaşı'ndan sonra güvensizlik ve tehdit algısının en çok hissedildiği ülke Moldova olmuştur. Çok önemli bir insani krizi de tetikleyen savaş toplumsal olarak Moldovayı derinden etkilemiştir (Ukrinform, 2022).

15 Ekim 2022'deki BM'nin Yüksek Komiserlik Programı Yürütme Komitesi'nin 73. oturumunda yapılan açıklamada Moldova kişi başına en fazla mülteci alan ülke konumundadır ve bu yoğun mülteci akışıyla karşı karşıya kalan ilk Avrupalı ülkedir (United Nations, 2022). Moldova vatandaşları kendi evlerini açmaya her zaman hazır olduğunu belirterek "kocaman bir kalbi olan küçük bir ülke" olarak BM raporlarında kayda geçmiştir (The United Nations Refugee Agency, 2022a).

BM Mülteci Ajansı'na göre mültecilerin %82'si kadın, çocuk ve yaşlı nüfusundan oluşmaktadır (Operational Data Portal, 2022). Mülteciler, Odesa da dahil olmak üzere çoğunlukla güney ve güneybatı Ukrayna'dan Moldova'ya gelmektedir. Güney Moldova'daki Palanca, 2022 yılında günde en fazla giriş yapılan geçiş noktası olurken, kuzeydeki sınır geçişlerinde de (örneğin Otaci) acil insani yardıma ihtiyaç duyan sığınmacılara cevap verilmeye çalışılmaktadır. Ukrayna'daki savaş nedeniyle mülteci

akışının kontrol edilmesi için hükümetin yaklaşık olarak 900 bin euro kaynak ayırdığı beyan edilmekte ve bu miktar halihazırda ekonomisi güçlü olmayan Moldova hükümeti için dahi bir yük oluşturmaktadır (The United Nations Refugees Agency, 2022b).

Ukrayna'daki çatışmaların başlamasından itibaren Moldova hükümeti olağanüstü hâl ilan ederek hem ekonomik hem de politik olarak ülkenin bu süreci en az zararla atlattığını hedeflemiştir. Yetkililer, ülkeye özel bir giriş ve çıkış rejimi oluşturmaya, mülteci haklarının yanı sıra ülke nüfusu ve kurumlarının korunması için özel tedbirler almaya çalışmıştır. Sığınma talebinde bulunmak isteyenler için mevcut sığınma prosedürleri geliştirilerek kabuller sağlanmıştır. Hükümet Ukrayna'dan gelecek mültecileri ve üçüncü ülke vatandaşlarını kabul etmeye elinden geldiğince hazır olduğunu beyan etmiştir (SeeNews, 2022). Merkezi bir kriz yönetimi yaklaşımı oluşturulmuş ve acil durumun başlangıcında kurulan Mülteci Koordinasyon Forumu, BM ile yakın iş birliği içinde çalışmıştır. Hükümet, Ukrayna vatandaşlarına 60 günlük olağanüstü hâl süresince Moldova'da yaşamasına ve çalışmasına da izin vermiştir. İlk olarak Şubat ayı sonlarında duyurulan ve tekrar uzatılan bu tedbir, 8 Ekim 2022'de sona ermiştir (Cone and Panayoyayos, 2022). Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komitesi, Güvenlik ve Savunma Alt Komitesi'nin yedi üyesinden oluşan grup Kişinev'de Cumhurbaşkanı Maia Sandu da dahil olmak üzere Moldova'nın üst düzey siyasi liderleri ile bir araya gelmiş ve bu görüşmeden sonra heyet Moldova halkının çok sayıda Ukraynalı mülteciye ev sahipliği yapma cömertliğinde bulunduğunu ifade etmiştir (European Parliament News, 2022). 2020'de yaşanan şiddetli kuraklık ve COVID-19 salgını sürecinden hemen sonra savaşın varlığı halihazırda ekonomisi iyi olmayan ülkede daha fazla baskı oluşturacaktır. Mülteci akını ülkenin kapasitesini zorlamaya ve gelişim için önleyici bir set olmaya kısa vadede devam edecektir (The UN Refugees Agency, 2022b).

2022 Yılında Moldova-AB İlişkileri

Haziran 2022’de Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi’nin talebi üzerine, Ukrayna, Gürcistan ve Moldova’nın AB üyeliği ile ilgili görüş bildirmiştir. Moldova hükümetinin siyasi ve ekonomik kriterler üzerinde yoğunlaşması vurgulanmıştır (Bourguignon vd., 2022: 209-211). Görüşler ayrıca Ukrayna, Moldova ve Gürcistan’ın AB müktesebatının önemli kısımlarını kapsayan Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgeleri (DCFTA) dahil olmak üzere ortaklık anlaşmaları kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirebilme kapasitelerine bakılarak da değerlendirilmiştir. Avrupa Komisyonu, Moldova’nın demokrasi, hukukun üstünlüğü, azınlık ve insan hakları, ekonomi gibi konularda önemli adımlar attığını da dile getirmiştir. Kısacası ülkenin AB müktesebatına daha fazla uyum göstermek için sağlam bir temele sahip olduğu vurgulanmıştır. Fakat diğer taraftan yapılması gereken önemli ekonomik reformların hayata geçirilmesi gerektiği de belirtilmiştir (European Commission, 2022a).

2020 cumhurbaşkanlığı ve 2021 parlamento seçimlerinin ardından, bağımsızlıktan bu yana ilk kez reform yanlısı, yolsuzlukla mücadele eden ve AB’ye entegrasyon yanlısı bir yönetim anlayışının yanı sıra, yürütme ve yasama erkleri arasında da uyumlu bir ilişki gözlenmektedir. Fakat Rusya’nın Ukrayna’ya karşı yürüttüğü savaş daha önce de belirtildiği gibi Moldova üzerinde ciddi etkiler oluşturmaktadır. Yoğun mülteci akınına ve sorunlara rağmen Moldova hükümeti özellikle yargı, yönetim reformu ve ekonominin modernizasyonu ile ilgili olarak dirayet göstermektedir.

3 Mart 2022’de Moldova, resmi olarak AB üyelik başvurusu yapmıştır. Uygulamada ilk gündem maddesi Ukrayna’daki savaş olmuştur (Brzozowski, 2022). 7 Mart’ta AB Konseyi, AB Komisyonu’na başvuruya ilişkin görüşünü sunması için istekte bulunmuş, AB devlet ve hükümet başkanları, Versay’daki liderler toplantısında çıkan görüşe onay vermiştir. Moldova, 11

Nisan 2022’de siyasi ve ekonomik kriterler hakkında, 19 Nisan’da AB müktesebat başlıkları hakkında çalışmalar yapmış ve Haziran 2022’de AB aday ülke statüsünü elde etmiştir (Bourguignon vd., 2022: 213-214).

AB ile Moldova arasındaki Ortaklık Anlaşması, taraflar arasındaki ilişkileri tesis eden kapsamlı bir anlaşma olup, Moldova’nın uygulayacağı reformların uzun vadeli bir yol haritasını içermektedir (Emerson and Cenuşa, 2018). AB-Moldova Sivil Toplum Platformu bu kapsamda kurulan organlardan bir tanesidir. Her iki taraftaki sivil toplum kuruluşlarının uygulama sürecini takip etmesi ve ilgili makamlara öneriler hazırlanması amacıyla oluşturulmuştur. AB ile Moldova arasında kabul edilen Ortaklık Gündemi, DCFTA’ya uygulamak adına önceliklerin belirlenmesi için hayata geçirilmiştir. Demokrasi, insan hakları ve iyi yönetim konularına odaklanan Ortaklık Gündemi’nin kabul edilmesi; özgürlük, güvenlik, adalet, ekonomik, ticari ve sektörel alanlarında iş birliğini geliştirmek amacıyla ortaya çıkmıştır.

AB, Moldova’nın resmi sınırları içerisinde egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı göstererek, Transdinyester ihtilafının kapsamlı, barışçıl ve sürdürülebilir bir çözüm üretilerek çözümünden yana görüş bildirmiştir (Akhvlediani, 2022). Benzer konulardaki sorunların tespiti ve çalışmalar yapılması amacıyla AB, ülkeye 2017’den itibaren 160 milyon euro yardımda bulunmuştur. 4 Ocak 2022’de Avrupa Komisyonu, Moldova için yaklaşık 150 milyon euroluk yeni bir makro finansal yardımı da kabul etmiştir. AB, “Avrupa Takımı” ruhuna üye devletlerin güçlü katılımıyla politika geliştirme ve kapsamlı reformlar yoluyla desteğini Moldova için de sağlama amacı taşımaktadır (European Commission, 2022b).

Kasım 2022’de Avrupa Komisyonu başkanı, Moldova’nın başkenti Kişinev’i ziyareti sırasında, Moldova’nın enerji güvenliğini desteklemek için ek 200 milyon euro kaynak sağlanacağını bildirmiştir (Cakmak, 2022). Doğu Ortaklığı için

Ekonomik ve Yatırım Planı çerçevesinde, ülkenin ekonomik kalkınması için özel olarak hazırlanmış geniş yatırımların yanı sıra kamu ve özel yatırımlar gibi kilit programlar için 3,4 milyar euro'luk destek sağlanması da gündeme alınmıştır. Aslında bu yatırımlar AB için de önemli getirisi olan adımlardır. Tarım ülkesi olan Moldova'nın ana ticaret ortağı ve yatırımcısı AB'dir ve tarımsal gıda ürünleri ihracatının %66'sı AB pazarına yönlendirilmektedir (Papişoi, 2022). Moldova'nın toplam ticaret hacminin %53'ü AB ile ve Moldova'nın da atılacak adımlarda birliğe bağlılığı önem kazanmaktadır (European Commission, 2022b).

AB, Moldova'daki mülteci krizine yardımcı olmak için insani yardım konusunda da oldukça etili bir role sahiptir. AB'nin halihazırda sahadaki aktif insani yardım ortaklarını desteklemek için "Avrupa İnsani Müdahale Kapasitesi" hayata geçirilmiştir. Bu birim, insani yardım ortakları için Kişinev'de bir deponun kurulmasını ve çatışma nedeniyle yerinden edilmiş insanlar için AB'ye ait 1200'den fazla çadırın organizasyonunu sağlamıştır. Kargo taşıyan uçakların organizasyonu ve insani yardım malzemelerinin depolanması ve dağıtımını tamamen AB tarafından finanse edilmektedir. AB krizin erken safhasında halihazırda taahhüt edilen 5 milyon euroya ek olarak 3 milyon euro'luk bir fon daha ayırarak destekleyici politikalarını göstermiştir (European Commission, 2022c).

Sonuç: 2023 Yılına Dair Beklentiler

Moldova ekonomisi COVID-19 salgınının ardından, Rusya'nın da Ukrayna'yı işgaliyle önemli bir kırılma yaşamıştır. Bu kırılma domino etkisi yaratarak ülkenin iç ve dış politikasında da büyük bir istikrarsızlık yaratmıştır. Artan enerji ve gıda fiyatlarının etkisiyle enflasyon hızla yükselmiş, zorlu piyasa koşullarının etkisiyle alım gücü de düşerek toplumsal bir etki oluşmuştur. Enerji krizi, yüksek girdi maliyetleri ve kuraklık nedeniyle 2023'te de ülke zor bir tabloyla karşı karşıyadır.

Moldova'nın enerji güvenliği, ülkenin Rusya'dan ve ayrılıkçı Transdinyester bölgesinden geçen doğal gaz arzına bağlı olması nedeniyle tehlike içindedir. Savaşın neden olduğu uzun süreli baskı nedeniyle ekonomik açığın kapatılabilmesi için 2026 yılına işaret edilmektedir.

Savaşın diğer bir yansıması olan mülteci sorunu Moldova hükümetinin üzerindeki diğer bir baskıyı oluşturmaktadır. 2023 yılında da giderek artması beklenen mültecilerle birlikte ülke kendi iç dinamikleriyle baş başa bırakılmıştır. Sosyal dokuya da etki edecek ağır bir zararlar ülke karşı karşıyadır.

Enflasyon baskısının artması ve toplumsal güvenliğin daha da kötüleşmesi durumunda hükümete karşı tepkilerin artması da beklenebilir. 2022 yılı içinde Avrupa Konseyi tarafından Moldova'ya AB aday ülke statüsü verilmesi, topluma umut veren ve söz konusu krizlerin oluşturmuş olduğu gerilimleri azaltan bir ışık olmuştur. Hükümet için de bu gelişme toplumu ve ülkeyi dönüştürmek için tek itici güçtür. Moldova hükümetinin 2023'teki en önemli gündeminin savaş yanında AB ile ikili ilişkilerin geliştirilmesi yönünde olması beklenebilir. Özellikle enerji krizi ve mülteciler konusunda AB'nin aktif desteği ülke adına önemli bir motivasyon yaratmaktadır.

2023 yılı için öncelikli olarak sosyal yardım programlarının etkisini iyileştirmek, kamu hizmetlerindeki kapasite kısıtlarını ele almak, ülkenin krizden kaynaklanan finansal ihtiyaçları için dış hibeleri güvence altına almak ve yapısal reformlar dikkatle izlenecektir. AB'ye katılım gündemi kapsamındaki fon destekli programlar toplumun motivasyonunu bir nebze de olsa canlı tutacaktır.

Kaynakça

Akhvlediani, T. (2022). *Geopolitical and Security Concerns of the EU's Enlargement to the East: The Case of Ukraine, Moldova and Georgia*. Intereconomics.

- <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2022/number/4/article/geopolitical-and-security-concerns-of-the-eu-s-enlargement-to-the-east-the-case-of-ukraine-moldova-and-georgia.html> adresinden alındı.
- Bennett, V. (2022). *Moldova's Strategic Danube Port Offers a Lifeline for Ukraine*. *European Bank*. <https://www.ebrd.com/news/2022/moldovas-strategic-danube-port-offers-a-lifeline-for-ukraine.html> adresinden alındı.
- Bourguignon, J. vd. (2022). *EU Enlargement in a New Light*. *Interconomics: Review of European Economic Policy*, 57 (4), 204-231. <https://www.intereconomics.eu/pdf-download/year/2022/number/4/article/eu-enlargement-in-a-new-light.html> adresinden alındı.
- Britannica (2022). *Moldova*. <https://www.britannica.com/place/Moldova/additional-info#history> adresinden alındı.
- Brozowski, A. (2022). *Moldova Applies for Fast-track EU Membership, joining Ukraine and Georgia*. *Euractiv*. <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/moldova-applies-for-fast-track-eu-membership-joining-ukraine-and-georgia/> adresinden alındı.
- BTI Transformation Index (2022a). *Moldova Country Report 2022*. <https://bti-project.org/en/reports/country-dashboard/MDA> adresinden alındı.
- Cakmak, B. N. (2022). *Energy Crisis Dominates European Agenda as Winter Nears*. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/en/economy/energy-crisis-dominates-european-agenda-as-winter-nears/2734916> adresinden alındı.
- Calus, K. (2020). *Completion of Work on the Romanian-Moldovan Gas Pipeline*. *Centre for Eastern Studies (OSW)*. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2020-08-12/completion-work-romanian-moldovan-gas-pipeline> adresinden alındı.

- Cohen, D. (2022). *Ukraine's Neighbor Worried about Russian Invasion*. Politico. <https://www.politico.com/news/2022/07/24/moldova-russia-ukraine-invasion-00047599> adresinden alındı.
- Cone, D. ve Panayotatos, D. (2022). *Preparing for the Unpredictable: Ensuring the Protection and Inclusion of Refugees from Ukraine in Romania and Moldova*, Refugees International, <https://www.refugeesinternational.org/reports/2022/10/5/preparing-for-the-unpredictable-ensuring-the-protection-and-inclusion-of-refugees-from-ukraine-in-romania-and-moldova> adresinden alındı.
- Demianenco, A. (2022). *Moldova's Path towards a Better Future is Paved with Many Crises*. New Eastern Europe. <https://neweasterneurope.eu/2022/07/11/moldovas-path-towards-a-better-future-is-paved-with-many-crises/> adresinden alındı.
- Emerson, M. ve Cenuşa, D. (2018). *Deepening EU-Moldovan Relations: What, Why and How?* Centre for European Policy Studies. https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2018/09/RLI_Moldova2_Master.pdf adresinden alındı.
- European Commission (2022a). The European Commission Recommends to Council Confirming Ukraine, Moldova and Georgia's Perspective to Become Members the EU and Provides Its Opinion Granting Them Candidate Status. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3790 adresinden alındı.
- European Commission (2022b). *EU-Moldova: Commission Proposes €150 Million in Macro-Financial Assistance*. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/eu-moldova-commission-proposes-eu-150-million-macro-financial-assistance-2022-01-04_en adresinden alındı.

- European Commission (2022c). *Ukraine: EU Humanitarian Operation in the Republic of Moldova Enhances Assistance for Refugees*.
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_2396 adresinden alındı.
- Euronews (2022). *Former Moldovan President Igor Dodon Arrested on Suspicion of Corruption*.
<https://www.euronews.com/2022/05/24/igor-dodon-former-moldovan-president-arrested-on-suspicion-of-corruption> adresinden alındı.
- European Parliament News (2022). *The EU must Act and Step up Its Support to Moldova following the Ukraine War*.
<https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220401IPR26514/the-eu-must-act-and-step-up-its-support-to-moldova-following-the-ukraine-war> adresinden alındı.
- Ernst, L. (2022). *Moldova Brings in US Federal Prosecutor as New Anti-corruption Chief*. *IntelliNews*.
<https://bne.eu/moldova-brings-in-us-federal-prosecutor-as-new-anti-corruption-chief-246814/> adresinden alındı.
- Freedom House (2022). *Moldova*,
<https://freedomhouse.org/country/moldova/freedom-world/2022> adresinden alındı.
- Frontex (2022). *Frontex Strengthens Support to Moldova*.
<https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/frontex-strengthens-support-to-moldova-43sSie> adresinden alındı.
- Gavin, G. (2022). *Putin's War is Forcing Moldova to Escape Russia's Gas Trap*. *Politico*.
<https://www.politico.eu/article/putin-war-forcing-moldova-escape-russia-gas-trap/> adresinden alındı.
- Infotag (2022a). *Poll: In case of early elections, the same parties from the current legislation would enter the parliament*.
<http://www.infotag.md/politics-ro/298841/> adresinden alındı.

- Infotag (2022b). *Poll: In the case of early parliamentary elections, PAS can be surpassed by BCS.* <http://www.infotag.md/politics-ro/297754/> adresinden alındı.
- International Energy Agency (2022). *Moldova 2022: Energy Policy Review.* <https://iea.blob.core.windows.net/assets/dc881e93-9f82-4072-b8b4-a0d00a487f59/Moldova2022.pdf> adresinden alındı.
- International Monetary Fund (2022). *Republic of Moldova, 22(320), 5-64.* <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/09/28/Republic-of-Moldova-First-Reviews-Under-the-Extended-Credit-Facility-and-Requests-for-523996> adresinden alındı.
- Ipn Press Agency (2022). *Results of survey “Public perceptions of security and defense systems of Moldova”,* https://www.ipn.md/en/results-of-survey-public-perceptions-of-security-and-defense-systems-7967_1093438.html
- Liboreiro, J. (2022). *Approved! EU Countries Endorse Ukraine and Moldova as Official Candidates to Join Bloc.* *Euronews.* <https://www.euronews.com/my-europe/2022/06/23/approved-eu-countries-endorse-ukraine-and-moldova-as-official-candidates-to-join-bloc> adresinden alındı.
- Minzarari, D. (2022). *The Next War: How Russian Hybrid Aggression could Threaten Moldova.* *European Council on Foreign Relations.* <https://ecfr.eu/publication/the-next-war-how-russian-hybrid-aggression-could-threaten-moldova/> adresinden alındı.
- Moldpres (2022a). *Moldovan Governemnt Approves National Programme on Employment for 2022-2026.* <https://www.moldpres.md/en/news/2022/11/16/22008713> adresinden alındı.

- Moldpres (2022b). *Giurgiulesti-Galati Railway Segment Reopened for Goods Transport from Ukraine*. <https://www.moldpres.md/en/news/2022/07/07/22005075> adresinden alındı.
- Operational Data Portal (2022). *Moldova Protection Profiling & Monitoring Factsheet: Profiles, Needs & Intentions of Refugees from Ukraine*. <https://data.unhcr.org/en/dataviz/250?sv=0&geo=680> adresinden alındı.
- Papușoi, C. (2022). *Moldova Eyes Closer Agri-trade Relationship with EU*. *Euractiv*. <https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/news/moldova-eyes-closer-agri-trade-relationship-with-eu/> adresinden alındı.
- Radio Free Europe, Radio Liberty (2022a). *Moldovan President Hails U.S. Move to Sanction Moldovans, Russians Over Political Interference in Her Country*, <https://www.rferl.org/a/moldova-sandu-welcomes-us-sanctions-political-interference/32102595.html> adresinden alındı.
- Radio Free Europe, Radio Liberty (2022b). *Defense Minister says 90 Percent of Moldova's Military Equipment is Outdated*. <https://www.rferl.org/a/moldova-military-defense-outdated-underfunded/32095231.html> adresinden alındı.
- Remler, P. (2022). *Transdnistria, Moldova, and Russia's War in Ukraine*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/2022/08/02/transdnistria-moldova-and-russia-s-war-in-ukraine-pub-87609> adresinden alındı.
- Reuters (2022). *Moldova Says Russia's Gazprom Cuts Gas Supplies by 30%*. <https://www.reuters.com/business/energy/moldova-says-russias-gazprom-cuts-gas-supplies-by-30-2022-10-01/> adresinden alındı.
- Sanchez, W. A. (2022). *Moldova: Foreign Successes, Domestic Challenges, Geopolitical Monitor*.

- <https://www.geopoliticalmonitor.com/moldova-foreign-successes-domestic-challenges/> adresinden alındı.
- SeeNews (2022). *Moldova to Introduce State of Emergency, Ready to Receive Ukrainian Refugees.* <https://seenews.com/news/moldova-to-introduce-state-of-emergency-ready-to-receive-ukrainian-refugees-president-774572> adresinden alındı.
- SpecialEurasia (2022). *Moldova Applied for EU Membership.* <https://www.specialeurasia.com/2022/03/06/moldova-european-union-russia/> adresinden alındı.
- The United Nations Refugee Agency (2022a). *Statement delivered during the 73rd session of the Executive Committee of the High Commissioner's Programme (Geneva, 10-14 October 2022),* <https://www.unhcr.org/excom/speeches/6346966e7/moldova.html?query=moldova> adresinden alındı.
- The United Nations Refugee Agency (2022b). *Ukraine Situation: Recalibration-Regional Refugee Response Plan-March-December 2022.* <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95965> adresinden alındı.
- Ukrinform (2022). *Sandu Explains Moldova's Move not to Join Russia Sanctions.* <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/3446165-sandu-explains-moldovas-move-not-to-join-russia-sanctions.html> adresinden alındı.
- United Nations (2022). *Secretary-General's Remarks to the Media in Chişinau, Moldova.* <https://www.un.org/sg/en/content/sg/press-encounter/2022-05-09/secretary-generals-remarks-the-media-chişinau-moldova> adresinden alındı.
- UNDP (2022). *Human Development Report 2021/2022,* <https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/2022-insani-gelisme-raporu> adresinden alındı.
- U.S. News (2022). *U.S. Sanctions Target Corruption, Russian Operations in Moldova -Treasury Dept.* <https://www.usnews.com/news/world/articles/2022->

10-26/u-s-targets-russian-influence-operations-in-moldova-treasury-dept adresinden alındı.

Wilson, A. (2022). *Cold Winter: How the EU can Help Moldova Survive Russian Pressure and Protect Its democracy. European Council on Foreign Relations.* <https://ecfr.eu/publication/cold-winter-how-the-eu-can-help-moldova-survive-russian-pressure-and-protect-its-democracy/> adresinden alındı.

World Bank (2020). *Changing the Development Paradigm in Moldova.* <https://www.worldbank.org/en/projects-operations/results/2020/10/01/changing-the-development-paradigm-in-moldova> adresinden alındı.

World Bank Group (2022). *World Bank Group and Moldova: Country Partnership Framework 2023-2027,* <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/70496934f62f1d4ef242f8435eb6c489-0080012022/original/Moldova-CPF-Landing-new.pdf> adresinden alındı.

TARİHİN ETKİSİNDE, SAVAŞIN SINIRINDA ROMANYA: 2022

Eda Tutak

[Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi]

Giriş

Bu çalışmanın amacı 2022 yılında Romanya açısından hem iç hem de dış siyasette gerçekleşen önemli gelişmeleri ele almak ve Romanya'nın yıllık genel görünümünü farklı perspektiflerden incelemektir. Romanya için 2022 yılındaki en önemli gelişme, sınır komşusu olan Ukrayna ile tarihsel ortaklıkları bulunan Rusya arasında yaşanan savaş olmuştur. 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya devlet başkanı Vladimir Putin tarafından Ukrayna'ya karşı başlatılan askerî operasyon; ülke ekonomisini, siyasetini, dış politikasını derinden etkilemiştir. Sınır ülkesinde ortaya çıkan çatışma durumu, göç etmek isteyen Ukraynalı vatandaşlar için Romanya'yı hem göç edilen hedef ülke hem de diğer Avrupa ülkelerine geçiş için kullandıkları transit ülke konumuna getirmiştir. Hem Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) hem de Avrupa Birliği (AB)'ne üye bir ülke olan Romanya'nın, savaşa olan coğrafi yakınlığı nedeniyle bölgedeki stratejik önemi artarken aynı zamanda çatışmanın Romanya'ya sıçramasından duyulan endişe, ülkede bir güvenlik kaygısı oluşmasına da neden olmuştur. Ukrayna ile Kuzeyde ve Doğuda toplam 531 km'lik bir sınırı paylaşan Romanya, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı askerî operasyonların başından itibaren Ukrayna'yı desteklemiş, AB ve NATO ile iş birliği içinde Rusya'nın küresel güvenliği ve istikrarı tehlikeye atan girişimlerinin karşısında olduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak Romanya, çatışma boyunca yürüttüğü aktif savaş diplomasisi ile hem küresel siyasetteki görünürlüğünü arttırmış hem de

NATO ve AB içindeki stratejik önemi yüksek müttefik rolünü güçlendirmiştir.

Bu çalışma ülke içi dinamikler ve dış politika dinamikleri olmak üzere iki bölüm olarak tasarlanmıştır. Birinci bölümde; öncelikle Romanya ekonomisinin genel görünümü ele alınmış, ardından Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Romanya ekonomisine etkileri incelenmiştir. Daha sonra ülkedeki iç siyasi gelişmeler hükümetin enerji bağımsızlığı, temiz enerjiye geçiş ve enerji güvenliği hedefleri kapsamında değerlendirilmiştir. Dış politika dinamiklerinin ele alındığı ikinci bölümde ise, 2022 yılı itibariyle yaşanan küresel gelişmeler kapsamında Romanya'nın izlediği dış politika analiz edilmiş, ardından ülke dış siyaseti uluslararası örgütler bağlamında değerlendirilmiştir. Bu kapsamda öncelikle 2022 yılında uluslararası politik gündemin merkezinde yer alan Rusya-Ukrayna Savaşı ele alınırken Romanya'nın üyesi olduğu AB ve NATO ile olan ilişkileri bu savaş kapsamındaki gelişmeleri de içerecek biçimde incelenmiştir.

Ülke İçi Dinamikler

Romanya Ekonomisinin Genel Görünümü

2020 ve 2021 yıllarını COVID-19'un yarattığı ekonomik etkilerle mücadele ederek geçiren Romanya, 2022 yılını ise yanı başında yaşanan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın yarattığı ekonomik etkilerle mücadele ederek geçirmiştir. Son yirmi yılda önemli yapısal değişiklikler yaşayan Romanya ekonomisi, kişi başına düşen gelirden Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkelerinin sahip olduğu ortalama gelire hızla yaklaşmıştır (OECD, 2022a). Özellikle koronavirüs pandemisinin tetiklediği daralmanın ardından hızla toparlanan ülke ekonomisi, dirençli bir yapı kazanmış olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ancak hemen yanı başındaki Ukrayna'da Şubat 2022'de başlayan ve hala devam eden savaş koşulları, ekonomideki olumlu havanın kaybolmasına neden olmuştur. Son yirmi yılda ülke

ekonomisinde elde edilen etkileyici büyüme ve refah, Covid-19 ve Ukrayna'daki savaşın etkisiyle sekteye uğramış ve bu gelişmeler ekonomideki yapısal kırılganlıkları ortaya çıkarmıştır (The World Bank, 2022). 2022 yılı itibariyle Rusya-Ukrayna Savaşı sadece Romanya'yı değil tüm dünya piyasalarını da etkilemiştir. OECD verilerine göre 2022 dünya ekonomik görünümündeki olumsuz gelişmelere dair belli başlı riskler ve kırılganlıklar aşağıda kısaca özetlenmektedir (OECD, 2022b):

- Küresel ekonominin karşı karşıya kaldığı önemli zorluklardan birisi küresel ekonomik büyümenin ivme kaybetmesidir. Ülke ekonomilerinde yaşanan yüksek enflasyon genişlemekte ve kalıcı hale gelmektedir.

- Enerji arzındaki azalış fiyatların daha yukarı çıkmasına sebep olurken enflasyonun yükselişini engellemek için gerekli olan faiz oranlarındaki artışlar finansal kırılganlıkları da beraberinde getirmektedir.

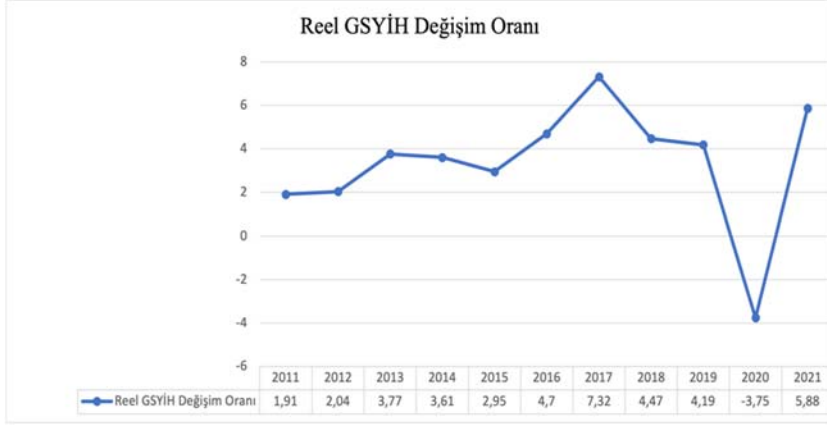
- Rusya'nın Ukrayna'daki savaşı, düşük gelirli ülkelerde borç sorunu ve gıda güvensizliği risklerini de arttırmaktadır.

- Rusya-Ukrayna Savaşı, dünya ekonomisinde üç temel sorun ortaya çıkarmıştır. Bunlardan ilki enerji krizi, ikincisi küresel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'nın düşmesi ve son olarak artan enflasyon oranlarıdır.

Yukarıda 2022 yılında yaşanan küresel gelişmelere bağlı olarak dünya ekonomisinin genel görünümüne dair özet bilgiler verilmiştir. Bu gelişmelerden tüm dünya ülkeleri etkilenirken Romanya ekonomisi, Dünya Bankası verilerine göre 2022'nin ilk çeyreğinde beklenenden daha iyi performans göstererek enflasyondaki önemli artışa ve Ukrayna'daki savaş nedeniyle artan belirsizliğe rağmen yüzde 5,8 büyümüştür (The World Bank, 2022). Bu durumun temel sebeplerinden biri, Romanya'nın enerjisinin yaklaşık %70'inin yerli üretimden karşılanmasıdır (OECD, 2022c). Grafik 1'de Romanya'nın yıllara

göre ekonomik büyüme oranları reel GSYİH temel alınarak gösterilmiştir.

Grafik 1. Romanya Ekonomisinin Yıllara Göre Büyüme Oranı (2011-2021)

Kaynak: The World Bank, 2022; The Global Economy, 2022.

Grafik 1 incelendiğinde Romanya reel GSYİH oranlarının yıldan yıla genel olarak artış gösterdiği ancak bazı yıllarda bu oranlarda negatif yönlü bir eğilimin olduğu tespit edilmektedir. Ekonomideki büyüme oranları inişli çıkışlı bir görüntü sergilese de genel olarak giderek büyüyen bir finansal görüntü dikkat çekmektedir. 2020 yılında yaşanan sert düşüşün sebebi tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19'un yarattığı negatif etkilerdir. Romanya ekonomisinin daha detaylı analiz edilebilmesi açısından son on yıla ait Kişi Başına Düşen GSYİH miktarı ve enflasyon oranları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Romanya Ekonomisinde Temel Göstergeler (2011-2021)

Yıl	Kişi Başına Düşen GSYİH (ABD Doları)	Enflasyon (Tüketici Fiyat Endeksindeki Yüzde Değişim)
2011	9099,22	5,8
2012	8507,1	3,3
2013	9547,85	4
2014	10043,68	1,1
2015	8969,15	-0,6
2016	9548,59	-1,5
2017	10807,01	1,3
2018	12398,98	4,6
2019	12899,35	3,8
2020	12956,57	2,6
2021	14861,91	5,1

Kaynak: The World Bank, 2022; The Global Economy, 2022.

Tablo 1 incelendiğinde Romanya ülke ekonomisinin son on yıllık periyotta özellikle de son beş yıl içinde kişi başına düşen GSYİH miktarı açısından önemli bir iyileşme yaşadığı görülmektedir. Bu gelişmede özellikle AB tarafından desteklenen politik ve finansal yatırımlar önemli ölçüde etkili olmuştur. 2020 yılında başlayan ve 2021 yılında devam eden pandemi salgınının olumsuz etkileri ile mücadelede AB tarafından yönlendirilen kaynaklar, ülke için

önemli bir ekonomik ayrıcalık yaratmıştır. 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı ise son dönemde pandemiden sonra Romanya ekonomisini etkileyen en önemli gelişmelerden biridir. Bu savaş sadece Romanya'yı değil tüm dünya piyasalarını etkilemiş, özellikle enerji fiyatlarında ortaya çıkardığı dalgalanmalar ve enflasyon oranlarında yarattığı artış dünya ekonomisine derinden etki etmiştir.

Uluslararası bir kredi derecelendirme kuruluşu olan Fitch, 18 Ekim 2022 tarihinde yayınladığı raporda Romanya'nın 'BBB-' notunu onaylamıştır. Bu rapor kapsamında Fitch kısaca aşağıdaki değerlendirmede bulunmuştur (FitchRatings, 2022):

- Romanya'nın olumlu görüntüsü yatırım ve makro istikrarı destekleyen AB üyeliği ve AB sermaye akışları ile 'BBB' kategori emsallerinin üzerinde olan kişi başına GSYİH, yönetim ve insani gelişme göstergeleri tarafından desteklenmektedir.

- Ülke ekonomisinin olumsuz görüntüsünün nedenleri arasında; Ukrayna'daki Savaşın ve Avrupa enerji krizinin ülke ekonomik, mali ve dış performansı üzerindeki aşağı yönlü riskleri yer almakta ve bu durum kalıcı makroekonomik dengesizliklerin altında yatan politika hedefleri tarafından ağırlaştırılmaktadır. Ayrıca, 2022'deki ilerlemeye rağmen orta vadede yapısal mali dengesizlikleri ele alacak politikaların uygulanmasına ilişkin süregelen belirsizlik de ülke ekonomisindeki olumsuz görüntüyü yansıtmaktadır.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Romanya Ekonomisine Etkileri

Rusya-Ukrayna Savaşı, Romanya ekonomisini doğrudan değil dolaylı olarak etkilemiştir. Bu dolaylı etkinin en temel nedeni ise Romanya enerjisinin yaklaşık %70'inin yerli üretimden karşılanmasıdır (OECD, 2022c). Ancak Savaş'a olan coğrafi yakınlığı nedeniyle Avrupa'daki en büyük Ukraynalı mülteci girişlerinin yaşandığı ülkede yabancı yatırımcılar açısından

güvensizlik ortamı oluşmuştur. Romanya Ulusal Bankası tarafından yayınlanan “Ukrayna’daki Savaşın Ekonomi Üzerindeki Etkisine İlişkin Güncel Değerlendirmeler” isimli raporda; Rusya’nın Ukrayna’yı işgalinin İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinden bu yana Avrupa’da benzeri görülmemiş bir insani krizi tetiklediği belirtilmektedir (Banca Națională A României, 2022: 1). Ayrıca bu raporda söz konusu savaşın Romanya üzerindeki doğrudan etkilerinin nispeten küçük olduğu, dolaylı etkilerinin ise nispeten yüksek bir potansiyel barındırdığının altı çizilmiştir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin (UNHCR) verilerine göre, 19 Temmuz 2022 itibariyle, Avrupa genelinde Ukrayna’dan gelen 6 milyona yakın büyük çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan mülteci kaydedilmiştir (OECD, 2022: 2). Avrupa Komisyonu tarafından, Romanya’nın savaşın neden olduğu insani ve jeopolitik krizde bir ön cephe ülkesi olduğu ve çoğunluğu sonunda diğer AB ülkelerine gitmesine rağmen yerinden edilmiş çok sayıda kişiye ev sahipliği yaptığı ifade edilmiştir (Banila, 2022). Ancak Ukraynalı mültecilerin özellikleri dikkate alındığında Romanya ekonomisi açısından olumlu etkilerinin de olabileceğini değerlendiren Avrupa Konseyi, 23 Mayıs 2022 tarihinde yaptığı açıklamada: “Mültecilerin ihtiyaçlarını karşılamak, pandemi sırasında büyük baskı altına giren sağlık, sosyal ve eğitim sistemlerinde ek kaynakların seferber edilmesini gerektirecek. Orta ve uzun vadede, ülkede kalmaya karar veren bireylerin işgücü piyasasına entegrasyonu Romanya, aktif nüfusunda bir artış sağlayabilir ve potansiyel üretimi artırabilir” ifadelerine yer vermiştir (Banila, 2022).

Genel olarak, Ukraynalı göçmenlerin küçük bir bölümünün Romanya’ya yerleşmesi ve göçmen akışının ağırlıklı olarak kadın ve çocuklardan oluşan özel yapısı göz önüne alındığında aktif olarak işgücü piyasasına katkıda bulunması beklenmektedir (Banca Națională A României, 2022: 3). OECD tarafından yayınlanan ve Ukraynalı mültecilerin Avrupa’daki ev sahibi

ülkelerin işgücüne potansiyel katkısının araştırıldığı raporda diğer mülteci gruplarına kıyasla Ukraynalı mültecilerin ev sahibi ülkeye katkı sunabileceği ifade edilmiş ve aşağıda kısaca özetlenen tespitlere yer verilmiştir (OECD, 2022d):

- Ukraynalı mültecilerin potansiyel kalma süresi ev sahibi ülkelerde belirsiz olduğundan çalışma çağındaki yetişkinlerin çoğu kaldıkları süre boyunca çalışmak isteyebilir.

- Diğer mültecilere kıyasla, Ukraynalı mülteciler entegrasyon olasılığını kolaylaştıran bazı özelliklere sahipken (örneğin eğitim profili, mevcut sosyal ağlar, istihdama anında erişim), sahip oldukları bazı özellikler ise tam tersine onları engelleyebilir (birçoğu çocuklu bekar anneler ve bakmakla yükümlü oldukları diğer kişilerdir).

- Öngörüler yüksek düzeyde belirsizlik taşısa da tüm Avrupa ülkeleri için işgücünün 2022'nin sonuna kadar yaklaşık %0,5 oranında artması beklenmektedir. En büyük artış üç ülkede öngörülmektedir. Çek Cumhuriyeti (%2,2), Polonya (%2,1) ve Estonya (%1,9).

- İstihdam üzerindeki tahmini etki sıralamasında; Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Estonya en fazla %1,9'luk önemli bir artış sergilerken, tüm Avrupa ev sahibi ülkelerdeki genel etkinin %0,4 olduğu tahmin edilmektedir.

- İşgücü üzerindeki genel tahmini etki, 2014-17'de Avrupa Birliği'ne mülteci akışının yaklaşık iki katıdır.

Romanya'nın Rusya ve Ukrayna ile doğrudan ticari ilişkisinin sınırlı olması bir taraftan ülke ekonomisinin savaş durumundan doğrudan etkilenmesini önlerken diğer taraftan küresel serbest ticaretin yarattığı domino etkisi, ulusal ekonominin dolaylı olarak etkilenmesine neden olmuştur. Küresel ekonomideki yüksek enflasyon, küresel finansman koşullarındaki sıkılaşmaya katkıda bulunmuş, savaş nedeniyle yaşanan gıda ve

yakıt fiyatlarındaki kriz durumu ulusal ekonomileri derinden etkilemiştir. Romanya açısından ele alındığında ise ülke ekonomisi; küresel tedarik zincirlerindeki aksamadan, Romanya'nın ticaret ortaklarındaki ekonomik faaliyetlerin etkilenmesi sonucu ülke ihracatındaki düşüşten, hammadde fiyatlarındaki artıştan ve makroekonomik belirsizlik ile savaşa olan coğrafi yakınlık nedeniyle yatırımcı güvensizliğinden etkilenmektedir. Bu kapsamda 2023 yılında ülke ekonomisinin daralması yönündeki beklentiler daha çok savaş nedeniyle oluşan küresel ekonomik kırılganlıkların bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

İç Siyasi Gelişmeler

Romanya'da Hükümet, Parlamento tarafından verilen güvenoyu temelinde işleyen, ülkenin iç ve dış politikasının uygulanmasını sağlayan ve kamu yönetiminin genel liderliğini üstlenen yürütmenin kamu otoritesidir (Guvernul României, 2022a). Hükümetin atanması, Parlamento tarafından Hükümete verilen güvenoyu temelinde Romanya Cumhurbaşkanı tarafından yapılmaktadır. Komünizm sonrası ülke tarihindeki en düşük katılımının gerçekleştiği seçim olarak tarihe geçen 2020 Romanya Parlamento Seçimleri'nden sonra ülkede bir koalisyon hükümeti kurulmuştur (BEC Comunicat, 2020). Tüm dünyayı derinden etkileyen pandemi krizi etkisinde gerçekleştirilen 2020 seçimleri ardından kurulan koalisyon hükümeti ancak 9 ay ülke yönetiminde istikrar sağlayabilmiş ve 2021 yılında ülkede bir hükümet krizi yaşanmıştır. 7 Eylül 2021'de başlayan Romanya hükümet krizi 25 Kasım 2021'de Nicolae-Ionel Ciucă Başbakanlığında hükümetin kurulmasıyla sona ermiştir (Ziarul Oficial Românesc, 2021). Romanya'da Ulusal Liberal Parti (PNL), Sosyal Demokrat Parti (PSD) ve küçük etnik Macar partisi UDMR ile bir koalisyon hükümeti kurulmuş, gerçekleştirilen koalisyon anlaşması kapsamında Başbakanlık görevinin 18 ay sonra Mayıs 2023'te Sosyal Demokratlara devredilmesi yönünde bir anlaşmaya varılmıştır (Euronews, 2021).

Romanya’da süregelen hükümet krizinin 25 Kasım 2021 itibariyle çözülmesinin ardından, yaklaşık 3 ay sonra 24 Şubat 2022’de Rusya-Ukrayna Savaşı’nın çıkması Romanya’da yeni bir mücadele alanı yaratmıştır (Ismaylov, 2022). Sınır ülkesi olan Ukrayna’ya Rusya tarafından gerçekleştirilen askeri operasyon, Romanya’nın stratejik konumunu güçlendirirken savaşın ilk gününden itibaren Ukraynalı mültecilerin sığınma limanı olarak önemli bir rol üstlenmiştir. Romanya Başbakanı Nicolae-Ionel Ciucă görevinin yedinci ayında gerçekleştirdiği genel değerlendirmede; Romanya’nın karşı karşıya olduğu krizlerin üstesinden gelmek için mücadele ettiğini özellikle güvenlik, sosyal, ekonomik ve siyasi açıdan istikrarlı bir ülke olarak reform, modernizasyon, kalkınma yolunda adımlar attığını belirtmiştir (Patricolo, 2022).

Romanya Hükümeti’nin uluslararası gelişmelere bağlı olarak belirlediği ulusal hedeflerinin arasında yüksek enerji fiyatlarına karşı ulusal imkânlarının geliştirilmesi ve yerli kaynakların arttırılması yönünde belirlediği hedefler bulunmaktadır. Bu yönde 15 Haziran 2022 tarihinde Hükümet tarafından Karadeniz’de ülke kıta sahanlığında bulunan doğal gazın işletilmesine dair ruhsat verilmesi işlemlerinin tamamlandığı açıklanmıştır (Guvernul României, 2022b). Başbakan Nicolae-Ionel Ciucă tarafından yapılan bu açıklamaya göre; Karadeniz Petrol ve Gaz şirketi tarafından işletmeye alınan Midia Doğal Gaz Geliştirme Projesi’nden gaz çıkarma işlemlerinin başlayacağı belirtilmektedir. Bu girişimle birlikte XV Midia sınırından yıllık doğal gaz üretiminin ulusal tüketim ihtiyacının %10’unu sağlayacağı ve Romanya’yı enerji güvenliğine ilişkin en büyük gerekliliğe, yani enerji bağımsızlığına yaklaştıracığı hedeflenmektedir. Başbakan Ciucă Romanya açısından Karadeniz’de çikartılacak doğal gaz ile ilgili olarak;

“Karadeniz doğal gazının ilk kez işletilmesi, Romanya’nın doğal gaz ihtiyacını iç tüketimden karşılama kapasitesini güçlendirecek ve böylece enerjide bağımsız olma hedefine ulaştıracaktır. Özellikle üst üste gelen bu kriz dönemlerinde gerekli doğal gazın

yüzde 90 oranında kendi kaynaklarımızdan sağlanması bizi çok daha rekabetçi bir pazar haline getirmektedir. Romanya Hükümeti, ülkemize değer katan ve vatandaşlarımızın refahına katkıda bulunan tüm yatırımcıların her zaman ortağı olacaktır. Offshore Yasası, Romanya'yı önümüzdeki yıllarda bir gaz ihracatçısı haline getirme umuduyla, Karadeniz'de doğal gaz çıkarma projelerinin devam etmesine izin vermektedir." ifadelerini kullanmıştır (Guvernul României, 2022b). Romanya enerji kaynağı açısından büyük oranda kendi kaynaklarını kullanan bu kapsamda dışa özellikle Rusya'ya bağımlılığı olmayan bir ülkedir. Buna ek olarak Romanya, küresel ısınmayı hafifletmeye ve ulusal enerji güvenliğini iyileştirmeye yardımcı olacak şekilde önümüzdeki on yıl içinde nükleer enerji kapasitesini ikiye katlamayı hedeflemektedir. Bu kapsamda Nükleer Enerji Ajansı (NEA) Genel Direktörü ile 5 Mayıs 2022 tarihinde bir araya gelen Başbakan Nicolae-Ionel Ciucă, nükleer enerjiye yapılan yatırımın yeni iş fırsatları sağlayacağını ve enerji güvenliğinin artırılmasına katkı sunacağını vurgulamıştır (NEA, 2022).

Romanya, temiz enerjiye geçiş ve enerji güvenliği hedefleri kapsamında ABD Ticaret ve Kalkınma Ajansı ile 2 Kasım 2022 tarihinde 14 milyon ABD dolarlık bir hibe anlaşması imzalamıştır (Ceenergy News, 2022). Söz konusu hibenin Romanya'nın ilk SMR nükleer enerji santralının geliştirilmesi projesini ilerletmek için ön mühendislik ve tasarım çalışması için kullanılacağı belirtilmiştir. Ardından 15 Kasım 2022 tarihinde de Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı vesilesiyle Nuclearelectrica'nın SMR proje şirketi (RoPower) ve Donalam (AFV Beltrame Group'un bir parçası), SMR'lerin Romanya'da konuşlandırılması amacıyla anlaşmaya varmıştır. Buna ek olarak BM 7/24 ilkelerine bağlı kalarak Birleşmiş Milletler 7/24 Karbonsuz Enerji Sözleşmesi'ne katılım sağlanmıştır (Nuclearelectrica, 2022).

Romanya, iyi gelişmiş bir elektrik altyapısına, kömür, hidro ve nükleer enerji arasında oldukça dengeli bir enerji bileşimine sahip bir ülkedir (Pachiu ve Nita, 2020). Ancak son yıllarda hızla

tüklenen enerji kaynakları ve yaşanan enerji krizi, Romanya'yı yenilenebilir enerji kaynaklarını teşvik etmeye yöneltmiş ve hükümet ülke altyapısının bu yönde planlanması yönünde öncelikli politikalar geliştirmiştir. 2020 yılında Romanya, toplam enerji tüketiminin yüzde 24'ünü yenilenebilir kaynaklardan sağlama hedefine ulaşmıştır (Radu vd., 2022: 1). Romanya daha uygun fiyatlı, güvenli ve çevre dostu bir enerji sistemine doğru ilerleyebilmek ve enerji sektörünün karbondan arındırılması amacıyla AB'den büyük ölçüde destek almaktadır. Bu kapsamda 7 Nisan 2022 tarihinde Romanya Enerji Bakanlığı tarafından enerjide bağımsızlığın sağlanabilmesi amacıyla enerji sektörünü modernize etmeye yönelik Modernizasyon Fonu'ndan yaklaşık 1,4 milyar Euro'nun onaylandığı açıklanmıştır (Ministerul Enegiei, 2022a). Buna ek olarak 2022 yılı için Romanya, Ulusal İyileştirme ve Direnç Planı'nın bir parçası olarak elektrik piyasasında aşağıdaki hususları da içeren bir reform ilan etmiştir (Drăghici, 2021):

- 2032 yılına kadar kömür ve linyit santrallerinin kademeli olarak kapatılması.
- Yenilenebilir enerji üretimine yatırım için ana destek mekanizması olarak fark sözleşmelerinin getirilmesi.
- Tüm enerji üreticileri tarafından Enerji Satın Alma Anlaşmalarının doğrudan müzakere edilmesi.
- Yenilenebilir kaynaklara yapılan yatırımlar için lisanslama ve yetkilendirme prosedürlerinin basitleştirilmesi.
- Gecikmeler için daha kısa ve daha bağlayıcı idari yanıt süreleri ve prosedürlerin oluşturulması.
- Mevcut durumda yeterince kullanılmayan bölgelerde yenilenebilir kaynaklardan enerji üretilmesi kapsamında deniz aşırı yatırımlar için özel bir destek çerçevesinin getirilmesi.

Romanya küresel gelişmeler ve AB politikaları kapsamında yenilenebilir enerjiye geçiş için önemli adımlar atmakta ve enerji alanında ülke bağımsızlığının sağlanmasına öncelik vermektedir. 2022 yılının sonlarına doğru 29 Kasım 2022 tarihinde Romanya hükümeti, bazı normatif eylemlerin değiştirilmesi de dâhil olmak üzere, yenilenebilir kaynaklardan enerji kullanımının teşvik edilmesi için yasal çerçevenin tamamlanmasına ilişkin bir “Acil Durum Yönetmeliği” kabul etmiştir (Ministerul Energiei, 2022b).

Dış Politika Dinamikleri

Çalışmanın bu bölümünde ağırlıklı olarak 2022 yılı itibariyle yaşanan küresel gelişmeler kapsamında Romanya'nın izlediği dış politika analiz edilmiş, ardından ülke dış siyaseti uluslararası örgütler bağlamında değerlendirilmiştir. Bu kapsamda öncelikle 2022 yılında uluslararası politik gündemin merkezinde yer alan Rusya-Ukrayna Savaşı ele alınırken Romanya'nın üyesi olduğu AB ve NATO ile olan ilişkileri bu savaş kapsamındaki gelişmeleri de içerecek biçimde incelenmiştir.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Romanya

24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna ile Rusya arasında dramatik küresel etkileri olan bir savaş ortaya çıkmış (Pereira vd., 2022: 2) ve bu savaşa başta AB ve NATO ülkeleri olmak üzere çok sayıda devlet, Rusya karşıtı bir tutumla tepki göstermiştir. Romanya, hem Ukrayna ile sınır komşusu olarak hem de AB ve NATO üyesi bir ülke olarak çatışmanın başından itibaren Ukrayna yanlısı bir politika sürdürmüştür. Aralık 2022 itibariyle hala devam eden bu çatışmanın siyasi sonuçları, tüm dünya üzerindeki etkisi göz önüne alındığında bölgesel ve küresel jeopolitik, ekonomik ve güvenlik durumunda köklü değişiklikler oluşturması açısından son derece önemlidir (Mărcău vd., 2022: 2). Dünya çapında yarattığı çok boyutlu etkileri ile küresel siyasi, ekonomik, askeri ve sosyo-kültürel sonuçları olan bu

Savaş, Soğuk Savaş sonrası Avrupa'da yaşanan en kapsamlı sıcak çatışma olarak görülmektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın temeli Ukrayna'nın NATO ve AB'yi önceleyen politikalarının bir sonucu ve 2014 yılından itibaren iki ülke ilişkilerinin bozulmasında yaşanan bir doruk noktası olarak değerlendirilebilmektedir. Rusya tarafından Şubat 2022'de başlatılan bu çatışma sonrasında birçok Avrupa ülkesi, Japonya, Avustralya, Kanada ve ABD Rusya'ya karşı yaptırım kararı almıştır (Pereira vd., 2022: 2).

Pandemi döneminin arz kesintilerinden kaynaklı küresel ekonomi üzerinde yarattığı kırılmalara ek olarak ham petrol, doğal gaz, buğday ve alüminyum gibi emtiaların iki büyük üreticisi ve ihracatçısı olan Rusya ve Ukrayna arasında ortaya çıkan savaş, küresel piyasalardaki riskleri arttırmıştır (Wang vd., 2022: 1). Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımlar ve savaş, küresel piyasaları derinden etkilemiştir. Bu savaşın dünya çapında ortaya çıkardığı en belirgin sonuçları arasında enerji ve gıda fiyatlarının artması, tedarik zinciri sorunları ve artan maliyetler yer almaktadır (Bougias vd., 2022: 1). Küresel ekonomiyi etkileyen bu gelişmeler, Ukrayna'nın sınır komşusu olan Romanya'yı da etkilerken Romanya, çatışmanın ilk gününden itibaren Ukrayna yanlısı politikaları ve uygulamaları ile dikkat çekmektedir.

Ukrayna'daki savaş, askeri perspektiften siyasi, stratejik, ekonomik, enerji, sosyal, kültürel ve ekolojik alana kadar bir çok açıdan Romanya'yı etkilemektedir. Mărcău vd. (2022) tarafından gerçekleştirilen ve Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Romanya vatandaşlarının psikolojik davranışları üzerindeki etkilerini araştıran çalışmada; bu çatışmanın Romanya halkını psikolojik açıdan etkilediği belirtilmektedir. Ayrıca yakın coğrafyada gerçekleşen ve II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'daki en büyük silahlı çatışma olarak nitelendirilen Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Romanya halkında belirsizlik ve korku durumunu tetiklediği ve bu durumun ülke vatandaşlarının yaşam kalitesini düşürdüğü çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Romanya üzerindeki etkileri askeri perspektiften incelendiğinde ülke sınırında ve bölgede oluşan çatışma durumunun ulusal savunma politikalarını kritik hale getirdiği görülmektedir. Özellikle NATO müttefiki bir ülke olarak Romanya, savaşın ilk gününden itibaren NATO ile işbirliği içinde hareket etmektedir. Çalışmanın sonraki başlıklarında Romanya-NATO ilişkisi ayrıca ele alındığından burada savaş sonrası Romanya'nın ulusal askeri politikaları üzerinde durulmuştur.

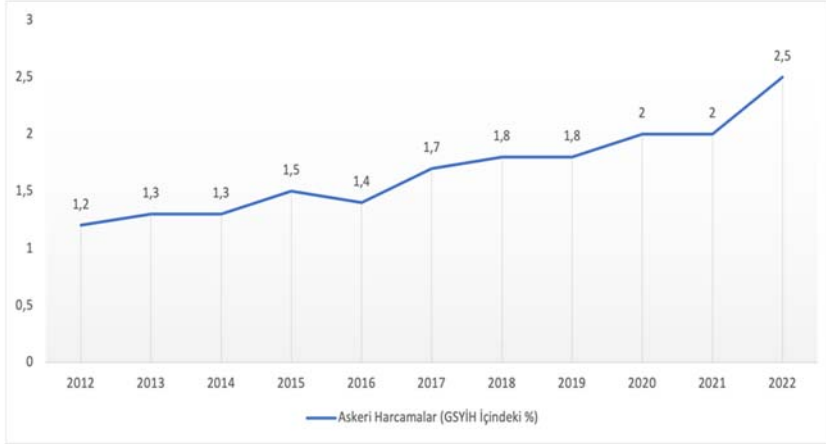
Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra 1 Mart 2022 tarihinde toplanan Romanya Yüksek Savunma Konseyi kriz nedeniyle bir dizi tedbir kararı almış ve bu kararlar Cumhurbaşkanı Klaus Iohannis tarafından aşağıdaki gibi açıklanmıştır (Preşedintele României, 2022):

- Müttefik kuvvetlerin konuşlandırılması, Romanya Muharebe Grubunun kurulmasının hızlandırılması ve NATO Doğu Kanadının güçlendirilmesi amacıyla ikili ve çok taraflı çabaların yoğunlaştırılması.
- Bölgesel güvenlik durumunun etkilerinin ortaya çıkardığı genel bağlamda, artan bir mülteci dalgası ve başka zorluklarla karşı karşıya kalan Moldova Cumhuriyeti'nin çeşitli boyutlarda desteklenmesi.
- Uluslararası toplumun Ukrayna'yı destekleme çabalarına Romanya'nın katkı vermesi kapsamında ülke topraklarında uluslararası bağışların toplanmasına ve taşınmasına olanak sağlayan, Ukrayna'ya ve Ukraynalılara insani yardım alanını temsil eden bir lojistik tesis kurulması.
- Ukrayna'dan gelen mültecilere yardım etmek ve Romanya topraklarına giren büyük bir insan akınına entegre bir şekilde yönetmek için önlemlerin yoğunlaştırılması.

Yukarıda Romanya Yüksek Savunma Konseyi tarafından Rusya-Ukrayna Savaşı'nın oluşturduğu krizi yönetebilmek amacıyla

alınan acil durum tedbirleri sıralanmıştır. Bu tedbirlere ek olarak Konsey tarafından mevcut çatışma durumunun Romanya açısından etkilerinin azaltılması için stratejik iki ana hedef belirlenmiştir. Bunlardan ilki Romanya savunma harcama kapasitesinin artırılarak GSYİH'nin %2'si olan oranın %2,5'e çıkarılması, ikincisi ise yenilenebilir ve sivil nükleer enerjinin geliştirilmesi yoluyla Romanya'nın enerji bağımsızlığının elde edilmesidir (Președintele României, 2022). Grafik 2'de Romanya askeri harcamalarının GSYİH içindeki payı gösterilmiştir.

Grafik 2. Romanya Askeri Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (2012-2022) (%)

Kaynak: SIPRI, 2022

Grafik 2 incelendiğinde Romanya askeri harcamalarının son on yıl içinde GSYH'nin ortalama %1,7'si olduğu görülmektedir. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) tarafından elde edilen verilere göre 2020 ve 2021 yılında ulusal askeri harcama oranının %2 olarak sabit kaldığı izlenmektedir. Romanya tarafından 2022 yılı başında GSYİH'nin %2'si olarak belirlen askeri harcama oranı Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası Mart 2022'de %2,5 olarak güncellenmiştir.

Romanya Yüksek Savunma Konseyi tarafından ülke stratejik çıkarlarının gerçekleştirilmesi amacıyla Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası belirlenen ikinci hedef olan “Yenilenebilir ve sivil nükleer enerjinin geliştirilmesi yoluyla Romanya’nın enerji bağımsızlığının elde edilmesi” hedefi kapsamında Romanya çeşitli adımlar atmakta ve yatırımlar gerçekleştirmektedir. Romanya; verimli tarım arazileri, ormanlar, ham petrol, doğal gaz, linyit yatakları, tuz, altın ve gümüş yatakları, çok sayıda maden suyu kaynağı ve jeotermal su yatağı gibi çok çeşitli doğal kaynaklara sahip bir ülkedir (Colesca ve Ciocoiu, 2013: 150). Enerji sektörü kapsamında incelendiğinde Romanya 1990’larda eskimiş üretim tesislerine, verimsiz iletim ve dağıtım sistemlerine, sınırlı sınır ötesi bağlantılara sahipken özellikle AB üyeliği ile birlikte ülke enerji politikası, AB’nin enerji, rekabet ve çevre müktesebatını detaylandıran Avrupa çapındaki yasal çerçeveler tarafından şekillendirilmiştir (Haar ve Marinescu, 2011: 2245).

Romanya enerjide kendi kendine yeterli olma potansiyeline sahip, dışa bağımlılığı çoğu Avrupa ülkesinden daha düşük olması yönüyle Rusya-Ukrayna Savaşı’nın enerji boyutundan en az etkilenen ülkeler arasında yer almaktadır. Fosil yakıtlar açısından yerli doğal gaz, ham petrol ve kömür kaynaklarına sahip olmasına rağmen Romanya hükümeti, fosil yakıtlara olan bağımlılığı en aza indirmek amacıyla yenilebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesine yönelik stratejik hedefler belirlemiştir (Colesca ve Ciocoiu, 2013: 151). Son on yılda enerji sektöründe kademeli olarak gerçekleştirilen reformlarla önemli ölçüde gelişme gösteren ülke, enerji sektöründe hem ulusal enerji bağımsızlığını yakalamak hem de sürdürülebilir çevre kapsamında ilerleme sağlayabilmek amacıyla politikalar geliştirmektedir. Romanya Enerji Bakanlığı tarafından “2050 Perspektifiyle 2020-2030 Enerji Stratejisi” ismiyle yayınlanan belgede Romanya’nın enerji stratejisinde belirlenen ana hedefler aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Ministerul Energiei, 2022c: 6):

- Tüm tüketiciler için elektrik ve termal enerjiye erişimin sağlanması,
- Temiz enerji ve enerji verimliliği,
- Kurumsal yönetim sisteminin ve kurumsal düzenleme kapasitesinin modernizasyonu,
- Tüketicinin korunması ve enerji yoksulluğunun azaltılması,
- Rekabetçi bir ekonominin temeli olan rekabetçi enerji piyasaları,
- Enerji alanında eğitim kalitesinin artırılması ve nitelikli insan kaynağının sürekli yetiştirilmesi,
- Romanya'nın enerji güvenliğinde bölgesel tedarikçi olması,
- Romanya'nın ulusal birincil enerji kaynaklarından yararlanarak bölgesel ve Avrupa pazarlarına enerji katkısının artırılması.

Yukarıda sayılan stratejik hedeflere ulaşılmasında fosil yakıtlardan yenilenebilir kaynaklara geçişin gerçekleşmesi, Romanya enerji sistemindeki yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi ile doğru orantılıdır. Bu yatırım projelerinin gerçekleştirilmesinde ise AB'nin üye devletler için sağladığı finansal kaynak Romanya için önemli bir ayrıcalıktır. AB, sürdürülebilir bir gelecek için yeşil ekonomiye geçişi ve üye devletlerin bu geçişten en az etkilenmelerini sağlamak amacıyla onları çeşitli yatırım fonları aracılığıyla desteklemektedir. Bu kapsamda oluşturulan Adil Geçiş Fonu'ndan Romanya'nın 2,14 milyar Euro alacağı 9 Aralık 2022 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından açıklanmıştır (European Commission, 2022a). Fon aracılığıyla Romanya'nın 2032 yılına kadar kömürü aşamalı

olarak kaldırma taahhüdünü yerine getirmesi hedeflenmektedir. AB tarafından kabul edilen Adil Geçiş Fonu kapsamında ilgili bölgelerin ekonomik olarak çeşitlendirilmesi ve yeniden dönüştürülmesi hedeflenmekte ve söz konusu fon, aşağıda sıralanan alanları kapsamaktadır (European Commission, 2022b):

- İşçilerin eğitimi ve niteliklerinin artırılması,
- KOBİ yatırımları,
- Yeni firma oluşturulması,
- Araştırma ve yenilik,
- Çevresel iyileştirme,
- Temiz enerji,
- İş arama desteği,
- Mevcut karbon yoğun tesislerin dönüştürülmesi.

Romanya için öngörülen 2,14 milyar Euro Adil Geçiş Fonu, ülkedeki iklim geçişinden en çok etkilenen bölgelerde yukarıdaki alanları kapsayacak şekilde uygulanacaktır. Bu bölgeler Romanya makamları ile Avrupa Komisyonu arasında Temmuz 2022'de imzalanan Ortaklık Anlaşması müzakereleri sırasında belirlenmiştir (European Commission, 2022a). Buna ek olarak Avrupa Komisyonu, AB Hidrojen Stratejisi ve AB Yeşil Mutabakat hedefleri doğrultusunda yenilenebilir hidrojenin geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla 8 Ağustos 2022'de 149 milyon euroluk bir Romanya planını onayladığını açıklamıştır (European Commission, 2022c).

Romanya, küresel düzeyde demokrasi konusunda tartışma ve deneyim alışverişinde bulunmak amacıyla 2000 yılında kurulan

Demokrasiler Topluluğu'nun 2019-2022 Dönem Başkanlığını yürütmüştür (Ministerul Afacerilor Externe, 2022a). Romanya'nın da içinde bulunduğu Demokrasiler Topluluğu Yönetim Kurulu Üyeleri, Rusya-Ukrayna Savaşı'na yönelik yaptığı açıklamada; Ukrayna'nın uluslararası kabul görmüş sınırları içinde demokrasisini, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü desteklediklerini belirtmiş, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik devam eden saldırılarını şiddetle kınadıklarını ifade etmiştir (Ministerul Afacerilor Externe, 2022a).

Ukrayna ile en uzun sınırı olan Avrupa Birliği ve NATO üyesi bir ülke olarak Romanya, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlangıcından itibaren Ukrayna yanlısı politikalar izlemiş ve Ukrayna'ya destek olmuştur. Romanya Dışişleri Bakanı Bogdan Aurescu tarafından "Savaş Diplomasisi" olarak nitelendirilen Romanya'nın çatışmanın başlangıcından itibaren sekiz ay içinde Ukrayna yanlısı politikalarını değerlendirdiği açıklamasında; Ukrayna'ya siyasi, diplomatik, insani, ekonomik, finansal ve sektörel düzeyde aşağıda kısaca özetlenen biçimde destek verildiği belirtilmiştir (Ministerul Afacerilor Externe, 2022b):

- Rusya sadece Ukrayna'ya değil demokratik değerlere ve Avrupa-Atlantik güvenlik mimarisinin temel unsurlarına karşı bir savaş başlatmıştır ve bu savaşta Romanya Ukrayna'yı ve demokratik unsurlarını desteklemektedir.

- Romanya, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün korunması amacıyla Ukrayna'ya çok boyutlu ve kapsamlı destekler vermiştir. Bu amaçla Ukrayna'nın ihracatında önemli bir yere sahip olan tahıl ve diğer ürünlerin ihracatın kolaylaştırılması, işgal edilen Ukrayna topraklarında uluslararası hukukun uygulanmasının sağlanması gibi politikalar izlenmektedir.

- Romanya hükümeti, Ukraynalı vatandaşlara acil yardım desteğinde bulunarak yakıt, ilaç, yiyecek ve ambulans hizmetleri sağlamıştır. Buna ek olarak Ukrayna sınırındaki Suceava'da 9

Mart 2022'de faaliyete geçen uluslararası insani yardım merkezi aracılığıyla İtalya, Fransa, Bulgaristan, Avusturya, Slovenya, Kıbrıs, Yunanistan, Almanya veya Kuzey Makedonya Cumhuriyeti gibi ülkelerden 56 insani yardım sevkiyatının gerçekleştirilmesini de kolaylaştırmıştır.

- Romanya'ya Ekim 2022 itibariyle 2,65 milyondan fazla mülteci girmiş ve 86.500'den fazla Ukraynalı ülkede kalmıştır. Ukraynalı mültecilere barınma, yardım, sınır bölgelerindeki ilçelerde mobil kampların kurulması, sağlık hizmetleri, eğitim ve işgücü piyasası, toplu taşıma gibi alanlarda hizmetler verilmiştir. Ülkede kalan mültecilerin insana yakışır bir yaşam sürdürebilmeleri için orta ve uzun vadede kaynak ihtiyacının karşılanması için destek altyapısı sürekli olarak somut ihtiyaçlara göre uyarlanmaktadır. Bu anlamda Romanya Hükümeti, 26 Temmuz 2022 tarihinde Ukraynalı Mültecilerin Romanya'ya Entegrasyonu İçin Ulusal Tedbir Planı başlatmıştır.

- Romanya diplomatik açıdan bir yanda Rusya Federasyonu'na karşı alınan yaptırımlar ile eylemlerinin kınanması, diğer yanda Ukrayna'ya başta AB ve NATO olmak üzere uluslararası örgütler aracılığıyla siyasi-diplomatik destek sağlanması olmak üzere iki öncelikli boyuta odaklanmıştır. Birinci boyutta Romanya, Avrupa Birliği'nin sekiz yaptırım paketinin kabul edilmesi için harekete geçmiştir. Ayrıca Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırganlığını kınamak için tüm çok taraflı diplomatik çabalara aktif, görünür ve sıkı bir şekilde dâhil olmuştur. İkinci boyutta ise en önemli siyasi hedeflerden biri Ukrayna'nın AB'ye üye olması yolunda ilerleme kaydetmesidir. Bu hedef kapsamında Haziran 2022 itibariyle Ukrayna, AB'ye aday ülke statüsünü kazanmıştır.

- 15 Eylül 2022'de Romanya, Ukrayna ve Moldova Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlarının ilk üçlü toplantısı Ukrayna'nın Odessa kentinde Romanya'nın girişimleriyle başlatılmıştır.

- Romanya, Rusya Federasyonu tarafından gerçekleştirilen saldırılar neticesinde dahi Kiev'deki büyükelçiliğinin yeniden açıldığını duyurarak zor koşullar altında faaliyet göstermeye devam eden ilk AB ülkeleri arasında yer almıştır.

- Romanya, 16 Eylül 2022 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) nezdinde Ukrayna'nın Rusya Federasyonu aleyhine açtığı davada Ukrayna lehine müdahale talebini sunmuştur.

- 2 Mart 2022'de 42 devlet ile birlikte Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne Ukrayna topraklarında işlenen soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar kapsamında işlenen suçların soruşturulması başvurusu yapılmıştır.

Yukarıda yer alan maddelerde Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlangıcından itibaren sekiz aylık süreçte Romanya tarafından Ukrayna'ya verilen destekler kısaca açıklanmıştır. Bu destekler genel olarak değerlendirildiğinde Romanya'nın, Ukrayna'yı desteklemek için bölgesel, Avrupa, Avrupa-Atlantik ve uluslararası düzeyde yürütülen çabalarda öncü bir aktör ve aktif bir katılımcı olarak yer aldığı görülmektedir. Tüm bunlara ek olarak Romanya, Rusya'yı kınamak amacıyla Güvenlik Konseyi'nde ve BM Genel Kurulu'nda öne sürülen tüm kararları desteklemektedir (Ministerul Afacerilor Externe, 2022b).

Romanya-Avrupa Birliği (AB) İlişkisi

Romanya, Avrupa Birliği yolculuğuna 1 Şubat 1993'te Avrupa Birliği ile Ortaklık Anlaşması'nı imzalayarak başlamış, Haziran 1995'te ise Birliğe katılmak için resmen başvuruda bulunmuş, 1999'da katılım müzakerelerine başlama kararı alınmış ve resmi olarak müzakereler 15 Şubat 2000'de başlamıştır (Ministerul Afacerilor Externe, 2022c). Müzakerelerin tamamlanması ve Katılım Anlaşması'nın imzalanmasının ardından Romanya, 1 Ocak 2007'de Avrupa Birliği'ne üye ülke statüsünü kazanmıştır

(European Union, 2022). Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından komünizmin yıkıldığı ülkede bu tarihten itibaren genel olarak Avrupa yanlısı ve Batı yönlü politikalar izlenmiştir. Bu çalışmanın mahiyeti gereği Romanya'nın AB ile olan ilişkisi 2022 yılı özelinde değerlendirildiğinden Birlik ile olan tarihsel ilişkiler detaylandırılmamıştır. Romanya'nın son yıllarda Birlik içindeki durumunun anlaşılabilmesi ve AB standartlarına göre ülke durumunun tespit edilebilmesi için bazı temel göstergelere ait bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Temel Göstergelere Göre Romanya-AB Analizi

Temel Göstergeler	Avrupa Birliği	Romanya
Yoksulluk veya Sosyal Dışlanma Riski Altındaki Kişiler (Nüfusun Yüzdesi Olarak)	%21,7 (2021)	%34,4 (2021)
Enflasyon oranı (Önceki Yıla Göre % Değişim)	%2,9 (2021)	%4,1 (2021)
İşsizlik Oranı (15-74 yaş arası aktif nüfusun yüzdesi olarak)	%7,0 (2021)	%5,6 (2021)
Kişi Başına GSYİH (Kişi Başına Euro)	27 880€ (2021)	9 550€ (2021)
Sera Gazı Emisyonları (Kişi Başına Ton)	7.5 (2020)	5.7 (2020)
Yenilenebilir Enerji (Brüt Nihai Enerji Tüketiminde % Olarak)	%22,1 (2020)	%24,5 (2020)

Enerji İthalat Bağımlılığı	%57,5	%28,2
<i>(Brüt Kullanılabilir Enerjinin Yüzdesi)</i>	(2020)	(2020)
Genç Nüfus (15-29 Yaş)	%16,3	%15,8
<i>(Toplam Nüfusun Yüzdesi Olarak)</i>	(2021)	(2021)

Kaynak: Eurostat, 2022.

Tablo 2 incelendiğinde ekonomik olarak Romanya'nın AB standartlarının gerisinde olduğu ancak enerji ithalat bağımlılığı ve yenilenebilir enerjide oldukça gelişmiş bir seviye yakaladığı görülmektedir. Özellikle kişi başına düşen GSYİH kapsamında Romanya, Birlik standartlarının gerisinde kalırken enflasyon oranındaki yükseklik de ülke ekonomisinin kırılganlığını göstermektedir. Yoksulluk riski altındaki kişilerin Romanya'da nüfusun %34,4'ünü oluşturması, ekonomik refah düzeyinin geliştirilmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır. Komünizm sonrası ekonomideki yapısal sorunların çözümünde ilerleme kaydeden Romanya, mevcut durumda istenilen düzeye ulaşamamış, hassas bir ekonomik görünüm sergilerken AB üyesi bir ülke olarak Birlikten farklı alanlarda gelişim sağlamak üzere finansal kaynak sağlayabilmektedir.

2022 yılında Romanya'nın AB ile olan ilişkisinde iki önemli gündem maddesi karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki Rusya-Ukrayna Savaşı, ikincisi ise Romanya'nın Schengen Bölgesi'ne katılımıdır. Öncelikle Rusya-Ukrayna Savaşı ele alındığında; AB'nin Ukrayna yanlısı politikalar izlediği ve söz konusu çatışmada Ukrayna'nın ana destekleyicilerinden biri olduğu açıkça ifade edilebilmektedir. AB, çatışmanın başından itibaren Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı silahlı eylemler karşısında Ukrayna'yı koruyucu bir görev edinmiş, Rusya'ya karşı kapsamlı ve kısıtlayıcı yaptırımlar paketi uygulamıştır. Bu kapsamda AB, Rusya'nın savaşı finanse etme yeteneğini azaltmak, işgalden

sorumlu siyasi seçkinlerine açık ekonomik ve siyasi bedeller yükleyerek finansal kaynağına zarar vermek amacıyla oldukça geniş alanda yaptırımlar uygulamaktadır (European Commission, 2022d).

Romanya ve AB Rusya-Ukrayna Savaşı'nda birlikte hareket ederek ortak politika izlemiş ve hem AB üyesi bir ülke olarak hem de Ukrayna ile komşu bir ülke olarak Romanya, Rusya karşıtı politika ve uygulamalarıyla ön plana çıkmıştır. AB ise üye devletleri savaştan etkilenmelerini en aza indirmek amacıyla çeşitli fonlarla desteklemektedir. Bu kapsamda 23 Mart 2022'de "Devlet Yardımı Geçici Kriz Çerçevesi" Rusya'nın Ukrayna'ya karşı savaşı bağlamında üye devletlerin ekonomilerini desteklemek için kabul edilmiştir (European Commission, 2022e). Avrupa Komisyonu, Geçici Kriz Çerçevesi kapsamında sektörlerdeki şirketleri desteklemek için söz konusu fondan Romanya'ya 500 milyon Euro'luk bir destek verilmesini onaylamıştır (European Commission, 2022e).

AB üyesi ülkeler arasında Ukrayna ile en uzun sınırı paylaşan Romanya, 24 Şubat 2022 gibi erken bir tarihte mülteci almaya başlamış, Ekim 2022 itibariyle 1,6 milyondan fazla Ukraynalı ülkeye geçiş yapmış ve bunun yaklaşık 83.748'i ülkede kalmıştır (UNICEF, 2022). Romanya, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başından itibaren Ukrayna vatandaşlarının sınırdan geçişini sağlamak için çeşitli önlemler almaktadır (China-CEE Institute, 2022a: 3). Romanya'nın mülteci krizine müdahalesi, iki aşamalı bir plan üzerine yapılandırılmıştır. Bunlardan birincisi "Acil Müdahale" ve ikincisi "Koruma Müdahalesi"dir. Birinci aşamada temel olarak Ukrayna'dan yeni gelen mülteciler için ana giriş sınır noktalarına kaynak temin etme, insani nakliye, acil barınak, gıda, temel tıbbi yardım hizmetleri sunulurken ikinci aşama daha çok Romanya'da yaşamayı seçen Ukraynalı mülteciler için orta ve uzun vadeli koruma ve dâhil etme önlemlerini içermektedir (Guvernul României, 2022c).

2022 yılında Romanya'nın AB ile olan ilişkisinde ikinci önemli gündem maddesi; Birlik üyesi olan Romanya'nın Schengen Bölgesi'ne katılımıdır. Schengen Bölgesi, AB'ye üye ülkelerde yaşayan veya bu ülkelerden herhangi birini turist, öğrenci veya iş amacıyla (AB'de yasal olarak bulunan herkes) ziyaret eden AB dışı vatandaşların yanı sıra AB vatandaşlarının sınır kontrollerine tabi olmadan seyahat etmesine, çalışmasına ve yaşamasına olanak sağlayan alanı temsil etmektedir. Mevcut durumda Bulgaristan, Kıbrıs, İrlanda ve Romanya dışındaki tüm AB üyesi ülkeler, AB üyesi olmayan İzlanda, Norveç, İsviçre ve Lihtenştayn'ı da kapsayan Schengen bölgesinin bir parçasıdır (European Parliament, 2022). Romanya, Schengen Bölgesi'ne katılım için gerekli tüm şartları yerine getirmiş ve Katılım Anlaşmalarında belirtilen Schengen değerlendirme sürecini başarıyla tamamlamıştır (Ministerul Afacerilor Externe, 2022d). Ancak 08 Aralık 2022 tarihinde Hırvatistan, Romanya ve Bulgaristan'ın Schengen Bölgesi'ne katılımını oylayan AB tarafından Hırvatistan'ın Bölge'ye dâhil edilmesi, Romanya ve Bulgaristan'ın ise Bölge dışında bırakılması kararı alınmıştır (BBC, 2022). Schengen Bölgesi'ne katılım kararı oybirliği gerektirdiğinden tüm üye devletlerin desteği aranmaktadır. Hırvatistan bu konuda Birlik ülkelerinden tam destek alırken Avusturya, hazırlık eksikliğini gerekçe göstererek Romanya ve Bulgaristan'ın katılımına, Hollanda ise Bulgaristan'ın katılımına karşı çıkmıştır (The Guardian, 2022). Romanya Cumhurbaşkanı Klaus Iohannis, bu oylama üzerine Avusturya'nın kararını açıklanamaz, üzücü ve haksız olarak nitelendirerek bu tutumun özellikle mevcut jeopolitik bağlamda (Rusya-Ukrayna Savaşı) en fazla ihtiyaç duyulan AB bütünlüğüne zarar verme riski taşıdığını belirtmiştir (Euronews, 2022).

Romanya-NATO ilişkisi

1989 yılından itibaren yıkılan komünist rejim sonrası Romanya, yönünü demokrasiye ve Batı menşei uluslararası örgütlere dönmüş 2004 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne

(NATO) üye olmuştur (Britannica, 2022). Coğrafi olarak Romanya, Rusya'ya yakınlığı, Orta Avrupa'yı Yunanistan ve Türkiye'ye bağlaması ile NATO'ya stratejik bir bütünlük sağlamakta ve böylece Güneydoğu Avrupa'da bir istikrar ve güvenlik alanı yaratmaktadır. 2022 yılı gelişmeleri ışığında değerlendirildiğinde NATO ve Romanya arasındaki en önemli gündem konusunu Rusya-Ukrayna Savaşı oluşturmuştur. Bu savaşta Romanya'nın NATO ile iş birliği içinde olması ve bu konuda attığı adımlar ülkenin NATO ile çalışabilirliğini arttırırken aynı zamanda ülke silahlı kuvvetlerinin fiziki ekipman ve hareket yeteneği açısından gelişimine de katkı sunmuştur.

Romanya, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başından beri Ukrayna yanlısı tutumu ile NATO ile ortak hareket etmiştir. Başbakan Nicolae Ciucă, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin sadece Romanya ve komşu ülkelerini değil tüm Avrupa Birliği ve NATO üyelerini de ilgilendiren bir çatışma olduğunu ifade etmiştir (Pregil, 2022). Karadeniz'in stratejik noktasında ortaya çıkan bu çatışma, Bölge'nin istikrar ve güvenliğini zedelerken Romanya açısından ülke güvenliği ve refahı kapsamında önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Ancak bu durum sadece bölge ülkelerini değil tüm dünya ülkelerini ekonomik açıdan etkilemiş, askerî açıdan yeni açılımlar ve stratejilerin geliştirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı askeri operasyonlar sonrası 24 Mart 2022 tarihinde Brüksel'de olağanüstü toplanan NATO Zirvesi'nde Romanya'nın da içinde bulunduğu 30 NATO müttefiki devlet, Rusya'nın uluslararası güvenlik ve istikrarın temelini yıkmaya girişimlerine karşı birleştiklerini ilan etmiştir (Ministerul Afacerilor Externe, 2022e). Buna ek olarak Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı askeri operasyonlar sonrası NATO, üyesi olan devletlerin savunmasını sağlamak amacıyla bölgede asker sayısını arttırmıştır. NATO, Estonya, Letonya, Litvanya ve Polonya'daki mevcut muharebe gruplarına ek olarak Bulgaristan, Macaristan, Romanya ve Slovakya'da dört yeni çok

uluslu muharebe grubu kurmuştur (NATO, 2022a). Böylece sekiz muharebe grubu, kuzeyde Baltık Denizi'nden güneyde Karadeniz'e kadar NATO'nun doğu kanadı boyunca uzanmaktadır. Rusya'nın komşularına yönelik saldırgan politikalarını bertaraf etmek için NATO, Doğu Bölgesi'ndeki askeri varlığını arttırmaya devam etmektedir. NATO'nun ileri mevcudiyeti çerçevesinde sekiz muharebe grubundan birinin bulunduğu ülke Romanya'dır ve Hollanda, Kuzey Makedonya, Polonya, Portekiz ve Amerika Birleşik Devletleri bu gruba katkı sağlamaktadır (NATO, 2022b).

29 Haziran 2022 tarihinde Madrid'de düzenlenen NATO Zirvesi'ne Ukrayna Devlet Başkanı Volodimir Zelenskiy de katılmış ve İttifak, Ukrayna'nın bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne destek verdiğinin altını çizmiştir (NATO, 2022c). NATO, Rusya Federasyonu'nu, Müttefiklerin güvenliğine ve Avrupa-Atlantik bölgesinde barış ve istikrara yönelik en önemli ve doğrudan tehdit olarak görmektedir. Bu kapsamda özellikle Doğu Avrupa'daki iş birliklerini ve ortaklıklarını arttırmak amacıyla bölgedeki devletlerle iş birliği geliştirmeye devam edeceklerini devamlı surette belirtmektedir. Madrid Zirvesi'nden sonra NATO'nun ilk etkinliği Kasım 2022 tarihinde Romanya'da düzenlenen NATO Dışişleri Bakanları Zirvesi olmuştur. Karadeniz'in stratejik güvenliğinin görüşüldüğü toplantıda Madrid Zirvesi'nde alınan kararların hızla uygulanabilmesi için alınacak önlemler görüşülmüştür (China-CEE Institute, 2022b: 1). Zirvenin Romanya'da yapılması ülkenin uluslararası görünürlüğüne katkı sunarken 2008'deki Bükreş Zirvesi'nden sonra ülkede gerçekleştirilen ikinci resmi müttefik toplantısı olarak kayıtlara geçmiştir. Ayrıca Romanya, bu zirvenin hemen öncesinde ev sahipliği yaptığı Münih Liderler Toplantısı ile de Bükreş'in Avrupa-Atlantik diplomasisinin başkenti olarak anılmasını sağlamış, NATO'nun Doğu sınırındaki en önemli stratejik ortağı rolünü pekiştirmiştir.

Sonuç

Romanya açısından 2022 yılı yanı başında yaşanan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın etkilerini azaltmak amacıyla iç ve dış siyasette verdiği mücadele ile tamamlanmıştır. Covid-19 pandemi salgınının ekonomi üzerinde yarattığı etkilerin giderek azaldığı ve ekonominin yükselişe geçtiği bir dönemde ortaya çıkan Rusya-Ukrayna Savaşı, mevcut iyimser havayı yok etmiş ve yeni mücadele alanları ortaya çıkarmıştır. Ukrayna'dan gelen mültecilerin kısa vadede barınma, güvenlik, eğitim, sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayan Romanya, uzun vadede ülkede kalan mültecilerin toplumsal hayata uyum sağlayabilmesi için politikalar geliştirmiştir. Rusya'nın Ukrayna'ya karşı saldırgan tutumu Romanya vatandaşlarında bir güvenlik endişesi oluştururken Hükümet, vatandaşlarının güvenliğini ve refahını sağlayacaklarına dair taahhütleri içeren politikalar yürütmektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı, Romanya'yı olumsuz yönde etkilediği kadar bazı alanlarda ülke için fırsatlar da ortaya çıkarmıştır. Bunlardan ilki küresel enerji krizine yol açan Savaş'ın Romanya'nın enerji bağımsızlığı hedefine katkı sunmasıdır. Küresel enerji krizinden en az etkilenen ülkelerden biri olmasına rağmen Romanya, bu kriz sonrası yenilenebilir enerji yatırımlarını arttırmış, temiz enerjiye geçişte ilerleme kaydetmiştir. Buna ek olarak Rusya-Ukrayna Savaşı boyunca NATO ve AB ile ortaklığını pekiştiren Romanya, izlediği aktif savaş diplomasisi ile küresel siyasetteki görünürlüğünü de arttırmış, Doğu Avrupa ve Karadeniz istikrarında önemli ve vazgeçilmez stratejik ortak rolünü üstlenmiştir.

Kaynakça

Banca Națională A României (2022). *“Evaluări Curente Ale Impactului Războiului Din Ucraina Asupra Economiei Românești”*,
<https://www.bnr.ro/DocumentInformation.aspx?idDocument=40068&directLink=1> adresinden alındı.

- Banila, N. (2022). “*Russian War on Ukraine to Negatively Affect Romania’s Economy*”, <https://seenews.com/news/russian-war-on-ukraine-to-negatively-affect-romanias-economy-ec-785639> adresinden alındı.
- BBC (2022). “*Schengen: No EU Border-Free Zone for Romania and Bulgaria*”, <https://www.bbc.com/news/world-europe-63905113> adresinden alındı.
- BEC Comunicat (2020). “*Privind Participarea Populației la Vot Pentru Alegerea Senatului și a Camerei Deputaților din 6 Decembrie 2020*”, https://parlamentare2020.bec.ro/wpcontent/uploads/2020/12/BEC_comunicat-prezenta_00.00.pdf, adresinden alındı.
- Bougias, A., Episcopos, A. ve Leledakis, G. N. (2022). “*Valuation of European Firms During the Russia-Ukraine War*”, *Economics Letters*, 218, <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2022.110750> adresinden alındı.
- Britannica (2022). “*Romania*”, <https://www.britannica.com/place/Romania> adresinden alındı.
- Ceenergy News (2022). “*USTDA Awards a 14 million US Dollars Grant for the Development of Small Modular Reactors in Romania*”, <https://ceenergynews.com/nuclear/ustda-awards-a-14-million-us-dollars-grant-for-the-development-of-small-modular-reactors-in-romania/> adresinden alındı.
- China-CEE Institute (2022a). “*Weekly Briefing*”, https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2022/08/2022er02_Romania.pdf adresinden alındı.
- China-CEE Institute (2022b). “*NATO and G7+ Meetings Hosted by Romania*”, https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2022/12/2022er11_Romania.pdf adresinden alındı.

- Colesca, S. E. ve Ciocoiu, C. N. (2013). “An Overview of the Romanian Renewable Energy Sector”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 24, 149-158.
- Drăghici, M. (2021). “Situatia României”, https://www.ey.com/ro_ro/energy-reimagined/romania-proiecte-de-investitii-in-energie-regenerabila adresinden alındı.
- Euronews (2021). “Romanian Mps Approve Coalition That Will See Rotating Prime Ministers”, <https://www.euronews.com/2021/11/25/romanian-mps-approve-coalition-that-will-see-rotating-prime-ministers> adresinden alındı.
- Euronews (2022). “Europe News”, <https://www.euronews.com/my-europe/2022/12/09/romanian-president-blasts-austria-for-inexplicable-unjustified-regrettable-schengen-veto> adresinden alındı.
- European Commission (2022a). “EU Cohesion Policy: €2.14 billion for a just climate transition in Romania”, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_7562 adresinden alındı.
- European Commission (2022b). “Just Transition Fund”, https://commission.europa.eu/funding-tenders/find-funding/eu-funding-programmes/just-transition-fund_en adresinden alındı.
- European Commission (2022c). “Press Release”, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_4865 adresinden alındı.
- European Commission (2022d). “EU Sanctions Against Russia Following the Invasion of Ukraine”, https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine_en adresinden alındı.
- European Commission (2022e).” *State Aid: Commission Approves €500 Million Romanian Scheme to Support Companies in the Context of Russia’s War Against Ukraine*”,

- https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_6982 adresinden alındı.
- European Parliament (2022). “*Press Releases*”, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20221014IPR43207/end-discrimination-and-admit-bulgaria-and-romania-to-schengen-meps-demand> adresinden alındı.
- European Union (2022). “*Romania*”, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/country-profiles/romania_en adresinden alındı.
- Eurostat (2022). “*Country Facts*”, <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/countryfacts/#> adresinden alındı.
- FitchRatings (2022). “*RATING REPORT Romania*”, <https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/romania-18-10-2022> adresinden alındı.
- Guvernul României (2022a). “*Guvern*”, <https://gov.ro/ro/guvernul> adresinden alındı.
- Guvernul României (2022b). “*Fresh News*”, <https://gov.ro/en/news/prime-minister-nicolae-ionel-ciuca-exploitation-of-the-black-sea-natural-gas-for-the-first-time-will-strengthen-romania-s-capacity-to-secure-the-natural-gas-domestic-consumption&page=4> adresinden alındı.
- Guvernul României (2022c). “*Ukraine-Together We Help More*”, <https://www.gov.ro/ro/pagina/ukraine-together-we-help-more> adresinden alındı.
- Haar, L. N. ve Marinescu, N. (2011). “*Energy Policy and European Utilities’ Strategy: Lessons from the Liberalisation and Privatisation of the Energy Sector in Romania*”, *Energy Policy*, 39, 2245-2255 adresinden alındı.
- Ismayılov, M. (2021). “*Analiz: Uluslararası Ceza Mahkemesi | Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Tarafsızlık ve Etkinlik Sorunu*”, SETAV, <https://www.setav.org/analiz-uluslararasi-ceza-mahkemesi-rusya-ukrayna-savasi->

baglamında-tarafsizlik-ve-etkinlik-sorunu/ adresinden alındı.

Mărcău, F. C., Peptan, C., Gorun, H. T., Băleanu, V. D. ve Gheorman, V. (2022). “*Analysis of the impact of the armed conflict in Ukraine on the population of Romania*”, *Public Health*, doi: 10.3389/fpubh.2022.964576 adresinden alındı.

Ministerul Afacerilor Externe (2022a). “*Președinția României la Comunitatea Democrațiilor – 2019-2022*”, <https://www.mae.ro/node/51103#Comunitatea> adresinden alındı.

Ministerul Afacerilor Externe (2022b). “*Interviuri*”, <https://www.mae.ro/node/60019> adresinden alındı.

Ministerul Afacerilor Externe (2022c). “*Parcursul României ca stat membru al Uniunii Europene*”, <https://www.mae.ro/node/1540> adresinden alındı.

Ministerul Afacerilor Externe (2022d). “*Aderarea României la Spațiul Schengen*”, <https://www.mae.ro/node/55122> adresinden alındı.

Ministerul Afacerilor Externe (2022e). “*Summitul Extraordinar NATO de la Bruxelles, 24 martie 2022*”, <https://www.mae.ro/node/58252> adresinden alındı.

Ministerul Energiei (2022a). “*Comunicate de Presă*”, <https://energie.gov.ro/aproximativ-14-miliarde-de-euro-din-fondul-de-modernizare-pentru-finantarea-unor-proiecte-strategice-in-sectorul-energetic-din-romania/>, adresinden alındı.

Ministerul Energiei (2022b). “*Comunicate de Presă*”, <https://energie.gov.ro/a-fost-adoptata-ordonanta-de-urgenta-pentru-utilizarea-energiei-din-surse-regenerabile/> adresinden alındı.

Ministerul Energiei (2022c). “*Strategia Energetică a României 2022-2030, cu Perspectiva Anului 2050*”, <https://energie.gov.ro/wp-content/uploads/2022/08/Strategia->

2030_DGJRI_AM_12.08.2022_MU_Clean_25.08.2022-1.pdf adresinden alındı.

NATO (2022a). “NATO’s Response to Russia’s Invasion of Ukraine”,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_192648.htm adresinden alındı.

NATO (2022b). “NATO’s Military Presence in the East of the Alliance”,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_136388.htm adresinden alındı.

NATO (2022c). “Madrid Summit Declaration”,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm adresinden alındı.

NEA (2022). “NEA Director-General leads mission to Romania”,
https://www.oecd-neo.org/jcms/pl_69645/nea-director-general-leads-mission-to-romania adresinden alındı.

Nuclearelectrica (2022). “Press Release”,
<https://www.nuclearelectrica.ro/2022/11/15/on-the-occasion-of-united-nations-conference-on-climate-change-cop27-nucleareletricas-smr-project-company-ropower-and-donalam-part-of-afv-beltrame-group-sign-mou-for-smrs-deployment-in/?lang=en>, adresinden alındı.

OECD (2022a). “Romania Economic Snapshot”,
<https://www.oecd.org/economy/romania-economic-snapshot/#:~:text=Economic%20Outlook%20Note%20%2D%20Romania,reduced%20foreign%20demand%20on%20exports> adresinden alındı.

OECD (2022b). “Confronting the Crisis OECD Economic Outlook, November 2022”,
<https://www.oecd.org/economic-outlook/november-2022/#gdp> adresinden alındı.

OECD (2022c). *OECD Economic Outlook, Volume 2022, Issue 1*,
<https://www.oecd-ilibrary.org/sites/62d0ca31-en/1/3/2/38/index.html?itemId=/content/publication/62d0ca31->

- en&_csp_=0cf9a35c204747c5f82f56787b31b42b&itemIG
O=oced&itemContentType=book adresinden alındı.
- OECD (2022d). “*OECD Policy Responses on the Impacts of the War in Ukraine*”, <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/e88a6a55-en.pdf?expires=1670683515&id=id&accname=guest&checksum=6EF092E85042B84189FA15CDAED5D11F> adresinden alındı.
- Pachiu, D. ve Nita, M. (2020). “*Electricity regulation in Romania: Overview*”, D&B David and Baias SCA, [https://content.next.westlaw.com/practical-law/document/I5f085898d49e11e398db8b09b4f043e0/Electricity-regulation-in-Romania-overview?viewType=FullText&ppcid=20000ee812fe4cc6ad20478feca982f8&originationContext=knowHow&transitionType=KnowHowItem&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://content.next.westlaw.com/practical-law/document/I5f085898d49e11e398db8b09b4f043e0/Electricity-regulation-in-Romania-overview?viewType=FullText&ppcid=20000ee812fe4cc6ad20478feca982f8&originationContext=knowHow&transitionType=KnowHowItem&contextData=(sc.Default)&firstPage=true) adresinden alındı.
- Patricolo, C. (2022). “*Romanian PM: We Stabilised The Energy Crisis*”, <https://ceenergynews.com/oil-gas/romanian-pm-we-stabilised-the-energy-crisis/> adresinden alındı.
- Peregil, F. (2022). *Interview, El Pais*, <https://english.elpais.com/international/2022-11-25/romania-pm-a-common-effort-is-needed-to-ensure-nato-defends-every-inch-of-territory-against-russia.html> adresinden alındı.
- Pereira, P., Bašić, F., Bogunovic, I. ve Barcelo D. (2022). “*Russian-Ukrainian War Impacts the Total Environment*”, *Science of the Total Environment*, 837, <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2022.155865> adresinden alındı.
- Preşedintele României (2022). “*Briefing de Presă*”, <https://www.presidency.ro/ro/media/csat/declaratia-de-presa-sustinuta-de-presedintele-romaniei-klaus-iohannis-la-finalul-sedintei-consiliului-suprem-de-aparare-a-tarii1646140335> adresinden alındı.

- Radu, V., Dulamea, R., Deaconess, R., ve Constantinescu, M. (2022). “*The Renewable Energy Law Review: Romania*”, CMS Cameron McKenna Nabarro Olswang LLP, <https://thelawreviews.co.uk/title/the-renewable-energy-law-review/romania#footnote-001> adresinden alındı.
- The Global Economy (2022). “*Inflation-Country Rankings*”, <https://www.theglobaleconomy.com/rankings/Inflation/> adresinden alındı.
- The Guardian (2022). “*Croatia to Join Schengen Zone, but Romania and Bulgaria Kept Out*”, <https://www.theguardian.com/world/2022/dec/08/croatia-to-join-schengen-zone-but-romania-and-bulgaria-kept-out> adresinden alındı.
- The World Bank (2022). “*Romania Overview*”, <https://www.worldbank.org/en/country/romania/overview> adresinden alındı.
- UNICEF (2022). “*Romania*”, <https://www.unicef.org/romania/stories/unicef-support-romania-refugee-children-women-and-families-coming-ukraine> adresinden alındı.
- Wang, Y., Bouri, E., Fareed, Z. ve Dai, Y. (2022). “Geopolitical Risk and the Systemic Risk in the Commodity Markets Under the War in Ukraine”, *Finance Research Letters*, 49, <https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.103066> adresinden alındı.
- Ziarul Oficial Românesc (2021). “*Hotărârea nr. 42/2021 Pentru Acordarea încrederii Guvernului*”, <https://lege5.ro/Gratuit/he4dombvg44q/hotararea-nr-422021pentruacordareaincrederiiguvernului?pid=433332136&expression=nicolae%20ciuca%20#p-433332136> adresinden alındı.

2022 UKRAYNA SAVAŞI SONRASI RUSYA: İÇ-DIŞ POLİTİKADA VE EKONOMİ ALANINDAKİ DEĞİŞİMLER

Meltem Hasançebi

[Doktora Öğr., Karadeniz Teknik Üniversitesi]

Fevzi Kırbaşoğlu

[Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi]

Giriş

Vladimir Putin, 2021 yılının Temmuz ayında Rusya hükümetinin resmi sitesinde yayımladığı bir makalede Ukrayna'ya değinmiştir. Putin bu makalesinde tarihe atıf yaparak, Rusların ve Ukraynalıların Avrupa'nın en büyük devleti olan Eski Rusya'nın torunları olduğunu ifade etmiştir. Makalede Ukrayna halkının aslen Rus yanlısı olduğu, ancak Batı'nın "böl ve yönet" politikası sonucunda Rus karşıtlığının oluşturulmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Ayrıca Putin'e göre, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde Ukrayna'nın bağımsızlığının ilan edilmesi yapılan en büyük hatalardan biri olmuştur (Putin, 2021). Putin'in dile getirdiği görüşler ışığında, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik müdahalesinin aniden alınmış bir karar olmadığı, bunun yerine uzun zaman önceden planlandığı söylenebilir.

Rusya, 2022 yılında Ukrayna'ya yönelik askeri müdahale kararı alarak küresel siyasetin seyrini değiştiren bir adım atmıştır. Rusya'nın bu hamlesi, iç ve dış politikasında köklü bir dönüşüme yol açmıştır. Bu dönüşümü analiz etmek,

yaşadığımız dönemin siyasi dinamiklerini kavrayabilmek için hayati önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, 2022 yılında Rusya'nın iç ve dış siyasetinde yaşanan değişimleri ve Ukrayna müdahalesinin Rusya'nın politikaları üzerinde neden olduğu çok boyutlu etkileri incelemektir.

Çalışma, giriş bölümünün ardından üç ana kısımdan oluşmaktadır. İlk bölümde, Rusya'nın 2022 yılı iç siyasetindeki gelişmelere odaklanılmıştır. Burada Navalny'nin tutuklanması, ulusal seçimler, yargıdaki siyasallaşma, muhalefete yönelik baskılar ve diğer konular ele alınmıştır. İkinci bölüm ise Rusya'nın dış politikasına ayrılmıştır. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Batı ittifakıyla ilişkiler, Çin ve Asya ülkeleriyle yakınlaşma ve Ukrayna müdahalesi sonrası Batı ile gerilimin artması bu bölümde incelenmiştir. Üçüncü bölümde de Rusya'nın ekonomisine odaklanılmıştır. Batı yaptırımlarının ekonomik etkileri ve Rusya'nın aldığı önlemler bu bölümün konusunu oluşturmuştur.

Rusya'nın iç ve dış politikasındaki dönüşüm hem bölgesel dengeler hem de küresel aktörler arasındaki güç mücadelesi açısından önemli sonuçlar doğurma potansiyeline sahiptir. Ukrayna krizi sonrası uluslararası konjonktürde Batı ittifakının Rusya karşısındaki tutumu ve Çin gibi bölgesel güçlerin stratejileri önemli rol oynayacaktır. Yaşanan gelişmeleri dikkatle incelemek ve çok boyutlu analiz etmek, olası gelecek senaryolarını tartışmak açısından faydalı olacaktır.

2022 Yılında İç Politika ile İlgili Gelişmeler

Ukrayna Savaşı'nın Halk Üzerindeki Etkisi

Rusya 2022 yılının Şubat ayında Ukrayna'ya askeri müdahalede bulunmuştur. Bu müdahalenin ardından Kremlin ile Rus halkının bazı kesimleri arasında görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Kremlin yönetimi müdahaleye geniş bir halk desteğinin olduğunu açıklarken; binlerce Rus vatandaşının Moskova, St.

Petersburg ve diğer şehirlerde toplanarak, hükümeti protesto etmesi ve savaşın sona erdirilmesi çağrısında bulunması ülkedeki düşünce farklılıklarını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca gösteriler sırasında polis ile göstericiler arasında çatışmaların yaşanması ve gözaltıların gerçekleşmesi, ülke genelindeki iç siyasi gerilimi artıran gelişmeler arasında yer almıştır (Taylor, 2022; Sauer & Roth, 2022).

Araştırma şirketleri, ülke içerisinde Ukrayna müdahalesi konusunda farklı düşüncelerin ve tutumların olmasından dolayı, Rus halkının bu olayı nasıl algıladığını anlayabilmek için çalışmalar yürütmüştür. Bu sivil toplum araştırma kuruluşlarından olan Levada Center'ın yaptığı anket sonucuna göre Rusların %64'ü Ukrayna çevresindeki durumu yakından takip etmektedir. Ukrayna'daki olayları en çok takip edenler 55 yaş üzeridir (%76). Bunu 40-54 yaş aralığı (%70), 25-39 yaş aralığı (%51) ve 18-24 yaş aralığının (%43) izlediği belirtilmiştir. Ayrıca katılımcıların %81'inin Rus ordusunun eylemlerini desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Bunların %53'ü kesin destek belirtirken, %28'i oldukça desteklediğini ifade etmiştir. Ukrayna'daki askeri eylemler Ruslarda en çok "Rusya için gurur" (%51), "endişe, korku ve dehşet" (%31) ve "şok" (%12) duygusuna yol açtığı sonucu ortaya çıkmıştır (Levada Analytical Center, 2022).

Rusya yönetimi, Ukrayna'daki askeri hareketini meşrulaştırmak amacıyla propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Bu çerçevede, Nisan 2022'de Moskova'da, Ukrayna'da artan Nazi eğilimleriyle mücadele gerekçesi öne sürülerek bir Nazizm sergisi açılmıştır. Sergide, Ukrayna'da Nazi unsurların varlığına dikkat çektiği iddia edilen iki yüzden fazla materyal sunulmuştur. Bunlar, İkinci Dünya Savaşı sırasında Ukraynalı milliyetçilerin işlediği iddia edilen eylemleri ve 2014-2022 yılları arasında neo-Nazilerin Ukrayna sakinlerine karşı işlediği iddia edilen kitlesel şiddet olaylarını anlatmış ve Ukrayna Milliyetçiler Örgütü ile Nazi Almanyası ideolojisi arasında bağlantı olduğu ileri sürülmüştür (Победа РФ, 2022). Ancak sergide sunulan bu

iddia ve materyallerin doğruluğu bağımsız kaynaklarca kanıtlanmamış ve propagandist nitelik taşıdığını akıllara getirmiştir.

Moskova, askeri faaliyetlerine halk desteğini toplama ve sürdürme ihtiyacı nedeniyle, çocukları ve gençleri bu çabanın hayati bir parçası olarak görmüştür. Hükümet, Ukrayna'daki savaşı İkinci Dünya Savaşı'nın bir devamıymış gibi önceleyerek, gençlerin savaşan Rus askerleriyle kişisel bağ kurmalarını teşvik etmek amacıyla vatanseverlik temalı bir eğitim kampanyası başlatmıştır. Okullarda verilen bu eğitimin amacı, öğrencilerde ülke sevgisi yanında orduya karşı büyük bir saygı oluşturmaktır. Nitekim Rusya genelindeki okullarda, öğretmenler çocuklara savaşla ilgili semboller çizdirmiş ve Ukrayna'daki askerlerle mektuplaşmalarını sağlamıştır (Tereshchenko, 2022).

Yargısal Düzenlemeler

Son yıllarda Rusya Federasyonu'na bağlı cumhuriyetlerde yönetimde merkezileşme eğilimleri gözlenmektedir. Cumhuriyetlerin çoğu liderlerinin unvanlarını değiştirerek yerel yasama organlarının yetkilerini azaltmaktadır. Bu kapsamda, 2021 yılında çıkarılan federal yasa, özerk cumhuriyetlerde devlet başkanı yerine başkan unvanı getirilmesini öngörmüştür. Ancak Tataristan Cumhurbaşkanı Rustam Minnikhanov başta bu yasayı reddetse de Aralık 2022'de, unvan değişikliğini desteklediğini açıklamış, böylece Tataristan Cumhuriyeti de merkezi otoriteye bağlı hale gelmiştir (RFE/RL, 2022a; Sarı, 2022).

2022 yılında gerçekleştirilen bir diğer yargısal düzenlemede çevrimiçi oylama sisteminin kapsamı genişletilmiş ve 2024 başkanlık seçimlerinde kullanılacağı açıklanmıştır. Yine 2022'de yürürlüğe giren yasalarla "aşırılık yanlısı" olarak nitelendirilenlere seçilme yasağı getirilmiş ve "yabancı ajan" kaydı tutulması kararlaştırılmıştır. Aralık ayında ise "geleneksel

olmayan cinsel ilişkilerin” propagandasını yasaklayan yasa genişletilmiştir (Reuters, 2022a; Hardy, 2022; Mishin, 2022; Vernon, 2023; Reid, 2023).

Ulusal Seçimler

Ruslar, 24 Şubat'ta Ukrayna'ya asker göndermesinden bu yana bazı federal bölgelerde başkan, vali ve yerel meclis üyelerini seçmek için ilk ulusal seçimlerini 9-11 Eylül tarihleri arasında sandık başına giderek gerçekleştirmiştir. Oy verme işlemi, savaşın başlamasından bu yana sivil toplum ve ifade özgürlüğü üzerinde belirgin bir şekilde yoğunlaşan baskıların devam ettiği bir ortamda gerçekleşmiştir.

Rusya'nın 82 bölgesinde gerçekleştirilen oy verme sürecinde, ülke genelinde 4,700'den fazla yerel ve bölgesel seçim yapılmış ve toplamda 31,000'den fazla kişi görevlendirilmiştir. Seçimlerde Rusya'ya bağlı Karelya Cumhuriyeti, Buryat Cumhuriyeti, Udmurtya Cumhuriyeti, Mari El Cumhuriyeti'nin başkanları; Vladimir bölgesi, Kirov bölgesi, Kaliningrad bölgesi, Ryazan bölgesi, Novgorod bölgesi, Sverdlovsk bölgesi, Saratov bölgesi, Tomsk bölgesi, Tambov bölgesi ve Yaroslavl bölgesinin valileri; Udmurtya Cumhuriyeti, Kuzey Osetya-Alanya Cumhuriyeti, Penza bölgesi, Krasnodar bölgesi, Saratov bölgesi ve Sahalin bölgelerinin parlamento üyeleri; Çerkessk, Gorno-Altay, Barnaul, Kızıl, Kirov, Petropavlovsk-Kamçatskiy, Kursk, Vladivostok, Pskov, Omsk , Tver ve Yaroslavl şehir meclisi üyeleri seçilmiştir. Ülke genelinde yerel ve bölgesel yönetimler için yapılan oylama, Moskova'da belediye düzeyinde yapılan seçimleri de içermiştir (Hopkins, vd., 2022; Le Monde, 2022; TACC, 2022a; Meduza, 2022a).

Merkez Seçim Komisyonu'nun sonuçlarına göre, Buryatya, Mari El, Tomsk, Vladimir, Ryazan, Yaroslavl, Tambov ve Kaliningrad'da resmi adaylar yüksek oy oranlarıyla seçimi kazanmıştır. Kirov, Saratov ve Novgorod bölgelerinde resmi adayların oy oranları daha düşük olmakla birlikte yine de

çoğunluğu elde etmişlerdir. Sverdlovsk, Udmurtya ve Karelya cumhuriyetlerinde ise resmi adaylar için oy oranları %65-70 aralığında gerçekleşmiştir. 2017'den bu yana Moskova'da muhalefetin sandalye kazanmaya çalıştığı belediye seçimlerinde ise yaklaşık 1.400 sandalyeden yaklaşık 1.100'ünü Vladimir Putin'i destekleyen Birleşik Rusya partisi kazanmıştır. Bu sonuçlar, Birleşik Rusya'nın Moskova yerel yönetimindeki hakim durumunu koruduğuna işaret etmiştir (TACC, 2022a). Ancak seçimlerin adil şartlarda yapılıp yapılmadığı konusunda tartışmalar yapılmaktadır. Bazı kaynaklara göre bu sonuç şaşırtıcı olmamıştır, çünkü önde gelen muhalif adayların çoğu ya çeşitli resmi gerekçelerle adaylıktan men edilmiş ya da Ukrayna savaşına karşı çıktıklarından dolayı tutuklanmıştır (Meduza, 2022a; Meduza, 2022b).

2022 yılının Mart ayında kabul edilen yeni yasa ile birlikte, başta Moskova olmak üzere bazı bölgelerde online oylama sistemi kullanılmış ve COVID-19 bulaşma riskini azaltmak için üç günlük oy kullanma süreleri getirilmiştir. Online oylama sistemi ve seçim süresinin uzatılması, Rusya'nın parçalanmış muhalefeti arasında büyük bir güvensizlik kaynağı olmuş ve seçim hilesi endişelerini artırmıştır. Muhalefete göre, online oylama sahteciliği kolaylaştırmıştır. Bu güvensiz durum, halkın geniş kesimlerinde ilgisizliğe yol açmıştır. Örneğin, 2022 yerel seçimlerinde, valilerin seçildiği idari bölgelerin yarısından fazlasında, seçime katılım oranı önceki seçime kıyasla düşüş göstermiştir. Ayrıca Rusya Merkez Seçim Komisyonu, olası seçim ihlallerine ilişkin 93 rapor aldığını açıklamıştır. Yetkililer tarafından yabancı ajan olarak nitelendirilen bağımsız Rus seçim gözlemcisi Golos ise çoğu Moskova'da olmak üzere 1.700'den fazla usulsüzlük raporu kaydetmiştir (Green, 2022; TACC, 2022b).

Mart ayında çıkarılan yasa ile birlikte muhalif lider Alexei Navalny'ye cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olma yasağı getirilmesi dikkat çekici bir gelişme olmuştur. Söz konusu yasaya göre, aşırılık yanlısı olarak nitelendirilen örgütlerle

bağlantılı kişilerin cumhurbaşkanlığından menedilmesi ve yabancı ajanlar sicili oluşturulması öngörülmüştür. Bu kapsamda, 2021 yılında Moskova mahkemesi, Navalny'nin siyasi ağını aşırılık yanlısı olarak yasaklamıştır. Duma'nın kabul ettiği yasa tasarısıyla da aşırılık yanlısı grup liderlerine beş yıl cumhurbaşkanlığı yasağı getirilmiştir (The Moscow Times, 2022).

2022 yerel seçim sonuçları incelendiğinde, hükümet yanlısı ve muhalif haber sitelerinin farklı yaklaşımlar sergilediği anlaşılmaktadır. Hükümet yanlısı siteler seçimlere ilginin yüksek olduğunu ve seçmenlerin yönetimi desteklediğini iddia ederken, muhalif siteler online oylama sisteminin adil ve şeffaf olmadığı eleştirisinde bulunmuştur. Ayrıca Moskova'da online oylama yapanlara yönelik ödüllü kampanyanın da tartışmalara neden olduğu belirtilmiştir (TACC, 2022c). Genel olarak medyadaki farklı söylemler, seçim sürecinde şeffaflık ve güvenilirlik konusunda ciddi soru işaretleri olduğuna işaret etmiştir.

Navalny'nin Tutuklanması

Rusya'da muhalefet unsurları ve aktivistlerin sıklıkla haksız suçlamalarla karşı karşıya kaldığı ve idari baskılara maruz bırakıldığı ifade edilmiştir. Bu ifade edilenlerden hareketle, önde gelen muhalif isim Navalny ile bağlantılı olduğu düşünülen örgütlerin faaliyetleri aşırılık yanlısı olarak yasaklanmış, kendisi ise tekrarlanan denetimli serbestlik cezalarına çarptırılmıştır. 2020'de zehirlendiği iddiasıyla Almanya'ya giden Navalny, 2021'de Rusya'ya dönüşünde tutuklanarak hapis cezasına çarptırılmıştır (BBC News, 2022; TASS, 2022a).

2022 yılının Ocak ayında Rusya Federal Mali İzleme Servisi (Rosfinmonitoring) tarafından Navalny başta olmak üzere çeşitli isimler aşırılık yanlısı olarak nitelendirilerek, terörist listesinde yer almıştır. Navalny ayrıca dolandırıcılık ve mahkemeye saygısızlık suçlamalarıyla dokuz yıl hapis cezası almış, temyiz

talebi de reddedilmiştir (TASS, 2022b; TASS, 2022c). Bu gelişmeler ışığında, Rusya'da muhalif seslerin çeşitli gerekçelerle susturulduğu ve siyasi süreçlerde adil temsilin önünde engeller olduğu söylenebilir.

Kısmi Seferberlik

2022 yılının Eylül ayında Rusya Devlet Başkanı Putin tarafından kısmi seferberlik ilan edilmiş ve Savunma Bakanı Sergei Shoigu 300.000 yedek askerin göreve çağrılacağını duyurmuştur. Resmi açıklamalara göre, sadece askerlik deneyimi olan uzman personelin seferberliğe dahil edileceği, öğrenci statüsünde olanların ve kura ile askere alınanların çağrılmayacağı belirtilmiştir (TACC, 2022d).

Kısmi seferberliğin ardından protesto gösterileri ve göçler yaşanmıştır. Batı kaynakları polisin göstericilere müdahale ettiğini ve gözaltılar olduğunu bildirirken, Rusya kaynakları halkın seferberliğe destek verdiğini iddia etmiş; insan hakları kuruluşları ise binlerce göstericinin gözaltına alındığını rapor etmiştir (Pennington & Yeung, 2022; RFE/RL, 2022b). Ancak seferberlik kararının ardından pek çok Rus vatandaşının ülkeyi terk ettiği, özellikle vizesiz seyahat edilebilen komşu ülkelere göç ettiği her kesimin üzerinde mutabık kaldığı bir durum olmuştur (Reuters, 2022b; Krivosheev, 2022).

2022 Yılında Dış Politika ile İlgili Gelişmeler

NATO ile İlişkiler

2022 yılının ilk aylarında, Rusya'nın Ukrayna sınırlarına yönelik askeri yığınak yapma hareketliliği uluslararası gündemi meşgul etmeye başlamıştır. Bu durum Amerika Birleşik Devletleri, Batılı ülkeler ve Ukrayna tarafından endişeyle karşılanmış ve Rusya'nın savaş hazırlıklarında olduğu söylemlerinin dile getirilmesine neden olmuştur.

2022 yılına dış politikada yoğun bir gündemle giren Rusya, Ocak ayında önemli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Soğuk Savaş'tan bu yana ilişkilerin gergin olduğu NATO ile 12 Ocak tarihinde Brüksel'de NATO-Rusya Konseyi toplanmıştır. Toplantıda Ukrayna'daki durum ve Avrupa güvenliği görüşülmüş, taraflar arasındaki farklılıklara rağmen olumlu bir sonuç alınması hedeflenmiştir (NATO, 2022a). Toplantıda, Rusya tarafından yayımlanan öneriler gündeme getirilmiştir. Rusya; NATO'nun genişlemesi, açık kapı politikası, askeri tatbikatların şeffaflığı ve tehlikeli askeri olayların önlenmesi gibi konuları gündeme taşımıştır. NATO üyeleri ise Ukrayna'daki Rus askeri yığınağından duydukları endişeyi dile getirmiş, Rusya'yı komşularının egemenliğine saygı göstermeye çağırmıştır. Ayrıca NATO, silah kontrolü, silah yayılmasının önlenmesi ve silahsızlanma konularına değinerek, Rusya'nın uluslararası yükümlülüklerine uyması gerektiğini vurgulamıştır (NATO, 2022b).

Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov, NATO ile yapılan görüşme sonrasında Rusya'nın taleplerine somut ve yazılı yanıt verilmesi gerektiğini, Moskova'nın sonsuza kadar beklemeyeceğini ve güvenliğini nasıl sağlayacağını bildiğini ifade etmiştir. Lavrov, NATO güçlerinin Rusya sınırları yakınında görünmesinin kırmızı çizgi olduğunu vurgulamıştır. ABD ile de ilgili konuşan Lavrov, ABD ve müttefiklerinin Moskova'yı çevrelemeye çalıştığını, bunu da gizlemeden yaptıklarını ifade etmiştir. Moskova'ya göre, oligarklara yönelik yaptırımlar da bu çevreleme politikasının bir parçası olarak ortaya çıkmış; ABD, Batı ve müttefiklerinin yaptırım uygulamaları ve Batı yanlısı medyanın oligarklar hakkında olumsuz haberlere yer vermesi, Batı'nın Rusya'ya karşı tutumunu ve Ukrayna müdahalesini meşrulaştırma çabasını yansıtmıştır (TACC, 2022e).

Rusya, ocak ayındaki görüşmelerden istediği sonuçları elde edememesine rağmen NATO'nun Ukrayna'nın üyelik talebine karşı net bir tavır sergileyememesi ve NATO müttefiklerinin Rusya karşısında ortak bir politika benimseyememesi gibi

sebeplerle elini güçlendirme fırsatı bulmuştur. Rusya, ocak ayında yüz bin askeri Ukrayna sınırına intikal ettirmiş ve 24 Şubat'ta Ukrayna'ya askeri müdahalede bulunmuştur. Bu şekilde, Rusya'nın diplomatik girişimlerinin başarısızlığı, askeri seçeneğe yönelme kararını etkilemiştir.

ABD ile İlişkiler

Rusya'nın Ukrayna yakınlarındaki askeri yığınağı, Rusya-ABD gerilimini Soğuk Savaş sonrası dönemin en yüksek seviyesine çıkarmıştır. Bu kapsamda Ocak 2022'de Rusya ve ABD arasında nükleer silahların kontrolü ve Rusya-Ukrayna sınırındaki gerginlik konularında görüşmeler gerçekleşmiştir.

10 Ocak 2022'de Cenevre'de Rusya ve ABD Dışişleri Bakan Yardımcıları arasında birtakım görüşmeler meydana gelmiştir. Rusya, Ukrayna'nın NATO üyesi olmaması ve Ukrayna'ya askeri yardım yapılmaması taleplerini ileterek, bu hususların kendi uluslarının güvenlik endişeleri olduğunu belirtmiştir. ABD ise Rus askerlerinin Ukrayna'ya yakın konuşlandırma girişiminin yeni bir işgal hazırlığı olabileceği endişesini ifade etmiş ve Ukrayna yakınındaki Rus askeri varlığının sonlandırılmasını istemiştir. Bunun yanı sıra, ABD, Ukrayna'nın olmadığı bir kararın alınamayacağını ve NATO'nun açık kapı politikasının eleştirilemeyeceğini vurgulamıştır (Farge, 2022; TACC, 2022f).

24 Şubat'ta Rusya'nın Ukrayna'ya askeri müdahalesinin ardından ABD Başkanı Joe Biden, Rusya'ya karşı Ukrayna'da askeri güç kullanımı ve birlik gönderme gibi ifadelerden kaçınmıştır. Bunun yerine Rusya hükümetine, bankalarına ve vatandaşlarına yönelik ağır yaptırımların yürürlüğe gireceğini söyleyerek, doğrudan askeri müdahale seçeneğinden uzak durmayı ve diplomatik ve ekonomik yollarla Rusya'yı cezalandırmayı tercih ettiğini söylemiştir (Wertheim, 2022). Ayrıca Biden bir konuşmasında, Putin'den iktidarda kalamayacak bir kasap ve savaş suçlusu olarak bahsetmiş ve

akabinde iki ülke arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmiştir (Roberts, 2022).

Çin Halk Cumhuriyeti ile İlişkiler

İki ülke arasındaki ilişkiler siyasi, askeri, yatırım, ekonomik, güvenlik, ticaret, enerji, bilim ve teknoloji boyutlarında yıl boyunca artış göstermiştir.

4 Şubat'ta başlayan Pekin Kış Olimpiyatları vesilesiyle Pekin'e giden Putin, COVID-19'un başlangıcından bu yana Çin'e ilk ziyaretini gerçekleştirmiştir. İki ülke arasında yapılan bu görüşmede, siyasi, askeri, ekonomik, güvenlik, stratejik koordinasyon, tarım, denizcilik, enerji, dijital ekonomi, teknoloji ve güvenlik gibi birçok konu ele alınmıştır. Ayrıca Çin-Rusya zirve görüşmeleri sırasında "Yeni Bir Çağa Giren Uluslararası İlişkiler ve Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Üzerine Ortak Bildiri" metni kabul edilmiştir. Geniş kapsamlı olan bu belge dört bölümden oluşmuştur. Bildiride Rusya ve Çin, NATO'nun daha fazla genişlemesine karşı çıkararak, NATO'yu ideolojik yaklaşımlarını terk etmeye, diğer ülkelerin egemenlik, güvenlik ve çıkarlarına, medeniyet, kültür ve tarih birikimlerinin çeşitliliğine saygı göstermeye davet etmiş ve diğer devletlerin barışçıl kalkınmasına yönelik adil ve tarafsız bir tutum sergilemesi gerektiğini belirtmiştir (President of Russia, 2022a; Aras & Kaya, 2023). Bu belge, Çin ve Rusya'nın günümüz dünyasının öncelikli konuları olarak gördükleri bölgesel ve küresel güvenlik, demokrasi, siyasi katılım, sosyal adalet, iklim değişikliği, silahların kontrolü, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, insan hakları, sürdürülebilir kalkınma, ulusal egemenlik ve çok taraflılık gibi alanlarda benimsedikleri ortak bakış açıları ve tutumlarıyla sona ermiştir (Kortunov, 2022).

24 Şubat'ta Ukrayna müdahalesinin ardından Putin ile telefon görüşmesi yapan Xi Jinping, Moskova'nın Ukrayna krizinde attığı adımlara saygı duyduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Xi Jinping, Pekin'in Ukrayna meselesinde tarafsız bir tutum

sergilemeye ve sorunun çözümünde yapıcı bir rol oynamaya devam edeceğini belirtmiştir (TASS, 2022d). Bu görüşmenin ardından, 28 Şubat günü Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Wang Wenbin, Çin hükümetinin Ukrayna'daki çatışmanın taraflarını müzakere masasına dönmeye ve Ukrayna krizi konusunda siyasi bir çözüm bulmaya çağırıldığını ifade etmiştir (TASS, 2022e). Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov ise Batı'nın Rusya'ya karşı başlattığı hibrit savaşın, yatırım ve finans da dahil olmak üzere Rus-Çin iş birliğinin genişletilmesi için yeni fırsatlar yaratacağını öne sürmüştür. Lavrov, Rusya ve Çin'in karşılıklı ödemelerde ruble ve yuan kullanımını artırma niyetinde olduğunu ve Çin ile stratejik ortaklığın kapsamlı bir şekilde geliştirilmesinin Rusya'nın dış politikasının öncelikleri arasında yer aldığını vurgulamıştır (TASS, 2022f).

Batı'nın yaptırımlarına katılmayan Çin, bu yaptırımların yasadışı ve tek taraflı olduğunu savunmuş, Rusya'dan doğal gaz ithal etmeye ve normal ticari iş birliğini sürdürmeye devam edeceğini açıklamıştır. Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Maria Zakharova da 3 Haziran'da yaptığı açıklamada, Rusya'nın Tayvan'ı Çin'in ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünü ve Moskova'nın bu tutumunun değişmediğini ifade etmiştir (TASS, 2022g).

Ağustos ayında ABD Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi'nin ve diğer ABD'li milletvekilleri ve valilerin Tayvan'a ziyaretleri Çin tarafından eleştirilmiştir. Pekin, bu ziyaretleri, Çin'in iç işlerine karışmak ve Tayvanlı ayrılıkçılara destek olmak şeklinde yorumlamıştır. Buna karşılık Rus yetkililer, Çin'e desteğini yineleyerek, Tayvan'da silahlı bir çatışma çıkması durumunda yardımda bulunabileceklerini ifade etmiştir (TASS, 2022h).

13 Eylül'de yayınlanan devlet başkanlığı kararnamesine göre Putin, Dışişleri Bakan Yardımcısı Igor Morgulov'u yeni Çin Büyükelçisi olarak atamıştır. 2006-2009 yılları arasında Rusya'nın Çin Büyükelçiliği'nde Müsteşar olarak görev yapan

Morgulov'un bu göreve getirilmesi, Çinli uzmanlar tarafından Rusya'nın Çin ile stratejik ilişkilerine büyük önem verdiğinin bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Ayrıca Morgulov'un Rusya'nın Çin Büyükelçisi olarak seçilmesi, Rusya'nın Çin ile stratejik ilişkilerini sürdürmeye değer verdiğini ve Çin-Rusya kapsamlı stratejik koordinasyonunun derinleştirilmesine yönelik adım olduğu ifade edilmiştir (Global Times, 2022).

Rusya ve Çin arasındaki ekonomik ilişkiler 2022 yılında önemli ölçüde gelişmiştir. Çin Gümrük Genel İdaresi'nin 13 Ocak 2023 tarihli verilerine göre, Rusya ile Çin arasındaki ticaret hacmi 2022'de bir önceki yıla kıyasla %29,3 artarak 190,27 milyar dolara ulaşmış ve tüm zamanların en yüksek seviyesine çıkmıştır. Rusya, Çin'e ağırlıklı olarak enerji kaynakları temin etmiştir. Bu kapsamda, Rus petrolü, boru hattı gazı, LNG, kömür ve akaryakıt Çin'in toplam arzının %70'inden fazlasını oluşturmuştur Rusya ayrıca Çin'e doğal kaynaklar, ahşap, tarım ürünleri ve deniz ürünleri de ihraç etmiştir. Öte yandan Çin, Rusya'ya tüketici elektroniği, ekskavatörler, otomobiller, mikroişlemci üniteleri, giyim eşyası, ayakkabı ve tüketim malları ihraç etmiştir (TASS, 2023a; TASS, 2023b).

2022 yılında Rusya ve Çin, Asya-Pasifik bölgesinde ekonomik ve güvenlik alanlarında iş birliğini derinleştirmeye önem vermiştir. Rusya ve Çin, Asya-Pasifik bölgesinde ekonomik konularda çok taraflı diyalog için önemli bir platform olarak gördükleri Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği'ni, bölgede adil bir ticaret ve yatırım ortamı yaratmak amacıyla kullanmayı hedeflemiştir. Taraflar ayrıca, Rusya-Hindistan-Çin formatı çerçevesinde iş birliğini geliştirmeyi ve Doğu Asya Zirvesi, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) Bölgesel Güvenlik Forumu, ASEAN Üye Ülkeleri Savunma Bakanları Toplantısı ve Diyalog Ortakları gibi platformlarda etkileşimi artırmayı planlamıştır (President of Russia, 2022a).

Avrupa Devletleri ile İlişkiler

2022 yılında Rusya Devlet Başkanı Putin, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ile telefon ve yüz yüze görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ancak bunlardan 7 Şubat'ta Macron ile Putin arasındaki 6 metre uzunluğundaki masada gerçekleşen görüşme dünya basınında geniş yankı uyandırmıştır. İkilinin arasındaki mesafenin Putin'in Batı'ya bir mesajı olduğu şeklinde tartışmalara yol açmıştır. 16 Şubat'ta ise Brezilya Devlet Başkanı Jair Bolsonaro ile Putin arasında daha yakın bir mesafede küçük bir sehpa etrafında gerçekleşen görüşme, bu iddiaları güçlendirmiştir (President of Russia, 2022b; President of Russia, 2022c).

2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesinin ardından Avrupa Birliği (AB) ülkeleri, Rusya'ya yönelik dokuz yaptırım paketini kabul etmiştir. Bu yaptırımların amacı, Rusya'nın savaşı finanse etme kapasitesini ve Rus ekonomisini zayıflatmak ve özellikle işgalden sorumlu olduğu iddia edilen siyasi, askeri ve ekonomik eliti hedef almak olmuştur. Yaptırımlarda belirli malların Rusya'dan ithalatı ve ihracatı engellenirken, Rus halkının hedef alınmaması için gıda, tarım, sağlık ve eczacılık gibi alanlar istisna tutulmuştur (European Council, 2023).

AB, İngiltere ve Kanada, ekonomik yaptırımları devreye koymasının ardından Rusya Merkez Bankası'nın ülkelerindeki varlıklarını dondurmuştur. Büyük Rus bankaları uluslararası finansal mesajlaşma sistemi SWIFT'ten çıkarılmıştır. Ayrıca Batılı ülkeler Rusya'nın petrol ve doğal gaz ihracatından elde ettiği gelirleri de hedef almıştır. AB, Rus kömürü ithalatını durdurmuş; İngiltere tüm Rus petrol ve doğal gaz ithalatını yasaklamış; Almanya Nordstream 2 doğal gaz boru hattının açılışını askıya almıştır. Ancak AB ülkeleri, gaz ihtiyacının

yaklaşık %40'ını Rusya'dan karşıladığı için Rus gazına tam bir yaptırım uygulayamamıştır¹ (BBC News, 2023).

Ukrayna ile İlişkiler

2022 yılına girerken Rusya'nın Ukrayna sınırına yüz bin asker göndermesi, Ukrayna'da endişeye yol açmıştır. ABD, Batı ülkeleri ve Ukrayna, Ukrayna sınırına asker yığan Kremlin'in Ukrayna'ya karşı bir saldırı hazırlığı içinde olduğunu öne sürerken; Kremlin ise NATO ülkelerinin modern silahlar, askeri danışmanlar ve eğitmenler göndererek Ukrayna'yı işgal ettiğini iddia etmiştir (Интерфакс-ABH, 2022a). Ayrıca Kremlin Ukrayna sınırına asker yığmasının nedeninin NATO'nun askeri altyapısını Rusya sınırlarına yaklaştırmasına karşı önlem almak ve Ukrayna üzerinde uçan NATO keşif uçakları ve insansız hava araçlarını dengelemek olduğunu söylemiştir (Интерфакс-ABH, 2022b).

Ukrayna Devlet Başkanı Volodimir Zelenski, Rusya'nın saldırgan bir politika izlediğini iddia ederek, dünya liderlerinden yardım talep etmiştir. Zelenski, 20 Şubat'ta Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşmada, Rusya ile Batı arasında Ukrayna'nın bir tampon bölge konumunda olduğunu ve risk altında bulunduğunu belirterek, Ukrayna'nın Rusya'ya karşı desteğe ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. Ukrayna'nın bir kalkan görevi görmesine rağmen AB ve NATO kapısının kapalı olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Batı'nın Putin'e tepkisinin yeterli bir caydırıcılık sağlayıp sağlamadığını sorgulamış, bu durumu 1930'larda Hitler'e karşı izlenen yatıştırma politikasına benzetmiş ve Ukrayna'nın egemenliğini korumak için 1994

¹ Avrupa ülkelerinin Rusya'ya karşı uyguladığı yaptırımlar neticesinde Rusya'nın AB'ye gaz satışındaki payı 2022'nin son çeyreğinde %40'tan %10'un altına düşmüştür. Ancak fiyatlardaki artış nedeniyle Rusya için gaz ihracatı önemli bir gelir kaynağı olmayı sürdürmüştür. AB'nin gaz ithalat faturası ise 2021'nin üç katına çıkarak, 400 milyar Euro seviyesine yükselmiştir (Zeniewski, vd., 2023).

Budapeşte Memorandumu'nda verilen sözlerin artık geçersiz olduğunu ileri sürmüştür (Eisentrau, 2022).

24 Şubat günü Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri hareketi ile başlayan çatışma, yıl sonuna kadar çok boyutlu bir savaşa dönüşmüştür. Rusya Şubat ayında, Ukrayna'nın doğusundaki Donbas bölgesinde bulunan Rus yanlısı Donetsk ve Lugansk cumhuriyetlerinin bağımsızlığını tanımıştır. Ardından Rus birlikleri Ukrayna topraklarına girerek, Ukrayna ordusuna karşı geniş çaplı bir askeri hareket başlatmıştır. Ancak direniş gösteren Ukrayna ordusu, Rusya'nın Kiev'i ele geçirme planlarını başarısız kılmıştır. Savaşın ilk aylarında Rus kuvvetleri, Ukrayna'nın güney ve doğu bölgelerinde ilerleme kaydetmiştir. Nisan ayı ortalarında ise Ukrayna'nın güneyindeki Mariupol liman kentini kuşatmış, Mayıs sonunda şehir Rus kontrolüne girmiştir. Ukrayna'nın doğusundaki Lugansk bölgesinin büyük kısmı da Rus işgaline uğramıştır. Yaz döneminde de çatışmalar Donbas bölgesinde yoğunlaşmış ve Rusya ateşkes çağrılarına rağmen saldırılarını sürdürmüştür. Eylül ayında Ukrayna bir karşı taarruza geçerek Harkov bölgesinde ilerleme kaydetmiştir. Rusya ise Ukrayna'nın güneyinde konumlanmaya çalışmıştır. Ayrıca Eylül ayı içerisinde Luhansk, Donetsk, Herson ve Zaporijya'da referandumlar düzenlenerek bu bölgelerin Rusya'ya katıldığı ilan edilmiştir. Ukrayna ise karşı saldırılarını sürdürmüş, Herson başta olmak üzere bazı bölgeleri geri almıştır. Ancak bu gelişmelerin akabinde Rusya ağır silahlarla Ukrayna altyapısını vurmaya başlamış, büyük elektrik kesintilerine ve hasarlara yol açmıştır (Askew, 2023).

Asya Devletleri ile İlişkiler

Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesinin ardından uluslararası alanda yaptırımlarla karşılaşması, genel olarak Asya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye yönelmesine neden olmuştur. Bu kapsamda, Rusya, Asya ülkeleriyle görüşmelerini yüksek düzeyde tutmaya çalışmış ve eski Sovyet ülkeleri nezdinde bir

tehdit olarak görülmemesi gerektiği düşüncesini göstermeye çalışmıştır (Al Jazeera, 2022; Bayrak, 2022).

Bölge ülkelerinden olan Türkmenistan'da 2022 yılında iktidara gelen Serdar Berdimuhammedov ilk resmi ziyaretini Moskova'ya gerçekleştirmiş ve ikili ilişkilerin geliştirilmesine öncelik vermiştir. Bu ziyarette üst düzey görüşmelerin ardından iki ülke arasında Stratejik Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Deklarasyon imzalanmıştır. Bu deklarasyonun amacı, biyolojik ve siber güvenlik de dâhil olmak üzere, gelecekteki çok yönlü iş birliğinin önceliklerini ortaya koymak olmuştur (President of Russia, 2022d).

2022 yılının ilk günlerinde Kazakistan'da başlayan halk protestolarının şiddete dönüşmesi üzerine, Kazakistan yönetimi rejimi kurtarmak için Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) aracılığıyla Moskova'dan yardım talep etmek zorunda kalmıştır. Başlangıçta Rusya Kazakistan'a askeri müdahale konusunda isteksiz davranmıştır. Kremlin sözcüsü Dmitry Peskov yaptığı açıklamada Kazakistan'ın kendi sorunlarını çözebileceğini ve dış müdahaleden kaçınılması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Kazakistan Devlet Başkanı Kasım Cömert Tokayev'in CSTO üyesi ülkelere resmen yardım talep etmesi üzerine 6 Ocak'ta Rusya öncülüğünde CSTO birlikleri Kazakistan'a asker göndermiştir (Assenova, 2022; Reuters, 2022c).

2022 Eylül ayında Tacikistan ve Kırgızistan arasında yaşanan sınır çatışmasında Putin, iki ülkenin liderleriyle telefon görüşmeleri yaparak aktif bir rol oynamıştır. Putin'in bu görüşmelerde, gerilimin daha fazla tırmanmasını önlemek ve sorunun barışçıl siyasi ve diplomatik yollarla çözülmesi için çağrıda bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Putin, Ekim ayında gerçekleşen Asya'da İş Birliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı'nda her iki liderle üçlü bir toplantı yapmıştır (President of Russia, 2022e). Bu şekilde Putin, bölgesel gerilimlerde ara bulucu rolü üstlenmeye çalışarak, Rusya'nın

Ukrayna'ya yönelik askeri harekatı sonrasında uluslararası alanda yalnızlaşmasını önlemeyi ve Orta Asya'daki müttefiklerini kontrol altında tutmayı amaçlamıştır.

Rusya, Ukrayna'ya müdahalede bulunmasının ardından Batılı ülkeler tarafından uygulanan yaptırımlar karşısında dünyanın en fazla enerji tüketen ülkelerinden biri olan Hindistan'a yönelmiştir. Hızla artan nüfusunun yanı sıra hızla artan enerji talebi ile birlikte dünyanın en büyük üçüncü enerji tüketicisi konumunda olan Hindistan da hem enerji ihtiyacını karşılamak hem de Çin ve Pakistan'a karşı denge unsuru olarak Rusya ile ilişkilerini geliştirme eğiliminde olmuştur (President of Russia, 2022f). Ukrayna müdahalesi sonrası petrol fiyatlarındaki artış, petrol ihtiyacının yüzde 86'sını ithal eden Hindistan'ı olumsuz etkilemiştir. Bu süreçte Rusya, Hindistan'a yaptığı petrol satışlarında indirim gitmiştir. Bu durum, iki ülke arasındaki ticari hacmin artmasında büyük bir rol oynamıştır. Aynı zamanda Hindistan, gübre, askeri teçhizat ve kritik öneme sahip diğer mallarda da Rusya ile ticari ilişkilerini yüksek düzeyde sürdürmüştür. Böylelikle, Ukrayna krizinin ardından uluslararası yaptırımlarla karşı karşıya kalan Rusya için Hindistan, BRICS üyesi olmalarından kaynaklanan ekonomik ve siyasi yakınlaşma neticesinde alternatif bir ticaret ortağı haline gelmiştir (Kırbaşoğlu & Tüfekçi, 2020; Bhattacharjee, 2022; Reuters, 2023).

Karadeniz'deki Gelişmeler

2022 yılında NATO'nun Madrid Zirvesi'nde Karadeniz bölgesi ilk kez İttifak için stratejik öneme sahip olarak tanımlanmış ve yeni bir Stratejik Konsept kabul edilmiştir. Zirve öncesi NATO Savunma Bakanları toplantısından sonra Genel Sekreter Jens Stoltenberg, Müttefiklerin Karadeniz ülkelerini de içerecek şekilde dört yeni çok uluslu muharebe grubu oluşturma konusunda anlaşacağını duyurmuştur. Fransa'nın liderliğindeki Romanya'daki muharebe grubuna Belçika, Hollanda ve Polonya'dan kuvvetler dahil olmuştur. İtalya'nın liderliğini

üstlendiği Bulgaristan grubunda ise Arnavutluk, Birleşik Krallık ve ABD yer almıştır. Her iki grupta da ileri konuşlandırılmış hava savunma sistemleri gibi teçhizatın yanı sıra muharip birlikler bulunmuştur (Kırbaşoğlu & Öçalan, 2022; Romanyshyn, 2023).

2022 yılında Karabağ sorununda aralıklarla gerginlikler yaşanmış ve Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ilişkiler gündemde kalmaya devam etmiştir. Bu süreçte Rusya, Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtına rağmen Kafkasya'daki nüfuzunu kaybetmek istememiş her iki ülke ile aktif diplomatik ilişkiler sürdürerek, bölgedeki etkinliğini korumaya çalışmıştır. Böylelikle Rusya, ABD ve Batı'nın bölgesel sorunlarda rol oynamasını engellemeyi amaçlamıştır (Kınık, 2022).

Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi, Gürcistan halkı tarafından tepkiyle karşılanmış olsa da Gürcistan yönetimi bu konuda daha temkinli davranmıştır. 2008'de Rusya müdahalesine maruz kalan Gürcistan, komşusu Ukrayna'ya rağmen, pragmatik bir politika izleyerek Rusya'ya karşı yaptırımlara katılmama kararı almıştır. Bu kararın açıklanmasının ardından Gürcistan Başbakanı Irakli Gharibashvili, Moskova'yı daha fazla yaptırımla vurmanın Gürcistan halkının Rus turizm gelirinden ve para transferlerinden mahrum bırakacağını açıklamıştır (Kucera, 2022).

Rusya, yaptırımlara rağmen, 2022'de Gürcistan ile ticaret hacmini artırmıştır. Gürcistan Ulusal İstatistik Ofisi verilerine göre, 2021'de Gürcistan'ın Rusya'ya ihracatı 610,1 milyon dolar, ithalatı ise 1,02 milyar dolarken; 2022'de ihracat 642,4 milyon dolara, ithalat ise 1,84 milyar dolara yükselmiştir. Ayrıca Gürcistan resmi istatistiklerine göre, 2022'de Gürcistan'ı ziyaret eden Rusya vatandaşı sayısı 2021'e kıyasla 5 kat artarak 1,1 milyona ulaşmıştır (National Statistics Office Of Georgia, tarih yok; National Statistics Office Of Georgia, tarih yok; National Statistics Office Of Georgia, 2023; Yılmaz, 2022).

Türkiye ile İlişkiler

2022 yılına girerken, Karadeniz’de Rusya ve Ukrayna’yla komşu olan Türkiye’nin bölgedeki en önemli hedeflerinden biri, Rusya-Ukrayna savaşının geniş çaplı bir çatışmaya dönüşmesini engellemek olmuştur. Bu nedenle Türkiye hem Rusya hem de Ukrayna ile ilişkilerini sürdürerek, iki ülke arasında arabulucu bir konuma gelmek için girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda 28-30 Mart tarihleri arasında Rus ve Ukraynalı müzakereciler doğrudan barış görüşmeleri için İstanbul’da bir araya gelmişlerdir. Aynı zamanda Ankara, Haziran ve Temmuz ayında iki ülke arasındaki ilişkileri yürüterek Ukrayna’nın tahıl ihracatına yeniden başlamasını sağlayan ve Ukrayna ile Rusya arasında bir mahkum takasına yol açan kilit anlaşmaların yapılmasına da yardımcı olmuştur (Yüzbaşıoğlu, 2022).

Rusya ile Türkiye, 2022 yılında aktif bir dış politika izlemesinin yanı sıra ticarete de ilişkilerini en üst düzeyde tutmuştur. Rusya, Batılı ülkelerin uyguladığı yaptırımlar karşısında Karadeniz’deki komşu ülkesi Türkiye ile ticari ilişkilerini de yoğunlaştırmıştır. Bu kapsamda, 2022 yılında Rusya, Türkiye’nin ithalatında ilk sırayı almıştır (TÜİK, 2023a). Ayrıca 2022 yılında Rusya’dan Türkiye’ye yoğun bir yolcu trafiği yaşanmıştır. Bunun nedenleri turizm, siyasi gelişmeler ve Rusya’nın Eylül ayında açıkladığı kısmi seferberlik kararı olmuştur. Buna göre, Rusya’dan Türkiye’ye turist akışı 2022 yılında bir önceki yıla göre %11,5 artarak 5,2 milyona ulaşmıştır. Ayrıca Rus vatandaşları 2022 yılında toplam 16.312 konut satın alarak Türkiye’de gayrimenkul satın alan yabancılar arasında ilk sırada yer almıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023); (TÜİK, 2023b).

Doğu Akdeniz Havzasındaki Gelişmeler

2022 yılında Rusya, Ukrayna’ya askeri müdahalesi sonrasında Asya ülkelerine odaklanarak, enerji ithalatını bu bölgelere

kaydırması nedeniyle Doğu Akdeniz'e yeterince ilgi gösterememiştir.

2022 yılında Mısır, Birleşmiş Milletler'de Rusya'nın Ukrayna müdahalesini kınayan karara olumlu oy vermesine rağmen, Rusya ile ilişkilerini bir şekilde sürdürmüştür. St. Petersburg Uluslararası Ekonomik Forumu'nda konuşan Cumhurbaşkanı Abdülfettah El Sisi, Mısır'ın Rusya ile birlikte yürüttüğü sanayi, enerji ve demir yolu taşımacılığı projelerinden gurur duyduğunu ifade etmiştir. İki ülkenin büyük ve güçlü projeleri ortaklaşa geliştirdiğini belirtmiştir. Bu kapsamda Rusya'nın Rusya Devlet Nükleer Enerji Kuruluşu Rosatom'un Akdeniz kıyısında inşa ettiği El-Dabaa Nükleer Enerji Santrali, Rus sanayi bölgesi ve demir yolu ağının geliştirilmesindeki rolü büyük projeler arasında öne çıkmıştır (Reuters, 2022d); (ROSATOM, 2022); (TASS, 2022i).

Rusya Savunma Bakanı Shoigu, 15 Şubat tarihinde Suriye'yi ziyaret ederek Devlet Başkanı Beşar Esad ile görüşmüş ve Suriye'nin Hmeymim kentindeki Rus hava üssünü denetlemiştir. Bu ziyarette, son teknoloji Kinzhal hipersonik seyir füzeleri taşıyan uzun menzilli ve nükleer kapasiteli Tu-22M3 bombardıman uçakları ve MiG-31 savaş uçaklarının, Rus Donanması'nın Akdeniz manevralarına katılmak üzere Suriye'deki Hmeymim hava üssüne konuşlandırıldığı bildirilmiştir (Ishchenko, 2022).

Ekim ayında, Rusya'nın Afrika kıtasındaki önemli askeri müttefiklerinden ve silah alıcılarından Cezayir ile Akdeniz'de ortak bir askeri tatbikat gerçekleştirildiği rapor edilmiştir. Savunma Bakanlıklarının yaptığı açıklamalara göre iki ülke donanması arasında 19 Ekim'de başlayan ve dört gün süren ortak deniz tatbikatının amacının iş birliğini güçlendirmek olduğu not edilmiştir (The Arab Weekly, 2022).

Ekonomi

2022 Yılındaki Ekonomi ile İlgili Gelişmeler

Batılı devletlerin ve analistlerin beklentisinin aksine, Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi sonrası öngörülen ekonomik çöküş gerçekleşmemiş ve Rusya ekonomisi beklenenden daha iyi bir yıl geçirmiştir. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. En önemli nedenlerden biri, Rus hükümeti ve Merkez Bankası'nın muhafazakar maliye politikaları uygulaması ve harcamaları sıkı tutmuş olmasıdır (Prokopenko, 2022). Diğer önemli bir neden ise Rusya hükümetinin olası bir Ukrayna müdahalesi durumunda uluslararası sistemde karşılaşılabileceği yaptırımlara ve savaş ekonomisinin hazırlığı konusunda önceden toplantılar yapmış olmasıdır. Bu kapsamda, ekonominin belirli sektörleri, Ukrayna'nın işgaline hazırlanması için bir dizi toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantılarda devlet şirketleri ve büyük bankalar, Rusya'nın SWIFT'ten çıkarılması, Batı'nın belirli teknoloji tedarikini durdurması ve muhabir hesapların dondurulması senaryolarını da içeren stres testleri yapmıştır (Старостина, 2022).

Ukrayna müdahalesinin ardından Rusya'nın ekonomik verileri hakkında çok fazla spekülasyon yapılmıştır. Ancak bu verilerin büyük bir bölümü tahminlere dayandırılmıştır. Bunun nedeni, Nisan ayında Rusya Federal Gümrük Servisi'nin yanlış değerlendirmeleri önlemek için ithalat ve ihracat istatistiklerini geçici olarak yayınlamayacağını duyurmuş olmasıdır² (TACC,

² Rusya Federal Gümrük Servisi, ithalat ve ihracat istatistiklerinin yayınlanmasını askıya alma kararını 2023 yılına kadar uzatan 14 Mart 2022 tarihli karardan bir yıl sonra, dış ticarete ilişkin istatistiksel verilerin yayınlanmasına kısmen devam edeceğini duyurmuştur. Böylece Rusya'nın ekonomi alanında elde edilen verilere kısmen ulaşılabilmiştir. Bu ifade edilenler neticesinde, Rusya 2022 yılı ihracatı 2021'e kıyasla %19,9 artışla 591,46 milyar dolar olmuştur. İthalat ise %11,7 azalarak 259,083 milyar dolara gerilemiştir. Böylece, 2022 yılında ticaret fazlası 332,377 milyar dolara ulaşmıştır. Ayrıca

2022g). Bu duruma örnek olarak 6 Mart tarihinde Rusya Bankası'ndan paylaşılan haberde aşağıdaki bilgiler yer almaktadır:

"Rusya Merkez Bankası, kredi kuruluşları tarafından kendi web sitelerinde ve Rusya Merkez Bankası'nın web sitesinde yayınlanan raporların ifşa kapsamını geçici olarak azaltmaya karar verdi. Bu karar, kredi kuruluşlarının Batılı ülkeler tarafından uygulanan yaptırımlarla ilgili risklerini sınırlandırmak amacıyla alınmıştır. Şubat 2022 mali tablolarından başlayarak, bankalar Rus standartlarına göre muhasebe (mali) tablolarını (bireysel ve konsolide) ve bunlara ek açıklamaları yayınlamamalıdır" (Банк России, 2022).

Nisan ayında Rusya Enerji Bakanlığı da petrol ve gaz üretimi ile ihracatına ilişkin istatistiklere erişimi sınırlandırdığını açıklamıştır. Gerekçe olarak, bu bilgilerin kullanılabilir olmasının Rus piyasasının etkilenme riski gösterilmiştir (Reuters, 2022e).

Enerji Bakanı Nikolay Shulginov'un sunumuna göre, Rusya'nın petrol sektörüne yaptığı yatırımlar 2022'de %22 artarak 1,818 trilyon rubleye (23,8 milyar \$) ulaşmıştır. Ayrıca Shulginov'a göre 2022'de Rusya'nın gaz ihracatı %30,7 azalarak 170,6 milyar metreküpe, gaz üretimi de %11,7 azalarak 673,8 milyar metreküpe gerilemiştir. Rusya Devlet İstatistik Servisi ise 2022'de gaz üretiminin bir önceki yıla göre %13,4 azalarak 573 milyar metreküpe düştüğünü açıklamıştır (TASS, 2023c; TASS, 2023d). Rusya Başbakan Yardımcısı Alexander Novak'ın Energy Policy Dergisinde yazdığı makaleye göre ise 2022'de petrol ihracatı %7,6 artışla 242,2 milyon tona, petrol üretimi de %2 artışla 535,2 milyon tona yükselmiştir (TASS, 2023e; TASS, 2023f). Enerji Bakanlığı verilerine göre, 2022'de Rusya'nın

Rusya'nın 850,5 milyar dolarlık dış ticaret cirosu, 2021 yılına göre %8,1 artmıştır (РИА Новости, 2023).

kömür ihracatı %1 azalarak 221,2 milyon tona, kömür üretimi ise %0,3 artarak 443,6 milyon tona ulaşmıştır (TASS, 2023g).

Sonuç

Geniş Karadeniz Havzası'ndaki önemli aktörlerden biri olan Rusya'nın (Kırbaşoğlu, 2021; Kırbaşoğlu, 2022), 2022 yılındaki iç ve dış politikası ile ekonomisi üzerine yaşanan gelişmeleri değerlendiren bu çalışma, özellikle Ukrayna müdahalesi sonrası dönemde yaşadığı çok yönlü dönüşümleri ele almıştır.

İç siyasette, muhalefetin baskı altına alınması, seçimlerde şaibe iddiaları ve yargının siyasallaştırılması gibi olaylar demokratik gerilemeye işaret etmiştir. Dış politikada ise Batı ittifakı yerine Çin ve Asya ülkeleri ile yakınlaşmalar ve ittifaklar ön plana çıkmıştır. Ayrıca NATO ile ilişkilerdeki gerginlik oldukça artmıştır. Ukrayna'ya askeri müdahaleyle fiili çatışma başlamıştır. Rusya'nın bu hamlesi sonucunda milliyetçi söylemler artmış ve toplumsal bölünmeler yaşanmıştır.

Ekonomik boyutta ise Rusya ekonomisi üzerinde Batı yaptırımlarının etkisi kısa vadede sınırlı kalmış olsa da, uzun vadede ciddi hasar göreceği ifade edilmiştir. Ayrıca, enerji ve hammadde ihracatının Asya-Pasifik bölgesine kaydırılmasıyla ayakta kalma çabaları sürse de, Rusya'nın teknoloji transferi konusunda hala Batı'ya bağımlı olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak, Rusya'nın Ukrayna müdahalesi küresel güç dengelerini sarsmış, ülkeyi uluslararası alanda yalnızlaştırmıştır. İçeride otoriterleşme eğilimleri güç kazanırken, toplumda milliyetçilik dalgası yükselişe geçmiştir. Eğer Rusya Ukrayna'da askeri başarı elde ederse, Putin rejiminin kısa dönemdeki konumunu güçlendirebileceği, ancak uzun vadede ödenecek bedelin ağır olabileceği düşünülmektedir. Bu ifade edilenlerden hareketle, küresel arenada barışçıl ve çok taraflı bir geleceğin demokratikleşme ve uluslararası iş birliği yoluyla mümkün olacağı söylenebilir. Rusya yönetimi, ülkenin

ve uluslararası toplumun çıkarları açısından bu gerçeği görmelidir.

Kaynakça

- Al Jazeera. (2022, 01 05). *Kazakhstan asks Russian-led alliance for help quelling protests*. 06 15, 2023 tarihinde Al Jazeera: <https://www.aljazeera.com/news/2022/1/5/kazakhstan-asks-russian-led-alliance-for-help-quelling-protests> adresinden alındı.
- Aras, F. Ç., & Kaya, Y. Ç., (2023). *Global Pandemi Mücadelesinde Küresel İşbirliği: Pandemi Anlaşmaları*. 8. Asya Pasifik Uluslararası Modern Bilimler Kongresi, Yeni Delhi, Hindistan.
- Askew, J. (2023, 01 30). *Ukraine war: A month-by-month timeline of the conflict so far*. 06 29, 2023 tarihinde euronews.: <https://www.euronews.com/2023/01/30/ukraine-war-a-month-by-month-timeline-of-the-conflict-in-2022> adresinden alındı.
- Assenova, M. (2022, 01 21). *The Two Faces of Kazakhstan's Civil Unrest*. 07 21, 2023 tarihinde The Jamestown Foundation: <https://jamestown.org/program/the-two-faces-of-kazakhstans-civil-unrest/> adresinden alındı.
- Банк России. (2022, 03 06). *Банк России принял решение временно сократить объем публикации отчетности кредитных организаций*. 07 23, 2023 tarihinde Банк России: <https://www.cbr.ru/press/event/?id=12737> adresinden alındı.
- Bayrak, M. (2021). *Nordik ve AB Güvenlik Yaklaşımlarının Güvenlikleştirme Teorisi Çerçevesinde Analizi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- BBC News. (2022a, 08 04). *Alexei Navalny: Russia's jailed vociferous Putin critic*. 06 28, 2023 tarihinde BBC News: <https://www.bbc.com/news/world-europe-16057045> adresinden alındı.

- BBC News. (2023a, 05 25). *What are the sanctions on Russia and are they hurting its economy?* 07 13, 2023 tarihinde BBC News: <https://www.bbc.com/news/world-europe-60125659> adresinden alındı.
- Bhattacharjee, S. (2022, 03 31). *India-Russia explore a rupee-rouble payment scheme to bypass war.* 07 19, 2023 tarihinde Al Jazeera: <https://www.aljazeera.com/economy/2022/3/31/india-russia-explore-a-rupee-rouble-payment-scheme-to-bypass-war> adresinden alındı.
- Старостина, Ю. (2022, 02 07). *В правительстве начались совещания по готовности России к жестким санкциям за Украину.* 07 25, 2023 tarihinde THE BELL.: <https://thebell.io/v-pravitelstve-nachalis-soveshchaniya-po-gotovnosti-rossii-k-zhestkim-sanktsiyam-za-ukrainu-ua19D> adresinden alındı.
- Eisentrau, S. (2022, 02). *Unity in a Time of Upheaval.* 06 22, 2023 tarihinde Munich Security Brief: https://securityconference.org/assets/01_Bilder_Inhalte/03_Medien/02_Publikationen/2022/MSB_Readout_Unit yinaTimeofUpheaval_MSC22.pdf adresinden alındı.
- European Council. (2023, 05 04). *Infographic - Impact of sanctions on the Russian economy.* 07 23, 2023 tarihinde Official Website of the Council of the EU and the European Council: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/impact-sanctions-russian-economy/#:~:text=According%20to%20the%20IMF%20estimates,exports%20will%20increase%20by%200.24%25> adresinden alındı.
- Farge, E. (2022, 01 11). *U.S. and Russia still far apart on Ukraine after Geneva talks.* 05 26, 2023 tarihinde Reuters: <https://www.reuters.com/world/europe/prospects-dim-us-russia-start-tense-talks-over-ukraine-crisis-2022-01-10/> adresinden alındı.

- Global Times. (2022, 09 13). *Putin appoints deputy foreign minister as ambassador to China, 'a demonstration of Russia valuing bilateral ties'*. 07 21, 2023 tarihinde Global Times:
<https://www.globaltimes.cn/page/202209/1275196.shtml> adresinden alındı.
- Green, R. (2022, 09 30). *Russia's invasion of Ukraine: elections wielded as weapon of war*. 05 11, 2023 tarihinde International Bar Association:
<https://www.ibanet.org/Russia-invasion-of-Ukraine-elections-wielded-as-weapon-of-war> adresinden alındı.
- Hardy, A. (2022, 09 29). *'The Art of the Steal?': Russia's online voting problem*. 05 01, 2023 tarihinde Global Voices:
<https://globalvoices.org/2022/09/29/the-art-of-the-steal-russias-online-voting-problem/> adresinden alındı.
- Hopkins, V., Troianovski, A., & Lobzina, A. (2022, 09 09). *Russia Holds First Elections Since Ukraine Invasion, but Opposition Is Mostly Absent*. 04 22, 2023 tarihinde The New York Times:
<https://www.nytimes.com/2022/09/09/world/europe/russia-elections.html> adresinden alındı.
- Интерфакс-АВН. (2022а, 01 18). *НАТО стремится оккупировать Украину, заявил Володин*. 07 12, 2023 tarihinde Интерфакс-АВН:
<https://www.militarynews.ru/story.asp?rid=1&nid=564593&lang=RU> adresinden alındı.
- Интерфакс-АВН. (2022b, 01 16). *Войска РФ находятся близ Украины в ответ на напряженную обстановку и на действия НАТО - Песков*. 07 17, 2023 tarihinde Интерфакс-АВН:
<https://www.militarynews.ru/story.asp?rid=1&nid=564479&lang=RU> adresinden alındı.
- Ishchenko, V. (2022, 10 26). 07 24, 2023 tarihinde Al Jazeera:
<https://www.aljazeera.com/opinions/2022/10/26/russia-as-military-keynesianism> adresinden alındı.

- Kınık, H. (2022). 44 Günde Gelen Zaferin Birinci Yıl Dönümünde Masada Güçlü Azerbaycan: 2021. F. Kırbaşoğlu, & Ö. Tüfekçi içinde, *KARADENİZ: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (s. 53-74). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Kırbaşoğlu, F., (2022). 2021 Yılıını Geride Bırakırken Avrupa Birliği'nin Geniş Karadeniz Havzası Stratejileri. Ö. Tüfekçi, & F. Kırbaşoğlu (Ed.) içinde, *KARADENİZ: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (s. 455-489), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Kırbaşoğlu, F., & Öçalan, G. (2022). NATO ve Rusya'nın Geniş Karadeniz Havzasındaki Mücadelesi: 2021. Ö. Tüfekçi, & F. Kırbaşoğlu (Ed.) içinde, *KARADENİZ: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (s. 409-433). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Kırbaşoğlu, F., & Tüfekçi, Ö. (2020). Avrupa Birliği'nin Yükselen Güçler Politikası: BRICS ve MIKTA Ülkelerinin Meydan Okumaları. *Novus Orbis: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(1), 39-70.
- Kırbaşoğlu, F., & Tüfekçi, Ö. (2021). Avrupa Birliği'nin Geniş Karadeniz Havzası'na Yönelik Politikaları: 2020. Ö. Tüfekçi (Ed.) içinde, *Karadeniz: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (s. 439-473). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Kortunov, A. (2022, 02 12). *China-Russia Statement: A quest for diversity*. 07 21, 2023 tarihinde Global Times: <https://www.globaltimes.cn/page/202202/1252068.shtml> adresinden alındı.
- Krivosheev, K. (2022, 10 05). *Russia's Mass Exodus Is Forcing Its Neighbors to Get Off the Fence*. 05 28, 2023 tarihinde Carnegie Endowment for International Peace: <https://carnegieendowment.org/politika/88095> adresinden alındı.
- Kucera, J. (2022, 02 25). *Georgia says it won't join international sanctions against Russia*. 07 19, 2023 tarihinde Eurasianet: <https://eurasianet.org/georgia-says-it-wont->

- join-international-sanctions-against-russia adresinden alındı.
- Le Monde. (2022, 09 09). *Russians begin voting in regional elections*. 04 28, 2023 tarihinde Le Monde: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2022/09/09/russians-begin-voting-in-regional-elections_5996416_4.html adresinden alındı.
- Levada Analytical Center. (2022, 04 11). *The Conflict with Ukraine*. 05 07, 2023 tarihinde Levada Analytical Center: <https://www.levada.ru/en/2022/04/11/the-conflict-with-ukraine/> adresinden alındı.
- Meduza. (2022a, 09 12). *Pre-marked ballots, a leaky ballot box, and at least 19 arrests*. 05 13, 2023 tarihinde Meduza: <https://meduza.io/en/feature/2022/09/12/pre-marked-ballots-a-leaky-ballot-box-and-at-least-19-arrests> adresinden alındı.
- Meduza. (2022b, 09 12). *Feigning democracy*. 05 18, 2023 tarihinde Meduza: <https://meduza.io/en/feature/2022/09/12/feigning-democracy> adresinden alındı
- Mishin, M. (2022, 03 11). *Russia Adopts Controversial E-Voting Nationwide, Bans Navalny From Presidency*. 04 29, 2023 tarihinde The Moscow Times: <https://www.themoscowtimes.com/2022/03/11/russia-adopts-controversial-e-voting-nationwide-bans-navalny-from-presidency-a76874> adresinden alındı.
- National Statistics Office Of Georgia. (2023, 02 14). *Inbound Tourism Statistics in Georgia: 2022 Year*. 07 19, 2023 tarihinde Official Website of National Statistics Office Of Georgia: <https://www.geostat.ge/media/51279/Inbound-Tourism-Statistics---2022.pdf> adresinden alındı.
- National Statistics Office Of Georgia. (tarih yok). *Export*. 07 19, 2023 tarihinde Official Website of National Statistics Office Of Georgia: <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/637/export> adresinden alındı.

- National Statistics Office Of Georgia. (tarih yok). *Import*. 07 19, 2023 tarihinde Official Website of National Statistics Office Of Georgia: <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/638/import> adresinden alındı.
- NATO. (2022a, 06 22). *NATO 2022 Strategic Concept*. 05 30, 2023 tarihinde Official Website of NATO: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf adresinden alındı.
- NATO. (2022b, 01 12). *NATO-Russia Council meets in Brussels*. 05 28, 2023 tarihinde Official Website of NATO: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_190643.htm adresinden alındı.
- Pennington, J., & Yeung, J. (2022, 09 26). *Protests erupt in Russia's Dagestan region as minorities say they are being targeted by Putin's mobilization orders*. 05 16, 2023 tarihinde CNN: <https://edition.cnn.com/2022/09/26/europe/russia-dagestan-protests-mobilization-intl-hnk/index.html> adresinden alındı.
- Победа РФ. (2022, 02 19). *Выставка обнажила корни нацизма на Украине*. 05 10, 2023 tarihinde Победа РФ: <https://pobedarf.ru/2022/04/19/vystavka-obnazhila-korni-nacizma-na-ukraine/> adresinden alındı.
- President of Russia. (2022a, 01 04). *Joint Statement of the Russian Federation and the People's Republic of China on the International Relations Entering a New Era and the Global Sustainable Development*. 07 21, 2023 tarihinde Official Website of President of Russia: <http://en.kremlin.ru/supplement/5770> adresinden alındı.
- President of Russia. (2022b, 02 07). *Talks with President of France Emmanuel Macron*. 07 13, 2023 tarihinde Official Website of President of Russia:

<http://en.kremlin.ru/events/president/news/67734>
adresinden alındı.

President of Russia. (2022c, 02 16). *Talks with President of Brazil Jair Bolsonaro*. 07 13, 2023 tarihinde Official Website of President of Russia: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67778> adresinden alındı.

President of Russia. (2022d, 06 10). *Statements for the press following Russia-Turkmenistan talks*. 07 14, 2023 tarihinde Official Website of President of Russia: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/68613> adresinden alındı.

President of Russia. (2022e, 10 18). *Telephone conversations with President of Kyrgyzstan and President of Tajikistan*. 07 18, 2023 tarihinde Official Website of President of Russia: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/69371> adresinden alındı.

President of Russia. (2022f, 10 13). *Meeting with President of Kyrgyzstan Sadyr Japarov and President of Tajikistan Emomali Rahmon*. 07 19, 2023 tarihinde Official Website of President of Russia: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/69591> adresinden alındı.

Prokopenko, A. (2022, 12 19). *The Cost of War: Russian Economy Faces a Decade of Regress*. 07 24, 2023 tarihinde Carnegie Endowment for International Peace: <https://carnegieendowment.org/politika/88664> adresinden alındı.

Putin, V. (2021). *On the Historical Unity of Russians and Ukrainians*. 05 01, 2023 tarihinde Official Website of President of Russia: <http://www.en.kremlin.ru/events/president/news/66181> adresinden alındı.

Reid, G. (2023, 05 17). *Russia, Homophobia and the Battle for "Traditional Values"*. 07 02, 2023 tarihinde Human Rights

Watch: <https://www.hrw.org/news/2023/05/17/russia-homophobia-and-battle-traditional-values> adresinden alındı.

Reuters. (2022a, 03 14). *Putin signs law to allow online voting at elections across Russia.* 05 08, 2023 tarihinde Reuters: <https://www.reuters.com/world/europe/putin-signs-law-allow-online-voting-elections-across-russia-2022-03-14/> adresinden alındı.

Reuters. (2022b, 10 06). *Factbox: Where have Russians been fleeing to since mobilisation began?* 05 22, 2023 tarihinde Reuters: <https://www.reuters.com/world/europe/where-have-russians-been-fleeing-since-mobilisation-began-2022-10-06/> adresinden alındı.

Reuters. (2022c, 01 05). *Kremlin warns against outside interference in Kazakhstan.* 07 17, 2023 tarihinde Reuters: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/kremlin-warns-against-outside-interference-kazakhstan-2022-01-05/> adresinden alındı.

Reuters. (2022d, 11 28). *Russia postpones Cairo talks with U.S. under New START nuclear treaty.* 07 12, 2023 tarihinde Reuters: <https://www.reuters.com/world/russia-unilaterally-postpones-nuclear-arms-meeting-with-us-kommersant-2022-11-28/> adresinden alındı.

Reuters. (2022e, 04 14). *Russia says limiting oil data access to protect local market.* 07 23, 2023 tarihinde Reuters: <https://www.reuters.com/business/energy/russia-says-limiting-oil-data-access-protect-local-market-2022-04-14/> adresinden alındı.

Reuters. (2023, 01 16). *India hopeful of rupee trade with Russia after imports surge.* 07 17, 2023 tarihinde Reuters: <https://www.reuters.com/world/india/india-hopeful-rupee-trade-with-russia-official-2023-01-16/> adresinden alındı.

RFE/RL. (2022a, 12 23). *Tatarstan Lawmakers Vote To Change Constitution And Scrap Post of President In Nod To Moscow.* 05 11, 2023 tarihinde RFE/RL:

- <https://www.rferl.org/a/russia-tatarstan-scrap-president/32190974.html> adresinden alındı.
- RFE/RL. (2022b, 09 26). *Russia Continues Crackdown On Spreading Anti-Mobilization Protests As Draft Criticism Grows*. 05 27, 2023 tarihinde RFE/RL: <https://www.rferl.org/a/russia-protests-mobilization-ukraine-war/32052011.html> adresinden alındı.
- РИА Новости. (2023, 03 13). *ФТС сообщила о рекордном профиците торгового баланса России*. 07 24, 2023 tarihinde РИА Новости: <https://ria.ru/20230313/torgovlya-1857492339.html> adresinden alındı.
- Roberts, W. (2022, 03 28). *Ukraine war: What would a 'rupture' in US-Russia relations mean?* 07 12, 2023 tarihinde Al Jazeera: <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/28/ukraine-war-what-would-a-rupture-in-us-russia-relations-mean> adresinden alındı.
- Romanyshyn, I. (2023, 01 30). *Ukraine, NATO and the Black Sea*. 07 22, 2023 tarihinde Official Website of NATO: <https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=1792> adresinden alındı.
- ROSATOM. (2022, 07 20). *Main Construction Phase for El-Dabaa Nuclear Power Plant Project Begins in Egypt*. 07 20, 2023 tarihinde Official Website of ROSATOM: https://www.rosatom.ru/en/press-centre/news/main-construction-phase-for-el-dabaa-nuclear-power-plant-project-begins-in-egypt/?sphrase_id=4375926 adresinden alındı.
- Sarı, Y. (2022). Rusya'nın 2021 Görünümü. F. Kırbaçoğlu, & Ö. Tüfekçi içinde, *KARADENİZ: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (s. 259-301). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Sauer, P., & Roth, A. (2022, 02 24). *Thousands join anti-war protests in Russia after Ukraine invasion*. 05 08, 2023 tarihinde The Guardian:

<https://www.theguardian.com/world/2022/feb/24/we-dont-want-this-russians-react-to-the-ukraine-invasion> adresinden alındı.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). *2022 Yılı Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri*. 07 17, 2023 tarihinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi: <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-249709/yillik-bultenler.html> adresinden alındı.

TASS. (2022a, 09 15). *В России подводят итоги единого дня голосования*. 04 29, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.ru/obschestvo/15754239> adresinden alındı.

TASS. (2022b, 09 12). *Побеждают действующие. В России подвели итоги региональных выборов*. 04 25, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.ru/politika/15724001> adresinden alındı

TASS. (2022c, 09 12). *Последние 20 автомобилей Niva разыграли среди проголосовавших онлайн избирателей в Москве*. 05 23, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.ru/obschestvo/15722627> adresinden alındı

TASS. (2022d, 10 07). *Каждый четвертый регион России объявил о выполнении плана по мобилизации*. 05 24, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.ru/obschestvo/15981993> adresinden alındı

TASS. (2022e, 01 14). *"Запрягли мы очень долго, пора нам уже ехать"*. 05 24, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.ru/politika/13431213> adresinden alındı

TASS. (2022f, 01 19). *Рябков призвал Вашингтон прекратить военную "подпитку" Киева*. 05 28, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.ru/politika/13468235> adresinden alındı.

TASS. (2022g, 04 21). *ФТС России временно не публикует статистику по импорту во избежание спекуляций*. 07 22, 2023 tarihinde TASS: https://tass.ru/ekonomika/14442469?utm_source=yxnews&utm_medium=desktop adresinden alındı.

- TASS. (2022a, 03 22). *Blogger Navalny found guilty of contempt of court.* 04 17, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.com/society/1425587> adresinden alındı.
- TASS. (2022b, 01 25). *Navalny added to registry of terrorists and extremists.* 05 05, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.com/politics/1392755> adresinden alındı.
- TASS. (2022c, 10 18). *Court dismisses Navalny's appeal in fraud case.* 05 05, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.com/society/1524281> adresinden alındı.
- TASS. (2022d, 02 25). *Xi Jinping treats Moscow's actions in situation around Ukraine with respect.* 07 20, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.com/politics/1411265> adresinden alındı.
- TASS. (2022e, 02 28). *Chinese Foreign Ministry calls for return to dialogue for political settlement in Ukraine.* 07 20, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.com/politics/1413293> adresinden alındı.
- TASS. (2022f, 06 01). *West's hybrid war against Russia opens doors for expanding China ties, says Lavrov.* 07 21, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.com/politics/1459043> adresinden alındı.
- TASS. (2022g, 06 03). *Russia's position on Taiwan as integral part of China remains unchanged, says diplomat.* 07 21, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.com/politics/1460185> adresinden alındı.
- TASS. (2022h, 06 16). *China, Russia moving towards reaching \$200 bln trade target, says envoy.* 07 21, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.com/economy/1466169> adresinden alındı.
- TASS. (2022i, 07 17). *Egypt proud of joint industrial, energy projects with Russia — al-Sisi.* 07 19, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.com/world/1467733> adresinden alındı.
- TASS. (2023a, 02 13). *Russia's coal exports to India rise 2.5-fold, to China — by 11.2%.* 07 21, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.com/economy/1575629> adresinden alındı.

- TASS. (2023b, 01 13). *Trade turnover between Russia, China up 29.3% in 2022 to record \$190 bln, says customs.* 07 21, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.com/world/1561733> adresinden alındı.
- TASS. (2023c, 02 01). *Russia's natural gas production falls by 13.4% to 573 bcm in 2022.* 07 24, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.com/economy/1570125> adresinden alındı.
- TASS. (2023d, 03 15). *Russian gas exports down 30.7% in 2022 to 170.6 bln cubic meters.* 07 24, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.com/economy/1589019> adresinden alındı.
- TASS. (2023e, 02 13). *Russia's oil exports up by 7.6% year-on-year in 2022 to 242 mln tons — Deputy PM.* 07 24, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.com/economy/1575577> adresinden alındı.
- TASS. (2023f, 03 16). *Investment in Russia's oil, coal sectors up 22%, 52%, respectively, in 2022.* 07 24, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.com/economy/1589665> adresinden alındı.
- TASS. (2023g, 03 15). *Russian energy minister says oil, gas production to decline in 2023.* 07 25, 2023 tarihinde TASS: <https://tass.com/economy/1589043> adresinden alındı.
- Taylor, A. (2022, 02 24). *Anti-war Protests in Russia.* 05 02, 2023 tarihinde [The Atlantic](https://www.theatlantic.com/photo/2022/02/photos-anti-war-protests-russia/622914/): <https://www.theatlantic.com/photo/2022/02/photos-anti-war-protests-russia/622914/> adresinden alındı.
- Tereshchenko, M. (2022, 04 21). *Russia: programme of 'patriotic education' aims to create next generation of Putin faithful.* 05 10, 2023 tarihinde [The Conversation](https://theconversation.com/russia-programme-of-patriotic-education-aims-to-create-next-generation-of-putin-faithful-181511): <https://theconversation.com/russia-programme-of-patriotic-education-aims-to-create-next-generation-of-putin-faithful-181511> adresinden alındı.
- The Arab Weekly. (2022, 10 21). *Algeria, Russia military exercise fuels debate on international alignments.* 07 09, 2023 tarihinde [The Arab Weekly](https://the arabweekly.com/algeria-russia-military-): <https://the arabweekly.com/algeria-russia-military->

exercise-fuels-debate-international-alignments
adresinden alındı.

The Moscow Times. (2022, 03 10). *Russia to Create Register of People Linked to 'Foreign Agents'*. 06 10, 2023 tarihinde The Moscow Times: <https://www.themoscowtimes.com/2022/03/09/russia-to-create-register-of-people-linked-to-foreign-agents-a76845> adresinden alındı.

TÜİK. (2023a, 01 31). *Dış Ticaret İstatistikleri, Aralık 2022*. 07 15, 2023 tarihinde TÜİK Resmi İnternet Sitesi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2022-49633> adresinden alındı.

TÜİK. (2023b, 01 17). *Konut Satış İstatistikleri, Aralık 2022*. 07 17, 2023 tarihinde TÜİK Resmi İnternet Sitesi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Aralik-2022-49526> adresinden alındı.

Vernon, W. (2023, 01 23). *Russia: Putin's Kremlin targets LGBT in new crackdown*. 04 29, 2023 tarihinde BBC News: <https://www.bbc.com/news/world-europe-64345693> adresinden alındı.

Wertheim, S. (2022, 02 24). *The United States Must Punish Russia but Remember the Limits of Power*. 07 25, 2023 tarihinde Carnegie Endowment for International Peace: <https://carnegieendowment.org/2022/02/24/united-states-must-punish-russia-but-remember-limits-of-power-pub-86522> adresinden alındı.

Yılmaz, H. (2022). Batı ile Bütünleşme Sürecinde Gürcistan: 2021. F. Kırbaşoğlu, & Ö. Tüfekçi içinde, *KARADENİZ: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (s. 135-175). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.

Yüzbaşıoğlu, N. (2022, 02 28). *Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Montrö Sözleşmesi'nin bütün hükümlerini şeffaf bir şekilde uygulayacağız*. 07 22, 2023 tarihinde AA: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/disisleri-bakani-cavusoglu-montro-sozlesmesinin-butun-hukumlerini>

seffaf-bir-sekilde-uygulayacagiz/2517057 adresinden alındı.

Zeniewski, P., Molnar, G., & Hugues, P. (2023, 03 14). *Europe's energy crisis: What factors drove the record fall in natural gas demand in 2022?* 07 13, 2023 tarihinde Official Website of IEA: <https://www.iea.org/commentaries/europe-s-energy-crisis-what-factors-drove-the-record-fall-in-natural-gas-demand-in-2022> adresinden alındı.

UKRAYNA'DA DİRENİŞİN BİR YILI: 2022

Adnan Seyaz

[Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi]

Giriş

2014 yılı başlarında Rus destekli ayrılıkçı güçlerin harekete geçmesiyle Ukrayna'dan bağımsızlığını ve sonra da bir referandumla Rusya'ya katılma kararını ilan eden Kırım, Putin'in imzaladığı kararnamelerin parlamentodan da geçmesiyle resmen Rus topraklarına katılmış oldu. Nüfus kompozisyonu, siyasi manevralar ve Ukrayna'nın ani tepki verememesi sonucunda hızlı bir şekilde ve büyük kısımlara yol açmadan gerçekleşen bu karar, aslında açık bir şekilde gerçekleşen Rus işgaliydi. İzleyen dönemde Ukrayna'nın Rusya'ya karşı koyacak şekilde harekete geçememesi ve ABD liderliğindeki Batı Dünyasının hazırlıksızlığı Kırım'ın işgalinin seyredilmesi ile sonuçlandı. Rusya'ya uygulanan yaptırımlar kısa vadede sonuç getirecek adımlar değildi.

2022 yılının 24 Şubat'ında ise bu sefer bizzat Rus askerlerinin Ukrayna sınırını geçmesi ile Rusya, her tür askeri aracı kullanarak resmen ilan etmediği bir savaş başlattı. "Özel askeri operasyon - spetsial'naya voyennaya operatsiya" (Ministerstvo oborony Rossiyskoy Federatsii, 2023) adıyla yürüttüğü bu askeri hamle Rus nüfusunun çoğunlukta olduğu ya da azımsanmayacak seviyede olduğu Ukrayna'nın doğu vilayetlerinin yanı sıra başkent Kiev'in günler içerisinde kuşatılmasına kadar vardı. Dolayısıyla bu askeri girişimin açık ve net bir şekilde Ukrayna'nın işgali ve başkentini ele geçirilerek çok kısa bir sürede ülke idaresinin devralınmasını hedeflediği

çok açıldı. Doğu vilayetlerinde işgal girişiminin yerel Rus yanlısı güçlerin desteğiyle hızlı ilerlemesi Kiev üzerindeki baskıyı artırsa da başkent çevresindeki çatışmaların uzaması ile Rusya'nın için bu girişiminin beklediği kadar kolay olmayacağı çok geçmeden anlaşıldı.

24 Şubat'ta işgal girişiminin başlaması, Rusya'nın böyle bir şeye kalkışmayacağını savunanların argümanlarını boşa çıkardığı gibi, Kiev'in direnişi sürdükçe başkentten birkaç gün içinde düşeceği argümanını da yıkmış oldu. Bir kez savaş başladığında artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı tekrar görüldü. Bu bölümde, Rus askeri yığınakları ile çevrelenen Ukrayna'nın önce Ocak ve Şubat'ın bir kısmında işgal tehdidi altında daha sonra da işgal altında geçirdiği 2022 yılı değerlendirilecektir. Ukrayna halkının yaşananlara tepkisi, Ukrayna-Rusya çatışmaları ve haritada yaşanan değişiklikler, Ukrayna'ya gerçekleştirilen askeri destek ve sivil yardımların yanı sıra Rusya'ya uygulanan uluslararası yaptırımlar da analiz edilecektir. Ukrayna'da yaşanan savaşa doğrudan etki eden NATO ve AB gibi yapıların rolü ile kendisini Rusya'nın karşısında konumlandıran ABD'nin Ukrayna savaşına etkisi değerlendirilecektir. Türkiye'nin savaş boyunca jeopolitik özelliklerini kullanarak kendisini konumlandırması da incelenecektir.

Ukrayna İç Politikası: Savaş, Göç ve Artan Rus Karşıtlığı

Eski bir komedyenken siyasete girerek oligarşi karşıtı, Rus işgaline karşı Ukrayna toprak bütünlüğü vurgusu yapan ve demokratik bir Ukrayna'yı savunan Zelenski, Nisan 2019'da %73 gibi dikkat çekici bir oy oranıyla Ukrayna Devlet Başkanı seçilmiştir. Halkın Hizmetkarı adlı zayıf örgütlenmiş partisi ile kısa sürede parlamento seçimlerinde de çoğunluğu elde etmiştir. Kırım işgal altında ve ülkenin doğu ile güney doğusunda çatışmalar devam ederken iktidara gelen Zelenski'nin odak noktası, kaçınılmaz bir şekilde iç siyaset ile iç içe geçen Rusya ile çatışmalar olmuştur.

İktidarının daha ilk bir yılı dolmadan hemen önce Ukrayna'da kurulacak demokratik düzene dair umut vaat eden faaliyetleri durduracak şekilde başbakanı ve yargı alanındaki önemli isimleri değiştirdiği kararları ile Zelenski, halk desteğinin önce %50 daha sonra da %30'lara kadar düşmesine sebep olmuştur. Ekim 2020'de yerel seçimlerde Zelenski'nin yaşadığı hayal kırıklığı, izleyen dönemde 2014 Maidan Devrimi ile elde edilen kazanımları da tehlikeye atmıştır. Bu kapsamda yerel yönetimlere yetki devrinin sekteye uğraması, yargı alanında seçici davranıldığına işaret eden seçici kararlar, Putin'le yakın ilişkisi ile tanınan Viktor Medvedçuk'un partisi *Muhalefet Platformu-Yaşam İçin*'in ülkenin güneydoğusunda desteğini artırmasını da içeren bir dizi gelişme Zelenski'den beklentileri olanlar arasında hayal kırıklığı yaratmıştır (Donner, Hartmann, Härterich, & Steinkamp, 2022). Ukraynalı tarihçi Yaroslav Hritsak, bu kapsamda 2014'te yaşanan Maidan olaylarının bir devrim olduğunu ancak bu devrimin "heklendiğini" belirtmekte ve ülkenin sürekli bir devrim sürecinde olduğunu söylemektedir (Musayeva & Kryhel, 2020).

Görev başında henüz bir yılını doldurmadan seçim öncesi vaatlerinden uzaklaşan Zelenski, 2022 yılına girilirken popülaritesini kaybetmiş bir liderdir. Hritsak'ın deyiimiyle sürekli bir devrim halindeki ülkesinde 24 Şubat 2022 tarihi itibarıyla Rusya ile yaşanan silahlı sürtüşmeler çatışma olmaktan çıkmış ve resmen Rus işgaline dönüşmüştür. Bu andan itibaren Ukrayna iç siyaset gündeminde en üst sıralarda yer alan yolsuzlukla mücadele, ulusal sağlık sistemi reformu, Covid-19 pandemisi, oligarşi ile mücadele ve Donbas'ta çatışmalar başlıkları arka plana düşmüştür. Ülkenin bir numaralı sorunu toprak bütünlüğüne tecavüz anlamına gelen Rus askerlerinin sınırı geçerek işgale başlamasıdır (st. Julian-Varnon, 2022).

İşgal öncesinde iç siyasette ağırlığını korumak için önceki Başkan Petro Poroşenko ile mücadeleye girişip kendisine suçlamalar yönelten Zelenski, Poroşenko'nun yargı önünde

kendini savunmak için ÷lkeye dönmesi ile beklediğinden daha sert bir karşılık görmüştür. Bu sırada başlayan işgal ile birlikte Batı medyasında oldukça dikkat çeken açıklamaları ile Rusya ile savaşta 2014-2019 arasındaki duruşunu öven açıklamalar yapan Poroşenko, kendi konumunu güçlendirmiştir. Ukrayna devlet başkanlığı için seçim yılı olan 2024'e çok fazla bir zaman kalmamışken işgal öncesi Zelenski'nin popülaritesi de aşağı yönlü hareket etmiştir (st. Julian-Varnon, 2022). İşgalin başlaması ile birlikte Kiev'in kuşatılması ve Zelenski'nin başkent savunulurken sergilediğı duruş, onu Ukrayna halkının lideri olarak Rusya işgaline karşı direnen görevinin başında bir lider konumuna yerleştirmiştir. Dünya medyasının ilgisini kullanmasını bilen Zelenski, işgal ile ilgili özellikle Batı medyasından birçok yayın kuruluşunun canlı yayınına katılarak konumunu pekiştirmiştir.

Ülkede 2001 yılından beri kapsamlı bir nüfus sayımının yapılamadığı, Turuncu Devrim (2004) ve Maidan Devrimi (2014)'nin yarattığı karmaşa ve iktidar değişiklikleri düşünüldüğünde iç siyasi hayatın normalleşmesi hayli zordur. Kırım ve daha sonra da ülkenin doğu ve güneydoğusunun işgal altına alınması, silah altına alınabilen nüfus haricinde yaşlı, çocuk ve kadın nüfusun ÷lke içinde yer değiştirmesi ya da komşu ülkelere sığınması, 2024 seçimlerinin sağlıklı şartlarda yapılmasını engelleyecek gibi görünmektedir. Ancak, ÷lkede işgalin hemen öncesinde ve işgal sonrasında alınabilen veriler göstermektedir ki Rus işgal tehdidi ve fiili işgal, Putin iktidarının iddialarının aksine Ukrayna halkı ile Rusya arasındaki bağları zayıflatmıştır.

İşgal altındaki ÷lkede yüz yüze görüşmelerle elde edilen verilere¹ dayanan Lutsevich'in ifadelerine göre, 2021 yılı Şubat ayında %65 civarı olan NATO'ya katılım onayı işgal girişimi sonrası Mayıs

¹ Bahsi geçen veriler 7-15 Mayıs 2022 tarihleri arasında Ukrayna'nın batısında bulunan 7 ve merkezinde yer alan 4 şehirde toplamda 1000 kişiyle görüşülerek elde edilmiştir.

2022'de %75'e dayanmıştır. Herhangi bir bloğa mensup olunmaması gerektiğini düşünenler ise işgalin başladığı tarihte %20 civarı iken savaş sonrası %2'lere kadar düşmüştür. Yine de herhangi bir bloğa mensup olmadan yabancı devletler tarafından güvenliği garanti altına alınmış bir Ukrayna'yı savunanların oranı %0'dan %12'ye kadar çıkmıştır (Lutsevych, 2022).

Çatışmaların yaşandığı ve cephe hattına yakın olan Dnipro, Zaporijya ve Poltava'da gerçekleştirilen ve yaşanan savaş şartlarına yönelik iyimserliğin nesiller arası seyrini ölçen bir çalışmaya² göre ise daha yaşlı nüfusun müzakerelerle savaşın sonlanmasına daha olumlu baktıkları tespit edilmiştir. Yaşlı nüfus müzakereler yoluyla savaş sonlanırken toprakların bir kısmından vazgeçilmesine olumlu bakmaktadır. Daha genç olan nüfus ise işgal altındaki toprakların geri alınması konusunda daha iyimserdir. Korostelina ve Toal, bu durumu daha yaşlı nüfusun SSCB geçmişi algısına ve Rus hükümeti ile halkına yönelik korkularının yanı sıra Rusya'nın Ukrayna'yı tamamen işgal altına alma hedefinden vazgeçmeyeceği inancına sahip olmaları ile açıklamaktadır (Korostelina & Toal, 2022). Sonuçta ülkedeki Rus işgali, iç siyaset tartışmalarının köklü bir şekilde değişmesine sebep olmuş ve Rus kontrolüne alınmayan bölgelerde Rus karşıtlığının net bir şekilde arttığı görülmüştür.

Savaştan etkilenen ve başka ülkelere sığınamayanlar ülkede kalmaya devam eden nüfusun hayata tutunmasını sağlayan ise ülkeye yapılan yardımlar olmuştur. Başta komşu ülkeler olmak üzere Türkiye dahil birçok ülke yardım konvoyları ve başka birçok yöntem ile Ukrayna halkına ulaşmıştır.

² Çalışma kapsamında yerli veya yerinden edilmiş 1800 kişi ile görüşülmüştür. Nesil ayrımları 1- Sovyet nesli (60+), 2- Geçiş nesli (45-59 yaş), 3- Sovyet sonrası nesli (30-44 yaş) ve 4- Genç nesil (18-29 yaş) olarak belirlenmiştir.

Ukrayna'ya Yardımlar, Rusya'ya Yaptırımlar

Rus askerlerinin Ukrayna sınırını geçerek hem Rus yoğunluklu nüfusun olduğu bölgelere hem de başkent Kiev'e yürümesi dünya siyaseti bakımından yeni ve zorlu bir sürecin başlangıcı anlamına gelmektedir. Bir taraftan saldırgan bir otoriter liderin durdurulması hatta benzerlerinin de caydırılması gerekiyor, diğer taraftan ise dünya siyasetini daha riskli hale getirecek nükleer savaş tehlikesinin bir seçenek olarak masaya gelmesini engellemek gerekiyordu. Bu kapsamda ABD veya diğer NATO üyelerinden herhangi birinin veya bütün bir ittifakın Rusya'ya cevap vermesi nükleer bir savaşa yol açacağından bu seçenek masa dışında bırakılmıştır. Bu bağlamda, sert yaptırımlar ve Ukrayna'ya yapılacak yardımlar en uygun seçenek olarak masada belirmiştir.

Birçok ülke Rusya'nın başlattığı "askeri operasyonu", haksız bir saldırı ve saldırılan ülke tarafından da provoke edilmemiş bir işgal olarak tanımladı. Resmi hamle ise 2 Mart 2022'de BM Genel Kurulu'nda 5'e karşı 141 oyla³ alınan kararla Rusya'nın Ukrayna'dan "derhal, tamamen ve şartsız olarak" çekilmesini talep etmesi ile yapıldı. Yıl sonuna doğru yapılan bir başka BM Genel Kurulu oylamasında ise çok benzer bir oy kompozisyonu ile (5'e karşı 143 oy) Rusya'nın Ukrayna topraklarının bir bölümü olan bazı bölgeleri kendi topraklarına katması kararı "uluslararası hukukta hiçbir geçerliliği yoktur" ibaresi ile reddedildi (Welt, 2022).

ABD, Avrupa Birliği, İngiltere, Norveç ve İsviçre ile Yeni Zelanda, Japonya, Güney Kore, Kanada ve Avusturalya Rusya'ya çeşitli yaptırımlar uygulamaya başladılar. Burada bahsedilen diğer ülkelerin yaptırımları, büyük oranda ABD yaptırımlarının aynısıdır. Savaşın başladığı dönemde en dikkat çeken yaptırımlardan biri Almanya'nın Kuzey Akım II boru hattına

³ Çin ve Hindistan'ın da aralarında bulunduğu 47 ülke ise bahsi geçen oylamada ya çekimser kaldı ya da oy kullanmadı.

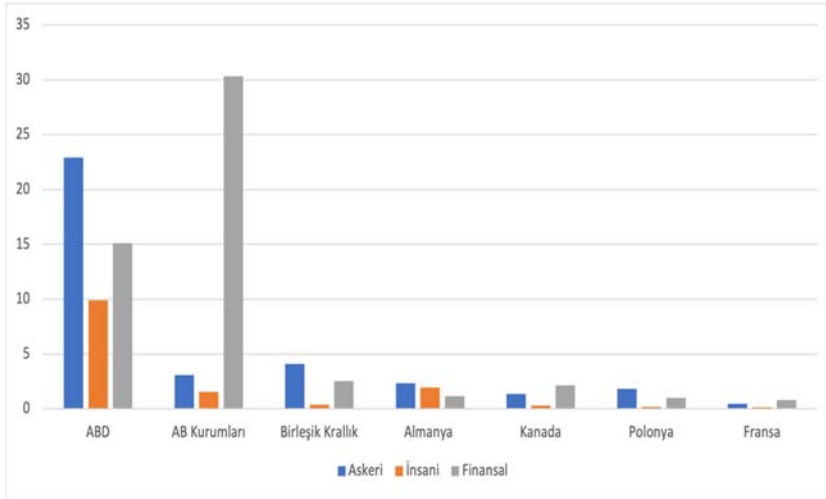
lisans vermesi sürecini askıya alması oldu (Oltermann, 2022). Ayrıca Rusya'nın 10 önemli finansal kurumunun SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication) hizmetlerinden yararlanmasının durdurulması da tüm dünyada yankılanan ve Rusya ile yapılacak işlemleri hayati derecede ilgilendiren bir yaptırım olarak kayda geçti (Prescott, 2022).

Yıl sonuna gelindiğinde Rusya askerî açıdan bazı noktalardan geri çekilse de hedeflerinin eninde sonunda gerçekleşeceğini belirtmiştir. Rusya'nın geri adım atmaması üzerine Avrupa Birliği 5 Aralık 2022'de bu ülkeden petrol ithalatını büyük ölçüde yasaklamıştır. Yine AB ve ABD, yaptırımlara katılan diğer ülkelerle birlikte Rusya'dan alınacak petrolün variline 60 dolar tavan fiyat uygulaması getirmiş, bu fiyatın üzerinde yapılan işlemlere ve denizyolu taşımacılığına da izin vermeyeceğini belirtmiştir (Strupczewski, 2022). Bunlara ek olarak ABD, Rusya'nın ülkedeki varlıklarına, uluslararası ticaretine ve bazı birimler ile kişilere yönelik yaptırımlar açıklamıştır.

Bu yaptırımların yanı sıra Ukrayna başta olmak üzere savaştan etkilenen diğer ülkelere de yardımlar yapılmaya başlanmıştır. Kongre Araştırma Servisi'nin verilerine göre 2022 ve 2023 için Ukrayna'ya ayrılan ek ödenek miktarı Aralık 2022 itibarıyla 66 milyar doları aşmaktadır (Welt, 2022). Rusya'nın Şubat 2022'de askeri işgale başlamasından çok önce Ukrayna'ya yapılan yardımların altyapısı zaten oluşturulmuştu. NATO-Ukrayna ilişkilerinin gelişimi ve ülkenin NATO'ya üyelik süreci içerisinde aldığı yardımlar askeri eğitimden teçhizat yardımına kadar varan bir boyutta gerçekleşiyordu. Özellikle 2014 baharında Kırım'ın ilhaki ile birlikte Ukrayna'ya yapılan yardımlar farklı bir boyuta evrilmişti. Markedonov'un 2014-2019 yılları arasında ABD'nin Ukrayna'ya ulaştırdığı askeri destek, insani yardım ve bazı öncelikli sektörlerin desteklenmesi faaliyetlerini analiz ettiği makalesi, Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasında artan etkisinin işgal öncesinde de önlenmeye çalışıldığını ortaya koymaktadır (Markedonov, Silaev, & Neklyudov, 2020).

Savaşın başladığı tarihten 2022 yılı Kasım ayı sonuna kadar toplanan ve 7 Aralık'ta yayınlanan verilere göre AB kurumlarından yaklaşık 3 milyar avro askeri yardım, 1.5 milyar avro insani yardım ve 30 milyar avrodan fazla finansal yardım yapılmıştır. AB kurumlarını, Birleşik Krallık, Almanya, Kanada, Polonya ve Fransa izlerken tahmin edileceği üzere en fazla yardımı ABD yapmıştır. 23 milyar avro askeri yardım, 10 milyar avro insani yardım ve 15 milyar avro kadar da finansal yardım ile ABD ilk sırada yer almaktadır. Türkiye bu listede 64 milyon dolar askeri yardım ile yer almaktadır (Antezza et al., 2022).

Grafik 1. Ukrayna'ya Askeri, İnsani ve Finansal Hükümet Yardımları

Kaynak: (Antezza et al., 2022).

Kasım 2022 itibariyle Ukrayna'ya yapılan yardımlar dikkate alındığında finansal alanda en fazla yardımın AB kurumlarından geldiği görülmektedir. Askeri ve insani alanda ise en fazla yardımın ABD'den geldiği göze çarpmaktadır. Bir diğer dikkat çekici ayrıntı ise Brexit süreci ile AB dışında kalan Birleşik Krallık'ın askeri yardımlar alanında ABD'den sonra ikinci sırada yer alması ve AB kurumlarının bu seviyenin de altında bir askeri yardım yapmış olmasıdır. Yine finansal yardımlar alanında da

Birleşik Krallık'ın ABD ve AB'den sonra en fazla yardım yapan ülke konumunda olduğu da gözlerden kaçmamalıdır.

Askeri teçhizat bakımından yılın en dikkat çeken açıklaması yıl sonunda ABD'den gelmiştir. 21 Aralık'ta yaklaşık 2 milyar dolar değerindeki Patriot hava savunma sistemi bataryalarının Ukrayna'ya ulaştırılacağı açıklanmıştır. Bu bataryaların Polonya sınırında konuşlandırılması beklenmektedir. Rus hava saldırılarına karşı kalkan olacak sistem, Rusya'yı engellemesinin yanı sıra ABD ve Rusya'yı tekrar karşı karşıya getirme ihtimali bakımından çok önemli bir gelişmedir. Savaş başlamadan önce yaklaşık 250 adet S-300 hava savunma sistemi bulunduran Ukrayna'ya eski Sovyet ülkelerinden ve Slovakya güzergahı üzerinden yenileri temin edilmiştir. Bunların yanı sıra ABD tarafından Nasams (National Advanced Surface-to-Air Missile System) ve Birleşik Krallık tarafından da Starstreak sistemleri ulaştırılmıştır (Brown, Horton, & Ahmedzade, 2022).

ABD ve diğer bazı Avrupa ülkeleri uzun menzilli Himars roketlerini, ABD ile birlikte Kanada ve Avustralya yüzden fazla M777 Howitzer ve 300 binden fazla mühimmatını Ukrayna'ya teslim etmiştir. Polonya ve Çekya'dan 230'dan fazla T-72 tankları, Türkiye'den Bayraktar TB2 sihaları ve diğer ülkelere 5000'den fazla NLaw anti-tank silahlarının da temin edildiği bilinmektedir (Brown et al., 2022). Yıl sonunda Ukrayna'ya ulaştırılan ve ulaştırılması planlanan silah sistemleri dikkate alındığında savaşın kısa süre içerisinde bitmeyeceği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin arabuluculuk teklifi her görüşmede yinelenirse de tarafların açıklamalarına bakılarak masaya oturmaktan çok uzak oldukları görünmektedir.

Savaş devam ettiği sürece kuzey ve doğudan Belarus ve Rusya ile çevrili Ukrayna'nın Batı komşuları ve bir bütün olarak da Avrupa Birliği'nden göreceği destek hayati derecede önemlidir. Diğer dünya ülkelerinden ulaştırılacak yardımların güzergahı da

büyük oranda AB üzerinden geçeceği için izleyen dönemde AB-Ukrayna ilişkilerinin seyri dikkate değer olacaktır.

AB ile İlişkiler: İşgal, Jeopolitik ve Enerji

Rusya'nın Ukrayna'yı işgale başlaması dünya siyasetinde olası bir ABD-Rusya karşılaşması, yeni soğuk savaş ve nükleer tehlike üzerinden tartışılrsa da savaşı en çok hisseden ülkeler başta Baltık ülkeleri, Polonya, Slovakya, Macaristan ve Romanya olmak üzere Avrupa ülkeleridir. Doğal olarak en sert tepki veren ülkeler bu ülkeler olmuş ve Ukrayna'ya iletilecek askeri yardımların güzergahı da bu ülkeler üzerinden belirlenmiştir. Sovyet silah sistemlerine olan alışkanlıkları ve tecrübeleri gereği bu komşu ülkelerin, envanterlerindeki tank, silah vb. teçhizatlardan Ukrayna'ya hibe yoluyla yardım yaptıkları da görülmüştür (Brezar, 2022). NATO'nun Rusya sınırı veya Rusya'ya en yakın noktalara sahip olduklarından askeri yığınak da bu ülkelere yapılmıştır. Avrupa Birliği de bu çerçevede Rusya'ya karşı birlikte net bir duruş sergilemek istemiştir.

Uluslararası siyasette ABD'nin ilgisi Asya-Pasifik'e kaymışken Avrupa Birliği'ni zayıf ve hantal gören Rusya Federasyonu, işgal girişimi ile dengeleri sarsmıştır. AB, bölgesinde jeopolitik dengeler çerçevesinde güvenlik sağlayan aktör olarak devreye girmek ve gücünü göstermek zorunda kalmıştır. Ancak buna rağmen geçen yaklaşık 1 yıllık süreç göstermektedir ki Almanya ve Fransa liderlerinin Putin ile temasları çerçevesinde kat ettikleri yol yeterli değildir. Bu çerçevede ABD liderliğinde ve NATO şemsiyesi çerçevesinde verilen tepkinin daha ağır bastığı görülmektedir (Meister, 2022). AB içinde zaman zaman Macaristan örneğinde olduğu gibi genel Birlik politikasına aykırı hareket eden örnekler bulunmasına rağmen yine de toprak bütünlüğü ihlaline birlikte karşı konulabilmektedir.

Bu bağlamda 2022 yılı içerisinde Putin'in Donetsk ve Luhansk'ı tanıma kararından başlayarak tutarlı bir şekilde AB'nin

yaptırımlar ve yardımlar üzerinden tepkisini verdiği görülmektedir. 23 Şubat'ta yani tanıma kararından 1 gün sonra 351 Duma (Rusya Parlamentosu Alt Kanadı) üyesi ve diğer 27 kişiye yaptırım uygulanmıştır. İşgalin başlamasının hemen ertesinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un mal varlıkları dondurulmuş ve Rusya Ulusal Güvenlik Konseyi üyeleri de yaptırım listesine eklenmiştir. Henüz şubat ayı bitmeden AB savunma bakanları toplantısı sonucunda Ukrayna toprak bütünlüğünün korunması amacıyla 500 milyon avroluk bir yardım paketi açıklanmıştır (Council of the European Union, 2022b).

27 Şubat'ta AB, hava sahasını tüm Rus askeri ve ticari uçuşlara kapattığını ilan ederek Rusya'nın uluslararası alandan tecrit edilmesi için önemli bir adım daha atmıştır (Bbc.com, 2022). Mart ayı ile birlikte Rusya'nın devlet kuruluşları olan medya platformları Russia Today ve Sputnik, dezenformasyon ve manipülasyon yaptıkları gerekçesiyle AB'de yasaklanmıştır. Rusya Federasyon Konseyi üyeleri ve ülke gelirine önemli katkıları bulunan 10'dan fazla oligark da yaptırım listesine eklenmiştir. 23 Mart'ta Ukrayna savunmasına katkıda bulunmak için 500 milyon avro tutarında yardım daha kabul edilmiş, ayrıca AB üyesi ülkelere sığınan Ukraynalıların barınma, beslenme ve sağlık hizmetlerinden yararlanacağı açıklanmıştır. Bu amaçla ayrılan 17 milyar avro AB fonunun hazır olduğu 4 Nisan'da ilan edilmiştir (Council of the European Union, 2022b).

Avrupa Birliği'ni Ukrayna'nın işgali ile birlikte zora sokan önemli alanlardan bir tanesi doğal gaz temininin Rusya dışı kaynaklardan gerçekleştirilmesidir. İşgal öncesi 2021 yılında AB, gaz ihtiyacının %83'ünü ithal etmiştir. Tüm üyeler düşünüldüğünde 2019'da Rusya'dan ithal edilen kısmı %50'nin üzerinde, 2021'de ise %40 civarındadır. İşgal beklentisi ve işgalin hemen sonrasında ise keskin bir şekilde diğer kaynaklara yönelindiği (ABD ve diğer kaynaklardan LNG temini vb.) görülmektedir. Eylül 2022'ye gelindiğinde Rusya'dan alınan

doğal gaz payı %17'ye kadar düşürülmüştür (Council of the European Union, 2022a). Gaz fiyatlarının işgal sonrası yükseldiği bir ortamda Rusya'nın gelirlerinin büyük bir bölümünü karşıladığı bu gibi ihraç kalemlerinde azalma yaratmak, Ukrayna işgalinde Rusya'yı zayıflatmak için atılabilecek önemli adımlardan bir tanesidir.

Ukrayna devlet yetkilileri ve halkına moral olacak bir diğer gelişme ise 23 Haziran 2022'de Konsey'in Ukrayna'ya aday ülke statüsü vermesidir (Parker & Inwood, 2022). Bu sayede ülkenin AB ile olan yakınlığının sürdürülmesi ve işgal kapsamında yardımların yapılabilmesi için çok daha kuvvetli kurumsal ilişki ağları kurulabilecektir. İzleyen aylarda AB'nin Ukrayna'ya desteği hem finansal, insani ve askeri anlamda hem de alınan kararlarla devam etmiştir. Avrupa Birliği, Rusya Devlet Başkanı Putin'in Ukrayna'nın 4 bölgesini (Donetsk, Luhansk, Zaporejya ve Herson) kendi topraklarına kattığı referandum ve ilgili kararnamele tanımadığını ilan etmiştir.

Rusya'dan alınan petrol fiyatlarına 60 dolar tavan fiyat uygulanması kararı, askeri alanda kullanmak üzere ek ödeneklerin çıkarılması ve Ukrayna askerlerine askeri eğitim verilmesi kararları, AB'nin Ukrayna'nın yanında durduğunu göstermiştir. Bu çerçevede Ukrayna Silahlı Kuvvetleri'nin Desteklenmesi için AB Destek Misyonu kurulmuş ve Ukrayna birliklerini eğiterek toprak bütünlüğünün sağlanması amacıyla gerekli yardımın yapılacağı açıklanmıştır (Council of the European Union, 2022a).

2022 yılı sonuna gelindiğinde burada bahsedilenler ve daha fazlasının yer aldığı toplamda 9 yaptırım paketi ile Rusya, Ukrayna'da yürüttüğü işgal harekâtı sebebiyle AB tarafından cezalandırılmıştır. Ukrayna'nın yanı sıra 2022 Haziran'ında Moldova'ya da adaylık statüsünün verilmesi ve Gürcistan'ın da potansiyel aday olarak belirlenmesi, Ukrayna'nın işgal edilmesine karşı verilen jeopolitik bir tepki olarak tanımlanmalıdır.

Ekim 2022’de kurulan 44 üyeli Avrupa Siyasi Topluluğu, AB üyesi olmayan ülkelerle birlikte bölgede ortak çıkarların tespiti, siyasi diyalog ve iş birliğini teşvik etmek amacıyla kurulmuş ve AB ile NATO sınırlarını da aşan bir birliktelik yaratmayı amaçlamıştır. Kosova-Sırbistan arasında araç plakaları üzerinden yaşanan gerginlik ve Rusya-Sırbistan yakınlığı, Balkanlarda da AB etkinliğinin artırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Aksi takdirde Ukrayna’da işgale dönüşen Rus tehdidi, AB aday ve potansiyel aday ülkelerinin Birlik’e bakışını değiştirecek seviyeye ulaşma potansiyelini taşıdığından Orta ve Doğu Avrupa’da dengeleri alt üst edebilecektir. AB, 2022 sonunda halen buna müsaade etmeyecek güçte olduğunu gösterebilmiştir.

NATO ile İlişkiler: Güvenlik Şemsiyesi ve Üyelik Perspektifi

Ukrayna işgali ile ortaya çıkan birçok belirsizliğin yanı sıra netleşen bir nokta dikkat çekmektedir: Putin iktidarındaki Rusya, NATO’ya sürekli tehditler yöneltmeye devam edecektir. Bu kapsamda NATO ittifakı içerisinde her tür siyasi ve ekonomik çatlak Rusya tarafından sömürülecek, diğer büyük güçlerle Rusya’nın ilişkileri Batıya karşı kullanılacak ve enerji Rusya’nın önemli silahlarından biri olacaktır. Şüphe yok ki temelde Sovyet Rusya’sı merkezli komünist tehdide karşı kurulan Batı ittifakının askeri kanadı NATO, yeniden tehdit sıralamasında en üst sıraya yerleşen Rusya’ya karşı tedbirlerini artıracak, üyelerine ek olarak adaylar ve potansiyel adaylarını konsolide etmek için yeni bir sayfa açacaktır.

Ukrayna’nın adaylık başvurusunun değerlendirilmesi ve olası NATO üyeliği önemli bir konu olarak yeniden gündeme taşınmıştır. Ancak, işgal sonrası ortaya çıkan yeni konjonktürde NATO üyelerinin ve adaylarının olası bir NATO-Rusya karşılaşması esnasında atacağı adımlar ve ulusal güçlerini koordine edebilme altyapılarına odaklanması çok daha zaruri görünmektedir. Soğuk Savaş döneminde 16 üyeli bir ittifakken dahi üyeleri arasında koordinasyon problemleri yaşayan NATO,

önemli bir kısmı eski Doğu Bloku ülkeleri olan yeni üyelerle 30'a varan ülkenin koordinesinde hayli zorlanacak gibi görünmektedir. Üyelerin savunma bütçelerine ayırdıkları payların GSYH'nın %2'sinden az olmaması için ABD tarafından baskı yapılabilmesi, ancak Kırım'ın işgalinden sonra mümkün olabilmektedir. Yeni konjonktürde ciddiye alınan bu talep NATO ittifakının temel belgelerince zaten gerçekleştirilmesi gereken bir durum olduğundan aslında bir zayıflık göstergesidir (Cordesman & Cormarie, 2022).

Bu çerçevede ittifakın daha geniş perspektifte atması gereken adımların listesi hayli uzundur. Ancak Ukrayna özelinde yapılabileceklerin listesi şu şekilde belirmektedir:

- Kısa ve uzun menzilli akıllı ve güdümlü konvansiyonel silahların Ukrayna'ya temin edilmesinin yanı sıra ittifakın diğer üyelerinde uygun yerlere konuşlandırılması,

- İttifak üyeleri arasında entegre hava savunma sistemleri oluşturulmalı⁴,

- İttifak ülkelerinin hava kuvvetleri 4. ve 5. Nesil savaş uçakları ile desteklenmelidir (Cordesman & Cormarie, 2022).

Kırım'ın işgali sonrası Ukrayna'nın NATO üyelik perspektifindeki canlanma, sürecin hızlı ilerlemesi beklentisini doğurmuştur. ABD liderliğindeki NATO ittifakının, Rusya'nın ülkenin doğusundan çekilmesi karşısında olası Ukrayna üyeliğini bir pazarlık aracı olarak elinde tuttuğu şeklinde yorumlanmıştır. 2022 yılında başlayan Rus işgali ise bu konuyu artık bir pazarlık argümanı olmaktan çıkarmıştır (Wolff, 2015). Buna rağmen masadaki yeni seçenekler de Batı dünyası açısından çok da olumlu görünmemektedir. Zira toprak bütünlüğü olmayan bir

⁴ Bu kapsamda 2022 yılının son günlerinde ABD Başkanı Biden, Ukrayna'ya Patriot hava savunma sistemleri konuşlandırılacağını açıklamıştır (TASS, 2022).

Batı Ukrayna'nın NATO'ya alınması, NATO-Rusya arası tampon bölge konumundaki ülkenin bu konumunu sonlandıracak ve çatışma alanları NATO-Rusya çatışma alanlarına dönüşecektir. Bu sebeple geçerli bir seçenek olarak kabul edilmesi mümkün görünmemektedir. Bunun yerine kalıcı olacağı garantisiz olmasa dahi Avrupa'da barış ve istikrarın sağlanması açısından Ukrayna'nın askeri, insani ve finansal yardımlarla desteklenerek tampon bölge konumunu korumaya devam etmesi daha gerçekçidir (Wolff, 2015).

Ukrayna'nın NATO üyeliği mümkün görünmese de saldırgan Rusya'nın yaptırımlarla uluslararası toplumda tecrit edilmesine ek olarak İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyeliklerinin gerçekleşmesi önemli bir adım olacaktır. Baltık ülkelerinin güvenliklerini destekleyecek nitelikteki bu adım Rusya'nın en azından Avrupa topraklarında köşeye sıkıştırılması anlamına gelecektir. Kendi içlerinde birçok sorun barındıran Bosna-Hersek, Sırbistan, Kosova gibi Balkan ülkelerinin konumları da bu açıdan çok önemlidir. AB ve NATO üyeleriyle çevrili bu coğrafyanın NATO üyesi olmasa dahi Batı etki alanında tutulması Ukrayna topraklarında Rusya'ya karşı verilen mücadele için çok önemlidir. Balkanlara sunulan AB üyelik perspektifinin son yirmi yılda bölge ülkelerini büyük ölçüde değiştirdiğini ve başta etnik ve ekonomik problemler olmak üzere birçok sorunun AB çerçevesinde çözüleceği ve güvenliklerinin de NATO şemsiyesi çerçevesinde sağlanacağı algısının yerleştiğini biliyoruz. Bu kapsamda Batı dünyası, Rusya'nın Ukrayna işgali ile bu algının dağılmaması için mücadele vermelidir. Ukrayna işgalinin sonlanması kadar Balkan ülkelerinin AB vizyonundan ayrılmamasında da Türkiye'nin konumu ve arabuluculuk girişimi oldukça önemlidir.

Türkiye'nin Stratejik Konumu ve Arabuluculuk Girişimleri

Yaklaşık 20 yıldır iktidarda bulunan Erdoğan'ın demokratikleşme problemleri ve kendi bölgesindeki güvenlik sorunları sebebiyle Batı dünyası ile yaşadığı gerilim, Rusya-

Türkiye ilişkilerinin gelişmesine sebep olmuştur. Bir dönem stratejik ortak tanımlamalarına (Baev, 2021). bile konu olan bu yakınlaşma Türkiye'nin Ukrayna ile ilişkilerine etki etmemiş ve Ukrayna-Türkiye ilişkileri savunma sanayi dahil olmak üzere birçok alanda oldukça ilerlemiştir. 2014 yılında Kırım'ın işgalini kesin ve net bir şekilde kınayan Türkiye, tarihi bağları da bulunan Kırım Tatarlarına kapılarını açmış ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunduğunu açık bir şekilde yinelemiştir. Uluslararası Kırım Platformu'nun⁵ kuruluşundan itibaren bir üyesi olmuş ve çalışmalarını da güçlü bir şekilde desteklemiştir.

Batı dünyası ile problemler yaşayan Erdoğan, kendi bölgesinde bölgesel ittifaklar ile direnme yolunu tercih etmiştir. Rusya'nın Ukrayna işgaline girişmesi bu çerçevede oldukça olumsuz bir gelişmedir. Bölgede hareket manevrasını daraltan bu girişimi işgal olarak tanımlamaktan Ukrayna toprak bütünlüğünü savunmaya, enerji ve Suriye iç savaşı gibi alanlarda Rusya ile ittifakı sürdürmekten Ukrayna ile savunma sanayi iş birliklerini devam ettirmeye kadar birçok alanda Erdoğan'ın eli zorlaşmıştır.

2022 yılını geride bırakırken yeniden değerlendirildiğinde Erdoğan'ın dış politikada, sakin kalmak ve Türkiye'nin bölge ve dünya siyasetindeki etkinliğini artırarak fırsata çevirme niyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Neyse ki Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimi beklendiği gibi gitmemiştir. Ukrayna'da kısa sürede hedeflerine ulaşamayan ve Kiev'den çekilen Rusya, yaptırımlar karşısında zorlanarak Türkiye'nin kendisi için uluslararası alana çıkış kapısı olabileceğinin farkındadır. Türkiye de bu konumunu hem Rusya'ya hem de Ukrayna'ya belirli bir mesafede durarak en iyi şekilde kullanmak istemektedir.

⁵ Platformun Ukraynaca, İngilizce ve Kırım Tatarcası dillerinde yayın yapan resmi web sitesine erişim için tıklayınız: <https://crimea-platform.org/>.

Rusya'nın saldırgan tutumuna Batı dünyasının vermek istediği cevaplardan biri İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyeliğine alınmasıdır. Türkiye ilk yıllarından beri İttifakın üyesi olarak olumlu oyunu kullanmadan önce hem bu ülkeleri hem de başta ABD olmak üzere Batı dünyasını kendi bölgesel güvenlik taleplerinin giderilmesi için müzakere masasına çekmek istemektedir. İsveç, Finlandiya ve Türkiye arasında imzalanan üçlü memorandum ile uzun yıllardır bu iki ülkede Türkiye karşıtı faaliyetler yürüten terör suçlularının Türkiye'ye iadesi ve bu faaliyetlere izin verilmeyeceği NATO bünyesinde resmiyete bağlanmıştır (NATO, 2022). Yine Türkiye'nin F35 krizi sonrasında bir ara çözüm formülü olarak gördüğü F16 Blok 70 savaş uçakları ve modernizasyon kitlerinin ABD'den teminine yönelik olumlu sinyaller almasının bu döneme denk gelmesi de tesadüf gibi görünmemektedir.

Rusya ile yapılan uzun dönemli enerji anlaşmaları, nükleer santral inşası gibi projelerle ekonomi ve enerji gibi birçok alandaki yakın ilişkiler Rusya'ya bağımlılık tartışmalarına sebep olmuştur. Ayrıca Türkiye, ABD ve AB tarafından Rusya'ya uygulanan yaptırımlara katılmama kararı almış, Rus askeri uçuşlarına hava sahasını sınırlamış olsa da ticari uçuşlara açık bırakarak Avrupa'ya açılan kapı konumuna yerleşmiştir (İldam, 2022). Bir yandan da Türkiye, savaşın başından beri Ukrayna'ya Bayraktar TB2 silahları sağlamaya devam etmiş, insansız savaş jeti Kızılelma'nın motorlarının Ukrayna'dan temin edilmesi ve birlikte üretim değerlendirilmiştir (Venckunas, 2022). Zırhlı ve mayına karşı dayanıklı askeri araç Kirpi'nin Ukrayna'ya teslimi ve Ukrayna donanma kuvvetlerinin modernizasyonu da Türkiye'nin Ukrayna'ya mevcut şartlarda sağladığı imkanların en önemlilerindedir.

Hem Putin hem de Zelenski ile sürdürülen bu yakın ilişkiler, Erdoğan'a hem Türkiye'nin çıkarlarını koruma hem de kendisine dünya siyasetinde etkili bir yer edinme imkânı tanımıştır. Pandemi sürecinde artan gıda fiyatlarının normale dönmesinin beklendiği bir dönemde bir de Ukrayna işgali sebebiyle ülkenin

ihraç edemediği tahıl ve yağ gibi gıda maddelerinin rehin kalması, gıda krizini doğurmuştur. Erdoğan'ın devreye girerek Putin ve Zelenski ile yürüttüğü görüşmeler sonucunda üç ülke ve BM'nin katılımıyla ortaya çıkan *Karadeniz Tahıl Girişimi*, İstanbul'da taraflar arasında imzalanan anlaşma ile Temmuz 2022'de yürürlüğe girmiş ve kriz çözülmüştür (UN, 2022).

Benzer şekilde Erdoğan'ın Zelenski ve Putin ile görüşerek yürüttüğü arabuluculuk faaliyetleri sonucunda yaklaşık 300 kişiyi kapsayan esir değişiminin gerçekleşmesi de bu altyapı üzerinde gerçekleşebilmiştir. 2022 yılının son günlerinde esir değişiminin 2023 başında da devam edeceği belirtilmiştir. Buna dayanarak Erdoğan, yürüttüğü bu dış politika anlayışının diyalog ve diplomasi kanallarının açık tutulması üzerine kurulu olduğunu ifade etmiş ve başarıya bu şekilde ulaşıldığını belirtmiştir (Reuters, 2022).

Türkiye'nin sürdürdüğü diyalog ve diplomasi öncelikli tutumu tarafların algılarına da yansımıştır. 2022 yılı henüz sona ermişken Ukrayna eski Devlet Başkanı Petro Porosenko bir röportajında Türkiye Cumhurbaşkanı'nın arabuluculuk rolü sorulduğunda Erdoğan'ın ortada olduğunu söyleyemeyeceğinden bahsetmiştir. Ona göre;

“Rus saldırılarına ilk karşılık Türk Bayraktar silahları ile verildi. Türkiye Cumhurbaşkanı, son olarak Putin'e, güçlerini derhal Ukrayna'dan çekmesinin ateşkes için tek koşul olduğunu söyledi. Erdoğan, Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçişlerine izin vermedi. Biz, karşımızda güvenilir bir ortak görüyoruz. Müzakereler, Rusya çekilir çekilmez başlamalı ve Kırım üzerine müzakere etmeliyiz. Türkiye, Kırım'ın yasadışı işgaline karşı da başından beri çok net tavır aldı. 2023'te bu savaş bitmeli ve Ukrayna'nın NATO üyeliği konuşulmalı. Şayet bu yıl Cumhurbaşkanı Erdoğan, Kiev'i ziyaret

ederse bunun anlamı çok büyük olur. Burada çok dostu var” (T24.com.tr, 2023).

Görüldüğü gibi Türkiye'nin konumu Ukrayna-Rusya savaşında oldukça kritik olmakla birlikte savaş birinci yılına yaklaşırken Türkiye'nin iki tarafın da güvenini kazandığı görülmektedir.

Sahadaki Durum: Direniş ve Enformasyon Savaşı

Ukrayna 2021 yılı Aralık ayında yeni yılı, topraklarının güney ve doğusunda Rusya, kuzeyinde ise Belarus topraklarındaki Rus birlikleri tarafından çevrelenmiş halde karşıladı. Birçok uluslararası ilişkiler uzmanının Rusya'nın işgale kalkışmaktan imtina edeceği yorumlarını yaptığı yılın ilk günlerinde Rusya'dan her gün Ukrayna sınırlarındaki birliklerini takviye ettiği haberleri geliyordu (NTV, 2022a). 21 Şubat'ta Rus Devlet Başkanı Putin ayrılıkçı bölgeler Donetsk ve Luhansk'ın bağımsızlığını tanıdığını ilan ettiğinde buradaki çatışmaların artık net bir şekilde Ukrayna-Rusya çatışması olacağı belliydi. Dolayısıyla bu kararın Rus işgaline dönüşeceği beklentisi çok yüksekti ve birkaç gün geçmeden bu beklentiler gerçek oldu.

24 Şubat'ta Rusya başkent Kiev'in çevresi başta olmak üzere, Harkiv, Odesa, Çernihiv ve Lviv'in de dahil olduğu ondan fazla kenti vurmaya başladı. Hava, kara ve deniz kuvvetlerinin kullanıldığı bu bombardımanların geniş çaplı bir işgal olduğu çok netti ve bu doğrultuda Rus askerleri sadece ayrılıkçı bölgelerle sınırlı kalmayarak ülkenin en büyük iki şehri Kiev ve Harkiv'in yanı sıra Çernihiv'in de aralarında bulunduğu kentlere doğru ilerlemeye başladı. Şubat ayı sonunda Kiev ve Harkiv'de süren şiddetli çatışmalar, sert direniş sonrasında yavaşlamıştı. Henüz 1 Mart'ta yani işgal başladıktan neredeyse 1 hafta sonra yarım milyon insanın ülkeyi terk ederek Polonya, Slovakya, Macaristan ve diğer Avrupa ülkelerine sığındığı duyuruldu (Holder, Hernandez, Schwirtz, & McCann, 2022).

Mart ayında kuzeyden Kiev etrafına kadar ilerleyen Rus ordusu, doğuda Harkiv'e kadar ilerleyerek Harkiv'i bombardıman altına almıştı. Kırım topraklarından ilerleyen Rus birlikleri ise Herson ve Melitopol'e ulaşmıştı. Mart ayı sonuna gelindiğinde kuzey ve güneyde Rus birliklerinin ilerleyişinin zorlaştığı görüldü ve doğuda ilerleme çabalarına yöneldikleri tespit edildi. Bunu Ukrayna birliklerinin karşı saldırıları izledi. Sonucunda Kiev etrafındaki kasabaların bir bir Ukrayna birlikleri tarafından ele geçirildiği görüldü (Holder, Lu, & Reinhard, 2022). Bu noktadan sonra doğu cephesinde duruşunu koruyan Rusya'nın ülkenin kuzey, kuzeydoğu ve güneyinde önemli noktalardan çekilmek zorunda kaldığı görüldü.

Eylül ayına gelindiğinde yaklaşık 9 bin km² toprağın Ukrayna tarafından sadece 1 haftada geri alındığı kesinleşmişti (Hernandez & Holder, 2022). İzleyen günlerde Lyman kentinin Ukrayna tarafından ele geçirilmesi ve Rusya'nın Kasım ayında Herson kentinden çekileceğini açıklaması 2022 yılı sonu haritasının oluştuğunu gösteriyordu. 21 Eylül'de Putin, Rusya Federasyonu'nda *kısmi seferberlik* ilan ettiğini açıklamıştı (Ukaz «Ob Ob'yavlenii Chastichnoy Mobilizatsii v Rossiyskoy Federatsii», 2022). Bu ilan ile yaklaşık 300,000 Rus gencinin silah altına alınması planlanıyordu. Ancak seferberlik ilanını izleyen 3 ay içinde savaşın gidişatında önemli bir değişiklik olmadığı gibi bir yandan seferberlik kapsamında silah altına alımların tamamlandığını belirten açıklamalar (Albay, 2022) gelirken bir yandan ise 2023 başında yeni bir *genel seferberlik* hazırlığı olduğu söylentileri ortalıkta dolaşmaya başladı (EuReporter, 2023). Sonuçta, yıl sonunda Ukrayna, savaşın başladığı ilk günden itibaren Rusya'nın ele geçirdiği toprakların %54'ünü tekrar kontrolü altına almıştı (Averre, 2022).

Rus işgali ile Rus kontrolüne geçen yerleşim yerlerinde ikamet edenler için hayat, işgalden kaçarak başka şehirlere sığınanlara göre daha zordu. Bunun en net şekilde anlaşılması Ukrayna'nın Rusları çekilmeye zorladığı yerlerdeki tablonun ortaya çıkması ile oldu. Rus ordusu Kiev, Çernihiv ve bazı diğer şehirleri terk

ettiğinde tüm dünyaya bölgeden katliamın izleri yayıldı. Buça ve Irpin’de bulunan arabalarında şehri terk ederken öldürülen insanlar ve toplu mezarlar katliamın en önemli kanıtları olarak yerlerini aldılar (Sergatskova, 2022). Kiev’in kuzeyindeki Obolon’da sivil bir aracı takip ederek birkaç manevra sonucunda ezmeyi başaran Rus tankı ise hafızalardan silinmeyecektir (NTV, 2022b). İzyum, Herson ve diğer yerlerde de benzer manzaralar görülmüştür. Rus işgaline boyun eğmeyen halk Rus askerleri tarafından kötü muameleye maruz kalmıştır. Sergatskova’ya göre bu yıl işgal altına alınan yerlerin yanı sıra 2014 yılında bölgede bulunan Rus halkı korumak iddiasıyla işgal edilen Kırım ile “ayrılıkçıların” kontrolüne geçen Donetsk ve Luhansk’ta da esas amacın yerel Rusları korumak olmadığı açıktır. Zira, bölgede Ukrayna yanlısı birçok insana işkence edilmiş, kimileri kendisini Rus hapishanelerinde bulurken kimileri ise ardında iz bırakmadan kaybolmuştur (Sergatskova, 2022).

Ukrayna’nın yürüttüğü direniş ve Rus işgalini püskürtme hareketleri ve sahada Ukrayna’nın durumundan yukarıda bahsettiğimiz gibi doğru bilgi almak çok daha mümkündür. Uluslararası kamuoyunun Ukrayna’da Rus askeri bulunmasını işgal olarak tanımlaması ve medyanın yaşanan gerçekleri duyurmak üzere hareket etmesi işleri kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda özellikle Batı hükümetleri ve medyası herhangi bir şey saklamaktan daha çok açık bir şekilde ilan ederek Ukrayna’nın yanında durduklarını belirtmektedir. Oysa Rusya tarafında bu çok mümkün değildir.

İşgalin başlamasından yıllar önce Putin yönetiminin medyayı kısıtlayıcı girişimleri “yabancı ajan” düzenlemeleri ile en üst seviyesine taşınmıştır. Bu düzenlemeye göre yurt dışından destek olan tüm kâr amacı gütmeyen organizasyonların kendilerini Rus otoritelerinde yabancı ajan statüsüne kaydettirmeleri gerekiyordu. İzleyen yıllardaki düzenlemelerle medya da benzer baskıya maruz bırakıldı. Sonuçta ülkedeki bağımsız medya kuruluşları radyo istasyonu Ekho Moskvı, TV kanalları Dozhd ve Novaya Gazeta kapanmak zorunda kaldı.

Letonya, Litvanya gibi yakın komşu ülkeler üzerinden yayın yapmaya çalışan Meduza gibi kuruluşlar da ülkede bloke edildiği için ulaşamaz durumdaydı (Parta, 2022).

Halihazırda Ukrayna'da yürütülen savaşta dezenferyasyonun alternatif bir cephe olduğu kabul edilerek askeri amaçlar için ordu tarafından kullanıldığı bilinmektedir (Romansky, Boswinkel, & Rademaker, 2022). Bu şartlar altında Rusya'da, Ukrayna'da yürütülen "özel askeri operasyon" için savaş kelimesinin kullanılması da yasaklanmıştır. 15 yıla kadar hapis cezasıyla yargılanma tehlikesiyle karşı karşıya olan halkın Ukrayna'ya bakış açısı ise çok önceden yönlendirilmeye başlanmıştır. Temmuz 2021'de Putin, Ukrayna'nın aslında ayrı bir ulus olmadığını, bugünkü fiili durumun SSCB geçmişinden kaynaklandığını, dolayısıyla aslında Ukrayna'da ve Rusya'da yaşayanların tek bir ulus olduğunu iddia ettiği bir makale yayınlamıştır (Kremlin.ru, 2021). II. Dünya Savaşı'ndaki Nazilere karşı zaferlerinin "Büyük Vatan Savaşı" adlandırmasıyla kutlandığı Rusya'da, yeniden bir Nazi hareketinin Ukrayna'yı Rusya'dan koparmak için çalıştığına inandırmak Putin iktidarının son yıllardaki en önemli argümanı olmuştur. Bu şekilde Ukraynalıları insanlık dışı göstermek, Rus askerlerinin onları öldürmesini kolaylaştırmaktadır. Halbuki bu savaşın tamamen Slavlar arası bir savaş olarak gerçekleştiği göz ardı edilmektedir.

Hem Ukrayna hem de Batı, Putin iktidarda olduğu sürece Ukrayna'ya yönelik Rusya politikasının değişmeyeceğinin farkındadır. Dolayısıyla sahada Rusya'ya fiilen karşı koymak kadar Putin'e olan desteğin azalması da hayati derecede önemlidir. Bu bağlamda hem sahada gidişatı değiştirmeye yardımcı olmak hem de Putin'in Rus halkı nezdinde desteğini azaltacak şekilde enformasyon savaşları verilmektedir. Bu alanda

etkili olabilmek için RFE/RL'nin⁶ Moskova bürosu Letonya-Riga ve Litvanya-Vilnius'a taşınmıştır. Genel küresel trende uygun bir şekilde bu yayınlar da sosyal medyaya aktarılmıştır. Ukrayna ve Rusya coğrafyasında en fazla Facebook, Youtube ve Telegram üzerinden de yayınlar yapılmaktadır. Rus dilinde yayın yapan CurrentTime (Nastoyashcheye Vremya)⁷ TV kanalı da Amerika'nın Sesi (VOA) içeriklerinden beslenen yayınlar yapmaktadır.

Bu yayınların takip edilebilmesi için gerekli internet erişimi sansürlendiğinden RFE/RL gibi web siteleri kullanıcılarına VPN (Virtual Private Network) hizmetini nasıl kullanacaklarını açıklayan Rus dilinde yönergeler üretmişlerdir (RFE/RL, 2022). Bir Washington Post makalesi, Rusya'da savaşın başlamasından önce günlük 15 bin civarında olan VPN indirme sayısının savaştan sonra günlük 500 bine çıktığını ve izleyen aylarda da 300 bin civarında seyrettiğini belirtmektedir (Faiola, 2022). BBC ise tıpkı Soğuk Savaş dönemlerindeki gibi kısa dalga yayınlarını yeniden hayata geçirerek bu coğrafyaya erişmiştir. 2023'e girerken Ukrayna'da devam eden savaşın kısa sürede net bir sonuca varmayacağı anlaşılmıştır. Bu kapsamda hem sıcak savaşın hem de enformasyon savaşının uzun süre devam etmesi beklenmektedir.

Sonuç

2014 yılından günümüze Rusya'nın Ukrayna'da mevcut durum ile yetinmeyebileceği tartışılmaktaydı. 2022 yılına girildiğinde bile birçok askeri ve siyasi uzman Ukrayna sınırlarına asker yığılmasına rağmen Putin'in böyle bir savaşı göze alamayacağını dile getirmekteydi. En önemli gerekçelerden bir tanesi de böyle bir girişiminin Batı dünyasını dolayısıyla da NATO ve ABD'yi

⁶ Radio Free Europe/ Radio Liberty, ABD destekli bir radyo kuruluşudur. Web siteleri üzerinden birçok dilde çeviriçi gazete hizmeti de sunmaktadır: <https://www.rferl.org/navigation/allsites>.

⁷ Kanal web sitesi için bakınız: <https://www.currenttime.tv/>.

karşısına almak anlamına geleceği için Soğuk Savaş'ta bile kaçınılan bir nükleer savaşı göze almak gerekliliğiydi. 2022 yılı şubat ayı sonunda Putin, bu şartlar altında Ukrayna'nın işgalini başlatma emrini vermişti.

2022 yılı sonunda, Rusya belirli şehirlerde geri püskürtülmüş olsa da, uluslararası siyasette artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Kırım'ın işgalinde dahi farklı bir yöntem izlenmiş ve Kırım sokaklarında dolaşan armasız üniformalı askerler bölgedeki Rus çoğunluğun avantajını da kullanarak yönetimi ele geçirmiştir. Bağımsızlık ilanı, Rusya'nın tanınması ve referandum yoluyla Rusya'ya katılım gerçekleşmiştir. Oysa 2022 yılında yaşanan işgalde Rusya hiçbir çekince göstermeden hava, kara ve deniz unsurlarıyla birlikte açık bir şekilde harekâta kalkışmıştır. Bu, SSCB'nin çöküşü sonrasında Avrupa kıtası topraklarında mevcut güvenlik yapısını ihlal eden en sert girişimdir. Üstelik İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni dünya düzeninin tüm ilkelerini de açık ve net bir şekilde ihlal etmektedir.

İşgalin ardından alınan BM Genel Kurulu kararları uluslararası toplumun savaşa bakışını yansıtması bakımından çok önemlidir. Ancak, oy kullanmayan veya çekimser kalan ülkelerin sayısı da bir o kadar dikkat çekicidir. Savaşın üstünden yaklaşık bir yıl geçmesine rağmen Rusya'nın Ukrayna'daki hedeflerine uzak olduğu değerlendirilmektedir. Yaptırımlar bir yandan Rus ekonomisini zora sokarken diğer yandan da ülkeyi tecrit etmiş ve dünya siyasetinde yalnız kalmaya zorlamıştır. Petrol ve doğalgazına yeni pazarlar arayan Rusya'nın en önemli silahlarından biri 2022-2023 kışında etkisiz kalmıştır.

Petrol ve doğalgazına Çin gibi yeni pazarlar bularak ekonomik olarak toparlanma gayreti gösteren Rusya, diğer alanlarda Türkiye gibi bölgesel ülkelerle iş birliği sayesinde çıkış yolları aramaktadır. İzleyen dönemde Rusya'nın uluslararası alanda zorlanarak masaya mı oturacağı yoksa zaman zaman basında

dile getirildiği gibi bir genel seferberlik ilanı sonrası yeni bir harekate mı kalkışacağını tarafların dirayeti belirleyecektir.

Kaynakça

- Albay, E. G. (2022, October 17). *Moskova'da kısmi seferberlik süreci sona erdi*. Retrieved January 17, 2023, from Anadolu Ajansı website: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/moskovada-kismi-seferberlik-sureci-sona-erdi/2713547> adresinden alındı.
- Antezza, A., Frank, A., Frank, P., Franz, L., Rebinskaya, E., & Trebesch, C. (2022, December 7). The Ukraine Support Tracker: A Database of Military, Financial and Humanitarian Aid to Ukraine. Retrieved January 7, 2023, from Kiel Institute For World Economy website: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/?cookieLevel=not-set> adresinden alındı.
- Averre, D. (2022, November 15). *Ukraine has now reclaimed more than Half the territory Russia had captured since war began*. Daily Mail. Retrieved from <https://www.dailymail.co.uk/news/article-11431345/Ukraine-reclaimed-HALF-territory-Russia-captured-war-began.html> adresinden alındı.
- Baev, P. (2021). Russia and Turkey.Strategic Partners and Rivals.
- Bbc.com. (2022, February 27). Ukraine invasion: EU shuts airspace to Russian planes. Retrieved January 12, 2023, from BBC News website: <https://www.bbc.com/news/world-europe-60539303> adresinden alındı.
- Brezar, A. (2022, November 25). *Ukraine war: Arms made at pace 'highest since Cold War' as Europe's east aids Kyiv*. Retrieved January 17, 2023, from Euronews website: <https://www.euronews.com/my-europe/2022/11/25/ukraine-war-arms-made-at-pace->

highest-since-cold-war-as-europes-east-aids-kyiv adresinden alındı.

Brown, D., Horton, J., & Ahmedzade, T. (2022, December 22). *Ukraine weapons: What military equipment is the world giving?* Retrieved January 7, 2023, from [bbc.com website: https://www.bbc.com/news/world-europe-62002218](https://www.bbc.com/news/world-europe-62002218) adresinden alındı.

Cordesman, A. H., & Cormarie, P. (2022). *NATO Force Planning and the Impact of the Ukraine War*. Washington. Retrieved from <https://www.csis.org/analysis/nato-force-planning-and-impact-ukraine-war> adresinden alındı.

Council of the European Union. (2022a, November 7). *Infographic - Where does the EU's gas come from?* Retrieved January 12, 2023, from <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-gas-supply/> adresinden alındı.

Council of the European Union. (2022b, December 16). *Timeline - EU response to Russia's invasion of Ukraine*.

Donner, S., Hartmann, H., Härterich, C., & Steinkamp, S. (2022). *BTI 2022 Country Report: Ukraine*. Gütersloh. Retrieved from https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2022_UKR.pdf adresinden alındı.

EuReporter. (2023, January 9). *Putin set to announce general mobilization in Russia*. Retrieved January 17, 2023, from <https://www.eureporter.co/world/russia/2023/01/09/putin-set-to-announce-general-mobilisation-in-russia/> adresinden alındı.

Faiola, A. (2022, May 6). *How millions of Russians are tearing holes in the Digital Iron Curtain*. Retrieved January 20, 2023, from *The Washington Post website: https://www.washingtonpost.com/world/2022/05/06/russia-vpn-putin-censorship-disinformation/* adresinden alındı.

- Hernandez, M., & Holder, J. (2022, September 12). *Ukraine recaptured 3,400 square miles in one week*. *New York Times*.
- Holder, J., Hernandez, M., Schwirtz, M., & McCann, A. (2022, March 1). *More than half a million refugees flee Ukraine*. *New York Times*.
- Holder, J., Lu, D., & Reinhard, S. (2022, April 2). *Ukraine reclaims control of dozens of towns after Russian troops withdraw from around Kyiv*. *New York Times*.
- Ildam, T. (2022, November 9). *A balancing act: Turkey's misunderstood position on Ukraine*. *European Leadership Network*.
- Korostelina, K., & Toal, G. (2022). *Generational Divides in Wartime Ukraine: Perceptions of War and Peace*.
- Kremlin.ru. (2021). Stat'ya Vladimira Putina «Ob istoricheskom yedinstve russkikh i ukraintsev». Retrieved December 25, 2021, from <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> adresinden alındı.
- Lutsevych, O. (2022, November 3). *Ukraine's domestic politics amid the war*. Retrieved January 9, 2023, from *Chatham House website*: <https://www.chathamhouse.org/2022/11/ukraines-domestic-politics-amid-war> adresinden alındı.
- Markedonov, S. M., Silaev, N. Y., & Neklyudov, N. Y. (2020). U.S.-Ukraine relationship (2014-2019): Dilemmas of the alliance. *World Economy and International Relations*, 64(8). <https://doi.org/10.20542/0131-2227-2020-64-8-70-80> adresinden alındı.
- Meister, S. (2022). *A Paradigm Shift: EU-Russia Relations After the War in Ukraine*.
- Ministerstvo oborony Rossiyskoy Federatsii. (2023, January 17). *Spetsial'naya voyennaya operatsiya*. Retrieved January 17, 2023, from *Z.mil.ru website*: https://z.mil.ru/spec_mil_oper.htm adresinden alındı.

- Musayeva, S., & Kryhel, M. (2020). Historian Yaroslav Hrytsak: "Ukraine is in a state of permanent revolution." Retrieved January 9, 2023, from Ukrayinska Pravda website: <https://euromaidanpress.com/2020/12/20/historian-yaroslav-hrytsak-ukraine-is-in-a-state-of-permanent-revolution/> adresinden alındı.
- NATO. (2022, June 28). Trilateral Memorandum. Retrieved January 11, 2023, from https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/220628-trilat-memo.pdf adresinden alındı.
- NTV. (2022a, January 21). *Rusya'nın Ukrayna sınırındaki askeri birlikleri ve teçizatı uydudan görüntülendi: Biden'dan uyarı.* Retrieved from https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/rusyanin-ukrayna-sinirindaki-askeri-birlikleri-ve-techizati-uydudan-goruntulendi-bidendan-uyari,B9tCGhdv00WXnVhvUZAG1A/2_G6C9LVykyh9sZ3v_Plrw adresinden alındı.
- NTV. (2022b, February 26). Rus tankı sivil aracı böyle ezdi. Retrieved January 20, 2023, from https://www.ntv.com.tr/video/dunya/rus-tanki-sivil-araci-boyle-ezdi,BKh1bkXS5ECgXDez_rzFuw adresinden alındı.
- Oltermann, P. (2022, February 22). Germany halts Nord Stream 2 approval over Russian recognition of Ukraine 'republics.' Retrieved January 7, 2023, from The Guardian website: <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/22/germany-halts-nord-stream-2-approval-over-russian-recognition-of-ukraine-republics> adresinden alındı.
- Parker, J., & Inwood, J. (2022, June 23). AB, Ukrayna ve Moldova'ya "aday ülke" statüsü verdi. Retrieved January 12, 2023, from BBC News website: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61907767> adresinden alındı.
- Parta, R. E. (2022). AFTERWORD Ukraine 2022: The Information War. In *Under the Radar: Tracking Western*

- Radio Listeners in the Soviet Union* (pp. 333–340). Budapest: Central European University Press.
- Prescott, K. (2022, February 27). West to cut some Russian banks off from Swift. Retrieved January 7, 2023, from BBC News website: <https://www.bbc.com/news/world-60542433> adresinden alındı.
- Reuters. (2022, September 22). Erdogan says prisoner exchange is important step towards ending Ukraine war. Retrieved January 11, 2023, from <https://www.reuters.com/world/erdogan-says-prisoner-exchange-is-important-step-towards-ending-ukraine-war-2022-09-22/> adresinden alındı.
- RFE/RL. (2022, March 6). How To Bypass Blocking. Retrieved January 20, 2023, from <https://www.rferl.org/a/russia-censorship-vpn-reporting/31737775.html> adresinden alındı.
- Romansky, S., Boswinkel, L., & Rademaker, M. (2022). *The parallel front: An analysis of the military use of information in the first seven months of the war in Ukraine*. Hague.
- Sergatskova, K. (2022, September 14). What You Should Know about Life in the Occupied Areas in Ukraine. *Wilson Center*.
- st. Julian-Varnon, K. (2022). *Ukrainian Domestic Politics and Identity: How Has the War Changed Ukraine?* Retrieved from https://global.upenn.edu/sites/default/files/perry-world-house/st.-julian-varnon_ukrainethoughtpiece.pdf adresinden alındı.
- Strupczewski, Jan. K. Abnett. D. Lawder. A. Shalal. (2022, December 3). G7 coalition agrees \$60 per barrel price cap for Russian oil. Retrieved January 7, 2023, from Reuters website: <https://www.reuters.com/business/energy/holdout-poland-approves-eus-60-russian-oil-price-cap-with-adjustment-mechanism-2022-12-02/> adresinden alındı.
- T24.com.tr. (2023, January 11). Eski Ukrayna Devlet Başkanı Poroşenko: Erdoğan'ın ortada olduğunu söyleyemem, biz, karşımızda güvenilir bir ortak görüyoruz. *T24*. Retrieved

- from <https://t24.com.tr/haber/eski-ukrayna-devlet-baskani-porosenko-erdogan-in-ortada-oldugunu-soyleyemem-biz-karsimizda-guvenilir-bir-ortak-goruyoruz,1084621> adresinden alındı.
- TASS. (2022, December 22). Biden says Patriot systems' supplies to Ukraine will not lead to escalation. Retrieved January 10, 2023, from Tass - Russian News Agency website: <https://tass.com/world/1554189> adresinden alındı.
- Ukaz «Ob ob"yavlenii chastichnoy mobilizatsii v Rossiyskoy Federatsii». , Pub. L. No. 647, Kremlin.ru (2022). Russia: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/QdJOyb mN7Kocwc8eyTGosdyuylM6qXpj.pdf>. Adresinden alındı.
- UN. (2022, July). Beacon on the Black Sea. Retrieved January 11, 2023, from Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre website: <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative> adresinden alındı.
- Vencunas, V. (2022, November 23). Ukraine continues to deliver engines for Turkey's Kizilelma stealth drone. Retrieved January 11, 2023, from AeroTime website: <https://www.aerotime.aero/articles/32056-turkey-ukraine-continue-to-work-on-kizilelma-stealth-drone> adresinden alındı.
- Welt, C. (2022). *Russia's War Against Ukraine: Overview of U.S. Sanctions and Other Responses*. Retrieved from <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IN/IN11869> adresinden alındı.
- Wolff, A. T. (2015). The future of NATO enlargement after the Ukraine crisis. *International Affairs*, 91(5). <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12400> adresinden alındı.

YUNANİSTAN: 2022

Gökhan Öçalan

[Doktora Öğr., Karadeniz Teknik Üniversitesi]

Giriş

2022 yılı genel itibarıyla dünya genelinde ekonomik, siyasi, askeri ve sosyo-kültürel anlamda krizleri içerisinde barındıran bir yıl olmuştur. 2020 yılı itibarıyla pandemi koşullarının da etkisiyle baş gösteren ekonomik daralma, bu anlamda ülkeler arası ticareti derinden etkilemiş, üretim ve ticarete yaşanan gerileme çoğu ülkeyi resesyon tehdidi ve genel olarak da ekonomik krizle karşı karşıya bırakmıştır. 2022 yılı pandemi süreci sonrası genel toparlanma adına bir fırsat olarak görülürken özellikle Şubat 2022 itibarıyla Rusya ve Ukrayna arasında patlak veren kriz ortamı ve nihayetinde ortaya çıkan enerji krizi dünya kamuoyunu en çok meşgul eden konular olarak yer almıştır. Nitekim iki ülke arasında hâlihazırda devam eden kriz, enerji sorununu ve başta tahıl olmak üzere besin krizini de beraberinde getirmiştir. Yunanistan açısından da bu durumun benzer olduğunu söylemek mümkündür. Ekonomi ve enerji krizi yanında Yunanistan açısından gündemi en meşgul eden konu başlıkları ise hiç şüphesiz Türkiye ile süre gelen sorun sahaları olmuştur. Bu bağlamda özellikle Ege ve Akdeniz nezdinde devam eden kriz ortamı ve gerginlikler başta ABD olmak üzere diğer aktörlerin de kısmi olarak sürece dâhil olmasıyla çok boyutluluk kazanmıştır. Yunanistan'ın sürece kısmi ya da doğrudan dâhil olan aktörler ile ilişkileri ve bunun seyri, Türkiye ile olan münasebetlerin de esas belirleyicisi olmuştur. Nitekim bu durumu bölge genelindeki güç dengesini değiştirme aracı olarak da gören Yunanistan'ın son dönemde başta ABD olmak üzere ikili ve çok taraflı

adımları aynı zamanda bünyesinde “Türkiye’ye karşılık” parametrelerini de barındırabilmektedir.

Bu bağlamda ele alınacak bu çalışma ile 2022 yılında iç ve dış gelişmeler noktasında Yunanistan nezdinde başta siyasi, askeri, ekonomik alanda olmak üzere yaşanan gelişmeler üzerinde durulacaktır. Çalışmanın ilk bölümü iç dinamikler noktasında olurken ikinci bölümde ise dış politik gelişmeler ile ikili ve çoklu ilişkiler ele alınmaya çalışılacaktır.

2022 Yılı Ülke İçi Dinamikleri

Yunanistan açısından gerek ülke içi gelişmeler gerekse dış politika ve yaşanan hadiseler noktasında 2022 yılının oldukça hareketli bir yıl olduğunu söylemek mümkündür. Pandemi sürecinin etkisiyle genel olarak çoğu sektörde görülen daralma ve gerilemenin 2021 yılında toparlanma evresine girdiği, 2022 yılının ise bu anlamda daha olumlu gelişmeleri içerisinde barındırdığı görülmektedir. Bir önceki yıla nazaran ekonomi, ticaret, turizm genel olarak pozitif görünümün olduğu sektörler olmuştur. Buna karşılık iç siyaset ve dış politik anlamda ise geçmiş yıllarda olduğu gibi gergin ve çalkantılı bir dönemin olduğunu ifade etmek mümkündür.

Ekonomi ve mali gelişmeler noktasında bakılacak olduğunda; genel olarak toparlanma emarelerinin görüldüğü 2021 yılı gibi 2022 yılının da pozitif görünüm içerisinde olduğu görülmektedir. Bu noktada dış yatırım, ihracat, turizm, istihdam olmak üzere temel sektörlerde artış gözlemlenirken, özellikle Rusya ve Ukrayna arasında meydana gelen gerginlik ortamı nedeniyle enerji başta olmak üzere temel gıda ürünlerine olan erişimde yaşanan krizler nedeniyle dünya genelinde olduğu gibi Yunanistan’da da enflasyon oranlarında artış olduğu görülmektedir. Nitekim ekonomi verilerine göre 2022 yılı ilk altı ayında Yunanistan yurt içi gayri safi büyümesi %7.8 oranında olurken yıl sonu itibarıyla ise bu oran %5.9 düzeyinde gerçekleşmiştir (European Commission, 2022).

Rusya ve Ukrayna arasında devam eden kriz nedeniyle enerjiye erişimde yaşanan sıkıntılar ve enerji birim fiyatlarında meydana gelen artışlar nedeniyle enflasyon oranlarında kademeli artışlar meydana gelmiş (Karakatsani, 2022), bu nedenle Yunanistan'ın 2022 yılı enflasyon oranı dış ve iç etkenlere de bağlı olarak %9.7 seviyesinde olmuştur (Tradingeconomics, 2023).

Artan enflasyonist baskılara rağmen özel tüketim, hizmet ve turizm oranlarında yaşanan artış, ekonomik büyümede büyük ölçüde etkili olmuştur. Uluslararası ortamda hâkim olan durgunluk ile mevcut kriz ortamındaki belirsizliğe rağmen enflasyonist etkilerin azalacağı ve 2023 yılı itibarıyla %6 seviyesine gerileyeceği, buna karşılık gayri safi yurt içi hâsıla oranının da %1 düzeyinde seyretmesi düşünülmektedir (European Commission, 2022). Ancak Yunanistan'ın kamu borçlanmasında meydana gelen artış ve borç seviyesinin gayri safi yurt içi hasılanın %193'üne çıkartılması, müteakip dönemde ülkenin olası bir ekonomik çöküş ile karşı karşıya gelebileceği ihtimaline de yol açmaktadır. Nitekim Yunan İstatistik Servisi'nin verilerine göre de ülkenin kamu borcu 2021 ilk çeyreği ile 2022 ilk çeyreği arasında 13.417 milyar avro artmıştır (Cumhuriyet, 2022).

Yunanistan ekonomi tablosu üzerinden ticaret verilerine bakılacak olduğunda ise Ekim 2022 itibarıyla 2007 yılından beri en büyük ticaret açığının olduğu görülmektedir. Nitekim Ekim 2021 ayında 2.38 milyar euro olan ticaret açığı Ekim 2022 itibarıyla 4.05 milyar avroya yükselmiş, bu durum ise Mart 2007 yılından beri kayıtlara geçen en yüksek dış ticaret açığı olmuştur. Bu kapsamda Ocak-Ekim 2022 dış ticaret açığı 2021 yılında 19.2 milyar euro iken Ekim 2022 itibarıyla ise 31.4 milyar avroya yükselmiştir. Bu durumda ise ithalat oranının yaklaşık %45 oranında artması etkili olmuştur. Yunanistan'ın başta Rusya, Almanya, Çin İtalya ve Fransa ile ticaret açığı verdiği görülürken, Türkiye, ABD, Cezayir, Birleşik Arap Emirlikleri ile olan ticaretinde bu durumu kendi lehine

çevirebilmektedir (Tradingeconomics, 2022). Ekonomi üzerinde önemli etkisi olan ve büyüme verileri de bu anlamda önemli ölçüde etkileyen turizm istatistiklerine bakılacak olduğunda ise; 2022 yılı itibarıyla pandemi öncesi istatistiklerin de üzerine çıkılarak tüm zamanların en yüksek turizm gelirine ulaşıldığı görülmektedir. Nitekim Kasım 2022 itibarıyla 28.4 milyon turist ile 2019 yılının sayı bazında gerisinde kalırsa da turizm sektör geliri noktasında yaklaşık 19 milyar avo girdi ile Yunan ekonomisine de önemli katkı sağlanmıştır. Bu kapsamda özellikle Ukrayna krizi dolayısıyla enflasyon oranlarında yaşanan artışa rağmen turizm sektöründeki büyüme %5.6 oranında gerçekleşen ekonomik büyümede hatırı sayılır bir etkiye sahiptir (Reuters, 2022).

Yunanistan'da 2022 yılında yaşanan politik ve diğer gelişmelere bakılacak olduğunda ise; başta Ukrayna ve Rusya arasında meydana gelen kriz ortamı ve onun sonucunda yaşanan enflasyon, enerji maliyetlerindeki artışlar, Türkiye ile Ege özelindeki gerginlikler, telefon dinleme skandalı, ABD ve Fransa ile savunma iş birliği alanında yapılan ortaklıklar, yolsuzluk suçlamaları başlıca yaşanan gelişmeler olmuştur. Ayrıca 2023 yılında yapılacak olan genel seçimler de iç ve dış politika uygulamalarının önemli etkileyeni olmuştur. Bu bağlamda son zamanlarda meydana gelen gelişmelerin Yunanistan açısından aslında bir seçim öncesi hazırlık girişimi olarak yorumlanabilmesi de mümkündür.

İlk olarak Ukrayna ve Rusya arasında meydana gelen krizin Yunanistan nezdindeki yansımalarına bakılacak olduğunda; başta kriz ve savaş ortamı dolayısıyla enerji maliyetlerinde yaşanan artış ve bunun enflasyon üzerindeki etkisi, Yunanistan açısından bu hadisenin en önemli sonucu olmuştur. Nitekim özellikle pandemi koşullarının da etkisiyle son birkaç yıldır olumsuz yönde seyreden sosyo-ekonomik hayat, Ukrayna ve Rusya arasında yaşanan gerginlikten kaynaklı ve özellikle enerji maliyetlerinde yaşanan artış nedeniyle daha büyük yara almıştır. Yunanistan'ın bu krize

karşı tutumuna bakılacak olduğunda ise; aslında her iki ülke ile de geleneksel olarak yakın ilişkisi olan Yunanistan'ın patlak veren bu kriz neticesinde NATO ve Avrupa ülkeleriyle benzer tutum ve uygulamalar içerisinde olduğu görülmektedir. Buna karşılık Rusya'nın Yunanistan'ı Ukrayna'ya S-300 füzeleri temin etmemesi noktasında uyarması ise aslında iki ülke arasında devam eden krize yönelik Yunanistan'ın benimsemiş olduğu tutumun gösterilmesi açısından önemlidir (Teslova, 2022). Öte yandan özellikle Başbakan Kyriakos Mitsotakis'in Putin'in almış olduğu kararın Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'na ve evrensel norm olarak kabul edilen uluslararası hukuk kurallarına aykırı kararlarının kabul edilemez olduğunu ifade etmesi ve AB'nin ekonomik yaptırımlarına tamamen uyumlu davranışlar içerisinde olması, Yunanistan'ın krize karşı tutumu açısından önemli görülmektedir. Benzer şekilde Ukrayna'ya yapılan insani ve askeri yardımlar da bu tutumun açık göstergesidir. Ancak Yunan kamuoyu nezdinde bakılacak olduğunda ise Yunan halkının politik vizyonunun aksine daha temkinli bir yaklaşım benimsediği görülmektedir. Yapılan bir kamuoyu yoklamasında Rusya'ya ekonomik yaptırım uygulanması konusunda %33 oranında destek verilirken, Ukrayna'ya askeri yardım gönderilmesi hususunun sadece %16 oranında kalması, Yunan halkının mevcut siyasi tutumun aksine daha temkinli olduğunu göstermektedir. Nitekim Rusya'ya ekonomik yaptırım uygulanmasına yönelik AB genel ortalamasının %55, Ukrayna'ya askeri yardım gönderilmesinde ise %33 olduğu dikkate alındığında Yunan halkının temkinli tutumu nispeten anlaşılmaktadır (Karakatsani, 2022a).

Buna karşılık yaşanan enerji krizi/enerji maliyetlerindeki artış ve bunun enflasyona olan etkisi ise kriz ortamının Yunanistan üzerindeki en önemli sonucu olmuştur. Enerji krizi ve buna bağlı olarak enerji kaleminin tüketim harcamaları üzerindeki artışı, Yunan siyasi ajandasını da önemli ölçüde etkilemiştir. Bu doğrultuda mevcut hükümetin halkın artan maliyetlerinin dengelenmesi ve refah seviyesinin korunmasına yönelik yapmış

olduğu yardım paketleri dikkat çekerken, yaşanan enerji krizinin ve hane halkı tüketim payındaki enerji kalemindeki artışın devam ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim Ağustos 2022 itibarıyla elektrik sübvansiyonlarının yaklaşık iki katına çıktığı Yunanistan’da halkın bu sayede refah seviyesinin korunması hedeflenirken, bu durumun orta ve uzun vadede ekonomik istikrarı ve bütçe dengesini etkileyebileceği olasılığı da ifade edilmektedir. Öte yandan Yunanistan Kalkınma ve Yatırım Bakanı Adonis Georgiadis’in, Yunanistan’ın 1942 Alman işgalinden bu yana en zor kış dönemine hazırlandığını, bu kapsamda enerji ihtiyaçları için alternatif arayışlar içinde olmaları gerektiğini ifade etmesi, müteakip dönemler için duyulan kaygıyı göstermesi noktasında önemli görölmektedir (Kokkinidis, 2022).

2022 yılı Yunanistan açısından bu anlamda zorluklarla geçerken ülke gündemine oturan çalkantılı hadiselerin olduğunu da söylemek mümkündür. Nitekim bunların başında telefon dinleme skandalı ve yolsuzluk iddiaları gelmektedir. İlk olarak telefon dinleme skandalına bakılacak olduğunda; genel olarak ABD’de yaşanan “Watergate” skandalına benzetilen ve Yunanistan’da içerisinde politikacı, iş adamı ve gazetecilerin de bulunduğu 33 kişinin telefonlarının dinlenmesi skandalı beraberinde birçok tartışmayı getirmiştir. “Documento” adlı bir gazetede Kostas Vaxevanis’in ortaya çıkardığı ve bizzat mevcut başkan Mitsotakis’in Predator adlı İsrail yapımı casus bir yazılım ile kendi partisinden siyasiler de dâhil olmak üzere muhalif siyasetçileri ve çeşitli gruplardan insanın dinlenmesi iddialarını konu alan skandal, Yunanistan Yüksek Mahkemesinin konu hakkında soruşturma başlatmasıyla daha da derinlik kazanmıştır. Buna karşılık Mitsotakis ise bunun bir komplo olduğunu, hükümeti devirmeyi amaçladığını ve 2023 seçim sürecini erkenden ateşlemeyi amaçladığını ifade etmiştir (Carassava, 2022). Ancak skandal ile ilgili daha ilginç kısmın ise dönemin Enerji Bakanı Kostis Hatzidakis’in 27 Kasım 2020-17 Kasım 2021 tarihleri telefon konuşmalarının ve

mesajlaşmalarının kayıt altına alınması olduğu görülmektedir. Nitekim mevcut yönetim içerisinde bir güven bunalımı anlamına da gelen bu durum, muhalefet partilerinin hükümeti ve Başkan Mitsotakis'i eleştirdiği konulardan bir diğeri olmuştur (Kokkinidis, 2022a).

Ülke gündemini önemli ölçüde meşgul eden bir diğeri gelişme ise yolsuzluk iddiaları olmuştur. Bu kapsamda Katar lehine AB kurumlarında yasa dışı lobicilik yapmakla suçlanan Avrupa Parlamentosu'nun (AP) Yunan üyesi Eva Kaili'nin ülke gündemini önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Skandala konu olan parlamenter Eva Kaili'nin 2007 seçimlerinde Yunan Parlamentosu'nda başlayan siyasi hayatı 2014 yılında Avrupa Parlamento üyeliğine seçilmesiyle devam etmiştir. Skandala konu olan durumun ise AP'nin Körfez ülkeleriyle kurduğu Alt Komitede görev alan Kailinin, parlamentoda Sosyal Demokrat Grup içerisinde Katar lehine uygunsuz lobi faaliyetleri yürüttüğü, bu ülkenin başbakan ve bazı bakanları ile görüşmeler yaptığı, Avrupalıların Katar'a çifte standart uygulamakla suçladığı görülmektedir. Bu kapsamda 9 Aralık 2022 tarihinde Belçika Federal Savcılığı tarafından bir Körfez ülkesinin belli bir süredir AP'de stratejik konumda bulunan kişilere büyük miktarlarda nakit para ve hediye teklif ettiği, yapılan incelemede 600 bin euro değerinde nakit ve bazı ekipmanların bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bu dönemde basında çıkan haberlerde de AP'nin 14 Başkan Yardımcısından biri olan Eva Kaili ve bazı parlamenterlerin AP'nin siyasi ve ekonomik kararlarını etkilemek için Katar'dan rüşvet aldığı iddia edilmiştir (Euronews, 2022). Yolsuzluk iddiaları üzerine Belçika Federal Savcılığınca başlatılan soruşturma kapsamında gözaltına alınan beş kişiden üçü tutuklanmış, Eva Kaili ise şartlı olarak serbest bırakılmıştır. Tutuklananlar arasında ise Kaili'nin erkek arkadaşı ve yardımcısı olan Francesco Giorgi'nin olması ise dikkat çekici olmuştur. Bu kapsamda AP Başkan Yardımcılığı görevinden alınan Kaili, üyesi olduğu Yunan siyasi

grup PASOK'tan da ihraç edilmiş, yine AP Sosyalist Grubu'ndan da üyeliği askıya alınmıştır (Özkan, 2022).

Yaşanan bu hadiselerden hareketle Yunanistan'ın iç siyaset nezdinde çalkantılı bir yılı geride bıraktığını, bu durumun da yaklaşan seçimler öncesi Yunan siyaseti üzerinde önemli yansımaları olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle yaşanan dinleme ve tele-kulak skandalının ülke genelinde siyasilere yönelik güven duygusunu zedelediğini ve yönetimin sürdürülebilirliği noktasında kaygıları artırdığı ifade edilebilir. Bu durumun yaklaşan seçim sürecinde Yunan iç kamuoyu nezdinde yansımalarının olacağı aşikârdır.

Ülke gündemini önemli ölçüde etkileyen bir diğer konu olan düzensiz göçmen sorununa bakılacak olduğunda ise; 2021 yılına paralel olarak Türkiye ile yaşanan gerginliklerin benzer şekilde devam ettiği görülmektedir. Buna paralel olarak Yunanistan'ın da geçtiğimiz dönem olduğu gibi göçmen krizi karşısında kimi zaman sert tedbirlerle geri gönderme tutumunu sürdürdüğü, bu konuda Türkiye ile çekişmeli tutumunu devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Göçmen krizine karşı sınır güvenliğini artırma kararı alan ve bu kapsamda görevlendirilen güvenlik birimlerinin yanında yaklaşık 190 kilometrelik hat boyunca beş metre yüksekliğinde duvar inşasını sürdüren Yunanistan, 2022 yılı içerisinde de bu tutumunu devam ettirmiştir. Bu konuda Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı-FRONTEx ile birlikte çalışan Yunanistan, inşa edilen güvenlik duvarını ayrıca güçlendirme gayretinde olurken, FRONTEx'in de sınırda mevcut 1800 güvenlik görevlisine ek 400 personeli daha görevlendirdiği görülmektedir. Yunanistan bu önlemler ile birlikte 2022 yılı içerisinde yaklaşık 260 bin göçmen girişinin engellendiğini ifade etmektedir (Bellamy, 2023).

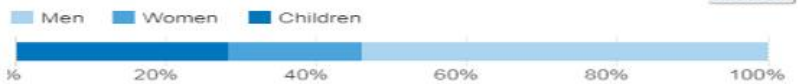
Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği-UNCHR'nin açıklamasına göre 2022 yılı içerisinde Yunanistan'a 12.758 deniz üzerinden ve 6.022 karadan olmak üzere toplam 18.800

giriş olduğu, 2015 yılında Yunanistan'a olan girişlerin AB'ye yapılan düzensiz göç sayısının yaklaşık yüzde 75'ini oluşturduğu, 2022 yılında ise bu oranın yaklaşık yüzde 5 olduğu ifade edilmektedir (Euronews, 2023). Yunanistan'a gelen düzensiz göçmenler arasında ise ilk sıralarda Filistin, Afganistan, Somali ve Suriye'den gelen göçmenlerin olduğu görülmektedir. Deniz yoluyla Yunanistan'a giriş yapan düzensiz göçmenlerin sayısı 2019 yılında 59.726 iken, 2022 yılında FRONTEX ile birlikte alınan ulusal güvenlik tedbirleri kapsamında bu sayı 12.758'e kadar düşmüştür (Unhcr, 2022).

Tablo 1. Yıllara Göre Gelen Düzensiz Göçmen Sayısı

Previous years	Sea arrivals	Land arrivals	Dead and missing
2022	12,758	6,022	326
2021	4,331	4,826	115
2020	9,714	5,982	102
2019	59,726	14,887	71
2018	32,494	18,014	174
2017	29,718	6,592	59
2016	173,450	3,784	441
2015	856,723	4,907	799
2014	41,038	2,280	405

Demographics (based on data from January 2022)

Kaynak: www.unhcr.org

Göçmen krizinin başlangıcından beri Türkiye ile kimi zaman sert çekişmeler içerisinde olan Yunanistan, Türkiye'yi göçmen konusunu kendi ülkesi de dâhil olmak üzere AB'nin geri kalanına karşı bir koz ve baskı aracı şeklinde kullanmakla suçlamaktadır. Buna karşılık Türkiye ise Yunanistan'ın yapılan anlaşmalara aykırı olarak göçmenlerin hayatını tehlikeye atacak şekilde sert geri itme tutumu içerisinde olduğunu söylemektedir. Nitekim bazı yayın kuruluşlarının ortak yaptığı bir çalışmaya da konu olduğu şekliyle Yunanistan'ın Türkiye

üzerinden geçen düzensiz göçmenlerin geri itilmesi için Yunan güvenlik güçlerine yardıma zorlanan diğer mülteciler ile iş birliği yaptığı, bu şekilde geri itilme olaylarının gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Bazı mültecilerin şiddet ve zor kullanılarak geri itme operasyonlarına katılmak durumunda kaldıkları, bu şekilde Yunanistan'da kalma ve diğer Avrupa ülkelerine geçmelerine müsaade edildiği iddiaları, düzensiz göçmen hareketliliğinin engellenmesine yönelik bu tarz uygulamaların eleştirilmesine sebebiyet vermiştir (Euronews, 2022). Türkiye'de bulunan göçmenlerin geçici koruma statüsünde yer alması ve mülteci olarak değerlendirilmemesi, Türkiye'nin göçmenlerin hedef ülkesi olarak görülmesinden ziyade Avrupa ülkelerine geçiş için transit ülke olarak değerlendirilmesi durumunu beraberinde getirmiş (Karakaya, 2022: 381), bu kapsamda Yunanistan ile süregelen anlaşmazlıklar 2022 yılında da vuku bulmaya devam etmiştir.

Yunanistan'ın Diğer Ülkeler ile İlişkileri

Komşu Ülkeler ile İlişkiler

Kuzey Makedonya ile İlişkiler

Yunanistan'ın Makedonya ile ilişkileri genel olarak tarihsel ortak geçmiş ve kültürel etkenlerden dolayı oldukça karmaşık bir süreçte gelişim göstermiştir. Süreci karmaşık kılan en önemli etken ise aslında Makedonya'nın resmi statüde geçen isminden kaynaklanmaktadır. Nitekim Yugoslavya'nın dağılmasını müteakip Eylül 1991'de Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti (FYROM) ismiyle bağımsızlığını ilan eden Makedonya, o zamanki anayasal adı Makedonya Cumhuriyeti ibaresi geçmesi karşısında kimlik ve tarihsel perspektif gerekçeleriyle Yunanistan ve Bulgaristan tarafından türlü engellemelere maruz kalmıştır. Makedonya kelimesinin teknik olarak kendi kuzey eyaletinin ismini taşıdığı ve bu anlamda etnik bir sorun olarak egemen Yunanistan'ın birliğine zarar verdiğini düşünen Yunanistan, Makedonya'nın kuruluş

sürecinden itibaren uzun yıllar BM, NATO ve AB ile olan entegrasyonunu sekteye uğratma tutumunda olmuştur (Christidis, 2022). Yunan kültüründe Makedon Krallığına yapılan atıftan hareketle kültürel ve tarihsel anlamda kendi kimliğinin gasp edilme durumu olduğunu, ayrıca aynı adı taşıyan kuzey Yunan eyaletinde bölgesel emelleri olduğu izlenimi uyandırdığını ifade eden Yunanistan, bu düşünceden hareketle ambargo dâhil uluslararası platformlarda Makedonya'nın girişimlerini ve müzakereleri engelleme gayretinde olmuştur. Nitekim bu durum 1990'lı yıllar itibarıyla Makedon ekonomisine de büyük ölçüde zarar vermiştir.

1995 yılında imzalanan Geçici Anlaşma ile birlikte ise Makedonya tarihsel anlamı da olan mevcut bayrağını kullanmayı bırakarak yeni bayrağını kullanmaya başlamış, ayrıca anayasasında da değişiklik yaparak Yunan topraklarıyla ilgili herhangi bir iddiasının olmadığını belirtmiştir (Esiweb, 2012). Yunanistan ise Makedonya'nın "Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti" adı altında yer alması şartıyla, Makedonya'nın uluslararası kuruluşlara üyeliğinin onaylanacağını ileri sürmüştür. O dönemlerden itibaren ilişkiler inişli çıkışlı seyir izlese de sorun isim anlaşmazlığının çözüldüğü 2018 yılına kadar süregelmiştir. Uzun yıllar tartışmalı olan konular Yunanistan'ın talebinin karşılanması şekliyle 2018 Prespa Anlaşmasıyla birlikte çözüme kavuşmuştur. Bu kapsamda anlaşmayla birlikte Makedon dilinin güney Slav dil grubuna dâhil olduğu, Makedonya ve Makedonyalı tabirinin ilgili anlaşmanın 7.maddesinde de geçtiği şekliyle tarihsel ve kültürel anlamda Helen medeniyetinin bir parçası olan Antik Makedonya'ya dayandığı durumu hüküm altına alınmıştır. Anlaşma ile ülkenin adının Kuzey Makedonya olarak değiştirilmesinin ardından Yunanistan Kuzey Makedonya'nın Avrupa-Atlantik entegrasyonuna dâhil olmasını destekleyeceğini ifade etmiş ve NATO üyeliği sürecine ilişkin vetosunu kaldırmıştır. Bu kapsamda Kuzey Makedonya ittifaka katılım protokolü

çerçevesinde 27 Mart 2020 tarihi itibarıyla NATO'nun yeni üyesi olmuştur (Kırbaşoğlu ve Öçalan, 2022: 409; Christidis, 2022). Kuzey Makedonya'nın AB'ye üyelik müzakere süreci ise devam etmektedir.

2022 yılı iki ÷lke ilişkilerine bakılacak olduğunda ise, genel olarak Rusya ile Ukrayna arasında devam eden savaş, düzensiz göçmen sorunu ve AB katılım sürecinin ön planda olduğu gör÷lmektedir. Ukrayna krizine yönelik Kuzey Makedonya, NATO ve AB politikalarıyla uyumlu tutum içerisinde olmuş, bu kapsamda özellikle Rusya'nın Ukrayna'yı işgali öncesi agresif politikasını eleştiren BM Genel Kurul tasarısı karşısında 2021 yılında çekimser kalırken 2022 yılı itibarıyla bu stratejisini terk ettiği gör÷lmektedir. Ayrıca AB'nin ortak dış ve güvenlik politikasına paralel olarak Kuzey Makedonya'nın Ukrayna'ya silah ve teçhizat tedarikinde bulunduğu, bu tutumun AB ile uyum sürecinde olumlu karşılандığı gör÷lmektedir (Adela, 2022). Bu anlamda ortak dış ve güvenlik konularına yönelik Kuzey Makedonya ve Yunanistan'ın benzer tutum içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.

Düzensiz göçmen krizine yönelik iki ÷lke ilişkilerinin ise genel olarak uyumlu olduğu gör÷lmektedir. Avrupa'ya geçiş noktasında Türkiye'nin ardından önemli bir güzergâh olarak gör÷len Kuzey Makedonya'nın bu anlamda gerek Yunanistan gerekse AB ile işbirliği önemli gör÷lmektedir. Bu anlamda AB sınır güvenliğinin sağlanması ve düzensiz göçmenlerin geçişinin kontrol altına alınması noktasında FRONTEX ile Sırbistan, Karadağ, Arnavutluk ve son olarak Moldova ile ayrı ayrı yapılan anlaşmaların ardından Kuzey Makedonya ile de 26 Ekim 2022 tarihinde Statü Anlaşması imzalanmıştır. Bu doğrultuda anlaşmanın Avrupa Parlamentosunda onaylanmasının ardından FRONTEX sınır güvenliği birliklerinin Kuzey Makedonya sınır bölgelerine konuşlandırılması planlanmaktadır. Nitekim Batı Balkan ÷lkeleriyle yapılan Statü Anlaşmaları gereği yaklaşık 300 personelin Arnavutluk, Karadağ ve Sırbistan'a

konuşlandırıldığı ifade edilmektedir (Hipper ve Belciu, 2022). Bu kapsamda gerek sınır güvenliğinin sağlanması gerekse AB ile entegrasyon noktasında Yunanistan'ın Kuzey Makedonya ile iş birliği ve teması önemli görülürken, ikili ilişkilerin de bu doğrultuda seyir gösterdiğini ifade etmek mümkündür.

Ülkeler arası diplomatik ve siyasi sorunların çözülmesiyle gelişmeye devam etmekle birlikte bu durum 2022 yılı içerisinde ülke liderleri ve hükümet görevlileri ziyaret ve görüşmelerinden de anlaşılmaktadır. Bu anlamda ekonomi, ticaret, enerji ve altyapı konuları karşılıklı görüşmelerde öne çıkan konular olarak yer almaktadır. Nitekim Eylül 2022'deki Yunan lider Mitsotakis ile Ocak 2022'de göreve başlayan Kuzey Makedonya başbakanı Dimitar Kovačevski arasında meydana gelen görüşmede de benzer konuların görüşüldüğü ve ilişkilerin güçlenerek sürdürülmeye devam edeceği mesajının verildiği görülmektedir. Ülkeler arası ilişkilerin mahiyetine bakılacak olduğunda ise ticari ilişkilerin yanında enerji iş birliğinin de önemli bir yerde bulunduğu görülmektedir. 2022 yılı itibarıyla yaşanan ekonomik zorluklar nedeniyle ikili iş birliğinde önemli yer tutan enerji kalemi de bu maliyet artışından payını almıştır. Kuzey Makedonya'da özellikle fosil yakıtlarda enerji yeterliliğinin sağlanması noktasında Yunanistan ile iş birliği önemli görülmektedir (Sideris, 2022).

Genel olarak özetlemek gerekirse 2022 yılı itibarıyla Yunanistan'ın Makedonya ile olan ilişkilerinin bir önceki senelere nazaran daha ılıman bir seyirde gerçekleştiği görülmektedir. Nitekim iki ülke arasındaki sorunların ortadan kalkmasıyla karşılıklı etkileşim canlanırken, bu durum diplomatik ilişkilere de yansımaktadır. Bu anlamda Yunanistan fikir ayrılıklarının ortadan kalkmasıyla beraber Kuzey Makedonya'nın AB'ye katılım sürecini desteklemekte, uluslararası platformlarda da bu tutumunu sürdürmektedir. Benzer şekilde düzensiz göçmen krizi ile mücadele ve Ukrayna krizi gibi uluslararası sorunlarda da bu iki ülke yaklaşımlarının özellikle 2022 itibarıyla paralellik gösterdiği

görülmektedir. Bu anlamda müteakip dönemler için de gerek diplomatik anlamda gerekse ekonomik ve ticari ilişkilerde bu iki ülke iş birliğinin artarak devam edeceği öngörülmektedir.

Arnavutluk ile İlişkiler

Yunanistan'ın bir diğer sınır komşusu olan Arnavutluk ile ilişkilerine bakıldığında diplomatik ilişkilerin tesis edilmesinin ardından bu iki ülke arasında genel anlamda bazı sorunların gündemde olduğu ve bazılarının da çözüme kavuşturulma gayretinin olduğu görülmektedir. İki ülke arasında önemli bir sorun teşkil eden deniz yetki alanlarının kısıtlanması noktasında ilk olarak 2009 yılında imzalanan anlaşmanın, Arnavutluk karasularının daraltıldığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi sorunun uzun yıllar yine çözümsüz kalmasına sebep olmuştur (Semini 2022). Ancak deniz yetki alanlarının kısıtlanmasına yönelik 2021 yılında Uluslararası Adalet Divanı'na başvuru yoluna gidilmesi, diplomatik ilişkilerin diyalog zemininde yürütülmesi noktasında olumlu görülmektedir (Mlloja, 2021). Bu anlamda diğer sorunların da iş birliği ve uyum içerisinde çözümlenmesi anlayışı iki ülke arasında önem kazanmış, bu durum ikili ilişkilerin yanında özellikle Arnavutluk'un diğer aktörler ile olan ilişkilerine de yansımıştır. Bu anlamda düzensiz göçmen sorunu ile mücadelede Arnavutluk ile FRONTEX arasında Ekim 2018'de yapılan Statü Anlaşması (Hipper ve Belciu, 2022) ile krizin çözümüne yönelik iş birliğini öngörülmele birlikte bu durumun Yunanistan ile ilişkilerde de olumlu etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Ege Denizi'nden Yunanistan'a geçmeye çalışan ancak başarısız olan düzensiz göçmenlerin alternatif güzergâh olarak Arnavutluk üzerinden kara yoluyla Avrupa'ya geçmeleri durumu FRONTEX ile iş birliği kapsamında kontrol altına alınmış, bu anlamda Yunanistan ve Arnavutluk işbirliğinin de önemi artmıştır.

İki ülke arasında önem arz eden bir diğer konu ise komünist rejimin çöküşünün ardından Arnavutluk'ta kalan Yunan azınlık

konusudur. Yunanistan ülkede bulunan azınlıkların kendi kaderini tayin hakkının ve Yunanca dil öğrenme serbestisinin kazandırılması düşüncesini ikili temaslarda Arnavut yetkililerine dile getirmektedir. Nitekim Yunan Başbakan Mitsotakis'in Aralık 2022'de Arnavutluk'taki temasları esnasında Yunan azınlığı ziyaretinde de benzer konular dile getirilmiştir. Bu anlamda her iki ülke lideri de Arnavutluk'ta bulunan Yunan azınlığın iki ülke arasındaki temas noktası olduğunu ifade etmektedirler (Semini 2022). Azınlık konusunun yanında iki ülke ilişkilerine yön veren bir diğer konu ise Arnavutluk'un geçtiğimiz sene başlatılan AB ile olan tam üyelik müzakereleridir. Yunanistan'ın konuya ilişkin tavrının anlaşılması açısından 06 Aralık 2022'de Arnavutluk'ta gerçekleştirilen AB-Batı Balkanlar Zirvesi'nde Arnavutluk Başbakanı Edi Rama ile Mitsotakis'in yaptığı heyetler arası görüşmede yalnız Arnavutluk'un değil tüm Batı Balkan ülkelerinin AB ile entegrasyonunun desteklediği yönündeki ifadeleri önemli görülmektedir (Primeminister.gr, 2022). Bu anlamda Yunanistan'ın gerek ikili gerekse uluslararası temaslarda Makedonya gibi Arnavutluk'un da birlik üyeliğini her anlamda desteklediğini ifade etmek mümkündür. Bu durum iki ülke diplomatik ilişkilerinin güçlenmesine ve sorunların diyalog ve iş birliği zemininde çözümüne ayrıca katkı sağlamaktadır.

Bu kapsamda ifade etmek gerekirse Arnavutluk ve Yunanistan ilişkilerinin genel anlamda uyumlu seyrettiği, ortak sorun sahalarına yönelik diplomasi ve müzakere kanallarının açık olduğu, ikili ilişkilerin de bu anlamda olumlu yönde seyir izlediğini söylemek mümkündür. 2022 yılı itibarıyla da bu durumun gerek ikili temaslarda gerekse uluslararası platformlarda benzerlik gösterdiği, özellikle Arnavutluk'un AB tam üyelik sürecinde verilen desteğin ve ortak sorun sahalarına yönelik iş birliğinin bu anlamda yol gösterici olduğu ifade edilebilecektir.

Bulgaristan ile İlişkiler

Yunanistan'ın Bulgaristan ile olan ilişkileri genel olarak komşuluk münasebetlerinin yanında gerek NATO ittifakı nezdinde gerekse AB üyeliği zemininde seyrini sürdürmektedir. Bu anlamda aslında Makedonya ve Arnavutluk'tan farklı olarak bu iki ülkenin ilişkileri ve karşılaştığı sorunlar aynı zamanda üyesi buldukları ittifak ve birliğin de sorunları olarak yer almaktadır. Bu doğrultuda Yunanistan ve Bulgaristan'ın aslında NATO ittifakının ve AB'nin güney doğu kanadının güvenliği ve istikrarının sağlanması noktasında koordinasyonu ve iş birliği büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında 2022 yılı içerisinde bu iki ülkenin ve dolayısıyla NATO ittifakı ve AB'yi de ilgilendirdiği şekliyle karşılaştığı ortak sorun, düzensiz göçmen hareketlerine karşı sınır güvenliğinin sağlanması sorunudur. Sorunun çözümüne yönelik karşılıklı toplantı ve ziyaretler icra edilirken, sınır güvenliğinin korunması ve istikrarın sağlanması noktasında heyetler arası diplomatik görüşmeler de planlanmaktadır (Greece-Bulgaria.eu, 2023).

İki sınır ülkesi olan Yunanistan ve Bulgaristan'ın düzensiz göçmen kriziyle mücadelesinin yanında enerji, ticaret, turizm ve diğer alanda da iş birlikleri devam etmektedir. Bu anlamda iki ülke arası ticaret hacmi 4.5 milyar avroya ulaşırken, bunda Yunanistan'ın elektriğinin yüzde 30'dan fazlasının ve buğday ithalatının yüzde 45'ten fazlasının Bulgaristan'dan sağlanması etkili olmaktadır (Bta, 2022). Enerji tedariki ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi noktasında da bu iki ülkenin iş birliği Avrupa enerji güvenliği açısından önemli görülmektedir (Kırbaçoğlu ve Hasançebi, 2023). Nitekim özellikle Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin ardından alınan yaptırımlar doğrultusunda enerji kaynaklarının farklılaştırılması ve Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması açısından Azerbaycan doğalgazının Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan üzerinden diğer Avrupa ülkelerine ulaştırılması hedeflenmiştir. Bu anlamda Temmuz 2022'de Yunan lider Mitsotakis ve

Bulgaristan başbakanı Kiril Petkov 182 kilometre uzunluğunda yeni doğal gaz boru hattının açılışını yapmış, bu kapsamda başlangıç olarak senelik 3 milyar metreküp doğalgazın tedarik edileceğini, 2023 yıl itibarıyla ise 5 milyar metreküp doğalgaz akışının hedeflendiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca bölgenin enerji ulaşım merkezi olması konusunda hedeflerinin olduğu, Hazar Denizi ve Güneydoğu Akdeniz'den gelen fosil yakıtların yanında Mısır'dan alınacak yenilenebilir enerji kaynakları ile Balkan bölgesine de ulaşımının sağlanmasının planlandığı dile getirilmektedir (Euronews, 2022b). Bu kapsamda 2022 yılı itibarıyla değerlendirilecek olduğunda Yunanistan ve Bulgaristan ikili ilişkileri üzerinde başta düzensiz göçmen krizi olmak üzere Rusya-Ukrayna savaşının etkilerinin belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda gerek NATO ittifakı gerekse AB üyeliği çerçevesinde ilişkilerine yön veren bu iki ülke, karşılaşılan mevcut sorunlara da bu doğrultuda çözüm bulma gayretinde olmaktadır. Nitekim sınır güvenliğinin sağlanması noktasında iş birliği ve enerji tedariki ve ulaşımına yönelik anlaşmalar bu açıdan değerlendirilebilecekken müteakip seneler için de benzer beklentinin olduğunu ifade etmek mümkündür.

İtalya ile İlişkiler

Yunanistan'ın İtalya ile olan ilişkilerinin başta NATO ittifakı ve AB üyeliği nezdinde olmak üzere, deniz yetki alanlarının kısıtlanması, düzensiz göçmen krizi ile mücadele, turizm, ekonomik ve ticari ilişkiler ekseninde şekillendiği görülmektedir. Ayrıca Rusya'nın Ukrayna'yı işgali üzerine benimsenen ortak tutum, tarihsel ve kültürel ilişkiler, Avrupa ekonomik ve sosyal meseleleri, Batı Balkanlar'ın istikrarı vb. pek çok konuda iki ülkenin yakın iş birliği bulunmaktadır (Falcinelli, 2022). Ancak ikili ilişkilerin temel belirleyenin son dönemlerde esasında enerji üzerine olduğunu söylemek mümkündür. Enerji konusunda ise genel olarak deniz yetki alanları ve doğalgaz arama faaliyetleri kapsamındaki yakın iş birliği öne çıkmaktadır. Bu anlamda 2020 yılında imzalanan

Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Sınırlandırma Anlaşması ile iki ülkenin deniz yetki alanlarının kısıtlanması konusu genel çerçevede belirlenmiştir.

Yunanistan açısından ilk MEB anlaşması olmakla birlikte sürece ilişkin temel olarak iki aşama öngörülmektedir. Bunlardan ilki ülkeler arası MEB sınırlarının net olarak belirlenmesi ve onaylanması aşamasıdır. İkinci olarak balıkçılık faaliyetlerine yönelik ek bir protokolün hazırlanması aşamasıdır ki bu aşama aynı zamanda İyon Denizi'nde Yunan karasularının 12 mile çıkması durumunda İtalya'nın kaygılarının giderilmesine yönelik hususları içeren ortak bir protokoldür. Yunanistan açısından İtalya ile imzalanan bu anlaşmanın, Türkiye ve Libya arasında benzer şekilde imzalanan deniz yetki alanlarının belirlenmesi anlaşmasına atıfta bulunduğu ve bu iki ülkeye karşı mesaj verilmek istendiği görülmektedir (Euronews, 2020). Nitekim Yunanistan Dışişleri Bakanı Dendias, İtalyan mevkidaşı Luigi Di Miao ile Kasım 2021'de anlaşma kapsamında İtalya'da bir araya geldiği görüşmede Türkiye'nin eylemlerinin kışkırtıcı olduğunu, Doğu Akdeniz'de eylemlerinin yasa dışı olduğunu ve bu şekilde uluslararası hukuk ilkelerini çiğnediğini dile getirmiştir. Ayrıca Türkiye'nin dünyada başka bir ülkeye karşı casus belli ilan eden tek ülke olduğunu, bu kapsamda Yunanistan'a karşı tehdit oluşturduğunu ifade etmiştir (Greekdiplomatielife, 2021).

2022 yılında yaşanan diğer gelişmelere bakılacak olduğunda yine enerji konusunun ön planda olduğu görülmektedir. Bu durumda Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan savaşa durumunun ayrı bir yerinin olduğunu söylemek mümkündür. Enerji çeşitliliğini artırma ve Rusya'ya olan bağımlılığı azaltma noktasında iki ülke Eylül 2022'de doğalgaz depolama konusunda anlaşma imzalamışlardır. Yunanistan'da bir doğalgaz depolama tesisinin olmaması durumu göz önüne alındığında iki ülke arasında imzalanan bu anlaşmanın ayrıca önem arz ettiği görülmektedir. Bu sayede Yunanistan doğalgaz depolama yeteneği de kazanmış olmaktadır. İtalya ile yürütülen

ilişkiler bağlamında savunma alanında da önemli ortaklıklar yapılmaktadır. Bu kapsamda Ekim 2022'de Atina'da yapılan anlaşma ile Yunanistan, aynı zamanda Avrupa'nın en büyük gemi üretici firması olan Fincantieri ile dört adet korvet gemisinin satın alınması noktasında mutabakata varmışlardır (Özkan, 2022).

İtalya ile iş birliği içerisinde olunan bir diğer konu olarak düzensiz göçmen konusuna bakıldığında, İtalya'da sağcı Giorgia Meloni'nin yönetime gelmesinin ardından göçmenlere yönelik daha sert adımların atılması durumu Yunanistan tarafından olumlu karşılanmıştır. Nitekim Kasım 2022'de İtalya, Yunanistan, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ilgili bakanları AB üye ülkelere ortak bir not yazmış, bu kapsamda üye devletlerin düzensiz göçmenler konusunda vermiş olduğu taahhütlerin yerine getirilmediği, ön cephede yer alan ülkelerin bu doğrultuda daha büyük sıkıntılar yaşadıklarını dile getirmişlerdir (Infomigrants, 2022). Ayrıca İtalya ve Yunanistan dışişleri bakanları da Yunanistan ve İtalya'nın düzensiz göçmenlerin geçiş güzergâhlarında olmalarından ve bu konuda Avrupa'da en ağır yükü taşımalarından dolayı bu sürecin daha fazla devam ettirilemeyeceğini ve bu durumun kendileri için büyük bir zorluk olduğunu ifade etmişlerdir (Zampano, 2022). Düzensiz göçmen hareketlerine yönelik AB ülkeleri arasında en ağır yükü çeken ve sosyo-ekonomik anlamda da sorunlarla karşılaşan bu ülkelerin, AB üyesi diğer ülkeler nezdinde daha fazla eleştirel söylemlerde bulunacağını söyleme mümkündür. Benzer şekilde İtalya ve Yunanistan'ın da düzensiz göçmen hareketlerine karşı benzer söylem ve uygulamalarının iki ülkeyi müteakip süreçlerde ortak hareket etmeye sevk edeceği, ikili temasın da bu bağlamda artarak devam edeceği öngörülmektedir.

Türkiye ile İlişkiler

2022 yılında Türkiye ile olan ilişkiler bir önceki yıla benzer olarak bazı konu başlıkları etrafında şekillenmiştir. Düzensiz

göçmen sorunu, Ege ve Doğu Akdeniz'de yaşanan anlaşmazlıklar, doğalgaz arama ve sondaj faaliyetleri kapsamında yaşanan gerginlikler, savunma alanında yapılan iş birliklerine yönelik diğer ülkeler ile icra edilen faaliyetler ve bunun ilişkilere yansması 2022 yılında iki ülke arasında yaşanan başlıca hadiselerdir. Bu bakımdan tıkanan diplomatik ilişkilerin sürdürülmesi durumu genel olarak söylem düzeyinde kalırken, siyasi ve askeri gerginliklerin hatırı sayılır şekilde etkisini artırdığı bir yıl olarak 2022'nin geçtiğimiz senelerle benzerlik gösterdiği söylenebilir. Ancak geçtiğimiz senelerde gerginlik konusu çoğunlukla Ege ve Doğu Akdeniz'de süregelen sorunlar, sondaj faaliyetleri, Doğu Akdeniz ve düzensiz göçmenler üzerine olurken, 2022 itibarıyla bu sorunlara ek olarak Yunanistan'ın özellikle ABD ve Fransa ile yapmış olduğu savunma iş birliği kapsamında yürüttüğü politikalar, gergin olan ikili ilişkilerin durumunu daha sonuç alınamaz bir şekle sokmuştur. Yine buna ek olarak Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkaracağı söylemlerini üst perdelere dile getirmesi ayrı bir sorun sahası olmaya devam etmektedir. Yunanistan'ın bu manevralarının temelinde ise esas olarak Ege ve Akdeniz başta olmak üzere Türkiye lehine olan güç dengesini değiştirme ve yeni manevra alanları kazanma gayreti üzerine olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşılık Yunanistan ise Türkiye'yi Ege ve Doğu Akdeniz temelinde genel durumu değiştirmeye çalışmakla ve aşırı manevralar ile ilişkileri germekle suçlamaktadır. Sonuç olarak ifade edilecek olduğunda 2022 yılında siyasi ve askeri sert söylemler zirve yapmış olsa da bu durumun önceki seneler ile benzerlik gösterdiği ancak her geçen gün ivme kazandığı söylenebilir.

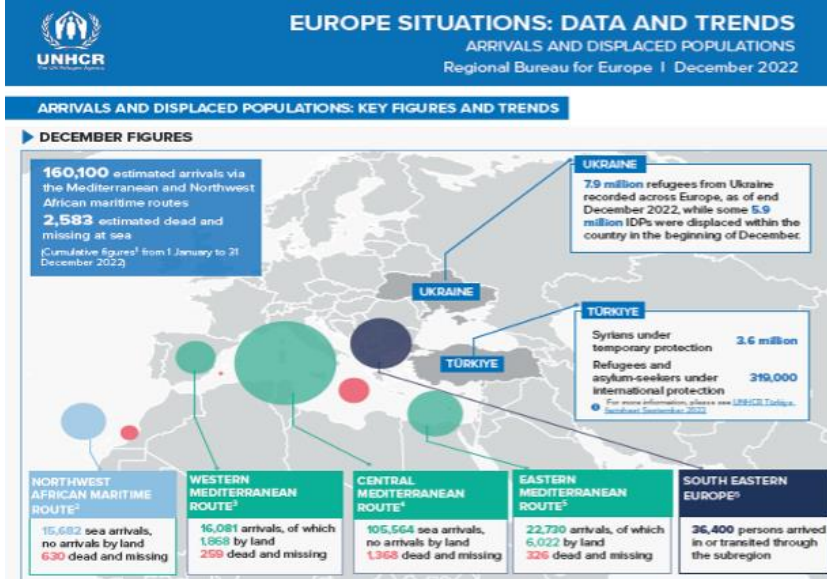
İki ülke arasında son dönemlerde önemli bir sorun sahası olan düzensiz göçmenler konusuna bakılacak olduğunda, geçtiğimiz dönemlere benzer şekilde karşılıklı suçlamaların konusu olmasının yanında düzensiz göçmen krizi büyük insani dramalara da neden olmaya devam etmektedir. Büyük çoğunlukla Ortadoğu ülkelerinden gelen düzensiz göçmenlerin

Türkiye üzerinden Yunanistan'a, oradan da diğer Avrupa ülkelerine geçme gayretleri, AB'nin sınır ülkesi olan Yunanistan ile Türkiye'yi karşı karşıya getiren önemli konulardan biri olmaya devam etmektedir. Bu noktada karşılıklı suçlamaların da temelinde olan kriz özelinde Yunanistan Türkiye'yi düzensiz göçmenleri kontrolsüz bir şekilde Batı'ya göndermekle ve bunu bir koz olarak kullanmakla suçlarken, Türkiye ise Yunanistan'ın yapılan anlaşmalara aykırı şekilde geri itme faaliyetleri içerisinde olduğunu ve büyük insani dramlara sebebiyet verdiğini dile getirmektedir. Yunanistan'ın düzensiz göçmenleri geri itme gayretlerinin temelinde ise göçmenlerin uluslararası korumaya başvurmalarının engellenmesi ve bu anlamda hak kazanımlarının önüne geçme gayreti olduğu ifade edilmektedir (Euronews, 2022a).

Düzensiz göçmen krizine yönelik karşılıklı suçlamaların geçtiğimiz seneler ile benzerlik gösterdiği ancak çözüm noktasında ortak bir gayretin olmadığı veya yetersiz kaldığı görülmektedir. Nitekim UNHCR'nin de raporlarına yansıdığı şekliyle sadece Ege ve Doğu Akdeniz'de düzensiz göçmen krizi ve yaşanan insani dramlar neticesinde 326 ölüm ya da kayıp olurken bu sayının Kuzeybatı Afrika ve Akdeniz rotası üzerinden gelen göçmenler hareketleriyle birlikte 2022 yılında tahmini 2583 olarak kayıtlara geçtiği görülmektedir. Göçmen krizi noktasında ise aslında resmi rakamlar üzerinden de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda üstlenmiş olduğu yük ve artık bu durumun sürdürülebilir olmaması durumu Yunanistan'ı da bir anlamda etkilemektedir. Nitekim yine UNHCR'nin 2022 yılı raporunda da görüldüğü üzere Türkiye'de sadece geçici koruma kapsamında olan Suriyeli düzensiz göçmen sayısı yaklaşık 3.6 milyon iken uluslararası koruma kapsamında olan mülteci ve göçmen sayısı yaklaşık 319 bindir (Unhcr, 2022a). Türkiye üzerinde artan bu baskının ülke genelinde ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda büyük sıkıntılara sebebiyet verdiği gerçeği de

ortada iken bu durumun Türkiye'ye gelen düzensiz göçmenlerin Yunanistan üzerinden Avrupa ülkelerine geçmek istemelerinin önünde yatan önemli gerekçelerden de birisi olduğunu ifade etmek mümkün olacaktır.

Tablo 2. Bölge Genelinde Yaşanan Düzensiz Göçmen Hareketleri

Kaynak: www.unhcr.org

Düzensiz göçmenlerin çoğunlukla Yunan adalarına kaçak yolla ulaşma gayretinde olduğu görülmektedir. Bu kapsamda 2019 yılında Yunanistan'a düzensiz göçmen hareketlerinin tepe yaptığı, 2020 ve 2021 yıllarında pandemi koşullarının da etkisiyle hatırı sayılır bir azalma olduğu ancak 2022 yılı itibarıyla bu sayıların yeniden artışa geçtiğini söylemek mümkündür. Nitekim 2019 yılında sadece deniz yoluyla Yunanistan'a geçen düzensiz göçmenlerin sayısı 59.726 iken 2020 ve 2021 yıllarında bu sayı yaklaşık 14 bin seviyesinde olmuş, 2022 yılında ise bu iki senenin toplamı kadar göç hareketi gerçekleşmiştir. Deniz üzerinden gelen düzensiz göçmen hareketinin yaklaşık %30'u Rodos başta olmak üzere

On iki Adalar üzerinden olurken, bu adaları Midilli, Sisam ve Sakız adası takip etmektedir. Gelen düzensiz göçmenlerin %54'ü erkek göçmenler olurken, %46'sı ise kadın ve çocuklardan oluşmaktadır (Unhcr, 2022). Düzensiz göçmen krizine yönelik başta Ortadoğu ve Afrika ülkeleri olmak üzere bölge genelinde vuku bulan kriz ve çatışma ortamının devam edeceği düşünülmektedir. Sadece Yunanistan nezdinde istatistiki bilgilerin yer aldığı Tablo 2'de gösterilen ve uzun yıllar devam eden düzensiz göçmen hareketlerinin müteakip yıllarda da iki ülke ilişkilerini etkileyen bir unsur olarak yerini koruyacağını ve bu anlamda karşılıklı gerginliklerin bir konusu olmayı sürdüreceğini ifade etmek mümkün olacaktır.

İki ülke ilişkilerini etkileyen en önemli hadiselerin ise geçtiğimiz senelerde de olduğu gibi Ege ve Doğu Akdeniz nezdinde yaşanan anlaşmazlıklar üzerine olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim karşılıklı askeri ve politik meydan okumaların da merkezinde yer alan bu konunun merkezinde ise başta enerji kaynaklarına erişim ve bu anlamda yaşanan münhasır ekonomik bölge tartışmaları üzerine olduğu görülmektedir. Bu anlamda konunun, iki ülke ilişkilerinin yanında diğer ülkeler ve aktörler nezdinde de öneminin olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu anlamda başta Libya, Mısır, İsrail, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) olmak üzere diğer ülkeler bu sorunun içerisinde yer alan aktörler olarak konunun muhatabı olmayı sürdürmektedirler. Geçtiğimiz senelerde başta sondaj faaliyetleri olmak üzere, askeri tatbikatlar, her iki ülkenin de birbirini uluslararası anlaşmalardan kaynaklı kısıtlamalara uymama yönünde suçlamaları, karşılıklı gerginliklerin ve anlaşmazlık noktalarının seyrini şekillendirirken, 2022 yılı itibarıyla ise ülke liderlerinin karşılıklı sert söylemleri gerginliğin tırmanmasında etkili olmuştur. Her iki ülkede 2023 yılında gerçekleştirilecek seçimlerin bu sert söylemler üzerinde önemli etkisinin olduğu söylemek mümkündür.

Ege ve Doğu Akdeniz’de yaşanan gerginlikler noktasında bakılacak olduğunda ifade etmek mümkündür ki; Yunanistan genellikle mevcut sorunları başta NATO olmak üzere diğer aktörlerin de içerisinde olduğu bir kriz sahasına dönüştürme gayretinde olurken, Türkiye ise özellikle milli mesele olarak gördüğü bu sorun sahaları karşısında NATO’nun ve diğer aktörlerin üçüncü taraf olarak yer almasını istemeyen bir tutum içerisinde hareket etmektedir. Ege denizinde adaların silahlandırılması konusu bir diğer kriz sahası olarak kalmaya devam ederken bu konuda da ülkelerin farklı tutum içerisinde oldukları görülmektedir. Türkiye bu noktada adaların Yunanistan’a 1923 Lozan ve 1947 Paris Antlaşmalarıyla ve silahtan arındırılması koşuluyla verilmesinin garanti altına alındığı ifade ederken, Yunanistan ise Türkiye’nin sınırlarında izlemiş olduğu agresif tutumunun karşılığı olarak egemen olduğu adaların silahlandırıldığını öne sürmektedir (Tokyay, 2022). Benzer şekilde Egemenliği Antlaşmalarla Yunanistan’a Devredilmemiş Ada, Adacık ve Kayalıklar (EGEAYDAK) sorunu konusunda ise ülkelerin farklı öncelik ve uygulamaları devam etmektedir. Türkiye bahse konu adaların antlaşmalar ile Yunanistan’a verilen adaların dışında olmasından hareketle burada kurulmaya çalışılan Yunan egemenliğinin bir oldubitti sonucu gerçekleştirilmek istendiğini ve buna ülke olarak karşı çıktığını ifade etmektedir. 1923 Lozan Barış Antlaşması’nın 13. maddesi ile başta Midilli, Sakız, Sisam ve Ahikerya adalarında hiçbir deniz üssü kurulmaması, istihkâmın yapılmaması hatta Yunan askeri unsurlarının bulunmaması ile 1947 Paris Barış Antlaşmasının 14. Maddesi ile Meis Adası dahil Oniki Adaların askerden arındırılması durumu hüküm altına alınmış olmasına rağmen Yunanistan’ın bu adalar üzerinde Türkiye’den gelebilecek tehdide karşılık askeri varlık bulundurmamak istemesi genel olarak bu sorunların temelini oluşturmaktadır (Acer, 2022). Gayri Askeri Statüdeki Adalar (GASA) sorunu ortaya çıkmış ve günümüzde de devam ettiği şekliyle uzun yıllar çözümsüz kalan bir sorun sahası olarak iki ülke ilişkilerini etkilemeye devam etmektedir.

İki ülke arasında 2022 yılının ilk periyodunda sorunları müzakere yoluyla çözüme ve karşılıklı diyalog eğilimi var iken, özellikle Yunanistan'ın Türkiye aleyhine diğer ülkeler nezdinde kamuoyu oluşturma gayretleri ikili ilişkilerin zarar görmesinde ve tıkanmasında etkili olmuştur. Bu kapsamda Yunan Başbakan Mitsotakis'in ABD Senatosunda Türkiye'ye F-16 savaş uçağı satışının engellenmesi talebi, yine Yunanistan'ın ABD ve Fransa ile savunma ve iş birliği anlaşmaları kapsamında F-35 ve Rafale tipi savaş uçağı ile üç fırkateyn tedariki girişimleri karşılıklı ilişkilerin seyrini değiştiren ve gerilmesine neden olan gelişmeler olmuştur. Nitekim ilk defa Eylül 2022'de Fransa ile ortak icra edilen Longhi tatbikatında ihraç edilen bu Rafale tipi uçaklarının da kullanımı söz konusu olmuştur (Greekcitytimes, 2022). Benzer şekilde 2022 yılı içerisinde askeri unsurlar arası gerilimler de yaşanmıştır, bu kapsamda Yunanistan hava unsurları Türk hava sahasını 256 kez ihlal etmiş, Türk jetlerini ise 158 kez taciz etmiştir (Dailysabah, 2022). Bunun yanında Yunan savaş uçaklarının özellikle Aralık 2022'de uluslararası hava sahasında NATO nezdinde icra edilen eğitim görevi sırasında engelleme faaliyetinin olması ve bunun Türk Hava Kuvvetleri unsurları ile karşılık görmesi durumu ikili ilişkilerin gerginliği noktasında geline durumu özetlemektedir (Habertürk, 2022).

Yunanistan'ın özellikle ABD ile savunma ve iş birliği anlaşmaları kapsamında icra ettiği faaliyetler, ABD'nin Yunanistan'da yeni yeni üs temini ve askeri sevkiyatı, Türk-Yunan ilişkilerinin yanında zaten gergin olan Türk-Amerikan ilişkilerinin de kötüye gitmesine sebebiyet vermiştir. Benzer şekilde Fransa ile yapılan savunma anlaşmaları kapsamında ihraç edilen Rafale tipi savaş uçaklarının yanında birlikte icra edilen tatbikatların Türkiye'ye karşı bir mesaj mahiyetinin olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Ayrıca Yunanistan'ın özellikle Türkiye'nin programından çıkarıldığı F-35 savaş uçağının yanında Fransa'dan ihraç edilen Rafale tipi savaş uçağı tedariki ile özellikle Ege denizinde olan mevcut

dengeleri lehine çevirme gayretinin olduğu görülmektedir. Bunun yanında Türkiye'nin F-35 programından çıkarılmasını müteakip ABD'den F-16 tedarikini hızlandırma girişimlerinin de Yunanistan tarafından engellenme ve ABD kamuoyunu etkileme durumu söz konusu olmaktadır. Yunanistan'ın hava ve deniz gücünü geliştirme gayretinin yanında mevcut dengeleri değiştirme arzusuyla Türkiye'nin tedarik girişimlerini engelleme çabaları bu anlamda zaten gergin olan ikili ilişkilerin çıkmaza girmesine sebebiyet vermektedir. Bu anlamda Türk-Yunan münasebetleri açısından değerlendirilecek olduğunda 2022 yılının, önceki yıllardan farksız, müteakip yıllar için ise yol gösterici bir yıl olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim yaşanan olumsuz hadiseler neticesinde tesis edilmeye çalışılan diyalog zemininin bir türlü sağlanamaması veya kesintiye uğraması, iki ülke ilişkilerinin ne denli kırılğan bir zeminde seyrettiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu durumdan hareketle mevcut sorun sahaları devam ettiği ve diyalog zemini tesis edilemediği sürece ve her iki ülkede yaklaşan seçim atmosferi nedeniyle müteakip dönemler için de olumsuz havanın ve gerginliğin devam edeceğini söylemek mümkündür.

Savunma İş Birliği Alanında İlişkiler

2022 yılı Yunanistan açısından hareketli ve önemli gelişmeleri içerisinde barındıran bir yıl olurken bu durumda şüphesiz savunma iş birliği kapsamında ikili ve çoklu ilişkilerin payı büyüktür. Nitekim özellikle son yıllarda bir devlet politikası olarak da bu konunun ayrı önem arz ettiği görülmektedir. Kendi etki kapasitesini artırma yanında özellikle Türkiye ile olan ilişkilerde de bir dengeleyici mekanizma olarak görülen savunma iş birliği faaliyetleri bu anlamda üzerinde durulan önemli bir konu olarak yer almaktadır. Yunanistan'ın karşılıklı iş birliği noktasında en çok faaliyette bulunduğu ülkelerin ise ABD, Fransa ve İtalya olduğu görülmektedir.

Yunanistan'ın 2022 yılı itibarıyla savunma iş birliği kapsamında yürüttüğü faaliyetlerde ABD'nin ayrı bir yerinin

olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Yunanistan'ın özellikle son dönemlerde Türkiye ile arasının gergin olduğu ve bu gerginliği daha da derinleştirme fırsatı kolladığı ABD ile yapmış olduğu iş birliğinin bu anlamda bir diplomasi yöntemi olarak görüldüğü de ifade edilebilir. Özellikle Türkiye ile ilişkilerin gergin olduğu bir dönemde tartışmalı ve çözümü zor görünen Ege'de karasuları anlaşmazlığı, adaların silahlandırılması sorunu, Doğu Akdeniz'de icra edilen doğalgaz arama faaliyetleri vb. konularda Yunanistan'ın sürece ABD'yi de yapılan savunma iş birliği anlaşmalarıyla ortak kılma tutumu, Türkiye ile olan münasebetleri daha da içinden çıkılmaz hale getirmektedir. ABD'nin yapılan anlaşmalar kapsamında Suda Adası'nda üs edinimi ve bu kapsamda askeri faaliyetleri ise Türkiye ile olan krizi iki ülke açısından daha da derinleştirmektedir.

Yunanistan'ın ABD ile olan savunma iş birliği anlaşmalarına bakıldığında esas olarak beş anlaşmanın öne çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda karşılıklı savunma iş birliği faaliyetleri de "1951 Kuvvetler Statüsü Anlaşması (SOFA), 1986 Askeri Bilgi ve Genel Güvenlik Anlaşması, 1986 Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması, 1990 yılında imzalanan Karşılıklı Savunma İşbirliği Anlaşması ve 2001 Kapsamlı Teknik Anlaşması" esasında yürütülmektedir. Yunanistan ve ABD arasında son dönemde ikili iş birliği kapsamında öne çıkan anlaşmanın ise bu anlamda ilk olarak 1990 yılında imzalanan ve 2019, 2021 yıllarında tekrar güncellenen Karşılıklı Savunma İşbirliği Anlaşması olduğu görülmektedir. Nitekim iki ülkenin birlikte çalışabilirliği açısından bu anlaşma önem arz ederken ABD açısından ayrıca NATO'nun güneydoğu kanadının güçlendirilmesi noktasında da önemli görüldüğünü söylemek mümkündür (U.S. Security Cooperation With Greece, 2022). Son olarak Ekim 2021'de iki ülke savunma bakanları tarafından imzalanan güncelleme anlaşması Yunanistan parlamentosunda Mayıs 2022'de onaylanmıştır. Bahse konu anlaşma ile ABD'nin Suda Adası'ndaki üs faaliyetinin dışında

Volos ve Dedeagaç'ta üç yeni üs temini öngörülürken karşılıklı eğitim faaliyetleri göstermesine olanak sağlanmaktadır (Kokkinidis, 2022b). Bu kapsamda ABD'nin 1969 yılından beri faaliyet gösterdiği Suda Adası'nın yanında Volos'ta Georgula yerleşkesinde ve Litochoro eğitim merkezi ile Dedeagaç'ın kuzeyindeki yerleşkede yeni üs ediniminin ve faaliyet göstermesinin önü açılmıştır (Ozcan, 2022). İki ülke ayrıca Ege ve Akdeniz'de de gerçekleştirildiği şekliyle yılda yaklaşık 15'ten fazla ortak tatbikat icra ederken, NATO ve BM nezdinde yürütülen harekâtlara da birlikte katkı sağlamaktadırlar (U.S. Security Cooperation With Greece, 2022).

Yunanistan'ın Fransa ile olan savunma iş birliği faaliyetlerine bakılacak olduğunda ise genel olarak savunma kapasitesinin güçlendirilmesi noktasında silah, teçhizat ve donanımaya yönelik anlaşmaların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu anlamda Yunanistan'ın özellikle hava ve deniz gücünü artırmaya yönelik tedarik arayışında olduğu, Fransa'nın da Yunanistan savunmasındaki payını ve ihraç oranını artırma gayretinde olduğu görülmektedir. Bu kapsamda iki ülke Ekim 2021'de savunma anlaşması imzalamış, bu anlaşma ile üçüncü bir ülke tarafından bu iki ülkeye yapılacak bir saldırı durumunda askeri yardımda bulunulmasının önü açılmıştır (Reuters, 2021). Yine ayrıca anlaşmayla birlikte Yunanistan ilk olarak 24 adet Dassault yapımı Rafale savaş uçağı temininde bulunurken, müteakiben yaklaşık 3 milyar avro değerinde üç Fransız fırkateyni alımı daha gerçekleştirmiştir. Fransa devlet başkanı Emanuel Macron'un anlaşmanın imzalanmasının ardından *“Doğu Akdeniz’de saldırgan olan tarafın Yunanistan olduğunu düşünmüyorum”*, *“Avrupalılar olarak üye devletlerin toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi için savunma dâhil iş birliği faaliyetlerinde bulunmanın meşru olduğu”* (Irish, 2021) ifadeleri ise Yunanistan ve Türkiye arasında devam eden anlaşmazlıklar noktasında Fransa'nın duruşunu göstermesi açısından önemli görülmektedir.

Yunanistan'ın Fransa ile yapılan anlaşmalara benzer olarak İtalya ile de iş birliği içerisinde olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu kapsamda Ekim 2022'de İtalya ile de savunma iş birliği kapsamında bir mutabakat zaptı imzalamıştır. Anlaşma doğrultusunda Yunanistan'ın İtalyan Fincantieri firmasından 4 adet korvet savaş gemisi tedariki söz konusu olmuştur (Özkan, 2022). 2022 yılı itibarıyla Yunanistan'ın İtalya'dan yaklaşık 6.1 milyar dolar ithalat gerçekleştirdiği, savunma sanayi ürünlerinin de hatırı sayılır bir yer işgal ettiği görülmektedir (Tradingeconomics, 2022a).

Savunma iş birliği anlamında Yunanistan'ın diğer ülkeler ile yaptığı iş birliği faaliyetlerine genel anlamda bakılacak olduğunda özellikle deniz ve hava kuvvetleri unsurlarının modernize edilmek istendiği ve bu alanda Türkiye'ye karşı üstünlük kurulma gayretinin olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim Yunanistan, özellikle Ege ve Akdeniz özelinde çıkması muhtemel bir gerginlik durumunda kurmak istediği bu üstünlüğün dengenin kendi lehine evrilmesinde aracı olacağı düşüncesindedir. Buna karşılık Türkiye'nin özellikle son dönemde savunma sanayi alanında kaydetmiş olduğu ilerleme ve kazanmış olduğu çeşitlilik ise Yunanistan nezdinde kaygıyla karşılanmaktadır. Bu kapsamda Yunanistan'ın savunma alanında ABD, Fransa, İtalya gibi farklı ülkeler ile iş birliği içerisine girerek denge politikası izlemek istediği ve askeri iş birliği anlaşmaları ile kendisine bir güven ortamı oluşturmak istediği söylenebilir. Ayrıca özellikle ABD nezdinde gerek üs temin faaliyetleri gerekse savunma iş birliği alanındaki diğer uygulamalar marifetiyle Türkiye'ye karşı dengeyi değiştirmek ve Türkiye'yi üçüncü ülkeler ile de karşı karşıya getirme gayretinde olduğunu ifade etmek mümkün olacaktır.

Genel olarak Yunanistan'ın 2022 yılı itibarıyla durum değerlendirmesi yapılacak olduğunda iç politik gelişmeler açısından birçok skandalın olduğu çalkantılı bir dönem yaşanırken, dış politika ve ikili ilişkiler noktasında hareketli ve

aktif bir yılın geride bırakıldığını ifade etmek yerinde olacaktır. Nitekim iç politik gelişmeler noktasında özellikle dinleme skandalı ve yolsuzluk soruşturmaları gündemi şekillendiren başlıca konular olurken, dış politik gelişmeler noktasında ise; geçmiş dönemlerde olduğu gibi Türkiye ile başta Ege ve Akdeniz olmak üzere yaşanan gerginlikler, savunma iş birliği anlamında yürütülen faaliyetler 2022 yılını şekillendiren hadiseler olmuştur. Bu anlamda icra edilen ikili savunma iş birliği faaliyetleriyle özellikle Ege ve Akdeniz’de Türkiye nazarında üstünlük sağlama çabalarının kayda değer olduğunu ifade etmek mümkündür. Türkiye ile ilişkiler nazarında bakılacak olduğunda ise; 2022 yılında diyalog kanallarının genel olarak kapalı olduğu, iki ülkede de 2023 yılında seçimlerin gerçekleştirilecek olması nedeniyle dış politik meselelerin kimi zaman iç gündem konusu haline getirilmesinin söz konusu olduğu görülmektedir. Bu anlamda 2023 yılı itibarıyla genel seçim atmosferinin ikili ilişkilerin seyrini etkileyebileceği, dış politik gelişmeler noktasında diyalog kanallarının aktif olmaması nedeniyle Ege ve Akdeniz özelinde sorun sahalarına yönelik anlaşmazlığın devam etme olasılığının yüksek olduğunu ifade etmek mümkündür.

Kaynakça

- Acer, Y. (2022), “Doğu Ege Adalarının Silahlandırılması ve Egemenlik Tartışması: Türkiye İçin Yeni Bir Hukuki Yol”, *Kriter*, 6(66).
- Adela, G.M. (2022), “North Macedonia external relations briefing: External relations in 2022”, *China-cee Institute*, 57 (4): 1.
- Bellamy, D. (2023), “Greece says it prevented 260,000 migrants from entering in 2022”, <https://www.euronews.com/2023/01/22/greece-says-it-prevented-260000-migrants-from-entering-in-2022> adresinden alındı.
- Berberakis, S. (2022), “Yunan adaları niçin silahlandırıldı? Ege’de aidiyeti belli olmayan adalar var mı?”, <https://tr.euronews.com/2020/09/03/ege->

anlasmazliklar-yunan-adalar-nicin-silahlandirildi-gri-
alanda-kalan-adalar-var-mi adresinden alındı.

Bta, (2022), “*Bulgaria and Greece Proved that Two Countries Can Put Behind Issues of the Past, President Radev Says*”, <https://www.bta.bg/en/news/balkans/373460-bulgaria-and-greece-proved-that-two-countries-can-put-behind-issues-of-the-past-> adresinden alındı.

Carassava, A. (2022), “*Greek PM Takes Heat Over Phone Tapping Scandal*”, <https://www.voanews.com/a/greek-pm-takes-heat-over-phone-tapping-scandal/6825053.html> adresinden alındı.

Chirisditi, Y. (2022), “*North Macedonia. After Greece, Bulgaria Appears. North Macedonia’s Obstacle Course to Enter the EU*”, *Geographical Overview | Western Balkans*, 230.

Cumhuriyet, (2022), “*Yunanistan’ın kamu borcu 357 milyar Euro’yu aştı*”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/ekonomi/yunanistanin-kamu-borcu-357-milyar-euroyu-asti-1966033> adresinden alındı.

Dailysabah, (2022), “*Türkiye and Greece’s endless feud persists in 2022*”, <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkiye-and-greeces-endless-feud-persists-in-2022> adresinden alındı.

Esiweb, (2012), “*Macedonia’s dispute with Greece*”, <https://www.esiweb.org/macedonias-dispute-greece> adresinden alındı.

Euronews, (2020), “*Yunanistan ile İtalya arasında imzalanan deniz anlaşması Türkiye için ne anlama geliyor?*”, <https://tr.euronews.com/2020/06/11/yunanistan-ile-italya-arasinda-imzalanan-deniz-anlasmasi-ne-anlama-geliyor> adresinden alındı.

Euronews, (2022), “*Yunanistan, mültecileri Türkiye’ye geri iterken bazı göçmenlerle işbirliği yaptı*”, <https://tr.euronews.com/2022/06/28/yunanistan->

multecileri-turkiyeye-geri-iterken-bazi-gocmenlerle-
isbirligi-yapti-rapor adresinden alındı.

Euronews, (2022a), “*Nineteen migrants found frozen to death near Greek border, Turkish authorities say*”, <https://www.euronews.com/2022/02/02/twelve-migrants-found-frozen-to-death-near-greek-border-turkish-authorities-say> adresinden alındı.

Euronews, (2022b), “*Bulgaria and Greece open new gas pipeline to cut reliance on Russia*”, <https://www.euronews.com/2022/07/08/bulgaria-and-greece-open-new-gas-pipeline-to-cut-reliance-on-russia> adresinden alındı.

Euronews, (2023), “*After the explosion': Migrant arrivals plummet in Greece*”, <https://www.euronews.com/2023/01/17/after-the-explosion-migrant-arrivals-plummet-in-greece> adresinden alındı.

European Commission, (2022), “*Economic forecast for Greece*”, https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-surveillance-eu-economies/greece/economic-forecast-greece_en adresinden alındı.

Falcinelli, P. (2022), “*Italy and Greece: A common way ahead*”, <https://www.ekathimerini.com/opinion/1185836/italy-and-greece-a-common-way-ahead/> adresinden alındı.

Greece-Bulgaria.eu, (2022), “*CP Interreg Greece-Bulgaria: 9th MC meeting of 2014-2020 Programme & 1st MC meeting of 2021-2027 Programme*”, http://www.greece-bulgaria.eu/article/309_CP-Interreg-Greece-Bulgaria:-9th-MC-meeting-of-2014-2020-Programme---1st-MC-meeting-of-2021-2027-Programme adresinden alındı.

Greekcitytimes, (2022), “*Entire Greek fleet mobilised in the Aegean Sea for exercises with the French*”, <https://greekcitytimes.com/2022/09/28/entire-greek-fleet-mobilised/> adresinden alındı.

Greekdiplomaticlife, (2021), “*Greece-Italy Demonstrate Exemplary Relations*”,

- <http://greekdiplomaticlife.com/2021/11/24/greece-italy-demonstrate-exemplary-relations/> adresinden alındı.
- Habertürk, (2022), “MSB: Ege'de NATO tatbikatına Yunan müdahalesi engellendi”, <https://www.haberturk.com/msb-ege-de-nato-tatbikatina-yunan-mudahalesi-engellendi-3548213> adresinden alındı.
- Hipper, A, Belciu, F. (2022), “Border management: EU signs agreement with North Macedonia”, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_6417 adresinden alındı.
- Karakatsani, E. (2022), “Greece economy briefing: An overview of Greece’s economy in 2022”, *China-CEE Institute*, 56 (2): 3
- Karakatsani, E. (2022a), “Greece social briefing: The Greek society in 2022”, *China-CEE Institute*, 56 (3): 1-2.
- Karakaya, S. (2022), “Avrupa ve Türkiye’de Suriyeli Göçmenler Üzerinden Zenofobiyi Okumak”, *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 381.
- Kokkinidis, T. (2022), “Greece Braces for ‘Worst Winter Since 1942’ Due to Energy Crisis”, <https://greekreporter.com/2022/09/04/energy-crisis-greece-worst-winter/> adresinden alındı.
- Kokkinidis, T. (2022a), “Greek Wiretapping Scandal: Minister’s Phone Under Surveillance”, <https://greekreporter.com/2022/12/11/greek-wiretapping-scandal-ministers-phone/> adresinden alındı.
- Kokkinidis, T. (2022b), “Greece Ratifies Defense Deal with the U.S.”, <https://greekreporter.com/2022/05/12/greece-ratifies-defense-deal-u-s/> adresinden alındı.
- Kırbaşoğlu, F., & Öçalan, G. (2022). *NATO ve Rusya’nın Geniş Karadeniz Havzasındaki Mücadelesi: 2021. Ö. Tüfekçi, & F. Kırbaşoğlu (Ed.) içinde, KARADENİZ: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler (s. 409-433)*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.

- Kırbaşoğlu, F., & Hasançebi, M., (2023). *Enerji Güvenliğinde Deniz Kuvvetleri Faktörü: Tarihsel ve Kavramsal Bir Değerlendirme*. 14. Uluslararası İstanbul Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Bilimsel Araştırmalar Kongresi (ss.340-345). İstanbul, Türkiye.
- Mlloja, G. (2021), “*Albaina and Greece, Love and Hatred*”, <https://albaniandailynews.com/news/albania-and-greece-love-and-hate-> adresinden alındı.
- Özcan, D. G. (2022), “*US military gains access to more bases in Greece*”, <https://www.aa.com.tr/en/americas/us-military-gains-access-to-more-bases-in-greece/2587479> adresinden alındı.
- Özkan, C. E. (2022), “*The New Phase in Greece-Italy Cooperation*”, <https://www.ankasam.org/the-new-phase-in-greece-italy-cooperation/?lang=en> adresinden alındı.
- Özkan, Y. (2022), “*Katar'dan rüşvet soruşturmasında erkek arkadaşı tutuklanan Yunan parlamenter Kaili şartlı serbest bırakıldı*”, <https://www.bbc.com/turkce/articles/c10d2de36140> adresinden alındı.
- Primeminister.gr. (2022), “*Prime Minister Kyriakos Mitsotakis meets with the political and state leadership of Albania, in Tirana*”, <https://primeminister.gr/en/2022/12/06/30818> adresinden alındı.
- Reuters, (2021). “*Greek parliament approves defence pact with France*”, <https://www.reuters.com/world/europe/greece-france-defence-pact-protects-against-third-party-aggression-greek-pm-2021-10-07/> adresinden alındı.
- Reuters, (2022), “*Greek PM expects 2022 tourism revenues of at least 18 bln euros*”, <https://www.reuters.com/article/greece-pm-tourism-idUSL1N33A1PR> adresinden alındı.
- Semini, L. (2022), “*Greek prime minister hails Albania's EU integration steps*”, <https://www.sandiegouniontribune.com/news/nation->

world/story/2022-12-22/greek-prime-minister-hails-albanias-eu-integration-steps adresinden alındı.

Sideris, S. (2022), “Mitsotakis, Kovacevski agree on uninterrupted supply of coal, fuel oil from Greece”, <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/mitsotakis-kovacevski-agree-on-uninterrupted-supply-of-coal-fuel-oil-from-greece/> adresinden alındı.

Teslova, E. (2022), “Russia warns Greece against S-300 missile supplies to Ukraine”, <https://www.aa.com.tr/en/europe/russia-warns-greece-against-s-300-missile-supplies-to-ukraine/2770451> adresinden alındı.

Tokuy, M. (2022), “Long-running tensions between Turkey and Greece flare up”, <https://www.arabnews.com/node/2101431/middle-east> adresinden alındı.

Tradingeconomics, (2022), “Greece Balance of Trade”, <https://tradingeconomics.com/greece/balance-of-trade> adresinden alındı.

Tradingeconomics, (2022a), “Greece Imports from Italy”, <https://tradingeconomics.com/greece/imports/italy> adresinden alındı.

Tradingeconomics, (2023), “Greece Current Account to GDP”, <https://tradingeconomics.com/greece/current-account-to-gdp> adresinden alındı.

Tr.Euronews, (2022), “AB’de rüşvet skandalı: Yunan milletvekili Eva Kaili kimdir?”, <https://tr.euronews.com/2022/12/13/abde-rusvet-skandalı-yunan-milletvekili-eva-kaili-kimdir> adresinden alındı.

Unhcr, (2022), “Refugee Situations”, <https://data.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179> adresinden alındı.

Unhcr, (2022a), “*Europe Situations: Data And Trends; Arrivals And Displaced Populations*”, *Regional Bureau for Europe*, 1.

URL, “U.S. Security Cooperation With Greece”, (2022), <https://www.state.gov/u-s-security-cooperation-with-greece/> adresinden alındı.

Zampano, G. (2022), “*Italy, Greece address migration issues, ask Europe for help*”, <https://www.aa.com.tr/en/europe/italy-greece-address-migration-issues-ask-europe-for-help/2740359> adresinden alındı.

Uluslararası
Aktörler ve Geniş
Karadeniz
Havzası

2. BÖLÜM

ABD'NİN KARADENİZ POLİTİKASI, 2022: AMERİKAN İSTİSNACILIĞI ÜZERİNDEN BİR OKUMA

Murat Ülgül

[Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi]

Giriş

Bir önceki Karadeniz Yılığında Biden yönetiminin dış politika haritasını çıkarma girişiminde yeni seçilmiş ABD başkanının, temel amacı olarak belirlediği küresel liderlik amacına ulaşmada askeri unsurlar yerine yumuşak güç dinamikleri üzerinden politikalarını şekillendirdiğini, çok-taraflı bir şekilde müttefikleriyle beraber hareket etmeye meyilli olduğunu ve hegemonya/realizm ayırımında realist bir dış politikadan yana olduğunu belirtmiş ve bu tercihlerin Karadeniz politikasıyla uyduğu ve çeliştiği noktaları analiz etmiştim. Henüz Ukrayna çatışmasının başlamadığı ama sıcak gündem olarak konuşulduğu bir dönemde tamamladığım bu yazıda vurgu yaptığım bir diğer önemli husus ise, Amerikan başkanları ne kadar deneyimli ve planlı olarak görevlerine başlasalar da ilk sene analizlerinin her zaman riskli olduğu idi. Bunun sebebi bir başkan adayının seçim öncesi hazırladığı dış politika stratejisi ile göreve başladıktan sonra karşılaştığı dış politika resmi arasında belirli farkların olması kadar (Ülgül, 2022), beklenmedik uluslararası gelişmelerin de var olan dış politika haritalarında önemli değişimlere sebep olabileceği ihtimalidir.

Yakın tarih bu konuda çok sayıda örnek vermektedir. Tek kutuplu dünyanın rahatlığı altında ekonomi politikalarına öncelik vermeyi amaçlayan ve askeri güç kullanımına soğuk

bakan Clinton yönetimi, dünyanın farklı bölgelerinde soykırım derecesine varan iç savaşların ardından bir anda kendisini insani müdahale gerçekleştirme amacıyla askeri güç kullanılması baskısı altında bulmuştur (Dueck, 2006, 137-138). Çok daha net bir örnek, başkanlığının ilk aylarında dış politika önceliği olarak daha çok hakim olduğu Latin Amerika coğrafyasını belirleyen George W. Bush'un (Rice, 2011, 25) 11 Eylül saldırıları ile birlikte daha önce ilgilenmediği Ortadoğu coğrafyasının şekillendiricisi rolüne soyunmasıdır. Başkanlık görevine büyük bir ekonomik krizin gölgesinde başlayan ve Ortadoğu'ya harcanan siyasi ve askeri enerjinin daha farklı önceliklere kanalize edilmesini savunan Barack Obama'nın Arap Baharı süreci ve IŞİD tehdidi nedeniyle bölgeyle yoğun bir şekilde ilgilenmek zorunda kalması da beklenmedik uluslararası gelişmelerin başkanların dış politikalarını şekillendirmesine örnek olarak sunulabilir.

24 Şubat 2022'de başlayan Rusya'nın Ukrayna topraklarını işgal girişimi de Biden'ın dış politikasında şekillendirici bir rol oynamıştır. Her ne kadar başkanlık öncesi dış politika açıklamalarında Biden (2020, 73-75), Putin yönetimini dış politikada mücadele edilmesi gereken aktörlerin başında göstermiş ve Rusya'nın silahlı yolsuzluk, dezenformasyon operasyonları ve siber hırsızlık faaliyetlerine karşı uluslararası iş birliğini savunmuşsa da bu ülkeyi dış politika öncelikleri arasında gördüğü net bir şekilde söylenemez. Gerçekte, Ukrayna'da çatışmalar başlayıncaya kadar Biden'ın temel dış politika önceliği Çin ile siyasi, askeri ve ekonomik rekabeti şekillendirecek Asya-merkezli bir dış politika stratejisi hazırlamak olmuştur (Madhani ve Megerian, 2022). Hatta bazı analizlere göre Ukrayna'da çatışmalar başladıktan sonra bile Amerikan yönetiminin Çin ile rekabete aşırı yoğunlaşmaya devam etmesi, Rus yönetimine karışık mesajlar verilmesine neden olarak Putin'i Ukrayna'da askeri seçenek kullanma konusunda daha da motive edici bir rol oynamıştır (Labott 2022).

Biden yönetiminin dış politika haritasının özellikleri ve Çin ile rekabete verdiği önemin yanında ABD'nin Karadeniz politikasını şekillendirebilecek bir diğer faktör bölgenin kendisinin ABD dış politika stratejisinde yer aldığı konumla alakalıdır. Her ne kadar Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz bölgesinin çevresi çok sayıda savaş ve çatışmaya şahit olmuşsa da, bölge Amerikan dış politika stratejisinde Soğuk Savaş dinamikleri içerisinde güvenlik bağlamındaki önemini yitirerek ikincil önemde kalmıştır. Washington'un askeri güç, uluslararası barış, ekonomik refah ve dış politika ilkeleri gibi uygulama aşamasında birbiriyle çelişen farklı dış politika amaçları arasında ideal dengeyi kuramaması da bölgede etkili ve istikrarlı bir ABD politikasının uygulanmasına engel olmuştur (Ülgül ve Köse, 2022). Amerikan yönetimlerinin bölgeye ilgisizliğinin farkında olan Maximillian Hess (2022) gibi bazı araştırmacılar, "savaşın Karadeniz dönemi"nin başladığını belirterek Rusya'nın artan revizyonizmi, Karadeniz'de artan Çin faaliyetleri ve Türkiye'nin daha bağımsız bir dış politika rotası izleme gayretlerini dikkate alarak ABD yönetiminin Karadeniz bölgesinde jeopolitik açıdan daha aktif rol oynaması çağrısında bulunmuşlardır.

Biden yönetimini Ukrayna'da ve genel olarak Karadeniz bölgesinde pasif bir tutuma itebilecek bütün bu faktörlere rağmen, çatışmalar başlar başlamaz Washington'un Rusya'ya karşı güçlü ve seri ekonomik ve askeri politikalar takip ettiği görülmüştür. Öncelikle ABD, müttefikleri ile koordineli bir şekilde, Rusya'ya yönelik 2014 yılında Kırım'ın ilhaki sebebiyle getirilen ekonomik yaptırımların seviyesini artırmanın yanı sıra Rus hükümetini baskılamak amacıyla sert ekonomik tedbirler almıştır. Bunlar arasında Rusya'nın uluslararası alanda sıcak paraya ulaşmasını engellemek için ABD bankalarındaki varlıklarına ulaşmasının engellenmesi ve bu amaçla Rus bankalarının SWIFT sisteminden dışlanması, bu ülkeden petrol ve doğalgaz ithalatının yasaklanması, zengin Rus oligarklarına ve şirketlerine yönelik yasaklamaların ve yaptırımların

getirilmesi ve bunların ABD topraklarına gelmesinin yasaklanması, Putin ve Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov dâhil hükümetteki üst düzey isimlerin ABD'deki malvarlıklarının dondurulması, Amerikan şirketlerine Rus pazarından çekilmeleri çağrısında ve baskısında bulunulması, Rusya'ya lüks malların ihracatının yasaklanması ve votka dahil bazı ithalat ürünlerine yüzde 35 vergi uygulaması getirilmesi sayılabilir (BBC, 2022).

Askeri açıdan bakıldığında ise ABD hükümeti ve Kongresi gerek doğrudan gerekse de NATO aracılığıyla nükleer bir tırmanma olasılığına rağmen Rusya'nın Ukrayna'da Afganistan benzeri bir bataklık durumuyla karşılaşması amacıyla önemli bir çaba sarf etmiştir. 2022 ve 2023 mali dönemleri için Ukrayna'ya büyük bir bölümü askeri yardıma odaklanan 66 milyar dolarlık bir acil durum bütçesi ayrıldığı gibi Kasım 2022'de Biden aynı amaçla 38 milyar dolarlık bir ödeneğin de Kongre tarafından onaylanmasını talep etmiştir. Keza ABD diğer uluslararası aktörlerin gerek savaş sırasında gerekse de savaş sonrası yeniden imar çalışmalarında yardıma bulunmalarını teşvik eden bir liderlik rolüne soyunmuştur. Washington ayrıca hem Rus ilerlemesini durdurmak hem de Orta ve Doğu Avrupa'daki müttefiklerini korumak amacıyla bölgeye 20.000 dolaylarında ilave asker göndermiş ve bölgede yerleşik güçler dâhil askeri güç sayısını 100.000 askere çıkarmıştır. Caydırıcılık amacıyla NATO'yu da etkili bir şekilde kullanan Biden yönetimi, örgütün Doğu Avrupa'daki varlığını neredeyse sekiz kat artırarak 40.000 kişilik bir askeri güce yükseltmesine ön ayak olduğu gibi İsveç ve Finlandiya'nın örgüte kabulü konusunda da açık bir destek vermiştir (Belkin vd. 2022).

Çalışmanın temel amacı söz konusu strateji/çıkar-politika dengesizliğini açıklamaktır. Bir başka deyişle, ABD yönetimi Biden'ın seçim öncesi stratejisi, Çin ile rekabete odaklanması ve Karadeniz'in dış politika ve güvenlik stratejisindeki görece önemsiz konumuna rağmen Ukrayna çatışmasında neden ağır

ekonomik ve siyasi önlemler almıştır. Çıkarların yetersiz açıklama yaptığı bu konuda çalışma dikkatini ideolojiye ve özde “Amerikan istisnacılığı” düşüncesine verecektir. İdeoloji bir kişinin, topluluğun veya devletin çevresindeki gelişmeler hakkında farklı kaynaklardan gelen çelişkili bilgileri kolay idrak edebilir şekilde basitleştirmesine yarayan ve bu bağlamda karmaşık gerçeğin anlaşılmasını kolaylaştıran inançlar ve varsayımlar bütünüdür. McKnight Nichols ve Milne’in (2022, 2-5) belirttiği üzere, ideolojiler devletler açısından dünya gelişmelerini bir düzene koyar ve açıklar; siyaseti ve takip edilecek stratejileri şekillendirir; geleceğe ilişkin sonuçların kontrol edilebileceğine ilişkin gönülleri rahatlatan bir yanılısma oluşturur; başarılar kadar başarısızlıkları, eylemler kadar eylemsizliği tanımlayan ve açıklayan tarihsel ve olgusal bir rol oynar.

Dinamik bir yapıya sahip olan ideolojilerin, bir devletin ve topluluğun kendini tanımlamasına yardımcı olmasının yanında, kimliğin içeriğini oluşturması bağlamında “öteki”lerin kurulumunda da önemli bir değişken olacağı kuşku götürmez. Bu açıdan dikkat çekilmesi gereken bir nokta ise, devletlerin “ideoloji” kavramının kendisini rakiplerini olumsuzlaştırma amacıyla kullanmaları ve kendi dünya görüşlerini “ideolojik” olarak görmemeleridir. Bunun önemli bir sebebi İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında Nazizm ve faşizm ideolojilerinin radikal niteliğinin kavrama olumsuz bir nitelik atfetmesi olduğu söylenebilir. Savaşın ardından ise demokrasi, insan hakları ve serbest pazar başta olmak üzere evrensel değerleri taşıdığı iddia eden ABD yönetimleri, komünizm, İslamcılık ya da etnik milliyetçilik gibi alternatif dünya görüşlerini tehlikeli ve karşı çıkılması gereken radikal ideolojiler grubunda değerlendirmiştir. Bununla birlikte Washington kendi dünya görüşünü ideoloji bağlamında nitelendirmemiş, zaman zaman aşırı politikalara neden olabilen Amerikan milliyetçiliğini bile “vatanseverlik” gibi kavramlarla ifade ederek hem dünyanın geri kalanından farklılığını hem de tehlikeli bir ideolojik kimlik

taşımadığını ortaya koymak istemiştir. Amerikan istisnacılığı da işte kimliklere ilişkin bu çok da tarafsız olarak nitelendirilemeyecek bakış açısının izlerini taşımaktadır.

Bugün Ukrayna çatışması özelinde de benzer bir resim karşımıza çıkmaktadır. Amerika'da politikacılar ve analizciler Ukrayna müdahalesinin temel sebebi olarak Putin'in benimsediği radikal milliyetçiliği ve özellikle de Avrasyacılık ideolojisini işaret etmektedirler. Örneğin, Rusya tarihi uzmanı Jane Burbank (2022), jeopolitik, Ortodoksluk ve geleneksel değerleri harmanlayan bu fikir akımının merkezinde Batı ile yaşanan güç rekabetinin bulunduğunu ve geleneksel Avrasya imparatorluğu düşüncesinin yenilenmiş bir okumasının Putin yönetiminin Ukrayna'da attığı her adımın temel sebebi olduğunu ifade etmiştir. Keza Cumhuriyetçi Parti yönetimlerinde Rusya uzmanı olarak görev almış Fiona Hill ve Angela Stent (2022, 108-122) de *Foreign Affairs* dergisinde yayınlanan analizlerinde Putin'in Ukrayna'yı NATO genişlemesi veya Batı provokasyonları yüzünden işgal etmediğini; Rus liderinin Ukrayna'yı hayalindeki Büyük Rus devletinin bir parçası olarak gördüğünü ve kendisine de Büyük Petro ve II. Katerina'nın taşıdığına benzer tarihsel bir görev yüklediğini iddia etmişlerdir. Bu ve benzeri analizlere göre Ukrayna çatışmasının temel sebebi Putin'in ve çevresindeki yöneticilerin Rusya'ya çevresinde sınırsız bir etki bölgesi bahsettikleri radikal milliyetçi ideolojisidir.

Bununla birlikte ideolojileri devletler arasındaki sosyal etkileşimin bir tezahürü olarak görmek gerekir ve Amerikalılar kendi ideolojik değerlerinin savaşın doğrudan sebebi olmasa bile çatışmalara giden süreçte oynadığı rolü görmezden gelemezler. Gerçekten de Putin'in Avrasyacı ideolojinin kendisine karşıt bir öteki olarak seçtiği dünya görüşü Amerikan değerlerinin evrensellik iddiası ve ABD'nin dünya politikasında kendisine seçtiği liderlik rolüdür; bir başka ifadeyle, Amerikan istisnacılığıdır. Putin ilk defa ülkesinin Batı ile arasındaki köprüleri attığını dünyaya ilan ettiği 2007 tarihli

Münih Güvenlik Konferansı konuşmasında, Amerikan yönetimlerinin her şekilde kendi ulusal sınırlarının ötesine geçerek ekonomik, siyasi, kültürel ve eğitim alanlarında kendi değerlerini ve ilkelerini diğer devletlere empoze etmesini eleştirmiş ve oluşturulmak istenen tek-kutuplu dünya düzenine ve ABD'nin liderlik rolüne eleştirilerini ortaya koymuştur (Kremlin 2007). Putin'in (2013) Amerikan istisnacılığına daha doğrudan bir eleştirisi ise 2013 yılında *New York Times*'ta yayınlanan "Rusya'dan Bir İhtiyat Çağrısı" başlıklı yazısında gelmiştir. Putin bu yazısında dönemin Amerikan başkanı Barack Obama'nın kısa süre önce gerçekleşen bir konuşmasında kullandığı Amerikan istisnacılığı ifadesini hedef almış ve bir halkın kendisini farklı ve istisnai olarak görmesinin amacı ve hedefi ne olursa olsun tehlikeli bir durum olduğunu belirtmiştir. Nüfus büyüklüğü, toprak genişliği, askeri ve ekonomik güç ve demokratikleşme aşaması gibi konularda devletlerin önemli farklılıklara sahip olduğunu belirten Putin, Tanrı önünde eşitliğe vurgu yaparak Amerika'nın kendisine biçtiği özel uluslararası rolü bir anlamda tanımamıştır.

Oldukça uzun sayılabilecek ama çalışmanın ana hatlarıyla ilgili bilgileri de kapsayan bu giriş kısmının ardından öncelikle Amerikan istisnacılığı düşüncesi hakkında tarihsel ve düşünsel bir resim ortaya konmaya çalışılacak ve Biden yönetiminin de bu ideolojiyi benimsediğini gösteren kanıtlar sunulacaktır. Çalışmanın ortaya koyduğu temel hipotez Amerikan istisnacılığı düşüncesinin Biden yönetiminin 2022 yılında özel olarak Rusya ve genel olarak Karadeniz politikasını şekillendirdiğidir. Bununla birlikte bu istisnacılık düşüncesi realist bir anlayışla takip edilmektedir. Amerikan yöneticileri Ukrayna'ya yardım etmeyi kaçınılmaz bir görev olarak görürken aynı zamanda Rusya ile doğrudan bir çatışmaya girmekten kaçınmaktadırlar. Çalışma, teorik tartışmanın ardından ABD'nin geride bıraktığımız yıl Karadeniz bölgesinde takip ettiği spesifik politikaları açıklayarak devam edecek ve aynı zamanda

ABD'nin bölgesel politikalarının son yıllarda düşüşe geçen Türkiye-Amerikan ilişkilerine etkisine de değinecektir. Çalışma genel bulguların özetlendiği ve geleceğe yönelik tahminlerin yapıldığı sonuç bölümüyle tamamlanacaktır.

Amerikan İstisnacılığı

Her ne kadar geleneksel uluslararası ilişkiler düşüncesi devletlerin eşitliği ilkesine dayansa ve bu aktörlerin çıkar peşinde koşmaları bağlamında amaçlarını tekdüzeleştirse de uluslararası ilişkilerin pratik yansıması oldukça farklıdır. Birincisi, devletler kendilerini diğer devletlerin üzerinde görmeye meyillidir. Bazen bu durum resmi ya da gayri resmi imparatorluk politikaları ya da amaçları bağlamında görülebilir, bazen de on dokuzuncu yüzyılda olduğu gibi bilimsel bir maske altında ırksal bir hiyerarşi düşüncesine dayanarak oldukça militarist bir form alabilir. Hatta devletler arasında hiyerarşik bir sıralama olduğu düşüncesi liberal düşünce yapısında da görülebilir ki, küresel hegemonyayı reddeden Amerikalı siyasetçi ya da düşünürlerin yine de ülkelerini uluslararası sistemde, büyük güçler arasında ve/veya müttefiklerle ilişkilerinde “primus inter pares” (eşitler arasında birinci) görme eğilimleri buna örnek olarak verilebilir (Callahan, 2004, 105; Hadar, 2007).

İkincisi, devletler, realist ve liberal teorilerin öngördüğü gibi, sadece hayatta kalmak ya da çıkarlarını artırmak amacıyla hareket etmez. Devletler aynı zamanda kimliklerine uygun olarak özel bir misyon duygusuyla hareket edebilir ve bu görev duygusu bazen rasyonel çıkarlardan farklı amaçların takip edilmesine neden olabilir. Moskova-merkezli Rus devleti, sıradan bir devlet görünümünü Moğol egemenliğinden kurtulur kurtulmaz reddetmiş ve İstanbul'un Bizans'a son vermesinin ardından Kilise tarafından geliştirilen Üçüncü Roma ideolojisi ile Ortodoks dünyasının hamiliğini kendine Tanrı tarafından verilmiş özel bir görev olarak addetmiştir (Gafarlı, 2022, 14-15). Keza daha önce değindiğimiz Rus Avrasyacılığının Soğuk Savaş

sonrasında Alexander Dugin tarafından geliştirilen neo-versiyonu, 1920'lerdeki klasik Avrasyacılıktan farklı olarak evrensel Batı tek-kutupluluğuna karşı Rusya'nın sadece kendi özgün kimliğini korumasını değil, aynı zamanda kültürel çeşitliliği sağlamak için diğer devletlerin ve halkların ortaya koyduğu küresel direnişin liderliği rolünü oynamasını Rusya'nın görevi olarak nitelirmektedir (Dugin 2017).

Aslında "istisnacılık" gerek modernizm-öncesi gerekse modern çağda devletlerin kendi kimliklerini güçlendirmek için oldukça sık olarak benimsedikleri bir olgu olmuştur. Örneğin Kissinger (2020, 40-41), Çin imparatorlarının güçlerinin zirve dönemlerinde bile kendi değerlerini bütün toplumlara yaymak üzerine kurulu bir evrenselcilik anlayışını benimsememekle birlikte, "kendilerine özgü bir "istisnacılık" anlayışıyla...başkalarının gelip düşüncelerini görmesine izin" vermişler ve bunu yapmayanları da barbar olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda gelişmek ve ilerlemek isteyen tüm halkların doğal tercihinin Çin üstünlüğünü tanımak olacağını benimsemişler, bu görüş modern Çin'de de varlığını sürdürmüştür. Kendini üstün ya da farklı görme olarak nitelenebilecek istisnacılık sadece gücün zirvesinde değil, gerileme ve yenilgi-sonrası dönemlerde de etkili bir düşüncedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra işgal ve Amerikan etkisi altındaki Japonya'nın liderleri kendi durumlarının sömürge altındaki Asya ve Afrika ülkeleriyle aynı olduğu düşüncesini ısrarla reddetmiştir. Bunun aksine "Japonya'nın kaderinin bir örnek ve [Batılı] normlar için aracı olmak olduğunu" savunarak hem tarihsel bağımsızlık ve egemenliklerine vurgu yapmışlar hem de Batı'yı ve Asya'yı aynı anda anlayabilecek istisnai konumlarına dikkat çekmişlerdir (Zarakol, 2019, 179). Son olarak, istisnacılık düşüncesinin yaygınlığını göstermek açısından bu olgunun uluslararası ilişkiler literatüründeki "rol teorisi"ne paralelliğine değinmekte de yarar var. Bu teoriye göre, devletler belli amaçlarını gerçekleştirmek için coğrafi, tarihsel ve sosyolojik özellikleri bağlamında kendilerine çeşitli

ulusal rol tasarımları inşa ederler ve kendilerine verdikleri bu rol davranışlarını şekillendirici bir faktör olarak öne çıkabilir (Holsti, 1970). Bu bağlamda Türkiye gibi jeopolitik konumu özel ve yabancı toplumlarla belli bir tarihsel ve kültürel geçmiş paylaşan ülkelerin kendilerine “bölgesel lider,” bölgesel koruyucu,” “inancın koruyucusu” gibi ‘istisnai’ ulusal roller bahşetmeleri oldukça yaygın bir devlet davranışıdır (Gülmez ve Dursun, 2021, 151).

Birçok ülkenin kendine istisnai bir rol tanınmasına rağmen bu kavramın daha çok ABD bağlamında tartışılmasının temel sebebi bu ülkenin dünya siyasetinde taşıdığı büyük güç statüsü olduğu kadar Amerikalı yöneticilerin ülkelere layık gördükleri istisnai rol hakkında oldukça muhafazakar, sahiplenici ve hatta bencil olmalarıdır. Örneğin, daha önce bahsettiğimiz Putin’in bir halkın kendisini diğerlerinden farklı görmesinin tehlike taşıdığını vurguladığı yazısı Amerikan istisnacılığının yabancı bir lider tarafından sorgulanması sebebiyle Amerikalı siyasetçiler arasında normalden çok daha büyük bir tepki yaratmış ve Amerikan kimliğine bir hakaret olarak algılanmıştır (Mullen, 2013). Daha çarpıcı bir örnek, yukarıda açıkladığımızı paralel şekilde her toplumun kendine özgü bir istisnacılığa sahip olduğu gerçeğinin bir Amerikan başkanı tarafından kabulünde görülmüştür. ABD’nin eski başkanı Barack Obama 2009 yılında iktidara geldikten kısa süre sonra yaptığı bir açıklamada, her ülkenin kendini istisnai olarak görmesinin olağan bir durum olarak görülmesini, nasıl bir Amerikan istisnacılığı varsa, aynı şekilde İngilizler için İngiliz istisnacılığı ya da Yunanlar için Yunan istisnacılığının da var olduğunu ifade etmiştir. Fakat Obama’nın istisnacılığı Amerikan üstünlüğü olarak değerlendirmedeği bu açıklaması, muhafakar ve Cumhuriyetçi kesim tarafından Amerikan kimliğinin sıradanlaştırılması olarak tepkiyle karşılanmış ve Obama’nın yeterince vatanseverlik göstermediği eleştirilerine neden olmuştur (Obama, 2020). Gerçekten de Obama iktidarı boyunca muhalifleri tarafından Amerikan istisnacılığının

düşmanı olarak eleştirilmiş ve 2012 yılında Amerikan tarihinde ilk defa bir siyasi kuruluş – Cumhuriyetçi Parti – “Amerikan İstisnacılığı”na ayrı bir başlık olarak seçim platformunda yer vermiştir (Tyrrell, 2021).

Görüldüğü gibi Amerikan istisnacılığı kavramı son yıllarda ülkenin hem iç politikasında hem de diğer devletlerle ilişkilerinde oldukça tartışmalı kavramlardan biri haline gelmiştir. Amerikan istisnacılığı kimliksel olarak uzun zamandır süregelen ve son yıllarda artan kutuplaşmanın etkisiyle ivme kazanan “Biz kimiz?” tartışmalarının önemli bir ögesi olduğu gibi, Amerikan dış politikasının izolasyoncu ve müdahaleci çizgiler arasındaki dolaşımını etkileyen ve bu anlamda dikkate alınması gereken bir değişkendir. Peki nedir bu Amerikan istisnacılığı? Amerikan istisnacılığı en genel anlamda “ABD'nin kendine özgü kökeni, milli inancı, tarihsel evrimi ve ayrı siyasi ve dini kurumları sebebiyle diğer gelişmiş ülkelerden niteliksel olarak farklılık taşıdığına” yönelik inanç olarak tanımlanmaktadır (Koh, 2005, 225). Joseph Nye'a (2020, 16-17) göre bu farklılık inancının başlıca üç kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ABD'nin kurucu babalarının paylaştığı liberal aydınlanma düşüncesidir. On sekizinci yüzyılın sonunda ABD bağımsızlığına kavuştuğunda Washington ve arkadaşları hürriyet ve özgürlüğün bireyin en doğal hakkı olduğunu iddia ederken, bu iddiayı monarşi yönetimleri altında sürekli bir anarşi durumu yaşayan Avrupa devletleri ile bağımsızlık için savaştıkları İngiliz yönetiminden kendilerini farklılaştırmak için kullanmışlardır. Bu bağlamda Aydınlanma liberalizmi ve taşıdığı değerler, bağımsızlıktan sonraki yıllarda aydınlanmayı uygulamada başardığı iddiasındaki ABD'yi istisnai bir konuma yerleştirmiş ve dış politikada izolasyonculuğa hizmet etmiştir. Bununla birlikte, Amerikalı yöneticiler hürriyet, özgürlük ve insan haklarının sadece Amerikan cumhuriyetine özgün olmadığını ve evrensel değerler olduğunu da ifade ederek, ABD büyük güç statüsüne ulaştığında Amerikan müdahaleciliğine de zemin hazırlayan bir

düşünce yapısı üretmişlerdir. Yine de bu evrensellik iddiası istisnacılık düşüncesini etkilememiş ve Amerikan hükümetleri ülkelerini liberal değerlerin bayrağını taşıyan esas ve vazgeçilmez (*indispensable*) güç statüsünde değerlendirmişlerdir.

Amerikan istisnacılığının ikinci kaynağı dini özgünlükten gelmektedir. İngiliz baskısından kaçarak Amerikan kıtasına yerleşen ilk gruplardan olan Puritanlar yolculuklarını dini bir referansla anlamlandırmaya çalışmışlar ve İsrailoğullarının Mısır firavununun zulmünden kaçarak Tanrı tarafından kendilerine vaat edilen Filistin topraklarına yerleşmesi ile kendi durumları arasında paralellik kurmuşlardır. Bu bağlamda kendilerini seçilmiş bir halk, yerleştikleri toprakları da kendilerine vaat edilmiş yurt olarak gören Puritanlar, ikinci bir İsrail'i, bir başka deyişle Tanrı'nın Krallığı'nı, Amerikan kıtasında kurma motivasyonu ile hareket etmişlerdir. Bu inanç kıtaya göç eden diğer Protestan grupları tarafından da paylaşılmış ve Amerikan istisnacılığının temel dayanak noktalarından birini oluşturmuştur. Seçilmiş halk ve vaat edilen topraklar inancı, tarihin kimi dönemlerinde Amerikalılara kutsal bir özgünlük hissi sağlayarak coğrafyanın da verdiği avantajla dünyanın geri kalanından izole olma amacı vermiş ve en fazla diğer halkların ABD'de kurulan devleti ve toplumu örnek alması gerektiği savunulmuştur. Özellikle ABD'nin küresel güç haline evrildiği 1898 Amerikan-İspanyol Savaşı'ndan sonra ise Tanrı'nın Krallığı modelinin dünyanın geri kalanı ile paylaşılması ve gerekirse güç kullanarak yayılması düşüncesi öne çıkmış ve böylece ABD istisnai konumunu kaybetmeden, bir haçlı devleti zihniyetiyle kendi değerlerini diğer toplumlara empoze etme amacıyla hareket etmiştir (McDougall, 1997).

Nye'a göre Amerikan istisnacılığının üçüncü ve son kaynağı ülkenin topraklarının devasa genişliği ve okyanuslarla diğer devletlerden ayrıldığı kendine özgü coğrafi konumudur. Ülke topraklarının genişliğinin en büyük etkisi kıtaya göç edenlerin

kendi hayatlarını özgür bir şekilde sürdürmelerini sağlayacak topraklara sahip olması ve çalışarak bireysel olarak zenginleşmelerine imkân tanınmasıdır. Amerikan kıtasının okyanuslarla güç mücadelelerinin merkezindeki coğrafyalardan ayrılması ise Amerikalıların bir dış tehdit ya da savaş tehlikesi olmadan kendi siyasi, ekonomik ve kültürel gelişimini sağlaması bakımından önemlidir. Protestan ahlakının başarıyı ve zenginliği Tanrı'nın inananlara bir lütfu ve hediyesi olarak değerlendirmesiyle paralel olarak Amerikalılar için hem kendilerinin hem de ABD'nin zenginliğe ve geniş maddi imkânlarla sahip olması bir nevi Tanrı'nın ABD'yi kutsaması ve ulusal büyüklüğünü, uluslararası amacını ve dünyadaki lider konumunu onaylaması anlamındadır. Ülke büyüklüğünün ve zenginliğinin daha seküler bir okuması ise büyük bir maddi güce ve kendine özgü coğrafi avantajlara sahip olan ABD'nin dünya genelinde barış ve güvenliğin sağlanması için özel bir rolü olduğuna ilişkindir. 'Büyük güç büyük sorumluluk getirir' ilkesinin gereği olarak ABD küresel kamu hizmetlerinin sağlayıcısı konumundadır ve sorunların üstesinden başarılı bir şekilde gelmek isteniyorsa uluslararası topluma liderlik etmek gibi istisnai bir görevi vardır.

Amerikan istisnacılığını daha iyi anlamak için bu kavramla ilişkili olan ve Amerikan siyasetini önemli ölçüde etkilemiş 'tepedeki şehir', 'açık kader' ve 'beyaz adamın sorumluluğu' gibi kavramları açıklamak faydalı olacaktır. On yedinci yüzyılda yaşamış Massachusetts Körfezi Kolonisi Valisi John Winthrop ile özdeşleştirilen "tepedeki şehir" (*city upon a hill*) kavramı, "Yeni İsrail" düşüncesiyle paralel olarak yeni dünyada kurulan siyasal yapının dünyanın geri kalanına örnek olacağı ve diğer toplumların hayranlıkla Amerikan halkını ve devletini izleyeceği düşüncesini merkeze alır. Her ne kadar Winthrop'un döneminde ABD diye bir devletin hayali bile kurulmamış ve aslında örnek alınma söylemi Protestan-Katolik mücadelesinin ve gerçek kiliseyi kimin temsil ettiği tartışmasının bir yansıması olarak ele alınmışsa da (Van Engen, 2020, 49-50),

modern dönemde “tepedeki şehir” Amerikan dış politikasında sıklıkla alıntılanan ve ABD’nin diğer devletlere göre farklılığını ve üstünlüğünü ifade eden bir anlama kavuşmuştur.

İlk kullanımı 1840’lı yılların ortasındaki Meksika-Amerika Savaşı’na dayanan “açık kader” (*manifest destiny*) ise dönemin çıkarları gereği Amerikan istisnacılığını daha revizyonist bir uluslararası rol ile özdeşleştirmiştir. “Açık kader” temel olarak demokrasi, serbest pazar, hürriyet, özgürlük ve insan hakları gibi Amerikalıların faydalandığı değerleri diğer halklara götürmenin ABD’nin alın yazısı olduğu düşüncesini ifade eder. 20 Kasım 1845 tarihinde Morning News gazetesinde yazdığı yazıda bu kavramı ilk kez kullanan John L. O’Sullivan ABD’nin yıllardır gerçekleştirdiği Batı’ya doğru genişlemenin çöllerde kalkınmayı sağladığını, dini özgürlük ve hürriyeti yaydığını ve “eğitim ve bilimin ışığıyla birlikte barbarlığın karanlığını aydınlattığını” ifade etmiş ve şimdi aynı faydaları Meksika topraklarında gerçekleştirmenin gerekliliğine vurgu yapmıştır (Hietala, 1990, x). ABD’nin siyasi ve askeri amaçlarını gerçekleştirmede önemli bir araç olan ‘açık kader’ doktrini kıtasal genişlemenin tamamlanmasının ardından da varlığını sürdürmüş ve ABD’nin değerlerini diğer toplumlara götürme misyonu özellikle ABD’nin büyük güç haline geldiği İkinci Dünya Savaşı sonrasında Vietnam, Afganistan ve Irak gibi coğrafyalarda askeri operasyonları meşrulaştırıcı bir arka plan faktörü olarak işlev görmüştür.

Hürriyet ve özgürlüğü kimliklerinin ayrılmaz bir parçası olarak gören bazı Amerikalılar için diğer halkların topraklarını ele geçirmek ve onlara karşı askeri güç kullanmak, özellikle bu girişimler kayıplarla sonuçlandığında eleştirilen bir durum olmuştur. Bu eleştiriler özellikle “açık kader” söylemiyle 1898 yılında İspanya’ya karşı savaşan ABD’nin savaşın hemen ardından Filipinler ve Küba’da savaştan önceki hürriyet ve özgürlük sözlerinin tersine siyasi ve ekonomik kontrol kurmak istemesiyle görülmüştür. Bu durum 1899-1902 yılları arasında Filipinler’de ABD’yi bir gerilla savaşının içerisine sokarken, iç

tartışmalar sırasında Rudyard Kipling adında bir şairin yazdığı “Beyaz Adamın Sorumluluğu/Laneti” (*white man's burden*) adında bir şiir kontrol-yanlısı grubun kullandığı bir söyleme yardımcı olmuştur. Bu kavramı yorumlayanlar ABD'nin beyaz-olmayan toplumlara medeniyet götürmesinin ve Hıristiyanlaştırmasının Tanrı tarafından verilen kutsal bir görev olduğunu ve büyük kaynaklara sahip ABD'nin istese de bu görevi reddedemeyeceğine vurgu yapmışlardır (Foner, 2017, 684-688). Her ne kadar kavram ırkçı tonlaması nedeniyle daha sonraki yıllarda popülerliğini kaybetmişse de, ABD'nin büyük bir güç olarak diğer toplumları demokratikleştirme ve onları totaliter ve otoriter yönetimlerden koruma sorumluluğu olduğu düşüncesi Amerikan müesses nizamında varlığını sürdürmüştür.

Özetlemek gerekirse, kaynağını liberal aydınlanma düşüncesi, Protestan öğretisi ve ABD'nin kendine özgü maddi ayrıcalıklarından alan Amerikan istisnacılığı düşüncesi ABD'nin diğer toplumlardan ve devletlerden üstün bir konumda olduğunu ve örnek alındığını, bununla birlikte Amerikan değerlerinin evrensel olduğunu ve bu değerleri çıkarlarına aykırı olsa bile diğer toplumlara yaymanın ABD'nin kaderi olduğunu vurgulamaktadır. Bu düşünce 250 yıllık geçmişinde ABD'nin birçok dış politika kararını etkilediği gibi, Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimi sırasındaki Amerikan politikalarını da şekillendirmiştir.

Biden Yönetiminde İstisnacılık Düşüncesi ve Karadeniz Politikası

Ukrayna'da Rusya tarafından işgal girişiminin başlamasının ardından Amerikan istisnacılığına ilişkin en doğrudan söylem ünlü korku kitapları yazarı Stephen King'den gelmiştir. King sosyal medya hesabından yaptığı paylaşımında, “Çoğumuz çocukken oyun parkında şunu öğrenmişizdir: Büyük bir çocuk, küçük bir çocuğu döverken kenarda beklemezsiniz. Büyük çocuğu durdurmak için bir-iki yumruk yiyebilirsiniz ama

yapılacak doğru şey budur” (Independent Türkçe, 2022) diyerek ABD’nin realist bağlamda çıkarı olmadığı için bu savaşa aktif olarak dâhil olmasına soğuk bakanlara karşı bir anlamda ülkesinin güçsüzü güçlüye karşı korumak gibi zorunlu bir görevi olduğunu ifade etmiştir. Gerçekte dini içeriği, hiyerarşik mantığı ve milliyetçi niteliği bakımından “istisnacılık” kavramından hoşlanmayan Amerikalılar bile ülkelerinin dünya politikasında özel bir rolü olduğunu kabul etmekte ve istemektedirler. Bu toplumsal talebin kaçınılmaz sonucu ise hangi partiden olursa olsun Amerikan müesses nizamın neredeyse bütününün Amerikan istisnacılığını benimsemesi ve dış politikasını bu ideoloji doğrultusunda şekillendirmesidir. Örneğin, bir önceki Trump yönetiminde CIA başkanlığı ve dışişleri bakanlığı yapmış olan Mike Pompeo’nun 2023 başında yayınlanan otobiyografisi Nye’in ortaya koyduğu Amerikan istisnacılığının üç temel özelliğini de içermektedir. Koyu bir evanjelik olan ve dünya siyasetini iyilik ve kötülük arasında “sonu gelmez bir mücadele” olarak gören Pompeo (Ülgül, 2021, 561), ABD’nin liberal ve demokratik değerlerinin diğer ülkeler tarafından benimsenmesini savunurken, küresel sistemde barış ve güvenliği sağlayabilecek ve ‘şeytani’ ideolojilerle ve liderlerle baş edebilecek tek aktörün haklılığı ve geniş kaynakları sebebiyle ABD olduğunu vurgulamaktadır (Pompeo, 2023).

Joe Biden da farklı vurgularla birlikte Amerikan istisnacılığı düşüncesini benimseyerek iktidara gelmiştir. Seçim öncesinde yayınladığı dış politika bildirisinde ABD’nin küresel ve ahlaki liderliğini tamir etmeyi amaçladığını ilan eden Biden, Trump yönetiminin izolasyonculuğundan ve Obama yönetiminin “geriden liderlik etme” (*leading from behind*) stratejilerinden farklı olarak kendi yönetiminin diğer ülkelerle iş birliği içinde aktif bir dış politika sergileyeceğini ortaya koymuştur. İstisnacılığın daha açık bir kanıtı Biden’ın dışişleri bakanı olarak seçtiği Antony Blinken tarafından gösterilmiş ve Blinken “dünyanın en son umudu” olarak nitelendirdiği ülkesinin

müttefik devletlere örnek olarak önderlik etmesi gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte Biden yönetiminin Amerikan değerlerine ve ABD'nin küresel sistemde liderlik etmesi gerekliliğine dair vurguları disiplinli bir realist anlayış bağlamında istisnacılığı şekillendirmiştir. Özellikle yeni-muhafazakar akımların savunduğu militarist politikaların geçmişteki hatalarını ve Amerikan liderliğine verdiği zararı dikkate alan Biden ve dış politika takımı, diplomasiye önem veren, gerilimleri azaltan ve askeri güç yerine ahlaki politikalara odaklanan bir Amerikan istisnacılığı modelini sergilemeyi amaçlamışlardır (Manson, 2020).

Söz konusu model Biden yönetiminin ilk senesinde iklim krizi ile mücadeleye öncülük etme, demokrasi zirveleri düzenleme ve Afganistan'dan çekilme gibi politikalar ile uygulamada takip edilmiştir. Bununla birlikte Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna topraklarını işgal girişimine başlaması yönetimi bir açmaza sürüklemiştir. Her ne kadar yönetim realist hesaplamalarla askeri politikalardan uzak durmaya çalışsa da, Amerikan dış politikasında realizmin öncüsü sayılan Henry Kissinger bile ABD'nin öncülük etmeye çalıştığı değerlere saldırı olması halinde Amerikan yöneticilerinin hareket serbestisini sınırlayan bir durumun meydana gelebileceğini kabul etmektedir. Kissinger (2020, 626-627) büyük önem verdiği Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkiler hakkında "ABD insan itibarı ve halkın yönetime katılımı gibi temel konulardaki yükümlülüğünü ifade etmediği takdirde kendine karşı dürüst olamaz" diyerek bir nevi diğer devletlerle ilişkilerde çıkar-değer dengesinin hassaslığını ve ABD'nin jeostratejik çıkarlara rağmen birtakım değerleri koruma yükümlülüğünün kaçınılmazlığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda Putin Rusyası'nın bağımsız bir devletin toprak bütünlüğünü askeri güç yoluyla ele geçirmeye teşebbüs etmesi, Amerikan toplumundaki tepki ile birlikte düşünüldüğünde, Washington'ın görmezden gelebileceği bir durum değildir ve Biden yönetiminin istisnacılığına da kaçınılmaz olarak askeri bir unsur eklemiştir.

Gerçekten de en azından 2023 başı itibariyle Biden, başkanlığının gelecek kuşaklar tarafından değerlendirileceği iki meydan okumadan biri olarak Rusya'nın saldırganlığı ile mücadeleyi görmüştür. Diğer meydan okumanın ABD'de Trump döneminde yükselen beyaz aşırı gruplarla mücadele ve demokrasinin tamir edilmesi olduğu düşünüldüğünde Biden yönetimi hem iç politikada hem de dış politikada demokrasi ve otoriterlik arasında amansız bir mücadelenin var olduğunu ve kendi görevlerinin bu "iyi ve kötü" arasındaki mücadelede demokrasi tarafının liderliğini yapmak olduğuna inanmışlardır. Bir başka ifadeyle yeni ABD başkanı için beyaz aşırı grupların 6 Ocak 2021'de Senato'yu işgal girişimi ile bir sene sonra Rus ordusunun Ukrayna topraklarına müdahalesi birbirinden ayrı düşünülemez ve karşı çıkılması mecburi durumlardır (Whipple, 2023). Bu bağlamda yazının giriş bölümünde belirtildiği gibi ABD yönetimi çatışmalar başlar başlamaz Ukrayna'ya siyasi, ekonomik ve askeri destek vermiştir. Yine de muhtemelen Beyaz Saray'daki son Soğuk Savaş dönemi deneyimi yaşamış başkanlardan biri olduğundan Biden bu mücadeleyi büyük bir dikkatle, büyük güçler arasında bir nükleer savaş olasılığı yaratmadan sürdürmeye de özen göstermiştir.

Bu realizmin örneklerinden biri daha çatışmaların hemen başında görülmüş ve Biden yönetimi istihbarat bilgileri olası bir Rus müdahalesini kaçınılmaz olarak ortaya koyduğunda, Amerikan savaş gemilerini Rus işgali başlamadan Karadeniz'den çekme kararı almıştır. Böylece Washington Rus işgaline direnmesi için askeri malzeme ve istihbarat anlamında Ukrayna yönetimini ve ordusunu desteklese de, Rusya ile doğrudan askeri bir çatışmaya girmesine neden olacak senaryolardan kaçınmış, bu bağlamda Ukrayna'da bulunan Amerikan askeri eğitimlerini de, kasıtlı ya da kaza sonucu hedef olmaları durumunda karşılık verilmesini gerektireceği için geri çekmiştir (Reuters 2022a). Yönetimin bu sınırlı etkileşim politikası, Amerikan istisnacılığını daha agresif bir

şekilde yorumlayan Amerikan siyasetçileri ve kamuoyu tarafından eleştirilmiştir. Eleştirilerin temel noktası Biden'ın Üçüncü Dünya Savaşı riskinden kaçınan tutumunun Rus hükümetini çıkarlarını güç kullanarak artırma konusunda daha çok teşvik ettiği ve müttefiklerin gözünde ABD'nin güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olduğuna ilişkindir. Ayrıca Putin yönetiminin başarılı olması halinde Avro-Atlantik topluluğuna daha büyük bir tehdit olacağı iddiasına vurgu yapan eleştiriler Biden yönetiminin daha kararlı bir liderlik ve askeri karşılık takip etmesi gerektiğini savunmuşlardır (Crawford, 2022).

Biden'in realist istisnacılığının bir diğer örneği Rusya'yı "teröre destek veren ülke" ilan etme tartışmasında da görülmüştür. Çatışmaların ilerlemesiyle birlikte sivillerin öldürülmesi ve hastanelerin vurulması gibi insan hakları ihlallerinin artması sonucu hem uluslararası alanda hem de Amerikan kamuoyunda Rusya'nın uluslararası toplumdan dışlanmış parya bir ülke kabul edilmesinin bir göstergesi olacak bu adımın atılması beklentisi doğmuştur. Özellikle Amerikan Senatosu'nda bu ilanının partiler arasında ender görülecek bir uyum sonucunda kabul edileceğini iddia eden siyasetçilerin yanında Ukrayna ve Baltık ülkeleri de Rusya'nın eylemleri ile terörizme yardım eden devlet statüsünü fazlasıyla hak ettiğini savunmuşlardır. Bu baskılara rağmen Beyaz Saray Rusya'nın teröre destek veren ülke statüsüne alınmasının hem Ukrayna hem de dünya barışı için olumsuz sonuçları olacağından hareketle söz konusu politikayı takip etmemiştir. Yönetim insani yardım uzmanları ve sivil toplum örgütlerinin görüşlerine dayanarak bu politikanın Ukrayna'ya götürülen insani yardımları sekteye uğratacağını, üzerinde anlaşmaya varılan Ukrayna'dan Karadeniz yoluyla dünya piyasalarına tahıl ticaretinin zarar göreceğini ve müzakere masasında Putin'i köşeye sıkıştırarak olası bir anlaşmanın önünü tıkayacağını öne sürmüştür. Ayrıca teröre destek veren ülke statüsünün geri alınmasının büyük oranda söz konusu ülkede

bir liderlik değişimi ile mümkün olduğu ve bunun ABD'nin sahada gerçekleştirebileceğinin çok ötesinde bir amaç olması da (Powell, 2022) Biden yönetiminin Rusya'ya karşı değerlere dayanan saldırgan bir istisnacılık politikası takip etmemesinde rol oynamıştır.

Bu bağlamda Biden yönetiminin Rusya'ya karşı göstermiş olduğu Amerikan istisnacılığı doğrultusundaki muhalefeti ve baskısı, tek-tarafli ve değerlere dayanan bir anlayış yerine çok-tarafli ve realist-faydacı bir mantık doğrultusunda sergilenmiş ve ABD'nin bu dönemde Karadeniz politikasında bölgesel iş birliğine önem vermesine neden olmuştur. Bu değişimin en açık bir göstergesi ise Türkiye ile ilişkilerde yaşanmıştır. ABD'nin 46. başkanı Joe Biden Senato günlerinden itibaren Türkiye ile soğuk ilişkilere sahip olmuş ve Türkiye karşıtı lobilerle kurduğu yakın ilişki Türk-Amerikan ilişkilerinin yakın olduğu Körfez Savaşı günlerinde bile Türkiye'ye yapılacak Amerikan yardımlarına muhalefet etmesinde olduğu gibi Ankara için sıkıntılı dönemlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir (Arat, 2022, 211). Türk Amerikan ilişkilerinin Biden'in başkan yardımcısı olarak görev yaptığı Obama yönetiminin ikinci döneminde ciddi krizlere sahne olması ve ayrıca adaylık süreci sırasında Biden'ın açık bir şekilde Erdoğan hükümetini "seçimle değiştirmekten" bahsetmesi ve Türk hükümetini Rusya ve Kuzey Kore gibi ülkelerle birlikte "otokrat" yönetimler arasında sayması ise kendisinin başkan seçilmesi durumunda ikili-ilişkilerin gideceği yön konusunda olumsuz değerlendirmelerin yapılmasına neden olmuştur (Euronews, 2020).

Gerçekten de Biden'ın başkanlığa gelmesinin ardından Türk-Amerikan ilişkileri son yılların en donuk dönemlerinden birini yaşamıştır. 2021 yılı, Biden'ın uzun süre Erdoğan ile telefon görüşmesi bile gerçekleştirmemesi (Samar, 2021), Türk liderin Washington'ın liderliğini üstlendiği Demokrasi Zirvesi'ne davet edilmemesi (Euronews, 2021) ve ikili ilişkilerde birçok sorun konusunda –ABD-YPG ilişkisi, S-400 anlaşmazlığı, Filistin

sorunu vb. – ilerleme kaydedilmediği gibi bazı konularda gerilemenin yaşanması – örneğin, Biden'ın 1915 olaylarını 'soykırım' olarak tanımlaması – ile akıllarda kalmıştır. Ukrayna çatışması ise bu ilişkilerde bir devrime yol açmamakla birlikte pozitif gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Öncelikle Ankara'nın, Rusya-karşıtı cepheye katılmamakla birlikte Rus işgaline en başından itibaren karşı çıkmasının yanında Ukrayna'ya hayati derecede önemli olan ve sahada ciddi etki doğuran insansız hava araçları sağlaması Ukrayna'nın direnişi için yapılacak yardım konusunda Amerikan siyasetçilerinin dikkatini çekmiştir (Hernandez, 2022). Yine Ankara'nın çatışmaların başlamasının hemen ardından Montrö Antlaşması'ndan doğan haklarını kullanarak Boğazları savaştan devletlerin muharip gemilerine kapatmayı ilan etmesi de Biden yönetimi tarafından olumlu karşılanmış, böylece Rusya'nın Karadeniz'de batırılan gemilerinin yerine diğer limanlarından deniz gücü transfer etmesine engel olunacağı düşünülmüştür. Son olarak, Türkiye'nin çatışmanın iki tarafıyla da görüşebilecek şekilde kendini konumlandırması ve politikalar takip etmesi, çatışmaların müzakereler yoluyla barışçıl çözümü ve olası krizlerin hafifletilmesi konusunda Ankara'nın oynayabileceği rol, Biden yönetiminin gözünde Türkiye'nin değerini artırmıştır. Bununla ilişkili olarak gerek Ukrayna'nın tahıl ihracatı yapması için Karadeniz'de bir koridor açmaya yönelik görüşmelerin Türkiye'nin arabuluculuğunda yapılması, gerekse ABD ve Rusya arasında nükleer silahların kullanımı ve mahkum değişimleri görüşmelerinin gizli bir şekilde Ankara'da gerçekleşmesi, Biden yönetiminin 2022 yılı boyunca Karadeniz politikasını şekillendirirken Türkiye'yi görmezden gelinemeyecek bir aktör olarak dikkate almasını gerektirmiştir (Zanotti ve Thomas, 2023).

Ukrayna çatışması ile birlikte Türkiye ve ABD'nin çıkarları ve politikaları Karadeniz bölgesinde bir ölçüde uyuşmuş olsa da, ilişkilere yeni problem konuları da eklemiştir. Örneğin, Erdoğan yönetimi Türkiye'nin artan jeostratejik önemi ve

Ukrayna'ya yaptığı yardımların etkisiyle, savunma sanayisine ABD tarafından takip edilen yaptırımların kaldırılmasını beklemiş (Reuters, 2022b) fakat tam tersi bir durumla karşılaşmıştır. Ankara'nın Rusya'ya karşı başlatılan sert ekonomik yaptırımlara katılmayı reddetmesi, ABD ve Batı ülkeleri tarafından yaptırım uygulanan zengin Rus işadamlarının malvarlıklarını Türkiye'ye taşıması, birçok Avrupa şirketinin Rusya ile ticareti dolaylı olarak Türkiye üzerinden gerçekleştirerek yaptırımları erozyona uğratması, Türkiye ve Rusya arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin savaş ile birlikte artış göstermesi ve Türkiye'nin Rus turistlere ve yatırımcılara kucak açması gibi sebepler Washington tarafından eleştiri konusu olmuştur (Zanotti ve Thomas, 2023, 26-27). Bu bağlamda, Biden yönetiminin zaman zaman yaptırım tehditleri eşliğinde Türk iş adamlarını, şirketlerini ve bankalarını Rusya ile ekonomik ve ticari ilişkiler konusunda uyardığı görülmüştür (Reuters, 2022c; Ersoz, 2023).

2022 yılında Türk-Amerikan ilişkilerinde Ukrayna çatışması bağlamında ortaya çıkan bir diğer sorun NATO'nun genişlemesi konusunda ortaya çıkmıştır. Biden yönetiminin çok-taraflı iş birliği gerçekleştirme amacı Rusya'nın askeri saldırganlığı neticesinde İsveç ve Finlandiya'nın geleneksel tarafsızlık politikalarını terk ederek güvenlik örgütüne katılma isteği ile desteklenmiş, fakat Erdoğan yönetimi bütün mevcut üyelerin oybirliğini gerektiren bu genişlemeye iki ülkenin PKK ve YPG'ye destek verdikleri gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Bu beklenmedik engel, özellikle istisnacılık düşüncesinin vermiş olduğu mutlak haklılık ve diğer ülkelere tepeden bakma duygusuyla hareket eden Kongre üyeleri arasında sert tepkilere neden olmuş ve Erdoğan'ın Putin ile yakın ilişkilerinin de etkisiyle Türkiye'nin Kuzey Atlantik ittifakında yerinin olmadığına dair söylemler bile görülmüştür. Realist istisnacılığın bir diğer göstergesi olarak Biden yönetimi ise Türkiye'ye tamamen cephe almayı ABD'nin çıkarlarına aykırı olarak değerlendirmiş ve meselenin

karşılıklı görüşmeler ve anlaşma yoluyla çözülmesi yönünde çaba harcamıştır (Crowley, 2022).

Ankara ve Washington hattında yaşanan sorunlar Biden yönetimini Karadeniz bölgesinde diğer ülkelerle de yoğun bir etkileşime itmiş ve özellikle bölgedeki NATO üyeleri Bulgaristan ve Yunanistan ile siyasi ve askeri iş birliği artırılmış fakat bu ülkeler nazarında da bazı problemler görülmüştür. Örneğin, Biden Rusya'nın Kırım'ı ilhakının ardından 2015 yılında NATO'nun Doğu Avrupa'daki üyeleri arasında kurulan "Bucharest Nine" adındaki oluşumun Rusya'ya karşı daha aktif bir rol oynamasını istese de Macaristan ile birlikte Bulgaristan kuruluş içerisinde Ukrayna'ya daha fazla askeri yardım yapılmasına karşı çıkan aktörler olmuşlardır (Gotev, 2023). Bulgaristan'da kamuoyunun bir kısmının Ukrayna krizinde Rusya'ya daha yakın bir konumda olduğu görülmüş ve hatta 2021-2022 yıllarında kısa dönemler halinde başbakanlık ve savunma bakanlığı yapan Stefan Yanev, Putin ile aynı dili kullanarak Rusya'nın ilhak girişimini "özel askeri operasyon" olarak tanımlamıştır (Euronews, 2022). Bu nitelendirme Yanev'in hükümetten kovulmasına neden olsa da, Bulgaristan Cumhurbaşkanı Rumen Radev Rusya'nın askeri saldırganlığına karşı öncelikle Bulgaristan'ın kendi güvenliğini güçlendirmesi gerektiğini savunmuş ve bu gerçekleşmeden askeri kaynakların Ukrayna'ya kanalize edilmesine ve bu ülkeye ağır silahlar verilerek gerginliğin yükseltilmesine karşı çıkmıştır (TRT Haber, 2022).

Biden yönetiminin Yunanistan ile yaşadığı sorun ise Atina ile ilişkisinden ziyade bu ülkenin Türkiye ile yaşadığı gerilimlerden kaynaklanmıştır. Biden siyasi kariyerinin başından itibaren Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile ilişkilerin kuvvetli bir savunucusu olmuş, fakat 1960'lardan itibaren her ABD yönetiminde olduğu gibi göreve geldikten sonra Yunanistan ile gerçekleştirilecek askeri iş birliğinin Türkiye'nin güvenlik endişeleri ile dengelenmesi sorunuyla karşılaşmıştır. Ukrayna çatışması özelinde ise en önemli endişe kaynağı Türk-

Yunan gerilimlerinin NATO ittifakını zayıf göstermesi ve Rusya'ya karşı güçlü bir cephenin oluşturulmasını engelleme ihtimali olmuştur. Bu açıdan önemli bir gelişme ABD ve Yunanistan'ın Kuzey Ege'de yer alan Alexandroupoli limanının Ukrayna'ya askeri yardım amacıyla kullanılması konusunda iş birliği planı olmuştur. ABD'de Ankara'yı "güvenilmez" ve "düşmanca" bir aktör olarak değerlendirenler tarafından Karadeniz'e sıkıntısız bir erişim için bir çözüm olarak sunulan bu girişim (Ruhe ve Cicurel, 2022), Ankara tarafında ise Boğazları bypass ederek Türkiye'nin jeostratejik önemini azaltma ve Türkiye'nin problemlili ilişkilere sahip olduğu iki NATO müttefikinin kendisini çevreleme politikası olarak şüphelere ve Türk yetkililerin eleştirilerine yol açmıştır (Kitsantonis ve Kurmanaev, 2022). Nihayetinde Biden yönetimi için en ideal çözüm Türkiye ve Yunanistan'ın ikili problemlerini aşması ve Rusya'ya karşı ortak bir cephede birleşmeleridir. 2023 yılının Şubat ayında Türkiye'de gerçekleşen yıkıcı depremlerin ardından uluslararası dayanışmanın ön sıralarında Yunanistan'ın yer alması bu anlamda ABD'ye bir kapı açmış ve deprem bölgesini ziyaret eden ABD Dışişleri Bakanı Blinken yaşanan sakinliğin ilerleyen dönemde "diyalogun daha da güçlendirilmesi ve uzun süredir devam eden bazı sorunların çözülmesi için iyi bir fırsat" olabileceği yönündeki beklentisini dile getirmiştir (Hürriyet, 2023).

Sonuç

Bu çalışma ABD'nin 2022 yılında takip ettiği Karadeniz politikasını bölgenin en sıcak konusu niteliğindeki Ukrayna çatışması üzerinden analiz etmeye çalışmış ve düşünsel arka plan olarak Biden yönetiminin realist bir bağlamda benimsediği Amerikan istisnacılığını ele almıştır. Toal'ın da (2017, 96) belirttiği üzere, ABD'nin jeopolitik kültürü normatif ve pragmatik elementlerden oluşmaktadır. Normatif değişken olarak Amerikan istisnacılığı, gücünden, cumhuriyetçi ilkelerinden ve dini değerlerinden kaynaklı olarak ABD'nin küresel sistemde özel bir konumda bulunduğunu, barış ve

güvenliği sağlamak ve sürdürmekle mükellef olduğunu ve bu istisnai role kim karşı gelerek dünya barışına tehdit oluşturuyorsa ABD'nin söz konusu aktörlere karşı mücadele etmesi gerektiğini savunmaktadır. Jeopolitik kültürün pragmatik tarafı ise Amerikan istisnacılığının geleneksel olarak dikkatli bir fayda-maliyet analiziyle takip edildiğini göstermektedir. Bu durumun en önemli göstergesi Soğuk Savaş sırasında ABD'nin istisnacılık bağlamında komünist rejime karşı “özgür dünyanın” liderliğini üstlenirken Sovyetler Birliği'ne karşı politikalarını olası bir nükleer savaş tehdidini göz önüne alarak takip etmesidir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından ABD'nin küresel sistemde tek hiper-güç olarak öne çıkmasına ek olarak istisnacılık gündeminin ülkedeki dini-muhafazakar gruplar tarafından daha çok sahiplenilmesi neticesinde zaman zaman istisnacılık düşüncesinin normatif boyutunun pragmatik boyuta hakim olduğu – George W. Bush dönemi – ya da istisnacılığın normatif boyutunun küresel liderliği dışarıda bırakacak şekilde yorumlandığı durumlar – Trump dönemi – görülmüştür. Soğuk Savaş mentalitesini deneyimleyen son başkan olarak nitelenebilecek olan Joe Biden yönetiminde ise ABD'nin normatif düşünce ile pragmatizm arasında yeniden bir denge kurmaya çalıştığı görülmüştür. Biden ve yönetiminde yer alan üst düzey isimlerin fikirlerine bakıldığında Amerikan istisnacılığı görüşünü şüphe götürmez bir şekilde paylaştıkları görülmektedir. Biden yönetimine göre ABD'nin küresel sisteme liderlik etme görevi olduğu gibi demokratik ve liberal sisteme tehdit teşkil eden Rusya, Çin ve İran gibi ülkelerle de mücadele edilmesi zorunludur. Sahip olduğu güç neticesinde ABD'nin büyük bir sorumluluğu vardır ve demokratik ülkeler arasında bu görevi layıkıyla yerine getirebilecek bir başka devlet olmadığı için ABD, Blinken'ın ifadesiyle, “dünyanın en son umudu” konumundadır.

Bununla birlikte Ukrayna çatışmasında görüldüğü üzere realist ve pragmatik bir düşünce tarzı bu istisnacılık düşüncesine

eşlik etmektedir. Her ne kadar Biden seçim öncesindeki yazı ve konuşmalarında kesin bir Rusya karşıtlığı gösterse de ve çatışmalar başladıktan sonra ABD içerisinde ordunun kullanımını da dâhil Rusya'ya karşı daha sert politikaların takip edilmesini savunanlar olsa da, Biden'ın politikasının temel odağını Rusya ile herhangi bir askeri çatışmaya girmeme ve Rusya-karşıtı cephenin çok-terafılı olmasının gerekliliği oluşturmuştur. Bu tercih doğrultusunda Biden Ukrayna'ya ciddi ölçüde askeri ve ekonomik yardımlarda bulunup Rusya'ya sert ekonomik yaptırımlar takip ederken, Amerikan ve Rus askerlerinin doğrudan karşı karşıya gelme ihtimalini azaltacak adımlar atmış ve NATO-odaklı iş birliğini geliştirmeye çalışmıştır. Biden ayrıca bölgesel müttefiklerle de ortak hareket etmeye çalışmış ve en göze çarpan değişimlerden biri olarak, her ne kadar yönetiminin ilk yılında görmezden gelse de Türkiye'nin jeostratejik önemini farkındalığı ile Ankara ile temaslarını artırmıştır.

Biden'ın realist istisnacılığının uygulamadaki başarısı ise çatışmaların birinci yıl dönümünde soru işaretleri barındırmaktadır. Çok-terafılı iş birliği Almanya ve Fransa gibi başlıca Avrupa ülkelerinin Rusya ile gerilimi artırmayı tercih etmemeleri, Macaristan ve Bulgaristan gibi Doğu Avrupa ülkelerinde Rusya'yı destekleyici yönelimler ve Türkiye-Yunanistan örneğinde görüldüğü gibi bazı bölge devletlerinin kendi aralarındaki problemler sebebiyle etkin bir şekilde işlememektedir. Diğer taraftan fazla temkinli politikalar Rusya'nın çatışmalarda sert bir karşıtlık görmeyeceği fikrini yayarak Putin yönetiminin savaşıma arzusunu kırmadığı gibi savaşı zamana da yayarak savaşın yıkıcılığının olağan hale gelmesine neden olmaktadır. Bu açıdan Kırım'ın ilhakında olduğu gibi "çözumsuzlük çözümdür" mantığının galip gelmesinin ilerleyen yıllarda bölgede başka gerilimlere sebebiyet vermesi oldukça yüksek bir olasılıktır.

Kaynakça

- Arat, E. (2022). Kayıt Dışı Anılar: 20 Diplomat Anlatıyor. Tarihçi Kitabevi.
- BBC (2022, 30 Eylül). *What are the Sanctions on Russia and are They Hurting Its Economy?* <https://www.bbc.com/news/world-europe-60125659> adresinden alındı.
- Belkin, P. vd. (2022, 9 Aralık). *Russia's War on Ukraine: U.S. Policy and the Role of Congress. Congressional Research Service.* <https://sgp.fas.org/crs/row/IF12277.pdf> adresinden alındı.
- Biden, J. R. (2020). *Why America Must Lead Again: Rescuing U.S. Foreign Policy After Trump. Foreign Affairs, 99(2), 64-76.*
- Burbank, J. (2022, 22 Mart). The Grand Theory Driving Putin to War. New York Times: <https://www.nytimes.com/2022/03/22/opinion/russia-ukraine-putin-eurasianism.html> adresinden alındı.
- Callahan, P. (2004). *Logics of American Foreign Policy: Theories of America's World Role.* Pearson/Longman.
- Crawford, S. K. (2022, 23 Mart). *Biden's Risk-Averse Approach to Russia Could Create Greater Threat, Experts Say.* ABC News: <https://abcnews.go.com/Politics/experts-bidens-risk-averse-approach-russia-create-greater/story?id=83538052> adresinden alındı.
- Crowley, M. (2022, 23 Temmuz). *Turkey's Leader Remains a Headache for Biden Despite Aiding in Ukraine Deal.* The New York Times: <https://www.nytimes.com/2022/07/23/us/politics/turkey-nato-ukraine-russia.html> adresinden alındı.
- Dueck, C. (2006). *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy.* Princeton University Press.
- Dugin, A. (2017). *İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya.* Kaynak Yayınları.

- Ersoz, B. D. (2023, 6 Şubat). *US Sharpens Focus on Russia Sanctions Evasion, Warning Turkish Banks, Businesses*. Voice of America: <https://www.voanews.com/a/us-sharpens-focus-on-russia-sanctions-evasion-warning-turkish-banks-businesses-/6950586.html>.
- Euronews. (2020, 7 Kasım). 'Erdoğan'ı Seçimle Değiştireceğiz' Diyen Biden Başkanlığında Türkiye-ABD İlişkileri Nasıl Olacak?. <https://tr.euronews.com/2020/11/07/joe-biden-baskanl-g-nda-turkiye-abd-iliskileri-nas-l-olacak> adresinden alındı.
- _____. (2021, 5 Kasım). *Biden Yönetimi, Demokrasi Zirvesi'ne Türkiye ve Macaristan'ı Davet Etmedi*. <https://tr.euronews.com/2021/11/05/biden-yonetimi-demokrasi-zirvesi-ne-turkiye-ve-macaristan-davet-etmedi> adresinden alındı.
- _____. (2022, 28 Şubat). *Bulgaria Sacks Defence Minister for Saying Ukraine Invasion Was Not a 'War'*. <https://www.euronews.com/2022/02/28/bulgaria-sacks-defence-minister-for-saying-ukraine-invasion-was-not-a-war> adresinden alındı.
- Foner, E. (2017). *Give Me Liberty! An American History, Volume 2: From 1865*. W. W. Norton & Company.
- Gafarlı, O. (2022). *Rusya'nın Batı'dan Kopuşu: Doğu ve Batı Arasında Rusya*. Nika Yayınevi.
- Gotev,, G. (2023, 22 Şubat. *Fresh from Kyiv, Biden Rallies 'Bucharest Nine' Allies in Warsaw*. Euractiv. <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/fresh-from-kyiv-biden-rallies-bucharest-nine-allies-in-warsaw/> adresinden alındı.
- Gülmez, S. B. ve M. Dursun. (2021). *Türk Dış Politikası'nda Değişim ve Süreklilik: Rol Teorisi Perspektifi. İçinde İ. Sağsen ve N. Uçgan (Ed.), Dış Politikada Karar Alma Modellerinden Uygulamaya (ss. 139-160)*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hadar, L. T. (2007, 13 Temmuz). *Pax Americana or Primus Inter Pares?* CATO Institute:

- <https://www.cato.org/commentary/pax-americana-or-primus-inter-pares> adresinden alındı.
- Hernandez, M. (2022, 8 Nisan). *US Lawmakers Urge Biden to Bolster Ukraine Defense, Including with Bayraktar Drones*. Anadolu Agency: <https://www.aa.com.tr/en/americas/us-lawmakers-urge-biden-to-bolster-ukraine-defense-including-with-bayraktar-drones/2559064> adresinden alındı.
- Hess, M. (2022, 25 Nisan). *Welcome to the Black Sea Era of War*. Foreign Policy: <https://foreignpolicy.com/2022/04/25/black-sea-war-russia-ukraine-turkey/> adresinden alındı.
- Hietala, T. R. (1990). *Manifest Design: American Exceptionalism and Empire*. Cornell University Press.
- Hill, F. ve A. Stent. (2022). *The World Putin Wants*. *Foreign Affairs*, 101(5), 108-122.
- Holsti, K. (1970). *National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy*. *International Studies Quarterly*, 14 (3), 233-309.
- Hürriyet. (2023, 22 Şubat). *Blinken: Yaşanan sakinlikle Türkiye-Yunanistan Arasında Yeni Fırsatlar Oluşabilir*. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/blinken-yasanan-sakinlikle-turkiye-yunanistan-arasinda-yeni-firsatlar-olusabilir-42223662> adresinden alındı.
- Independent Türkçe. (2022, 28 Şubat). *Dünya Yıldızlarından Rusya-Ukrayna Savaşı Yorumları*. <https://www.indyturk.com/node/478166/ya%C5%9Fam/d%C3%BCnya-y%C4%B1ld%C4%B1zlar%C4%B1ndan-rusya-ukrayna-sava%C5%9F%C4%B1-yorumlar%C4%B1> adresinden alındı.
- Kissinger, H. (2020). *Çin: Dünden Bugüne Yeni Çin*. Kaknüs Yayınları.
- Kitsantonis, N. ve A. Kurmanaev. (2022, 18 Ağustos). *Sleepy Greek Port Becomes U.S. Arms Hub, as Ukraine War Reshapes Region*. *The New York Times*: <https://www.nytimes.com/2022/08/18/world/europe/g>

- reece-port-russia-ukraine-weapons.html adresinden alındı.
- Koh, H. H. (2005). *America's Jekyll-and-Hyde Exceptionalism*. İçinde M. Ignatieff (Ed.), *American Exceptionalism and Human Rights* (ss. 111-144). Princeton University Press.
- Kremlin. (2007, 10 Şubat). *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy*: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> adresinden alındı.
- Manson, K. (2020, 25 Kasım). *Biden's Foreign Policy: The Return of American Exceptionalism*. Financial Times: <https://www.ft.com/content/7b687a78-109c-416e-9795-793bb017f964> adresinden alındı.
- McDougall, W. (1997). *Promised Land, Crusader State: The American Encounter with the World Since 1776*. Houghton Mifflin.
- Labott, E. (2022, 14 Haziran). *It's Russia, Stupid (For Now)*. Foreign Policy: <https://foreignpolicy.com/2021/06/14/biden-putin-russia-china-great-power-competition/> adresinden alındı.
- Madhani, A. ve Megerian, C. (2022, 18 Mart). *Biden's China 'Pivot' Complicated by Russia's War in Ukraine*. Associated Press: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-putin-biden-business-china-d47d4b2215de708b55a12bc4b648818d> adresinden alındı.
- McKnight Nichols, C. ve D. Milne. (2022). *Ideology in U.S. Foreign Relations: New Histories*. Columbia University Press.
- Mullen, J. (2013, 12 Eylül). *Vladimir Putin's Comments on American Exceptionalism, Syria Cause a Fuss*. CNN: <https://edition.cnn.com/2013/09/12/politics/putin-syria-editorial-reaction/index.html> adresinden alındı.
- Nye, Jr., J. S. (2020). *Do Morals Matter?: Presidents and Foreign Policy from FDR to Trump*. Oxford University Press.

- Obama, B. (2020). *A Promised Land*. Crown.
- Powell, A. (2022, 6 Eylül). *Biden Says No to Appeals to Designate Russia a State Sponsor of Terror*. Voice of America: <https://www.voanews.com/a/biden-says-no-to-appeals-to-designate-russia-a-state-sponsor-of-terror/6734357.html> adresinden alındı.
- Pompeo, M. (2023). *Never Give an Inch: Fighting for the America I Love*. Boradside Books.
- Putin, V.V. (2013, 11 Eylül). *A Plea for Caution from Russia*. New York Times: <https://www.nytimes.com/2013/09/12/opinion/putin-plea-for-caution-from-russia-on-syria.html> adresinden alındı.
- Reuters (2022a, 30 Mart). *U.S. Opted to Vacate Warships from Black Sea Before Ukraine War, General Says*: <https://www.reuters.com/world/us/us-opted-vacate-warships-black-sea-before-ukraine-war-general-says-2022-03-30/> adresinden alındı.
- _____. (2022b, 10 Mart). *Time to Lift 'Unjust' Sanctions on Turkey's Defense Industry, Erdogan Tells Biden*. <https://www.reuters.com/world/middle-east/time-lift-unjust-sanctions-turkeys-defence-industry-erdogan-tells-biden-2022-03-10/> adresinden alındı.
- _____. (2022c, 23 Ağustos). *Turkey's Business Group Receives U.S. Letter on Russia Sanctions Risks*. <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkeys-business-group-receives-us-letter-russia-sanctions-risks-2022-08-23/> adresinden alındı.
- Rice, C. (2011). *No Higher Honor: A Memoir of My Years in Washington*. Crown Publishers.
- Ruhe, J. ve A. Cicurel. (2022, 24 Ağustos). *Port in a Storm: Enhancing U.S.-Greece Cooperation at Alexandroupolis*. The Jewish Institute for National Security of America: https://jinsa.org/wp-content/uploads/2022/08/20220824_JINSA_Alexandroupolis_v1-2.pdf adresinden alındı.

- Samar, K. (2021, 6 Mart). *Beyaz Saray'dan 'Biden Neden Hala Erdoğan'ı Aramadı' Açıklaması*. Euronews: <https://tr.euronews.com/2021/03/06/beyaz-saray-abd-baskan-biden-cumhurbaskan-erdogan-ile-telefon-gorusmesi-yapacak-adresinden-alindi>.
- Toal, G. (2017). *Near Abroad: Putin, the West, and the Contest Over Ukraine and the Caucasus*. Oxford University Press.
- TRT Haber. (2022, 17 Ekim). *Bulgaristan Cumhurbaşkanı Radev, Ukrayna'ya Silah Verilmesine Karşı Çıktı*. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/bulgaristan-cumhurbaskani-radev-ukraynaya-silah-verilmesine-karsi-cikti-716695.html> adresinden alındı.
- Tyrrell, I. (2021). *American Exceptionalism: A New History of an Old Idea*. The University of Chicago Press.
- Ülgül, M. (2022). *Biden'in Dış Politika Haritası ve Karadeniz Politikasına Yansımaları*. İçinde Ö. Tüfekçi ve F. Kirbaşıoğlu (Ed.), *Karadeniz: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (ss. 373-408). Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Ülgül, M. (2021). *Faith Abroad: How Religion Shapes Trump Administration's Foreign Policy*. *International Relations*, 35(4), 551-573.
- Ülgül, M. ve İ. Köse. (2022). *The Problem of Overextension: Analyzing America's Black Sea Policies through Jentleson's 4 Ps Framework*. *Insight Turkey*, 24(1), 229-248.
- Van Engen, A. C. (2020). *City on a Hill: A History of American Exceptionalism*. Yale University Press.
- Whipple, C. (2023). *The Fight of His Life: Inside Joe Biden's White House*. Simon and Schuster.
- Zanotti, J. ve C. Thomas. (2023, 9 Ocak). *Turkey (Türkiye): Background and U.S. Relations*. Congressional Research Service: <https://sgp.fas.org/crs/mideast/R41368.pdf> adresinden alındı.
- Zarakol, A. (2019). *Yenilgiden Sonra: Doğu Batı ile Yaşamayı Nasıl Öğrendi*. Koç Üniversitesi Yayınları.

NATO'NUN GENİŞ KARADENİZ HAVZASINDAKİ ROLÜ

Kemal Gökçay

[Öğr. Gör., Atatürk Üniversitesi]

Murat Çemrek

[Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi]

Giriş

Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Batının askeri ittifakı olarak 4 Nisan 1949 tarihinde 12 ülkenin¹ imzaladığı *Kuzey Atlantik Antlaşması* çerçevesinde kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization, NATO) günümüze kadar genişlemesini sürdürmüştür. 2020'deki sekizinci genişlemesiyle üye sayısını 30'a çıkaran örgüt, Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrasında gündeme gelen İsveç ve Finlandiya'nın üyelikleri sonrasında Nisan 2023'te NATO'nun dokuzuncu genişlemesinde ise Finlandiya'nın katılımıyla üye sayısı da 31'e ulaşmıştır. İsveç'in üyelik süreci devam ederken bu sayının yakın zamanda 32'ye yükselmesi beklenmektedir. Soğuk Savaş boyunca Karadeniz çevresindeki devletlerden yalnızca Türkiye NATO üyesiyken Soğuk Savaş sonrasında 29 Mart 2004 tarihindeki beşinci genişlemede Bulgaristan ve Romanya'nın da ittifaka katılmasıyla Karadeniz'e kıyısı olan altı devletten üçü NATO üyesi haline gelmiştir. Ancak NATO Karadeniz çevresindeki genişlemesini bununla sınırlı tutmayıp Gürcistan ve Ukrayna'nın da ittifakla ilişkilerini geliştirmiş ve bu iki devletin olası NATO üyeliklerinin önünü açmıştır. Gürcistan'da Batı yanlısı yönetimin AB ve NATO gibi

¹ Alfabetik sırayla ABD, Belçika, Birleşik Krallık, Danimarka, Fransa, Hollanda, İtalya, İzlanda, Kanada, Lüksemburg, Norveç ve Portekiz.

kurumlara üyelik isteği ise post-Sovyet coğrafyanın Batı/ABD/NATO nüfuz alanı olmasını istemeyen Rusya'nın sert tepkilerine neden olmuş ve 2008'de Gürcistan'ın işgaliyle karşılık bulmuştur. 2014'te de benzer bir durum Ukrayna'da yaşanmıştır. Dönemin Rus yanlısı Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in AB ile Ortaklık Antlaşması'nı reddederek Rusya ile yakın ilişkiler kurmak istemesi Ukrayna'da gösterilerin başlamasına sebep olmuştur. Yanukoviç'in Rusya'ya kaçması ve Petro Proşenko'nun Ukrayna'nın yeni cumhurbaşkanı seçilmesiyle Ukrayna'da Batı yanlısı yeni yönetim kurulmuştur. Bu durum Rusya tarafından benimsenmeyip "darbe" olarak nitelendirilmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda Rusya Kırım'ı işgal ve ilhak etmiştir. Kırım, 1954'te dönemin Sovyetler Birliği Komünist Partisi Birinci Sekreteri Nikita Kruşçev tarafından Ukrayna'ya bağlanmış ve SSCB dağıldıktan sonra da Ukrayna'ya bağlı özerk bir yapı olarak kalmıştır. Kırım'ın Ukrayna'ya bağlı kalmasının tarihi bir hata olduğunu söyleyen Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, Ukrayna'da ülkesi aleyhine gelişen olaylardan sonra Mart 2014'te Kırım'ı ilhak etmiştir.

NATO'nun Karadeniz havzasındaki artan etkinliğine karşılık Rusya'nın 2008 ve 2014 tepkileri Ukrayna'nın Batı yanlısı politikalarını değiştirmemiş, aksine Batılı kurumlara üyelik konusunda daha da istekli hale getirmiştir. 24 Şubat 2022 tarihine gelindiğinde ise Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle başlayan ve bir yıldan fazla süredir devam eden Ukrayna savaşının nedenleri tartışıldığında en önemli konulardan bir tanesinin son yıllarda NATO'nun bölgede artan rolü gösterilebilir. SSCB dağıldıktan kısa süre sonra ortaya atılan *Yakın Çevre Doktrini* ile Rusya'nın eski Sovyet bölgelerini göz ardı etmeyeceği açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Buna karşılık ABD'nin NATO aracılığıyla ve AB'nin de Doğu Avrupa'ya doğru genişleme politikasıyla eski Sovyet coğrafyasında Rus etkisini kırma çabaları devam etmiştir.

Bugün yaşanan Ukrayna-Rusya Savaşı post-Sovyet bölgesindeki güç mücadelesinin bir sonucudur. Uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirildiğinde Rusya'nın egemen bir devlet olan Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ihlal ederek işgal ettiği ortadadır. Ancak John Mearshaimer'ın da ifade ettiği gibi Rusya'yı Ukrayna'da savaşa götüren en önemli sebeplerden birisi de ABD'nin ve NATO'nun bölgede artırmaya çalıştığı nüfuzudur (John Mearshaimer interview, *The New Yorker*).

Bu çalışmada NATO'nun Karadeniz havzasındaki artan rolü çerçevesinde Ukrayna-Rusya Savaşı üzerinden NATO incelemesi yapılacaktır. Çalışmada öncelikle NATO'nun kuruluş süreci ve Soğuk Savaş dönemi ele alınıp, Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun genişleme politikası incelenecek ve son olarak ittifakın Karadeniz havzasındaki artan rolü üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır.

Soğuk Savaş Dönemi: NATO'nun Kurulması ve Genişlemesi

II. Dünya Savaşı'nın ardından yaklaşık yarım asır süren Soğuk Savaş, uluslararası sistemin de İki Kutuplu Sistem olarak adlandırılmasına neden olmuştur ve bu dönemin en önemli aktörlerinden bir tanesi hiç kuşkusuz NATO'dur. Savaşta büyük yıkıma uğrayan Avrupa'nın yeniden imarı ve kalkınması hedeflenirken, SSCB'nin de Doğu Avrupa'daki yayılcı politikaları başta Birleşik Krallık olmak üzere Batılı devletler tarafından dikkatle incelemeye alınmıştır. Dönemin Birleşik Krallık Başbakanı Winston Churchill'in endişelerini dile getirmesiyle ve ABD'yi SSCB'nin bu yayılcı politikalarına karşı önlem alma konusunda ikna etmesi sonucunda NATO'nun kurulmasıyla Soğuk Savaş yeni bir boyut kazanmıştır.

NATO Antlaşması 4 Nisan 1949 tarihinde 12 ülkenin katılımıyla ABD'nin başkenti Washington DC'de imzalanmış ve bütün imzacı devletlerin onayından sonra 24 Ağustos 1949 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Erhan, 2009, s. 543). NATO, sivil

ve buna bağlı askeri olmak üzere iki kanattan oluşur. Bu iki kanadın üzerinde yer alan NATO Konseyi (*North Atlantic Council*) örgütün en yetkili karar organıdır. Üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşan Konsey’de kararlar oy birliğiyle alınmaktadır. Başka bir ifadeyle, her üye devletin kararları veto yetkisi vardır. Sivil kanadın en üst organı, İttifakın askeri politikasına ilişkin kararlar alan Savunma Planlama Komitesi’dir (*Defense Planning Committee*). Bu komiteye bağlı çalışan Nükleer Planlama Grubu (*Nuclear Planning Group*) nükleer silahlar ve savunma konularında görüş bildirir. NATO’nun en yüksek askeri organı ise NATO’nun görev bölgesinin ortak savunmasıyla ilgili önlemleri Konsey’e tavsiye eden Askeri Komite’dir (*Military Committee*). Örgütün en üst düzey konumundaki memuru ise Genel Sekreterdir (Secretary General). Genel Sekreter yönetiminde çalışan Uluslararası Personel (*International Staff*), Siyasi İşler, Savunma Desteği, Bilimsel İşler, Savunma Planlama ve Siyaseti, Altyapı, Lojistik ve Konsey Operasyonları daireleriyle çeşitli idari bürolardan oluşmaktadır (Erhan, 2009, s. 545). NATO’nun merkezi, ittifak üyelerinden Belçika’nın başkenti Brüksel’dedir.

Kuruluş amacını belirten Giriş ve 14 maddeden oluşan NATO Antlaşması -tıpkı BM Antlaşmasının birinci maddesinde olduğu gibi- tarafların herhangi bir uluslararası anlaşmazlıkta uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye sokmadan barışçıl yollarla çözüm aramayı ve BM’nin amaçlarına aykırı olacak şekilde güç kullanımı ya da tehdidinden sakınmayı taahhüt etmektedir. 2. ve 3. maddelerinde de üyelerinin iş birliğini geliştirme, istikrar ve refah koşullarını artırarak barışçıl ve dostça uluslararası ilişkilerin geliştirilmesine, sürekli ve etkin öz-yardım ile karşılıklı yardımlaşma gibi konulara işaret etmektedir. Ancak “NATO’yu NATO yapan” esas maddeler 4. ve 5. maddelerde kendisini göstermektedir: 4. madde diplomatik bir dil ve iş birliğinin etkinliğini şu şekilde ifade etmektedir: “Taraflardan herhangi biri, Taraflardan birinin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı ya da güvenliğinin tehdit

edildiğini düşündüğü zaman, tüm Taraflarla birlikte danışmalarda bulunacaktır” (nato.int, NATO Madde 4). Tarafların maruz kalabileceği bir tehdit durumunda “birlikte danışmalarda bulunmak” ifadesi çok farklı şekillerde yorumlanabilecek bir ifade iken hemen ardında gelen 5. madde bu ifadeye açıklık getirirken şu ifade yer almaktadır:

Taraflar, Kuzey Amerika’da veya Avrupa’da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası’nın 51. maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. (nato.int, NATO Madde 5)

Antlaşmanın 5. maddesinin devamında herhangi bir üyeye ya da üyelere bazılarında yapılan saldırıya karşı alınacak önlemlerin derhal BM Güvenlik Konseyi’ne bildirileceği ve Güvenlik Konseyi’nin uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri almasından sonra NATO’nun önlemlerine son vereceği belirtilmektedir. Ancak NATO’yu Batı ittifakının en önemli enstrümanı yapan özellik 5. maddesindeki ilk cümlede yatmaktadır çünkü Soğuk Savaş koşullarında bu ittifaka katılacak devletlere yaşamsal bir koruma şemsiyesi sağlanmaktadır. Bu nedenle, Sovyet Rusya’dan gelebilecek bir tehdit karşısında Türkiye’nin ve Yunanistan’ın NATO’ya üyelik için çok istekli olmaları kendi içinde tutarlı ve o dönem koşullarında oldukça anlamlıdır. NATO’ya üyelik konusunda Türkiye’nin ödediği bedel ise 1950’de Kore Savaşı’na asker göndermesiyle olmuştur. Soğuk Savaş döneminde SSCB tehdidine karşı Batı bloğunda yer alan Türkiye, NATO’nun

birinci genişlemesinde, 18 Şubat 1952 tarihinde Yunanistan ile üye olurken bu genişlemeyle NATO'nun üye sayısı 14'e yükselmiş ve Karadeniz'e de sınırı oluşmuştur.

Birinci genişlemenin ardından Soğuk Savaş'ın sonuna kadar sırasıyla 1955'te Batı Almanya'nın, 1982'de de İspanya'nın ittifaka katılımı ve 1990'da ise iki Almanya'nın birleşmesiyle NATO bu dönemdeki en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Kuruluş amacını SSCB'nin yayılmacılığına karşı Batılı devletlerin demokratik özgürlüklerinin sürdürülmesi ve başta nükleer olmak üzere kimyasal ve biyolojik silahlara karşı güvenliklerinin sağlanması şeklinde belirleyen NATO'nun Doğu bloğunun ve uluslararası sistemin izin verdiği ölçüde genişleyeceği ve İttifaka katılım için "açık kapı politikası" izleyeceği anlaşılmaktadır (Birsell, 2012 s.112). Soğuk Savaş koşullarında oluşturulan İttifakın Soğuk Savaş sonrasında da genişleyerek varlığını sürdürmesi bu açık kapı politikasının bir sonucudur. NATO Soğuk Savaş boyunca sıcak bir çatışmadan ziyade caydırıcı gücüyle ön plana çıkmıştır. Soğuk Savaşın ilk yıllarında ABD ile SSCB'nin çok sayıda nükleer silaha sahip olması ve bu silahların mobil platformlara yüklenmesi sonucu tarafların nükleer bir çatışmanın eşğine geldiği durumlar yaşanmıştır. Literatürde *Dehşet Dengesi* (Balance of Terror) olarak adlandırılan bu durumun en bilinen örneği 1962'de yaşanan Küba Füze Krizi'dir.²

SSCB'nin Küba'ya Jüpiter benzeri orta menzilli Sovyet füzeleri yerleştirdiğinin ABD istihbarat birimleri tarafından tespit edilmesiyle başlayan kriz ABD ve SSCB'nin karşılıklı tehditleriyle tırmanmış ve dünya nükleer bir savaşın eşğine gelmişti. Her iki tarafın da nükleer silahları olması nedeniyle olası bir savaşta galibin olmadığı ancak dünyanın yok olmayla

² Türkiye'de *Yakın Tehlike* adıyla vizyona giren Roger Donaldson'un yönettiği 2001 yapımı *Thirteen Days* filmi Küba Füze Krizi esnasında Beyaz Saray'da yaşanan psikolojik gerilimi oldukça iyi yansıtan başarılı bir çalışmadır.

karşı karşıya kalabileceği bir tehlikeydi. Krize sebep olan gelişme, NATO kapsamında İtalya'ya ve Türkiye'ye Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesine karşılık SSCB'nin de Küba'ya Sovyet füzeleri yerleştirmesiyle başlamıştır. Dönemin ABD Başkanı John F. Kennedy Sovyet gemilerinin Küba'ya gelmesi durumunda bu gemilerin batırılacağını açıklamasına karşılık dönemin Sovyet lideri Kruşçev de Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin sökülmesi durumunda Küba'ya yerleştirilen füzelerin durdurulacağını ve iptal edileceğini açıklamıştır. Ancak Türkiye'deki füzelerin sökülmesi NATO antlaşması gereği oy birliğiyle alınacak bir karardı ve Türkiye'nin bunu veto hakkı bunuyordu. Ancak, ABD'nin Türkiye'ye F-104 ve F-100 savaş uçaklarını vermesiyle kriz aşılabilmiş ve kitlesel karşılıktan esnek karşılığa geçmekte olan NATO stratejisine uygun Türkiye'nin konvansiyonel silah gücünün artmasına önem verilmiştir (Fırat, 2009, ss. 681-683).

Nükleer silahların kullanılması durumunda yaşanacak felaketin farkındaki devletler Küba Füze Krizi'ni atlattıktan sonra çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bunların başında 1968'de imzalanan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (*The Nuclear Non-Proliferation Treaty, NPT*) gelmektedir. Antlaşma gereği nükleer silahlara sahip olmayan ülkeler nükleer silah edinme girişiminde bulunmayacak, nükleer silah sahibi devletler ise nükleer silah artışına gitmeyecek ve diğer devletlerin nükleer silah geliştirmelerine destek vermeyeceklerdir (Durkalec, 2018). Bir diğer önemli girişim ise Soğuk Savaş'ın iki aktörü arasında yapılan SALT I ve SALT II Antlaşmalarıdır. 1969 sonlarında ABD ile SSCB arasında başlayan ve 1972'ye kadar devam eden Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri (*Strategic Arms Limitation Talks - SALT I*) Helsinki'de imzalanmış ve taraflar anti-balistik füzelerin sınırlandırılmasında anlaşmaya varmışlardır. SALT I Antlaşması ayrıca beş yıl süreyle yeni kıtalararası füze ve denizaltından atılabilen füzeler

geliştirmemeyi de taahhüt ediyorlardı (Kavuncu, 2013, ss.121-122).

1972'de bir yandan ABD ve SSCB arasında sağlanan SALT I Antlaşması yürürlüğe girerken diğer yandan kıtalararası balistik füze ve denizaltından atılabilen balistik füzelerin sınırlandırılmasını içeren SALT II görüşmeleri başlamış ve bu görüşmeler 1979'a kadar devam etmiştir. Her ne kadar 1979'da ABD ile SSCB arasında SALT II antlaşması imzalanmış olsa da SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle ABD Senatosu bu antlaşmayı onaylamamıştır (Tellal, 2009, s.773). 1962 Küba Füze Krizi sonrasında başlayan ve Soğuk Savaş'ın yumuşama (*detente*) dönemi olarak adlandırılan bu süreç Aralık 1979'ta son bulmuş ve silahsızlanma çabaları sekteye uğramıştır.

Soğuk Savaş boyunca ABD ile SSCB arasındaki gerginlik zaman zaman sıcak savaşa yaklaşırsa da bu dönemde korkulan olmamış ve gezegenimiz Üçüncü Dünya Savaşına sürüklenmemiştir. 1980'lerin ortasından itibaren dönemin SSCB lideri Mikail Gorbaçov'un yürüttüğü *Açıklık* ve *Yeniden Yapılanma* politikaları (Glasnost ve Perestroyka) totaliter yönetim altında yaşayan toplumlarda huzursuzlukların daha da görünür olmasına neden olmuştur. Öte yandan 1980'lerin sonunda peş peşe yaşanan gelişmeler Soğuk Savaş'ın hızla son bulduğunu göstermekteydi. 1989'da utanç duvarı olarak da adlandırılan Berlin Duvarı'nın yıkılması ve devamında 1990'da iki Almanya'nın birleşmesi, 1991'de önce Varşova Paktı'nın sonrasında ise SSCB'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş son bulmuştur. Bu durum devlet düzeyinde ABD'nin, örgüt düzeyinde ise NATO'nun zaferiyle sonuçlanırken liberal kapitalist ideolojinin de sosyalizme üstün geldiğinin göstergesiydi.³ NATO ve Varşova Paktı Soğuk Savaş

³ Francis Fukuyama'nın 1992'de yayımladığı *Tarihin Sonu ve Son İnsan* (The End of History and the Last Man) olarak adlandırdığı ve kendisine oldukça şöhret kazandıran kitabında siyasal ideoloji olarak liberalizmin ve bu çerçevede de kapitalist ekonomik modelin yegâne sistem haline geldiği anlatılmaktadır.

koşullarının ürünüydüler. Ancak Soğuk Savaş son bulmuş ve Varşova Paktı dağılmış olduğu halde NATO varlığını –üstelik genişleyerek- sürdürmüştür.

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO

Soğuk Savaş'ın sonu iki kutuplu sistemin de son bulmasını ve ABD hegemonyasında tek kutuplu *Yeni Dünya Düzenini* de beraberinde getirmiştir. 1991 sonlarında, dünyanın toprak bakımından en büyük devletinin dağılması, ABD'li ünlü stratejist Zbigniew Brzezinski'nin ifadesiyle; "Avrasya'nın tam ortasında bir "kara delik" yarattı. Sanki jeopolitikacıların 'kalp bölgesi' küresel haritadan aniden sökülüp alınmıştı" (Brzezinski, 2005, s. 127). O dönem herkesin fark ettiği üzere Soğuk Savaş sonrası yeni dönemde Rusya'nın bölgede yeniden emperyalist egemenlik kazanmak ya da diğer güçleri bölgeden uzaklaştırmak için yeteri kadar gücü yoktu. Brzezinski'ye göre Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde bu boşluğu doldurabilecek potansiyel güç NATO üyesi Türkiye olabilirdi. Doğu Avrupa'da ise bir yandan AB'nin diğer yandan NATO'nun genişleme politikaları Rusların bıraktığı boşluğu doldurabilirdi.

Yaklaşık yarım asır boyunca dünyayı büyük ölçüde siyasi, ekonomik ve ideolojik iki kutba ayıran koşulların son bulması kimi siyasetçi ve teorisyenler tarafından "tarihin sonu" tartışmalarını da ortaya çıkarmıştır. Bu görüşe göre ABD öncülüğünde kapitalizmin sosyalizme üstün gelmesi dünyada ulaşılabilecek en yüksek seviyeydi ve artık dünyaya sadece liberal değerler hâkim olacaktı. Bununla birlikte, Sovyet tehdidinin ortadan kalması sonucu bu tehdit karşısında kurulan NATO'ya artık ihtiyaç olup olmadığı da tartışılmıştı. Ancak Soğuk Savaş'ın bitmesinden kısa süre sonra meydana gelen bölgesel çatışmalar NATO'ya ihtiyaç tartışmalarının yerini NATO'nun yeni dönemdeki misyonu tartışmalarına çevirmiştir. Tarihin sonunun gelmediği çok geçmeden anlaşılınca bu defa

da Samuel P. Huntington'un *Medeniyetler Çatışması* tezi ortaya atılmış ve Soğuk Savaş sonrası meydana gelen gelişmeler maalesef bu tezi doğrular nitelikte olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde meydana gelen değişiklikler, etnik ve bölgesel çatışmalar yeni dönemde "güvenlik" kavramının Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi sadece askeri olmadığını ortaya koymuştur. Bunun en canlı örneği Doğu Avrupa'da bastırılarak ve sindirilerek üzeri örtülen pek çok sorunun Soğuk Savaş sonrası dinsel, etnik ve milliyetçi çatışmalar şeklinde gün yüzüne çıkmasıyla yaşanmıştır. Bu şekilde ortaya çıkacak çatışmaların sadece görüldüğü bölgeyle sınırlı kalmayarak çok daha geniş coğrafyaları etkileyebilecek olması NATO'ya biçilecek rolün de güncellenmesini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, 1991 Roma Zirvesinde NATO'nun *Yeni Stratejik Konsepti* Avrupa'daki güvenlik anlayışının değişimine işaret ederken çatışma odaklı geleneksel görüşün yerini iş birliği ve diyalog kavramları almıştır (Aksu Ereker, 2019, s.4).

1991 Roma Zirvesi'nin ardından yayınlanan deklarasyonun *Rome Declaration on Peace and Cooperation* başlığı da bu barış ve iş birliği ile yazılmıştı. Bu yeni stratejik konsept, İttifakın yeni güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya olduğunu ortaya koyduktan sonra Avrupa'daki bölünmüşlüğün sona ermesinden dolayı artık tek merkezden gelecek büyük çaplı bir saldırı ihtimalini zayıf görmüş ve dolayısıyla İttifak stratejisinin temeli olmaktan çıkmıştır. Bunun yerine İttifakın karşılaşılabileceği yeni güvenlik sorunları olarak etnik, dini, milliyetçi çatışmalar ve toprak anlaşmazlıkları gibi ciddi ekonomik, sosyal ve politik çatışmaların sebep olacağı istikrarsızlıklardan kaynaklanacak problemler öncelikli konular olarak görülmüştür. Bununla birlikte yeni strateji, başta nükleer olmak üzere, Rusya'nın sahip olduğu askeri kapasitenin de göz ardı edilmemesi gereken önemli bir unsur olduğunun altını çizmiştir (NATO, 1991).

1991 Roma Zirvesi'nde belirlenen yeni stratejide NATO'nun güvenlik politikaları değerlendirilirken öncelik savaşı önlemek, diyalogu önemseyen iş birliği olanaklarını ortaya çıkarmak, savunma için İttifakın askeri kapasitesini korumak ve örgütün etkinliğini artırma olarak belirlenmiştir. Yeni strateji belirlenirken NATO'nun konvansiyonel ve nükleer silahlara sahip olmaya devam edecek ancak nükleer silahlar "son çare" olarak caydırıcı bir unsur olarak kalacaktı (NATO, 1991). Yeni stratejik konsept bağlamında, NATO üyesi olmayan devletlerle iş birliğini geliştirmek üzere Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) kurulmuştur. KAİK kurulduktan üç yıl sonra 1994'te bu defa eski Varşova Paktı ülkeleri ve Rusya ile iş birliğini geliştirmek amacıyla Barış İçin Ortaklık (BİO) programı hayata geçirilmiş ve ardından yeni üyelerin ittifaka dahil edilmesi için genişleme programı başlatılmıştır. Bu dönemde NATO-Rusya Daimî Ortaklık Konseyi ve NATO-Ukrayna Komisyonları kurulmuştur. (Aksu Ereker, 2019, ss.4-5).

Diyalogu önemseyen, barış ve iş birliği temelinde kurulan NATO'nun yeni stratejik konsepti 1990'larda meydana gelen ve güvenliği etkileyen gelişmeler karşısında stratejisini güncelleme ihtiyacı duymuştur. Bu kapsamda, 1997'de önce Paris ardından Madrid Zirveleri yapılmış ancak yeni strateji 1999'da yapılan Washington Zirvesi'nde kabul edilmiştir. Avrupa genelinde ortaya çıkan gelişmeler coğrafi anlamda NATO odağının artık sadece Atlantik değil, Avrupa-Atlantik olarak güncellenmesini gerektirmiştir (NATO, 1999). Hatta yeni stratejide Avrupa'nın daha ön plana çıktığı söylenebilir. 1999 Washington Zirvesi kapsamında ise ekonomik, sosyal, politik ve çevresel faktörlere vurgu yapılarak NATO ittifakının dinsel ve etnik çatışma, insan hakları ihlalleri, siyasi baskılar ile ekonomik problemlerden kaynaklı iç politik istikrarsızlıkların doğurabileceği göç, terörizm, örgütlü suç ve kitle imha silahları gibi sorunlarla mücadele edilmesinin önemi ortaya konulmuştur.

NATO'nun 1991 ve 1999 Zirvelerinde ortaya konulan stratejiler İttifakın kuruluşundaki misyonundan önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Soğuk Savaş koşullarında Sovyet tehdidine karşı askeri bir ittifak olarak kurulan NATO, Soğuk Savaş sonrasında özellikle Avrupa'daki siyasi iklimin de etkisiyle kendisini yenilemiş ve adeta "Avrupa-Atlantik bölgesinin BM'si" gibi bir hüviyet kazanmaya çalışmıştır. Ancak NATO'nun bu değişimi uluslararası gündemin değişimine yetişememiş ve gelişen her durum karşısında ittifak yeni strateji yoluna gitmiştir.

XXI. yüzyıla bir adım kala, bir yandan yeni NATO stratejileri belirlenirken diğer yandan NATO'nun genişlemesi devam etmiştir. 12 Mart 1999'da gerçekleşen NATO'nun dördüncü genişlemesinde Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya ittifaka katılmış ve ittifakın üye sayısı 19'a yükselmiştir. Bu aynı zamanda NATO'nun Doğu Avrupa'ya açılmasının başlangıcı ve Karadeniz'e doğru ilerleyişinin bir adımı olarak görülmelidir.

XXI. Yüzyılda NATO'nun Karadeniz Havzasına Doğru Genişlemesi

11 Eylül 2001'de ABD'ye yönelik İkiz Kuleler ve Pentagon'a sivil yolcu uçaklarıyla yapılan terör saldırıları artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını gösteriydi. Bu saldırıların ardından ABD'nin önce Afganistan'a daha sonra Irak'a gerçekleştirdiği askeri operasyonlar NATO'daki strateji değişimlerini de etkilemiştir. Soğuk Savaş'ın bitiminden 11 Eylül saldırılarına kadar gerçekleşen NATO Zirvelerinde değişen koşullar göz önüne alınarak güvenlik öncelikli yaklaşım yerine iş birliği, diyalog ve ortaklık gibi stratejiler ön plana çıkmaktaydı. Ancak 11 Eylül sonrası güvenlik odaklı yaklaşım yeniden ön plana çıkarken iş birliği ve diyalog gibi kriz yönetimi yaklaşımı ikinci plana itilmiştir. Bu kapsamda, 2002 Prag Zirvesinde Müttefik Kuvvetler Dönüşüm Komutanlığının (ACT) ve NATO Mukabele Kuvveti'nin (NRF)

kurulmasına karar verilmiştir (NATO, 2002). 11 Eylül sonrası gerçekleşen NATO zirvelerinde (2002 Prag, 2004 İstanbul, 2005 Brüksel, 2006 Riga, 2008 Bükreş, 2009 Strazburg, 2010 Lizbon) İttifakın önemli gündem maddeleri uluslararası terörizm ve kitle imha silahları olmuştur (NATO Zirveler 2002-2010).

NATO'da yeniden güvenlik öncelikli bir anlayış gelişirken İttifakın genişlemesi de hızlanarak devam etmiştir. Bu kapsamda, kuruluşunda yer alan 12 kurucu üyeden sonraki en kapsamlı genişleme 29 Mart 2004 tarihindeki beşinci genişlemede gerçekleşmiştir. Bu tarihte ittifaka 7 ülke (Estonya, Letonya, Litvanya, Slovakya, Slovenya, Bulgaristan ve Romanya) dahil olmuştur. Bulgaristan ve Romanya'nın NATO'ya katılması ayrı bir öneme sahiptir çünkü beşinci genişleme öncesine kadar Karadeniz'e kıyısı olan 6 devletten sadece Türkiye NATO üyesiyken, Bulgaristan ve Romanya'nın da ittifaka dahil olması hem ülke sayısı oranı bakımından hem de Karadeniz çevresindeki toprak bakımından Karadeniz'in yarısının NATO toprağı olduğu anlamına gelmiştir. Bu durum Rusya'nın tepkisini çekmiş olsa da savaşa ya da uluslararası bir krize dönüşmemiştir.

NATO'nun Karadeniz genişlemesi Bulgaristan ve Romanya ile sınırlı kalmamıştır. Nisan 2008 tarihindeki Bükreş Zirvesinde alınan kararlar arasında Ukrayna ve Gürcistan'ın da İttifaka üyeliği konusu da gündeme gelmiştir (NATO 2008). Ukrayna ve Gürcistan Karadeniz çevresinde Rusya dışında NATO üyesi olmayan son iki devlet konumundadır. Bu iki ülkenin de NATO'ya üyeliği Karadeniz çevresinde Rusya dışındaki tüm devletlerin NATO'ya üyesi olması anlamına gelirken dolayısıyla Rusya hariç Karadeniz'in NATO denizi olacağı anlamına gelmekteydi. 1999 ve 2004'teki NATO genişlemelerinden rahatsız olsa da Rusya'nın tepkisi sınırlı kalmıştı. Ancak 2008'de alınan bu karara Rusya sert tepki göstermiş ve bu durumu "varoluşsal tehdit" olarak değerlendirmiştir (Asal ve Terzi, 2020, s.629). Rusya varoluşsal tehdit olarak gördüğü bu

gelişme karşısında tepkisini eyleme dökmüş ve Bükreş Zirvesi Deklarasyonundan sadece 4 ay sonra Gürcistan'a askeri müdahalede bulunarak karşılık vermiştir. 5 gün gibi kısa bir süre devam eden Rusya-Gürcistan Savaşı Karadeniz çevresinde NATO genişlemesi karşısında Rusya'nın tavrını net biçimde ortaya koymuştur.

2008'de yaşanan bu kriz NATO'nun Karadeniz bölgesinde nüfuz artırma girişimini engellemiştir. 2009 Strazburg Zirvesinde alınan "İttifak Güvenliği Deklarasyonu" kararı ile 2010 Lizbon Zirvesinde alınan "İşbirliğine Dayalı Güvenlik" kararı bir yandan Rusya ile ortaklık ve diyalog vurgusu yaparken (NATO 2009-2010 Declaration) diğer yandan Rusya'nın varoluşsal tehdit olarak gördüğü NATO-Ukrayna ilişkisini devam ettirmiştir. 2014 Ukrayna Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde yaşananlar Ukrayna-Rusya arasındaki bir krizden ziyade Rusya-ABD/Batı/NATO krizi olarak görülebilir. John Mearsheimer 2022 Şubat'ında başlayan Ukrayna-Rusya Savaşı'nın 2014 Ukrayna krizine dayandığını ve Ukrayna'nın NATO ile yakınlığının Rusya için büyük bir tehdit olduğunu söylemektedir. Mearsheimer'a göre Rusya son yıllarda Ukrayna'yı *de facto* NATO üyesi olarak algılamıştır. Başta ABD ve NATO olmak üzere Batı'nın silah yardımı yaptığı, askeri eğitim verdiği ve siyasi ilişkilerini artırdığı Ukrayna, Rusya için ciddi bir tehdide dönüşmüş ve savaş kaçınılmaz olmuştur (John Mearsheimer interview, *The New Yorker*).

ABD ve Batı dünyasında Ukrayna-Rusya Savaşı'nın NATO'nun genişlemesiyle ilgili olmadığı yönündeki değerlendirmeleri hatalı bulan Mearsheimer, Rusya'nın 2008'den itibaren NATO genişlemesini gördüğünü ve bu durumu yaşamsal bir tehdit olarak algıladığını ifade etmektedir. Bu durumu NATO'nun, dolayısıyla ABD ve Batı'nın hatası olarak gören Mearsheimer, nükleer güce sahip Rusya'nın bu şekilde sınanmasının sadece bölge için değil dünya için büyük bir tehlike olduğunu söylemekte ve Soğuk Savaş dönemindeki Küba Füze Krizini örnek göstererek Rusya'nın daha iyi anlaşılması gerektiğini

ifade etmektedir (John Mearsheimer interview, *The New Yorker*).

NATO'nun Karadeniz bölgesindeki genişlemesine Rusya'nın tepkisi karşısında Batı dünyasının yaptırım kararlarının Rusya'yı geri atım atmaya zorladığı söylenemez. Bir ülkenin yaşamsal çıkarı olarak tanımladığı meselede yaptırımların işe yaramadığı geçmiş örneklerde de görülmüştür. Benzer durum ABD ile İran arasında nükleer silah konusunda da yaşanmıştır. Neorealizmin önde gelen ismi Kenneth N. Waltz'un ABD-İran arasında yaşanan nükleer kriz sırasında, 2012'de *Foreign Affairs*'de yazdığı bir makalede "Eğer İran güvenliğinin nükleer silahlara sahip olmaya bağlı olduğuna inanıyorsa, ekonomik yaptırımlar ve ambargoların fikrini değiştirmesi pek olası değildir." dediği gibi Rusya için uygulanan yaptırımların da başarılı olması çok olası değildir.

NATO Karadeniz'deki varlığını artırmaya çalıştıkça öte yandan gücünü artırmaya devam eden bir Rusya'nın buna sessiz kalması beklenemez. Soğuk Savaş döneminde bir nevi "Sovyet Gölü" konumundaki Karadeniz'in NATO'nun genişleme politikaları sonucu "NATO Gölü" olmaya doğru gitmesine Rusya'nın karşılık vermesi kaçınılmaz olacaktı. Yaklaşık 436.000 km kare yüzölçümü ile kapalı bir deniz konumunda bulunan Karadeniz, sadece kıyıdaş 6 devletten meydana gelen coğrafi bir bölge değildir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) kapsamında Arnavutluk, Yunanistan, Moldova, Azerbaycan, Ermenistan ve Sırbistan'ı da içine alacak şekilde Balkanlar ve Güney Kafkasya'nın da dahil olduğu "Genişletilmiş Karadeniz" olarak değerlendirilmektedir (Akdemir, 2014, s.3).

Genişletilmiş Karadeniz ya da daha genel bir kullanımla Geniş Karadeniz olarak adlandırılan bölgedeki ülkelerin ya NATO üyesi olması ya da NATO ile ilişkilerini geliştirerek gelecekte olası NATO üyeliği Karadeniz'i merkez alarak Rusya'nın çevrenmesi olarak okunabilir. Nitekim Rusya NATO'nun

Karadeniz çevresindeki bu adımlarını genelde Batının ve özelde ABD'nin NATO aracılığıyla Rusya'yı çevrelediği şeklinde okumuş ve Mearsheimer'in da ifade ettiği gibi Gürcistan ve Ukrayna'yı "kırmızı çizgisi" olarak açıklamıştır. Ancak, gerek 1999'daki üç üyeli genişlemesinde gerekse 2004'teki yedi ülkenin İttifaka katılım sürecinde Rusya'nın bu genişlemeler karşısında tepkisinin sınırlı kalması ABD'yi Karadeniz'de genişleme konusunda cesaretlendirmiştir.

ABD'nin NATO aracılığıyla Rusya'nın Karadeniz'deki hegemonyasını kırmak ve askeri girişimlerini takip ederek denetim altına almak için Karadeniz'deki NATO ülkelerine konuşlandırılan radar istasyonları, casus uçakları, askeri üsleri ve askeri tatbikatları Rusya'yı geri adım atmak yerine daha fazla kışkırtmıştır (Erol ve Demir, 2012, s.20). NATO'nun Karadeniz'deki artan varlığından duyduğu rahatsızlığı son yıllarda daha net ve kararlı bir şekilde ortaya koyan Rusya ise bu tepkilerini gerek 2008'deki Gürcistan Savaşı ile gerekse 2014'teki Kırım ilhakıyla gerekse de 2022'deki Ukrayna'ya başlattığı işgal ile göstermiştir. Rusya'nın bu eylemlerine karşı NATO'nun, dolayısıyla ABD ve AB ülkelerinin tepkisi ise kınamak, ambargo uygulamak ve Rusya'nın müdahale ettiği ülkelere destek şeklinde olmuştur. Rusya'nın sahip olduğu nükleer silahlar NATO'nun Rusya ile doğrudan bir savaşa girişmelerine engel olmaktadır. Aksi taktirde insanoğlunun üzerinde yaşayabildiği yegane gezegenimiz Nagasaki ve Hiroşima'da yaşanan felaketten çok daha büyük bir felakete sahne olabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Soğuk Savaş boyunca ABD ve SSCB sırasıyla Batı ve Doğu bloğunun liderleri olarak dünyayı büyük ölçüde iki ideolojik ve askeri kampa ayırmışlardır. Batı bloğunun askeri kanadı olarak kurulan NATO hem Soğuk Savaş esnasında hem de sonrasında uluslararası sistemin en önemli aktörlerinden biri olarak varlığını sürdürmüştür.

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sisteme katılan yeni devletlerin önemli bir kısmı da Doğu Avrupa topraklarında bulunmaktaydı. AB'nin genişleme politikasına paralel Doğu Avrupa'ya doğru ilerlerken bir diğer Batılı kuruluş NATO da ona eşlik etmiştir. Karadeniz'in güneyinde 1952'deki üyeliğinden bu yana sadece Türkiye bulunmaktayken, 2004'teki beşinci genişlemede Bulgaristan ve Romanya'nın da ittifaka katılmasıyla Karadeniz'in güneyi ve batısı NATO toprağı haline dönüşmüştür. Bununla da sınırlı kalmayan İttifak, Ukrayna ve Gürcistan ile de ilişkilerini geliştirmiş ve gelecekte bu iki ülkenin NATO üyeliklerine yeşil ışık yakmıştır. Böyle bir senaryoda Karadeniz çevresinde Rusya dışındaki tüm ülkeler NATO üyesi olurken Rusya da -tabiri caizse- NATO tarafından Karadeniz'de çevrelenmiş olacaktır.

Karadeniz'in Rusya için ne derece hayati öneme sahip olduğu öteden beri bilinmektedir. Rusya'nın yaşam alanlarından (*Lebensraum*) olan Karadeniz ve çevresinde Batı/ABD/NATO nüfuz alanı oluşmasına göz yumacağını düşünmek en nazik ifadeyle saflık olur. Ancak öte yandan ABD'nin de Karadeniz çevresinde Rus etkisinin artmasını istemeyeceğı ve buna karşı girişimlerde bulunacağı da kolaylıkla söylenebilir. Hal böyle olunca Soğuk Savaşın iki aktörünün dün olduğu gibi hem bugün hem de gelecekte Karadeniz çevresinde güç mücadelesini sürdüreceğini söylemek abartılı olmayacaktır.

Karadeniz'de yaşanan küresel güç mücadelesi ve çatışma başta bölge ülkeleri olmak üzere tüm dünyayı siyasi, ekonomik ve insani olarak olumsuz etkilemektedir. Arap Baharı sürecinde, özellikle Suriye İç Savaşı'nda görülen göç hareketleri Ukrayna'nın Rusya tarafından işgalinde de yaşanırken dünyada yerinden edilmiş milyonlarca insana yenileri eklenmiştir. BM verilerine göre son yıllarda savaş, şiddet, zulüm ve insan hakları ihlalleri nedeniyle yerlerinden edilmiş insanların sayısı giderek artmaktadır. On yıl önce dünyada yerlerinden edilmiş insan sayısı yaklaşık 50 milyon iken bugün bu sayı yüz milyonu aşmış durumdadır (UNHCR Global Appeal,

2023). Sözü'nün özü, bir yandan NATO'nun Karadeniz'de genişleme ve Rus etkisini azaltma isteği ve girişimleri diğer yandan Rusya'nın da buna karşılık vermesiyle Karadeniz'de suların durulacağını beklemek -en azından yakın zamanda- zor gözükmektedir.

Kaynakça

- Akdemir, E. (2014), NATO'nun Karadeniz Politikası, *Karadeniz Araştırmaları*, Yaz 2014, Sayı 42, 1-9.
- Aksu Ereker, F. (2019), "NATO'nun Güvenlik Anlayışı ve Stratejik Konseptleri", Güvenlik Yazıları Serisi, No.23, Ekim 2019. 27 02, 2023 tarihide https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/NATOSTratejikKonseptleri_FulyaAksuEreker_v.1.pdf adresinden alındı.
- Asal, U. Y., Terzi, F. (2020), *Rus Dış Politikasında Değişimin Felsefi Temelleri: NATO Genişlemesine Yönelik Baltıklar'da Bir İmparatorluk Tepkisi*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:19 Sayı:37 Bahar 2020/1, 619-633.
- Birsel, H. (2012), *Başlangıçtan Günümüze NATO Sorunsalı: "Madalyonun İki Yüzü"*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2012, Sayı: 25, 109-124.
- BRZEZINSKI, Z. (1997), Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri, (Çev: Yelda Türedi), İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Durkalec, J. (2018), *Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması elli yaşında: bir orta yaş krizi*, 22 01, 2023 tarihinde NATO Review: <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2018/06/29/nuekleer-silahlarin-yayilmasini-oenleme-antlasmasi-elli-yasinda-bir-orta-yas-krizi/index.html> adresinden alındı.
- Erhan, Ç. (2009), 'ABD ve NATO'yla İlişkiler'. B. Oran (Ed.) *Türk Dış Politikası I: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul.

- Erol, Seyfettin M., Demir, S. (2012), *Amerika'nun Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek*, Gazi Akademik Bakış, Cilt 6, Sayı 11, 17-33.
- Fırat M. (2009), '1960-1965 Dönemi: NATO'yla İlişkiler', *Türk Dış Politikası I: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Ed: Baskın Oran), İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul.
- Kavuncu, S. (2013), *Nükleer Silahsızlanma Yolunda Start Süreci, Bilge Stratejileri*, Cilt 5, Sayı 8, Bahar 2013, ss.119-148.
- Kuzey Atlantik Antlaşması, Washington DC, 4 Nisan 1949, 16 01, 2023 tarihinde https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr adresinden alındı.
- NATO (1991). *The Alliance's New Strategic Concept*. 25 01, 2023 tarihinde Official Website of NATO: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm adresinden alındı.
- NATO (1999). *The Alliance's New Strategic Concept*. 25 01, 2023 tarihinde Official Website of NATO: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm adresinden alındı.
- NATO (2002). Prague Summit Declaration. 25 01, 2023 tarihinde Official Website of NATO: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm adresinden alındı.
- NATO (2010). Stratejik Konsept Değerlendirmesi, 20 01, 2023 tarihinde Official Website of NATO: <http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/NATO.pdf> adresinden alındı.
- NATO Organization, Civilian and Military Structure, 16 01, 2023 tarihinde Official Website of NATO: <https://www.nato.int/cps/en/natohq/structure.htm> adresinden alındı.

- Tellal, E. (2009), 'SSCB'yle İlişkiler', B. Oran (Ed.) *Türk Dış Politikası I: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul.
- The New Yorker (2023). 'Why John Mearsheimer Blames the U.S. for the Crisis in Ukraine' interview by Isaac Chotiner, 25 02, 2023 tarihinde The New Yorker: <https://www.newyorker.com/news/q-and-a/why-john-mearsheimer-blames-the-us-for-the-crisis-in-ukraine> adresinden alındı.
- UNHCR Global Appeal (2023), 117.2 million people will be forcibly displaced or stateless in 2023, according to UNHCR's estimations, 25 05, 2023 tarihinde <https://reporting.unhcr.org/globalappeal> adresinden alındı.
- Waltz, Kenneth N. (2012), 'Why Iran Should Get the Bomb, Nuclear Balancing Would Mean Stability', 25 05, 2023 tarihinde *Foreign Affairs*: <https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/2012-06-15/why-iran-should-get-bomb> adresinden alındı.

KARADENİZ HAVZASININ GÜVENLİĞİNDE ÇİN'İN ROLÜ: TÜRKİYE İLE OLASI İŞ BİRLİĞİ UNSURLARININ ETKİSİ

Müge Yüce

[Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi]

Giriş

Karadeniz'de Rusya'nın saldırgan dış politika atılımları ile başlayan çatışma ortamı ve istikrarsızlık, Karadeniz ile bağlantısı olan daha geniş coğrafyalarda meydana gelen ekonomik, sosyal ve politik gerilimler ile birleşerek geniş çaplı bir rekabetin unsuru haline gelmiştir. 2008'de Osetya Savaşı ile başlayıp, 2014'te Kırım'ın ilhakı ile devam eden Rusya'nın yayılma stratejisi, Ukrayna Savaşı'ndan sonra Avrupa Birliği (AB), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Çin'in de orta ve uzun vadeli güvenlik algulamalarını etkileyen bir nitelik kazanmıştır. 2011'den sonra Ortadoğu'da meydana gelen yönetim değişiklikleri, Doğu Akdeniz'de enerji jeopolitiğini değiştirme potansiyeli olan gelişmelerin yaşanması, Güney Kafkasya'da Dağlık Karabağ Savaşı ve COVID-19 pandemisi ile küresel ekonomide ortaya çıkan durağanlaşma eğilimi Geniş Karadeniz Havzası'nın diğer tüm bileşenleri gibi Türkiye'yi de etkilemiş ve Türk dış politikasının genel yönelimi üzerinde radikal kırılmalar meydana getirmiştir.

Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında stratejik konumu ve tarihsel ilişkileri sebebiyle ayrı bir önemi olan Türkiye, değişen dış çevresinden algıladığı güvenlik tehditleri arttıkça geleneksel

müttefikleri ile anlaşmazlık yaşamış ve Ukrayna Krizi'nin yaratmış olduğu kaos ortamını diplomatik yollarla faydaya çevirmek istemiştir. Özellikle Azerbaycan'ın Ermenistan'a karşı yürüttüğü Dağlık Karabağ Savaşı'nda, Rusya ile Ukrayna arasında doğrudan iletişimin sağlanması ve ateşkes görüşmelerinde Türkiye coğrafi ve tarihî bağlarını uzlaştırıcı diplomatik adımlarla birleştirerek etkili bir aktör haline gelmiştir. Türkiye'nin savaşa taraf ülkelerin liderleri ile doğrudan yaptığı görüşmeler ile Antalya Diplomasi Forumu gibi platformları kullanarak önderlik ettiği uzlaşma görüşmeleri, Karadeniz Havzası'nda yeniden şekillenmekte olan güç mücadelesinde yadsınamayacak bir güç olduğu imajını güçlendirmiştir.

Türkiye'nin içerisinde yer aldığı coğrafi ulaştırma hatlarının önem kazanması bu yeni atmosfer içinde sayılabilecek önemli dinamiklerden bir tanesi olmuştur. Asya ve Avrupa arasındaki ticaret, ulaştırma ve enerji hatları konusunda Hazar ve Karadeniz çevresindeki bölge sınırlı bir rol oynamış olsa da Rusya'nın 2014 Kırım işgali, Azak Denizi'ndeki hâkimiyeti ele geçirmesi ve Ukrayna Savaşı sonrasında Hazar Bölgesi ve Karadeniz kıyısındaki ülkeler Asya-Avrupa rotası üzerinde jeopolitik ve jeostratejik bir alternatif konumuna gelmiştir (Meister, 2022: 2). Dünya Bankası tarafından 2022 yılında hazırlanan *Ukrayna Savaşı'nın Küresel Ticaret ve Yatırma Etkisi* başlıklı rapora göre Çin ile Avrupa arasında Kazakistan ve Rusya üzerinden sağlanan sevkiyat %40 oranında azalmıştır. Ukrayna Savaşı'nın başlangıcından itibaren kullanılmayan kuzey rotasına alternatif olarak Türkiye'nin içinde yer aldığı Orta Koridor ve Trans-Hazar ticaret rotası kullanılmaya başlamıştır (WB, 2022; Eldem 2022: 1). 2015 yılında ilan edilen Orta Koridor projesi ile bu ticaret rotasının daha aktif hale getirilmesini amaçlayan Türkiye, 2016 yılında Çin ile karşılıklı bir mutabakat antlaşması imzalayarak Kuşak Yol İnisiyatifi'nin anahtar aktörlerinden birisi haline gelmiştir. Bu kapsamda Karadeniz Havzası'nda yer alan ülkelerin üyesi

olduğu Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü (KEİ)'nin kurucu üyesi olmasının yanı sıra, Karadeniz'e kıyası olan üç NATO üyesinden biri olan Türkiye; Rusya ile artan iş birliğinin de etkisiyle, Kremlin'in en önemli müttefiki haline gelen ve Karadeniz Bölgesi'nde etkisini artırmak isteyen Çin için önemli bir partner haline gelmiştir.

2049 yılında Çin'in 100. Kuruluş yıl dönümünde Çin halkının yeniden dirilişini ve Çin Rüyası'nı hayata geçirme projesi ile Türkiye'nin 2023 vizyonunu bir araya getirme motivasyonunun iki ülke arasındaki ilişkiyi ekonomi ve kültür alanlarının ötesine taşıyacağı, bağlantı hatlarının güvenliğinin sağlanması için güvenlik iş birliğini de gerektireceği ön görülmektedir (Işık ve Zou, 2019: 291). Buna ek olarak Çin ve Rusya'nın etkin olduğu Şanghay İş Birliği Örgütü'nün 2021 yılında Suudi Arabistan, Mısır ve Katar gibi Ortadoğu ülkelerine Diyalog Partneri Statüsü tanınması Pekin'in bölgedeki ilişkilerini güçlendireceği ve Türkiye'nin iş birliğine ihtiyaç duyacağına işaret etmektedir.

Çin'in Karadeniz Havzası'ndaki etkisini ve ilişkilerini ele alan çalışmalar, çoğunlukla bölge ülkelerinin Kuşak Yol İnisiyatifi (KYİ) içerisindeki konumları, bu kapsamda Çin tarafından yapılan yatırımlar ve projeler üzerinden ele alınmıştır. Benzer şekilde Türkiye Çin ilişkileri de KYİ kapsamında artan Çin yatırımları ve ekonomik ilişkilerdeki potansiyellere odaklanılarak incelenmiştir. Türkiye'nin Çin ile artan ilişkisi otoriter yayılma teorisi, orta güçte devletlerin hegemonik güçlerle ilişkileri, Batı-sonrası dünya düzeni, jeo-ekonomik rekabetin ikili ilişkilerde yol açtığı değişimler gibi çeşitli açılardan ele alınmıştır (Yılmaz ve Yıldırım, 2018; Öniş ve Yalılıkun, 2021; Özşahin vd. 2021; Güneyliloğlu, 2022). Ancak Türkiye ile Çin arasındaki ilişkilerin Karadeniz havzasında meydana gelen değişimler çerçevesinde daha geniş bir perspektif ile yorumlanması hem taraflar hem de bölgedeki diğer ülkeler açısından etkileri önemli olacak sonuçları ortaya çıkarma potansiyeli taşımaktadır. Bu çalışmada Çin ve

Türkiye'nin Geniş Karadeniz Havzası'nda artan etkisi incelenerek Çin ile Türkiye arasında meydana gelecek olası iş birliği alanları ve bu iş birliğinin bölgesel güvenliğe etkileri analiz edilecektir.

Çin'in Karadeniz Bölgesi'nde Artan Etkisi

Çin'in uluslararası sistemde artan etkisine yönelik tartışmalar son on yıldır Kuşak Yol İnisiyatifi'ne odaklanan ve jeo-politik bakış açısının hâkim olduğu bir çerçeve içerisinde gerçekleşmektedir. Pekin, ulaşım ve bağlantı hatlarını kuvvetlendirerek bölgeler arasındaki etkileşimi artırmayı hedeflediği bu proje ile yalnızca jeopolitik güç dengelerinin değil aynı zamanda bölgesel sınırların, coğrafi tanımlamaların değişeceği yeni bir bakış açısı da sunmaktadır. "İnsanlığın ortak kader ve refah birliği" söylemi ile motive edilen bu bakış açısında Asya ve Avrasya bölgesinin ulusal sınırlar yerine kültürel ve ekonomik etkileşim ile yeniden tanımlanmasına yol açacağı ifade edilmektedir (Ergenç, 2015).

Rusya'nın askerî varlığı ve siyasi hâkimiyetinden kaynaklı olarak Karadeniz Bölgesi jeopolitik ve jeo-ekonomik bir rekabet alanı olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında bölge çeşitli aktörlerin ticari, siyasi, güvenlik ve ekonomik çıkarlarına yönelik yeni fırsatlar sunmaktadır. Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin yanında bu aktörlere AB, NATO, ABD ve Çin dâhil olmaktadır (Khokrishvili & Lebanidze, 2022: 191). Tüm bu aktörler arasında ulaştırma hatları, liman ve altyapı yatırımlarına öncelik vermesi sebebiyle etkisi en fazla artan ülkelerin başında Çin gelmektedir. Avrasya ülkeleri, KYİ ile ortaya çıkacak etkileşimin güvenlik çevresini en fazla etkileyeceği bölgeler arasında sayılabilir. Coğrafi olarak dağlık ve sınırlandırılmış yapısı ile dışa kapalı alt bölgeleri bulunan Avrasya, bu özelliğinin de etkisiyle içinde barındırdığı etnisiteler arasında çok sayıda çözülmemiş sorunların bulunduğu bir nitelik göstermektedir. KYİ ile tamamlanması planlanan ulaştırma hatlarının yaygınlaşması ile bölge

halklarının entegrasyon süreçlerinin de hızlanması önemli bir olasılık olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda Hazar ve Karadeniz rotasını kullanan ilk ulaştırma, 2022 yılında gerçekleştirilmiştir. Çin'in Xian şehriden yola çıkan ve 42 konteyner ile yaklaşık 316 ton yük taşıyan ilk kargo treni Kazakistan, Azerbaycan, Gürcistan, Romanya, Macaristan, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti'ni geçerek Mannheim'a ulaşmıştır. Toplamda 11,300 km'lik bir mesafeden oluşan bu hat üzerinde Hazar Denizi ve Karadeniz'i kullanan deniz ulaştırma hatları da yer almaktadır (Xinhua, 2022; Silk Road Briefing, 2022).

Harita 1. Çin'den Avrupa'ya Demir Yolu

Kaynak: Railway China to Europe: Overview of Middle Corridor Service, <https://craneww.com/knowledge-center/latest-news-and-info/railfreight-caspian-route/>.

Diğer yandan Çin, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesini gerçekleştirmek üzere yatırım yaptığı Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye'de giderek daha etkili bir ekonomik güç haline gelmektedir. Bakü-Tiflis-Kars ulaştırma hattı henüz KYİ ile resmî olarak entegre edilen bir proje olmamakla birlikte bu

hattın geçeceği ülkeler Çin'in projeyi gerçekleştirmesi için istekli ve hazır olduklarını ifade etmektedirler (Kemoklidze, 2021: 85).

Pekin yönetiminin Karadeniz Havzası ve Doğu Akdeniz çevresindeki artan varlığı, Çin merkezli jeopolitik anlayışta Batı Asya olarak kabul edilen bölgeye yönelik ekonomik ve stratejik hesaplamaların bir sonucu olarak gerçekleşmektedir. Çin, ilk kez 2012'de Rusya ile başladığı ortak deniz tatbikatları kapsamında 2015 yılında Akdeniz'e ve 2019'da ise İran'ın da katıldığı Arap Denizi'ne donanmasını göndermiştir (Sheldon-Duplaix, 2022: 110-111). Diğer yandan diyalog ortakları arasında Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan'ın yer aldığı Şanghay İşbirliği Örgütü, 2022 yılında Semerkand Zirvesi sonrasında yayınladığı deklarasyon ile Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Bahreyn Krallığı, Suudi Arabistan ve Katar'a diyalog partneri statüsü tanımıştır (SCO, 2022). Çin'in Ortadoğu, Kafkasya, Doğu Akdeniz ve Güney Avrupa'daki ülkelerin en önemli ticaret ortağı haline gelmiş olması, Pekin'in Karadeniz'i çevreleyen daha geniş bir coğrafyadaki gelişmelere daha duyarlı olması sonucunu getirecektir.

Çin, Batı Asya'da ve genel olarak küresel sistem içerisindeki jeopolitik ve ekonomik çıkarları gereği Karadeniz ve çevresindeki ülkelerin istikrarını önemsemektedir. Ancak, Çin dış politikasının temel ilkeleri gereği Pekin Karadeniz Havzası'nda askeri bir güç olarak güvenlik sağlayıcı rolü oynamak yerine bölgede ekonomik altyapıyı güçlendirerek refahı arttırmayı ve ekonomik katma değer aracılığıyla istikrar sağlayıcısı olmayı tercih edecektir. Nitekim Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'da üstlenmiş olduğu altyapı, ulaştırma ve liman projeleri, Güney ve Güneydoğu Avrupa'da artan ekonomik varlığı Çin'i Karadeniz Havzası'nda yeni bir güvenlik ve istikrar modeli sunan bir aktör haline getirme potansiyeli taşımaktadır. Çin için Karadeniz Havzası şu anda birçok açıdan ikincil önemde kalsa da bölgede anahtar rolü bulunan Türkiye ve Rusya gibi ülkelerle geliştireceği ilişkiler,

Çin'i uzun vadede etkili bir oyun kurucu durumuna taşıyacaktır.

Ukrayna Savaşı Sonrası Türkiye'nin Bölgesel Güvenlikteki Rolü

Karadeniz Havzası'nın değişen jeopolitiğinde Rusya ve Türkiye merkezî bir rol oynamaktadır. Rusya Akdeniz, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Güney Avrupa'da güç kapasitesini artırmak için Karadeniz'i bir sıçrama tahtası olarak görürken Türkiye NATO üyesi bir ülke olarak kendisini doğu ve batı arasında köprü olarak görmektedir (Meister, 2022: 3). Rusya'nın Ukrayna Savaşı'nda tüm önemli limanları kapatması sonrasında Karadeniz Bölgesi'nde Doğu Ortaklığı, Karadeniz Sinerji, Orta Asya Stratejisi, Trans-Avrupa Networkü gibi inisiyatiflere odaklanan Avrupa için gelecek dönemde Ukrayna, Moldova, Gürcistan kadar Türkiye'nin ittifakı anahtar önemde görülmektedir (Meister, 2022: 8).

Suriye İç Savaşı, düzensiz göçmen sorunu ve Doğu Akdeniz'de enerji arama faaliyetleri gibi konularda ABD ve Avrupa Birliği ülkeleriyle çatışan çıkarlara ve farklı politika önceliklerine sahip olan Türkiye, Ukrayna ve Dağlık Karabağ Savaşları'nda bölgesel ve küresel barışa katkı sağlayan bir aktör olarak değerlendirilmiştir. Ukrayna Savaşı başladıktan kısa bir süre sonra Rusya ve Ukrayna'dan gelen üst düzey liderleri Antalya Diplomasi Forumu'nda bir araya getiren Türkiye, 2022 yılının Kasım ayında ABD ve Rusya istihbarat servisi başkanlarını Ankara'da buluşturmuş ve uluslararası güvenliğe yönelik tehditler konusunda fikir alışverişinde bulunulmasını sağlamıştır. Uluslararası kamuoyunda yankılanan bir diğer adım ise Türkiye'nin Rusya'yı Ukrayna'dan tahıl ihracatına izin vermesi yönünde ikna etmesi olmuştur. Tahıl koridorunun açılmasına öncülük eden ve NATO üyesi bir ülke olarak Rusya'nın karşısında yer almamaya çalışan Türkiye'nin izlediği

politikanın temel motivasyonlarını açıklamaya çalışan birçok çalışma yayınlanmıştır (Aljazeera, 2022; Euronews, 2022; Modern Diplomacy, 2023; Atlantic Council, 2023).

Rusya ve Ukrayna'nın Türkiye ekonomisi için taşıdığı önemin yanı sıra Erdoğan tarafından savaş sürecinde izlenen dış politikanın temel vurgusu; çatışmaların çözülmesi yönünde BM'nin etkisiz kalması, savaş sonrası kurulan düzenin yapısal zayıflıkları ile Rusya'ya karşı Avrupa'nın bir bütün olamayışına yapılan eleştiridir. İç politikada artan enflasyon ve sosyal istikrarsızlık sebebiyle toplumun birçok kesiminden ağır eleştiriler alan Erdoğan'ın karşısında yer alan muhalefet partilerinin AKP hükümetiyle paylaştıkları neredeyse tek ortak görüş de Rusya'nın Ukrayna'daki savaşının ortaya çıkardığı şeyin Batı'nın çifte standartları ve ikiyüzlülüğü olduğu görüşüdür (SWP, 2022). Batının Ukrayna'ya gerekli desteği vermediği yönündeki görüş, Türkiye'de son yıllarda devam eden Batılı müttefiklere ve NATO'ya karşı duyulan güvenin sorgulandığı tartışmaları da hızlandırarak Türk dış politikasına yön veren temel bir faktör haline gelmiştir. "NATO Şüpheliği" olarak literatürde yerini alan tartışmaya göre Türkiye'nin kendisine yönelik bir saldırı karşısında ihtiyaç duyacağı NATO desteğinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusu cevabı merak edilen önemli bir soru olarak varlığını sürdürmüştür. Nitekim Türkiye'nin hem NATO'nun kendisi ile hem de NATO'daki ortaklarıyla ilişkilerinde yaşadığı sorunlar, NATO şüpheliğinin ciddi şekilde yükselmesine sebep olmuştur (Çelik, 2023: 103).

Türkiye'nin geleneksel müttefikleriyle yaşadığı sorunlar ile dış çevresinden algıladığı güvenlik tehdidinin yükselmesi, Türk dış politikası karar vericilerinin bölgesel sorunlarda inisiyatif alarak bölgesel bir karar verici güç olma iradesinin kuvvetlenmesine yol açmıştır. Bu kapsamda Dağlık Karabağ Savaşı, Suriye İç Savaşı ve Ukrayna Savaşı'nda gerek çatışmaların sona erdirilmesi için arabuluculuk faaliyetleri gerekse savaş sonrası düzenin şekillenmesinde aldığı etkin rol

ile Karadeniz Havzası'nda önemli bir güç olarak ön plana çıkmıştır.

Erdoğan'ın küresel ve bölgesel yönetişimde BM'nin yetersizliğini, uluslararası sistemin yapısal zayıflıklarını ve iç politikada artan Batı şüpheciliğine karşı Asya'nın yükselişini vurgulayan duruşu Türkiye'yi Çin için stratejik bir bölgesel aktör haline getirmektedir. Uluslararası toplumda önemi giderek artan bir konumda bulunan Çin ve Türkiye'nin karşılıklı ilişkilerini daha üst düzeye taşıması, küresel sorunlarda olduğu kadar Türkiye'nin güvenlik çevresini doğrudan etkileyen Karadeniz Havzası'nda da önemli etkileri beraberinde getirecektir (Yu, 2021: 255).

Çin-Türkiye İş Birliği ve Bölgeye Etkileri

Çin'in Karadeniz-Ortadoğu-Avrupa bağlantısındaki ülkelerle karşılıklı ve çok taraflı diplomasiyi kullanarak yürüttüğü ilişki modeli, Pekin'in bölgedeki artan etkisini hızlandırmıştır. Ancak, Türkiye ile ilişkiler tarihsel ve yapısal sorunlar sebebiyle kısıtlı bir düzeyde kalmıştır. Türkiye'nin Çin ile ilişkilerinin gelişimi başlıca iki temel faktöre odaklanılarak açıklanmaktadır. İç politikadaki değişime vurgu yapan ilk faktöre göre Türkiye'nin Batılı müttefikleri ile gerilen ilişkileri sonrası Türkiye iç politikasında yükselen bir Batı-karşıtlığı meydana gelmiş bu da Çin ile ilişkilerin geliştirilmesinin önünü açmıştır. Diğer faktöre göre bölgesel ve küresel güç dağılımında meydana gelen değişim sonrasında Çin'in yükselen bir güç haline gelmesi Türkiye'yi ilişkileri geliştirme konusunda teşvik eden bir unsur olmuştur (Özşahin vd., 2021: 223). 2018 yılında Recep Tayyip Erdoğan *The New York Times* için yazdığı makalede ABD'nin tek taraflı eylemlerinin Amerika'nın çıkarlarına zarar verdiğini ve Türkiye'yi başka dost ve müttefikler aramaya zorladığını ifade etmiştir (The New York Times, 2018). Suriye ve Libya üzerinde ABD ve Türkiye'nin birbiri ile çatışan politikalar izlemeleri, Doğu Akdeniz'deki enerji arama faaliyetleri ve son olarak Türkiye'nin Rus hava savunma sistemlerini satın alması

Türkiye ve ABD arasındaki ilişkileri giderek gergin bir noktaya taşıyan faktörler olmuştur (Sanders, 2021: 219).

Çin ve Çin'in öncülük ettiği uluslararası örgütler ile ilişkilerin arttırılması, Türk karar vericiler tarafından yükselen güçlerin tamamını kapsayan Asya'ya yönelme vizyonunun bir bileşeni olarak uygulamaya konulmuştur. Nitekim Türkiye, yeni bir müttefik ağı oluşturma çabaları kapsamında 2019 yılında T.C. Dışişleri Bakanlığı "Yeniden Asya" girişimini başlatmış ve bu kapsamda alanın önde gelen uzmanlarıyla görüş alışverişi, sertifika ve eğitim programları düzenlemiştir. "Yeniden Asya" girişimi, Türk diplomasisinin doğrudan Asya ülkeleriyle iş birliğine odaklandığı ilk inisiyatif olması sebebiyle önem taşımaktadır (Eliküçük Yıldırım, 2021: 28).

Türkiye-Çin ekonomik ilişkileri ve Çin'in Türkiye'ye yönelik yatırımları görece düşük olsa da Türkiye hükümeti Çin ile daha yakın ilişkiler geliştirme arayışı içindedir (Sander, 2021: 220). 2016 yılı Türkiye-Çin ilişkilerinin gelişiminde dönüm noktalarından biri olarak gösterilebilir. Türkiye, 2016 yılındaki darbe girişimi sonrasında iç politikada meydana gelen değişimler ve bölgesel güvenlik sorunlarında ABD ve AB ile yaşadığı sorunlar sonrasında dış politikasını çeşitlendirmek yönünde bir karar almış ve Batılı müttefikleri tarafından maruz kaldığı izolasyonu Avrasya ülkeleri ve Çin ile geliştirdiği iş birliği ile aşmaya çalışmıştır (Chen, 2020: 785). Nitekim Recep Tayyip Erdoğan ve Xi Jinping arasında tesis edilen Dışişleri Bakanları İstişare Mekanizması'nın ikinci toplantısı 2017 yılında Pekin'de düzenlenmiştir. Toplantı sonrası yapılan basın açıklamasında Mevlüt Çavuşoğlu, Çin'in Kuşak Yol İnişiyasitifi'ndeki liderliğini takdirle karşıladıklarını, orta koridor projelerinin entegrasyonu için Çin ile birlikte çalıştıklarını ve Türkiye'de kurulması planlanan 3. nükleer santrali de Çin ile birlikte kurmak istediklerini belirten bir konuşma yapmıştır (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2017). Bunlara ek olarak 2018 yılında Türk lirasında meydana gelen kriz, Çin

ve Türkiye'nin çıkarlarının bir araya gelmesi için uygun çevreyi yaratmıştır (Yılmaz ve Yıldırım, 2018: 1208).

Çin ile Türkiye arasındaki dış ticaret istatistikleri iki ülke arasındaki ilişkilerin 2020 yılından itibaren önemli bir ivme kazandığını teyit etmektedir. 2022 yılının TÜİK verilerine göre Türkiye'nin Çin'e ihracatı 3,281 milyar ABD doları civarında gerçekleşmiş, bu rakamla Çin Türkiye'nin ihracat partnerleri sıralamasında 18. sırada yer almış ve toplam ihracatın yalnızca %1.3 oranı Çin ile gerçekleştirilmiştir. Aynı yılın ithalat verileri incelendiğinde 41 milyar ABD doları ile Çin, Rusya'dan sonra Türkiye'nin en büyük ikinci ithalat partneri olmuş ve toplam ithalatın %11,4'ü Çin ile gerçekleştirilmiştir (TÜİK, 2023). Verilerin daha anlamlı olabilmesi için Çin'in Karadeniz Havzası'ndaki diğer ülkelere yapmış olduğu ihracatta meydana gelen artış oranları karşılaştırılabilir.

Tablo 1. Karadeniz Havzası Ülkelerine Çin Tarafından Yapılan İhracatta Meydana Gelen Artış Oranı 2020-2021

Ülke	2020	2021	Değişim Oranı (%)
Rusya	50.8	67.7	33.2
Türkiye	22.5	31.6	40.5
Bulgaristan	1.81	2.56	41.7
Gürcistan	1,05	993 mil.	-5,87
Azerbaycan	981 mil	1.28	30.6
Romanya	5.84	6.89	18
Ukrayna	7.66	10.4	35.5

Kaynak: OEC World, China.
<https://oec.world/en/profile/country/chn>

Tablodan görüldüğü üzere Karadeniz Havzası'nda Türkiye, Çin'in en fazla ihracat yaptığı ülkelerden biri haline gelirken, bu ihracatın son yıllarda en fazla artış gösterdiği ikinci ülke olmuştur.

Türkiye ile Çin arasında artan iş birliğinin merkez noktası, Kuşak Yol İnisiyatifi ve Orta Koridor projeleri olmuştur (Işık ve Zou, 2019: 289). 2013 yılında Çin tarafından ilan edilen Kuşak Yol İnisiyatifi kapsamında Çin merkezli şirketler tarafından Türkiye’de birçok altyapı ve ulaştırma projesi üstlenilmiştir. Türkiye, Orta Asya-Ortadoğu-Afrika-Avrupa ülkeleri ile olan tarihi ve siyasi bağlarıyla, AİGK, AGİT ve NATO üyeliğiyle ve jeopolitik konumu sebebiyle “Kuşak Yol” projesi için önem taşıyan stratejik ülkelerden biri konumundadır (Durdular, 2016: 90). Diğer yandan Türkiye tarafından hayata geçirilmek istenen Orta Koridor İnisiyatifi ise Orta Asya ülkelerinden geçerek Hazar Denizi, Gürcistan ve Azerbaycan üzerinden Çin ile Türkiye’yi birbirine bağlamayı hedefleyen bir ulaştırma hattı projesidir. Orta Koridor İnisiyatifinin iki temel projesi, Trans-Kazakistan demiryolu ile Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demiryolu hatlarıdır (Eldem, 2022: 2). Orta Koridor, Avrupa ile Asya arasında bir ticaret yolu olarak Kuzey Koridoruna oranla daha hızlı ve daha ekonomik, 2.000 km daha kısa, iklim koşulları bakımından da daha elverişli olup, deniz yoluna kıyasla ulaşım süresini 1/3 nispetinde (15 gün) kısaltmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2023). Ukrayna Savaşı’ndan önce Orta Koridoru kullanan kargo trafiği 2020-2021 arasında %52 oranında bir artış göstermiştir. 2022 Ocak ve Mart ayı arasında ise 2021 yılının aynı dönemine göre %120’den fazla bir artış kaydedilmiştir (Eldem, 2022: 4).

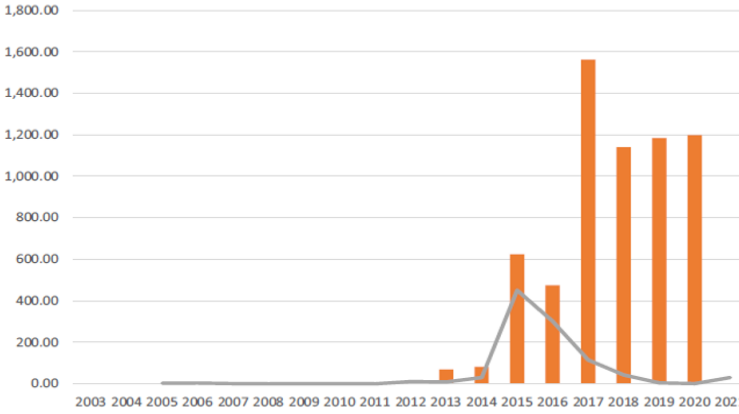
Orta Koridor ve KYİ kapsamında hayata geçirilen Yavuz Sultan Selim ve Osmangazi köprüleri, 18 Mart Çanakkale Köprüsü, Avrasya Tüneli, İstanbul Havalimanı ve Bakü-Tiflis-Kars Demir Yolu gibi projeler, Kuşak ve Yol İnisiyatifi Projesi’ne ulaşım ve lojistik olarak katkı sağlamakta, bu da Çin için Türkiye’yi giderek önemi artan bir partner haline getirmektedir (Anadolu Ajansı, 2021). Tüm bu projelerin gerçekleştirilmesi sürecinde 2022 yılı itibarıyla Çin, Türkiye’de kayıtlı 1000’i aşkın şirkete ve 1 milyar doları aşan yatırım miktarına sahiptir (Silk Road Briefing, 2023).

Çin'in Türkiye ile jeo-ekonomik yakınlaşması, Türkiye'nin yükselen ekonomik sorunlarını yönetmek için hayati önemde olan doğrudan yabancı yatırım ve finans kaynaklarının çeşitlendirilmesi hedefini izleyen hükümet politikasına hizmet etmektedir (Güneşlioğlu, 2022: 560).

Çin açısından değerlendirildiğinde Türkiye'nin Balkanlar, Ortadoğu ve Avrupa'da sahip olduğu nüfuz sebebiyle Türkiye'nin katılımı ile KYİ'nin hedeflerinin daha kısa sürede gerçekleştirileceğine, ayrıca Türkiye'de uzun yıllardır devam eden AKP hükümetinin ve görece istikrarın Çin için önemli bir avantaj sunduğuna değinilmektedir (Akçay ve Qingye, 2020: 237).

Grafik 1. Çin'in Türkiye'deki DYY Stoğu ve Türkiye'ye DYY Akışı

(2002-2020, Milyon ABD doları)

Kaynak: Gürel ve Kozluca, 2022: 816.

Sonuç

Çin, Rusya ile birlikte ABD hâkimiyetindeki savaş sonrası düzene meydan okuyan ve Avrasya merkezli sayılan iki büyük güçten biri olarak kabul edilmektedir (Kirchberger, Sinjen ve

Wörmer, 2022: 1). Her iki ülke de Hint-Pasifik kıyılarından kendilerine yönelecek olası bir çevrenleme tehdidine karşı Orta Asya-Kafkasya-Ortadoğu çıkışını ulusal güvenlikleri için hayati önemde görmektedirler. Geniş Karadeniz Havzası'nın içinde kalan bu alt bölgeler, Türkiye, Gürcistan ve İran gibi orta büyüklükte bölgesel güçleri stratejik bir konuma taşımaktadır.

Yakın çevresinde meydana gelen gelişmelere aktif müdahalesi ve Rusya ile geliştirdiği yakın ilişkiler, Türkiye'yi Çin için iş birliği yürütebileceği ülkelerden biri haline getirmiştir. Nitekim Rusya'nın Ukrayna'da yürüttüğü savaşı "varoluşsal tehditlere karşı yürütülen bir savaş" olarak tanımlayan ve uluslararası sistemin mevcut durumunu 1. Dünya Savaşı öncesi döneme benzeten Çin kaynaklı bir makale, Türkiye'nin savaşın sona erdirilmesi için diplomasiyi kullanan bir ülke olarak teşekkür edilmesi gerektiğini dile getirmektedir (China Today, 2023). Türkiye uzun yıllardır aynı iktidar tarafından yönetiliyor olması açısından "istikrarlı", NATO, KEİ ve Türk Devletleri Teşkilatı gibi bölgesel örgütlerde aktif bir üye olması açısından "stratejik" ve mevcut uluslararası düzenin değişmesi gerektiği yönündeki vizyonu ile Çin'in hedeflerine ulaşmada "faydalı" olabilecek bir aktör olarak Çin'in hem Karadeniz Havzası'nda hem de daha geniş çaptaki politikaları için oldukça önemlidir. Ancak, Çin-Türkiye ilişkilerinin tarihten gelen yapısal zayıflıklarına ek olarak karşılıklı ticarete Türk tarafının sürekli açık veriyor olması Türkiye için ilişkilerin yönünü karşılıklı kazanca çevirmek adına büyük çabaları gerektirmektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin özellikle 2015 sonrasında iç ve dış politika çevresinde yaşadığı kırılma noktaları ile ekonomisinde meydana gelen kırılmalıklar, Çin'i Türkiye için alternatif bir büyük güç konumuna taşımış olsa da ilişkilerin geleceğini belirleyecek olan temel dinamik karşılıklı bağımlılık düzeylerinin yönetilebilmesi olacaktır.

Çin'in KYİ aracılığıyla yumuşak gücünü arttırdığı Avrasya'da asimetrik karşılıklı bağımlılık ilişkileri kurduğu iddia edilmektedir (Güneylioğlu, 2022: 551). Bu bağımlılıklar

üzerinden şekillenen politikaları Çin'in Karadeniz Havzası'nda gelecek dönemde AB ve NATO'ya ek olarak Rusya ile de karşı karşıya gelebileceği bir zemin yaratmaktadır. Doğu Asya ve Pasifik'te ABD öncülüğündeki çevreleme politikaları ile mücadele eden Çin'in imparatorluk gelenekleri ve stratejik düşüncesi Pekin'i Karadeniz Havzası'nda daha sürdürülebilir, bölge ülkelerinin iş birliğine ihtiyaç duyan bir ilişki kurmaya zorlayacak, bu da Türk dış politikası ve ekonomisi için fırsatları beraberinde getirecektir.

Kaynakça

- Adar, S. (2022, 06 April). "Perceptions in Turkey about the War in Ukraine" SWP Berlin: <https://www.swp-berlin.org/en/publication/perceptions-in-turkey-about-the-war-in-ukraine> adresinden alındı.
- Akçay, N. ve Tang, Q. (2020). *Turkey's Perceptions of China's Belt and Road Initiative (2013–2017): Media and Think-Tanks Discourse Analysis*. *China Report*, 56(2), 221–241. <https://doi.org/10.1177/0009445520916877>.
- Akpınar, P. (2022, 8 June). "Between Securitization and Diplomacy: Türkiye's Mediation in the Russia-Ukraine War". Globe: https://www.globe-project.eu/en/between-securitization-and-diplomacy-turkiye-s-mediation-in-the-russia-ukraine-war_15921 adresinden alındı.
- Avdaliani, E. (2023, January 28). *China's 2023 Trade and Investment with Türkiye: Development Trends*. Silk Road Briefing: <https://www.silkroadbriefing.com/news/2023/01/25/chinas-2023-trade-and-investment-with-turkiye-trends/#:~:text=As%20of%202022%20China%20had,varies%20from%20sector%20to%20sector> adresinden alındı.
- Canlı, Z. (2021, 30 Mart). *Türkiye stratejik konumuyla ulaşım rotası 'Orta Koridor'da kilit ülke haline geldi*. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-stratejik-konumuyla-ulasim-rotasi-orta-koridorda-kilit-ulke-haline-geldi/2192372> adresinden alındı.

- Chen, Y. (2020). *Developments in China–Turkey Relations: A View From China*. *Critical Sociology*, 46(4-5) 777-787. <https://doi.org/10.1177/0896920519885001>
- Çelik, S. (2023). *Tarihsel Süreç İçerisinde Türkiye’de NATO Şüpheliği*. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 95-115.
- Eldem, T. (2022). *Russia’s War on Ukraine and the Rise of the Middle Corridor as a Third Vector of Eurasian Connectivity*. *German Institute for International and Security Affairs*. SWP Comment 2022/C 64. <https://www.swp-berlin.org/en/publication/russias-war-on-ukraine-and-the-rise-of-the-middle-corridor-as-a-third-vector-of-eurasian-connectivity> adresinden alındı.
- Eliküçük Yıldırım, N. (2021). *Rigid boundaries between Turkey and China: is political mobility possible?*, *Turkish Studies*, 22(1), 28-48. <https://doi.org/10.1080/14683849.2020.1716191>.
- Ergenç, C. (2015). *Can Two Ends of Asia Meet? An Overview of Contemporary Turkey-China Relations*. *East Asia*, 32, 289-308.
- Gaber, Y. (2023, 1 March). “*One year into the war, it’s time for Turkey to reconsider its Ukraine-Russia balancing act*”. Atlantic Council: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/turkeysource/one-year-into-the-war-its-time-for-turkey-to-reconsider-its-ukraine-russia-balancing-act/> adresinden alındı.
- Güneylioğlu, M. (2022). *The Turkey-China rapprochement in the context of the BRI: a geoeconomic perspective*. *Australian Journal of International Affairs*, 76(5), 546–574. <https://doi.org/10.1080/10357718.2022.2076805>.
- Gürel, B. ve Kozluca, M. (2022). *Chinese Investment in Turkey: The Belt and Road Initiative, Rising Expectations and Ground Realities*. *European Review*, 30(6), 806-834. <https://doi.org/10.1017/S1062798721000296>.
- Işık, A. F. ve Zou, Z. (2019). *China-Turkey Security Cooperation Under the Background of the ‘Belt and Road’ and the*

- 'Middle Corridor' Initiatives. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 13(2), 278–293. <https://doi.org/10.1080/25765949.2019.1605572>.
- Kemoklidze, N. (2021). *China's Belt and Road Initiative: Opportunities and Challenges for Georgia*. *Lex Portus*, 7(2), 64–105. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.7.2.2021.4>.
- Kiracofe, C. A. (2023, 08 March). *Diplomacy, Ukraine War and Peace*. China Today: http://www.chinatoday.com.cn/ctenglish/2018/commentaries/202303/t20230308_800324706.html adresinden alındı.
- Kirchberger, S. & Sinjen, S. & Wörmer, N. (2022). "Introduction: Analyzing the Shifts in Sino-Russian Strategic Cooperation Since 2014". In *Russia-China Relations- Emerging Alliance or Eternal Rivals?*, Sarah Kirchberger, Svenja Sinjen, Nils Wörmer (Eds). Springer Publications. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-97012-3>.
- Khokrishvili, E. & Lebanidze, B. (2022). Georgia and the Black Sea: Risks, Resilience and Opportunities. *Z Außen Sicherheitspolit*, 15, 189–200. <https://doi.org/10.1007/s12399-022-00913-9>
- Meister, S. (2022, 6 Aralık). *Geopolitical Shifts in the Black Sea Region*. *Internationale Politik Quarterly*: <https://ip-quarterly.com/en/geopolitical-shifts-black-sea-region> adresinden alındı.
- Öniş, Z. ve Yalikul, M. (2021). *Emerging partnership in a post-Western world? The political economy of China-Turkey relations*. *Southeast European and Black Sea Studies*, 21(4), 507–529. <https://doi.org/10.1080/14683857.2021.1981624>
- Özşahin, M. C., Donelli, F. ve Gasco, R. (2022). *China-Turkey Relations from the Perspective of Neoclassical Realism*. *Contemporary Review of the Middle East*, 9(2) 218–239. <https://doi.org/10.1177/234779892110626>.

- Royan, E. S. (2023, 10 March). “Turkey as an ally and a mediator in the Russia-Ukraine War. What does it want from it?” Modern Diplomacy: <https://moderndiplomacy.eu/2023/03/10/turkey-as-an-ally-and-a-mediator-in-the-russia-ukraine-war-what-does-it-want-from-it/> adresinden alındı.
- Sanders, D. (2021). *The Black Sea Region Caught Between East and West. The Journal of Slavic Military Studies*, 34(2), 202–225. <https://doi.org/10.1080/13518046.2021.1990561>
- SCO (2022). *The Samarkand Declaration of the Heads of State Council of the Shanghai Cooperation Organisation*. <http://eng.sectsco.org/documents/> adresinden alındı.
- Sheldon-Duplaix, Alexandre (2022). “Russia-China Naval Partnership and Its Significance”. In *In Russia-China Relations- Emerging Alliance or Eternal Rivals?*, (101-120) Sarah Kirchberger, Svenja Sinjen, Nils Wörmer (Eds). Springer Publications. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-97012-3>
- Silk Road Briefing (2022, April 28). *China Begins Using Caspian & Black Sea Routes For European Trade*. <https://www.silkroadbriefing.com/news/2022/04/28/china-begins-using-caspian-black-sea-routes-for-european-trade/> adresinden alındı.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2017). *Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Wang Yi ile Ortak Basın Toplantısı, 3 Ağustos 2017, Pekin*. https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-cin-halk-cumhuriyeti-disisleri-bakani-wang-yi-ile-ortak-basin-toplantisi_-3-agustos.tr.mfa adresinden alındı.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2023). *Türkiye'nin Çok Taraflı Ulaştırma Politikası*. T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi: https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-cok-tarafli-ulastirma-politikasi.tr.mfa adresinden alındı.

- The New York Times (2018, 10 Aug). *Erdogan: How Turkey Sees the Crisis With the U.S.* <https://www.nytimes.com/2018/08/10/opinion/turkey-erdogan-trump-crisis-sanctions.html> adresinden alındı.
- TÜİK (2023, 31 Ocak). *Dış Ticaret İstatistikleri, Aralık 2022.* <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-İstatistikleri-Aralik-2022-49633> adresinden alındı.
- Wilks, A. (2022, 15 November). "As Russia's war in Ukraine drags on, Turkey's role expands". Aljazeera: <https://www.aljazeera.com/news/2022/11/15/how-turkey-positions-itself-during-the-war-in-ukraine> adresinden alındı.
- Xinhua (2022, April 14). *China's Xi'an launches new freight train service to Europe.* <https://english.news.cn/20220414/37973117886d42c0b96f787e82a9ea1a/c.html> adresinden alındı.
- Yılmaz, G. & Eliküçük Yıldırım, N. (2020) *Authoritarian diffusion or cooperation? Turkey's emerging engagement with China. Democratization, 27(7), 1202-1220.* <https://doi.org/10.1080/13510347.2020.1777984>
- Yu, H. (2021). *China-Turkey Strategic Docking and Cooperation under the Belt and Road Initiative: Progress, Challenges and Prospects. Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies, 15(2), 254-273.* <https://doi.org/10.1080/25765949.2021.1928411>

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DOĞU ORTAKLIĞI POLİTİKASI: 2022 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BİR DEĞERLENDİRME

Fevzi Kırbasoğlu

[Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi]

Meltem Hasançebi

[Doktora Öğr., Karadeniz Teknik Üniversitesi]

Giriş

Karadeniz, Doğu Avrupa, Balkanlar ve Kafkasya bölgeleri ile Anadolu yarımadası arasında kalan stratejik bir konuma sahiptir. Ulaşım ağları ve enerji kaynakları açısından önemli bir geçiş noktası olan havza, jeopolitik açıdan büyük öneme sahiptir. Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası sistemdeki değişimlerle birlikte, Karadeniz havzası önemli yapısal dönüşümler yaşamıştır. Araştırmacılar artık bu bölgenin sadece altı kıyıdaş ülke üzerinden anlaşılamayacağını ifade ederek Geniş Karadeniz Havzası kavramını geliştirmiştir. Geniş Karadeniz Havzası, Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin yanı sıra Azerbaycan, Ermenistan, Moldova ve Yunanistan'ı da içeren Karadeniz Sinerjisi Girişimi ile Arnavutluk, Kuzey Makedonya ve Sırbistan'dan oluşan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nü kapsamıştır. Böylelikle bölgesel iş birliği ve bütünleşme çabaları genişletilmiş olup, Karadeniz havzasının bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması sağlanmıştır (Kırbasoğlu & Tüfekçi, 2021).

Soğuk Savaş sonrasında Karadeniz havzasının enerji kaynakları ve jeostratejik konumu nedeniyle öneminin artması ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından havzada otorite ve güç boşluğunun oluşması Avrupa Birliği'nin (AB) buraya yönelik ilgisini artırmıştır. AB, Karadeniz havzasındaki güncel gelişmeleri anlamlandırabilmek ve zamanın ruhuna uygun politikalar geliştirebilmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. AB'nin havzaya yönelik temel politikalarından biri, Avrupa Komşuluk Politikası (AKOPO) olmuştur. 2004 yılında uygulamaya konulan AKOPO'nun amacı, AB'ye komşu ölkelerle ilişkileri karşılıklı çıkarlar temelinde geliştirmektir. AKOPO ile AB, komşu ölkelerin ekonomik kalkınmasına destek olmayı, demokratikleşme sürecini teşvik etmeyi ve iyi yönetişimi sağlamayı amaçlamıştır. Ancak AKOPO'nun uygulamada yetersiz kaldığı eleştirileri bulunmaktadır. Özellikle Karadeniz havzasındaki ölkelerin AB üyeliğine yönelik beklentilerini karşılayamadığı belirtilmektedir. AB'nin bölgeye yönelik bir diğer girişimi ise 2007 yılında başlatılan Karadeniz Sinerjisi'dir. Çevre, enerji, ulaştırma ve iletişim gibi alanlarda bölgesel iş birliğini geliştirmeyi amaçlayan bu politika da somut bir strateji ortaya koyamamakla eleştirilmiştir (Kırbaşoğlu, 2022).

AKOPO ile Karadeniz Sinerjisi genel olarak değerlendirildiğinde, AB'nin havzada beklenen etkiyi yaratamadığı görölmektedir. Özellikle bölgesel krizler karşısında, örneğin Doğu Akdeniz'de, Dağlık Karabağ'da ve Belarus seçimleri sonrası yaşananlarda AB'nin yeterli etkiyi gösteremediği söylenebilir. Bu durum, AB'nin Karadeniz havzasındaki komşuluk politikalarının bölgesel istikrar ve iş birliğini sağlamada yetersiz kaldığını göstererek, bölge ölkeleri arasında güven inşa etme ve ortak çıkarlar temelinde iş birliğini teşvik etme konusunda daha etkin adımlar atması gerektiğini ortaya koymuştur. Bunların temelinde, AB'nin havzaya yönelik ortak ve tutarlı bir politika geliştirememesi yatmaktadır. Üye ölkeler arasındaki havzaya yönelik farklı bakış açılarından dolayı ortak çıkar ve öncelikler belirlenememiştir. AB kurumları ile üye devletler arasındaki

eşgüdüm eksikliği de politikaların etkinliğini azaltmıştır. Bu bağlamda, AB'nin havzaya yönelik politikalarını gözden geçirmesi, güncellemesi, bölgenin ihtiyaçlarına cevap verebilecek yatırımlar, altyapı projeleri ve stratejik alanlarda iş birlikleri gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca bölgedeki ülkelerin aralarındaki gerilimleri azaltmaya ve çözüm süreçlerini kolaylaştırmaya yönelik somut diplomatik çabaların artırılması ve genç nüfusun istihdamı ve eğitimi için somut programların geliştirilmesi gerektiği öne sürülmüştür (Scazzieri, 2022; Kırbasoğlu & Tüfekçi, 2021; Kırbasoğlu, 2022).

Bu giriş kısmının ardından çalışma, öncelikle, AB'nin Geniş Karadeniz Havzasına yönelik politikalardan biri olan Doğu Ortaklığı'nı (DO) ele alacak ve bu politikaya dair bazı eleştirileri tartışacaktır. Ardından, 2022 yılında uluslararası arenada yaşanan gelişmelerin havzayı ve DO'yu nasıl etkilediği ve hangi sonuçları doğurduğu analiz edilecektir. Çalışmanın temel hipotezi, 2022 yılındaki gelişmelerin DO'nun önemini bir kez daha gösterdiği, ancak AB'nin havzaya yönelik daha kapsayıcı bir ortaklık politikası benimsemesi gerektiği yönündedir. Ayrıca çalışma, AB'nin DO üyesi ülkelerdeki algısına ilişkin geniş katılımlı bir anketin sonuçlarına da değinecektir. Böylece çalışma hem akademik analiz hem de saha araştırması verilerini birleştirerek, AB'nin (DO çerçevesinde) Geniş Karadeniz Havzasındaki politikalarına kapsamlı ve eleştirel bir bakış sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma, genel bulguların özetlendiği ve 2022 sonrası politikaların geleceğine dair tahminlerin yapıldığı sonuç bölümüyle tamamlanacaktır.

Doğu Ortaklığı

AB, havzaya yönelik kapsayıcı ve bütüncül bir strateji benimseyerek, havza ülkeleri ile karşılıklı yarara dayalı ilişkiler geliştirmek, havzanın kendine özgü dinamiklerini ve farklılıklarını göz önünde bulundurarak esnek bir yaklaşım izlemek ve böylece daha etkin bir aktör konumuna gelebilmek için 2008 yılında DO'yu başlatmıştır. AB'nin Karadeniz

havzasındaki ũlkelerle ilişkilerini geliştirmek için başlattığı kapsamlı bir girişim olan DO'nun temel amacı, Azerbaycan, Ermenistan, Gũrcistan, Moldova, Ukrayna ve Belarus'un¹ AB standartlarına uyumlu reformlar gerçekleştirmesine destek olmaktır. DO, siyasi diyalog, ekonomik entegrasyon, enerji iş birlikleri ve vize serbestisi gibi somut araçları içermektedir. AB, DO kapsamında bŕlge ũlkeleriyle Ortaklık Anlaşmaları imzalamakta, siyasi ve ekonomik reformlara yŕnelik destek programları uygulamaktadır. Ayrıca DO, bŕlge ũlkelerinde demokrasinin gũcendirilmesi, hukukun ũstũnlŕđũ ve insan haklarının korunması gibi alanlarda AB standartlarının benimsenmesini teşvik etmektedir (European Council, 2021).

DO'nun taraflar arasındaki potansiyeline rağmen, Avrupalı devlet adamları bu ortaklığın uygulamaları konusunda kararsızlık yaşamaktadır. Avrupalı karar vericiler, AB'ye ũyelik sũrecinin her aşamasının mevcut ũye devletlerin desteğine bağlı olduğunu belirterek, DO'nun adaylık ŕncesi son aşamalardan biri mi yoksa yeni bir genişleme dalgası mı olduğu konusunda belirsizliklerin bulunduğunu ifade etmiştir (Kırbaşoğlu & Tũfeki, 2021). Bu nedenle Avrupalı yetkililerin, DO'nun niteliği ve geleceği hakkında net bir perspektife sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak AB'nin komşuluk politikalarının ŕzel bir boyutunu oluşturan DO, havza ũlkeleriyle yakınlaşmayı ve ilişkileri canlı tutmayı hedeflediği için her iki yılda bir devlet veya hũkũmet başkanları dũzeyinde zirveler dũzenlenmekte ve bu zirvelerin ardından ortak bir deklarasyon yayınlanmaktadır. Ayrıca Avrupalı ũlkeler, havzadaki partneriyle ilişkilerini sadece zirve toplantılarıyla sınırlı tutmayıp, çeşitli mekanizmalar aracılığıyla da geliştirmektedir. Özellikle Dışişleri Bakanları, Savunma Bakanları, Avrupa Birliği Konseyi toplantıları, evre ve iklim değişikliği konferansları, enerji ve enerji gũvenliđi

¹ Belarus'taki siyasi istikrarsızlığa karşılık olarak AB 2020 yılının Ekim ayından bu yana Belarus'a yŕnelik kademeli kısıtlayıcı ŕnlemler uygulamaya koymuştur. Belarus ise Haziran 2021'den itibaren DO'ya katılımını askıya almıştır. (European Council, 2023a).

görüşmeleri gibi farklı formatlardaki buluşmalar ve etkileşimler sayesinde Geniş Karadeniz'deki ülkelerle münasebetler çok boyutlu olarak ilerletilmeye çalışılmaktadır (European External Action Service, 2021).

2022 Gelişmeleri Işığında Doğu Ortaklığı

2022 yılında Geniş Karadeniz Havzasında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Öncelikle Ukrayna krizi, DO'nun gündeminin merkezinde yer almıştır. Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik tehdidi ve 24 Şubat'taki işgal girişimi, DO'nun geleceği için büyük bir belirsizlik oluşturmuştur. AB, Ukrayna'ya askeri, insani ve ekonomik yardım sağlamış, Rusya'ya ve Belarus'a yönelik yaptırımlar uygulamış ve zamanla genişletmiştir. Ukrayna, Moldova ve Gürcistan'ın AB'ye katılım başvurusu da tarihi bir adım olmuştur. Ayrıca bu dönem aralığında DO ülkelerinin AB'ye entegrasyonu için yargıda reform çalışmaları başlatılmış, enerji güvenliği, yeşil ekonomi ve altyapı projeleri gibi konularda iş birliği artırılmıştır.

2022 yılı uluslararası toplumun güvenliği açısından oldukça gergin bir atmosfere sahne olmuştur. Özellikle Rusya ile Batı arasındaki gerilimlerin tırmanması ve Ukrayna Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, uluslararası barış ve istikrar tehdit altına girmiştir (Aras & Kaya, 2023). Ayrıca Rusya'nın Ukrayna'yı işgali AB ve DO için dayanıklılık testi olmuştur. Savaş, AB'nin sadece doğudaki ortaklarının dayanıklılığını nasıl sağlayabileceğine dair soruları değil, aynı zamanda AB'nin varoluşsal sorunlarını da gündeme getirmiştir. Bu bağlamda savaş, güvenlikten, ilticaya; enerjiden, ekonomiye uzanan çok sayıda krizi beraberinde getirerek, AB'nin kurumsal ve politika reformu, genişlemesi ve hızla değişen küresel kutuplaşma ile parçalanma bağlamındaki rolü gibi varoluşsal meseleleri gün yüzüne çıkarmıştır. Bu krizler, AB'nin hem doğudaki ortaklarının dayanıklılığını hem de kendi geleceğine yönelik temel sorunları nasıl çözebileceğine ilişkin meydan okumaları beraberinde getirmiştir (Kaunert, Bosse & Vieira, 2023).

Rusya'nın 24 şubat'ta Ukrayna'ya başlattığı askeri mşdahale sonrasında açıklamalarda bulunan Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, Birliğin, Rusya'nın Ukrayna işgaline karşı yaptırımlar haricinde ilave tedbirler alacağını ve DO kapsamındaki ilişkilere öncelik vereceğini ifade etmiştir. Ayrıca Leyen, savaştan dolayı şlkelerini terk etmek zorunda kalan ve yoğun olarak Doğu şlkelerine gş eden Ukraynalı ve diğer mşltecileri desteklediklerini belirterek, onların AB topraklarında yaşamaları ve çalışmaları için her tşrlş çabayı ve imkanı seferber ettiklerini sşylemiştir. Bu doğrultuda Leyen, hem doğudaki ortaklarının ve şye devletlerin direncini gşlendirmek hem de Avrupa entegrasyonunu ilerletmek için etkileyici bir uyum ve harekete geçme kapasitesi gşstereceklerini ileri sşrmüş ve Ukrayna'ya 1.2 milyar euro makro-finansal yardım paketi² üzerinde çalıştıklarını aktarmıştır (European Commission, 2022a). Leyen'in açıklamalarından yaklaşık yirmi bir gşn sonra AB, Ukrayna'daki istikrarı desteklemek ve dayanıklılığını gşlendirmek şzere kredi şeklinde sşz konusu tutarı sağladığını açıklamıştır (EU Neighbours, 2022a).

2022 yılında Rusya'nın mşdahalesinin ardından 28 şubat'ta Ukrayna, 3 Mart'ta ise Moldova ve Gşrcistan AB'ye şyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu gelişmeler şzerine başvuruları gşndemine alan Avrupa Komisyonu, başvuruların ilk etapta olumlu karşılandığını ve Kopenhag ve Madrid kriterleri temelinde siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve İç Pazar'da rekabet edebilme kapasiteleri dikkatli bir şekilde incelenerek, değerlendirileceğini belirtmiştir. Yetkililer, üç DO şlkesinden Ukrayna'nın daha ileride olduğunu ancak sahada somut adımlar atmasını gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca genel bir

² AB'nin krizlere mşdahale aracı olarak tasarlanan makro-finansal yardım operasyonları, AB'nin şdemeler dengesi sorunları yaşayan komşu şlkelerle geniş kapsamlı ilişkisinin bir parçasını oluşturmuştur. Makro-finansal yardım operasyonları, insani yardım, bşt deşteği, tematik programlar ve yatırımları desteklemek için teknik yardımlar da dahil olmak şzere çeşitli diğer araçlarla desteklenmiştir (European Commission, 2022b).

değerlendirme yapan yetkililer, bu ülkelerin AB standartlarına uyum sağlamak için çok daha fazla iyileştirme ve reform yapmaları gerektiğini belirtmiştir (European Commission, 2022c). Bu bağlamda, 23 Haziran tarihinde gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi'nde Ukrayna ve Moldova'ya adaylık statüsü verilmiş ve Gürcistan ise potansiyel aday olarak değerlendirilmiştir (European Parliament, 2022). Dolayısıyla söz konusu ülkelerin üyelik süreçlerinde somut ilerleme kaydetmeleri halinde olumlu bir tutum sergileneceği, ancak kriterlerin karşılanması için iyileştirmenin ve çabanın gerekliliği anlaşılmaktadır.

Rusya'nın Ukrayna'ya askeri müdahalesinin ardından DO üyesi Ukrayna, Moldova ve Gürcistan'ın AB'ye üyelik başvurusu ilk etapta olumlu karşılanmış olsa da, ilerleyen süreçte bazı Avrupalı yetkililer ve devlet adamları çekincelerini dile getirmiştir. Rusya müdahalesinin yanı sıra, söz konusu ülkelerin ekonomik yetersizlikleri, demokrasi standartlarını karşılayamamaları, yolsuzluk ve insan hakları ihlalleri gerekçe gösterilerek başvurularına sıcak bakılmamıştır. Bu bağlamda, başvurular hakkında endişeleri olanlar ile Rusya tehdidine karşı dayanışma gösterilmesi gerektiğini savununlar arasında tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, bu ülkelerin tam üyeliğine şüpheyle yaklaşmıştır. Macron, 9 Mayıs 2022'de Avrupa Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada Avrupa Siyasi Topluluğu (AST) adında yeni bir alternatif model önermiştir. Ukrayna savaşı sonrasında AB'nin genişleme sürecine karşı çekincelerini ifade eden Macron, AST'nin Avrupa değerlerini paylaşarak, ülkeler arasında barış ve güvenlik için ortak çaba göstermeyi, enerji esnekliği ve hareketliliği sağlamayı ve siyasi iş birliğini güçlendirmeyi hedefleyen bir platform görevi göreceğini ifade etmiştir (European Council, 2023b). AST'nin ilk toplantısı 6 Ekim 2022 tarihinde Prag'da yapılmıştır. Toplantıya DO üyesi Ukrayna, Moldova ve Gürcistan da davet edilmiştir. Böylece Macron'un önerisiyle hem tam üyelik perspektifi hem de Avrupa

ile bütünleşme potansiyeli olan Doğu Avrupa lkeleri siyasi bir mekanizma içerisine dahil edilerek, AB ile eş güdümlü çalışma ve iş birlikleri geliştirme fırsatı elde etmiştir. Toplantının ana gündem maddeleri arasında barış ve güvenlik konuları ön plana çıkmıştır. Toplantının ardından yayınlanan sonuç bildirgesinde AST'nin amacının ye ülkeler arasında koordinasyon görevi görmek olduğu açıklanmıştır (The Federal Government, 2023; Vela, Lynch, & Burchard, 2022).

2022 yılının Temmuz ayında Leyen ve Enerjiden sorumlu Komisyon yesi Kadri Simson, AB ile Azerbaycan arasındaki mevcut işbirliğini güçlendirmek amacıyla Bakü'de Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Azerbaycan Enerji Bakanı Parviz Shahbazov ile bir araya gelerek, Enerji Alanında Stratejik Ortaklığa İlişkin yeni bir mutabakat zaptı imzalamıştır. Bu bağlamda, taraflar arasında imzalanan anlaşma, Güney Gaz Koridoru'nun kapasitesinin 2027 yılına kadar yıllık en az 20 milyar metreküp gaz sağlayacak şekilde iki katına çıkarılması taahhüdünü içermiştir. Bu taahhüdün yerine getirilmesi durumunda REPowerEU Planı'ndaki çeşitlendirme hedeflerine katkı sağlayacak ve Avrupa'nın Rusya'ya olan bağımlılığının azaltılmasına yardımcı olacaktır. Mutabakat zaptında da vurgulandığı üzere, AB ve Azerbaycan, AB'nin temiz enerjiye geçişi ile Azerbaycan'ın özellikle denizdeki kullanılmayan yüksek yenilenebilir enerji potansiyeli arasındaki sinerjiden tam olarak faydalanmak için yenilenebilir enerji üretim ve iletim kapasitesinin geliştirilmesini hızlandırmayı hedeflemiştir. Aynı zamanda mutabakat zaptı, Azerbaycan'ın Küresel Metan Taahhüdüne katılımını da destekleyecek şekilde, atmosfere salınacak doğal gazın toplanmasına yönelik programların oluşturulmasını da teşvik etmiştir (European Commission, 2022d).

Azerbaycan ile bu erevde yapılan görüşmelerin ardından, Leyen bazı açıklamalarda bulunmuştur: *"Bu (mutabakat zaptı) bizim için çok önemli, çünkü bu aslında bahsettiğiniz bağlanabilirlik konusuna götürüyor. Bunu da tartıştık. Özellikle*

de insanlarımızı ve toplumlarımızı birbirine yakınlaştırmak için bağlarımızı nasıl derinleştirebileceğimizi. Bu bizim Global Gateway stratejimizin misyonudur. Ve bu aynı zamanda DO'nun da özüdür. AB, Orta Asya ve ötesiyle bağlantılar kurmak için Azerbaycan'la birlikte çalışmak istiyor. Dolayısıyla Hazar ötesi bağlantılarla ilgili tartışmaları ve fikirleri büyük bir ilgiyle takip ediyoruz. Bu görüşmeleri derinleştireceğiz. Son olarak, Ortak Havacılık Alanı Anlaşmasını sonuçlandırmak istiyoruz. Çünkü bu iş, ticaret ve turizm fırsatlarını büyük ölçüde arttıracaktır. Azerbaycan'ın tam potansiyeline ulaşabilmesi için yatırımcı güvenini sağlayacak doğru koşulların yaratılması önemlidir. Buna sivil toplumun daha fazla katılımı ile özgür ve bağımsız bir medya da dahildir. AB güvenli, istikrarlı ve müreffeh bir Güney Kafkasya konusunda kararlıdır. Örneğin, mayınların temizlenmesi konusunda önde gelen donör konumundayız. Bu çok önemli konuyu da ele aldık. Şimdi bu amaçla 4.25 milyon euro'luk yeni bir paket açıkladık. Ayrıca bu çok önemli alanda makine ve beceri sunmaya da hazırız. Sonuç olarak, Avrupa Birliği bölgenize sıkı sıkıya bağlıdır sayın Başkan. Ortaklığımıza değer veriyoruz. Ve bu ortaklık zaman içerisinde sürekli olarak büyüyecek ve derinleşecektir. Mutabakat zaptımızda yer alan üç hususu vurgulamak istiyorum. Birincisi, Azerbaycan'dan AB'ye gaz tedarikini iki katına çıkaracağız. Nitekim bu mutabakat zaptı ile Güney Gaz Koridoru'nun genişletilmesini taahhüt ediyoruz. Bu koridor halihazırda AB için çok önemli bir tedarik güzergahıdır ve yılda 8 milyar metreküpten fazla gaz sağlamaktadır. Birkaç yıl içerisinde kapasitesini 20 milyar metreküpe çıkaracağız. Önümüzdeki yıldan itibaren 12 milyar metreküpe ulaşmış olacağız. Bu, Rus gazındaki kesintilerin telafi edilmesine yardımcı olacak ve Avrupa'nın arz güvenliğine önemli ölçüde katkıda bulunacaktır. Mutabakat zaptında öne çıkan ikinci husus ise yenilenebilir enerji konusudur. Azerbaycan'ın yenilenebilir enerji alanında ve özellikle de açık deniz rüzgarı ve yeşil hidrojen alanında muazzam bir potansiyeli var. İkili görüşmemizde bu konuyu kapsamlı bir şekilde ele aldık. Bugün imzaladığımız mutabakat zaptı ile bu alanda sağlam bir iş birliğinin temellerini

atıyoruz. Böylece Azerbaycan yavaş yavaş fosil yakıt tedarikçisi olmaktan çıkıp AB için çok güvenilir ve önde gelen bir yenilenebilir enerji ortağı haline gelecektir. Son olarak, gaz konusundaki iş birliğimiz iklim konusundaki sorumluluklarımızla tutarlı olmalıdır. Buna örneğin metan emisyonları da dahildir. Mutabakat zaptımız tüm gaz tedarik zinciri boyunca metan emisyonlarının azaltılmasına yönelik taahhütleri ortaya koymaktadır. Sayın Cumhurbaşkanı, daha önce de görüştüğümüz üzere, Azerbaycan'ı şu anda 119 ülke tarafından desteklenen Küresel Metan Taahhüdüne katılması yönünde kuvvetle teşvik ediyorum. Azerbaycan muazzam bir ilerleme kaydetmiştir ve daha yapması gereken çok şey vardır” (European Commission, 2022e).

Avrupalı yetkililer, DO kapsamında Azerbaycan'la mutabakat zaptı imzaladıktan sonra Moldova'nın başkenti Kişinev'e ziyaret gerçekleştirmiştir. Avrupalı yetkililer, bu ziyarette Moldova'ya yönelik ek bir enerji destek paketinin hayata geçirildiğini açıklamıştır. İlk olarak, AB Moldova'nın gaz tedarik ihtiyaçlarını karşılamasına yardımcı olmak üzere, 2023 yılının Ocak ayından itibaren kullanılmak kaydıyla, 200 milyon euro taahhüt etmiştir. Ardından, AB Moldova'daki en hassas nüfus gruplarına yardımcı olmak üzere ilave 50 milyon euro bütçe desteği sağlanacağını kararlaştırılmıştır. Son olarak, 21 Kasım'da Paris'te toplanan Moldova desteği platformu aracılığıyla, Moldova'ya ek destek sağlamak üzere donörlerle yakın iş birliği içinde çalışacağı hükme bağlanmıştır. Bu ziyaretin ardından açıklamalarda bulunan yetkililer, alınan kararların Moldova'ya 2022 yılı boyunca ihtiyaç duyacağı desteği sağlayacağını belirtmiştir. Ayrıca yetkililer, Moldova'nın sadece komşularının, ortaklarının ve yakın dostlarının değil, aynı zamanda Avrupa ailesinin de bir parçası olduğuna dikkat çekmiştir. Moldova'nın AB'ye aday ülke olma vizyonu taşıdığı vurgulanarak, ülkenin Avrupa entegrasyonu sürecine güçlü bir bağlılık sergilediği ifade edilmiştir (EU Neighbours, 2022b).

AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ve Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcılarından olan Josep Borrell,

6 Eylül'de gerçekleştirilen AB-Gürcistan 7. Ortaklık Konseyi toplantısının ardından Gürcistan Dışişleri Bakanı Ilia Darchiashvili ile birlikte düzenlediği ortak basın toplantısında önemli açıklamalarda bulunmuştur. Toplantı sonrası basın buluşmasında Borrell, DO için Ekonomik ve Yatırım Planı kapsamında üzerinde mutabakata varılan öncü projelerin potansiyelini hatırlatarak, AB ve Gürcistan arasında ulaştırma, enerji ve dijital alanlar gibi kilit sektörlerde bağlantıların artırılmasının önemine vurgu yapmıştır. Ayrıca Ortaklık Konseyi'nin, Gürcistan'ın Avrupa enerji güvenliği açısından oynadığı kilit rolü ve özellikle Hazar hidrokarbon kaynakları için Güney Gaz Koridoru üzerinden transit ülke konumunu öne çıkardığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda AB, Geniş Karadeniz'in stratejik önemini bir kez daha teyit ettiğini açıklamıştır. Konuşmasını DO'nun bölgesel bir iş birliği platformu olarak taşıdığı öneme vurgu yaparak tamamlayan Borrell, tarafların değişen bölgesel dinamiklere uyum sağlaması gerektiğinin altını çizmiştir (European Council, 2022a). Borrell'in konuşmasında AB'nin DO üyesi ülkelerle ilişkilerini birçok alanda geliştirmeye odaklanmasının yanı sıra toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmalarına da büyük önem atfettiğini dile getirmiştir. Borrell, AB'nin DO bünyesinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesine ve kadın haklarının korunmasına yönelik politikalara öncelik verdiğini belirtmiştir. Bu kapsamda, Batı Balkanlar ve DO ülkelerinden kırkın üzerinde hükümet yetkilisi, AB delegeleri ve Birleşmiş Milletler (BM) Kadın Birimi temsilcileri, 18-22 Ekim tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen toplantıda bir araya gelmiştir. Toplantının amacı, AB entegrasyon sürecinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Fonu girişiminin etkin bir şekilde uygulanması konusundaki en iyi pratik edilen tecrübeleri paylaşmak olmuştur. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Fonu, toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili AB Antlaşması'ndaki tüm ilgili hükümlere, AB temel haklar şartına, mevzuata ve AB Adalet Divanı içtihatlarına referansla; AB adayı ve komşu ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin yaygınlaştırılmasına

katkı sunmayı amaçlamaktadır. Avrupa Komisyonu Komşuluk Politikası ve Genişleme Mőzakereleri Genel Mődőrliđu (DG NEAR) adına konuşan AB Bosna Hersek Delegasyonu Işbirliği Başkanı Stefano Ellero, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki kararlılığını vurgulamıştır. Ellero, ortaklarla birlikte yőrutőlen çalışmaların bu alanda dőnőřtőrőcő bir değişimi mőmkőn kılacağına inandıklarını ifade etmiştir (UN Women Europe and Central Asia, 2022).

AB, Geniř Karadeniz'deki ortaklarıyla birtakım sosyalleşme mekanizmaları sayesinde bir araya gelmiştir. 12 Aralık 2022 tarihinde gerçekteşirilen DO Dışışleri Bakanları toplantısı AB'nin havza ũlkeleriyle stratejik diyalogunu sőrđürmesine imkan tanıyan diplomatik buluşmalardan biri olmuştur. Toplantı, AB Dışışleri Bakanları ile DO ũlkelerindeki mevkidaşlarını, Borrell'in başkanlığında bir araya getirmiştir. Rusya'nın Ukrayna mődahalesinin gőlgesinde gerçekteşirilen toplantıda, enerji gővenliđi başta olmak ũzere havzadaki iř birliğinin ųnemi ųn plana çıkmıştır. Toplantıda ayrıca, Ukrayna'ya verilen desteğin sőrđürőlmesi, bōlgedeki reform sőrreçlerine destek verilmesi, dijitalleşme, iklim değişikliği ile mőcadele gibi konular da ele alınarak, havzadaki dayanıklılık ve istikrarın arttırılması için siber, hibrit ve diğer askeri olmayan araçlar da dahil olmak ũzere çeşitli iř birliği ve angajman tőrleri ile ortaklarını desteklemeye devam edeceği kararı alınmıştır (European Council, 2022b). Dışışleri Bakanları toplantısında, DO'nun ortak ũlkelerin ihtiyaçları doğrultusunda nasıl ũkillendirileceđi ve gővenlik alanında daha fazla iř birliğine gidilmesi gerektiği vurgulandığı için AB'nin ortaklık konusundaki kararlılığı gőrőlmektedir. Ayrıca toplantı sonuçları, Ortaklığın, esnek bir yapıda olduğunu ve ortak ũlkelerin ihtiyaçlarına gőre ũkillendiđini ortaya koymaktadır.

2022 yılında Geniş Karadeniz Havzasında yaşanan gelişmelerin ardından AB, Rusya'ya karşı kapsamlı yaptırımlardan, Ukrayna'ya yapılan maddi yardıma; Ukraynalı mőltecileri kabul etmekten, Ukrayna ve Moldova'nın AB adaylığını onaylamaya

kadar çeşitli önlemler alarak, işgale tepki göstermeye çalışmıştır. Böylece AB, DO ülkelerinin direncini artırmak ve dayanıklılıklarını güçlendirmek için harekete geçme ve uyum sağlama konusunda kapasite sergilediği ve kriz zamanlarında Avrupa entegrasyonunu ilerletme konusunda isteklilik ortaya koyduğu söylenebilir. Ancak burada bazı araştırmacılar, bir yıllık kriz yönetiminin ardından AB'nin DO ülkelerindeki kısa vadeli kriz müdahalesinden, uzun vadeli stratejisine ve özellikle genişleme ve ortaklık politikaları yoluyla Doğu Avrupa'da dayanıklılık inşasına geçiş sürecinin sorgulanır hale geldiğini ifade etmiştir. Araştırmacılar, AB'nin stratejik özerkliğinin tanımlanmasında ortaya çıkan görüş ayrılıklarının, AB'nin dayanıklılık yaklaşımının tutarlılığı ve uygulanabilirliği konusunda soru işaretlerine yol açtığına dikkat çekmiştir. Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden bu yana AB söylemlerinde dayanıklılık kavramının ön plana çıkmasına rağmen, çoğu zaman somut politikalara dönüşmediği ya da dönüşse de kavramsal temelden yoksun olduğu ifade edilmiştir (Scazzieri, 2022; Corman & Schumacher, 2021; Natorski, 2022). AB'nin Rusya'nın işgaline karşı aldığı önlemler, dayanıklılık yükünü doğrudan Ukrayna gibi doğu komşularına yükleme eğilimi göstermiştir. AB'nin sınırlı askeri kapasitesi düşünüldüğünde, bu stratejinin belirli faydaları olmakla birlikte eleştirel bir bakış açısıyla irdelenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, Rusya'nın müdahalesi sonrasında AB ülkelerinde yükselişe geçen popülist söylemler, Geniş Karadeniz Havzası ülkeleri ile Avrupa kimliği arasındaki ayrımı derinleştirmiş görünmektedir. Araştırmacılar, Avrupa kıtasının güvenliğini sağlamak ve güçlendirmek için AB'nin dayanıklılığına daha fazla somut vurgu yapması gerektiği konusunda hemfikirlerdir (Kaunert, Bosse & Vieira, 2023; Nitoiu & Simionov, 2022).

Avrupa Birliği'nin Doğu Ortaklığı Ülkelerindeki Algılanışı

“AB, DO kapsamındaki altı ülkede genel olarak olumlu bir imaja sahiptir ve bu imaj çoğu ülkede giderek iyileşmektedir. Belarus hariç diğer ülke vatandaşlarının büyük çoğunluğu, kendi

ülkelerinin AB ile iyi ilişkilere sahip olduğuna inanmaktadır. AB, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'da BM, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) ve Avrasya Ekonomik Birliği'nden daha güvenilir bir ortak olarak algılanmaktadır."

Yukarıda ifade edilenler, AB'nin Bölgesel İletişim Programı tarafından 2022 yılında DO'ya taraf olan altı ülkede gerçekleştirilen kamuoyu anket araştırması sonucunun bir bölümüdür. Anketler, 2022 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Moldova'da yüz yüze mülakatlar, Ukrayna'da bilgisayar destekli telefon görüşmeleri ve Belarus'ta ise çevrim içi panel yöntemiyle yapılmıştır (EU Neighbours, 2022c).

AB'nin DO ülkeleriyle ilişkilerine dair 2022 yılı anket verileri incelendiğinde, AB açasından genel olarak olumlu bir tablo çizdiği görülmektedir. Ermenistan'da, 2021 yılına göre 10 puan artışla halkın %73'ü AB ile iyi ilişkilere sahip olduğunu düşünürken, %65'i AB'nin sağladığı mali destekten haberdardır. Ermenilerin %42'si AB hakkında olumlu düşünürken, sadece %11'i olumsuz bakmaktadır. Azerbaycan'da da AB desteğinin farkındalığı %41 düzeyindedir ve halkın %43'ü AB'ye diğer uluslararası örgütlere kıyasla daha çok güvenmektedir. 2016'dan bu yana ilk kez, Azerbaycanlıların yarısına yakını (%48) AB hakkında olumlu düşünürken, %76'sı ülkenin AB ile iyi ilişkileri olduğuna inanmaktadır. Belarus'ta ise durum tersinedir. Belarus halkının sadece %16'sı AB ilişkilerinin iyi olduğuna inanırken, %45'i kötü olduğunu düşünmektedir. Yine de AB'ye güvenenler (%38) güvenmeyenlerden (%31) fazladır ve AB hala en çok güvenilen uluslararası örgüttür. Gürcistan'da AB'ye güven %83 gibi yüksek bir düzeyde seyretmektedir. Gürcülerin %76'sı AB desteğinden haberdarken, %84'ü ilişkilerin iyi olduğuna inanmakta ve %65'i AB hakkında olumlu düşünmektedir. Moldova'da da benzer şekilde, halkın %78'i AB desteğini bilmekte, %74'ü ilişkilerin iyi olduğunu düşünmekte ve %60'ı AB'ye olumlu bakmaktadır. Son olarak Ukrayna'da, Rusya işgali karşısında AB desteği farkındalığı ve AB'ye olumlu

bakış çok yüksek düzeydedir. Ukraynalıların %95'i AB yardımından haberdarken, %94'ü ilişkilerin iyi olduğuna inanmakta ve %65'i AB hakkında olumlu düşünmektedir (EU Neighbours, 2022c).

2022 yılında DO ülkelerinde yapılan kamuoyu araştırması sonuçları incelendiğinde, genel olarak AB'ye yönelik olumlu bir algı olduğu görülmektedir. Özellikle Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'da AB'nin sağladığı mali yardım ve siyasi destek konusunda yüksek bir farkındalık söz konusudur. Bu ülkelerde çoğunluk, ülkelerinin AB ile iyi ilişkilere sahip olduğuna inanmakta ve AB hakkında olumlu düşünmektedir. AB, bu ülkeler nezdinde NATO, BM ve diğer bölgesel örgütlerden daha güvenilir bir aktör olarak algılanmaktadır. Bunun temel nedenleri arasında, AB'nin mali ve teknik destek sağlaması, vize serbestisi sunması ve ticareti kolaylaştırması gibi somut faydalar yanında, demokrasi ve insan hakları değerlerini ön planda tutması da yer almaktadır. Buna karşın Belarus'ta durum farklıdır. Belarus halkının sadece küçük bir bölümü AB ilişkilerinin iyi olduğuna inanmaktadır. Bunun nedeni, ülkenin Aleksandr Lukaşenko yönetimiyle AB arasındaki siyasi gerilimdir (Cura, 2022). Ancak yine de anket sonuçlarına göre AB, Belarus için de diğer bölgesel örgütlere kıyasla en güvenilir aktör konumundadır. Sonuç olarak, DO ülkelerinde AB'nin görünürlüğü ve olumlu imajı yüksektir. AB bu ülkelerle karşılıklı çıkar ilişkisine dayalı iş birliğini artırarak ve somut faydalar sunmaya devam ederek, bölgede etkinliğini sürdürebilir.

Sonuç

Soğuk Savaş sonrası dönemde Geniş Karadeniz Havzası, AB açısından artan jeopolitik ve jeostratejik öneme sahip olmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölgede oluşan güç boşluğu, AB'yi havzaya yönelik politika ve stratejiler geliştirmeye yöneltmiştir.

AB, havzayla ilişkilerini gclendirmek için öncelikle AKOPO'yu benimsemiştir. Ancak bu politikanın yetersiz kaldığı görülmüş ve Karadeniz Sinerjisi adı altında yeni bir girişim başlatılmıştır. Bununla birlikte, Karadeniz Sinerjisi de AB'nin havzaya dair beklentilerini karşılamakta yetersiz kalmıştır. 2008 yılında başlatılan DO ise AB'nin havzaya yönelik en kapsamlı girişimi olmuştur. AB, DO kapsamında Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Ukrayna ve Belarus'u ekonomik entegrasyon, siyasi diyalog ve enerji iş birliği gibi somut araçlarla AB standartlarına yaklaştırmayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda somut araçlar ve çok taraflı platformlar devreye alınmıştır.

2022 yılı DO açısından oldukça hareketli geçmiştir. 2022 yılında havzada yaşanan en kritik gelişme kuşkusuz Rusya'nın Ukrayna'yı işgali olmuş ve DO gündemini doğrudan etkilemiştir. AB bu süreçte Ukrayna'ya destek verirken, bölgedeki diğer ülkelerle de iş birliğini artırmış ve Rusya'ya yönelik yaptırımlarını da genişletmiştir. Ukrayna, Moldova ve Gürcistan AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuş ve (Gürcistan hariç) lkeler aday ülke statüsü elde etmiştir. AB'nin Azerbaycan ile enerji ve enerji güvenliği alanında stratejik ortaklık, Ukrayna ve Moldova'ya enerji desteği, Gürcistan ile ulaştırma ve enerji alanındaki iş birliği gibi somut adımlar da DO kapsamında vurgulanmıştır. Ayrıca DO bünyesinde çeşitli çok taraflı platformlar da işler hale getirilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği alıştayları, evre ve iklim değişikliği konferansları ve Dışişleri Bakanları toplantıları gibi diplomatik buluşmalar taraflar arasındaki iş birliğini geliştirmiştir.

DO yesi altı ülkede yapılan kamuoyu araştırmaları, halkın büyük çoğunluğunun AB'ye olumlu baktığını göstermiştir. Özellikle Ukrayna'da AB desteğine yönelik farkındalık son derece yüksek çıkmıştır. Bu da DO'nun olumlu sonuçlar verdiğine işaret etmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 2022 yılında yaşanan gelişmeler DO'nun önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Ancak AB'nin havzaya yönelik somut destek ve iş birliği çabaları olumlu karşılanmakla birlikte, daha tutarlı ve kapsayıcı bir DO politikası benimsemesi gerektiği düşünülmüş ve bazı eleştiriler getirilmiştir. Öncelikle DO'nun potansiyeline rağmen, AB üye devletleri arasında niteliği ve geleceği konusunda net bir perspektif bulunamamıştır. Özellikle Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden sonra DO'nun geleceği belirsizleşmiştir. Üye devletler arasındaki görüş ayrılıkları, AB'nin bölgeye dair tutarlı bir politika izlemesini engellemiştir. Ayrıca AB'nin Ukrayna krizine tepkisinde dayanıklılık yükünün büyük bir bölümünü doğudaki ortaklarıyla paylaşması nedeniyle eleştiri almıştır. Dolayısıyla AB Geniş Karadeniz Havzasında etkili bir aktör olabilmesi için kapsayıcı bir strateji geliştirmeli, üye devletler arasında ortak bir perspektif oluşturmalı, havzanın dinamiklerine uygun esnek politikalar izlemeli ve somut projeleri arttırmalıdır.

Kaynakça

- Aras, F. Ç., & Kaya, Y. Ç., (2023). *Rusya'nın Ukrayna'yı İşgalinden Sonra Arktik: Artan Çatışma Riski ve Hibrit Tehditler*. UMTEB-14. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Napoli, Italy.
- Corman, M. R., & Schumacher, T. (2021). Going back and forth: European Union resilience-building in Moldova between 2014 and 2020. *Journal of Contemporary European Studies*, 1-16.
- Cura, A. (2022). *Belarusian president puts military on high alert amid EU border tensions*. 10 01, 2023 tarihinde Anadolu Agency: <https://www.aa.com.tr/en/europe/belarusian-president-puts-military-on-high-alert-amid-eu-border-tensions/2690373> adresinden alındı.
- EU Neighbours. (2022a). *European Council adopts €1.2 billion assistance to Ukraine*. 10 01, 2023 tarihinde EU Neighbours: <https://euneighbourseast.eu/news/latest->

news/european-council-adopts-e1-2-billion-assistance-to-ukraine/ adresinden alındı.

EU Neighbours. (2022b). *'European family must stick together': von der Leyen announces additional energy support package of €200 million for Moldova*. 10 01, 2023 tarihinde EU NEIGHBOURS: <https://euneighbourseast.eu/news/latest-news/european-family-must-stick-together-von-der-leyen-announces-additional-energy-support-package-of-e200-million-for-moldova/> adresinden alındı.

EU Neighbours. (2022c). *Opinion polls show strong EU image and high trust across the Eastern partner countries*. 10 01, 2023 tarihinde EU NEIGHBOURS: <https://euneighbourseast.eu/news/opinion-polls/opinion-polls-show-strong-eu-image-and-high-trust-across-the-eastern-partner-countries/> adresinden alındı.

European Commission. (2022a). *Statement by President von der Leyen on further measures to respond to the Russian invasion of Ukraine*. 10 01, 2023 tarihinde The Official Website of European Commission: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/statement-president-von-der-leyen-further-measures-respond-russian-invasion-ukraine-2022-02-27_en adresinden alındı.

European Commission. (2022b). *Commission tables proposal for €1.2 billion emergency macro-financial assistance package for Ukraine, as announced by President von der Leyen*. 10 01, 2023 tarihinde The Official Website of European Commission: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_674 adresinden alındı.

European Commission. (2022c). *Statement by President von der Leyen on the Commission's opinions on the EU membership applications by Ukraine, Moldova and Georgia*. 10 01, 2023 tarihinde The Official Website of European Commission:

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_3822 adresinden alındı.

European Commission. (2022d). *EU and Azerbaijan enhance bilateral relations, including energy cooperation*. 10 01, 2023 tarihinde The Official Website of European Commission:

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_4550 adresinden alındı.

European Commission. (2022e). *Statement by President von der Leyen with Azerbaijani President Aliyev*. 10 01, 2023 tarihinde The Official Website of European Commission:

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_4583 adresinden alındı.

European Council. (2021). *Eastern Partnership summit*, 15 December 2021. 10 01, 2023 tarihinde The Official Website of European Council:

<https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2021/12/15/> adresinden alındı.

European Council. (2022a). *Joint press statement following the 7th Association Council meeting between the EU and Georgia*. 10 01, 2023 tarihinde The Official Website of European Council:

<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/09/07/joint-press-statement-following-the-7th-association-council-meeting-between-the-eu-and-georgia/> adresinden alındı.

European Council. (2022b). *Eastern Partnership Foreign Ministers meeting, 12 December 2022*. 10 01, 2023 tarihinde The Official Website of European Council:

<https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-ministerial-meetings/2022/12/12/> adresinden alındı.

European Council. (2023a). *EU relations with Belarus*. 10 01, 2023 tarihinde The Official Website of European Council:

<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/belarus/> adresinden alındı.

- European Council. (2023b). *Meeting of the European Political Community, 1 June 2023*. 10 01, 2023 tarihinde The Official Website of European Council: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2023/06/01/> adresinden alındı.
- European External Action Service. (2021). *European Neighbourhood Policy*. 10 01, 2023 tarihinde The Official Website of European External Action Service: https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp/330/european-neighbourhood-policy-enp_en adresinden alındı.
- European Parliament. (2022). *Grant EU candidate status to Ukraine and Moldova without delay, MEPs demand*. 10 01, 2023 tarihinde The Official Website of European Parliament: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220616IPR33216/grant-eu-candidate-status-to-ukraine-and-moldova-without-delay-meps-demand> adresinden alındı.
- Kaunert, C., Bosse, G., & Vieira, A. (2023). Introduction: resilient states versus resilient societies? Whose security does the EU protect through the Eastern Partnership in times of geopolitical crises? *Journal of Contemporary European Studies*, 1-10.
- Kırbaşoğlu, F., & Tüfekçi, Ö. (2021). Avrupa Birliği'nin Geniş Karadeniz Havzası'na Yönelik Politikaları: 2020. Ö. Tüfekçi (Ed.) içinde, *Karadeniz: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (s. 439-473). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Kırbaşoğlu, F. (2022). 2021 Yılı'nı Geride Bırakırken Avrupa Birliği'nin Geniş Karadeniz Havzası Stratejileri. Ö. Tüfekçi, & F. Kırbaşoğlu içinde, *Karadeniz: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (s. 455-489). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.

- Natorski, M. (2022). Resilience in EU crisis interventions in Ukraine: A complexity perspective. *Journal of Contemporary European Studies*, 1-20.
- Nitoiu, C., & Simionov, L. (2022). A new business as usual? The impact of the 'resilience turn' on the EU's foreign policy and approach towards the eastern neighbourhood. *Journal of Contemporary European Studies*, 1-14.
- Scazzieri, L. (2022). *Beyond European Strategic Autonomy?* 10 01, 2023 tarihinde Centre for European Reform: <https://www.cer.eu/publications/archive/bulletin-article/2022/beyond-european-strategic-autonomy> adresinden alındı.
- The Federal Government. (2023). *What is the European Political Community?* 10 01, 2023 tarihinde Official Website of the Federal Government: <https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/epc-background-2194218> adresinden alındı.
- UN Women Europe and Central Asia. (2022). *Western Balkans and Eastern Partnership countries discuss EU programme for the promotion of Gender Equality*. 10 01, 2023 tarihinde Official Website of UN Women Europe and Central Asia: <https://eca.unwomen.org/en/stories/news/2022/10/western-balkans-and-eastern-partnership-countries-discuss-eu-programme-for-the-promotion-of-gender-equality> adresinden alındı.
- Vela, J. H., Lynch, S., & von der Burchard, H. (2022). *EU leaders to debate France's halfway house for Ukraine idea*. 10 01, 2023 tarihinde Politico: <https://www.politico.eu/article/france-proposal-european-political-community-ukraine/> adresinden alındı.

Geniş Karadeniz
Havzasında
Sınıraşan
Sorunlar

3. BÖLÜM

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NDA ROL ALAN MUHARİP DEVLET DIŞI AKTÖRLERİN İNCELENMESİ¹

Ahmet Ateş

[Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi]

Giriş

Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya ait olan Kırım'ı ilhak etmesi ile sonuçlanan ve 2014 yılında başlayan çatışma süreci, 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'yı işgale başlaması ile iki ülke arasında -uluslararası hukuk çerçevesinde olmasa da fiilen-topyekûn bir savaşa evrilmiştir. Yaklaşık bir yıldır devam eden savaşın bölgesel ve küresel güvenliğe çeşitli etkileri bulunmaktadır. Rusya'ya her alanda uygulanan ağır yaptırımlar ve küresel olarak yaşanan enerji arz güvenliği sorunu, bunlardan birkaçını teşkil etmektedir.

Küresel güvensizliğe olan etkilerine ilave olarak Rusya-Ukrayna Savaşı, tüm bunlarla birlikte iki açıdan daha son derece önem arz etmektedir. İlk olarak Rusya-Ukrayna Savaşı, gerçekleşen Bosna Savaşı'nın ardından kıta Avrupası ve yakın çevresinde gerçekleşen ve bölgesel/küresel aktörlerin dahil olduğu ilk savaştır. İkinci olarak ise savaşın her iki tarafı da muharip devlet dışı aktörlerden yoğun bir şekilde faydalanmaktadır.

¹ Bu çalışma, 11 Aralık 2022 tarihinde II. Uluslararası Hitit Güvenlik Çalışmaları Kongresi'nde sunulan "Rusya - Ukrayna Savaşı'nın Muharip Devlet Dışı Aktörleri" başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

Bu bağlamda, bu çalışmada, Rusya-Ukrayna Savaşının muharip devlet dışı aktörleri incelenmektedir. İlgili savaşta yer alan ve kapasite, boyut ve çatışmalara olan etkisi değişiklik gösteren birçok bölgesel ve küresel aktör bulunmaktadır. Ancak, araştırmada muharip olarak en çok öne çıkan ve çatışmalara etkisi göreceli olarak daha fazla olan üç aktör merkeze alınarak incelenmiştir. Bunları, Rusya tarafında yer alan ve özel bir askeri şirket olan Wagner Grubu, Ukrayna tarafında yer alan Azov Alayı ve Uluslararası Lejyon oluşturmaktadır.

Çatışmanın Rusya tarafında olan Wagner Grubu, 2014 yılında gerçekleşen ilk çatışmada da Ukrayna'da faaliyet göstermiştir. Ayrıca, Rus dış politikası kapsamında Suriye ve Afrika'da faaliyetlerine devam etmektedir. Çatışmanın Ukrayna tarafında olan Azov Alayı ise 2014 yılındaki çatışmalarda kurulan gönüllü bir birliktir ve ilerleyen yıllarda Ukrayna Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak özel amaçlı birlik olarak tanınmıştır. Son olarak Uluslararası Lejyon ise 2022 yılında Ukrayna Cumhurbaşkanı Volodymyr Zelensky tarafından Rusya'ya karşı Ukrayna saflarında savaşmak isteyen yabancı savaşçılar için tesis edilmiştir. Diğer iki aktörün aksine, Uluslararası Lejyon personeli, bölge ve ülke vatandaşlarından oluşmamaktadır ve Lejyon faaliyetlerine 2022 yılında başlamıştır.

Bu bağlamda, ilk olarak 2014 yılındaki çatışmalardan başlayarak, 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı'na giden süreç kısaca özetlenecektir. Ardından savaşta göreceli olarak etkili olan üç devlet-dışı muharip aktör olan Wagner Grubu, Azov Alayı ve Uluslararası Lejyon analiz edilecektir. Son olarak ise genel bir değerlendirme sunulacaktır.

Rusya – Ukrayna Savaşına Genel Bir Bakış

Rusya – Ukrayna ilişkileri tarihsel süreçte çeşitli kırılma noktaları yaşamıştır. Göreceli olarak daha yakın tarihte geçen ilk kırılma noktası ise 1922 tarihinden itibaren Sovyet Sosyalist

Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin bir parçası olan Ukrayna'nın 1991 yılında SSCB'den ayrılması sürecinde gerçekleşmiştir. Gorbaçov döneminde izlenmeye başlanan Glasnost ve Perestroyka politikalarının yanı sıra 1990 yılında gerçekleştirilen Ukrayna parlamentosu seçimleri Ukrayna'da yükselen milliyetçiliğin ve Sovyet (Rus) karşıtlığının ülke genelinde artışı göstermiştir (Hale, 2008, s.299). Kurumsal ve fikri temelleri 1987 yılında kurulan Ukrayna Bağımsız Yaratıcı Entelijansiya Derneği'ne (the Ukrainian Association of Independent Creative Intelligentsia) dayanan, bağımsızlık ve Rus karşıtlığı fikirlerinden beslenen Ukrayna milliyetçiliği (Blaj, 2013, s.167) bağımsızlık sürecinde önemli bir faktör olmuştur.

Ukrayna'nın SSCB'den ayrılması iki ülkenin ilişkilerinin tarihsel ve demografik sonuçlarından bağımsız olmamıştır. Başka bir deyişle, yeni kurulan Ukrayna Devleti'nin sosyolojik ve demografik yapısı Ukrayna ve Rus milliyetçiliği, Ukraynalı kimliği ile Rusça konuşan nüfus eksenlerinde bölünmüştür. Bu durumun bir sonucu olarak Ukrayna toplumunun bir kısmı Batı ile entegre olan bir Ukrayna arzusunun sahipken, bir başka kısmı ise Rusya ile tarihsel bağların devam ettirildiği bir Ukrayna kimliğine sahip çıkmıştır (Miller, Hesli ve Reisinger, 1994, s. 403; Sasse, 2001, s.72-73; Kuzio, 2006, s.80; Petro, 2015). Birden fazla Ukraynalı kimliği ve siyasal izdüşümünün olması ise bağımsızlık sonrası süreçte hem Ukrayna'nın siyasal istikrara kavuşmasına engel olmuş hem de Rusya'nın ülkeye siyasal veya askeri müdahaleleri için sebep oluşturmuştur.

Yakın tarihteki ikili ilişkilerdeki ikinci kırılma noktası ise 2004 yılında Ukrayna'da gerçekleşen seçimler ve sonrasında ülke genelinde yaşanan karışıklıklar ve Turuncu Devrim sürecidir. Başkanlık Seçimlerinin ikinci turunda Rus yanlısı aday Viktor Yanukovych'in seçimi kazandığının açıklanmasının ardından sonucun şaibeli olduğunu ilan eden diğer aday Viktor Yuschenko'nun çağrısının ardından Ukrayna toplumunun büyük bir kısmı ulusal düzeyde protestolar düzenlemiş ve karara itiraz etmiştir (Åslund, 2005, s.327; McFaul, 2007,

s.49). Protestolar sonucunda seçim sonucu değişmiş ve Batı ile entegrasyonu savunan aday olan Yuschenko Ukrayna'nın cumhurbaşkanı seçilmiştir (Kubicek, 2009, s.323; Katchanovski, 2008, s.363). Yuschenko'nun liderliğinde kurulan ve Batı ile entegrasyonu savunan koalisyon ise 2006 yılında dağılmıştır ve Ukrayna'nın siyasal istikrarsızlığı devam etmiştir (Wolczuk, 2005, s.3).

Üçüncü kırılma noktası ise 2013 yılında gerçekleşmiştir. Dönemin Ukrayna Devlet Başkanı Yanukovych Kasım 2013 tarihinde Avrupa Birliği ile yapılan serbest ticaret anlaşmasının imza sürecini ertelediğini açıklamıştır (Shevel, 2015, s.154). Bu açıklamanın ardından ülke genelinde protestolar başlamış ve ilgili protestolar kısa zamanda Ukrayna vatandaşları ile polis çatışmasına ve şiddet olaylarının ülke geneline yayılmasına yol açmıştır (Düvell ve Lapshyna, 2015, s.1). Literatürde Euromaidan hareketi olarak tanımlanan ve yaklaşık üç ay süren iç karışıklığın temelde iki büyük sonucu olmuştur. Bunlar; Başkan Yanukovych'in ülkeyi terk etmesi ve Rusya'ya sığınması ile Rusya'nın ilgili iç karışıklığı sebep göstererek Şubat 2014 tarihinde Ukrayna toprağı olan Kırım'ın tamamını ve Donbas bölgesinin bir kısmını işgal etmeye başlamasıdır (D'anieri, 2018, s. 89; Bunce ve Hozic, 2016, s.435).

2014 Yılı Rusya – Ukrayna Çatışmaları

Rusya 2014 yılındaki işgali, Ukrayna'da yaşayan Rusça konuşan toplulukların güvenliğini sağlamak amacıyla gerçekleştirdiğini iddia etmiştir. Bu durum, bahsedilen Ukraynalı kimliği ve Rus milliyetçiliği ile yakından alakalı olmakla birlikte gerçek nedenin Ukrayna'da yaşanan gelişmelerin Rusya tarafından Batı destekli bir darbe olarak algılandığı ve bir ulusal güvenlik tehdidi olarak düşünüldüğüdür (Instituto Espanol de Estudios Estrategicos, 2015). Bu kapsamda, Kırım ve Donbas bölgeleri başta olmak üzere Rusya, Ukrayna içerisindeki ayrılıkçı gruplara askeri ve lojistik destek sağlamıştır (Mankoff, 2014, s.64). Rus askeri

istihbarat teşkilatı olan GRU (Glavnoye Razvedyvatel'noye Upravleniye) ayrılıkçılara operasyonel, lojistik ve istihbarat desteği sağlarken (Bartles ve McDermott, 2014, s.57-58; Payne ve Foster, 2017, s.26) sivil istihbarat teşkilatı olan FSB (Federalnaya slujba bezopasnosti) ise Kırım ve Donbas bölgelerindeki ayrılıkçıların eğitim-donat faaliyetlerini üstlenmiştir (Bukkvöl, 2016, s.20).

Ukrayna ordusu ile ayrılıkçı güçlerin çatışmaları yoğunluk olarak Kırım ve Donbas bölgelerinde gerçekleşmiştir. Mart ve Nisan 2014 tarihinde birkaç şehirde yoğunlaşan çatışmaların sonucunda Donbas ve Kırım'da ayrılıkçı güçler şehrin önemli yerlerini ele geçirmiştir (Mitrokhin, 2015, s.221-223). 6 Mart 2014 tarihinde ayrılıkçı güçlerin işgali altında toplanan Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu, Kırım'ın Rusya'ya bağlanması konusunda referanduma gitme kararı almıştır. Kırım ve Sivastopol'de yapılan referandumlar sonrasında Kırım Cumhuriyeti'nin kurulduğu ve Ukrayna'dan bağımsızlığını ilan ettiği açıklanmıştır. Hemen ardından Rusya Kırım Cumhuriyeti'nin Rusya'ya katılma kararını tanımıştır (Marxsen, 2014, s.367; Burke-White, 2014, s.70; Masters, 2020, s.1). Bölgesel devletlerin, küresel aktörlerin ve uluslararası örgütlerin itirazına rağmen Rusya Kırım'ı fiilen egemenliği altına almıştır bu durum günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

2022 Yılı Rusya – Ukrayna Savaşı

2014 yılında gerçekleşen çatışmaların ardından gerginliklerin sürmesine rağmen 2022 yılına kadar Ukrayna ve Rusya fiilen bir sıcak savaşın içinde olmamıştır. 24 Şubat 2022 tarihinde ise Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin “özel askeri operasyon” adı altında Ukrayna'nın işgal edilmesi ve Kiev rejiminin değiştirilmesini amaçlayan bir emir yayınlamıştır (Pifer, 2022). Operasyonun başladığı ilk ay düzenli bir şekilde ilerleyen Rus ordusu Mart ayının sonundan itibaren daha güçlü bir direnişle karşılaşmış ve kısmen geri çekilmiştir. Eylül

2022 tarihinde ise Ukrayna ordusu ve bağlı güçler Rus ordusuna yönelik bir karşı atak başlatmış ve Kharkiv, Luhansk ve Kherson bölgelerini tekrar ele geçirmiştir (Pifer, 2022).

Savaşın başlangıcının ardından geçen yaklaşık bir yıl içerisinde iki tarafında kesin üstünlük sağladığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Aktif olarak devam eden savaş, bölgesel ve küresel aktörlerin de sürece dahil olmasını sağlamıştır. Batılı devletler başta olmak üzere otuzdan fazla ülke Ukrayna'ya askeri yardımda bulunmuştur. Örneğin, Ukrayna'ya Ocak 2022 itibariyle, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 50 milyar dolar (18,5 milyar doları askeri yardım olmak üzere), Almanya 2,3 milyar dolar ve İngiltere 1,9 milyar dolar yardımda bulunmuştur (Brown, Horton ve Ahmedzade, 2022). Ayrıca, savaş sebebiyle Rusya'ya ciddi ekonomik yaptırımlar uygulanmıştır (Girardone, 2022, s.1683; Erkan, 2021, s.145). Ekonomik yaptırımlar Rusya'nın ekonomisine olduğu kadar küresel ticarete de büyük oranda zarar vermiştir (Liadze, Macchiarelli, Mortimer-Lee ve Juanino, 2022, s.6).

Rusya – Ukrayna Savaşı'nın bir diğer özelliği ise iki tarafın da yoğun bir biçimde muharip devlet dışı aktörlerden yararlanmasıdır. Rusya'nın Ukrayna'ya resmen savaş ilan etmemesi ve gerçekleşen çatışmaları “özel askeri operasyon” olarak sınırlandırması ile devlet dışı aktörlerin kullanımının göreceli olarak daha ekonomik olması muharip devlet dışı aktörlerin kullanılması konusunda bir motivasyon unsuru oluşturmaktadır. Ukrayna tarafında ise ülkenin fiilen işgale uğraması ve bir “bağımsızlık mücadelesi” verilirken hem ulusal hem de uluslararası tüm kaynaklardan mümkün olduğunca yararlanma motivasyonu bulunmaktadır.

Muharip Devlet Dışı Aktörler

Rusya – Ukrayna savaşındaki muharip devlet dışı aktörler temel olarak özel askeri şirketlerden ve gönüllülük temelinde kurulmuş sivil birliklerden oluşmaktadır. İlgili savaşta yer alan

ve kapasite, boyut ve çatışmalara olan etkisi değişiklik gösteren birçok bölgesel ve küresel aktör bulunmaktadır. Ancak, muharip olarak en çok öne çıkan ve çatışmalara etkisi göreceli olarak daha fazla olan üç ana aktör bulunmaktadır. Bunlar Wagner Grubu, Azov Alayı ve Uluslararası Lejyon'dur.

Wagner Grubu

Wagner Grubu resmi olarak 2014 tarihinde kurulmuş gözükse de ilgili yapının tarihi 2005 yılına dayanmaktadır. İlk olarak Antiterror ismiyle kurulan yapı, 2016 yılına kadar faaliyetlerini bu şirketin çatısı altında gerçekleştirmiştir (Marten, 2019, s.190). Antiterror şirketinde çalışan bir ekip ise 2010lu yılların başında Moran Güvenlik Grubunu, 2012 yılında ise Slavonic Corps isimli şirketleri kurmuştur (Kuczyński, 2018). Slavonic Corps bünyesinden ayrılan ve eski FSB personeli olan ekip ise 2014 yılında Wagner Grubu'nu kurmuştur (Sukhankin, 2019).

Wagner Grubu, hem yönetici ve eğitmen kadrosunun askeri ve sivil eski istihbaratçılardan oluşması hem de kurucusu Yevgeny Prizoghin'in Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile olan yakın ilişkisi sebebiyle Rus güvenlik ekosistemindeki diğer özel askeri şirketlerden ayrılmaktadır (Rabin, 2019). Bir diğer husus ise şirketin faaliyet gösterdikleri alanların tamamına yakınının Rus dış politikası ekseninde değişmesidir. 2015 yılından itibaren Wagner Grubu'nun Rusya ile iyi ilişkilere sahip olan Sahra Altı ülkelerinde artan faaliyetleri bu duruma örnek teşkil etmektedir. Diğer bir deyişle, temelinde ticari bir işletme olan Wagner Grubu bir yandan kendi çıkarlarının maksimizasyonu yerine Rus dış politikasının hedeflerini gözetmekte, bir yandan da faaliyetlerinin kapsamında Rus hükümetine makul bir reddedilebilirlik imkanı sağlamaktadır (Rondeaux, 2019). Son olarak ise, bir ticari işletme olan Wagner Grubu işe alım süreçlerinde yoğun bir biçimde Rus milliyetçiliğinden faydalanmaktadır (The Soufan Center, 2020).

Hibrit bir personel yapısına sahip olması, Rus dış politikası ekseninde faaliyet göstermesi ve en önemlisi işe alım ve faaliyetlerinde sıkça rastlanan Rus milliyetçiliği vurgusu 2014 yılında yaşanan Ukrayna-Rusya çatışmasında Wagner'i Rus güvenlik ekosistemindeki diğer aktörlerden ayırmaktadır. Bu kapsamda, Wagner Grubu 2014 yılında Kırım ve Donbas başta olmak üzere Ukrayna'da yaşanan karışıklıklarda aktif olarak rol almıştır. Kırım'ın kamu binalarının ve önemli noktalarının Rusya yanlısı ayrılıkçılar tarafından ele geçirilmesinde önemli bir rol oynayan ve kendilerini "küçük yeşil adamlar" olarak tanıtan birliklerin tamamına yakını Wagner Grubu personelinin oluşmuştur (Heinemann-Grüder ve Aris, 2022, s.1). Kırım'ın ele geçirilmesinin ardından Wagner personeli Donbas ve Luhansk bölgelerinde de Ukrayna ordusu ile çatışmış ve şehrin kontrolünün ayrılıkçı güçlere geçmesini sağlamıştır (Heinemann-Grüder ve Aris, 2022, s.2; Dyer, 2018, s.2). Ukrayna istihbarat servisi SBU (Sluzhba bezpeky Ukrainy) 2017 yılında yaptığı bir açıklamada Kırım'ın ilhakının sorumlusunun Wagner Grubu olduğunu belirtmiştir (Sukhakhin, 2019b içinde SBU, 2017).

Wagner Grubu'nun 2014 yılındaki, Rusya perspektifinden, başarılı faaliyetleri şirketin Rus güvenlik ekosistemindeki yerini sağlamlaştırmıştır. Wagner Grubu 2014 yılındaki faaliyetleri ile birlikte saha tecrübesi edinmiş ve bir bakımdan rüştünü ispat etmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak 2015 yılından itibaren Rus dış politikası ekseninde Suriye, Sudan ve Orta Afrika Cumhuriyeti başta olmak üzere şirketin faaliyet alanı genişlemiştir.

Şirketin faaliyetlerinin coğrafi kapsam ve sağlanan hizmet yönünden genişlemesi sonucu Ukrayna'da saha tecrübesi kazanan personel büyük oranda Afrika'da istihdam edilmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak, yetişmiş Wagner personelinin büyük kısmı 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna savaşında Ukrayna'da faaliyet göstermemektedir. Tecrübeli personelin ikamesi ise Rusya genelinde Wagner

tarafından yürütülen agresif bir işe alım politikası ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu durumun en çarpıcı örneklerinden birisi Wagner'in Rusya'daki hapishaneleri ziyaret ederek işe alımlar gerçekleştirme oluşturmaktadır (Beale, 2022). İngiliz kaynaklarına göre savaşın başlangıcında bin olan Ukrayna'da faaliyet gösteren Wagner personeli 2022 yılının sonlarında yaklaşık yirmi bini bulmuştur (Beale, 2022). Yetişmiş personelin yoğunlukla diğer bölgelerde faaliyet göstermesi ve yeni personelin saha tecrübesi eksikliği sebebiyle Wagner Grubu başta Bahmut olmak üzere birçok şehirde yaşanan çatışmalarda Ukrayna ordusuna mağlup olmuştur. Başarısızlıkların ardından Rus ordusu ile Wagner Grubu arasında görüş ayrılıklarının olduğu da belirtilmektedir (Euronews, 2023).

Her ne kadar Wagner Grubu 2022 yılında başlayan savaşta 2014 yılındaki personel kalitesi ve performansından uzak olsa ve şirket Kremlin nezdinde kredisini yitirmeye başlasa da Wagner Grubu Rusya'nın savaşta kullandığı en etkili devlet dışı muharip aktör olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda, savaşın seyrine göre tecrübeli personelin diğer bölgelerden kaydırılarak tekrar Ukrayna'da faaliyet göstermesi olasılık dahilinde gözükmektedir.

Azov Alayı

Savaşın Ukrayna cephesinde görev alan en önemli devlet dışı muharip aktör Azov Alayı'dır. Azov Alayı'nın kurulması, faaliyetleri ve geçirdiği dönüşüm ise Ukrayna'nın tarihsel sivil direniş kültürü ve 2014 sonrası ülkede yaşanan çatışmalardan bağımsız gelişmemiştir. Ukrayna'nın tarihsel süreci aynı zamanda bir işgaller ve mücadeleler süreci olarak gelişmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde elde edilen ve kısa süren ilk bağımsızlık sürecinde bir sivil direniş örgütü olarak "Free Cossacks" grubu Bolşevikler ile mücadele eden dönemin Ukrayna ordusu ile birlikte çatışmalara katılmıştır (Cohen ve Green, 2016, s.1). Aynı şekilde, 1942 yılında kurulan Ukrayna

Direnış Ordusu isimli bir başka oluşum ise yaklaşık on sene içerisinde Nazi Almanyası, Sovyetler Birliğı ve Polonya kuvvetlerine yönelik gerilla savaşı yürütmüştür (Cohen ve Green, 2016, s.1). Sovyetlerden bağımsızlığın elde edilmesinin ardından ise aynı gelenek Ukrayna Vatanseverleri isimli bir örgüt tarafından 2000'li yılların ortalarına kadar gayri resmi olarak devam ettirilmiş, 2005 yılında ise Kharkiv temelli olarak örgüt resmi olarak tekrar tesis edilmiştir (Stanford University Center for International Security and Cooperation, 2022). Mart 2014 tarihinde Ukrayna'da yaşanan karışıklıklar ile birlikte diğere gruplar gibi ayrılıkçı güçler ile çatışmaya başlayan Ukrayna Vatanseverleri grubunun üyeleri Azov Alayı ile birlikte çatışmalara dahil olmuştur. Aralık 2014 tarihinde ise Ukrayna Vatanseverleri resmi olarak lağvedilmiş ve üyeleri Azov Alayı'na dahil olmuştur (Stanford University Center for International Security and Cooperation, 2022).

Azov Alayı'nı ulusal, bölgesel ve küresel alanda öne çıkaran en önemli faktör şüphesiz Ukrayna'da 2014 yılında başlayan çatışmalardır. Azov Alayı, ülkedeki karışıklıklara yönelik oluşturulan gönüllü birliklerin ilki değildir. İlk kurulan sivil direniş birliğı Dnipropetrovsk valisi ve iş insanı Ihor Kolomoiskiy'nin fonladığı Dnipro 1 isimli kuruluştur (Cohen ve Green, 2016, s.1; Umland, 2019, s.110). Dönemin Ukrayna Hükümeti'nin Nisan 2014 tarihinde Anti-Terör Kuruluşu'nun kurulduğunu açıklamasının ardından Azov başta olmak üzere birçok gönüllü birlik resmi olarak kurulmuş ve faaliyete geçmiştir (Puglisi, 2015, s.4-5; Saressalo ve Huhtinen, 2018, s.432). Çatışmanın başlarında büyük oranda sınır bölgelerinde silah kaçakçılığı görevini üstlenen Azov Alayı (Cohen ve Green, 2016, s.2), Ağustos 2014 tarihinde Ilovaisk şehrinde gerçekleşen çatışmalardaki başarısı ile öne çıkmaya başlamıştır (Puglisi, 2015, s.10).

Azov Alayı'nın sahadaki başarılarına sahip olan benzer direniş grupları bulunmaktadır. Azov Alayı'nı öne çıkaran temel unsur ise aşırı sağ görüşte olması ve bu sebeple uluslararası alanda

Neo-Nazi sempatizanlarını kuruluşu üye olarak çekebilmesidir (Karagiannis, 2016, s.143). 2014 ile 2019 yılları arasında elli farklı ülkeden toplamda on yedi bin kişinin Azov Alayı'na katıldığı belirtilmektedir (The Soufan Center, 2020). Ancak, yönetim kadrosu ve yurtdışı katılımının aşırı sağ görüşlerini açıkça belirtmesine rağmen Azov Alayı'nın gönüllülerinin tamamının aşırı sağcılardan oluştuğunu söylemek de doğru olmamaktadır. Azov Alayı'nın büyük bir kısmını sıradan Ukraynalı gönüllüler oluşturmaktadır (Saressalo ve Huhtinen, 2018, s.433). Ayrıca, Azov Alayı iki noktada Ukrayna'daki diğer gruplardan ayrılmaktadır. İlk olarak, birçok ulusal ordunun ve diğer gönüllü grupların aksine, Azov Alayı'nın kadın ve erkek üyeleri birlikte çatışmalara katılmaktadır (Cohen ve Green, 2016, s.3). İkinci olarak ise, Azov Alayı propaganda faaliyetleri ve gönüllü sayısının artırılması kapsamında dijital olanakları son derece başarılı şekilde kullanmaktadır. Twitter ve Youtube başta olmak üzere tüm sosyal medya uygulamalarını başarı ile kullanan Azov Alayı, 2015 yılında bir uygulama geliştirmiş ve gönüllülerin başvuru ve seçimini bu kanaldan gerçekleştirmiştir (Saressalo ve Huhtinen, 2018, s.436-440).

2014 ve 2015 yılında Azov Alayı ve diğer gönüllü birliklerin ayrılıkçı güçlere karşı Ukrayna Ordusu ile birlikte faaliyet göstermesi bu oluşumlara Ukrayna içerisinde belirli bir meşruiyet kazandırmıştır. 2015 yazında Ukrayna'da gerçekleştirilen bir ankette gönüllü birlikler Ukrayna ordusundan sonra en güvenilen aktörler olarak belirlenmiştir (Käihkö, 2018, s.154). Ancak, Azov Alayı'na ait birliklerin savaş suçu kapsamına alınabilecek bazı faaliyetleri ve ayrılıkçılar ile mücadelenin koordinasyonu konusunda Ukrayna Ordusu ile Azov Alayı arasında yaşanan anlaşmazlıklar grubun etkisini 2022 yılındaki savaşa kadar azaltmıştır. Özellikle, Haziran 2014 tarihinde Mauripol şehrinde yaşanan çatışmalarda aşırıya kaçan Azov faaliyetleri ve Ilovaisk'de yaşanan çatışmalardaki koordinasyon sıkıntısı Azov ile Ukrayna ordusu arasında yaşanan gerilimi artırmıştır (Bukkvöl, 2019, s.295-

296). Bu durumun bir sonucu olarak, dönemin Ukrayna Hükümeti Kasım 2014 tarihinde Azov Alayı'nı "özel amaçlı birlik" statüsünde Ukrayna Ulusal Muhafızları'na resmi olarak bağlayarak grubun aşırı faaliyetlerinin önüne geçilmesini ve Ukrayna ordusu ile koordinasyonu artırmayı amaçlamıştır (CISAC, 2022).

2017 yılından sonra sahadaki faaliyetlerinden çok içinden çıkardığı figürlerin siyaset kariyeri ve personel eğitimine odaklanan Azov Alayı, 2022 tarihinde savaşın başlamasıyla tekrar aktif olarak sahalara dönmüştür. Rus güçlerinin Ukrayna'yı işgale başlamasının ardından çatışmaların en yoğun yaşandığı Mauripol başta olmak üzere Kiev ve Kharkiv savunmalarında en aktif ve etkili devlet dışı aktör olmuştur (Stanford University Center for International Security and Cooperation, 2022).

Uluslararası Lejyon

Uluslararası Lejyon Wagner Grubu ve Azov Alayı'ndan üç noktada farklılık göstermektedir. İlk olarak, Wagner Grubu ve Azov Alayı'nın aksine Uluslararası Lejyon 2014-2015 yılında yaşanan çatışmalarda görev almamıştır. Uluslararası Lejyon, Rus işgali başladıktan sonra Mart 2022 tarihinde Ukrayna Devlet Başkanı Zelensky'nin çağrısı ile kurulan göreceli olarak yeni bir birliktir (Tang, 2022). İkinci olarak ise, diğer devlet dışı muharip aktörlerin aksine, Uluslararası Lejyon bölgenin vatandaşları değil tamamen Ukrayna'ya savaşmak için gelen gönüllü yabancı savaşçılardan oluşmaktadır. Ukrayna Hükümeti'nin açıkladığı verilere göre Mart 2022 tarihinden itibaren elli iki farklı ülkeden toplamda yirmi binden fazla kişi Uluslararası Lejyon'a dahil olmuş ve Ukrayna saflarında savaşmaktadır (van Dongen, Weijenberg, Vugteveen ve Farrell-Moloy, 2022). Son olarak ise, Uluslararası Lejyon'a katılmak için belirli şartların sağlanması gerekmektedir. Lejyon'un resmi internet sitesine göre, silah kullanma bilgisi ve askeri tecrübenin yanı sıra ideolojik olarak da uygun olmak

gerekmektedir (The International Legion of Defense of Ukraine, 2023). Bu durumun bir sonucu olarak Leyjon birlikleri, Azov Alayı ve Wagner'in 2022 yılındaki personelinin çoğunun aksine, ciddi bir askeri tecrübeye sahip personelden oluşmaktadır. Bu sebeple, nicel olarak sayısı diğer iki aktörden az olsa da muhariplik açısından diğer iki aktörden daha başarılı olduğunu savunmak mümkündür.

Uluslararası Leyjon gönüllüleri sadece sahada aktif çatışmalara katılan bireylerden oluşmamaktadır. Savaşın siber mücadele ve propaganda alanlarında çalışan bilgi işlem alanında tecrübeli gönüllüler ise Uluslararası Leyjon Bilgi Teknoloji Taburu ismi altında Rus devlet kurum ve kuruluşlarına yönelik siber saldırılar ile Rus vatandaşlarına yönelik çevrim içi propaganda faaliyetlerinde görev almaktadır (Serpanos ve Komninos, 2022, s.90). Aynı şekilde, Leyjon'un finansal ve ekipman ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda da çevrimiçi kampanyalar yürütülmektedir (Serafin, 2022, s.474).

Uluslararası Leyjon personelinin hukuki statüsü de tartışmalı bir süreci içermektedir. İlk olarak, Uluslararası Leyjon'un Ukrayna ordusuna bağlı bir birim olarak kurulması sebebiyle, yabancı savaşçıların Ukrayna ordusu içerisinde faaliyet göstermesi ve emir komuta zincirine dahil olması konusu önem arz etmektedir. Bununla birlikte, savaşın bitmesini müteakip süreçte, Leyjon personelinin savaş esnasında dahil olduğu çatışmalarda savaş suçu işlemesi halinde yargılama usulünün, suçu işleyen personelin vatandaşlık bağına göre mi, yoksa emir komuta zincirinde hareket etmesi sebebiyle² Ukrayna Savunma

² Uluslararası Leyjon'a dahil olan gönüllüler Ukrayna Ordusu tarafından maaş almaktadır. İlgili ödemenin alt limit 630 Amerikan doları olup üst limitin verisine rastlanmamıştır. Detaylı bilgi için bkz. Arraf, J. ve Mckinley Jr, J. C. (17 Haziran 2022). Foreign fighters in Ukraine, many in motley groups, face perils if captured. *The New York Times*.

<https://www.nytimes.com/2022/06/17/world/europe/foreign-fighters-ukraine-americans.html> Erişim Tarihi: 20 Ocak 2023

Bakanlığı'nın bir personeli statüsünde mi değerlendirileceği muğlak bir konuyu teşkil etmektedir. İkinci bir husus ise, birçok ülkenin vatandaşlarına yabancı bir ülkeye gidip savaşmasını hukuken yasaklamış olmasıdır. Örneğin İngiliz hukuk sisteminde Foreign Enlistment Act 1870, Amerikan hukuk sisteminde The Neutrality Act 1794 ve Kanada hukuk sisteminde ise Foreign Enlistment Act 1937 isimli kanunlar ile vatandaşların yabancı bir ülkede savaşmasını yasaklamıştır (Pitchford, 2022). Bu duruma rağmen, Batılı ülkelerin birçok kısmı vatandaşlarına Uluslararası Lejyon'a katılmama tavsiyesi vermekle birlikte henüz herhangi bir hukuku süreç başlatmamışlardır.

Sonuç

Wagner Grubu, Azov Alayı ve Uluslararası Lejyon muhariplik ve çatışmaya olan etkileri bakımından bölgede faaliyet gösteren diğer devlet dışı aktörlerden ayrılmaktadır. Bu aktörlerin değerlendirilmesi açısından ise üç unsur önem taşımaktadır. Bunlar muhariplik seviyesi, ideolojik yaklaşım ve personel yapısıdır.

Muhariplik ve çatışmaya olan etkileri bakımından incelendiğinde üç aktöründe savaşa aktif olarak katılan diğer devlet dışı aktörlerden daha iyi performans sergilediğini belirtmek mümkündür. Kendi aralarında bir karşılaştırma yapıldığında ise Uluslararası Lejyon'un çatışmalara olan etkisinin savaşın seyrine olan etkisi bakımından diğer aktörlere göre daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun temel sebebi olarak Lejyon personelinin taktik, operasyonel ve koordinasyon yeteneklerine sahip olan eski asker ve güvenlik güçleri personelinden oluşmasıdır. Savaş sürecinde açık kaynaklardan ulaşılabilen ve Rus ordu ve mühimmatına önemli derecede zarar veren operasyonların büyük bir kısmının Lejyon personeli tarafından icra edildiği görülmektedir. Savaşa olan etkisi bakımından ikinci sıradaki aktör ise Wagner Grubu'dur. Özellikle savaşın ilk ayındaki Rus ilerlemesinin

büyük bir kısmı Wagner personeli tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak, ilerleyen aylarda Ukrayna tarafından daha sert bir direnişle karşılaşılması ve Wagner personelinin niteliğinin değişmesi Wagner Grubu'nun savaşma kapasitesine büyük ölçüde negatif etki etmiştir. Son olarak ise Azov Alayı, Mauripol şehrindeki direnişinin haricinde, diğer iki aktöre göre daha etkisiz olmuştur.

İdeolojik açıdan bakıldığında ise üç aktöründe farklı saiklerle çatışmalara müdahil olduğu görülmektedir. Azov Alayı aşırı sağ görüş ile birlikte Ukrayna milliyetçiliğinin harmanlandığı bir siyasi spektrumdan beslenmektedir. Wagner Grubu personelinin ideolojik duruşu ise, bir özel şirket personeli olmalarına rağmen, Rus milliyetçiliğinden ve kişisel refah arayışından müteşekkil bir oluşumdur. Son olarak, Uluslararası Lejyon personelinin büyük bir kısmının ideolojik motivasyonu ise demokrasinin ve Batı medeniyetinin Ruslara karşı korunmasında rol alma güdüsüdür.

Açık kaynaklardaki verilere göre üç aktörün de sahada aktif olarak mücadele eden personel sayısı yaklaşık yirmi bin civarındadır. Bu durumun sonucu olarak personelin nicel değil nitelik bakımından mukayese edilmesi daha doğru olacaktır. Yukarıda bahsedildiği üzere, Uluslararası Lejyon göreceli olarak daha nitelikli bir personel yapısına sahiptir. Ancak, Lejyon personelinin tamamına yakını bölgenin vatandaşlarından oluşmamaktadır. Bu durumun aksine, Wagner personelinin büyük bir kısmı Rus vatandaşlarından oluşmaktadır. Son olarak, Azov Alayı ise daha hibrit bir personel yapısına sahiptir. Personelinin çoğunluğunu Ukraynalı vatandaşlar oluşturmakla birlikte özellikle aşırı sağ görüşlü ve bölgenin dışından gelen büyük oranda gönüllüye de sahiptir. Savaş sürecinde üç aktörün personeli saha tecrübesi kazanmakta veya tecrübesini artırmaktadır. Aynı şekilde, bölgeden ve bölge dışından gelen gönüllüler arasında da finansal ve sosyal bağlar kurulmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak, özellikle Azov Alayı'na katılan aşırı sağ görüşlü

gönüllülerin kurduğu bu ağların, savaşın bitmesinin ardından potansiyel bir terör şebekesine dönüşme ihtimali kuvvetli olarak değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Åslund, A. (2005). *The economic policy of Ukraine after the Orange Revolution. Eurasian Geography and Economics*, 46(5), 327-353.
- Bartles, C. K., & McDermott, R. N. (2014). *Russia's military operation in Crimea: Road-testing rapid reaction capabilities. Problems of Post-Communism*, 61(6), 46-63.
- Beale, J. (22 Aralık 2022). *Russia-supporting Wagner Group mercenary numbers soar*. 18 Ocak, 2023 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/news/world-europe-64050719> adresinden alındı.
- Blaj, L. (2013). *Ukraine's independence and its geostrategic impact in Eastern Europe. Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 21(2-3), 165-181.
- Brown, D. & Horton, J. ve Ahmedzade, T. (15 Ocak 2023). *Ukraine weapons: What military equipment is the world giving?*. 16 Ocak, 2023 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/news/world-europe-62002218> adresinden alındı.
- Bukkvoll, T. (2016). *Russian special operations forces in Crimea and Donbas. Parameters*, 46(2), 13-21.
- Bukkvoll, T. (2019). *Fighting on behalf of the state—the issue of pro-government militia autonomy in the Donbas war. Post-Soviet Affairs*, 35(4), 293-307.
- Bunce, V., & Hozić, A. (2016). *Diffusion-proofing and the Russian invasion of Ukraine. Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 24(4), 435-455.
- Burke-White, W. W. (2014). *Crimea and the international legal order. Survival*, 56(4), 65-80.
- Cohen, M., & Green, M. (2016). *Ukraine's volunteer battalions. Infantry magazine*, 6(1), 1-5.

- D'anieri, P. (2019). *Gerrymandering Ukraine? Electoral consequences of occupation. East European Politics and Societies*, 33(1), 89-108.
- Düvell, F., & Lapshyna, I. (2015). *The EuroMaidan protests, corruption, and war in Ukraine: Migration trends and ambitions. Migration Information Source, Online Journal of the Migration Policy Institute.*
- Dyner, A. M. (2018). *The Role of Private Military Contractors in Russian Foreign Policy. The Polish Institute of International Relations*. 64, 1-2.
- Erkan, A. Ç. (2021). *Çin-Rusya Enerji İlişkilerinde Yeni Dengeler. Nobel Yayınları.*
- Euronews. (4 Ocak 2023). *War in Ukraine: Head of Russian Wagner group says Bakhmut is a 'fortress'*. 18 01, 2023 tarihinde Euronews.: <https://www.euronews.com/2023/01/04/war-in-ukraine-head-of-russian-wagner-group-says-bakhmut-is-a-fortress> adresinden alındı.
- Girardone, C. (2022). *Russian sanctions and the banking sector. British Journal of Management*, 33(4), 1683-1688.
- Hale, H. E. (2008). *The double-edged sword of ethnofederalism: Ukraine and the USSR in comparative perspective. Comparative Politics*, 40(3), 293-312.
- Heinemann-Grüder, A., & Aris, S. (2022). *Wagner Group. Russian Analytical Digest (RAD)*, 290, 1-9.
- Instituto Espanol de Estudios Estrategicos. (2015). *Russian National Security Strategy, December 2015 – Full-text Translation*. 03 01, 2023 tarihinde Official Website of Instituto Espanol de Estudios Estrategicos: <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf> adresinden alındı.
- Käihkö, I. (2018) *A nation-in-the-making, in arms: control of force, strategy and the Ukrainian Volunteer Battalions, Defence Studies*, 18(2), 147-166

- Karagiannis, E. (2016). *Ukrainian volunteer fighters in the eastern front: ideas, political-social norms and emotions as mobilization mechanisms*. *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(1), 139-153.
- Katchanovski, I. (2008). *The orange evolution? The "orange revolution" and political changes in Ukraine*. *Post-Soviet Affairs*, 24(4), 351-382.
- Kubicek, P. (2009). *Problems of post-post-communism: Ukraine after the Orange Revolution*. *Democratization*, 16(2), 323-343.
- Kuczyński, G. (30 Mart 2018), *Putin's Invisible Army*. 16 Ocak 2023 tarihinde The Warsaw Institute Review: <https://warsawinstitute.org/putins-invisible-army/> adresinden alındı.
- Kuzio, T. (2006). *Ukraine Is Not Russia*. *The SAIS Review of International Affairs*, 26(2), 67-83.
- Liadze, I., Macchiarelli, C., Mortimer-Lee, P., & Juanino, P. S. (2022). *The economic costs of the Russia-Ukraine conflict*. *NIESR Policy Paper*, 1-10.
- Mankoff, J. (2014). *Russia's latest land grab: How Putin won Crimea and lost Ukraine*. *Foreign Affairs*, 93, 60-68.
- Marten, K. (2019), *Russia's use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group*. *Post-Soviet Affairs*, 35(3), 181-204.
- Marxsen, C. (2014). *The Crimea crisis—an international law perspective*. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (Heidelberg Journal of International Law)*, 74(2), 367-391.
- Masters, J. (2020). *Ukraine: Conflict at the crossroads of Europe and Russia*. *Council on Foreign Relations*, 1-13.
- McFaul, M. (2007). *Ukraine imports democracy: External influences on the Orange Revolution*. *International Security*, 32(2), 45-83.
- Miller, A. H., Hesli, V. L., & Reisinger, W. M. (1994). *Reassessing mass support for political and economic*

- change in the former USSR. American Political Science Review, 88(2), 399-411.*
- Mitrokhin, N. (2015). *Infiltration, instruction, invasion: Russia's war in the Donbass. Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society, 1(1), 219-249.*
- Payne, K. B., & Foster, J. S. (2017). *Russian strategy Expansion, crisis and conflict. Comparative Strategy, 36(1), 1-89.*
- Petro, N. N. (13 Mart 2015). *Understanding the other Ukraine: identity and allegiance in Russophobe Ukraine.* 03 01, 2023 tarihinde E-International Relations: <https://www.e-ir.info/2015/03/13/understanding-the-other-ukraine-identity-and-allegiance-in-russophone-ukraine/> adresinden alındı.
- Pifer, S. (8 Aralık 2022). *The Russia-Ukraine war and its ramifications for Russia.* 14 01, 2023 tarihinde The Brookings Institute. <https://www.brookings.edu/articles/the-russia-ukraine-war-and-its-ramifications-for-russia/> adresinden alındı.
- Pitchford, S, (1 Mart 2022). *Foreign Fighters In Ukraine: Is It Legal?.* 20 01, 2023 tarihinde Human Rights Pulse: <https://www.humanrightspulse.com/mastercontentblog/foreign-fighters-in-ukraine-is-it-legal> adresinden alındı.
- Puglisi, R. (2015). *Heroes Or Villains?: Volunteer Battalions in Post-Maidan Ukraine.* Istituto Affari Internazionali (IAI), 1-20.
- Rabin, A. (4 Ekim 2019), *Diplomacy and Dividends: Who Really Controls the Wagner Group?.* 16 01, 2023 tarihinde Foreign Policy Research Institute: <https://www.fpri.org/article/2019/10/diplomacy-and-dividends-who-really-controls-the-wagner-group/> adresinden alındı.
- Rondeaux, C. (7 Kasım 2019), *Decoding the Wagner Group: Analyzing the Role of Private Military Security Contractors in Russian Proxy Warfare.* 16 01, 2023 tarihinde New America: <https://www.newamerica.org/international->

security/reports/decoding-wagner-group-analyzing-role-private-military-security-contractors-russian-proxy-warfare/ adresinden alındı.

- Saressalo, T., & Huhtinen, A. M. (2018). *The Information Blitzkrieg—“Hybrid” Operations Azov Style. The Journal of Slavic Military Studies*, 31(4), 423-443.
- Sasse, G. (2001). *The 'new' Ukraine: A state of regions. Regional & Federal Studies*, 11(3), 69-100.
- Serafin, T. (2022). *Ukraine’s President Zelensky Takes the Russia/Ukraine War Viral. Orbis*, 66(4), 460-476.
- Serpanos, D., & Komninos, T. (2022). *The cyberwarfare in Ukraine. Computer*, 55(7), 88-91.
- Shevel, O. (2015). *The parliamentary elections in Ukraine, October 2014. Electoral Studies*, 39(3), 153-177.
- Sluzhba Bezpeky (8 Ekim 2017), *Slidchi SBU vypysaly povidomlennya pro pidozru kerivnyku rossiyskoi PVK ‘Wagnera’ Dmytru Utkinu*, 16 01, 2023 tarihinde <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/3989#>. EAHJMpL.dpbs adresinden alındı.
- Stanford University Center for International Security and Cooperation. (2022). *Azov Movement*. <https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/azov-battalion> adresinden alındı.
- Sukhankin, S. (18 Aralık 2019), *Russian PMCs in the Syrian Civil War: From Slavonic Corps to Wagner Group and Beyond. The Jamestown Foundation*, <https://jamestown.org/program/russian-pmcs-in-the-syrian-civil-war-from-slavonic-corps-to-wagner-group-and-beyond/> adresinden alındı.
- Sukhankin, S. (2019b). *Unleashing the PMCs and Irregulars in Ukraine: Crimea and Donbas. War by Other Means*.
- Tang, I. C. (2 Eylül 2022). *The Latest in a Long Line: Ukraine's International Legion and a History of Foreign Fighters. Harvard International Review*. <https://hir.harvard.edu/the-latest-in-a-long-line->

ukraines-international-legion-and-a-history-of-foreign-fighters/ adresinden alındı.

The International Legion of Defense of Ukraine. (2023). *You can volunteer for Ukraine if you.* <https://theinternationallegion.org/> adresinden alındı.

The Soufan Center. (21 Nisan 2020), *The Wagner Group: A Russian Symphony of Profit and Politics*, <https://thesoufancenter.org/intelbrief-the-wagner-group-a-russian-symphony-of-profit-and-politics/> adresinden alındı.

Umland, A. (2019). *Irregular militias and radical nationalism in post-Euromaydan Ukraine: the prehistory and emergence of the "Azov" battalion in 2014. Terrorism and Political Violence*, 31(1), 105-131.

van Dongen, T., Weijenberg, G., Vugteveen, M., & Farrell-Molloy, J. (4 Mayıs 2022). *Foreign volunteers in Ukraine: security considerations for Europe. International Center for Counter-Terrorism.* <https://icct.nl/publication/foreign-volunteers-in-ukraine-security-considerations-for-europe/> adresinden alındı.

Wolczuk, K. (2005). *Ukraine after the Orange Revolution.* Centre for European Reform. Policy Brief.

GENİŞ KARADENİZ HAVZASINDA SINIR AŞAN SORUNLAR: AVRUPA ENERJİ KRİZİ

Anıl Çağlar Erkan

[Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi]

Ayça Eminoğlu

[Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi]

Giriş

2022 yılı, tüm dünya genelinde çarpıcı gelişmelere tanıklık edildiği bir zaman dilimi olarak tarihteki yerini almıştır. Bu bağlamda, küresel ölçekte yansımaları görülen başlıca gelişmeler Karadeniz Havzası'nda ortaya çıkmıştır. 21.yy'ın ilk günlerinden itibaren uluslararası siyasetin en önemli gündem maddelerinden birisi haline gelen Karadeniz coğrafyası, Ukrayna-Rusya arasında bir süredir var olan gerginlik durumunun silahlı çatışmaya dönüşmesiyle ayrı bir boyutta ele alınmaya başlanmıştır. Çünkü süreçte yaşanan gelişmelerin yansımaları şüphesiz Karadeniz coğrafyasında ortaya çıkan askeri çatışmaların ötesindedir. Dolayısıyla Ukrayna-Rusya arasındaki silahlı çatışmaların küresel ölçekte etkilerinden söz etmek mümkündür. Bu bağlamda Ukrayna-Rusya arasındaki silahlı çatışmalarla ilişkilendirebileceğimiz birtakım hadiseler son derece önemlidir. Daha açık bir deyişle Karadeniz coğrafyasında başlayan bu savaşla birlikte, salt askeri çatışmanın ötesinde birtakım etkilerin de ortaya çıkmaya başladığı söylenebilir. Enerjinin uluslararası siyasette etki aracı olarak kullanılması sonrasında, ilk başta Avrupa'da ortaya çıkan ve küresel boyutlara ulaşacağı öngörülen enerji krizini bu

kapsamda ele almak mümkündür. Çünkü Ukrayna-Rusya arasındaki çatışmaların etkileri Karadeniz havzasıyla sınırlı kalmayacaktır. Dolayısıyla süreçteki gelişmelerin ilerleyen dönemlerde küresel ölçekte bir kriz haline dönüşmesi ihtimali yüksektir. Bu bağlamda en başta küresel enerji krizinin kapıda olduğunu iddia etmek mümkündür. Tüm bunlar ışığında çalışmada, Ukrayna-Rusya arasında başlayan askeri çatışmaların tetiklediği enerji krizinin sınır aşan bir sorun haline dönüşme süreci analiz edilmektedir. Söz konusu gelişmelerin analizi, sürecin gidişatıyla ilişkili ortaya çıkması muhtemel durumlara karşı hazırlıklı olunması açısından son derece önemlidir.

Rusya-Ukrayna Arasında Gerilen İlişkiler

Taraflar arasında yıllardır süre gelen anlaşmazlıklar, 2022 yılı itibarıyla siyasi krizlerin ötesinde bir aşamaya geçerek silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Bu bağlamda, sert askeri güç kullanımının mevzu bahis olduğu çatışmaların, geçmiş dönemlerde zaman zaman ortaya çıkan siyasi krizlerin bir sonucu olduğu söylenebilir. Buna karşın siyasi ya da askeri hangi alanda olursa olsun taraflar arasındaki anlaşmazlıkların temel nedeni büyük oranda Ukrayna'nın Soğuk Savaş yıllarındaki benzer şekilde Rusya'yı çevreleme politikasını sürdüren Batının yanında yer almasıdır.

Rusya'nın Batıyla ilişkileri ilk yıllarda göreceli olarak uyumlu bir görünüm sergilemekteyken, özellikle Vladimir Putin'in üçüncü kez devlet başkanı seçilmesiyle, bazı değişimlerin başladığı bir döneme geçiş süreci karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Putin'in Avro-Atlantik'ten Avrasya tarafına yönelim yönündeki girişimlerini önemli bir dönüm noktası olarak nitelendirmek mümkündür. Öyle ki o dönemdeki gelişmeler çerçevesinde Batının sürekli reddi ve Rusya'nın menfaatlerinin yok sayılması şeklindeki eylemleri, Putin'in Avro-Atlantik'ten Avrasya tarafına yönelmesini daha tutarlı bir durum olarak ortaya çıkarmaktadır. Batının sürekli reddiyesi ve Rusya'nın menfaatlerinin yok

sayılması kendilerince şu şekilde ifade edilmektedir: NATO 90'lı yılların sonunda, Rusya'nın Güvenlik Konseyi'nde karşı çıkmasına rağmen Yugoslavya/Sırbistan'ı bombalamıştır. 2003 yılında ABD ve Büyük Britanya sahte delillere rağmen Irak'a bir askerî harekât gerçekleştirmiştir. 2011 yılında Batı, Libya halkını korumak maksatlı, Kaddafi'yi düşürmek için bir Birleşmiş Milletler (BM) kararını istismar etmiştir. Suriye'de şüpheli isyancı grupları Esad rejimini sonlandırmak için desteklemiş ve "demokratikleşme" adı altında "rejim değişikliği" yapılan hangi ülke varsa orada Rusya'nın eski antlaşmalar gereği adı bile anılmamış, özellikle gelişmiş Batı ülkeleri ve başta ABD, kendileri açısından en kazançlı anlaşmaları yapmıştır (Yıldız, 2022: 153). Böyle bir ortamda Ukrayna'nın kendisinin arkasında olduğuna inandığı Batının yanında tavır almış olması, Kremlin-Kiev arasındaki gerginliklerin yaşanmasını da beraberinde getirmiştir.

Rusya-Ukrayna arasındaki gerginliklerin ortaya çıkmasında Yuşçenko önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki önceki Cumhurbaşkanı Kuçma'nın aksine Yuşçenko, dış politikada 180 derecelik bir dönüşüm yaparak sefelinin köprü rolü yerine Rusya'ya sırt dönüp batıya yönelmiştir (Yılmaz, 2022: 157). Yuşçenko dönemiyle birlikte Ukrayna'nın batıya yönelimi Rusya tarafından olumsuz karşılanmışken, dönemin Cumhurbaşkanı'nın NATO'ya katılmayı hedef olarak belirlediklerini açıklaması, taraflar arasında soğuk rüzgarların esmeye başlamasına neden olmuştur. Öyle ki Yuşçenko dönemi, taraflar arasındaki ilişkilerin en soğuk zamanları olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte Gürcistan savaşı sırasında Kırım'da Sivastopol'deki askerî üssü, Rus deniz filosunu bloke etmek ve 2017 yılında sona erecek olan Sivastopol iltizam anlaşmasını uzatmamakla tehdit etmesi, taraflar arasında yeni alevlenen ateşe benzin dökülmesi etkisi yaratmıştır. Bu bağlamda Rusya'nın Ukrayna'nın eylemlerine kayıtsız kalmadığı bir döneme geçiş sürecinden söz etmek mümkündür.

Rusya'nın Ukrayna'nın tabiri caizse kendisini "kışkırtıcı" yöndeki eylemlerine karşı gösterdiği reaksiyon ilk aşamada doğal gazın silahlaştırılması şeklinde olmuştur. Bu bağlamda 2005 yılında Ukrayna'ya gönderdiği doğal gaz için dünya pazarlarındaki fiyatları talep edeceğini açıklamıştır. Şüphesiz bu durum, taraflar arasında fiyatlar konusunda anlaşmazlıkları ortaya çıkarmış ve çözümsüzlük ise doğal gaz kesintilerini de beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte etkiler bağlamında ele alındığında doğal gaz akışının kesintiye uğramasının yansımaları sadece Ukrayna'yla sınırlı olmamıştır. Çünkü bilindiği üzere Ukrayna sadece doğal gaz ithalatçısı değil aynı zamanda Rusya'dan Avrupa'ya giden gazın başlıca nakil güzergahlarından birisidir. Öyle ki Rusya'nın transit konumdaki Ukrayna'ya giden akışı kesmesi, Avrupa'ya doğal gaz gitmemesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Rusya'nın bir bakıma doğal gaz silahını devreye sokmasını, Ukrayna üzerinden Avrupa'ya verilen bir uyarı olarak ele almak mümkündür.

Rusya'nın Ukrayna'ya giden doğal gazı kesmesi ve Avrupa'nın ciddi enerji güvenliği tehditleriyle yüzleşmek zorunda kalması, Kiev hükümetinin birtakım konularda geri adım atmasında etkili olmuştur. Ancak beklentilerin aksine bu durum uzun sürmemiştir. Öyle ki sonraki süreçte hem NATO adım adım doğuya genişlemesini sürdürmüş hem de Ukrayna gibi Rusya'nın arka bahçesindeki bir ülkenin de üyeliği yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır.

Ukrayna'nın NATO üyeliği çabaları, Rusya tarafından ciddi şekilde karşıt tepkiyle karşılanırken 2013 yılından itibaren yaşanan gelişmeler taraflar arasındaki gerginliklerin silahlı çatışmaya dönüşmesine neden olmuştur. Bu bağlamda 2014 yılında Ukrayna Parlamentosu'nun Yanukoviç'i görevden alması son derece kritik bir dönüm noktasıdır (Kırbaçoğlu ve Öçalan, 2022: 419). Öyle ki dönemin devrik devlet başkanı Viktor Yanukoviç Kiev'i terk ederek önce Kırım'a "kaçmış" daha sonra ise Rusya'ya sığınmıştır. Bu sırada Ukrayna Parlamentosu'nun Şubat ayı sonunda almış olduğu Rusya'yı yakından ilgilendiren

son derece kritik kararları 48 saat gibi kısa bir sürede harekete geçirmesi, taraflar arasındaki silahlı çatışmaların başlamasının önünü açmıştır. Ukrayna Parlamentosu'nun almış olduğu ve Kremlin'i yakından ilgilendiren kritik karar, Rusça başta olmak üzere diğer dillerin çok kültürlü bölgelerde resmi dil olarak kabul edilmesini kapsayan yasanın geri çekilmesidir. Dolayısıyla bu gelişmeler karşısında Rusya'nın tepkisiz kalmasını beklemek son derece gerçek dışıdır. Zaten Rusya'nın hadiseler karşısındaki reaksiyonu da bu yönde olmuş ve çok sert önlemler alarak Kırım ve Donbas bölgesine silah ve asker göndermiştir (Uyaniker, 2018: 142).

Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik girişimleri sadece asker ve silah göndermekle sınırlı kalmamıştır. Putin, Yanukoviç'in görevden alınması ve sokak protestolarının sorumlusu olarak Ukraynalı radikalleri, aşırı sağcı grupları ve Batı'yı işaret edecek açıklamalar yapmış ve bu olaylara kesinlikle tepkisiz kalamayacağını belirtmiştir. Putin'in demeçlerinden sonra 27 Şubat 2014'te Rus askerleri Kırım'a girmiş ve birçok kamu binası yanında Yüksek Meclis de olmak üzere pek çok kurum denetim altına alınmıştır. Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi, Rus birliklerinin denetimi altında aldığı kararla 25 Nisan 2014'te halk oylamasına gitmeyi onaylamıştır. Bundan kısa bir süre sonra referandumun 16 Mart'ta yapılması kararlaştırılmış olsa da Yüksek Meclis, bu kez 6 Mart tarihinde Kırım'ın direkt olarak Rusya'ya bağlanmasını da onaylamış, 11 Mart'taki başka bir oturumda ise halk oylaması sonucunu beklemeden bağımsızlığını ilan etmiştir (Uyaniker, 2018: 144).

Kırım'ın ilhak edilmesiyle birlikte Rusya ve Batılı ülkeler arasında Ukrayna üzerinden bir gerginlik süreci ortaya çıkmıştır. Öyle ki bu süreçte batılı ülkeler Rusya'ya yönelik yaptırımları devreye sokmuş ve başta NATO olmak üzere daha birçok uluslararası organizasyonun tepkisini çekmiştir. Dolayısıyla Rusya'nın tepki vermesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu bağlamda 24 Şubat 2022 tarihi, Başkan Putin'in NATO'nun genişlemesine karşı ülkesini korumak ve Ukrayna'yı batının yeni

genişleme alanı olarak görmek istememesi dolayısıyla askeri bir harekâta karar verdiği gün olarak kayıtlara geçmiştir.

Rusya-Ukrayna Savaşı 2022

21 Şubat 2022 tarihinde Vladimir Putin, Ukrayna'nın doğusunda yer alan Luhansk ve Donetsk bölgelerini bağımsız devlet olarak tanıdığını ve Rus askeri birliklerinin “barışı koruma” görevini açıklamasından bir gün sonra, Rus Parlamentosu'nun Başkan'a ülke sınırları dışında askeri güç kullanabilmesi için yetki vermesi, önemli bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır (Başçılılar, Karataş ve Pak Güre, 2022: 796). Vladimir Putin, 24 Şubat 2022¹ sabahı televizyonda yaptığı açıklamada “*son sekiz yıldır zorbalığa ve soykırma maruz kalmış insanları koruma*” ve “*bunun için Ukrayna'nın silahsızlandırılması ve Nazisizleştirilmesi*” amacını taşıyan “özel bir askeri operasyon” emri verdiğini duyurmuştur (Göksu, 2022: 2). Aynı tarihte Rusya, Ukrayna'yı fiilen işgale başlamış, başkent dahil olmak üzere ülkenin birçok şehrinde patlamalar meydana gelmiştir (Başçılılar, Karataş ve Pak Güre, 2022: 796). Kiev yönetimi, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik girişimlerine ilk aşamada etkili bir karşılık verememiş ve sadece işgalin başlamasından kısa bir süre önce ülkede olağanüstü hâl ilan etmiştir.

Ukrayna'ya yönelik Rus saldırısı ele alındığında Moskova yönetiminin siyasi maksadını Aslan (2022: 2), üç madde halinde özetlemektedir. Bunlardan ilki, Batı'ya meydan okuma ve Batı'yı mirası olduğuna inandığı nüfuz alanından uzaklaştırma; ikincisi soy birliği üzerinden Rus kimliğini Slav halkı üzerinde baskın üst kimlik haline getirmekken; üçüncüsü, Doğu blokunun diğer ülkeleri ile Rus kamuoyuna devam ettiğine inanılan “Rus

¹ Rus askerinin 24 Şubat 2022 sabahı Ukrayna'ya girmesi ve bu ülkenin derinliklerinde tespit ettiği hedeflere hava ve füze akınları düzenlemesiyle birlikte, Karadeniz havzasında konvansiyonel bir saldırı yaşanmıştır.

kudreti”ni göstermektir. Bununla birlikte Rusya’nın üç farklı fiziki aşamaya yönelebileceği anlaşılmaktadır. İlk hedef şüphesiz ayrılıkçıların kontrol ettiği Donetsk ve Luhansk bölgesi, müteakiben bu coğrafyanın tamamıyken, ikincisi Don Nehri ve üzerindeki altyapı Rusya’nın kontrolünde olmak üzere ülkenin doğusudur. Bu bağlamda Moskova’nın üçüncü hedefi ise Ukrayna’nın tamamıdır (Aslan, 2022: 3).

Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin nitel açıdan eksikliği Kiev için önemli bir zafiyet iken, Moskova için bu durum önemli bir avantajdır. Öyle ki ilk aşamada Rus hükümeti Ukrayna’ya karşı eski silah ve mühimmatlarının nicel üstünlüğü üzerinden bir askerî harekât planlaması yapmıştır (Aslan, 2022: 3). Ukrayna’nın göreceli eksikliği göz önüne alındığında Rusya’nın harekât planının sonuçları ilk aşamada başarılı yönde gerçekleşmiştir. Buna karşın ilerleyen süreçte yaşananlarla birlikte taraflar arasındaki dengelerde birtakım değişimlerden söz etmek mümkündür.

Kiev’in iç dinamikleri göz önüne alındığında Ukrayna işgalinin Moskova’nın lehine sonuçlanacağı düşüncesi hemen hemen her kesimce yaygın şekilde kabul görmüştür. Eldeki veriler, bu yöndeki bir düşüncüyü destekler niteliktedir. Global Firepower’ın 2021 yılında yayımlanan raporu bu kapsamda önemli ölçüde yol göstericidir. Global Firepower’ın 2021 raporuna göre Rusya ordusu dünyada ikinci sırada yer alırken, Ukrayna ise 25’inci sırada gelmektedir (Global Firepower, 2022; Bag, 2022). Toplam nüfusu 141 milyon olan Rusya’nın toplam askeri personeli 3 milyon 569 bin, aktif asker sayısı ise 1 milyon 14 bindir (Bag, 2022). Buna karşın 44 milyon nüfuslu Ukrayna’nın toplam askeri personeli 1 milyon 245 bin, aktif asker sayısı ise 255 bindir (Bag, 2022). Açıkça görüldüğü üzere iki ülke arasındaki aktif personel sayısı farkı, Rusya lehine 759 bindir (Bag, 2022). Rusya’nın yedek personel sayısı iki milyon iken, Ukrayna’da bu rakam 900 bindir (Bag, 2022). Paramiliter güç bakımından Rusya 555 bin, Ukrayna 90 bin seviyesindedir (Bag, 2022). Tüm bunların yanı sıra askeri personel açısından Rusya’nın gözle

görünür üstünlüğünü destekleyici başka argümanlar da mevcuttur. Tarafların askeri harcamaları ve bunların GSYH'ye oranlarıyla ilgili verileri bu kapsamda ele almak mümkündür. Öyle ki Rusya'nın askeri harcaması 61,7 milyar dolar iken Ukrayna'nın bu alandaki harcamaları sadece 5,9 milyar dolardır (Bağ, 2022). Bu bağlamda Rusya GSYH'sinin yüzde 4,3'ünü askeri harcamalara ayırırken Ukrayna'nın bu alandaki harcamaları yüzde 4,1'e karşılık gelmektedir (Bağ, 2022). Tüm bunlar ışığında savaşın kısa sürede Rusya lehine sonuçlanacağı yönündeki öngörüler pek de gerçek dışı değildir.

Rusya-Ukrayna savaşının kısa sürede Moskova lehine sonuçlanacağı yönündeki yaygın inanış ilerleyen günlerdeki gelişmelerle birlikte değişmeye başlamıştır. Ukrayna'nın başta batı dünyası olmak üzere dünya çapında desteklenmeye başlanmasını bu kapsamda ele almak mümkündür. Öyle ki Rusya-Ukrayna savaşı birçok devletin Kiev'e destek vermesiyle Karadeniz havzası sınırlarını aşan bir hal almaya başlamıştır. Dolayısıyla artık savaşın tarafları Moskova ve Kiev olmaktan çıkmış, Rusya ve diğerlerine dönüşmüştür. Bu bağlamda ABD ve AB, Ukrayna'nın en büyük destekçileri olarak konuya dahil olmuşlardır.

ABD ve AB başta olmak üzere birçok batılı ülkenin Kiev'in yanında yer alması 2022 yılında patlak veren savaşla ortaya çıkan bir durum değildir. Öyle ki halihazırda bu ülkelerin birçoğunun 2014 yılından bu yana Ukrayna'ya çeşitli şekillerde destek verdikleri bilinmektedir. Fakat 2022 yılındaki savaşla birlikte Kiev'e farklı konularda da destekler verilmeye başlamıştır. Bu bağlamda başta ABD ve AB olmak üzere birçok batılı ülke Kiev'e askeri teçizat, silah, mühimmat ve finansal destek vermeye başlamışlardır. Bu bağlamda ABD ve AB'nin Kiev'e milyarlarca dolarlık silah yardımı yaptığını ifade etmek mümkündür. Örneğin ABD, savaşın başlamasından ağustos

ayına Ukrayna'ya 19 kez silah yardımı yapmıştır² (Independent Türkçe, 2022). AB açısından da benzer gelişmeler göze çarpmaktadır. Örneğin Slovakya, nisan ayında elindeki tek S-300 sistemini Ukrayna'ya göndermiştir (Kökçam, 2022). Almanya Savunma Bakanı Christine Lambrecht, yaptığı açıklamada en son teknolojiyle üretilmiş Iris-T SLM tipi hava savunma sisteminin ilkinin gelecek günlerde Ukrayna'daki insanları etkili korumak için hazır olacağını belirtmiştir (Kökçam, 2022). Birkaç gün sonra ise, Alman Savunma Bakanlığı Ukrayna'ya verilecek olan dört adet IRIS-T SLM hava savunma sisteminin ilkinin Ukrayna'ya teslim edildiğini açıklamıştır (Kökçam, 2022). Ayrıca Fransa da saldırıların ardından Ukrayna'ya daha fazla destek sözü veren ülkelerdendir (Kökçam, 2022). Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, Ukrayna Cumhurbaşkanı Zelenskiy ile yaptığı telefon görüşmesinde, daha fazla askeri teçhizat göndermek de dahil olmak üzere Ukrayna'ya desteği artırma sözü vermiştir (Kökçam, 2022). Bu bağlamda Ukrayna'nın özellikle Fransız-İtalyan ortak üretimi SAMP-T hava savunma sistemiyle ilgilendiği bilinmektedir (Kökçam, 2022). Öte yandan Danimarka'nın Ukrayna'ya teslim edilmek üzere Fransa'dan tedarik etmek istediği yüksek hassasiyetli obüs CAESAR sistemi konusunda da müzakereler devam etmektedir. Bilindiği üzere bu sistemlerden 18 adedi Fransızlar tarafından daha önce Ukrayna'ya teslim edilmiştir (Kökçam, 2022). Tüm bunların yanı sıra finansal açıdan da benzer gelişmelere tanıklık edilmektedir. Bu doğrultuda AB ülkeleri her geçen gün farklı mali yardım paketleri açıklasa da Ukrayna'ya en büyük destek şubat ayından bu yana 17 milyar doları bulan yardımıyla ABD'den geldiği bilinmektedir (Kökçam, 2022). Tüm bunlar yaşanırken eldeki son verilere göre savaş sırasında en az 38 bin kişi ölmüş, 54 bin kişi yaralanmış, 14 milyon insanın yeri değiştirilmiş, 140 binden fazla bina yıkılmış ve 350 milyar dolarlık mal kaybı meydana gelmiştir.

² 15 Ekim 2022 tarihi itibarıyla bu rakam 23'e ulaşmıştır (Bloomberg HT, 2022).

Avrupa Enerji Krizi

Rusya-Ukrayna arasında 24 şubat 2022 tarihinde başlayan silahlı çatışmaların sınır aşan sorun haline gelen başlıca etkilerinden birisi şüphesiz Avrupa kıtasında ortaya çıkan ve küresel ölçekte yayılması beklenen enerji krizidir. Öyle ki yaşanan gelişmelerle birlikte dünya daha önce eşi benzeri görülmemiş bir enerji kriziyle karşı karşıyadır. Petrolden doğal gaza, kömürden yenilenebilir enerji kaynaklarına enerjinin hemen hemen her alanında fiyat artışlarıyla kendisini gösteren kriz, Rusya-Ukrayna arasındaki gerilim tırmandıkça daha ileri seviyelere ulaşma riski taşımaktadır. 2008 küresel ekonomik krizinden daha ağır sonuçlara yol açacağı ön görülen kriz, çok sayıda ülkede ekonomik göstergeleri olumsuz etkilemeyi sürdürürken, başta AB üye ülkeleri olmak üzere kıtanın krizden ciddi yaralar aldığı açıkça görülmektedir (Daşcıoğlu, 2022). 2021 yılında kıta genelinde 30 milyon olan enerji yoksulluğu altında yaşayan insan sayısının 2022 yılında 80 milyona ulaşmasını bu kapsamda ele almak mümkündür.

2014 yılından itibaren süre gelen Rusya-Ukrayna arasındaki gerginlikler ve Moskova'yı hedef alan batı menşeili yaptırımlar 2022 yılında Avrupa'da enerji krizine dönüşmüştür. Buna karşın krizin sinyallerinin 2021 yılında ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Çünkü doğal gaz, kömür ve elektrik fiyatları 2021 yılının son çeyreğinde geçtiğimiz on yılın en yüksek seviyesine yükselmiştir. Bu bağlamda 2021 yılındaki enerji fiyatlarının yakın geçmişte patlak veren Covid-19 krizinin ilk aylarında yaşanan tarihi düşüşün çok üstünde bir seviyeye yükseldiğini ifade etmek mümkündür.

Enerji fiyatlarında yaşanan baş döndüren tırmanış, küresel ekonominin toparlanma eğilimini tehdit edecek boyutlara ulaşacak düzeyde hızlı gerçekteşmektedir. Öyle ki eldeki bulgular fiyatlardaki özellikle son dönemde yaşanan artışların küresel ekonomiyi tehdit ettiğine yöneliktir. Enerji krizini daha 2021 yılı sonundan bu yana en fazla hisseden Avrupa

ülkeleridir. Rusya'nın Avrupa'nın enerji tüketimindeki payıyla birlikte ciddi ölçüde gerilimlerin yaşandığı göz önüne alındığında krizin ayrı bir boyutu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda uluslararası camia, 2021 yılının son çeyreğinden itibaren ortaya çıkmaya başlayan enerji krizinin altında yatan ve ilk başlarda görünmeyen nedenin Şubat 2022 itibariyle yaşananların daha öncesinde Rusya olduğu konusunda hem fikir haldedir. Uluslararası camiayı bu yöndeki düşünceye iten çok güçlü deliller mevcuttur. Örneğin Kremlin'in Ekim 2021 itibariyle başlayan girişimlerini bu kapsamda ele almak mümkündür. Dolayısıyla Moldova-Rusya arasındaki doğal gaz çerçevesinde vuku bulan gelişmeler, son derece önemlidir. Öyle ki Moldova ve Rus enerji devi Gazprom arasında 30 Eylül 2021 tarihinde sona eren doğal gaz sözleşmesinin uzatılması konusunda taraflar anlaşmazlık içerisindedir. Bu kapsamda taraflar arasındaki mevcut anlaşma bir aylık bir süre için uzatılmış ve Moldova, Ekim 2021 boyunca her bin metreküp doğal gazı 790 dolardan satın almıştır. Taraflar arasındaki anlaşmazlık konusu ise Ekim 2021 tarihindeki fiyatın bir önceki aya kıyasla yani 550 doların çok üstünde olmasıdır. Dolayısıyla Moldova öncekilerden farklı olarak Ekim 2021'de aynı miktardaki doğal gaza 240 dolar fazla ödemek zorunda bırakılmıştır (Necsutu, 2021). Bu bağlamda sonraki günlerde yaşananlarla birlikte değerlendirildiğinde, doğal gaz fiyatlarındaki ciddi yükselişin Avrupa'da yaşanan enerji krizinin bir parçası olduğu tartışmasız hale gelmektedir. Moldova-Rusya arasındaki doğal gaz anlaşmazlığını önemli hale getiren etmen, fiyatlardaki anlaşmazlıkların ötesindedir. Öyle ki Gazprom'un Moldova'ya yönelik girişimi, aslında fiyat anlaşmazlığının yanı sıra Kişinev yönetiminin itiraz ettiği 709 milyon dolarlık borcun ödenmesi isteğidir. Dolayısıyla olası bir aksi durumda Gazprom'un Moldova'ya yönelik kesinti tehdidi gündeme gelmektedir (Rosenberg, 2021).

Avrupa enerji krizinin habercisi olarak ele alabileceğimiz diğer gelişmeler Kuzey Akım 1 ve Kuzey Akım 2 ile ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Kuzey Akım boru

hatlarının enerji kriziyle ilişkisi iki noktada ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Kuzey Akım boru hatları kapsamındaki girişimler daha proje aşamasındayken AB üyesi ülkeler arasında anlaşmazlık konusu haline gelmesidir. Hatta söz konusu girişimler AB üye ülkeleri dışında kıta ülkesi olmamasına karşın ABD tarafından da ciddi tepkiyle karşılanmıştır. Bu bağlamda Kuzey Akım hatlarının en önemli niteliklerinden birisini, AB üyeleri arasındaki yaklaşım farklılıklarını ortaya çıkarması olarak ifade etmek mümkündür. Öyle ki o dönemlerde AB'nin hem kendi içerisinde hem de ABD ile Kuzey Akım konusunda görüş ayrılığı yaşadığı bilinmektedir.

Kuzey Akım hatlarının enerji kriziyle ilişkilendirebileceğimiz bir diğer nokta da yaptırımlar kapsamında ortaya çıkmaktadır. Bir bakıma Ukrayna krizi sonrasında başta ABD ve AB olmak üzere birçok ülkenin Rusya'ya yönelik uygulamaya koyduğu yaptırımlar, Kuzey Akım iletim hatlarıyla bağlantılı sürecin en önemli tetikleyicisidir. Yaptırımlarla iletim hatları arasındaki bağlantı ise Kuzey Akım 2 projesi kapsamında ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Almanya gibi AB üyelerinden bazıları, ilk dönemlerde ABD'yi Kuzey Akım 2'ye yönelik yaptırımlara çekimsiz tavır takınırken, Polonya gibi bir kesim ise destekler tutum sergilemişlerdir. Ama yine üyeler arasındaki görüş ayrılıkları yaptırımların uygulamaya geçirilmesine engel teşkil etmemiştir. Böylesi bir ortamda AB'nin tutumu, doğal gaz ticaretinin Rusya'ya yönelik yaptırımların dışında bırakılması şeklinde olmuştur. Dolayısıyla, doğal gaz ticaretini kapsam dışı bıraksa da AB, artık Rusya nezdinde kendisine yönelik yaptırımları devreye sokan taraflardan birisi konumundadır.

AB'nin Rusya'ya yönelik yaptırımlarında doğal gazı kapsam dışı bırakması uzun süreli olmamıştır. Öyle ki daha 2021 yılında başta Almanya'nın yapmış olduğu açıklamalarda bu konu gündeme getirilmiş ve bu durum krizin tırmanmasına neden olmuştur. Buna karşın krizi tırmandıran sadece ultimatom niteliğinde açıklamalarla sınırlı değildir. Bu kapsamda Almanya'nın atmış olduğu somut adımların da kriz sürecini

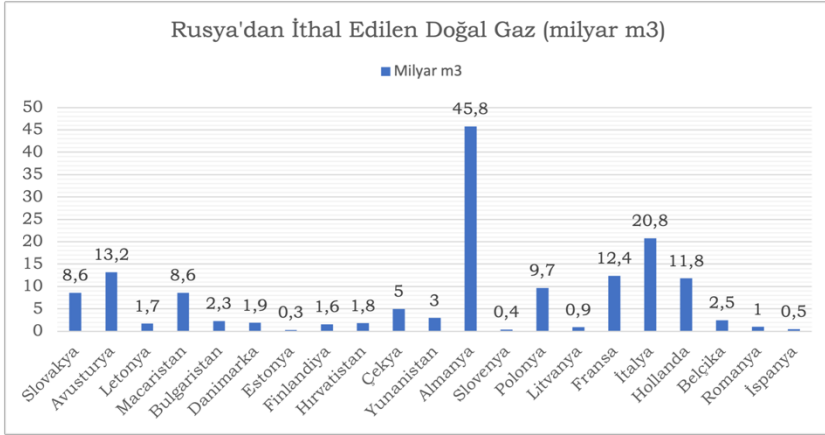
derinleştirdiğini ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla Rusya'nın böylesi bir durum karşısında karşıt reaksiyon göstermesini de beklemek son derece yanlıştır. Öyle ki Kasım 2021 tarihindeki yaşanan hadisede Rusya'nın Almanya'nın tutumuna karşıt reaksiyon gösterdiği açıkça görülmektedir. Bu doğrultuda Almanya enerji piyasası düzenleyici kurumunun (Bundesnetzagentur-BNetzA), Rusya'dan Almanya'ya doğal gaz taşınması planlanan Kuzey Akım 2 boru hattına ruhsat vermeyi askıya alması sonrasında, Avrupa'da doğal gaz fiyatlarındaki yüzde 17 oranındaki artışı bu kapsamda ele almak mümkündür.

2021 yılı böyle bir ortamda geçmişken 24 Şubat 2022 tarihinden itibaren yaşanan hadiseler Avrupa'da ortaya çıkmaya başlayan enerji krizini bambaşka bir boyuta taşımıştır. Savaşla birlikte ortaya çıkan bu gelişmeler arasından enerji krizini en fazla derinleştiren şüphesiz stratejik enerji kaynaklarının Rusya'ya yönelik uygulamaya konulan yaptırımlar dizisine dahil edilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Buna karşın Rusya'ya yönelik yaptırımlar şüphesiz enerji alanıyla sınırlı değildir. Örneğin 24 Şubat'ta başlayan Rusya-Ukrayna arasındaki çatışmalar Moskova'nın küresel ekonomik sistemden izole edilmesini amaçlayan yaptırımları beraberinde getirmiştir. Yaptırımlarla Rus ordusunun Ukrayna'dan çekilmesi hedeflenmektedir. ABD, AB, İngiltere ve Kanada'nın öncülük ettiği ilk ve en fazla etkili olması beklenen yaptırım Rusya'nın SWIFT sisteminden çıkarılmasıdır. Aralarında Merkez Bankası'nın da bulunduğu Rusya'da faaliyet gösteren çok sayıda bankanın uluslararası bankacılık mesajlaşma sistemi olarak tanımlanan SWIFT sisteminden çıkarılarak sınır ötesi ticari faaliyetlere erişimlerinin durdurulması amaçlanmıştır. Bu yöntemle bilhassa Merkez Bankası'nın yurt dışındaki rezervlerine ulaşımı kısıtlanarak Rus ekonomisine ciddi zarar verilmesi beklenmektedir.

Enerji bağlamında ele alındığında çatışmaların başlamasının bir gün gibi kısa bir süre sonra AB'nin açıklamalarıyla konu farklı bir boyuta geçmiştir. Bu bağlamda AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen 25 Şubat'ta çok sayıda yaptırımın yanı sıra

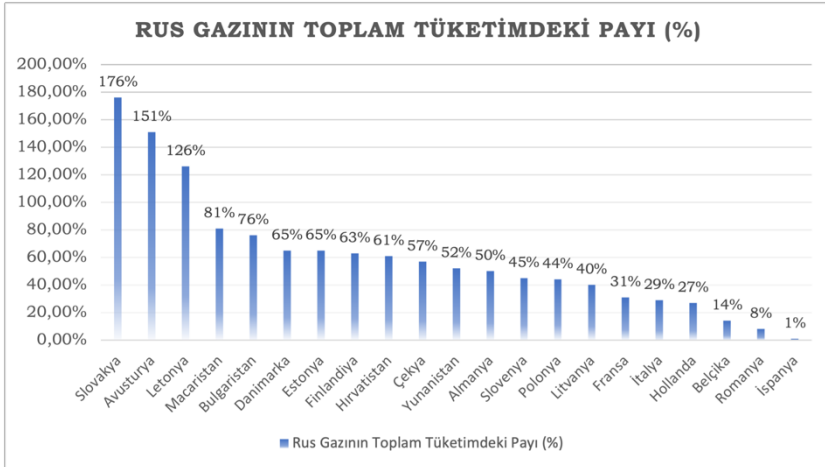
Rusya'nın enerji sektörüne, petrol rafinerilerinin modernizasyonunu engellemeye yönelik yaptırım uygulayacaklarını açıklamıştır (Özdemir Daşçıoğlu, 2022: 12).

Grafik 1: Rusya'dan İthal Edilen Doğal Gaz Miktarları

Kaynak: (Arslan, 2022).

Grafik 2. Rus Gazının Toplam Tüketimdeki Payı

Kaynak: (Arslan, 2022).

Enerji krizini tetikleyen unsurların başında şüphesiz ABD ve AB başta olmak üzere birçok “batılı” ülkenin Ukrayna’nın destekleyicileri olmaları ve Rusya’ya yönelik yaptırım uygulamalarıdır. Böylesi bir durumda enerji krizinin yaşanması kaçınılmaz hale gelmektedir. Çünkü batının hedefindeki Rusya, 2019 ve 2020’den bu yana AB’nin en büyük doğal gaz ithalatçısıdır. AB’nin toplam doğal gaz ithalatında Rusya’nın payı yaklaşık olarak yüzde 40 seviyelerindedir. Örneğin Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) verilerine göre 2021 yılında Avrupa’daki boru hatlarından günde 380 milyon metreküp doğal gaz pompalanmıştır. Bu ise yılda 140 milyar metreküp anlamına gelmektedir. Ayrıca Rusya’nın AB’ye gönderdiği LNG miktarı ise yıllık 15 milyar metreküpe karşılık gelmektedir (Euronews, 2022). Petrol ve kömür açısından da benzer bir durum karşımıza çıkmaktadır. AB ülkeleri petrolün yaklaşık yüzde 30’unu ve kömürün ise yüzde 54’ünü Rusya’dan temin etmektedir (Euronews, 2022).

Bilindiği üzere birçok kesime göre Rusya’nın doğal gaz satarak ‘uyuttuğu’ Avrupa, Kırım’ın 2014’te ilhaki ve Rusya’nın Ukrayna sınırına asker yığması krizlerine başlangıçta yeterli sert tepkiyi gösterememişti. Hatta Rusya’nın işgal girişiminden önce Almanya’nın Ukrayna’ya 5 bin miğfer göndereceklerini açıklamasını Ukrayna ‘şaka’ olarak kabul ettiğini açıklaması bunun göstergelerindedir. Ancak Rusya’nın 24 Şubat 2022’de Ukrayna’yı işgal girişimine başlaması, AB’nin bu yöndeki etkisiz tüm politikalarını değiştirmesine neden olmuştur. AB ülkeleri, Putin’in “Ruble ile ödeme şartı” sonrasında AB Komisyonu’nun, Rusya’dan petrol ithalatının yasaklanmasına yönelik teklifi onaylamasını bu kapsamda ele almak mümkündür (Arslan, 2022). Dolayısıyla bu tarihten sonra AB-Rusya arasında yeni bir kriz yaşanması durumu artık tam anlamıyla gözle görünür hale gelmiştir.

AB’nin kendi üyeleri arasındaki karşıt görüşlere rağmen petrol gibi kritik bir kaynağı yaptırımlara dahil etmesine Rusya kayıtsız kalmamıştır. Bu bağlamda Rusya’nın göreceli olarak sert bir

karşı reaksiyon gösterdiğini ifade etmek mümkündür. Örneğın çatışmaların başlangıcından itibaren Rus doğal gaz şirketi Gazprom çeşitli nedenlerle batıya giden doğal gaz miktarını azaltmasını bu kapsamda ele almak mümkündür. Doğal gaz ihracatının azaltılması kapsamında en önemli dönüm noktalarından birisi Haziran 2022’de yaşanan hadiseyle ortaya çıkmıştır. Bilindiği üzere 14 Haziran 2022’den başlamak üzere en az bir büyük Avrupalı müşterisine “mücbir sebep” bildiriminde bulunan Gazprom, Kuzey Akım 1 boru hattından doğal gaz sevkiyatını zamanla “belirsiz bir süreliğine” durdurma noktasına kadar gitmiştir (Arslan, 2022). 14 Haziran 2022 tarihi bu süreçteki ilk aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Rus enerji devi Gazprom, 14 Haziran Salı günü yapmış olduğu açıklamasında, Kompresör ünitelerinin bakım ve onarımlarının yapılması için Alman şirketi Siemens’e gönderildiğini bu süreçte Kuzey Akım 1 hattından Almanya’ya günlük doğal gaz akışının azaltacağını ifade etmiştir (Le Monde, 2022). Söz konusu azalışa ilişkin açıklama ise şirketin Telegram hesabından duyurulmuştur. Bu kapsamda Gazprom günlük 167 milyon metreküp olarak gerçekteşen akışın 100 milyon metreküpe kadar düşeceğini beyan etmiştir (Le Monde, 2022). Rusya’nın yapmış olduğu bu hamlesi ciddi yankılara neden olmuştur. Çünkü akışın azaltılması, bakım ve onarımlar gibi olağan nedenlere dayandırılrsa da uluslararası konjonktür Rusya’nın bu hamlesinin sonuçlarının olağanüstü ve çok daha ciddi olumsuzluklara neden olacağı bir hale gelmiştir. Kompresörler gibi hattın en hayati ekipmanlarından birisinin bakım ve onarım maksadıyla Siemens şirketine gönderilmesi ve tarihler, o dönemde uluslararası konjonktüre ilişkin ipuçları vermektedir. Öyle ki 24 şubat 2022’de başlayan asker sevkiyatının hemen akabinde birçok batılı şirketle birlikte Alman menşeili Siemens de Rusya pazarından çekildiğini duyurmuştur. Bu bağlamda konjonktürle ilişkili olarak Rusya’nın bakım ve onarım olağan görünen açıklamalarının altında yatan temel motivasyonun aslında enerji kartının devreye sokulması olduğunu ifade etmek mümkündür.

Gazprom'un akışla ilişkili açıklamalarından bir gün sonra meydana gelen gelişmeler söz konusu ifadeyi destekleyici niteliktedir. Öyle ki 15 Haziran 2022'de Gazprom Alman Siemens şirketine bakım için gönderilen bazı teknik ekipmanların henüz dönmemesi nedeniyle Kuzey Akım 1 hattında kullanılan bir gaz kompresörünün daha kapatılacağı bilgisini paylaşmıştır. Bu bağlamda Gazprom yaptığı yazılı açıklamada "Kuzey Akım boru hattına gaz tedariki, 16 Haziran itibarıyla günlük 67 milyon metreküpe kadar sağlanabilir" ifadeleri kullanılmıştır (Abay, 2022).

Rusya'nın enerji kartını devreye sokması sadece Kuzey Akım'la sınırlı değildir. Dolayısıyla Rusya, ruble ile ödemeye karşı çıkan bir takım AB ülkelerine yönelik son derece kritik uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Gazprom'un rubleyle ödeme yapmayı reddettikleri gerekçesiyle Polonya, Bulgaristan, Danimarka, Finlandiya ve Hollanda'ya doğal gaz sevkiyatını durdurmasını bu kapsamda ele almak mümkündür. AB açısından bu hadise son derece ciddi bir tehdit niteliği taşımaktadır. Çünkü söz konusu kesintiler, 2021'den itibaren Ukrayna'dan Avrupa'ya iletilen doğal gaz sevkiyatının yüzde 50 azalması ve halihazırda Kuzey Akım 1'deki yaşananlarla birlikte değerlendirildiğinde güvenlik tehdidinin ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmektedir.

Kuzey Akım 1 yoluyla arzı Haziran ayında kapasitenin yüzde 40'ına, Temmuz'da da yüzde 20'ye düşüren Rus Gazprom şirketi, bakım sorunları ve ekipman iadesini ve kurulumunu engellediğini belirterek kendisini hedef alan yaptırımlara işaret etmektedir (CNN Türk, 2022). Rus enerji devinin üst yöneticileri tarafından yapılan açıklamalar bunun göstergelerindedir. Bu bağlamda Rus enerji şirketi Gazprom'un Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı Vitaliy Markelov, Kuzey Akım'daki bazı ekipmanlara zamanında bakım yapılmaması ve yaptırımlar nedeniyle hattaki gaz akışının düştüğünü belirtmiştir (Gazete Durum, 2022). Ayrıca söz konusu motorun hâlâ teslim edilmediğini aktaran Markelov, "Bu motorun Rusya'ya teslim edilmesi ve diğer motorların da bakım için gönderilmesine

yönelik yaptırım riskleriyle ilgili soru işaretleri de devam ediyor. Siemens, bu sorunları çözmek için gerekli çalışmaları yapmıyor” diye konuşmuştur (Gazete Durum, 2022). Yapılan açıklamalarda motorlardaki teknik sorunlara dikkat çekildiğine tanıklık edilmektedir. Bu bağlamda Kuzey Akım’daki gerekli basıncı sağlayabilmek için kompresör istasyonunda 6 doğal gaz kompresör ünitesinin kullanıldığını ifade eden Markelov, “Boru hattının planlanan kapasitesini kullanabilmek için beş türbinin çalışır durumda olması ve birinin yedekte olması gerekiyor. şimdi istasyonda sadece bir motor çalışır durumda, geri kalanlarda teknik arızalar var veya bakım süreleri gelmiş durumda” değerlendirmesinde bulunmuştur (Gazete Durum, 2022).

Eylül 2022’de önceki açıklamalarına paralel şekilde Gazprom CEO Yardımcısı Vitaly Markelov, Kuzey Akım 1 doğalgaz boru hattındaki arızalı ekipmanın Siemens Energy tarafından tamir edilene kadar Avrupa’nın en büyük boru hattından gaz akışı olmayacağını söylemiřtir³ (T24, 2022). Avrupa, en büyük doğalgaz tedarikçisi olan Rusya’nın gaz akışını kısımasının ardından tarihinin en ciddi doğalgaz krizi ile karşı karşıya kalmıştır. Rus tarafı teknik nedenleri öne sürerken AB’nin bu olayın siyasi bir karar olduğunun altını çizmektedir.

Bu bağlamda AB Komisyonu Enerjiden Sorumlu Üyesi Kadri Simson önemli açıklamalarda bulunmuştur. Rusya’dan Avrupa’ya doğal gaz sevkiyatındaki düşüşün teknik nedenlere

³ Rusya’nın Vladivostok kentinde düzenlenen Doğu Ekonomik Forumu ziyaretinde Reuters’a konuşan Gazprom CEO Yardımcısı Vitaly Markelov, Kuzey Akım 1’de akışın ne zaman başlayacağı sorulduğunda, “Bunu Siemens’e sormalısınız. Önce onların ekipmanı tamir etmesi gerekiyor” demiştir. Münih merkezli Siemens Energy yaptığı açıklamada Gazprom’un aktardığı soruna anlam veremediğini belirtmiştir. Siemens, Portovaya kompresör istasyonunda işler durumda olan son türbin motorundaki yağ sızıntısının, boru hattının kapanmasını gerektirmediğini belirtmiştir (T24, 2022).

dayanmadığını belirten Simson, "Bu siyasi gerekçeli bir adım ve buna hazır olmalıyız" ifadelerini kullanmıştır (Euronews, 2022).

Kuzey Akım 1 hattından Avrupa'ya gönderilen doğal gazın akışındaki düşüşler, Avrupa ülkelerinde enerji krizinin olumsuz yöndeki etkilerini daha üst seviyelere taşımasına karşın, AB'nin Rusya'ya yönelik yaptırımlarını engelleyici nitelikte olmamıştır. Dolayısıyla ilerleyen süreçte AB, yeni yaptırım paketlerini devreye sokmaya başlamıştır. Şüphesiz Rusya tarafı bu duruma kayıtsız kalmamıştır. Bu bağlamda özellikle Rusya-Ukrayna arasındaki çatışmaların şiddetlenmesiyle birlikte AB'nin, en fazla enerji ithal ettiği ülke olan Rusya'ya karşı aldığı yaptırım kararlarının, Putin yönetiminin karşı eylemlerini de beraberinde getirdiğini ifade etmek mümkündür. Doğal gaz akışının tamamen kesilmesini bu kapsamda ele almak mümkündür. Rusya'nın bu eylemi dünya gündeminde bomba etkisi yaratmış ve tam anlamıyla Avrupa'ya meydan okuma şeklinde yorumlanmıştır. Gaz akışını kesen Putin'in "Gaz, petrol, kömür, kalorifer yakıtı sağlamayacağız. Hiçbir şey sağlamayacağız. Batı bu kış donmuş olacak" şeklindeki ifadelerini Avrupa'ya meydan okuma yönündeki düşünceleri desteklemektedir (HaberTürk, 2022). Bununla birlikte Gazprom şirketi Eylül 2022'de imalı reklam videosu yayınlamıştır. Rus enerji devi Gazprom'un Kuzey Akım'dan gaz akışının durdurulması sonrası dikkat çeken bu reklamda "Uzun bir kış olacak" sloganını kullanılmasını bu kapsamda ele almak mümkündür (TRT Haber, 2022).

Eylül 2022'de enerji kriziyle ilişkili çok önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Bu bağlamda 2 Eylül 2022 tarihinde Rusya'nın Kuzey Akım 1 hattından Avrupa'ya giden gaz akışını süresiz durdurduğunu açıklaması önemli bir dönüm noktası olmuştur. Dolayısıyla Rus enerjisine ciddi oranlarda bağımlı olan AB için bu durum büyük bir ulusal güvenlik tehdidi anlamına gelmektedir. Çünkü Kuzey Akım'ın durdurulmasıyla birlikte Rusya'dan Avrupa'ya giden doğal gaz için bir güzergâh daha kapanmış ve AB'nin elinde sadece TürkAkım kalmıştır. Bu bağlamda AB ekonomisinin işlevselliğinin sürdürülebilirliği

noktasına hayati rol oynayan Rus enerjisinin ciddi oranlarda kesilmesiyle birçok alanda yeni krizlerin ortaya çıkmaya başladığını ifade etmek mümkündür. AB sanayi sektörü bunların başında yer almaktadır. Hatta özellikle son günlerdeki gelişmeler ışığında AB endüstrisinin ciddi bir kriz içerisinde olduğu söylenebilir. AB genelinde birçok fabrikanın faaliyetlerini durdurmasını ve sektörün önde gelen temsilcilerinin tehdit altında oldukları yönündeki ifadelerini bu kapsamda ele almak mümkündür. Bu bağlamda Damco Alüminyum fabrikası 2022 Eylül başında “enerji fiyatlarındaki aşırı yükselme ve devlet desteğinin olmaması” sebebiyle üretimini geçici olarak durduğunu; diğer taraftan, çinko reticisi Nyrstar da 1 Eylül 2022 itibarıyla üretimi tamamen durdurduğunu açıklamıştır. şüphesiz bu hadiseler sadece Hollanda’yla sınırlı değildir. AB’nin lokomotifi olarak nitelendirilen birtakım ülkelerde de benzer hadiseler her geçen gün karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Alman alüminyum devi Speira GmbH, alüminyum üretimini yüzde 50 azaltacağını duyurmuştur. Bununla birlikte üretim kesintisinin Ekim ayında başlayacağını ve zorunlu işten çıkarmaların planlandığını açıklayan şirket, “Diğer birçok Avrupalı alüminyum döküm tesisiyle benzer zorluklarla karşı karşıyayız. Enerji fiyatları son aylarda çok yüksek seviyelere ulaştı ve yakın zamanda düşmesini beklemiyoruz” dedi. Ayrıca Fransa’da 77 yıldır faaliyet gösteren cam reticisi Duralex, yüksek enerji maliyetlerinin imalatın normal şartlarda devam etmesine imkân tanımadığını ve bu nedenle üretimi durdurma karar aldıklarını açıklamıştır. Yılda 30 milyon euro ciro yapan şirketin, 3 milyon euroluk enerji faturasası ödediği açıklanmıştır. İsveç’te de benzer durumlar yaşanmıştır. Bu bağlamda İsveç’teki kğit fabrikası Lessebo da artan elektrik fiyatları sebebiyle üretimde frene basmış ve şirket yetkilileri kapanmaya ilişkin olarak yaptığı açıklamada, yıllık ödedikleri 30 milyon kron elektrik faturasasının 190 milyon krona çıktığını belirtmiştir. Romanya’da ise alüminyum reticisi “Alro Slatina” yükselen enerji fiyatları nedeniyle Mayıs 2023’e kadar üretime ara verdiğini duyurmuştur (Bayar, 2022).

Doğal gaz akışındaki kesintiler ciddi sorunlar yaratsa da ilerleyen süreçte eski düzene geçileceği düşüncesi küçük bir ihtimal de olsa canlılığını korumaktaydı. Ancak bu da uzun vadeli olmamıştır. Çünkü kısa bir süre içerisinde bu ihtimalleri ortadan kaldıracak gelişmeler meydana gelmiştir. Kuzey Akım 1 ve Kuzey Akım 2 hatlarında sızıntıların meydana gelmesiyle ilişkili gelişmeleri bu kapsamda ele almak mümkündür. Öyle ki Eylül 2022'nin son günlerinde Rusya'dan Almanya'ya doğal gaz taşıyan Kuzey Akım 1 hattının İsveç ve Danimarka karasularındaki iki noktasında sızıntı tespit edildiği haberleri gündeme bomba gibi düşerken, benzer durumun Kuzey Akım 2 hattında da meydana geldiğinin açıklanması birçok şeyin kökten değişmesine neden olmuştur. Fakat bu değişimler hattaki sızıntılar kaynaklı değildir. Çünkü Kuzey Akım 1 ya da Kuzey Akım 2 hattındaki akış halihazırda zaten durdurulmuştur. Dolayısıyla değişimler kapsamındaki asıl faktörler yaşanan sızıntıların nedenlerinin araştırılması noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda ilk etapta nedeni belli olmayan sızıntılar için sabotaj ihtimalinin gündeme gelmesinin sürecin gidişatını ciddi ölçüde etkilediğini ifade etmek mümkündür. Kısa bir süre sonra ihtimaller yerini gerçeklere bırakmaya başlamıştır. İsveçli Savcı Mats Ljungqvist, Baltık Denizi'nde, Rusya'ya ait Kuzey Akım 1 ve Kuzey Akım 2 boru hatlarında yaşanan ve İsveç sahasında bulunan gaz sızıntılarına yönelik araştırmalarda sabotaj şüphesinin güçlendiğini bildirmesini bu kapsamda ele almak mümkündür (Altuntaş, 2022). Sabotaj ihtimalini güçlendiren bulgular kısa bir süre içerisinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda ilk olarak Danimarka ve İsveç sızıntıların kaza değil, kasıtlı bir eylemin sonucu olduğuna yönelik işaretler bulunduğunu açıklamıştır. Bununla birlikte AB de boru hatlarındaki gaz sızıntılarının kasıtlı bir eylemin sonucu olduğunu, tesadüfi olmadığını kaydetmiştir (Altuntaş, 2022). Dolayısıyla enerji krizi daha ciddi bir boyuta ulaşmıştır. Tüm bunlar ışığında AB'nin ciddi krizlerle karşı karşıya olduğunu ve özellikle Eylül 2022'den itibaren bunlarla mücadele edildiği yeni bir döneme geçildiğini ifade etmek mümkündür.

Avrupa Enerji Krizi ve Alınan Başlıca Önlemler

Enerji krizinin tırmanmasıyla birlikte başta AB üyeleri olmak üzere birçok kıta ülkesi birbiri ardına önlem paketlerini devreye sokmaya başlamışlardır. Bu bağlamda Avrupa ülkelerinin, Rusya-Ukrayna arasında başlayan çatışmalarla birlikte yaşanan enerji krizini hafifletmek için fatura desteği, doğrudan ödeme, sübvansiyon ve vergi indirimleri gibi çeşitli önlemler aldıklarına tanıklık edilmektedir. Öyle ki Avrupa'da enerji maliyetlerindeki artışlar, düşük gelirli bir orantısız bir şekilde etkilerden, halihazırda var olan eşitsizliği daha da arttırmaktadır. Örneğin Avro bölgesinde yıllık enflasyon, savaşın körüklediği gıda ve enerji maliyetlerindeki büyük artışın da etkisiyle yüzde 9 seviyesini aşmış durumdadır. Enerji maliyetleri açısından AB Komisyonu'nun yayınlamış olduğu rapor bu kapsamda ortaya çıkan tabloyu gözler önüne sermektedir. AB Komisyonu'nun raporuna göre, 2022 yılının ilk çeyreğinde toptan elektrik fiyatları geçen yılın aynı çeyreğine kıyasla İspanya ve Portekiz'de yüzde 411, Yunanistan'da yüzde 343, Fransa'da yüzde 336 ve İtalya'da yüzde 318 artmıştır. Bununla birlikte Avrupa'nın gösterge elektrik fiyatı, Ağustos 2022'de Almanya'da ilk kez megavat saat başına 700 avroyu geçmiştir. Böylece, 2023 teslimatlı elektriğin fiyatı son 5 yılın mevsimsel ortalamasının 14 katına ulaşmıştır. Bu denli olumsuz bir tablo karşısında Avrupa'da hükümetler halkı enerji tasarrufuna motive etmek için kampanyalar başlatırken, aynı zamanda krizi hafifletmek için vergi indiriminden nakit ödemeye varan çeşitli tedbirler açıklamaktadırlar (Gönültaş, şeker ve Okay, 2022).

Enerji krizi karşısında Avrupa ülkelerinin almış olduğu önlemleri iki başlık altında değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki özellikle Rus enerjisine ciddi oranlarda bağımlı olan ülkelerin bireysel olarak da ifade edebileceğimiz kendi içlerindeki alınan önlemlerdir. Bu bağlamda örneğin Fransa'nın ana enerji sağlayıcısı EDF Grubu, zarar ederek yüksek enerji fiyatlarını tüketicilere yansıtmama yönünde bir anlayışı benimsediği görölmektedir. Benzer şekilde ülkede devlet

tarafından yakıtta litre başına 18 avro sentlik indirim yapılmıştır. Ayrıca düşük gelirli hanelerde artan enerji maliyetlerine yardımcı olmak için bir kereye mahsus 100 avro ödeme sağlanmıştır. Fransa'yla birlikte enerji krizine karşı önlem alan bir diğer ülke ise Almanya'dır. Almanya'da hükümet, artan enerji fiyatları karşısında vatandaşlarına yardımcı olmak için 30 milyar avroluk iki yardım paketi hazırlamıştır. Ayrıca artan enerji fiyatlarının halka en alt düzeyde yansıtılması amacıyla vergi mükellefi her çalışana bir defaya mahsus 300 avro ödeme yapılması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte Almanya'da akaryakıt vergisi benzinde litre başına 30 sent, mazotta ise 14 sente düşürülmüştür (Gönültaş, Şeker ve Okay, 2022). Benzer uygulamalar Madrid hükümetince de devreye sokulmuştur. Bu bağlamda İspanya, enerji fiyatlarındaki KDV'yi yüzde 21'den 10'a düşürürken, elektrikten alınan vergiyi de yüzde 8'den 0,5'e indirmiştir. Bununla birlikte Hollanda'da KDV oranlarını ciddi ölçüde düşüren bir diğer ülkedir. Hollanda hükümeti enerjide KDV'yi yüzde 21'den 9'a indirmekle birlikte akaryakıt verisinde yüzde 21 indirim sağlamıştır. Ayrıca AB üyesi başlıca ülkeler gibi İngiltere'de benzer uygulamaları tercih eden önemli devletlerdendir. Bu bağlamda İngiliz Hükümeti düşük gelirli hane halkı için enerji sağlayıcılarına otomatik ödemeli 400 sterlinlik enerji indirimi açıklamıştır. Bunun yanı sıra devlet yardımı alan haneler için de 400 sterlinlik indirim ek olarak bir defaya mahsus 650 sterlinlik "hayat pahalılığı" ödemesi yapılmasına karar verilmiştir (Gönültaş, Şeker ve Okay, 2022).

Enerji krizi karşısında Avrupa ülkelerinin almış olduğu önlemler kapsamında bir diğer başlık AB tarafından devreye sokulan uygulamalarla ilişkilidir. Bu bağlamda ilk olarak AB, Rusya'dan doğal gaz akışının kesintiye uğraması ihtimaline karşı bir acil durum planı hazırlamıştır. Plan kapsamında bütün üye ülkelerin gaz tüketimlerini yüzde 15 azaltmalarına karar verilmiştir. Böylece, yılda yaklaşık 400 milyar metreküp gaz tüketen AB ülkelerinin yıllık 45 milyar metreküp daha az gaz

kullanması hedeflenmiştir (şeker, 2022). Ayrıca AB, üye ülkelerdeki yer altı doğal gaz depolarının kış aylarına kadar doldurulmasını zorunlu kılacak yasal düzenlemeler de hazırlamıştır. Bu çerçevede, doğal gaz depolarının 1 Kasım'a kadar yüzde 80 doldurulması hedefi belirlenmiştir. Bu bağlamda Rusya'nın Avrupa'ya Kuzey Akım boru hattından doğal gaz sevkiyatını süresiz kesmesinin ardından AB üyesi ülkelerin enerji bakanları, hızla artan elektrik ve doğal gaz fiyatlarına karşı alınacak yeni tedbirleri belirlemek üzere Eylül 2022'de bir araya gelmişlerdir. Gerçekleştirilen mini zirvede önemli kararların alındığı görölmektedir. AB ülkeleri, AB Komisyonu'na derhal düşük maliyetli elektrik üreticilerinin gelirlerinin sınırlandırılmasını, fosil yakıt firmalarından katkı alınmasını, doğal gaza tavan fiyat uygulanmasını, elektrik talebinin düşürölmesini ve enerji şirketlerine likidite sağlanmasını içeren yasal düzenleme hazırlama görevi verilmesini bu kapsamda ele almak mümkündür (şeker, 2022).

Eylöl 2022 tarihinde alınan önlemlerin beklendiğı ölçüde etki etmemesi ve Rusya'nın geri adım atmaması üzerine AB liderleri Ekim 2022'de tekrar bir araya gelmişlerdir. Bu bağlamda Avrupa Birliği ülkeleri, Rusya'nın Ukrayna işgali sonrası başlayan enerji krizini kontrol altına almak ve ortak önlemler aramak için iki günlük zirvede Ekim ayında tekrar bir araya gelmişlerdir. Ağırıklı olarak enerji piyasasında geçici tavan fiyatı uygulamasına geçilmesi ve "Moskova'ya yeni yaptırımlar" konularını değerlendiren liderlerin toplantı sonunda tam anlamıyla ortak bir karar alamadığına tanıklık edilmiştir. Öyle ki ev sahibi Avrupa Birliği Konseyi Başkanı Charles Michel'in, iki günlük liderler zirvesinin "zor olacağını" belirten açıklamaları bunun göstergelerindedir. Bununla birlikte Birlik ülkeleri Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'e karşı genel olarak ortak duruş sergilerken, Macaristan lideri Victor Orban, Brüksel'in Rusya'ya uyguladığı yaptırımların Putin'e değil, AB vatandaşlarına zarar verdiğı yönündeki açıklamaları, ortak karar alınması yönündeki görüş ayrılıklarının bir diğer

göstergelerindedir. Bu bağlamda Almanya ve Hollanda tarafından yapılan açıklamalar da söz konusu durumu destekleyici yöndedir. Öyle ki AB ülkelerinin çoğu, doğal gaz fiyatlarına üst sınır getirilmesi önerisini benimsemeye hazır olmasına karşın Almanya ve Hollanda bu konuda önemli sorunların olabileceğine dikkat çekmektedir. Örneğin üst düzey bir Alman yetkili “yapay nitelikteki piyasa müdahalelerinin hem doğal gazın mevcudiyeti hem de hükümetler ve tüketiciler için onu kurtarmaya yönelik teşvikler üzerinde olumsuz sonuçları olabileceğini” savunurken, Hollanda tarafından da benzer yorumlar yapılmıştır (Euronews, 2022). Bu doğrultuda AB liderleri arasındaki en sert tartışmaların ithal doğal gaza tavan fiyat uygulanması noktasında yaşandığını ifade etmek mümkündür. Çünkü aralarında Fransa, İtalya, İspanya ve Belçika’nın da bulunduğu AB üyesi 15 ülke, ithal doğal gaza tavan fiyat uygulamaya yönelik bir plan hazırlanmasını istiyordu. Buna karşın Almanya, Hollanda, Danimarka ve bazı ülkeler ise bu aşamada doğal gaz fiyatlarına tavan getirilmesine sıcak yaklaşmamaktadırlar. Gaza tavan fiyat getirilmesinin enerji arz güvenliğini riske sokacağı görüşünde olan bu ülkeler, uygulamanın özellikle kış aylarında doğalgaz tedarikine zarar verebileceğini iddia etmektedirler (Sputnik Türkiye, 2022).

Enerji krizine çözüm bağlamında AB üyesi ülkelerin temsilcileri ve liderleri kısa zaman aralıklarıyla birçok üst düzey zirvede bir araya gelmişlerdir. Buna karşın AB’nin enerji krizine çözüm konusunda henüz tek yürek olamadığı görülmüştür. Bu süreçte alınan önlemlerden en önemlisi Rusya’ya alternatif olarak ABD’den LNG tedarikinin devreye sokulmasıyken, bu durum fayda-maliyet noktasında ciddi şekilde eleştirilmektedir. Bu süreçte Rusya dikkat çekici bir hamle yapmıştır. Öyle ki Rusya’nın yapmış olduğu söz konusu hamlesi dünyanın önde gelen medya kuruluşlarınca “AB krizle boğuşurken Putin şapkadan ilk tavşanı çıkardı” şeklinde uluslararası kamuoyuna duyurulmuştur. Bu bağlamda AB enerji krizine çözüm noktasında henüz tek yürek olamadığı bir ortamda, Putin’se

doğal gazı “Avrupalı dostlarımız isterse” Türkiye’de kurulacak bir gaz merkezinden alabilirler diyerek, krizin sorumluluğunu adeta AB liderlerine atmıştır. Söz konusu açıklamanın Rus hükümetine yakın kaynakların savaşın 3 ila 5 sene arasında sürebileceğini ne sürdüğü bir zamana denk gelmesi son derece önemlidir. Öyle ki bu durumda, savaş sürecinde zaten önemli bir konumda olan Türkiye, artık enerji krizinin üzümünde de kilit bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Milliyet, 2022).

Rusya-Ukrayna Savaşında Kilit Aktör Türkiye

Rusya-Ukrayna arasında 24 şubat 2022 tarihinde patlak veren çatışmaların başından bu yana hemen hemen her aşamasında Türkiye’nin kilit roller üstlendiğine tanıklık edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye’nin çatışma sürecinde ortaya çıkan her türlü krizin zm noktasında en etkili aktörlerden birisi olduğunu ifade etmek mümkündür. Türkiye’nin çatışmalar sürecinde üstlenmiş olduğu ilk rol, barışın temini için taraflar arasındaki arabuluculuktur. Öyle ki taraflar arasında Türkiye’nin müdahil olmadığı temaslar gerekleşe de bunlardan tam anlamıyla somut zmler alınmamıştır. Örneğin 24 şubat 2022 tarihinde Rusya’nın Ukrayna’yı işgal etmesi sonrasında taraflar ilk kez 28 şubat 2022’de Belarus sınırında bir araya gelmişlerdir. Ancak birkaç tur süren yüz yüze görüşmeler, iki hafta boyunca kayda değer bir ilerleme olmadan durmuştur. Hatta Ukrayna, müzakere heyetindeki bazı yetkililerin burada yapılan görüşmelerde zehirlendiğini bile iddia etmiştir. Bunun yanı sıra Ukrayna Devlet Başkanı Volodimir Zelenskiy, savaşta Rusya’ya doğrudan lojistik destek veren ve orduların topraklarını kullanmasına izin veren bir ülkede görüşmelerin yapılması konusundaki memnuniyetsizliğini açıkça dile getirse de yer değişikliği yapılmamış ve Belarus’taki görüşmeler uzamasına rağmen ilerleme kaydedilememiştir. Bunun zerine Zelenskiy, Ankara’dan görüşmelerin Antalya veya İstanbul’da yapılmasını, bu talebinin Rusya’ya iletilmesini rica etmiştir. şüphesiz Ukrayna tarafı, hem gerekli görülen durumlarda Erdoğan’ın Putin’le olan yakınlığının devreye sokulabilmesi hem de iki

tarafın da güven duyduğu bir ortamda görüşmelerin daha yapıcı şekilde ilerleyebileceğini öngörerek bu teklifi yapmıştır. Putin'in bu teklife olumlu yaklaşması üzerine görüşmelerin İstanbul'da, doğrudan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ev sahipliğinde olması için Cumhurbaşkanlığı Dolmabahçe Çalışma Ofisi'nde yapılması üzerine uzlaşma sağlanmıştır (Göksedef, 2022). Böyle bir ortamda İstanbul görüşmeleri sürecine geçilmiştir. İstanbul görüşmeleri sırasında Türkiye'nin kilit rolü de ortaya çıkmaya başlamıştır. Ukrayna'nın talebini bu kapsamda ele almak mümkündür. Öyle ki Ukrayna, NATO'ya ve herhangi bir askeri ittifaka katılmaması yani resmen tarafsızlık sözü vermesi karşılığında Türkiye dahil bazı ülkelerin garantör olmasını talep etmiştir.

Ukrayna tarafından gelen bu fikir ise Ankara tarafından olumlu karşılanmıştır. En başta Türkiye'nin önemi, savaşın tarafların güvendiği bir ülke olması açısından savaşın gidişatını değiştirebilecek müzakere görüşmelerine ev sahipliği yapıyor olmasıdır. Türkiye, her iki tarafla da iş birliğine dayalı ilişkilere sahip olduğu için, savaş boyunca herhangi bir taraf seçmeyerek Rusya'yı kınamakla yetinmiştir. Kısacası, Türkiye, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırganlığını eleştirse de Rusya'ya karşı yapılan NATO veya AB yaptırımlarına dahil olmamıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin barışın tesis edilmesine yönündeki yaklaşımı, süreçte kilit rol oynamasında son derece etkili olmuştur. Öyle ki Rusya-Ukrayna Savaşıyla ilgili bağımsız bir politika izleyen Türkiye, diplomatik yollarla gerginliğin tırmanmasını engellemeye ve krizin çözümüne katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Bu sebeple, önemli bir role sahip olan Türkiye, sorunun Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) kapsamında yeniden canlandırılarak çözülmesi gerektiğini savunmaktadır. Savaşın taraflarından Ukrayna ise, NATO'yu işin içine çekerek bir çözüme ulaşmaya çalışmaktadır. Sorunu NATO ittifakı üzerinden çözmeye çalışan ve duruma güvenlik perspektifinden bakan ABD gibi bazı Batılı ülkelerin aksine,

Türkiye konuya siyasi bir perspektiften yaklaşmayı tercih etmiştir (Gökçelik, 2022).

Tahıl Koridoru Anlaşması ve Türkiye

Türkiye'nin çatışma sürecinde üstlenmiş olduğu rollerden bir diğeri ortaya çıkan olumsuzlukların çözümü noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda barışın tesisi için yoğun çaba gösteren Ankara'nın çatışmaların neden olduğu krizlerin bertaraf edilmesi noktasında da girişimlerde bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Gıda krizini bunun örneklerindedir. Çünkü Koronavirüs (COVID-19) salgını nedeniyle zaten yaşanmakta olan küresel gıda kıtlığı savaşın etkileri ile daha da derinleşerek küresel bir gıda krizine dönüşmüştür. Çatışmalar devam ettikçe gıda pahalılığı ve gıda kıtlığına dair olumsuz öngörüler aşamalı bir şekilde gerçeğe dönüşmeye başlamıştır. Öyle ki Ukrayna ve Rusya'nın dünya ölçeğinde en çok tahıl üreten ülkeler arasında yer aldığı düşünüldüğünde savaş milyonlarca ton tahılın üretimini ve ihracatını engelleyerek fiili ve potansiyel gıda krizine neden olmaktadır. Acer (2022: 1)'e göre *"Ukrayna küresel buğday ihracatı sıralamasında dünyada 10. sırada yer alan bir ülke olarak tahıl ihracatının yaklaşık yüzde 95'ini Karadeniz limanları üzerinden yapmaktadır. Keza Karadeniz Rusya için de gıda ihracatı açısından elzem bir rotayı oluşturmaktadır. Savaşın Karadeniz'de abluka ve mayınlama üzerinden oluşturduğu güvensiz ortam bu bölgeden tahıl ve gıda ihracatını durma noktasına getirmiştir. Savaşın meydana getirdiği diğer olumsuz şartlarla birlikte düşünüldüğünde Karadeniz'in savaş şartlarında da ulaşım açısından güvenli bir hale getirilmesi mevcut küresel gıda krizinin engellenmesi için elzem bir unsur oluşturmaktadır"*. Dolayısıyla bu şartlar altında gıdanın serbest akışı için Türkiye'nin devreye girmesi kaçınılmaz hale gelmektedir.

Türkiye çatışmaların başlamasından itibaren Ukrayna tahılının dünyaya ihracının önündeki en önemli engel olan Karadeniz'den güvenli geçişin sağlanması maksadıyla bir uzlaşma sağlanması

için ciddi çaba göstermiştir. Cumhurbaşkanı düzeyinde devam ettirdiği yoğun çabalar sonucu “Tahıl ve Yiyecek Maddelerinin Ukrayna Limanlarından Emniyetli Sevki Anlaşması” ya da kısaca “tahıl koridoru anlaşması” 22 Temmuz 2022’de İstanbul’da imzalanmıştır (Acer, 2022: 3). Anlaşma Rusya ve Ukrayna’nın aynı belgede bir araya gelmediği ama içeriği aynı olan iki ayrı belge şeklinde Ukrayna ve Rusya’nın yanı sıra Türkiye ve BM tarafından imzalanmıştır. Mutabakatın dört ay boyunca geçerli olması ve sonrasında itiraz olmaması halinde yenilenmesi planlanmıştır. Anlaşma, Ukrayna ve Rusya’nın Karadeniz limanlarından üç güvenli koridor oluşturmaktadır. İstanbul’da inşa edilecek bir Ortak Koordinasyon Merkezi bu limanlardan gelen veya bu limanlara giden tüm ticaret gemilerinin güvenli geçişini koordine etmekten sorumlu olacak ve tüm tarafların temsilcilerinden oluşacaktır. Böylelikle tahıl koridorunu kullanan gemilerin kargolarının Türkiye tarafından oluşturulacak noktalarda Rusya’nın da katılımıyla denetlenmesi sağlanacaktır. Zira Rusya, Ukrayna’ya yük almaya gelecek kargo gemilerinin silah ve askeri malzeme taşımalarının engellenmesini talep etmektedir (Acer, 2022: 3). Ayrıca Rusya’nın tarım ürünlerinin dahil edilmesine Ukrayna’nın başta itirazına rağmen anlaşma Rus ürünlerini de kapsamaktadır. Moskova yönetimi, ABD ve AB tarafından Rusya’ya uygulanan yaptırımların buğday, gübre ve diğer gıda ürünlerinin ticaretini kolaylaştıracak şekilde uygulanacağı da kabul edilmiştir. Böylelikle BM ve Türkiye tarafından Rusya ile ayrı bir mutabakat zaptı imzalanarak gıda ve gübre sevkiyatının mevcut yaptırımlardan kaynaklanan kısıtlamalara tabi olmadan ihraç edilebilmesinin önü açılmıştır (Acer, 2022: 3). Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ifadeleri ile tahıl koridoru anlaşması “Afrika’dan Ortadoğu’ya, Amerika’dan Asya’ya dünyadaki milyarlarca insanı bekleyen açlık tehlikesinin önünün alınmasına” katkı sağlayacaktır. BM genel sekreteri ise bu anlaşmanın görev süresi boyunca gerçekleştirdiği belki de en önemli iş olduğunu belirterek Cumhurbaşkanı Erdoğan’a “ısrarlı çabaları” nedeni ile teşekkür etmiştir (Acer, 2022: 3).

Tahıl koridoru anlaşması dünya çapında Türkiye'nin prestijini olumlu yönde etkilemekteyken, ilerleyen süreçte ortaya çıkan birtakım sorunlar tekrardan soru işaretlerini gündeme getirmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan en önemli sorunun Rusya'nın 29 Ekim 2022 tarihindeki saldırıları gerekçe göstererek tahıl koridoru boyunca gemilerin hareketini durdurması olmuştur. Dolayısıyla bu tarihten itibaren Rusya tahıl koridoru anlaşmasını askıya aldığını açıklamıştır. Yaşanan bu hadise ise şüphesiz dünya kamuoyunda kısa süreli bir şok etkisi yaratmıştır. Rusya tarafından yapılan açıklamada "Ukrayna'nın 29 Ekim'de Sivastopol kentinde savaş gemilerine ve sivil gemilere yönelik düzenlediği terör eylemiyle ilgili durum netleşene kadar, Karadeniz Girişimi tarafından belirlenen güvenlik koridoru boyunca hareket (gemilerin) askıya alındı." ifadeleri kullanılmıştır (Cumhuriyet, 2022). Bununla birlikte açıklamada, Ukrayna'nın tahıl koridorunu askeri amaçlarla kullandığı savunulmuştur. Gelişmeler bu şekilde olduğu müddetçe tahıl koridorundaki herhangi bir nesnenin güvenliğini garanti etmenin imkânsız olduğu vurgulanan açıklamada, Rusya'nın Karadeniz Girişimi'nden çekilmediği ama anlaşmayı askıya aldığı belirtilmiştir (Cumhuriyet, 2022).

Rusya'nın Karadeniz Tahıl Girişimi anlaşmasını askıya aldığını açıklamasının ardından yoğun diplomasi trafiği başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, Ukraynalı ve Rus mevkidaşıyla görüşürken, kısa bir süre içerisinde BM, Türkiye ve Ukrayna'nın tahıl anlaşması konusunda anlaşacağını açıklamıştır. Bu bağlamda Rus mevkidaşı Sergey Şoygu ile de telefonda görüşen Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, ardından Ukrayna Savunma Bakanı Oleksii Reznikov ve Ukrayna Altyapı Bakanı Oleksandr Kubrakov ile görüşmeler gerçekleştirmiştir (HaberTürk, 2022). Bu noktada ortaya çıkan sorunun çözümü Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın diplomasi trafiğinde devreye girmesiyle mümkün olmuştur. Sorunun çözümüne yönelik diplomasi trafiğine dahil olan Cumhurbaşkanı Erdoğan, tahıl koridoruyla

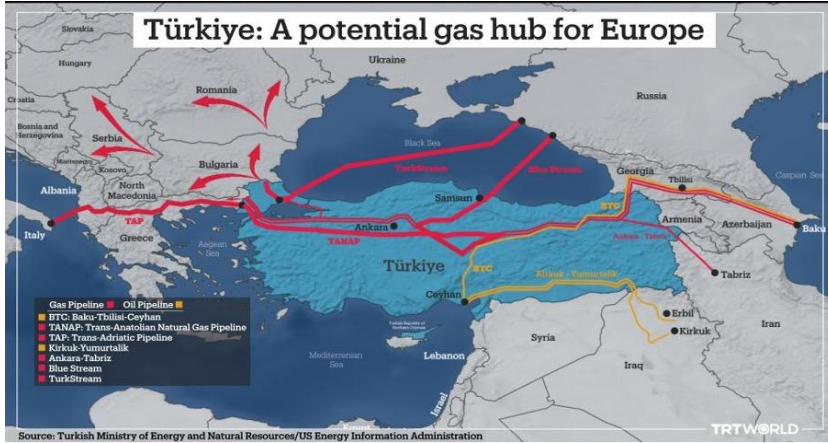
ilişkili olarak ilk önce Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve sonrasında Ukrayna Devlet Başkanı Vladimir Zelenskiy ile bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmelerin sonuçlarını ise Erdoğan, partisinin TBMM Grup Toplantısı'nda yaptığı konuşmada, “Sayın Putin ile dün yaptığımız görüşme üzerine Rusya Savunma Bakanı Sayın Şoygu, Milli Savunma Bakanımız Hulusi Akar’ı arayarak bugün saat 12.00'den itibaren tahıl sevkiyatının eskiden planlandığı gibi devam edeceğini bildirdi.” Diyerek dünya kamuoyuna duyurmuştur (Euronews, 2022). Tüm bunlar ışığında Türkiye'nin Rusya-Ukrayna arasındaki çatışmaların sınır aşan gıda krizine dönüşmesi noktasında bir sorunun daha çözümünde anahtar rol oynadığını ifade etmek mümkündür.

Enerji Merkezi Olarak Türkiye

Ekim 2022 tarihinde Vladimir Putin tarafından yapılan bir açıklama Türkiye'nin dünya siyasetindeki önemli rolünü daha da pekiştirici bir etkiye neden olmuştur. Bu bağlamda Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin 12 Ekim 2022 Çarşamba günü yaptığı açıklamada, Rusya'nın hasar gören Kuzey Akım boru hattındaki akışı Karadeniz'e yönlendirerek Türkiye'de büyük bir Avrupa gaz merkezi oluşturabileceğini söylemiştir. Bu doğrultuda Moskova'da gerçekleştirilen Rus Enerji Haftası konferansında, boru hatlarını tamir etmenin mümkün olduğunu, ancak Rusya ve Avrupa'nın kaderlerine karar vermesi gerektiğini dile getiren Putin, Baltık Denizi'nde yer alan Kuzey Akım hatlarındaki kayıp durumdaki hacimleri Karadeniz bölgesine taşıyarak, doğal gazın Avrupa'ya ulaştırılması için Türkiye'de ülkenin en büyük doğal gaz dağıtım merkezini inşa edebileceklerini açıklamıştır (Daily Sabah, 2022). Ayrıca Putin'in Türkiye'de bir gaz merkezi çağrısı, Rus devlet kontrolündeki doğal gaz tekeli Gazprom'un başkanı Alexei Miller tarafından tekrarlanmıştır. Bu bağlamda Miller, merkezin Türkiye ile AB sınırında kurulabileceğini açıklamıştır (Daily Sabah, 2022). Rusya tarafından yapılan açıklamalar, Ankara tarafından kısa bir sürede yanıt bulmuştur. Bu doğrultuda Enerji ve Tabii

Kaynaklar Bakanı Dönmez, Rus devlet enerji şirketi Gazprom'un Türkiye'nin AB sınırında bir gaz dağıtım merkezi oluşturma fikrini değerlendirmiş ve "Türkiye, bu ve buna benzer birçok uluslararası projeyi zamanında tamamlamıştır. Teknik olarak mümkün" demiştir (Aydınlık, 2022). Konuyla ilişkili bir diğer açıklama Mevlüt Çavuşoğlu tarafından yapılmıştır. Nispeten konuya biraz daha temkinli yaklaşan Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Türkiye'de büyük bir doğal gaz merkezi kurulmasıyla ilgili açıklamalarına ilişkin, bu konunun yatırımları da içerecek şekilde çalışılması gerektiğini belirterek, "Diğer taraftan da tabii bu bir arz meselesi. Ne kadar ülke Avrupa'da, Güneydoğu Avrupa ülkeleri ve Batı Avrupa ülkelerinden bahsediyoruz, böyle bir projeden gaz almaya hazır, tüm boyutlarını beraberce çalışmak lazım" demiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin zaten bir enerji merkezi olma kapasitesine sahip olduğunun da altını çizmiştir (NTV, 2022).

Şekil 1. Türkiye'nin Doğal Gaz Merkez Potansiyeli

Kaynak: (Sofuoğlu, 2022).

Türkiye'nin enerji merkezi olmasıyla ilişkili nihai açıklama ise Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından yapılmıştır. Bu bağlamda Türkiye Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan 15 Ekim 2022

tarihinde yapmış olduğu açıklamada, Rus mevkidaşı Vladimir Putin ile Türkiye’de bir doğal gaz merkezi kurulması konusunda anlaştıklarını söylemiştir (Reuters, 2022).

Şekil 2. Doğal Gaz ve Petrol Boru Hatları Haritası

Kaynak: (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2022).

Türkiye'nin enerji merkezi olması son derece önemli bir durumdur. Buna karşın enerji merkezi olmanın Türkiye'ye lütfedilen bir rol olmadığını altını çizmek gerekmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin enerji merkezi olmasının Putin tarafından uygun görülen bir imtiyaz ya da ödül olmadığını hatta halihazırda Türkiye enerji merkezi olabilecek kapasiteye ve yeteneklere sahip olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Zaten Türkiye özellikle 2014'ten bu yana göstermiş olduğu kendisinin yoğun çabaları sayesinde enerji merkezi olabilmek gayesine büyük oranda yaklaşmış durumdadır. Öyle ki 2015 yılında Enerji Borsası'nı inşa etmiş ve bundan kısa bir süre sonra spot ve vadeli işlemleri gerçekleştirebilir düzeyde gerekli olan tüm teknik, yasal vb. konulardaki gereklilikleri yerine getirmiştir. Bununla birlikte enerji teknolojilerinde de dünyanın en modern donanımlarını elinde bulunduran Türkiye daha da önemlisi tüm bunları etkin ve etkili bir şekilde kullanabilir bir seviyededir. Dünyanın en gelişmiş sondaj gemileriyle gerçekleşen

Karadeniz'deki keşifler, Doğu Akdeniz'de yürütülen çalışmaları bu kapsamda ele almak mümkündür. Bu bağlamda Türkiye, halihazırda yakın çevresinde oynanan enerji satrancının adeta “şahı” olarak nitelendirilebilir.

Kıta Aşan Sorun Haline Gelen Enerji Krizi

Rusya-Ukrayna arasında yaşanan silahlı çatışmaların en önemli etkilerinden birisi Karadeniz bölgesi sınırlarını aşan ve kısa sürede Avrupa'nın tamamında hissedilir hale gelen enerji krizidir. Buna karşın küreselleşme olgusunun halihazırda uluslararası ilişkilerin temel dinamiklerinden birisi olduğu göz önüne alındığında enerji krizinin Avrupa kıtasıyla sınırlı kalmayacağı tartışmasızdır. Öyle ki dünyanın diğer kıtalarında yaşananlarla söz konusu realite kendisini göstermiştir. Bu bağlamda en önemli dönüm noktalarından birisi Kuzey Akım 1 ve Kuzey Akım 2 doğal gaz boru hatlarında sızıntıların meydana gelmesiyle ortaya çıkan gerginlikler en önemli dönüm noktalarından birisidir. Bilindiği zere 26 Eylül 2022 tarihinde Kuzey Akım 1'in iki hattı ve Kuzey Akım 2'deki A hattında yaşanan patlamalar nedeniyle basın düşmüş ve doğal gaz sızıntıları yaşanmıştır. İlk başta teknik bir sorun olduğu sızıntılara ilişkin kısa bir süre sonra sabotaj ihtimali üzerinde durulmaya başlanmıştır (Bloomberg HT, 2022). Danimarka'dan yapılan açıklama söz konusu ihtimali güçlendirici niteliktedir. Bu bağlamda Rus gazını Baltık Denizi zerinden Avrupa'ya taşıyan Kuzey Akım 1 ve Kuzey Akım 2 boru hatlarında ikisi Danimarka, ikisi İşve kara sularında olmak üzere 4 noktada meydana gelen sızıntıya ilişkin başlatılan soruştırmalar sürdüğü sırasında Danimarka polisi, yapılan incelemelere göre sızıntıların "güçlü patlamalardan" kaynaklandığı ve bunun n soruştırmalara dayandığı bildirmiştir. “Araştırmalar, Danimarka'nın münhasır ekonomik bölgesindeki Kuzey Akım 1 ve 2'de büyük hasar olduğunu ve hasarın güçlü patlamalardan kaynaklandığını doğruladı” ifadeleri kullanılan açıklamada, daha fazla inceleme için Norveç dahil olmak üzere ortak bir grup kurulacağı vurgulanmıştır (CNN Türk, 2022). Bunun yanı sıra

sabotaj ihtimali üzerinde durulmasını güçlendiren bir takım argümanlardan söz etmek mümkündür. Örneğin Avrupa ülkeleri boru hatlarındaki sızıntıların AB ile Rusya arasında enerji krizinin yaşandığı dönemde meydana gelmesi nedeniyle “saldırı” ihtimali kapsamında ele almak mümkündür. Konuyla ilişkili olarak taraflar dikkat çekici açıklamalarda bulunmuştur. Örneğin AB’nin kendisini suçladığı Kremlin Rusya’nın boru hatlarını tahrip ettiği yönündeki iddiaları defalarca reddetmiş, bu tür açıklamaları “aptalca” ve “saçma” olarak nitelendirerek gaz sızıntılarından en fazla kazanç elde edenin ABD olduğunu ileri sürmüştür. Kremlin’in suçladığı Beyaz Saray ise “şüpheli saldırıyla” ilgisi olduğunu reddetmiştir (CNN Türk: 2022). Tüm bunlar yaşanırken, araştırmaların devam ettiği süreçte en dikkat çekici açıklamalardan birisi Kuzey Akım 1 boru hattını işleten konsorsiyum Nord Stream AG tarafından yapılmıştır. Kuzey Akım 1 boru hattını işleten konsorsiyum Nord Stream AG'den yapılan açıklamada, boru hattında patlamanın ardından hasarın bulunduğu bölgede ilk veri toplama işleminin tamamlandığı belirtilerek, “Deniz tabanında birbirinden yaklaşık 248 metre mesafede 3 ila 5 metre derinliğinde teknojenik kraterler bulundu” denilmiştir (Hürriyet, 2022).

Kuzey Akım hatlarındaki sabotaj iddiaları güçlenmesi ve önceki süreçteki enerjiyle ilişkili yaşananlar krizin dünya genelinde etkilere neden olmasını da beraberinde getirmiştir. Uluslararası Enerji Ajansı Başkanı Fatih Birol’un Ekim 2022’de yapmış olduğu “Dünya ilk kez küresel enerji krizi ile karşı karşıya” şeklindeki açıklamaları da bu yöndedir. Bu bağlamda Uluslararası Enerji Ajansı Başkanı Fatih Birol, dünya genelinde LNG için piyasaların sıkışmasının ve büyük petrol üreticilerinin arzı kısımlarının dünyayı "ilk ciddi küresel enerji krizinin" ortasına koyduğunu söylemiştir. Bunun yanı sıra Fatih Birol, Ukrayna krizi nedeniyle Avrupa'ya LNG ihracatının artması ve Çin yakıt iştahında potansiyel bir toparlanmanın gelecek yıl 20 milyar metreküp yeni LNG kapasitesinin piyasaya gelecek olmasına rağmen arzda sıkışıklığa yol açacağını

vurgulamıştır. Ayrıca dŸnyanın önde gelen petrol Ÿreticilerinin arz kesintisine gitmesini de Singapur Uluslararası Enerji Haftası'nda değerlendiren Birol, OPEC+'nın Ÿretimi gŸnlŸk 2 milyon varil/gŸn kısma kararının IEA'nın kŸresel petrol talebinin bu yıl 2 milyon varil/gŸne yakın artacağını ngrdŸęŸ bir dönemde "riskli" bir karar olduğunu da savunmuştur (APara, 2022).

SŸreçte yaşananlar Birol'un ngrŸsŸnŸ destekleyici yönde olmuştur. Çin'in almış olduğu karar bunun örneklerindedir. Öyle ki Bloomberg'in haberine göre; Çin kendi arzını sağlama almak için yabancı alıcılara LNG'de yeniden satışı durdurmayı planlamaktadır. Bu kapsamda Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, PetroChina Co., Sinopec ve Cnooc Ltd.'den kış alımlarını yurt içi kullanım için tutmasını istemiştir. Bunun sonucunda enerji krizinden olumsuz etkileneceğini dŸřŸnen Çin, kış sezonu için kendi tedarikini sağlama almak amacıyla ithalatçılarına, Avrupa ve Asya'daki enerji açlığı çeken alıcılara LNG'yi yeniden satmayı durdurduğunu açıklamıştır (Bloomberg HT, 2022).

Çin'in yanı sıra enerji krizinin hissedildiği bir diğer coğrafya Kuzey Amerika'dır. Örneğin AB'nin enerji krizinde alternatif olarak yöneldiği başta ABD, son birkaç haftadır ciddi tehlike senaryoları gŸndemdedir. Bu bağlamda en önemli sorunlardan birisi ABD'deki enerji fiyatlarındaki artışla ilişkilidir. ŸnkŸ Avrupa'da doğal gaz fiyatlarında yaşanan yŸkseliř sene başından bugŸne yŸzde 400'Ÿ aşarken, elektrik fiyatları ise yŸzde 250'nin Ÿzerinde artış gösterdiği bir ortamda, doğal gaz fiyatları, ABD'de de yŸzde 100'den fazla yŸkselmiřtir. Sene başında 50 dolar civarındaki Brent petrolŸn varil fiyatı ise 80 doların Ÿzerine ıkmıştır (Zeren, 2022).

Artan enerji fiyatlarıyla birlikte ABD'nin karşı karşıya olduğu bir diğer sorun yurtiçindeki talep artışıyla ilişkilidir. Bu bağlamda özellikle kış mevsimiyle birlikte soğukların başlamasıyla ABD için yurtiçi enerji talebinin karşılanamaması sorunu gŸndeme

gelmeye başlamıştır. Öyle ki AB'nin en büyük LNG tedarikçisi konumuna yükselen ABD'nin yurtiçi talebi karşılama noktasındaki yetersizliği son günlerde yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. ABD'nin Kuzey Batı eyaletlerinin açıklamalarını bu kapsamda ele almak mümkündür. Dolayısıyla ABD ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Bununla ilişkili olarak örneğin Boston yönetimi ABD'nin Rusya'ya uyguladığı ambargoyu delme noktasına kadar gelmiştir. Çünkü ABD'li LNG tedarikçileri AB pazarına yönelmiş ve yurtiçindeki talebi karşılanması ciddi ölçekte tehdiye dönüşmüştür. ABD eyaletleri için ithalat seçeneği gündeme gelmiş olsa da halihazırda Jonas Act. Yasası buna engeldir. Öyle ki söz konusu yasaya göre ülke limanlarında sadece ABD bayraklı gemiler faaliyet gösterebilmektedir. Dolayısıyla LNG ithalatı halihazırda mümkün değildir. Dolayısıyla son dönemde bu durum sorun haline dönüşmeye başlamış ve ABD yönetimi ciddi ölçekte tepkilere maruz kalmıştır. Boston yönetiminin ambargoları delerek Rusya'dan LNG ithal etme noktasına geldiklerini açıklaması bunun göstergelerindedir.

Sonuç

Karadeniz havzası kapsamında 2022 yılı önceki dönemlerden itibaren tırmanan krizlerin çatışmaya dönüştüğü bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda 24 Şubat 2022 tarihinde başlayan Rusya'nın Ukrayna'yı işgalini son derece önemli bir dönüm noktası olarak nitelendirmek mümkündür. Öyle ki halihazırda taraflar birbirine karşı ilan etmemiş olsa da Rusya-Ukrayna arasındaki süren çatışmalar, uluslararası hukuk bağlamında "savaş" niteliğindedir. Bu durum bölge güvenliği için önemli bir tehdit unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak şüphesiz Rusya-Ukrayna arasında süren çatışmaların etkileri sadece Karadeniz havzasıyla sınırlı değildir. Dolayısıyla birçok açıdan çatışmaların olumsuz etkilerinin sınır aşan sorun haline geldiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda küresel ölçekli bir savaşa dönüşme potansiyeli bir kenara bırakıldığında söz konusu sınır aşan

sorunlar temelde iki farklı başlıkta karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki enerji kriziyken bir diğeri gıda krizidir. Öyle ki bu iki başlık altındaki sorunlar küresel ölçekte olumsuz etkileri ciddi manada hissedilmektedir.

Halihazırda Rusya-Ukrayna arasındaki çatışmaların kısa vadede sona ereceğine ilişkin bir durum söz konusu değildir. Öyle ki uluslararası toplum bu konuya yönelik zaman zaman ciddi çaba gösterse de eldeki veriler çatışmaların en az 3 ila 5 yıl daha süreceği yönündedir. Buna karşın enerji ve gıda gibi küresel ölçekte tehdit haline gelen sorunlar tam anlamıyla bertaraf edilmese de en azından olumsuz etkilerini optimal düzeye indirecek bir takım girişimlerden söz etmek mümkündür. Bu bağlamda Türkiye anahtar aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Türkiye'nin taraflar arasında üstlenmiş olduğu başta arabululucuk rolü ve etkin pozisyonu, sürece doğrudan müdahale imkanını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de rasyonel bir biçimde hareket ederek küresel siyasetin bir numaraları gündemi Rusya-Ukrayna arasındaki çatışmalarda anahtar ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. İstanbul görüşmelerinde tarafların bir araya gelmesi, tahıl koridoru anlaşması, esir değişimi, askıya alınan tahıl koridorunun tekrar devreye girmesi ve son olarak da enerji merkezi olma durumu gibi temel birkaç gelişmeyi Türkiye'nin anahtar ülke pozisyonu kapsamında ele almak mümkündür.

Rusya-Ukrayna arasındaki çatışmaların küresel ölçekte tehdit niteliğindeki bir takım etkileri de bulunmaktadır. Bu bağlamda belki de en önemli tehditlerin başında gıda krizi gelirken, bir diğeri -belki de gıda krizi kadar önemli olan- enerji krizidir. Öyle ki enerji krizi ilk aşamada Karadeniz havzasının ötesine geçerek sınır aşan bir sorun iken, son dönemde yaşanan gelişmelerle birlikte kıta aşan bir soruna dönüşmektedir. Ancak enerji krizi sadece petrolle sınırlı değildir. Çünkü petrol piyasalarının küresel ölçekte birbirine bağımlı şekilde işlediği için bu konuda kriz yaşanması durumu zaten beklenen bir durumdur. Dolayısıyla asıl enerji krizi petrolden farklı stratejik enerji

kaynaklarıyla ilişkili ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda dünyanın ciddi bir doğal gaz kriziyle karşı karşıya olduğunu ifade etmek mümkündür.

Doğal gaz günümüzde birçok açıdan petrolün önüne geçmeye başlamıştır. Enerji krizi bağlamında ele alındığında doğal gazı avantajlı hale getiren yaygın evsel tüketim, daha az kirlletici oluşu, elektririk üretimindeki payı ve petrole nazaran daha kolay silahlaştırılmasıdır. Buna karşın enerji krizinin küresel ölçekte yayılmasını beklenmedik hale getiren sadece bu faktörler değildir. Öyle ki ortaya çıkan kriz birbirinden bağımsız pazarların söz konusu olduğu bir alandadır. Çünkü doğal gaz piyasaları, petrolün aksine birbirinden bağımsız görünümündedir. Bu bağlamda Amerika, Avrupa ve Asya başlıca pazarlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu üç kıtadaki pazarlar ise birbirinde farklı işleyiş ve fiyat mekanizmalarıyla işlemektedir. Bu farklılığa rağmen özellikle ABD'nin AB'ye LNG ihraç etmesine, Çin'in ihracatı durdurması eklenince doğal gaz krizi küresel bir hal almasının önü açılmıştır. ABD'nin kendi iç LNG talebini karşılayamama ihtimalinin gün yüzüne çıkmasını bu kapsamda ele almak mümkündür. Örneğin ABD'nin içinde bulunduğu durum, kuzey doğusundaki Boston'un, merkez yönetiminin ambargosunu delerek Rusya'dan LNG ithal edebileceği kadar karmaşık bir hal almaya başlamıştır.

Sonuç olarak Rusya-Ukrayna arasındaki çatışmaların 1 ya da 2 yıl gibi bir sürede sona ermesi beklenmemektedir. Bununla ilişkili olarak en iyimser tablo 3 ila 5 yıla işaret etmektedir. Söz konusu süre normal şartlar altında kısa vade gibi görünse de silahlı çatışma ortamında bu zaman dilimi aslında çok uzundur. Örneğin Birinci Dünya Savaşı yaklaşık 4 yıl, İkinci Dünya Savaşı ise 6 yıl sürmüştür. Bu süreçte akan kan ve insan kaybı gibi birçok felaketin yaşanması da cabasıdır. Benzer durum Rusya-Ukrayna için de söz konusudur. Öyle ki ölüm ve yaralanmaların yanı sıra göç sorunu, gıda sorunu ve enerji krizi gibi daha bir çok sorun küresel ölçekte tehdit haline gelmektedir. Tüm bunlar

ışığında en büyük rol yine savaşların önlenmesi amacıyla yola çıkan biz uluslararası ilişkiler disiplini camiasına düşmektedir.

Kaynakça

- Özdemir Daşcıoğlu, Z. B. (2022, Ekim 6). *Avrupa Ekonomilerinin Enerji Krizi Karnesi*. Ekim 30, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/avrupa-ekonomilerinin-enerji-krizi-karnesi/2704065> adresinden alındı.
- Abay, E. G. (2022, Haziran 16). *Gazprom, Kuzey Akım Üzerinden Avrupa'ya Gaz Sevkiyatını Düşürmeye Devam Ediyor*. Ekim 30, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gazprom-kuzey-akim-uzerinden-avrupaya-gaz-sevkiyatini-dusurmeye-devam-ediyor/2614524> adresinden alındı.
- Acer, Y. (2022, Temmuz). Rusya-Ukrayna Savaşının Gıda Arzına Etkileri ve Tahıl Koridoru Anlaşması. *SETA Perspektif*(343), 1-4.
- Altuntaş, A. (2022, Ekim 6). *İsveç: Kuzey Akım 1 ve Kuzey Akım 2 Gaz Sızıntılarında Sabotaj Şüphesi Güçlendi*. Ekim 31, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/isvec-kuzey-akim-1-ve-kuzey-akim-2-gaz-sizintilarinda-sabotaj-suphesi-guclendi/2704258> adresinden alındı
- APara. (2022, Ekim 25). *Iea Başkanı Fatih Birol: Dünya İlk Ciddi Küresel Enerji Krizi ile Karşı Karşıya*. Kasım 8, 2022 tarihinde APara Haberler: <https://www.apara.com.tr/haberler/2022/10/25/iea-baskani-fatih-birol-dunya-ilk-ciddi-kuresel-enerji-krizi-ile-karsi-karsiya> adresinden alındı
- Arslan, E. (2022, Eylül 18). *Rusya-Ukrayna Savaşı Gölgesinde: Avrupa'nın Enerji Bağımlılığı*. Ekim 30, 2022 tarihinde HaberTürk: <https://www.haberturk.com/rusya-ukrayna-savasi-golgesinde-avrupa-nin-enerji-bagimliliği-3519850> adresinden alındı

- Aslan, M. (2022, Şubat). Rusya'nın Ukrayna'ya Saldırısının Siyasi ve Askeri Değerlendirmesi. *SETA Perspektif*(332), 1-4.
- Aydınlık. (2022, Ekim 12). *Bakan Dönmez Açıkladı! Türkiye, Enerji Merkezi Mi Olacak?* Kasım 8, 2022 tarihinde Aydnlık Gündem: <https://www.aydinlik.com.tr/haber/bakan-donmez-acikladi-turkiye-enerji-merkezi-mi-olacak-344808> adresinden alındı
- Başcılar, M., Karataş, M., & Pak Güre, M. D. (2022). Rusya-Ukrayna Savaşı, Zorunlu Göç ve İnsani Koridorlar: Sosyal Hizmet Bağlamında Bir Değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, XI(2), 794-805.
- Bag, M. (2022, Şubat 24). *Rusya ile Ukrayna Ordularının Güçleri Ne Kadar?* Ekim 29, 2022 tarihinde Euronews: <https://tr.euronews.com/2022/02/24/savas-n-esigine-gelen-rusya-ile-ukrayna-ordular-n-n-gucleri-ne-kadar> adresinden alındı
- Bayar, Z. (2022, Eylül 14). *Avrupa Sanayisinde Enerji Krizi: Türkiye Nasıl Etkilenecek?* Ekim 31, 2022 tarihinde Bloomberg HT: <https://www.bloomberght.com/avrupa-sanayisinde-enerji-krizi-turkiye-nasil-etkilenecek-2314740> adresinden alındı
- Bloomberg HT. (2022, Ekim 17). *Çin LNG'yi Tutacak.* Kasım 8, 2022 tarihinde Bloomberg HT Enerji: <https://www.bloomberght.com/cin-lng-yi-tutacak-2317300> adresinden alındı
- Bloomberg HT. (2022, Ekim 15). *ABD'den Ukrayna'ya Yeni Silah Yardımı.* Ekim 29, 2022 tarihinde Bloomberg HT: <https://www.bloomberght.com/abd-den-ukrayna-ya-yeni-silah-yardimi-2317252> adresinden alındı
- Bloomberg HT. (2022, Ekim 10). *Almanya'dan Kuzey Akım Boru Hatlarındaki Patlamalarla İlgili Soruşturma.* Kasım 8, 2022 tarihinde Bloomberg HT Enerji: <https://www.bloomberght.com/almanya-dan-kuzey->

akim-boru-hatlarındaki-patlamlalarla-ilgili-sorusturma-2316861 adresinden alındı

CNN Türk. (2022, Ekim 18). *Danimarka'dan Kuzey Akım Açıklaması: Sızıntılar Güçlü Patlamalardan Kaynaklandı.* Kasım 8, 2022 tarihinde CNN Türk Dünya: <https://www.cnnturk.com/dunya/danimarkadan-kuzey-akim-aciklamasi-sizintilar-guclu-patlamlardan-kaynaklandi> adresinden alındı

CNN Türk. (2022, Ağustos 31). *Ve Rusya Avrupa'nın Gazını Kesti! Operatör: Kuzey Akım 1'de Akış Sıfıra İndi.* Ekim 31, 2022 tarihinde CNN Türk: <https://www.cnnturk.com/ekonomi/ve-rusya-avrupanin-gazini-kesti-operator-kuzey-akim-1de-akis-sifira-indi> adresinden alındı

Cumhuriyet. (2022, Ekim 31). *Rusya, Tahlil Koridoru Boyunca Gemilerin Hareketini Durdurdu.* Kasım 8, 2022 tarihinde Cumhuriyet Dünya Haberleri: <https://www.cumhuriyet.com.tr/dunya/rusya-tahil-koridoru-boyunca-gemilerin-hareketini-durdurdu-1998261> adresinden alındı

Daily Sabah. (2022, Ekim 16). *Putin Suggests Major Gas Hub in Türkiye With Nord Stream Supplies.* Kasım 8, 2022 tarihinde Daily Sabah Energy: <https://www.dailysabah.com/business/energy/putin-suggests-major-gas-hub-in-turkiye-with-nord-stream-supplies> adresinden alındı

Euronews. (2022, Ekim 20). *AB Liderleri Kış Öncesi Enerji Krizine Çözüm Bulmak İçin Toplanıyor.* Kasım 7, 2022 tarihinde Euronews Dünya: <https://tr.euronews.com/2022/10/20/ab-liderleri-kis-oncesi-enerji-krizine-cozum-bulmak-icin-toplaniyor> adresinden alındı

Euronews. (2022, Ağustos 29). *AB, Rus Doğal Gazına Ne Kadar Bağımlı; Alternatif Ülkeler ve Kaynaklar Hangileri?* Ekim 30, 2022 tarihinde Euronews: <https://tr.euronews.com/2022/08/29/ab-rus-dogal-gazina-ne-kadar-bagimli>

- gazına-ne-kadar-bagimli-alternatif-ulkeler-ve-kaynaklar-hangileri adresinden alındı
- Euronews. (2022, Temmuz 26). *AB: Rusya'nın Kuzey Akım Üzerinden Doğal Gaz Sevkiyatını Düşürmesi Siyasi Bir Karar*. Ekim 31, 2022 tarihinde Euronews: <https://tr.euronews.com/2022/07/26/ab-rusyanin-kuzey-akim-uzerinden-dogal-gaz-sevkiyatini-dusurmesi-siyasi-bir-karar> adresinden alındı
- Euronews. (2022, Kasım 2). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Tahıl Koridoru Yeniden Açıldı*. Kasım 8, 2022 tarihinde Euronews Haber Dünya: <https://tr.euronews.com/2022/11/02/cumhurbaskani-erdogan-tahil-koridoru-yeniden-acildi> adresinden alındı
- Gökçelik, Ş. B. (2022, Nisan 11). *Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Türkiye'nin Arabuluculuk Rolü*. Kasım 7, 2022 tarihinde Avrasya İncelemeleri Merkezi: <https://avim.org.tr/tr/Yorum/RUSYA-UKRAYNA-SAVASI-NDA-TURKIYE-NIN-ARABULUCU-ROLU> adresinden alındı
- Göksedef, E. (2022, Mart 29). *Rusya-Ukrayna Görüşmelerinde Türkiye'nin Rolü Ne Oldu?* Kasım 7, 2022 tarihinde BBCNews Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60920166> adresinden alındı
- Göksu, Y. (2022, Mart). Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali Bilgi Üretimi ve Karşıt Anlatılar. *SETA Perspektif*(337), 1-9.
- Gönültaş, B., Şeker, A. U., & Okay, D. Z. (2022, Ağustos 26). *Avrupa Enerji Krizini Hafifletmek İçin Önlemler Alıyor*. Kasım 7, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-enerji-krizini-hafifletmek-icin-onlemler-aliyor/2669874> adresinden alındı.
- Gazete Durum. (2022, Temmuz 27). *Gazprom, Siemens'i Yükümlülüklerini Yerine Getirmemekle Suçladı*. Ekim 31, 2022 tarihinde Gazete Durum Ekonomi: <https://www.gazetedurum.com.tr/ekonomi/gazprom-->

siemens-i-yukumluluklerini-yerine-getirmemekle-
sucladi-8291 adresinden alındı.

Hürriyet. (2022, Kasım 2). *Kuzey Akım'daki Sızıntı İçin Nord Stream AG'den Açıklama: Teknojenik Kraterler Bulundu.* Kasım 8, 2022 tarihinde Hürriyet Dünya: <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/kuzey-akimdaki-sizinti-icin-nord-stream-agden-aciklama-teknojenik-kraterler-bulundu-42164213> adresinden alındı

HaberTürk. (2022, Eylül 12). *Putin Batı'ya Meydan Okudu: Avrupa Bu Kış Donmuş Olacak.* Ekim 31, 2022 tarihinde HaberTürk: <https://www.haberturk.com/putin-bati-ya-meydan-okudu-avrupa-bu-kis-donmus-olacak-3519872> adresinden alındı

HaberTürk. (2022, Kasım 1). *Rusya Tahıl Koridoru Anlaşmasını Askıya Aldı: Diplomasi Trafiki Sürüyor.* Kasım 8, 2022 tarihinde HaberTürk Dünya: <https://www.haberturk.com/rusya-tahil-koridoru-anlasmasini-askiya-aldi-diplomasi-trafigi-suruyor-3534753> adresinden alındı

Independent Türkçe. (2022, Ağustos 20). *ABD'den Ukrayna'ya 19. Silah Yardımı Paketi: Bu Seferki Karşı Saldırı İçin.* Ekim 29, 2022 tarihinde Independent Türkçe: <https://www.indyturk.com/node/543786/dunya/abdd-en-ukraynaya-19-silah-yardimi-paketi-bu-seferki-karsi-saldiri-icin> adresinden alındı

Kırbaşoğlu, F., & Öçalan, G. (2022). NATO ve Rusya'nın Geniş Karadeniz Havzasındaki Mücadelesi: 2021. Ö. Tüfekçi, & F. Kırbaşoğlu (Ed.) içinde, KARADENİZ: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler (s. 409-433). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.

Kökçam, S. (2022, Ekim 18). *Batı'nın Ukrayna'ya Söz Verdiği Silahlar.* Ekim 30, 2022 tarihinde TRT Haber: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/batinin-ukraynaya-soz-verdigi-silahlar-716777.html> adresinden alındı

- Le Monde. (2022, Haziran 14). *Russia Cuts Nord Stream Gas Deliveries to Germany by 40%*. Ekim 30, 2022 tarihinde Le Monde: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2022/06/14/russia-cuts-nord-stream-gas-deliveries-to-germany-by-40_5986725_4.html adresinden alındı
- Milliyet. (2022, Kasım 2). *AB Krizle Boğuşurken, Putin Şapkadan İlk Tavşanı Çıkardı*. Kasım 7, 2022 tarihinde Milliyet Enerji Haberleri: <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/milliyet-enerji/ab-krizle-bogusurken-putin-sapkadan-ilk-tavsani-cikardi-6850799> adresinden alındı
- Necsutu, M. (2021, Kasım 1). *Moldova's New Deal with Gazprom 'Not Transparent', Experts Claim*. Ekim 30, 2022 tarihinde Balkan Insight: <https://balkaninsight.com/2021/11/01/moldovas-new-deal-with-gazprom-not-transparent-experts-claim/> adresinden alındı
- NTV. (2022, Ekim 14). *Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Türkiye Hali Hazırda Bir Enerji Merkezi Olma Kapasitesine Sahip*. Kasım 8, 2022 tarihinde NTV Dünya Haberleri: <https://www.ntv.com.tr/dunya/disisleri-bakani-cavusoglu-turkiye-hali-hazirda-bir-enerji-merkezi-olma-kapasitesine-sahip,swk2OcYHvE26wESlnjk5OQ> adresinden alındı
- Reuters. (2022, Ekim 15). *Erdogan Says He Agreed with Putin to Form Natural Gas Hub in Turkey*. Kasım 8, 2022 tarihinde Reuters Business: <https://www.reuters.com/business/energy/erdogan-says-he-agreed-with-putin-form-natural-gas-hub-turkey-2022-10-19/> adresinden alındı
- Rosenberg, S. (2021, Ekim 27). *Moldova: Russia Threatens Gas Supply in Europe's Poorest State*. Ekim 30, 2022 tarihinde BBC News: <https://www.bbc.com/news/world-europe-59048894> adresinden alındı

- Sofuoğlu, M. (2022, Kasım 4). *Why Russia Wants Türkiye to be a Gas Hub for Europe*. Kasım 8, 2022 tarihinde TRT World Magazine: <https://www.trtworld.com/magazine/why-russia-wants-türkiye-to-be-a-gas-hub-for-europe-62131> adresinden alındı
- Sputnik Türkiye. (2022, Ekim 20). *AB Liderlerinin Enerji Krizi Zirvesi Başladı*. Kasım 7, 2022 tarihinde Sputnik Türkiye: <https://sputniknews.com.tr/20221020/ab-liderlerinin-enerji-krizi-zirvesi-basladi-1062550114.html> adresinden alındı
- şeker, A. U. (2022, Eylül 12). *Avrupa, Enerji Krizine Karşı Yeni Önlemler Alıyor*. Kasım 7, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-enerji-krizine-karsi-yeni-onlemler-aliyor/2682899> adresinden alındı
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2022, Kasım 8). *Bilgi Merkezi Haritalar*. Kasım 8, 2022 tarihinde T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı: <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-haritalar> adresinden alındı
- T24. (2022, Eylül 6). *Gazprom, Kuzey Akım 1'deki Gaz Kesintisi İçin Siemens'i Sorumlu Tuttu*. Ekim 31, 2022 tarihinde T24 Ekonomi: <https://t24.com.tr/haber/gazprom-kuzey-akim-1-deki-gaz-kesintisi-icin-siemens-i-sorumlu-tuttu,1057578> adresinden alındı
- TRT Haber. (2022, Eylül 6). *Gazprom, İmalı Reklam Yayınladı İddiası: Avrupa İçin Kış Uzun Olacak*. Ekim 31, 2022 tarihinde TRT Haber: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/gazprom-imali-reklam-yayinladi-iddiasi-avrupa-icin-kis-uzun-olacak-706673.html> adresinden alındı
- Uyanıker, H. B. (2018). Kırım Sorunundan Donbas Savaşına Rusya-Ukrayna Uzlaşmazlığı. *Karadeniz Araştırmaları*, XV(59), 137-168.
- Yıldız, M. (2022). Rusya-Ukrayna Savaşında Rusya'yı Anlamak: Tek Sorumlu Putin Mi? *The Academic Elegance*, IX(19), 143-168.

Zeren, ř. (2022, Ekim 15). *Dünya Enerji Krizinin Ortasında! Yüksek Fiyat Dönemi* . Kasım 8, 2022 tarihinde Hürriyet Big Para:
<https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/dunya-enerji-krizinin-ortasinda-yuksek-fiyat-donemi-41917575>
adresinden alındı

RUSYA FEDERASYONU'NDAKİ KISMI SEFERBERLİK KARARI: İŞ DÜNYASI VE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Muhammet Negiz

[Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi]

Nimet Kalkan

[Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi]

Giriş

Bu çalışmanın amacı, Rusya'nın 2022 yılının ilk aylarında Ukrayna'ya karşı başlattığı askerî harekât ve Eylül ayı itibariyle ülkede uygulanan kısmi seferberlik kararını işletmecilik ve insan kaynakları yönetimi açısından ele almaktır. Yaşanan bu gelişmelerin siyasi, askerî ve milli güvenlik gibi konularla doğrudan bağlantılı olduğu açıktır. Bu alanlarda yürütülen akademik çalışmalara da sıklıkla rastlanmaktadır (Erol & Oğuz, 2018; Estrada & Arturo, 2022; Karasoy, 2022; Oktav, 2022; Pereira et al., 2022; Stoner, 2022). Ancak ülke genelini etkileyen bu türlü kriz dönemlerinde iş dünyasının gelişmelerden nasıl etkilendiğinin ya da işletmeler ve çalışanlar tarafından gelişmelere nasıl tepki verildiğinin yeteri kadar incelenmediği görülmektedir. Oysaki Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi umulduğundan daha uzun sürmüş ve askerî operasyonların sonuçları beklentileri karşılamamıştır. 21. yüzyılın getirdiği ekonomik bağımlılık ortamında bu gelişmeye

uluslararası boyutta verilen ilk tepkilerden biri çokuluslu şirketlerin uyguladığı ambargo ve yaptırımlar olmuştur (Chachko & Heath, 2022; Kalkan & Negiz, 2022). Bu ambargo ve yaptırımların iş dünyasına yansımaları ekonomide daralma, yerli üretim ve yetişmiş insan gücü gibi ihtiyaçların ortaya çıkması şeklinde olurken yatırımcıların ne yapmak zorunda olduğu, ne yapmaları gerektiği ya da neleri yapabilecekleri konusu gündeme gelmiştir (Dewinter-Schmitt, Jones, & Stazinski, 2022). Söz konusu gelişmeler yaşanırken Rus yönetimi Eylül 2022’de, başta askeri güçler olmak üzere devletin bütün imkânlarının savaşın ihtiyaçlarını karşılamak üzere harekete geçirildiği, hak ve hürriyetlerin kanunlarla kısmen de olsa sınırlandırıldığı kısmi seferberlik kararını açıklamıştır (NTV Haber, 2022). Alınan bu karar, iş dünyasının içinde olan ve seferberlik nedeniyle askeri birliklere katılması gereken insanları ülkede yaşamakta olan sıra dışı gelişmelerin yanında ayrıca etkilemiştir. Yaşanan gelişmeler bazı vatandaşların askeri birliklere teslim olmamak için ülkeden göç etmesine neden olmuştur. Aynı zamanda seferberliğe tabi olan yetişmiş insan gücünden bir kesim de muafiyet talepleri ile resmi makamlara müracaatta bulunmuştur. Belli bir plana bağlı olmadan, ihtiyaca göre ilerleyen karar süreci ülkede hâkim olan belirsizlik ortamının daha da hissedilir olmasına ve iş dünyasının baskı altında kalmasına neden olmuştur.

Bölgede yaşayan Rus iş insanlarının beyanatlarını inceleyerek askeri harekât ve kısmi seferberlik kararlarının iş dünyasındaki yansımalarını anlamaya odaklanan yazarlar, ilk olarak Rus halkının gelişmelere karşı toplumsal tutumunu incelemeye almaktadır. Ülkedeki iş dünyası ve insan kaynakları uygulamalarını daha iyi yorumlayabilmek adına, ikinci olarak yakın tarihteki gelişmelere kısaca değinmektedir. Son aşamada ise küresel ticari bağımlılık/bağlantılılık şartlarında harekât ve seferberliğin iş ortamı ve insan kaynaklarına etkilerini içerik analizi yöntemi aracılığıyla ortaya koymaktadır. Çalışmanın, bulguları ve sonuçları itibariyle

farklı alanlara katkı sağladığı düşünülmektedir. İlk ve en önemli katkı, ülke adına kriz denilebilecek bir dönemde insan kaynakları gibi niş bir alanın incelenmesi dolayısıyla iş dünyasını anlama çabasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu çaba aynı zamanda askeri müdahale, seferberlik gibi uluslararası ilişkiler disiplinine has çalışma alanlarını işletmecilik alanı ile birleştirmesi açısından, multidisipliner çalışmalara yol göstererek, her iki alana da katkı sağlamaktadır. Jeopolitik ve stratejik konumu itibarıyla savaş ve seferberlik gibi olguları takip edebilecek ülkeler için ders alınabilecek noktaları ortaya çıkararak çevre ülkelere stratejik kararlarda proaktiflik şansı kazandırması bakımından katkı sağlamaktadır.

Çalışmanın izleyen bölümleri yukarıda aktarılan yapıya uygun şekilde, Ukrayna harekâtının ve kısmi seferberlik kararının Rus halkında yarattığı etkilerin ortaya konulması, Rus iş dünyası ve insan kaynakları uygulamalarının genel özelliklerinin sunulması, yaşanan gelişmeler konusunda Rus iş insanlarının yaptığı açıklamaların MAXQDA programı aracılığıyla içerik analizi ile incelenmesi ve sonuçların aktarılması şeklinde devam edecektir.

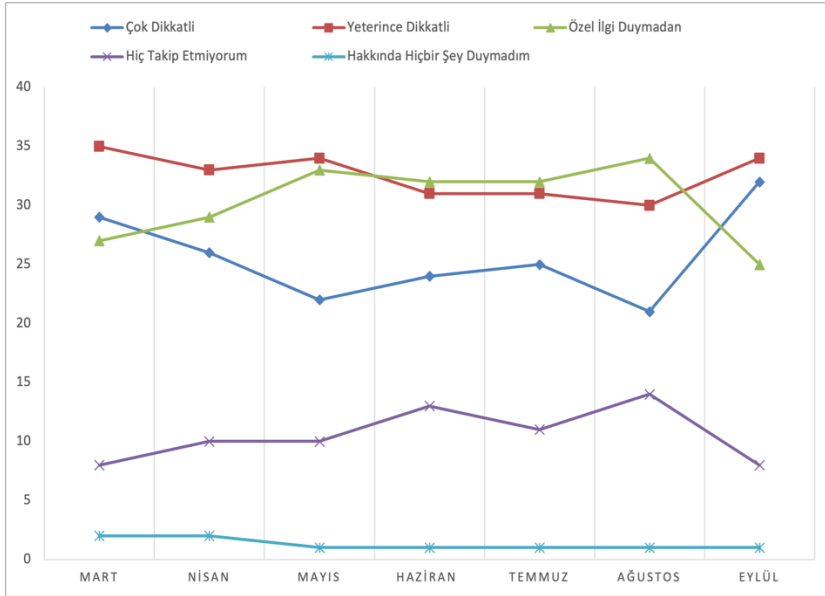
Ukrayna Harekâtının ve Kısmi Seferberlik Kararının Rusya'da Yansımaları

Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesinin başlamasıyla birlikte, Rus araştırma şirketi Levada Center, Rus halkının konu hakkındaki düşüncesini uyguladığı anketler aracılığıyla yansıtmaya çalışmaktadır (Levada Center, 2022). Seferberliğin ilan edilmesinin ardından da devam eden ölçme süreci seferberlik öncesi ve sonrasında halkın meseleye bakış açısındaki değişimi ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçları aynı zamanda farklı yaş grubundan insanların savaş ve seferberlik konusunda değişen yaklaşımlarını da yansıtmaktadır. Ülkenin 137 ayrı yerleşim noktasında 1631 kişi ile yapılan araştırma sonuçlarının yorumlanması, savaş ve seferberlik konusunda ülkedeki genel durumun anlaşılabilmesi

için önem ifade etmektedir. Çalışmanın bu kısmında, veriyi Rusça ve ham olarak paylaşan araştırma şirketinin sonuçları raporlanacak, ülkedeki insan kaynaklarının meseleye bakışını yansıtacak şekilde yorumlanacaktır.

Rus halkının Ukrayna ile ilgili gelişmeleri takip düzeyi: Rus halkının yarısı Ukrayna ile yaşanan gelişmeleri çok yakından ve dikkatli bir şekilde takip etmektedir. Konuları özel ilgi duymadan takip edenler de bu veriye eklendiğinde gelişmelerin %90 oranında takip edildiği anlaşılmaktadır. Araştırma sonuçlarına ilişkin ayrıntılar Grafik 1’de yer almaktadır.

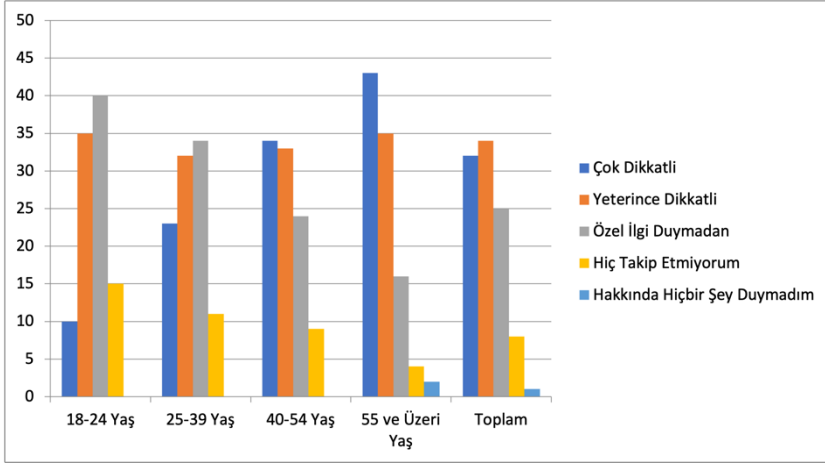
Grafik 1. Ukrayna ile İlgili Gelişmelerin Aylar İtibariyle Takip Düzeyi (Mart-Eylül 2022)

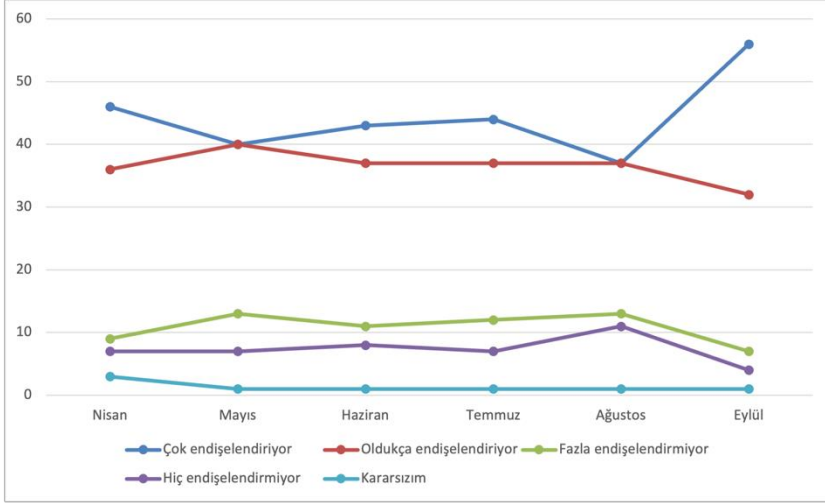
Halkın büyük kesimi tarafından takip edilen gelişmelerin 25 yaş ve üzeri bireylerin çoğunluğu tarafından dikkatli bir şekilde izlendiği Eylül 2022 bulgularında dikkat çekmektedir. Bu durum, çalışma yaş aralığında olan bireylerin gelişmeleri takip

ettiğini, özellikle oturmuş iş yaşamı olduğu düşünülebilecek 40 yaş ve üzeri bireyler tarafından çok dikkatli bir şekilde takibin söz konusu olduğunu göstermektedir. Sonuçların geneline ilişkin ayrıntılar Grafik 2'de yer almaktadır.

Grafik 2. Yaş Gruplarına Göre Gelişmelerin Takip Düzeyi (Eylül 2022)

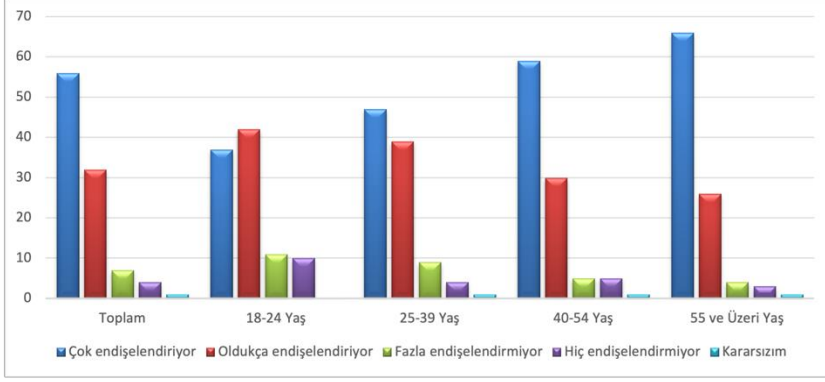

Ukrayna ile ilgili gelişmelerin halkta yarattığı endişe düzeyi: Nisan ayından itibaren halkın yaşanan gelişmelere karşı duyduğu endişe %80'in üstünde bir oranda seyretmiştir. Halkın endişesi Ağustos 2022'de zaman faktörünün de etkisiyle %70'ler düzeyine düşse de Eylül 2022'de ki bu dönem seferberliğin ilan edilmesinden sonraki süreci kapsamaktadır, %90'a yaklaştığı görülmektedir. Sonuçların ayrıntılarına ilişkin görsel Grafik 3'te yer almaktadır.

Grafik 3. Halkın Gelişmeler Karşısındaki Endişe Düzeyi (Nisan-Eylül 2022)

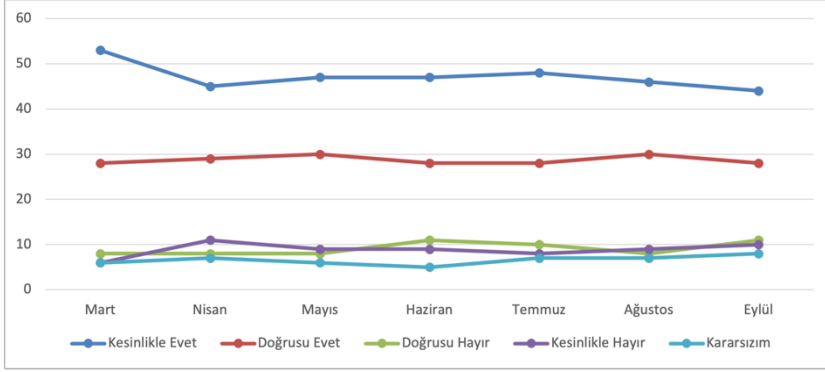
Savaş ve seferberlik konusunda yaşanan endişe düzeyi yaş gruplarına göre Eylül 2022 için incelendiğinde, anlamlı farklılık olmaksızın her yaş grubunun endişe taşıdığı gözlenmektedir. Buna rağmen en az endişe duyan grubun erken çalışma dönemini ya da kariyer aşamasının temellerinin atıldığı üniversite yıllarına ait dönemi kapsayan 18-24 yaş aralığında olduğu dikkat çekmektedir. Bu sonuç, genç bireyler ile ülke halkının geneli arasında savaş ve seferberlik konusunda farklı bir bakış açısı olabileceğinin işaretini vermektedir. Araştırma sonuçlarına ilişkin görsel Grafik 4'te yer almaktadır.

Grafik 4. Yaş Gruplarına Göre Gelişmeler Karşısındaki Endişe Düzeyi (Eylül 2022)

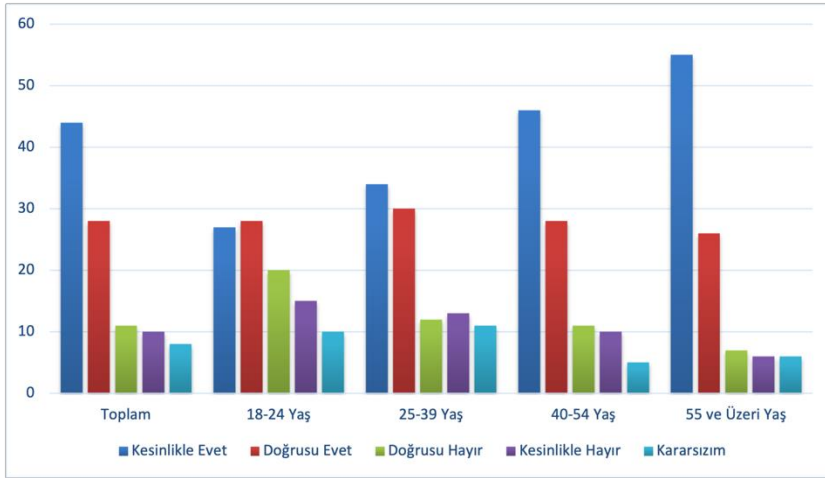
Rus Silahlı Kuvvetlerinin Ukrayna'daki faaliyetlerine halkın destek düzeyi: Rus halkının Ukrayna'ya yönelik askeri faaliyetleri destekleme durumlarına ilişkin sonuçlar Grafik 5'te yer almaktadır. Bu sonuçlara göre, mart ayında askeri faaliyetleri desteklemediğini belirtenlerin oranı %14 iken eylül ayında bu oranın %20'ye yükseldiği gözlenmektedir. Kararsızların oranında artış olmasına rağmen sonuçların bu şekilde çıkması, grafikte de görülebildiği gibi destekleyenlerin oranının azaldığını ifade etmektedir.

Grafik 5. Rus Silahlı Kuvvetlerinin Faaliyetlerine Halkın Destek Düzeyi (Mart-Eylül 2022)

Eylül 2022'de farklı yaş grubundan insanların Rus askeri güçlerinin faaliyetlerine destekleri ele alındığında ortalamanın %50'nin üzerinde olduğu, en az desteğin ise gelişmelerden en az endişe duyan 18-24 yaş grubuna ait olduğu görülmektedir. Grafik 6'da yer alan sonuçlara göre, desteklerini evet kararı ile açıklayan kitle incelendiğinde %74 oranıyla 40-54 yaş grubu, %81 oranıyla 55 yaş ve üzeri grup dikkat çekmektedir.

Grafik 6. Yaş Gruplarına Göre Rus Silahlı Kuvvetlerine Halkın Destek Düzeyi (Eylül 2022)

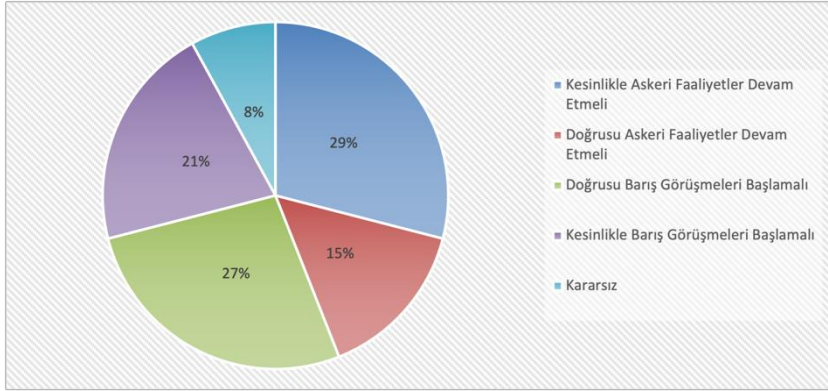

Bu sonuçlar Grafik 4'te sunulan bulgular ile karşılaştırıldığında, endişe durumu %90 civarında ve üzerinde olan 40 yaş ve üzerinde olanların endişelerine rağmen faaliyetleri desteklediği görülmektedir. Endişe düzeyleri maksimuma yakın olup destek konusunda hayır diyenler incelendiğinde en tutarlı yaş grubunun 18-24 yaş aralığındakiler olduğu dikkat çekmektedir. Aktif çalışma hayatının içinde yer alan 25-39 yaş aralığındaki grubun ise destek verme konusunda en fazla kararsızlık yaşayan grup olduğu görülmektedir.

Buraya kadar sunulan sonuçlar halkın gelişmelerden hem endişe duyduğunu hem de Rus güçlerini desteklediğini göstermektedir. Araştırma kapsamında yöneltilen “askeri faaliyetlere devam mı yoksa barış görüşmeleri başlamalı mı?” sorusuna verilen yanıtlar ise genel endişe durumunu yansıtmaktadır. Grafik 7’de görülebilecek sonuçlara göre halkın %48’i barış görüşmelerinin başlamasından yana seçim

yapmakta, askeri faaliyetlerin devam etmesini isteyenlerin oranı ise %44'te kalmaktadır.

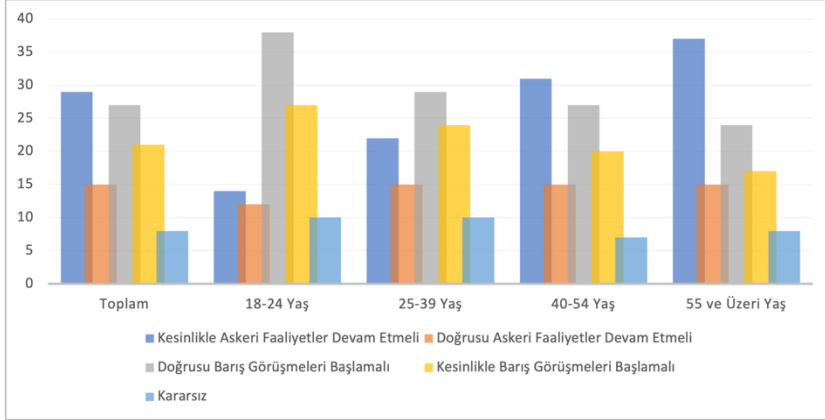
Grafik 7. Askeri Faaliyetlerin Devamı mı? Barış Görüşmelerinin Başlaması mı?

Bu soruya Eylül 2022'de verilen yanıtlar yaş dağılımları bakımından incelendiğinde, sırasıyla %65 ve %53'lük oranlarla aktif çalışma hayatının içinde yer alan 18-24, 25-39 yaş gruplarında yer alanların barış görüşmelerinin başlamasından yana oldukları görülmektedir. Düşüncesini kararsız olarak belirten kişiler hariç tutulduğunda halkın yarısından fazlasının faaliyetlerin devam etmesi yönünde görüş beyan ettiği tek grubun 55 yaş ve üzerindeki kişiler olduğu dikkat çekmektedir. Sonuçların ayrıntıları Grafik 8'de görülebilmektedir.

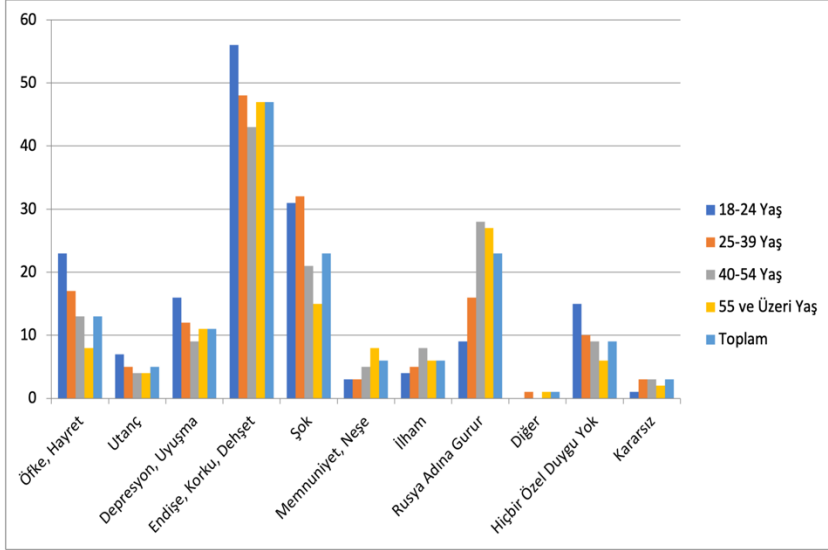
Araştırma şirketi, yürüttüğü kamuoyu yoklaması çalışmalarını Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesiyle başlatmış, kısmi seferberliğin ilan edildiği dönemde de sürdürmüştür. Bu dönemsel uzanım, halkın tutumu üzerinde seferberlik kararının etkisini göstermesi bakımından önem ifade etmektedir.

Grafik 8. Yaş Gruplarına Göre Halkın Askeri Faaliyetlerin Devamı ya da Barış Görüşmeleri Kararı

Seferberlik konusunda yöneltilen ilk soru, kısmi seferberlik hakkında imzalanan kararnamenin insanlarda ne gibi bir his uyandırdığına ilişkindir. Eylül 2022’de gelen yanıtların ayrıntıları Grafik 9’da yer almaktadır. Birden fazla işaretleme yapılarak hissedilen duyguların tamamının belirtildiği sonuçları yansıtan bu grafiğe göre tüm yaş gruplarında en yaygın hissedilen duygu endişe, korku ve dehşettir. Bu duyguyu en fazla hisseden kitle ise 18-24 yaş grubudur. Sonuçlar olumsuz ve olumlu duygular açısından verilen yanıtlara göre irdelendiğinde en genç grup olumlu duyguların 8 katından fazla olumsuz duygu hissetmektedir. Bu karşılaştırma, çalışma yaş aralığını kapsayan 25-39 yaş grubunda yapıldığında 5 kata yakın bir sonuç karşımıza çıkmaktadır. 40-54 yaş aralığında olumsuz duygular olumlu duygulara göre iki katı aşkın şekilde ortaya çıkmaktadır. En olumlu duyguları besleyen yaş grubu olarak dikkat çeken 55 yaş ve üzerindeki kişiler kısmi seferberliğe ilişkin olumlu duyguların yaklaşık iki katı seviyesinde olumsuz duygu ifade etmektedir.

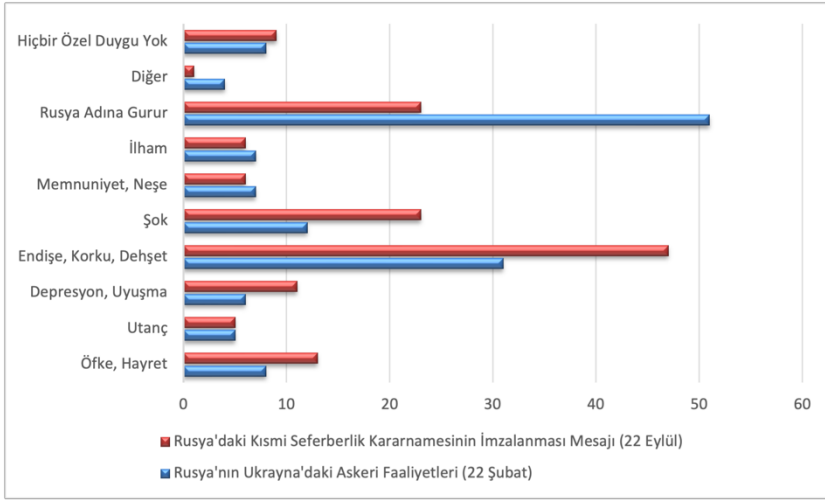
Grafik 9. Yaş Gruplarına Göre Kısmi Seferberliğin Halkta Uyandırdığı Hisler

Askeri müdahaleye göre kısmi seferberlik kararının halk nazarında yarattığı duygu farklılıkları aylar itibariyle verilen yanıtların karşılaştırılmasıyla ortaya çıkmaktadır. 22 Şubat 2022’de insanlara yöneltilen Ukrayna’daki askeri faaliyetlerin uyandırdığı hisler ile 22 Eylül 2022’de kısmi seferberlik kararının kendilerinde uyandırdığı hisler arasındaki değişimler Grafik 10’da görülebilmektedir. Sonuçlara göre askeri müdahalenin insanlarda uyandırdığı his açık ara ülke adına gurur duygusu iken kısmi seferberlik kararının uyandırdığı his endişe, korku ve dehşet olmaktadır. Şok duygusunun her iki olayda da üst sıralarda yer aldığı görülmektedir. Sonuçlar duyguların olumlu ve olumsuz olma durumlarına göre genel olarak karşılaştırıldığında, askeri faaliyetlerin başladığı dönemde olumlu duyguların olumsuz duygulardan daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Ancak kısmi seferberlik kararına ilişkin duygu ifadelerinde olumsuz duyguların olumlu duygulardan iki buçuk kata kadar daha fazla olduğu

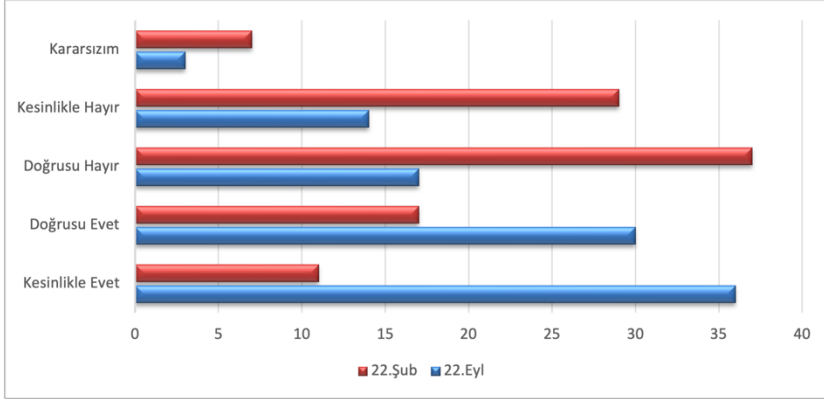
görülmektedir. Bu durum kısmi seferberlik kararının daha az destek ve daha çok endişe ile karşılandığını göstermektedir.

Grafik 10. Askeri Müdahalenin ve Kısmi Seferberlik Kararının Uyandırdığı Hisler

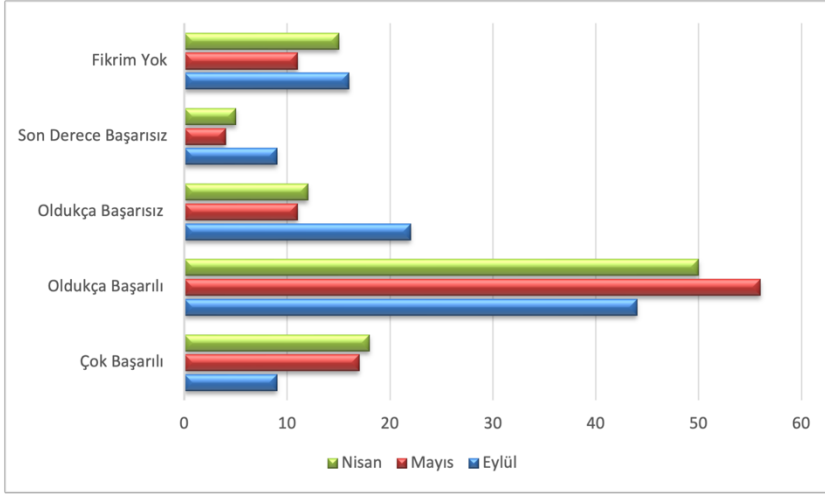
Kısmi seferberlik kararı karşısında duyulan endişe genel seferberlik kararı ihtimali üzerine sorulan “Rusya’da genel seferberlik ilan edilmesinden korkuyor musunuz?” sorusunun yanıtlarında da kendini göstermektedir. Bu soruya Şubat ve Eylül 2022 aylarında verilen yanıtlar arasındaki farklılık durumun ciddileşmesi ve savaşın zorlaşan şartlarla devam etme potansiyelinin yarattığı korkuyu yansıtmaktadır. Araştırma bulgularının ayrıntıları Grafik 11’de yer almaktadır. Sonuçlar incelendiğinde 22 Şubat tarihinde genel seferberlik kararının %28 korku ile karşılandığı, yanıtların %66’sının hayır korkmuyorum yönünde olduğu görülmektedir. Kısmi seferberlik kararının alındığı Eylül 2022’de aynı sorunun tekrar yöneltmesinde alınan yanıtlar ise kararın %66 korku ile karşılanması, yanıtların yaklaşık %30’unun hayır yönünde olması dikkat çekmektedir.

Grafik 11. Halkın Genel Seferberlik Kararı İhtimaline Karşı Hissi

Rus ordusunun Ukrayna'daki "özel operasyonunun" başarılı bulunup bulunmadığına ilişkin yöneltilen genel bir soruya verilen yanıtlar, olayların başladığı tarih ile kısmi seferberlik kararının alındığı tarih arasındaki değerlendirme farklılığını ortaya koymaktadır. Grafik 12'de de görüldüğü üzere Nisan ve Mayıs 2022 aylarında %15 civarında başarısız bulunup %70 civarında başarılı bulunan operasyonlar Eylül 2022'de %53 başarılı bulunurken %30'dan fazla başarısız bulunmaktadır.

Grafik 12. Halkın Operasyonun Başarısına İlişkin Düşüncesi

Halkın operasyonlar hakkındaki endişesini de yansıtan bu sonuçların nedenleri incelenmek istendiğinde ortaya çıkan bulgular Grafik 13'te yer almaktadır. Bu sonuçlara göre en önemli neden savaşın beklenenden uzun sürmesi olmaktadır. İkinci sırada seferberlik kararının alınması ve halkın orduya çağırılması nedeni dikkat çekmektedir. İnsanların ölmesi ve kaybedilen topraklar öne çıkan diğer nedenler arasında görülmektedir.

Grafik 13. Operasyonların Başarısız Bulunma Nedenleri

Tüm bu sonuçlar bir arada değerlendirildiğinde, 2022 yılının başında alınan askeri operasyon kararının ülke adına gurur ile karşılandığı ancak bununla birlikte gelişmelere karşı duyulan endişenin her geçen dönemde arttığı söylenebilmektedir. Çalışma yaş gurubu olarak tanımlayabileceğimiz 25-54 yaş grubundaki bireylerin hislerinin katılımcıların genellikle paralel olmasının yanında gelişmelere karşı daha temkinli oldukları ve genel eğilimlerinin barış görüşmelerinin başlamasından yana olduğu görülmektedir. Özellikle erken çalışma döneminde olan 25-39 yaş aralığındaki bireylerin operasyonlara karşı olumlu hisler de beslemelerine karşın bunun 5 katı düzeyinde olumsuz duygular besledikleri dikkat çekmektedir. Bu sonuçlar gelişmelerin iş dünyası ve insan kaynakları üzerindeki etkisini kısmen yansıtıyor olsa da kısıtları dolayısıyla genel bir değerlendirme yapmaya izin vermemektedir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde bu kısıtı ortadan kaldıracak şekilde bölgede yaşayan iş dünyası mensuplarının savaş ve seferberlik konusundaki düşünceleri doküman incelemesi yoluyla tespit edilecek, içerikleri bakımından analiz edilecektir. Ortaya çıkan bulguların bölgede yaşanan gelişmelerin insan kaynakları üzerindeki etkisini doğrudan göstereceği öngörülmektedir. Analiz kısmına geçilmeden önce Rus iş dünyası ve insan kaynakları hakkında genel bir değerlendirme yapmanın yerinde olacağı düşünülmektedir.

Rus İş Dünyası ve İnsan Kaynakları

Ülkelerde hâkim olan iş sistemi ya da insan kaynakları uygulamalarının siyasi atmosferden ve kurumsal yapılanmadan bağımsız olmadığı bilinmektedir (Kuznetsov & Kuznetsova, 2003). Bu bakış açısıyla, Rusya'da da Sovyetler Birliği döneminde uygulanan komünist yönetim, kapalı ekonomi ve devlet girişimciliği modelinin iş ortamını şekillendirdiği görülmektedir. 1980'li yıllarda Gorbaçov'un ekonomik ve siyasi sistemi yeniden yapılandırma anlayışı "perestroyka"yı hayata geçirmesinin ve 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya'da yeni bir dönemin

başladığı ve bu sürecin iş ve ekonomi açısından Rusya adına zorlu bir dönem olduğu söylenebilmektedir (Fava & Kulikov, 2022). Geçiş ekonomisi pratiklerinin yaşandığı bu dönemde ekonomik ve sosyal maliyetler ilk aşamada ele alınan konular olsa da kurumsal yapılanmadaki açıklıkla birlikte ortaya çıkan yolsuzluk ve zayıf sözleşme uygulamaları da dikkate alınan faktörler olarak araştırmalardaki yerini almaktadır. Rusya'daki iş dünyası zorlu yapısıyla özellikle yabancı yatırımcılar için fırsattan çok risk olarak algılanmaktadır (Fava & Kulikov, 2022). Yapının bilinmezliği yatırımcının karşısına pazara giriş engeli olarak çıkarken, bu yapıya hâkim olan şirketlere Rusya'da iş yapabilmenin yolunu açmaktadır (Fey & Shekshnia, 2008). Çok sayıda yabancı yatırımcı şirket yöneticisinin geri bildirimleri ile yeni yatırımcılara öneriler sunarak yol gösteren çalışmalarında Fey ve Shekshnia (2008), ülkede var olan yatırım risklerinin azaltılabileceğini, iyi tasarlanmış yabancı yatırım projeleri için ülkenin iyi bir fırsata dönüşebileceğini ifade etmektedir. Berger vd. (2017), Rusya Federasyonunun kurulmasından sonra Rusya pazarının diğer ülkelere açıldığını ancak Rusya'da hâkim olan iş sistemi ve kültürel farklılıkları yabancı yatırımcıların engelleyici bulduklarından dolayı ülkede iş yapma modellerine ve sosyal ağlara ihtiyaç duyduklarının altını çizmektedir (Berger, Herstein, Silbiger, & Barnes, 2017).

İş dünyasının Rusya'da geçirdiği geçiş dönemlerinin ülkedeki insan kaynakları yönetimi işleyişi için de yaşandığı görülmektedir. İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının temellerinin 19. yüzyılın sonlarında ilk olarak İngiltere, Fransa, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve biraz gecikmeli de olsa Japonya'da ortaya çıktığı bilinmektedir (Kaufman, 2007). Aynı dönemde bugünkü Rusya, Çarlık Rusyası rejiminden Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne geçişi sağlayan devrim dönemini yaşamaktadır. Bu dönemden Sovyetler Birliği'nin geç dönemlerine dek insan kaynakları uygulamalarının işletmeler için bir maliyet unsuru olduğu (Denisova-Schmidt, 2011), kayıt

tutma temeline dayanan personel yönetimi esasının yaygın olduğu bilinmektedir (May, Bormann Young, & Ledgerwood, 1998). Bu dönemde işe alma, eğitim, geliştirme, iş sağlığı ve güvenliği, tazminat, yan haklar gibi insan kaynakları yönetimi uygulamalarının bakanlıklar tarafından yerine getirildiği dikkat çekmektedir. Bu durum, serbest piyasa ekonomisinde yürütülen insan kaynağı uygulamaları ile karşılaştırıldığında Sovyetler Birliği'nde daha dar kapsamlı bir faaliyet alanının olduğu söylenebilmektedir.

Birliğin dağılmasının ardından Rus iş dünyasının en önemli çabalarından birinin işletme bazında çağdaş insan kaynağı departmanlarını oluşturma olduğu bilinmektedir. Bu çaba adına Rus devlet teşekkülleri ve yeni kurulan özel sektör temsilcilerinin yoğun programlarla Avrupa'da ve Amerika'da eğitim programlarına katıldığı ve insan kaynakları yönetimini çağdaş seviyeye taşımaya çalıştıkları ifade edilmektedir (May vd., 1998). Bunun yanında, federasyonun erken dönemlerinde Rusya'nın en büyük rekabet kaynağı olarak insan kaynaklarının görüldüğü vurgulanmaktadır (Dent, 1994). İnsan kaynağının eğitilmiş, yetişmiş ve endüstri kültürüne aşina olması bu durumun gerekçesi olarak gösterilmektedir. Dönemin siyasi ve ekonomik sorunlarının üstesinden gelerek uzun vadeli potansiyelin ortaya çıkarılmasında eğitilmiş işgücüne büyük önem atfedilmektedir. Serbest ekonomiye geçişin ardından önemi artan yetişmiş yöneticilerin elde tutulması, göreceli olarak kısıtlı sayıda olması bakımından, Rusya'da faaliyet gösteren şirketlerin performans artırmak adına en fazla önem verdiği konulardan biri olmaktadır (Fey, Björkman, & Pavlovskaya, 2000). Rus şirketlerinde insan kaynağı uygulamalarının özelliklerini ele alan çalışmalarında Gurkov ve Zelenova (2011), personel seçimi, ödül ve terfilerinde hat yöneticilerinin otorite sahibi olduğunu, yatay ve dikey düzeyde ücretlerin çok farklılaştığını, performans değerlendirmelerin gayri-resmi olarak yürütüldüğünü ve çalışanların toplu hareket etmesinin olabildiğince kısıtlı

olduğunu vurgulamaktadır (Gurkov & Zelenova, 2011). Yazarlar bunun yanında insan kaynakları departmanlarının stratejik konularda düşük ağırlıkta etkili olduğunu ifade etmektedir. Bu gibi etkenlerin ise büyük çerçevede Rusya'nın ulusal rekabet gücünü olumsuz etkilediği öne sürülmektedir.

Günümüzde Rus iş dünyası söz konusu olduğunda insan kaynakları yönetimi uygulamalarının geçmişe göre değiştiği, insanın bir maliyet unsuru olarak değil değerli bir kaynak olarak görüldüğü, işletme stratejisini yönlendiren önemli parçalardan bir tanesi olduğu ifade edilmektedir (Zaytseva, 2020). Bu konuda şirketlerin insan kaynakları departmanlarına bütçe ayırdığı ve geliştirilmeleri için yatırımlar yapıldığı vurgulanmaktadır. Zaytseva (2020), çalışanlarının şirkete emek vermek dışında bilgi ve deneyimlerini bıraktıklarını, öngörülenden daha uzun süre devam edecek bu katkı dolayısıyla işverenlerin en iyi katkıları verebilecek insanları elde tutmak için rekabet içinde olduklarını ifade etmektedir. Bu yönüyle, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, dünyada Klasik Yönetim yaklaşımları ile başlayıp Çağdaş Yönetim Yaklaşımlarına kadar devam eden yönetim sürecinin Rusya'da yeniden izlenerek iş dünyasının adeta yeniden doğduğu söylenebilmektedir. İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının bu gelişime paralel şekilde ilerlediği görülmekle birlikte sürecin özgün yaşandığı dönemden çok daha hızlı ve ülkeyi geliştirecek şekilde devam ettiği dikkat çekmektedir.

Dünyanın en hızlı gelişen ekonomileri arasında yer alan Rusya gibi bir ülkede böyle bir çalışma ve iş ortamında savaşın ve kısmi seferberlik kararının yaratmış olacağı etkinin akademik anlamda üzerinde durulması gereken bir konu olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma alanının öncelikle mevcut durumu anlamak adına fayda sağlayacağı öngörülmektedir. Bunun yanında, Rusya'nın yaşadığı tecrübeden alınacak derslerin herhangi bir savaşın tarafı olma potansiyeli olan ülkelerde iş dünyasının alacağı proaktif önlemler açısından

fayda yaratacağı düşünülmektedir. Çalışmanın izleyen bölümü Rusya'nın Ukrayna'ya uyguladığı askeri müdahale ve alınan seferberlik kararının Rus halkı ve özellikle insan kaynakları üzerinde yarattığı etkiyi anlamak üzere yürütülen nitel incelemeden oluşmaktadır.

Askeri Müdahale ve Seferberlik Kararının İş Dünyası ve İnsan Kaynaklarına Etkisi: Rusya Üzerine Nitel Bir İnceleme

Çalışmanın bu kısmında yürütülen nitel inceleme ilk olarak veri toplanması aşamasıyla başlamaktadır. Araştırmanın veri kaynağını doküman incelemesi yoluyla tespit edilen 17 Rus iş insanının askeri müdahale ve seferberlik konusundaki beyanatları oluşturmaktadır. Pravila Zhizni, Fintolk, Yaroslavl Online, Romanova, Rakul ve Salkinova kaynaklarından elde edilen ifadelerin özellikle sanal bir ortamda, doğal bir şekilde ve gönüllülük esasıyla paylaşımları dolayısıyla gerçeği yansıtır nitelikte oldukları düşünülmektedir. Bu veri kaynaklarının tercih edilmesi bölgesel ve ulusal düzeyde toplumun nabzını tutan online gazete ve platform olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu durum hem veri erişimine olanak sağlamakta hem amaçlı örneklem belirlenmesi gereken bu çalışmaya katkı yapmaktadır.

İçerik analizi yöntemi ile incelenen verinin deşifre edilmesinde MAXQDA yazılım programından yararlanılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak program üzerinde tematik kodlama yapılmış, ardından program araçları vasıtasıyla bulgular görselleştirilmiş ve yapılan içerik analizinde ortaya çıkan betimlemelerle birlikte sunulmuştur. Bu sunumlarda görüşlerine yer verilen iş insanlarının isimleri ve çalıştıkları şirket isimleri anonimleştirilerek yer almaktadır. Çalıştıkları sektöre ve buldukları işyerindeki pozisyonlarına göre örneklem bilgileri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Çalıştıkları Sektör ve Pozisyona Göre Örneklem Bilgileri

Sektör	Frekans	Yüzde	Pozisyon	Frekans	Yüzde
Gıda	3	17,65	Kurucu	4	23,25
Sivil Toplum Kuruluşu	2	11,76	Şirket Sahibi	4	23,25
Emlak	2	11,76	Genel Müdür	2	11,08
Sağlık	2	11,76	Kurucu Ortak	2	11,08
Pazarlama	1	5,88	Girişimci Hakları Sorum.	1	5,9
Aracı Kurum	1	5,88	Yönetici	1	5,9
Eğitim	1	5,88	Emlakçılar Birliği Başkanı	1	5,9
Otomotiv	1	5,88	Bölge Temsilcisi	1	5,9
Kişisel Bakım	1	5,88	CEO	1	5,9
Spor, Eğlence	1	5,88	-	-	-
Tekstil, Kültür Sanat	1	5,88	-	-	-
Matbaa	1	5,88	-	-	-
Toplam	17	100,00	Toplam	17	100,00
Kayıp	0	0,00	Kayıp	0	0,00

Geneli üst düzey yönetici pozisyonundaki kişiler tarafından iletilen 12 farklı sektöre ilişkin bilgilerin yer aldığı araştırma sonuçlarının konu hakkında genel durumu anlamaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma kapsamında tespit edilen tema ve alt kod sayılarına ilişkin bilgiler Tablo 2'de yer almaktadır. Kodlamalarda ortaya çıkan tema başlıklarına ilişkin açıklamalar bundan sonraki kısımda sırasıyla, ilgili görseller eşliğinde sunulacaktır.

Tablo 2. Kodlamalar Sonucunda Ortaya Çıkan Tema ve Alt Kodlar

	Genel Durum	Askeri Müdahale-Seferberlik-İş Dünyası-İK	Rus İş Dünyasının Geleceği
Örnek Olay 1	1	7	3
Örnek Olay 2	3	5	2
Örnek Olay 3	1	4	6
Örnek Olay 4	1	3	0
Örnek Olay 5	0	4	0
Örnek Olay 6	0	2	0
Örnek Olay 7	0	3	4
Örnek Olay 8	0	5	0
Örnek Olay 9	0	5	0
Örnek Olay 10	1	1	0
Örnek Olay 11	2	3	0
Örnek Olay 12	0	5	3
Örnek Olay 13	0	2	0
Örnek Olay 14	1	3	0
Örnek Olay 15	0	1	0
Örnek Olay 16	0	2	0
Örnek Olay 17	0	1	0
TOPLAM	10	56	18

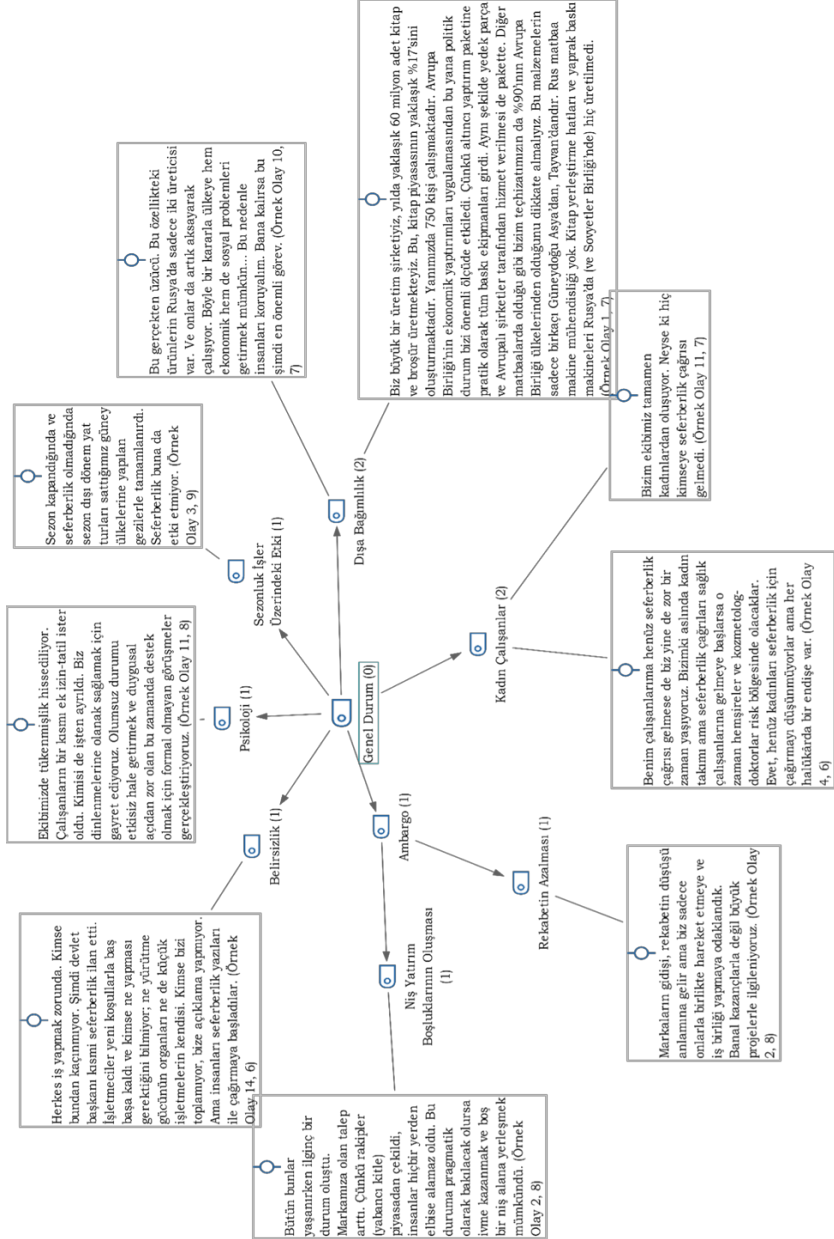
Genel Durum

Askeri müdahale ve kısmi seferberlik kararının alındığı Rusya’da genel durumu yansıtan kodlar ve kod metinleri Şekil 1’de yer almaktadır. Bu görselde ilk dikkat çeken bulgu belirsizlik ortamıdır. Hem toplumun hem çalışanların nasıl bir sürecin takip edileceği konusundaki belirsizliğin ani ve reaktif alınan kararların birer yansıması olduğu düşünülmektedir. Bu belirsizlik ortamında psikolojik sıkıntıların yaşanması ise kaçınılmazdır. Dolayısıyla işletme sahiplerinin ve çalışanların bu konuda desteklenmesinin büyük önem taşıyacağı düşünülmektedir.

Alınan anlık kararların sezonluk yürütülen işlerde daha az olumuz etkisinin görüldüğü araştırma bulgularından anlaşılmaktadır. Kadın çalışanların yoğunlukta olduğu işletmelerin de yine kararlardan az etkilenen kesimde yer aldığı görülmektedir. Ortaya çıkan en önemli bulgulardan bir tanesi ülke iş dünyasının dışa bağımlı olduğuna ilişkin ifadelerdir. Bu bulgu ambargo kararlarının işletmeleri fazla ve yoğun etkilemesinin de sebebi olarak ortaya çıkmaktadır. Yabancı ülkelerin uyguladığı ambargo dolayısıyla iş dünyasının iki

şekilde doğrudan etkilendiği görülmektedir. İlki yabancı ülke kökenli şirketlerin ülkeyi terk etmesi dolayısıyla rekabetin azalması iken diğeri mevcut pazarda açık niş pazar alanlarının ortaya çıkmasıdır.

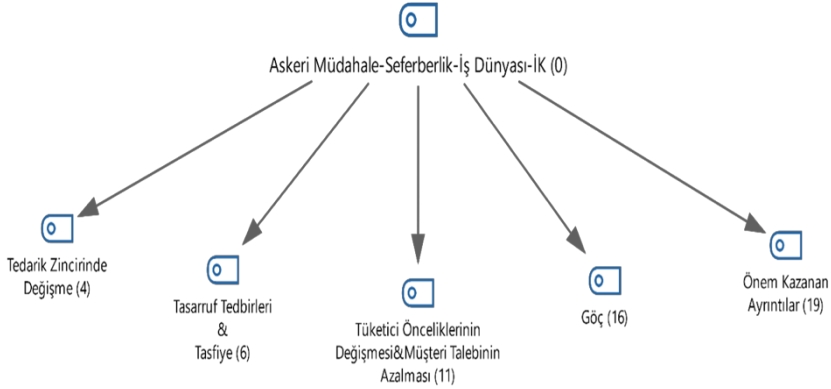
Şekil 1. Askeri Müdahale ve Kısmi Seferberlik Kararının Rusya'da Yarattığı Genel Durum

İş Dünyası ve İnsan Kaynakları

Araştırmanın ana temasını oluşturan bu başlık altında toplanan beş temel koddan söz edilebilmektedir. Alt kod sayıları en azdan en çoğa doğru sıralanmak üzere bu kodlar Şekil 2'de görülebilmektedir. Her bir koda ilişkin kodlanan metin sayısı görselde parantez içinde yer almaktadır. Bu tema için en fazla öne çıkan kodların savaş ve seferberlik durumunda dikkat edilmesi ve ders alınması gereken iş dünyası ve insan kaynakları sorunlarına ilişkin ayrıntılar olduğu görülmektedir. Bunun dışında göç ve tüketici önceliklerinin değişmesi gibi kodlar da tekrar sıklıkları bakımından dikkat çekmektedir. Bu tema altında toplanan kodların her biri metinleriyle birlikte ayrı görseller halinde sunulacaktır.

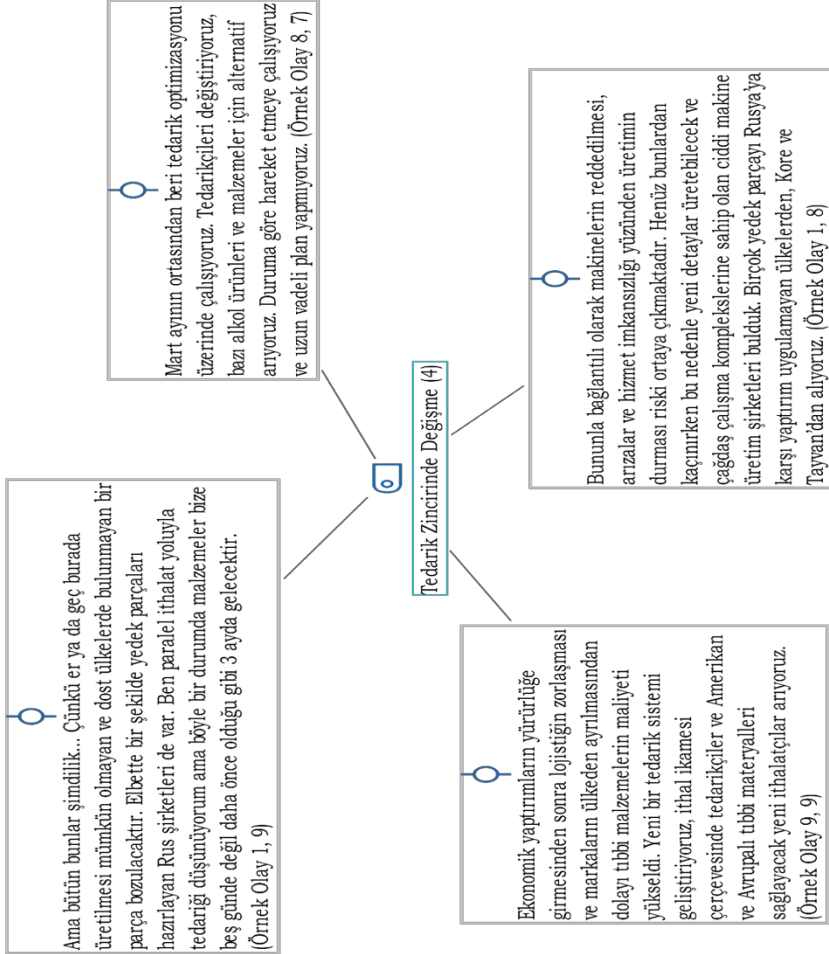
Şekil 2. Askeri Müdahale ve Kısmi Seferberlik Kararının İş Dünyası ve İnsan Kaynaklarına Etkisi

Askeri girişim, özellikle Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkenin Rusya'ya ambargo uygulaması ile sonuçlanmış ve bu durum ülke ekonomisini ve iş dünyasını etkilemiştir. Uygulanan ambargolarla bağlantılı şekilde ülkeye hammadde giriş ve çıkışları çeşitli kısıtlılıklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu

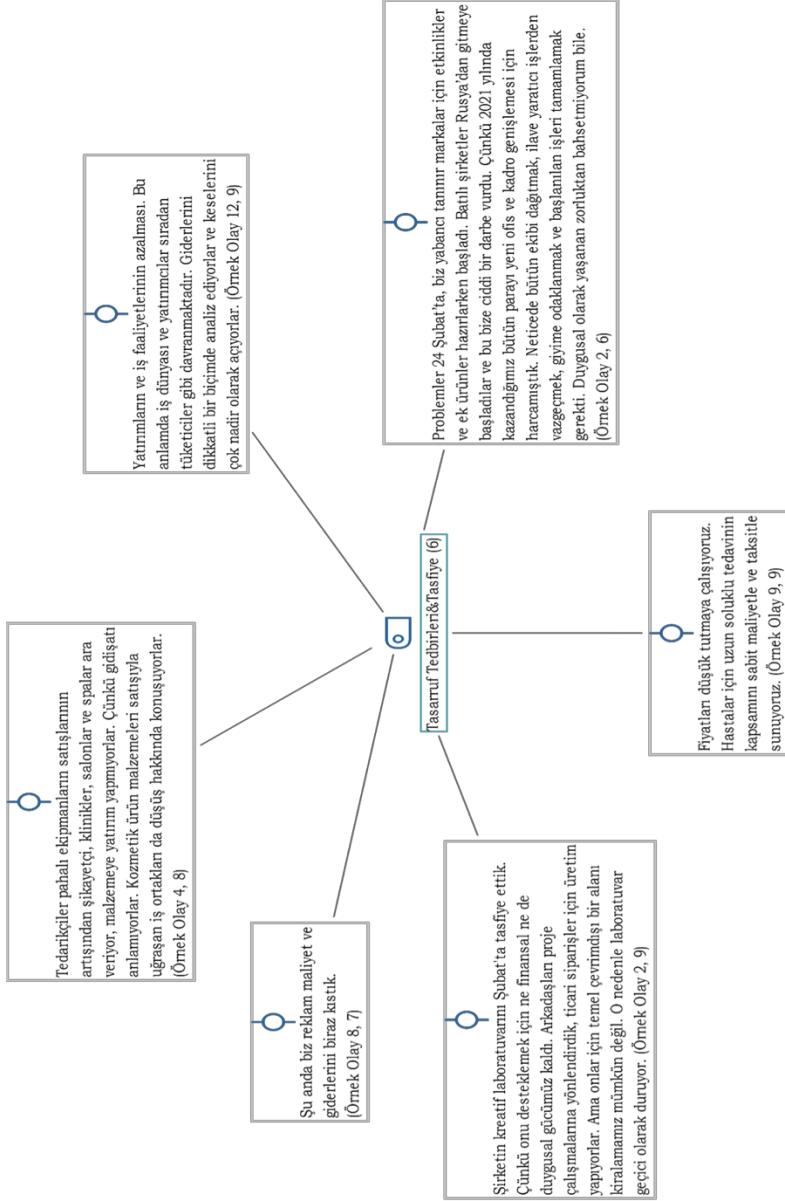
sürecin iş dünyasına en büyük etkisi devam etmek zorunda olan işleyişte tedarik sağlanan merkezlerin değiştirilmesi olmuştur. Analiz kapsamında ele alınan örnek olaylarda bu konuya ilişkin dikkat çeken kod metinleri Şekil 3'te yer almaktadır.

Şekil 3. Tedarik zincirindeki Değişime İlişkin Kod Metinleri

Ülkenin içinde bulunduğu durumun iş dünyasına yansıyan önemli bir diğer yönü iş alanlarında birçok faaliyetin tasarruf kapsamına alınması ya da bazı çalışma alanlarının tamamen kapatılması olmaktadır. Araştırma kapsamında tasarruf tedbirleri ve tasfiye olarak kodlanan açıklamalara ilişkin kod metinleri Şekil 4'te yer almaktadır.

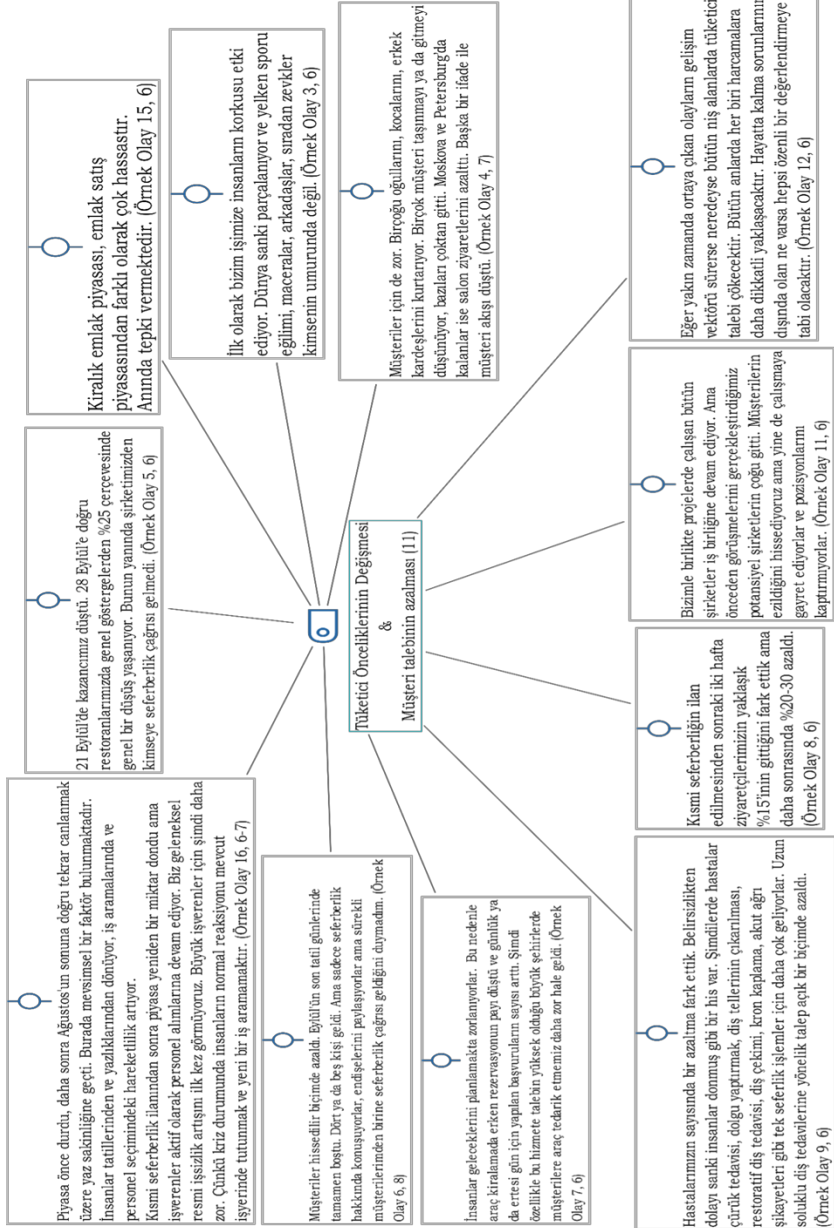
Şekil 4. Tasarruf Tedbirleri ve Tasfiyeye İlişkin Kod Metinleri

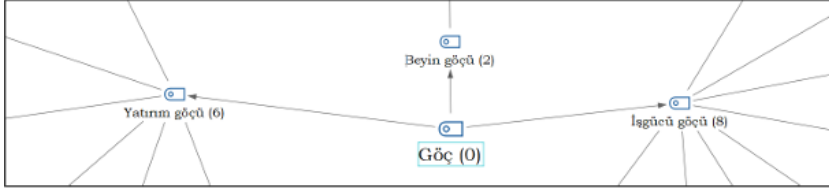
Tüketici önceliklerinin değişmesi ve müşterilerden taleplerin azalması mevcut tabloda savaş ve kısmi seferberlik olgusunun iş dünyasında ortaya çıkardığı diğer önemli etkiler olarak göze çarpmaktadır. Müşteri taleplerinin, değişen öncelikler ve harcama alışkanlıkları dolayısıyla azaldığı düşünülmektedir. Askeri müdahale, kısmi seferberlik gibi gelişmelerin insanları içine sürüklediği belirsizlik özellikle spor, eğlence, kültür gibi iş alanlarında taleplerin hızlı bir şekilde düşmesine neden olmaktadır. Bu durum da şirketlerin geçici olarak faaliyetlerini azaltma ya da duruma göre işletmeyi tasfiye etme kararı almaya yönlendirmektedir. Bu başlığa ilişkin kod metinleri Şekil 5'te yer almaktadır.

Şekil 6'da ise sonuçlarıyla çevre ülkeler için de önem ifade edecek olan göç kapsamında öne çıkan açıklamalara ilişkin metinler yer almaktadır. Bulgulara göre askeri müdahale ve kısmi seferberlik kararı ülkedeki iş dünyasında üç farklı açıdan göç etkisi yaratmaktadır. Bunlardan ilki ülkede var olan ya da yapılması planlanan yatırımların farklı ülkelere yönlendirilmesi dolayısıyla ortaya çıkan yatırım göçü olmaktadır. Ülkedeki belirsizlik ortamının yarattığı endişenin yatırımcıları farklı ülkelere yönlendirdiği, bu ülkeler arasında da özellikle Türkiye ve Asya ülkelerinin dikkat çektiği görülmektedir. Göç konusunda ortaya çıkan bir diğer bulgu kalifiye ve özellikle yönetici rollerinde yetişmiş insan gücünün ülkeyi terk etmesine yapılan vurguyla beyin göçü olmaktadır. Bu durum Rus iş dünyası için bir kayıp olarak değerlendirilebilecekken göçün gerçekleştiği ülkelerin hangileri olduğu, bu eğitimli iş gücünün ilgili ülkelerde nasıl ele alındığı ayrıca merak uyandırmaktadır. Göç konusunda karşımıza çıkan son durum her bir çalışanın gerçekleştirebileceği işgücü göçü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuçlar gelecek yıllarda Rusya'nın hem kalifiye hem standart işgücü bulma ve istihdam etme konusunda sıkıntı yaşayabileceğine işaret etmektedir.

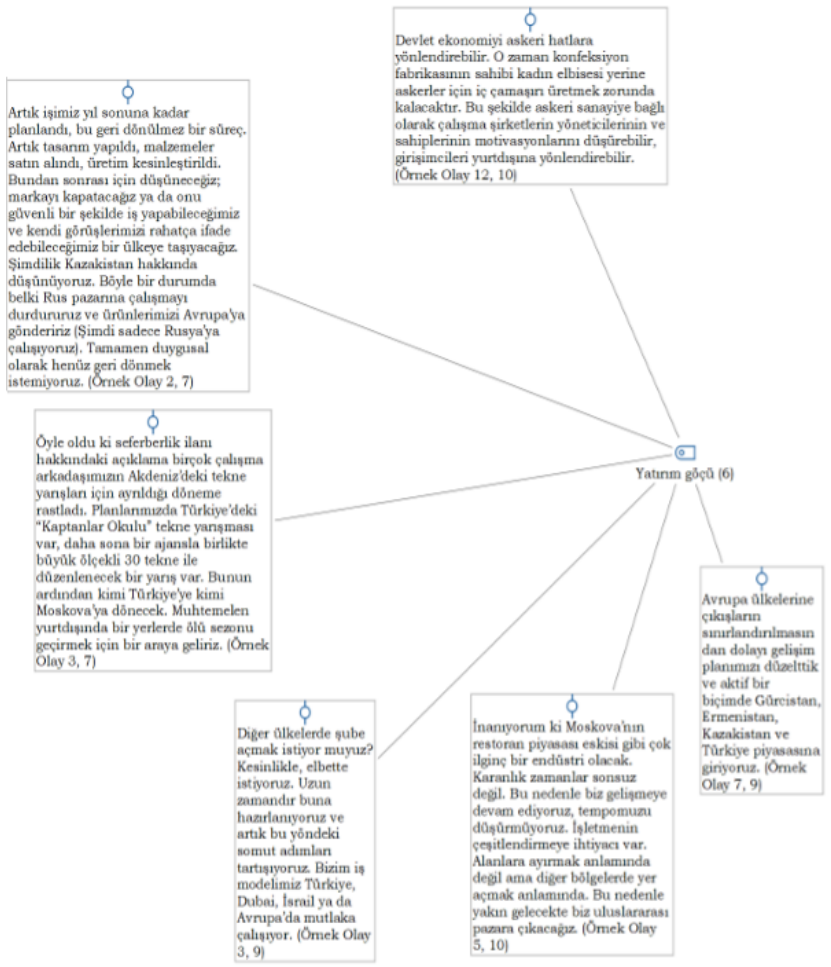
Şekil 5. Tüketici Önceliklerinin Değişmesi ve Müşteri Önceliklerinin Değişmesine İlişkin Kod Metinleri

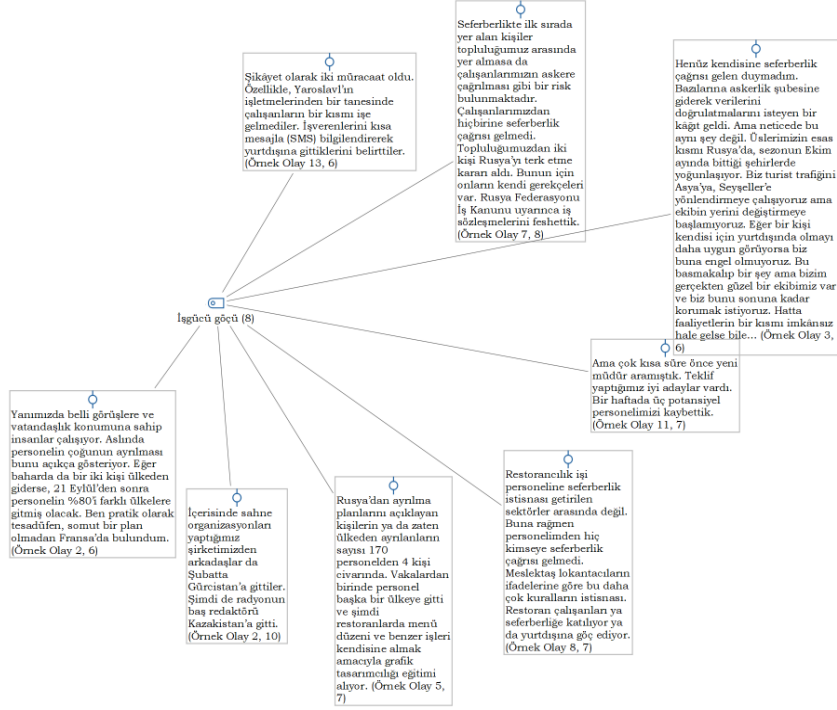
Şekil 6.1. Göç Olgusuna İlişkin Alt Kodlar ve Kod Metinleri

Şekil 6.2. Yatırım Göçü

Şekil 6.3. İşgücü Göçü

Şekil 6.4. Beyin Göçü

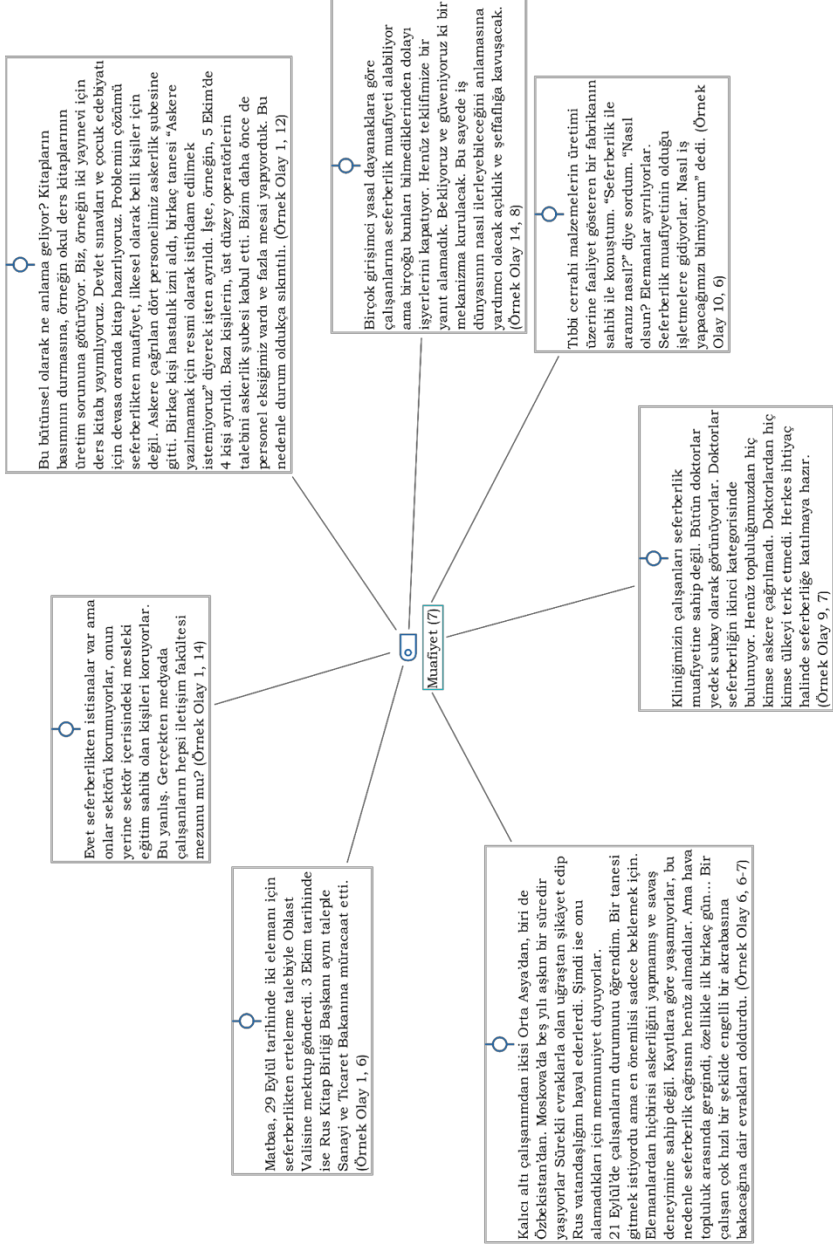

İnceleme kapsamında yapılan kodlamaların tamamı, askeri müdahale olması ve seferberlik ilan edilmesi durumunda iş dünyasının neler yaşadığını anlamaya odaklanmaktadır. Bu kapsamda özellikle stratejik konumu itibariyle bu türlü olgulara yakın ülkelerin dikkat edebileceği, ders alabileceği noktaların olduğu anlaşılmaktadır. Şekil 7'de de görüldüğü gibi, seferberlik ilan edilmesi durumunda istihdamın nasıl korunacağı, ülkenin üretime nasıl ve hangi şartlarda devam edeceği, alınan kararların anlık, reaktif olarak alınmasının uygulamada ne gibi sorunlara yol açacağı, dolayısıyla sürecin proaktif bir şekilde nasıl yönetilebileceği, bir kararın doğrudan ilgilendirmedeği sektörlerin bile süreçten nasıl etkilenebileceği, işletmelerin alternatif strateji hazırlama çevikliğinin önemi yapılan analizlerde ortaya çıkan başlıklardan olmaktadır. Bu noktada en dikkat çekici husus ise bu türlü bir olguda hangi sektörlerle ya da iş kollarına muafiyet tanınması gerektiği konusunda ortaya çıkmaktadır. Aynı bir araştırma konusu olabilecek kadar kapsamlı olan bu başlıkta kodlanan metinler konunun önemine binaen ayrı bir görselle Şekil 8'de sunulmaktadır. Tüm ülke vatandaşlarını etkileyen bir seferberlik kararının iş dünyası adına elzem bazı sektörlerin ya da iş kollarının ayakta kalabilmesi için seferberlikten muaf tutulmasına yönelik çalışmaların Rusya'da ön hazırlıklı olarak yürütüldüğü dikkat çekmektedir. 2013 yılından bu yana sürekli güncellenen muafiyet listeleri bu durumu gösterir niteliktedir. Rusya Dijital Kalkınma Bakanlığı'nın paylaştığı verilerden (Rusya Dijital Kalkınma Bakanlığı, 2022; Tass, 2022a) yararlanılarak hazırlanan ve Ek 1'de yer alan muafiyet listesi, bu gibi konularda proaktif davranmak ve hazırlıklı olmak isteyen ülkelere yol gösterici nitelik taşımaktadır.

Araştırma bulgularına ilişkin üzerinde durulması gereken son konu Rus iş dünyasının geleceğini referans gösteren açıklamalara ilişkin olmaktadır. Bu bölüme ilişkin kod metinlerinin görsel araçlarla sunulmak yerine metin içi alıntılarla paylaşılmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

Dolayısıyla izleyen bölüm geleceğe yönelik öngörülere dayanan açıklamaların sunumuyla devam edecektir.

Şekil 8. Muafiyetler Konusundaki Kod Metinleri

Rus İş Dünyasının Geleceği

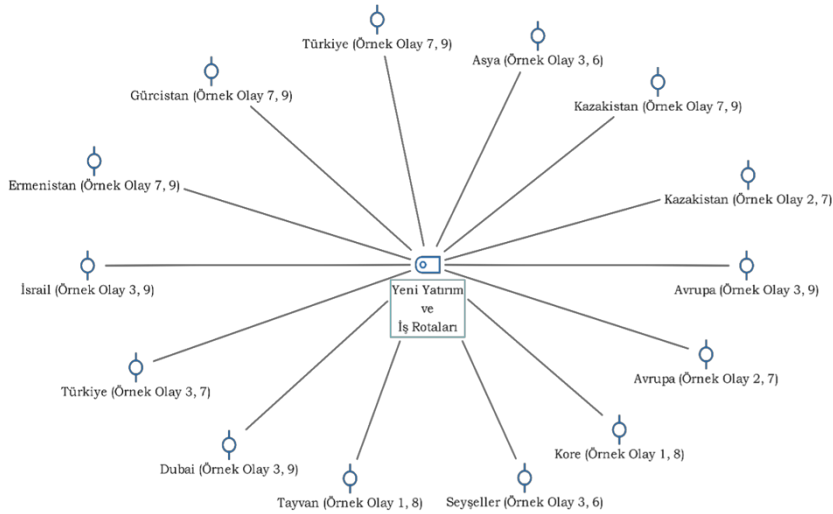
İncelenen ve analiz edilen metinlerde yakın gelecekte iş ortamında sıkıntı yaşanabilecek ilk durumlardan birinin kredi temini konusunda olabileceği anlaşılmaktadır. Bu durum iş insanının “*Şirketlerin, bankaların, küçük ve orta ölçekteki şirketlerin yöneticileri doğal olarak en kötüsüne hazırlanacaktır. Bu da kredilerin daha zor temin edilebilmesi ve kalkınma projelerinin azalması anlamına gelir.*” ifadesinden anlaşılmaktadır. Kredi güçlüğüne bağlı olarak yatırım güçlüğü'nün de ortaya çıkmasının ülkedeki belirsizlik ortamı ile birleştiğinde gayri safi yurt içi hasılanın azalması ve borsanın ağır darbeler alması bir zamandır devam eden ekonomik sıkıntıların geleceğe de yansıtacağına işaretini vermektedir. Bu konu bir iş insanının “*GSYİH'nin azalması, borsa kapitalizasyonunda düşüş ve özel yatırımcıların ülkeden ayrılması son zamanlarda Rusya borsasında gerçekleşen olaylardır.*” ifadelerinden de anlaşılmaktadır. Ekonominin bir anlamda daralması anlamına gelen bu durum “*Perakende tüketicilerinin kitlesel olarak ekonomiden ayrılması talebe daha fazla etki edecektir. Seferberliğe tabi tutulanlar devlet ödeneklerine yaslanacaktır. Yurtdışına taşınanlar artık Rusya Federasyonu'nun değil kendi ülkelerinin paralarını harçayacaklar. Hem onlar hem de diğerleri mal ve hizmet alımını kesecektir. Bu tür insanlar birkaç yüz binden birkaç milyona varacaktır.*” ifadeleriyle de örtüşmektedir.

Yaşanan gelişmelerin Rusya için fırsat mı yoksa tehdit mi oluşturacağı konusundaki tartışmaların bir yönü Rusya'nın kendi üretim ve ekonomik kalkınmasını yaratarak daha da güçleneceğini vurgulamaktadır. İş insanlarından birinin geçmişe de vurgu yaparak kullandığı şu ifadeleri bu durumun iş dünyasında da karşılığının olduğunu göstermektedir: “*Bizim durumumuzda ne yapmalı? Ülkedeki baskı makineleri mühendisliğini inşa etmeli ve geliştirmeli. Bu, kalifiye personelin, fabrikaların, inşaatının, tasarımcıların ve tüm bileşenlerin sorunudur. Bütün bunlar mümkün. Çünkü zamanında nükleer*

silahın üretiminde bütün endüstriyi sıfırdan oluşturdular. Bu projenin bir yıldan fazla zaman alacağına ve devasa bir yatırım gerektireceğine hazır olmak lazım.”

Geleceğe yönelik ortaya çıkabilecek bu senaryoların yanında söylemleri incelemeye alınan iş insanlarının metin içlerinde vurguladıkları yeni yatırım ve iş rotaları dikkat çekmektedir. Gelecek çalışmalara da yön verebileceği düşünülerek bu ülkelere ilişkin hazırlanan görsel Şekil 9’da yer almaktadır. Bu ülkeler arasında yer alan Türkiye’nin uluslararası işletmecilik alanında Rusya’da yaşanan gelişmeleri daha yakından takip etmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir.

Şekil 9. Yeni Yatırım ve İş Rotaları

Sonuç

Rusya’da yaşanan gelişmeler ekseninde genelde iş dünyasının özelde ise insan kaynaklarının askeri müdahale ve seferberlik gibi konulardan nasıl etkilendiğini anlamaya çalışmak bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda

yapılan analizler önemli bulguları ortaya koymakla birlikte sonuçların bazı temel noktalarda birleştiği görülmektedir. Bunlardan ilki ülkeden göç ve sonucunda ortaya çıkan kalifiye iş gücü açığı olmaktadır. Petersburg'da yapılan basın açıklamalarından işyerlerindeki personel kaybının seferberliğe katılanlardan ziyade ülkeyi terk edenlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır (Boyarkova, 2022). Bu durum araştırma kapsamında ortaya çıkan bulgularla da örtüşmektedir. Nitekim açıklamalarda seferberlikten dolayı işten ayrılanların maksimum yüzde beş civarında olduğu, işletmelerin birçoğunda henüz çalışanlarının seferberlik kapsamında çağrılmadığı görülmektedir. Bu durum ülkenin gelecek yıllarda istihdam konusunda sıkıntı çekebileceğine ilişkin bulgular ile de örtüşmektedir. Rusya'nın bazı bölgelerinde geçmişten gelen bir yetişmiş işgücü açığının hâlihazırda var olduğu düşünüldüğünde (Rakul ve Salnikova, 2022) seferberlikle birlikte sorunun derinleşeceği düşünülmektedir. Diğer yandan bu durumun kadın istihdamı konusunda olumlu etkilerinin olduğu gözlenmektedir. Paylaşılan verilere göre şirketlerin mülakata davet ettiği kadınların sayısında %3'lük bir artış yaşandığı görülmektedir (hh.ru). Erkek çalışma adayları ile yapılan görüşmelerde ise 18-24 yaş aralığından ziyade 35-54 yaş aralığındaki kişilerle yapılan görüşmelerin arttığı gözlenmektedir (Rakul ve Salnikova, 2022).

Araştırma sonuçları yatırımlar açısından ele alındığında, iki boyutlu bir etki durumunun ortaya çıktığı görülmektedir. Rusya'ya gelen yatırımlar ilk boyutu, Rusya'dan giden yatırımlar ise ikinci boyutu oluşturmaktadır. Bulgulara göre Rusya'ya uygulanan ambargo ve yaptırımlar ülkede pazar boşluğu oluşturarak yeni şirketlere yatırım imkânı sunmaktadır. Bu noktada Türkiye, Çin ve Güney Kore gibi üçüncü ülkelerin Rusya'da pazar payı yaratma ya da mevcut pazarlarını genişletme gibi avantajları değerlendirme olasılığı gündeme gelmektedir (Negiz & Kalkan, 2022). Rusya'dan çekilen yerli ve yabancı yatırımcıların farklı ülkelere

yönelmesine ilişkin bulgular ise bazı ülkelerin yeni yatırım rotalarında olabileceğini göstermektedir. 2021 ve 2022 yılları için Türkiye’de kurulan Rus şirket sayıları incelendiğinde ortaya çıkan durum, bu bulgunun gerçekliğini yansıtır niteliktedir. 2021 yılı Şubat, Nisan ve Haziran aylarında Ruslar tarafından Türkiye’de kurulan şirket sayıları sırasıyla 8, 21, 13 iken 2022 yılında aynı aylar için bu rakamlar 13, 136 ve 153 olacak şekilde rekor düzeye ulaşmıştır (TOBB, 2022).

Diğer bir önemli sonuç ise seferberlik kararının alınmasıyla beraber gündeme gelen sektörel muafiyetler konusu olmaktadır. Bu konuda Rusya’nın izlediği sürece bakılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. 21 Eylül 2022 tarihinde Rusya’da ilan edilen seferberlik kararı ilk olarak savunma sanayiinde görevli olan kişilerin muafiyetini ön görmekteydi. Sağlık sorunu olanlar, bakıma muhtaç çocukları ya da aile fertleri olan kişiler, askerlik sicilinden çıkarılan asker emeklileri, bilgi teknolojisi alanında akredite kuruluşların çalışanları, bilgi ve iletişim alanındaki omurga kuruluşların çalışanları, bankacılık ve finans sektörü kuruluşlarında çalışanlar, kalıcı olarak ülke dışında yaşayan ve orduya kayıtlı olmayan Ruslar da ilerleyen tarihlerde seferberlikten muaf tutuldu. 24 Eylül tarihinde yapılan düzenleme ile üniversite öğrencileri için tecil getirildi. 5 Kasım’da lisansüstü eğitim alanlar da erteleme hakkına sahip oldu. 27 Eylül tarihinde Rusya Dijital Kalkınma Bakanlığı tarafından yayımlanan belge ile bilgi teknolojileri ve iletişim alanındaki 195 uzmanlık dalına seferberlikten muafiyet getirildi (Rusya Dijital Kalkınma Bakanlığı, 2022; Tass, 2022a). Bu listeye matematik, nükleer fizik, kimya, biyoloji, mimarlık, enformasyon güvenliği, lazer teknolojileri, adli muayene, uçak ve helikopter yapımı, personel yönetimi, halkla ilişkiler, jeoloji, metalurji gibi uzmanlık alanları dâhil edildi. 1 Ekim tarihinde ise kadınların kısmi seferberlikten muaf oldukları açıklandı (Tass, 2022b). Seferberlikten muafiyet ya da erteleme konusunda devlet

yetkililerine gönderilen talepler her geçen gün artmaktadır. Ek 1'de sunulan liste de bu durumu yansıtır niteliktedir.

Konu iş dünyası açısından ele alındığında ise işverenlerin iki kampa ayrıldığı görülmektedir. Bir taraf seferberliğe gönderilecek personelleri konusunda tavizkar iken diğer taraf muafiyet kapsamlarının netleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İki ayrı listeyle, seferberliğe katılmasında sıkıntı olmayacak iş kolları ve kritik önem taşıyan iş kollarının belirlenmesi gerektiğine yönelik çalışmalar olduğu bilinmektedir (Boyarkova, 2022). Bu süreç Rusya gibi çok uzun yıllardır seferberlik muafiyet listesi ile ilgisi bulunan bir ülkede dahi muafiyet kararları yönetiminin ne kadar aksak ilerlediğinin bir göstergesi niteliğindedir. Bu anlamda sonuçlar her an her türlü saldırı ya da savunma gibi güvenlik sorunlarına hazırlıklı bulunma gayreti ile ordu sahibi olan tüm ülkelerin üzerinde durması gereken çalışma alanlarının vurgulanması bakımından önem ifade etmektedir.

Ortaya çıkan sonuçlar, çalışmanın ilk kısmında toplumun genel tutumuna ilişkin sunulan bulgularla birlikte değerlendirildiğinde endişe ve korku ortamında çalışanların özellikle baskı altında kaldığı söylenebilmektedir. Bu durum ise askeri müdahale, seferberlik gibi uluslararası ilişkiler disiplini kapsamında çalışılan alanların işletme ve uluslararası işletmecilik disiplinlerinde de ele alınması gerektiğini göstermektedir. Alanda yapılabilecek disiplinler arası çalışmaların konunun derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ek 1. Muafiyet Listesi

No	Uzmanlık Alanı	No	Uzmanlık Alanı	No	Uzmanlık Alanı
1	Matematik	66	Optoteknik	131	Grafik
2	Uygulamalı matematik ve bilişim	67	Fotonik ve optoinformatik	132	Hava seyrüsefer
3	Mekanik ve matematiksel modelleme	68	Biyoteknik sistemler ve teknolojiler	133	Havacılık ve roket-uzay tekniğinin hava seyrüsefer ve işletilmesi
4	Uygulamalı matematik	69	Fotonik, Alet Üretimi, Optik ve biyoteknik sistemler ve teknolojiler	134	Uçak uçuşlarının sağlanması ve havaalanlarının işletilmesi
5	İstatistik	70	Gemi inşası, Deniz altyapısı nesnelere sistem mühendisliği ve okyanus mühendisliği	135	Askeri hava araçlarının ve motorlarının bakımı ve teknik işletimi
6	Temel matematik ve mekanik	71	Su yolları, limanlar ve hidrolik yapılar	136	Karayolları, köprüler ve tünellerin inşa, işletim, bakım ve teknik örtbası
7	Temel bilişim ve bilişim teknolojisi	72	Isı enerjisi ve Isı mühendisliği	137	Demiryollarının işletilmesi
8	Temel ve uygulamalı biyoloji	73	Elektrik enerjisi ve elektrik mühendisliği	138	Askeri hava araçlarının elektrosistem ve pilotaj-navigasyon komplekslerinin teknik işletilmesi ve bakımı
9	Yazılım ve bilişim sistemleri yönetimi	74	Enerji mühendisliği	139	Nakliye radyo ekipmanlarının teknik işletimi
10	Matematik ve bilgisayar bilimi	75	Özel teknik sistem ve nesnelere ısı ve elektrik beslemesi	140	Uçuş operasyonu ve havacılık komplekslerinin uygulaması
11	Bilgisayar ve bilişim bilimleri	76	Özel elektromekanik sistemler	141	Deniz/nehir taşımacılığı yönetimi ve hidrografik gemicilik desteği
12	Fizik	77	Isı mühendisliği ve elektroteknik	142	Teknolojinin mühendislik ve ekonomik desteği ve su taşımacılığının iş süreçleri
13	Radyofizik	78	Nükleer fizik ve teknoloji	143	Kamu ve belediye yönetimi

14	Nükleer enerji ve termal fizik	79	Fiziksel tesislerin otomasyon ve elektroniği	144	Gemi, tekne ve okyanus mühendisliği araçlarının projelendirilmesi ve inşası
15	Astronomi	80	Nükleer, termik ve yenilenebilir enerji ve beraberindeki teknolojiler	145	Gemi ve teknelerin otomasyon sistemlerinin ve enerji tesislerinin projelendirilmesi, hazırlanması ve tamiri
16	Temel ve uygulamalı fizik	81	Makine mühendisliği	146	Gemilerin ve denizaltıların inşa, tamir ve arama kurtarma desteği
17	Kimya	82	Teknolojik makine ve teçhizatlar	147	Gemilerin ve denizaltıların teknik sistemlerinin uygulama ve işletimi
18	Malzemelerin kimyası, fiziği ve mekaniği	83	Uygulamalı mekanik	148	Standardizasyon ve metroloji
19	Temel ve uygulamalı kimya	84	Ekonomi	149	Kalite yönetimi
20	İzotop ayırımı teknolojileri ve nükleer yakıtlar	85	Teknolojik süreç ve üretimlerin otomasyonu	150	Sistem analizi ve yönetimi
21	Haritacılık ve jeoinformatik	86	Mühendislik endüstrilerinin tasarım ve teknolojik desteği	151	Teknik sistemlerde yönetim
22	Biyomühendislik ve biyoenformatik	87	Mekatronik ve robotik	152	Yenilikçilik
23	Mütercim ve tercümanlık	88	Enerji açısından zengin malzemeler ve ürünlerin kimyasal teknolojisi	153	Gazetecilik
24	Mimari	89	Teknolojik makine ve komplekslerin projelendirilmesi	154	Bilim yoğun ürünlerin organizasyon ve yönetimi
25	Kentsel planlama	90	Askeri ve özel amaçlı robotik	155	Bilim yoğun teknolojiler ve inovasyon yönetimi
26	İnşaat	91	Finansman ve kredilendirme	156	Fikri mülkiyet hakları yönetimi
27	Benzersiz bina ve yapıların inşaatı	92	Teknik fizik	157	Beşeri alanlarda akıllı sistemler

28	Hukuk	93	Fizik-teknik bilimler ve teknolojiler	158	Tasarım
29	Bilişim sistemleri ve teknolojileri	94	Ekonomik güvenlik	159	Özel örgütsel ve teknik sistemler
30	Uçak ve roket motoru tasarımı	95	Özel yaşam desteği sistemleri	160	Ulusal güvenliğin hukuki desteği
31	Uçak testi	96	Yüksek teknolojiye sahip plazma ve enerji santralleri	161	Nanoteknoloji ve mikrosistem tekniği
32	Uygulamalı bilişim	97	Soğutma, kriyojenik teknikler ve yaşam desteği sistemleri	162	Nano mühendislik
33	Yazılım mühendisliği	98	Enformasyon yönetim sistemleri ve gemi silahlandırmanın projelendirme, üretim ve testleri	163	Nanomalzemeler
34	Biyoloji	99	Kimya teknolojisi	164	Nano-sistemler ve nanomalzemeler
35	Bilişim ve bilgisayar mühendisliği	100	Kimya teknolojisi, petrokimya ve biyoteknolojide enerji ve kaynak tasarruf süreçleri	165	Nanoteknoloji ve nanomalzemeler
36	Lazer mühendisliği ve lazer teknolojileri	101	Biyoteknoloji	166	Tıbbi biyokimya
37	Elektronik ve optoelektronik cihazlar ve özel amaçlı sistemler	102	Psikoloji	167	Tıbbi biyofizik
38	Özel amaçlı sistemlerin otomasyonunun uygulanması ve işletilmesi	103	Roket, roket uzay komplekslerinin projelendirilmesi, üretimi ve işletilmesi	168	Tıbbi siberetik
39	Nükleer santraller: projelendirme, işletme ve mühendislik	104	Teknoloji güvenliği	169	Tarım ürünlerinin üretim ve geri dönüşüm teknolojisi
40	Yönetim	105	Arazi yönetimi ve kadastro	170	İşletme bilişimi
41	Bilgi güvenliği	106	Jeodezi ve uzaktan algılama	171	Konut ve kamu hizmetleri altyapısı
42	Bilgisayar güvenliği	107	Dilbilim	172	Uygulamalı matematik ve fizik
43	İletişim sistemlerinin bilgi güvenliği	108	Uygulamalı jeoloji	173	Kütüphane enformasyon faaliyetleri

44	Otomasyon sistemlerinin bilgi güvenliği	109	Coğrafi istihbarat teknolojisi	174	Pedagojik eğitim
45	Kanun ve düzenin sağlanması	110	Maden ya da petro ve gaz üretiminin fiziki süreçleri	175	Tarım mühendisliği
46	Güvenliğin enformasyonel ve analitik sistemleri	111	Petrol ve gaz teknikleri ve teknolojileri	176	Petrol ve gaz işleri
47	Kolluk kuvvetlerinde bilgi teknolojileri güvenliği	112	Malzeme bilimi ve malzeme teknolojileri	177	Gemi silah(landırması)
48	Uçak ve helikopter mühendisliği	113	Metallurji	178	Jeoloji
49	Kriptoloji/Şifreleme	114	Taşıma süreçleri teknolojisi	179	Madencilik
50	Karşı teknik istihbarat	115	Karasal taşıma-teknoloji kompleksleri	180	Mühimmatlar ve patlayıcılar
51	Kolluk faaliyeti	116	Taşıma-teknoloji makine ve komplekslerinin işletilmesi	181	Demiryollarının haddeleme (şekillendirme) yapısı
52	Radyo mühendisliği	117	Karasal taşıma-teknolojik araçlar	182	Hidrometeoroloji
53	Personel yönetimi	118	Trenlerin hareketlerini sağlama sistemleri	183	Uluslararası ilişkiler
54	Özel bağlantı bilgi iletişim teknolojileri sistemleri	119	Demir yolları, köprüler ve taşıma tünellerinin inşası	184	Ekoloji ve doğa yönetimi
55	Elektronik araçların tasarım ve teknolojileri	120	Karasal taşıma teknik ve teknolojileri	185	Doğa koruma ve su kullanımı
56	Adli muayene	121	Roket kompleksleri ve Uzay bilimleri	186	Tüfek, silah, top ve roket silahları
57	Elektronik ve nanoelektronik	122	Trafik yönetim sistemleri ve navigasyon	187	Matbaacılık ve paketleme üretim teknolojileri
58	Radyoelektronik sistemler ve yapılar	123	Balistik ve hidro-aerodinamik	188	Hafif sanayi ürünleri teknolojisi
59	Nükleer reaktörler ve malzemeler	124	Uçak yapımı	189	Özel amaçlı taşımacılık araçları
60	Özel radyoteknik sistemler	125	Uçan araçların motorları	190	Kamu politikası ve sosyal bilimler
61	Özel izleme sistem ve araçlarının kullanımı ve işletilmesi	126	Uzay tekniği uygulamalarının seyir-balistik desteği	191	Sosyoloji

62	Özel bağlantı sistemlerinin bilgi iletişim teknolojileri	127	Uçan araçların entegre sistemleri	192	Ticari işler
63	Elektronik, radyo mühendisliği ve bağlantı sistemleri	128	Uçan araçların yönetim sistemleri	193	Görsel-işitsel sanatların ses mühendisliği
64	Reklam ve halkla ilişkiler	129	Uçan araçların ve motorların teknik işletimi	194	Müzikal ses mühendisliği
65	Alet üretimi	130	Havacılık elektrosistemi ve pilotaj-navigasyon komplekslerinin teknik işletimi	195	Gemi elektronik aksamaları ve otomasyon araçlarının işletimi
Kaynak: Rusya Dijital Kalkınma ve Bilim Bakanlığı verilerinden (Rusya Dijital Kalkınma Bakanlığı, 2022; Tass, 2022a) yararlanılarak hazırlanmıştır.					

Kaynakça

- BBC Rusça. (2022, 21 Eylül). *Obyavlennaya Putinyım Chastichnaya Mobilizaciya Obrushila Rossiyskie Rynki*. 12 11, 2022 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/russian/news-62979694> adresinden alındı.
- Berger, R., Herstein, R., Silbiger, A., & Barnes, B. R. (2017). *Developing International Business Relationships in a Russian Context*. *Çinde Management International Review* (C. 57). <https://doi.org/10.1007/s11575-016-0295-6>
- Boyarkova, G. (2022, 12 Ekim). *Chastichnaya Mobilizatsiya: Kak Peterburgskiy Biznes Reagiruet Na Mobilizaciyu v Svoih Ryadah*. *Fontanka*. 15 11, 2022 tarihinde <https://www.fontanka.ru/2022/10/12/71727986/> adresinden alındı.
- Chachko, E., & Heath, J. B. (2022). *A Watershed Moment for Sanctions? Russia, Ukraine, and the Economic Battlefield*. *AJIL Unbound*, 116, 135–139. <https://doi.org/10.1017/aju.2022.21>
- Denisova-Schmidt, E. (2011). *Human Resource Management in Russia: Some Unwritten Rules*. *WU Online Papers in International Business Communication / Series One: Intercultural Communication and Language Learning; No. 8*. *Department für Fremdsprachliche Wirtschaftskommunikation, WU Vienna University of Economics and Business*, 1(8), 1–13.
- Dent, C. (1994). *The Business Environment in Russia An Overview*. *European Business Review*, 94(3), 15–21. <https://doi.org/10.1108/09555349410055582>
- Dewinter-Schmitt, R., Jones, S., & Stazinski, R. (2022). *Missing in Action? Investor Responses to the War in Ukraine*. *Business and Human Rights Journal*, 5(June), 1–7. <https://doi.org/10.1017/bhj.2022.26>

- Erol, M., & Oğuz, Ş. (2018). *Karma Savaş Teorisi ve Rusya-Ukrayna Krizi*. *Journal of Turkish World Studies*, 18(2), 399–415. <https://doi.org/10.32449/EGETDID.362247>
- Estrada, R., & Arturo, M. (2022). *The Russian-Ukrainian War: Facts and Myths*. In *SSRN Electronic Journal*. Elsevier BV. <https://doi.org/10.2139/SSRN.4119636>
- Fava, V., & Kulikov, V. (2022). *Recent Trends in the Business History of Russia: The Blurry Borders of the Discipline*. *Business History Review*, 96(2), 325–351. <https://doi.org/10.1017/S0007680521000386>
- Fava, V., & Kulikov, V. (2022). *Recent Trends in the Business History of Russia: The Blurry Borders of the Discipline*. *Business History Review*, 96(2), 325–351. <https://doi.org/10.1017/S0007680521000386>
- Fey, C. F., Björkman, I., & Pavlovskaya, A. (2000). *The effect of human resource management practices on firm performance in Russia*. *International Journal of Human Resource Management*, 11(1), 1–18. <https://doi.org/10.1080/095851900339963>
- Fintolk. (2022, 19 Ekim). *Prodazhi Vstali, Planirovat Nevozmoznho: Kak Biznes Reagiruet Na Mobilizaciyu*. 12 11, 2022 tarihinde <https://fintolk.pro/prodazhi-vstali-planirovat-nevozmoznho-kak-biznes-reagiruet-na-mobilizaciyu/> adresinden alındı.
- Gurkov, I., & Zelenova, O. (2011). *Human resource management in Russian companies*. *International Studies of Management and Organization*, 41(4), 65–78. <https://doi.org/10.2753/IMO0020-8825410404>
- Kalkan, N., & Negiz, M. (2022). *Çokuluslu Şirketlerin Rusya'ya Uyguladığı Yaptırımlar: Kurumsal Aktivizm vs Kurumsal Eşbiçimcilik*. 5. *Politics & International Relations Congress*, 41–42.
- Karasoy, H. A. (2022). *Hibrit, Asimetrik ve Vekalet Savaşları: 2022 Rusya - Ukrayna Savaşını Üçlü Sacayağı Üzerinde Bir İnceleme*. *Journal of Civilization Studies*, 7(2), 44–56. <https://doi.org/10.52539/MAD.1119229>

- Kaufman, B. E. (2007). *Human Resource Management: Personnel Human Resource Management*. İçinde P. Boxall, J. Purcell, & P. Wright (Ed.), *Harvard Business Review* (Oxford Uni, C. 13). New York.
- Kuznetsov, A., & Kuznetsova, O. (2003). *Institutions, Business and the State in Russia*. *Europe - Asia Studies*, 55(6), 907–922. <https://doi.org/10.1080/0966813032000123079>
- Levada Center. (2022). *Konflikt s Ukrainoj: Sentjabr' 2022 Goda*. <https://www.levada.ru/2022/09/29/konflikt-s-ukrainoj-sentyabr-2022-goda/> adresinden alındı.
- May, R., Bormann Young, C., & Ledgerwood, D. (1998). *Lessons from Russian human resource management experience*. *European Management Journal*, 16(4), 447–459. [https://doi.org/10.1016/S0263-2373\(98\)00021-8](https://doi.org/10.1016/S0263-2373(98)00021-8)
- Mut, G. (2022, 11 Kasım). *Rusya'nın Herson'dan geri çekilişi ne anlama geliyor?* 13 11, 2022 tarihinde Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusyanin-hersondan-geri-cekilisi-ne-anlama-gelir-6-soru-6-cevap-42168907> adresinden alındı.
- Negiz, M., & Kalkan, N. (2022). *Rusya-Ukrayna Savaşı: Türk Çokuluslu Şirketler İçin Fırsat ve Tehditler*. II. Uluslararası Hitit Güvenlik Çalışmaları Kongresi.
- NTV Haber. (2022, 21 Eylül). *Kısmi seferberlik nedir? Rusya'nın ilan ettiği kısmi seferberlik ne anlama geliyor?* 09 Kasım 2022 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/dunya/kismi-seferberlik-nedir-rusyanin-ilan-ettigi-kismi-seferberlik-ne-anlama-gelir> adresinden alındı.
- Oktav, O. Z. (2022). *Ukrayna Savaşı'nın Türkiye-Rusya ilişkilerine olası etkileri*. *Bilge Strateji*, 13(23), 18–23. <https://dergipark.org.tr/en/pub/bs/issue/69549/1111595>
- Ozan, E. (2022, 21 Ekim). *Rusya-Ukrayna Savaşı Yeni Bir Evreye mi Giriyor?* . ANKASAM (Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi). 9 11, 2022 tarihinde <https://www.ankasam.org/rusya-ukrayna-savasi-yeni-bir-evreye-mi-giriyor> adresinden alındı.

- Pereira, P., Bašić, F., Bogunovic, I., & Barcelo, D. (2022). Russian-Ukrainian war impacts the total environment. *Science of The Total Environment*, 837, 155865. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2022.155865>
- Pravila Zhizni. (2022, 7 Ekim). *Zakryt Nelzya Pereehat: Kak Chastichnaya Mobilizaciya Vliyaet Na Biznes?* 10 11, 2022 tarihinde <https://www.pravilamag.ru/articles/683131-zakryt-nelzya-pereehat-kak-chastichnaya-mobilizaciya-vliyaet-na-biznes/> adresinden alındı.
- Rakul, E. ve Salnikova, Y. (2022, 27 Ekim). *Mobilizatsiya Medlenno Raskruchivaet Rynok Truda Na Yuge. Ekspert Yug.* 15 11, 2022 tarihinde <https://expertsouth.ru/articles/mobilizatsiya-medlenno-raskruchivaet-rynok-truda-na-yuge/> adresinden alındı.
- Romanova, Y. (2022, 26 Ekim). *Mobilizatsiya Navodnila Peterburgskiy Rynok Arendy Svobodnymi Kvartirami. Vedomosti St. Petersburg.* 15 11, 2022 tarihinde <https://vedomosti-spb.ru/realty/articles/2022/10/26/947413-mobilizatsiya> adresinden alındı.
- Rusya Dijital Kalkınma Bakanlığı. (2022, 26 Eylül). *Prikaz No: 712.* 16 11, 2022 tarihinde Rusya Dijital Kalkınma Bakanlığı Resmi Sitesi: <https://digital.gov.ru/uploaded/files/712-graf.pdf> adresinden alındı.
- Stoner, K. (2022). The War in Ukraine: *How Putin's War in Ukraine Has Ruined Russia.* *Journal of Democracy*, 33(3), 38–44. <https://doi.org/10.1353/JOD.2022.0038>
- Şerbakova, E. (2022). *Migratsiya v Rossii Po İtoğam Pervogo Polugodiya 2022 Goda.* *Demoscope Weekly.* 16 11, 2022 tarihinde <http://www.demoscope.ru/weekly/2022/0961/barom01.php> adresinden alındı.

- Tass. (2022a, 27 Eylül). *Mintsifry Opublikovalo Spisok iz 195 IT-Specialnostey Dlya Otsrochki ot Mobilizatsii*. 16 11, 2022 tarihinde
<https://www.ixbt.com/news/2022/09/27/mincifry-opublikovalo-spisok-iz-195-itspecialnostej-dlja-otsrochki-ot-mobilizacii.html> adresinden alındı.
- Tass. (2022b, 28 Ekim). *Chto İzvestno o Chastichnoy Mobilizatsii v Rossii v 2022 Godu*. 16 11, 2022 tarihinde
<https://tass.ru/info/16189987> adresinden alındı.
- TOBB (2022). *Kurulan/Kapanan Şirket İstatistikleri*.
<https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirkestistikleri.php> adresinden alındı.
- Yaroslavl Online. (2022, 31 Ekim). *Sotrudniki Sbegajut Za Granicu: Kak Mobilizaciya Otrazilas Na Yaroslavskih Predpriyatiyah, Vypolnyayushih Goszakaz*. 14 11, 2022 tarihinde
<https://76.ru/text/economics/2022/10/31/71774735/> adresinden alındı.
- Zaytseva, T. V. (2020). *Human Resource Management in Russia. Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance, (January 2016)*.
<https://doi.org/10.1007/978-3-319-31816-5>

YAZARLAR

Adnan SEYAZ

Adnan Seyaz lisans eğitimini Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İngilizce) bölümünde tamamlamıştır. Lisansüstü çalışmalarını aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında tamamlayarak 2018 yılında “Sovyet Sonrası Rusya Federasyonu’nda Demokrasi Tecrübesi: Rekabetçi Otoriteryanizm” başlıklı teziyle doktor unvanını almıştır. Bir dönem Vilnius Üniversitesi’nde (Litvanya) eğitim görmüş ve Rusya, Almanya, Polonya ve Sırbistan’da çeşitli konferanslarda bildiriler sunmuştur. Çalışma alanları Rusya siyaseti, Post-Sovyet çalışmaları, demokratikleşme ve otoriterleşme konularını kapsamakta ve bu alanlarda yayımlanmış birçok makale ve kitap bölümü bulunmaktadır. 2009 yılından beri Kırklareli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde görev yapmaktadır.

Ahmet ATEŞ

Lisans derecesini Adnan Menderes Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden 2011 yılında almıştır. Müteakiben, aynı üniversitede “Stratejik İstihbarat ve Türk Dış Politikası’na Etkisi” başlıklı tezi ile yüksek lisans eğitimini 2013 yılında tamamlamıştır. 2015 yılında University of Delaware Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde doktora eğitimine başlamıştır. 2017 yılında “An Evaluation of the US Intelligence Community after 9/11” adlı tezi ile ikinci yüksek lisans derecesini alan Ahmet Ateş 2020 yılında aynı üniversiteden “Understanding the Change in Intelligence Organizations: An Institutional Framework” adlı tezi ile doktor unvanı almıştır. Temel araştırma alanları istihbarat ve ulusal güvenlidir.

Anıl Çağlar ERKAN

2011 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun olmuştur. 2013 yılında Adnan

Menderes Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programını tamamlamıştır 2014 yılından beri Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Tefenni Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü İnsan Kaynakları Yönetimi Programında Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmaktadır. Erkan, enerji, dış politika ve güvenlik alanlarında çalışmalar yapmaktadır.

Ayça EMİNOĞLU

1997 yılında Yakın Doğu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde lisans eğitimini, 2009 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Uluslararası İlişkiler anabilim dalında yüksek lisansını ve 2011-2015 yılları arasında yine Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası ilişkiler Anabilim dalında doktora eğitimini bitirmiştir. Halen Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası ilişkiler Bölümünde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Eda TUTAK

1989 yılında İzmir’de doğan Dr. Öğr. Üyesi Eda Tutak; 2012 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden bölüm birincisi ve yüksek onur öğrencisi olarak mezun oldu. Ardından 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler anabilim dalı tezli yüksek lisans programını, 2021 yılında ise aynı üniversitede Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında doktora programını tamamladı. 2015-2017 tarihleri arasında İzmir Olgunlaşma Enstitüsü Araştırma Birimi’nde hizmet verdikten sonra 2017’de Gümüşhane Üniversitesi’nde Öğretim Görevlisi olarak göreve başlayan Tutak, 2022 yılında Doktor Öğretim Üyesi olarak Gümüşhane Üniversitesi İrfan Can Köse Meslek Yüksekokulu Hukuk Bölümüne atandı. Halen bu üniversitede Hukuk Bölümü Başkanı olarak görev yapan Dr. Öğr. Üyesi Eda Tutak,

uluslararası ilişkiler alanında spesifik olarak deniz gücü, denizcilik stratejileri ve denizcilik politikaları kapsamında çalışmalarını sürdürmektedir.

Fevzi KIRBAŞOĞLU

01.09.1993 tarihinde Erzurum İli Yakutiye İlçesi'nde doğdu. 2015 yılında Atatürk Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. 2019 yılında yüksek lisans öğrenimini Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda tamamladı ve “Avrupa Birliği'nin Yükselen Güçlere Yönelik Politikası: Türkiye Örneği” başlıklı yüksek lisans teziyle Uluslararası İlişkiler uzmanı unvanını aldı. 2019 yılında, YÖK 100/2000 Doktora Projesi kapsamında, Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik ve Terör öncelikli alanında doktora öğrenimine başladı. 2021 yılından itibaren Karadeniz Teknik Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Arş. Gör. olarak görev yapmayı sürdürmektedir.

Gökhan ÖÇALAN

1989 yılı Tokat Erbaa doğumlu olan yazar, ilk orta ve lise eğitimini Erbaa'da tamamlamış, 2008-2012 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans, 2013-2015 yılları arasında Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. 2019 yılından itibaren Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine devam etmektedir. 2016 yılında Genelkurmay Harekât Başkanlığı'nda Uluslararası İlişkiler Uzmanı olarak memuriyet görevine başlayan yazar, hâlihazırda Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde Giresun Askerlik Şube Başkanlığı'nda görevine devam etmektedir. Evli olan yazar iyi seviyede İngilizce ve başlangıç seviyesinde Rusça bilmektedir.

Hasan YILMAZ

1995 yılında Kara Harp Okulundan mezun olmuş, çeşitli birlik komutanlığı ve yurt içi ve yurt dışı karargâh görevlerinde bulunmuştur. 2000-2001 yıllarında ABD Dz.Kuv.leri Yüksek Lisans Okulunda Uluslararası Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları alanında “Turkey and the Middle East: Threats and Opportunities” başlıklı tez ile yüksek lisans derecesi, 2015-2016 yıllarında Barselona Uluslararası Çalışmalar Enstitüsünde Uluslararası İlişkiler alanında “Turkey’s Foreign Policy Towards Russia: Business as Usual?” başlıklı tez ile diğer yüksek lisans derecesini almıştır. 2018 yılında TSK’dan emekli olmuştur. Halen Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Uluslararası İlişkiler Doktora Programı öğrencisidir.

Hülya KINIK

Hülya Kınık, 2012 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü lisans programından mezun olmuştur. 2015 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı yüksek lisans programını; 2022 yılında ise aynı üniversite ve anabilim dalında doktora eğitimini tamamlamıştır. Kınık’ın “Yükselen Güçler”in uluslararası sistem üzerindeki etkilerini, ağırlıklı olarak Türk Dış Politikası’na odaklanarak araştırdığı doktoru tezi, 2023 YÖK Üstün Başarı Ödülleri kapsamında Sosyal ve Beşerî Bilimler alanında yılın en iyi doktora tezi ödülüne layık görülmüştür. 2014-2023 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda Araştırma Görevlisi olarak görev yapan Kınık, Ağustos 2023 itibarıyla Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde Dr. Öğretim Üyesi olarak görevine devam etmektedir.

Kemal GÖKÇAY

Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümünden 2010 yılında mezun oldu. 2012’de aynı üniversite ve bölümde yüksek lisansını bitirdi. 2013-2014 yıllarında Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi’nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 2015 yılında MEB yurt dışı lüsans üstü bursu kapsamında ABD’ye gitti. Önce University of Texas at Austin (Austin, Teksas) 1 yıl dil eğitimi, ardından Georgia State University’de (Atlanta, Georgia) ikinci Master’ını tamamladı. 2019’dan beri Atatürk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmakta ve Bursa Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümünde doktorasına devam etmektedir.

Meltem HASANÇEBİ

20.09.1991 tarihinde Trabzon ili Araklı ilçesinde doğdu. 2014 yılında Atatürk Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden mezun oldu. 2016 yılında Atatürk Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı’na başladı. 2021 yılında Giresun Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda yüksek lisans programını tamamladı ve ““Kemalist Söylem” Üzerinden Türk Dış Politikası’nı Anlamak” başlıklı yüksek lisans teziyle Uluslararası İlişkiler uzmanı unvanını aldı. 2021 yılında başladığı Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda doktora programına halen devam etmektedir.

Muhammet NEGİZ

Uludağ Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü mezunudur. Rusya Federasyonu Eğitim Bakanlığı Dil Bursu ile St. Petersburg Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi’nde eğitim almıştır. Erzincan Üniversitesi (EBYÜ) işletme yüksek lisansının ardından lisansüstü eğitimine EBYÜ-Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Ortak Doktora

Programında devam etmektedir. Erzincan Üniversitesi'ndeki araştırma görevliliği ve Abay Kazak Dil ve Kültür Merkezi koordinatör yardımcılığı görevleri sonrasında halen Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak akademik çalışmalarına devam etmektedir.

Muharrem BAYRAK

Muharrem Bayrak, Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ) Sosyal Bilimler Enstitüsü (SBE) Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda YÖK 100/2000 "Uluslararası Güvenlik ve Terör" Doktora Programı'nda öğrencidir. Yüksek lisans eğitimini "Nordik ve AB güvenlik Yaklaşımlarının Güvenlikleştirme Teorisi Çerçevesinde Analizi" başlıklı teziyle 2019-2022 yılları arasında KTÜ SBE Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamlamıştır. Lisans eğitimini 2014-2019 yılları arasında yine aynı üniversitede tamamlamıştır. Bayrak, 2022 yılında KTÜ SBE Uluslararası İlişkiler A.B.D. YÖK 100/2000 Uluslararası Güvenlik ve Terör Doktora programında öğrenciliğine devam etmektedir. Bayrak, KTÜ Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde araştırmacı olarak görev üstlenmektedir. Araştırma alanlarını, uluslararası ilişkiler ana başlığı altında uluslararası güvenlik çalışmaları, güvenlik teorileri, terörizm ve siber güvenlik oluşturmaktadır.

Murat ÇEMREK

Sırasıyla ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans, Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde yüksek lisans ve doktora ve Budapeşte Koleji: Yüksek İhtisas Çalışmaları Enstitüsü'nde (Macaristan) doktora sonrası çalışmasını tamamladı. Bilkent, Atatürk Alato (Kırgızistan), Selçuk, El Farabi (Kazakistan) Üniversitelerinde ve Polis Akademisi'nde lisanstan doktora çeşitli düzeylerde dersler verdi. Ahmet Yesevi Uluslararası Üniversitesi'nin

(Kazakistan) Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün Kurucu Müdürlüğünü üstlendi. Selçuk Üniversitesi'nde Bölüm Başkanlığı, Erol Güngör Türk Diasporası Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü ve Üniversite Erasmus Programı Koordinatörlüğünü yürütücülüğünü yapmış olan Çemrek, halen Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde Bölüm Başkanlığı, Türkçe ve İngilizce olmak üzere birçok ulusal ve uluslararası dergide makale, değerlendirme, kitap bölümü yazar Çemrek, birçok akademik derginin de editörler kurulu, hakem ve bilimsel danışmanlar kurulunda yer almaktadır.

Murat ÜLGÜL

Doç. Dr. Murat Ülgül, Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde öğretim üyesidir. 2006 yılında Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde lisans eğitimini bitirdikten sonra ABD'de Florida State University'de Doğu Avrupa ve Rus Çalışmaları programında (2008-2010) ve University of Delaware'da Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde (2010-2012) yüksek lisans yapmıştır. 2015 yılında University of Delaware'da doktorasını tamamlamıştır. Başta International Relations, Middle East Policy ve International Spectator olmak üzere birçok uluslararası ve ulusal dergide yayını ve kitap bölümleri olan Dr. Ülgül, aynı zamanda Uluslararası Güvenliğe Giriş (Nobel Akademik Yayıncılık, 2021) kitabının da editörlerindedir.

Müge YÜCE

2010 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü lisans programından, 2014 yılında Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN) Uluslararası İlişkiler yüksek lisans programından mezun olmuştur. 2020 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde doktora eğitimini tamamlayan yazar, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Özel çalışma alanı Çin Dış Politikası olan Yüce, daha önce Turku, Opole ve Tayvan National Chung Hsing Üniversiteleri'nde bulunmuştur.

Nimet KALKAN

Nimet Kalkan, İşletme Bölümü ve Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü lisans programlarında çift anadal yaparak Ufuk Üniversitesinden mezun olmuştur. Eğitimini burslu ve birincilik derecesi ile tamamlayan Kalkan, 2015 yılından bu yana Karadeniz Teknik Üniversitesi, İşletme Bölümü, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. Aynı üniversitede İşletme Bütünleşik Doktora Programını 2023 yılında tamamlayan Kalkan'ın akademik çalışmaları; stratejik yönetim, uluslararası işletmecilik, birleşme ve satınalmalar, ihracat, sürdürülebilirlik ve etik gibi konular üzerine yoğunlaşmaktadır.

Nükhet GÜNTAY

Nükhet Güntay, 2016 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans eğitimi tamamlamıştır. 2020 yılında yine Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimi tamamlamıştır. 2021 yılında aynı programda, Güvenlik ve Terör alanında 100/2000 YÖK Projesi destekli burslu doktora eğitimine başlamıştır ve bu programda çalışmalarını sürdürmektedir. Lisans eğitimi sırasında Mevlâna değişim programı kapsamında Kazakistan'da, yüksek lisans ve doktora eğitimi sırasında Erasmus değişim programı kapsamında Portekiz'de bulunmuştur.

Rukiye PATAN

Rukiye Aleyna Patan 1998 yılında İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 2016 yılında Karadeniz

Teknik niversitesi'nde Uluslararası İlişkiler B6lm lisans programına başlayıp 2020 yılında mezun oldu. Aynı yıl içerisinde Karadeniz Teknik niversitesi'nde Yüksek Lisans programına başlayan Rukiye Aleyna Patan, Potsdam niversitesi'nde değişim programını tamamladıktan sonra 2023 yılında Münih Teknik niversitesi'nde ikinci Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır.

Vahit GÜNTAY

2008 yılında Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler B6lm'nde lisans eğitimini tamamlamıştır. 2012 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimini, 2016 yılında yine aynı programda doktora eğitimini tamamlamıştır. 2009-2016 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler B6lm'nde Araştırma G6revlisi olarak g6rev yapan Güntay, 2017 yılından bu yana aynı b6lmde Doç. Dr. olarak g6revine devam etmektedir. Doktora alışması 6ncesi ve sonrasında yurtiçi ve dışında siber güvenlik ile ilgili birçok araştırma ve projeye katkı sağlayan Güntay; lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde Siber Politikalar, Siber İstihbarat ve Dış Politika, Dijital Diplomasi, Devletler ve Yapay Zek gibi dersler vermektedir.

KARADENİZ

2022 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA
BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

KTÜ-SAM Kitapları 3

www.ktu.edu.tr/sam

ISBN: 978-605-2271-60-5

© 2023 Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları

1. Baskı: Aralık 2023, Trabzon